

تورہ کرنبہ

۱۸۹۳ز کال

لیکوال

دین محمد قاسمی ابرار

Ketabton.com

توره کرښه

ليکوال: محمد آقا شیرزاد

ډیزاین: عبدالرحمن حنیف

خپرنډوی: خپله لیکوال

چاپکال: ۱۳۹۷ل / ۲۰۱۸ز

چاپځی: اسد دانش مطبعه - کابل / ۰۷۰۰۴۴۹۲۹۸

ددې کتاب د چاپي او آنلاين خپرولو ټولې رښتې له لیکوال سره خوندي دي

فهرست

۱۲	سريزه
۱۴	لومړی څپرکی
۱۴	د افغانستان په هکله لنډ مالومات
۱۴	افغانستان (Afghanistan):
۲۴	د افغانستان تاريخ له شاه محمود څخه تر امير عبدالرحمن خان پورې
۲۵	د گلووډۍ يا انارشيزم دوره:
۲۸	د امير دوست محمد خان لومړی ځل امارت
۳۰	د هرات کلابندي:
۳۲	دويم څپرکی
۳۲	د افغان او انگريز لومړی جگړه
۳۷	په افغانستان کې لويه لويه
۳۹	د امير دوست محمد خان دوهم ځل امارت
۴۰	د پېښور تړونونه:
۴۲	د امير دوست محمد خان مړينه:
۴۴	د امير شير علي خان سلطنت
۴۵	امير شير علي خان د ورونو په لومه کې:
۴۷	د امير محمد افضل خان واکمني:
۴۸	امير محمد اعظم خان واکمني:
۴۸	د امير شير علي خان دوهم ځل واکمني:
۵۰	د امير شير علي خان د واکمنۍ ستونزې:
۵۳	د وړاندې تگ سياست (forward policy):
۵۶	د درېيم څپرکی

توره کرښه / ٤

- ٥٦.....دافغان او انگرېز د دويمې جگړې پيليدل.
- ٥٧.....د امير محمد يعقوب خان واکمني:.....
- ٦٠.....د ننگرهار د گندمک تړون.....
- ٦٣.....د کيوناړي وژنه:.....
- ٦٥.....د ميوند جگړه.....
- ٦٧.....د امير عبدالرحمن پېژندنه او د گندمک تړون منل:.....
- ٧٠.....د امير عبدالرحمن خان واکمني.....
- ٧٣.....څلورم څپرکي.....
- ٧٣.....د ډيورنډ د کرغېښې کرښې تړون په ١٨٩٣ز کال کې.....
- ٧٦.....د امير عبدالرحمن خان کرښې د ډيورنډ له لاسليک وروسته:.....
- ٧٧.....د ډيورنډ کرښې په اړه (١١) اړين ټکي چې پوهيدل پرې پکار دي:.....
- ٨٧.....پاکستان د ډيورنډ کرښه ته د کرښې نوم ورکوي:.....
- ٩٠.....د هالينډ په هيواد کې د افغانانو د جرگې د نړيوال کنفرانس لنډ راپور.....
- ٩٤.....د ډيورنډ لاین موافقه لیک د حقوقی اړخ لنډ تاریخ.....
- ٩٤.....د ډيورنډ لاین تړون د حقوقی اړخ لنډ تاریخ:.....
- ٩٨.....دوهم - د نړيوالو تړونونو د حقوقی باور بنسټيز اصول:.....
- ١٠٣.....څلورم - د دولتونو د وراثت موضوع:.....
- ١٠٤.....پنځم - د يو تړون د اجرا او تطبيق پروسېجر:.....
- ١٠٥.....پايله.....
- ١٠٧.....نامنلې کرښه، نامنلی تړون.....
- ١٢٧.....د څلورم څپرکي ادامه.....
- ١٢٧.....د ډيورنډ کرښې تاريخي او حقوقي حقايق.....
- ١٢٧.....سريزه:.....
- ١٢٩.....ډيورنډ کرښه ولې رامنځته شوه؟:.....
- ١٣٢.....تاريخي کتنه، بيا بيا مذاکرات او معاهدې.....
- ١٣٢.....بيا مذاکرات ١٩٠٥ز کال:.....

توره کرښه / ۵

- د هند له استقلال (۱۹۴۷) زکال نه تر اوسه پورې:..... ۱۳۲
- د ډیورنډ کرښې حقوقي اړخ:..... ۱۳۴
- پاکستان د ډیورنډ کرښې د ماتوونکي (ناقض) په توګه:..... ۱۳۶
- د پاکستانیانو په ادعاګانو کې د ضعف ټکي:..... ۱۳۷
- پایله..... ۱۴۰
- د هند پر خاوره د برتانيا ښکېلاکګر خپته اچولو لنډ مالومات..... ۱۴۵
- اروپایان د هند په نیمه وچه کې (ختیځ هند کمپني) انګرېزان او توکميز توپیر:..... ۱۴۵
- هند او پاکستان..... ۱۶۴
- د هندوستان د خپلواکۍ ۷۰ کالیزه د پاکستان رامنځ ته کېدل:..... ۱۶۴
- مسئله پښتونستان..... ۱۷۰
- زخم ناسور خط ډیورنډ:..... ۱۷۰
- ډیورنډ کرښه له حقوقي اړخه..... ۱۷۴
- د ډیورنډ کرښې تړون:..... ۱۷۵
- پایله:..... ۱۷۸
- پر ډیورنډ کرښه د افغان لندن کنفرانس ته لیکلی پیغام..... ۱۷۹
- پاکستان ولې له افغانستان سره پر پوله کتارې او خنډونه جوړوي؟..... ۱۸۳
- پر ډیورنډ کرښې د کتارې لګولو چارې:..... ۱۸۴
- تبصره:..... ۱۸۶
- زړه لانجه، نوې ستونزې:..... ۱۸۸
- "ډیورنډ نه منو":..... ۱۸۹
- اقتصادي او ټولنیز ژوند:..... ۱۹۱
- تبصره:..... ۱۹۳
- افغانان عدالت غواړي:..... ۲۰۵
- بینځم څپرکی..... ۲۱۱
- اعلیحضرت شاه امان الله خان غازي..... ۲۱۱
- اعلیحضرت شاه امان الله خان غازي (۱۸۹۲-۱۹۶۰) ز کلونه:..... ۲۱۱

- ۲۱۵..... شاه امان الله د سفر بري په جامو کې (۱۹۱۹) زکال:
- ۲۱۸..... ملي يووالی، د شاه امان الله خان ستره هيله:
- ۲۱۹..... بيا ځلې مذاکرات ۱۹۱۹ز کال:
- ۲۲۰..... بيا ځلې مذاکرات او د کابل معاهده ۱۹۲۱ ز کال:
- ۲۲۸..... شاه امان الله غازي خپل ولس ته د وينا په حال کې:
- ۲۲۹..... د اعليحضرت امان الله خان په اړه يو شمېر ليدلوري:
- ۲۳۶..... د امان الله خان او نادر خان ترمنځ لوبې:
- ۲۴۱..... د غلام نبي خان چرخي له وژل کېدلو وروسته سياسي وضع:
- ۲۴۶..... په جلال آباد کې د شاه او ملکې خاورو ته سپارل:
- ۲۵۰..... دغازي امان الله شخصيت ته دلطيف پدram سپکاوی:
- ۲۵۴..... شپږم څپرکی
- ۲۵۴..... وينس زلميان
- ۲۵۴..... ۱۳۲۵-۱۳۴۵ لمریز کال:
- ۲۸۹..... اووم څپرکی
- ۲۸۹..... د اوسني افغانستان ختيځې سيمې
- ۲۸۹..... اول - د ننگرهار ولايت:
- ۲۹۰..... د ننگرهار ولايت اقتصادي ارزښت:
- ۲۹۱..... طبيعي زېرمې:
- ۲۹۱..... پرمختگ:
- ۲۹۱..... د ننگرهار اداري واحدونه:
- ۲۹۲..... رسنی:
- ۲۹۲..... مشهور علمي او فرهنگي شخصيتونه:
- ۲۹۳..... کلتور:
- ۲۹۳..... لوبې:
- ۲۹۴..... ښوونه روزنه:
- ۲۹۴..... کرڼه:

توره کرنبه / ۷

- ۲۹۴ داوبو بندونه:.....
- ۲۹۵ تاريخي خايونه:.....
- ۲۹۵ د ننگرهار ولايت د جلال اباد جنگ په ۱۳۶۷ل کال کې:.....
- ۳۰۳ تلک خرس:.....
- ۳۱۲ ډاکتر نسرين کتوننا:.....
- ۳۲۹ برگرفته از متن نوشته ی جنگ جلال آباد:.....
- ۳۴۸ د بهرنیو چارو مخکینی وزیر عبدالوکیل:.....
- ۳۵۲ د گوند دویمه کنگره:.....
- ۳۵۴ د کنړ ولايت.....
- ۳۵۴ د ښکلي کنړ ولايت اړوند مالومات:.....
- ۳۵۶ جغرافياوي او قومي جوړښت:.....
- ۳۵۷ د کونړ میشت قومونه:.....
- ۳۵۹ د وگړو شمیر:.....
- ۳۵۹ استحکامی کلاگانې:.....
- ۳۵۹ د چغان غونډۍ:.....
- ۳۶۰ د کلوم کلا:.....
- ۳۶۰ د پیار کلا:.....
- ۳۶۱ د کتیار کلا:.....
- ۳۶۲ کونړ د تاریخ په اوږدو کې:.....
- ۳۶۴ د چارو د سرته رسولو لپاره لاندینی ټکي اړین برېښي:.....
- ۳۶۵ د لغمان ولايت پېژندنه.....
- ۳۶۵ څلور خواوې:.....
- ۳۶۶ اداري واحدونه:.....
- ۳۶۶ مشاهیر:.....
- ۳۶۶ کرنه:.....
- ۳۶۷ د اوبو بندونه او سیندونه:.....

توره کرښه / ۱

۳۶۷	لويې:
۳۶۷	پوهنه:
۳۶۸	صنعت:
۳۶۸	مدني ټولني:
۳۶۸	رسنۍ:
۳۶۹	تصويري رسنۍ:
۳۶۹	چاپي رسنۍ:
۳۷۰	کولتور:
۳۷۱	د نورستان ولايت
۳۷۱	د ۱۳۹۰ل کال ښوونيز حالت:
۳۷۲	د پوهني د بهير په وړاندې ستونزې:
۳۷۳	اتم څپرکۍ
۳۷۳	د پاکستان جوړېدل
۳۸۰	د لويې برتانيا سياست د هند، پاکستان او افغانستان په اړوند
۳۸۰	۱۹۴۵ز کال څخه تر ۱۹۵۰ز کال پورې:
۳۸۱	د ليبرستانو د حکومت سياست او کړنې:
۳۸۲	څلورم - د افغانستان د خپلواکۍ وروسته:
۳۸۲	د اعليحضرت امان الله خان په اړه يو شمېر نظرونه:
۳۸۹	نهم څپرکۍ:
۳۸۹	د محمد داودخان کودتا
۳۹۵	لسم څپرکۍ:
۳۹۵	د اخ دگ سياسي واک تر لاسه کړ
۳۹۵	نور محمد تره کی د گوند او حکومت مشر شو:
۴۰۲	ارواښاد شهيد ډاکتر عبدالکریم زرغون:
۴۰۵	د شهيد محمد هاشم وطنوال له يادښتونو څخه د ماخذ په توگه:
۴۰۸	د شهيد لعل پادشاه عالمي لنډه پيژندنه

توره کرښه / ۹

- ۴۱۱ د نور محمد تره کي ژوند پېښې
- ۴۱۲ ۱-۲: زده کړې
- ۴۱۲ ۱-۳: دندې او سياسي هڅې
- ۴۱۶ ۱-۴: د نور محمد تره کي ادبي هڅې او پنځونې
- ۴۱۷ ۱-۵: د تره کي درې اثار او ژباړې
- ۴۱۸ ماخذونه:
- ۴۲۱ د نور محمد تره کي واکمني
- ۴۲۱ د مير اکبر خيبر وژل کېدل او د جنازې مراسم:
- ۴۲۳ کودتا که انقلاب؟
- ۴۲۴ لنډيز:
- ۴۳۱ د شوروي لښکرو راتگ
- ۴۳۴ احمد شاه مسعود او روسان
- ۴۳۶ د مسعود په اړه د افغانستان د تاريخ حکم:
- ۴۳۸ د حفيظ الله امين واکمني
- ۴۳۸ د حفيظ الله امين لنډه پېژندنه:
- ۴۴۱ بېرک کارمل واکمن شو
- ۴۴۱ د بېرک کارمل لنډه پېژندنه:
- ۴۴۵ د ډاکتر نجيب الله واکمني
- ۴۴۵ د افغانستان د پخواني جمهور رئيس ډاکتر نجيب الله لنډه پېژندنه:
- ۴۴۸ د / د. ج او د / خ. د او بيا د وطن گوند د ړنگېدو لاملونه:
- ۴۵۳ عامل خارجي سقوط حزب «وطن» و دولت:
- ۴۵۵ يولسم څپرکی:
- ۴۵۵ د مجاهدينو واکمني او د افغان ولس بېچاره گي
- ۴۵۶ د حضرت صبغت الله مجددي درې مياشتې واکمني
- ۴۶۱ د طالبانو راتوکېدل
- ۴۶۱ طالبان څنگه رامنځ ته شول؟

۴۷۲	غچ او سزا
۴۷۲	دوه پېړۍ په افغانستان کې د بهرنيانو مداخله:
۴۷۳	طالبانو پر افغانستان د امریکا په مشرۍ يرغل:
۴۷۷	دولسم څپرکی
۴۷۷	د بن ناسته او د حامد کرزي واکمني
۴۸۴	د پخواني جمهور رئیس حامد کرزي او جمهور رئیس محمد اشرف غني د واکمنیو پرتله ... ۴۸۴
۴۸۴	مخکینی جمهور رئیس حامد کرزی او ۱۳ کلنه واکمني:
۴۸۵	د حامد کرزي پېژندنه:
۴۹۰	جمهور ریس اشرف غني احمدزی:
۴۹۱	زده کړې:
۴۹۲	دندې:
۴۹۳	ځانگړې وړتیاوې:
۵۰۰	د ملي یوالي حکومت:
۵۰۲	مأخذونه

درنو لوستونکو:

د افغانستان د ختيزې برخې په تاريخ او جغرافيه باندې يو مالوماتي کتاب وليکم.

زه تعهد سپارم چې په دې کتاب کې هغه مالومات، شواهد او اسناد لوستونکو ته وړاندې کړم چې پر واقعیتونو ولاړ وي. په پیل کې غواړم په لاندې برخو کې کتاب وليکم.

سريزه

درنو لوستونکو په تودو سلامونو مو گرم هرکلی کوم، دا کتاب د افغانستان د يوې مهمې تاريخي سيمې يانې د هېواد د ختيځې برخې په هکله هر اړخيزه مالومات وړاندې کوي او په هېواد کې د يو شمېر واکمنيو څېړنه کوي. هيله لرم، چې له لوستلو نه يې اړين توکي ترلاسه کړئ.

وايي، افغانان اريانوونکي او زېره خلک دي، خو زه بيا واييم چې افغانان له وطن ساتلو او پاللو سره پوره مينه لري. زموږ ولس تل له مکار غليم سره په يوه اواز په تشو لاسونو د غيرت توره له تېکي راباسلې او ښکېلاکگر دښمن يې له خپل هېواد نه په خورا شرموونکې توگه شړلی دی.

انگرېزانو د سکانو او پنجابيانو په مرسته پر افغان خاوره درې ځلې يرغلونه کړي دي، خو په هر ځل د جنگ له ميدانه تېستېدلي او ماتې يې خوړلې ده. ليکن زموږ د ولس ستره ستونزه نالوستي او اقتصادي وروسته پاتېوالی دی. دا لاملونه دي چې جگړه گټلې شو، يا په بل عبارت افغانان د جگړې په ډگر کې مېړني او باتور خلک دي، خو په سياست کې بایلونکي! دا په دې مانا چې نالوستي ولس او وروسته پاتېوالي دښمنانو ته دا زمينه برابروي چې له مذهب نه بده استفاده وکړي او خلک تر مذهبي اغېزو لاندې راولي.

زموږ په هېواد کې چې کله هم زموږ پر خاوره يرغل شوی، ټول ولس په گډه دفاع کړې خو په خواشينۍ سره چې تر برياو وروسته د بل په لمسون دا خوځښت د ستونزو سره مخامخ شوی. د بېلگې په توگه دايرانيانو د يرغل نه وروسته دا افغانانو د واکمنيو ترمېنځ د واک په خاطر خپل منځي جگړې وشوې او دښمن ددې فرصت څخه اړينه استفاده وکړه. همدارنگه د پخواني شوروي د پوځونو د راتگ له امله يو شمېر افغانان سياست مداران شو، چې د غير عملي شعارونو د ورکولو او د مذهب تر نامه لاندې پرديو ته د خدمت کولو په پايله کې يې په افغانستان کې لوی ناورين رامېنځ ته کړ، چې په وطن کې هر څه د خاورو سره

یو شول.

د انگرېزانو د درې گونو یرغلونو پر وړاندې د ولس یووالی او د هر افغان قرباني د هېواد د خپلواکۍ د تاریخ زرينه پاڼه جوړوي. خو دا بريايي د انگرېز د لاسوهنې او د مذهب څخه د ناوړه استفادې له امله، سبب شو چې ددې هېواد ولس په خپلو کې سره ونښلي او انگرېز خپله شومه موخه تر لاسه کړي. د هېواد د جغرافيايي لويه برخه مو تراوسه د بل تر لاس لاندې کړاونه تېروي. يانې د ډيورنډ نامنلې توره کرغېړنه کرښه چې د افغان ولس په زړونو کښل شوې، د خيبر پښتونخوا او بلوچستان ولسونه له مور څخه جلا ساتلي. خوزه پر دې ټينگ باور لرم چې دا ولسونه به نور د پرديو تر حاکمیت يا واکمنۍ لاندې پاتې نشي او ډېر ژر به دا ناولې او بې مفهومه کرښه له مينځه يووړل شي او ټول افغان ولس به يو ځل بيا د خپلواکۍ جنډه پورته او پنجاب ته به خوله ماتونکی ځواب ورکړي، لکه چې افغانانو د پنجاب بادارانو يانې د برتانيا یرغلگر او ښکېلاکگر ځواک ته پخوا ورکړی وو. اوسنی غميزې هم د تېرو غميزو ادامه گڼل کېږي. د مذهب څخه ناوړه گټه اخېستل ددې لامل شو چې د روسانو او انگرېزانو په څېر نړيوال قدرتونه افغان خاورې ته د خپلو ټولو مدرنو وسلو او ځواکونو سره د راتگ بهانه پيدا کړي.

افغان ولس ته په کار ده چې نور د پرديو د چلوتې قرباني نشي، خپلو کې سره يو شي، د جنگ جگړو پر ځای سوله وکړي خپل وطن ورغوي او د پردو لاسونه د خپلې خاورې څخه لڼد کړي. د مذهبي گډوډيو او ناسم سياست کولو نه ډډه وشي، د خپل وطن او ولس لپاره هغه څه وغواړي چې د ولس گټې پکې نغښتې وي.

لومړۍ څپرکۍ

د افغانستان په هکله لنډ مالومات

افغانستان (Afghanistan):

افغانستان د افغان وګړو (پښتانه، تاجک، هزاره، ازبک، ترکمن، نورستاني، قزلباش، ایماق، پشه یي او نورو ټاټوبي دی. تاریخ دا خبره ازبات کړې، چې دغو ټبرونو په ګډه سره له خپل ټاټوبي نه ساتنه او پالنه کړې او د وطنپالنې احساس یې خورا غښتلی دی. له دې امله دغه ولس په حقوقي ډول یو ملت ګڼل کېږي. د افغانو (افغان) او (افغانه) نه را جوړ شوی، پښتون ته اپاګان یا اوغان، افغانه، روھیا او پټان ویل کېده، خو اوس هم د ګر په لږ توپیر سره همدا ټکي کارول کېږي. افغانستان له زرګونو کلونو راهیسې د افغانانو مېشت ځای دی.

سیاسي او پنځېزې پولې یې له امو څخه تر اباسین سیند پورې دي. ددې خبرې دا زبات لپاره وګورئ: د اوستا د لاسوند (یشتو) له مخېدار یا نا د شپاړسګونو ولایتونو نومونه:

- ۱- اریانا ویجو د امو او سیر دریا ترمنځ.
- ۲- سوغده د امو په شمال کې سغد/سمرقند
- ۳- مورو (مرو او مرغاب)
- ۴- بخدي (بلخ بامی)
- ۵- نیسا یا (میمنه)
- ۶- هره یوه (هرات)
- ۷- وایکرت (د کابل سیمه)
- ۸- اوروه د کندهار او اباسین تر منځ سیمه د پکتیا ولایت او د سلیمان

۹- خننتا (گرگان)

۱۰- هري وتي (ارغنداو/دهراوت)

۱۱- ای تومنه (هیرمند، هبلمند)

۱۲- رگه (بدخشان) دراغه اوسنی ولسوالی پښتون راغه

۱۳- کخره (غزنی)

۱۴- رانگا (سیر دریا)

۱۵- وارنا (امیر بند) هیپته هندو (د سند سیمه).

همدا ډول په اوستا کې د افغانستان غرونه یاد شوي لکه سیا مگه (تور غربا سیاکو) یو پارې سینه (هندوکش) سپیته گونه گیری (سپین غر) او داسې نور. افغانستان د سویلي اسیا په شمال لویدیځ کې پروت دی. دغه هېواد تر ټولو دمخه په سیمه کې یو حساس ستراتېژیک موقعیت لري، له دې امله د تاریخ په اوږدو کې د ټولو زبر ځواکونو د پام وړ او د دوي د لوبو او جگړو ډگر گرځېدلی. په وچه کې د را ایسار کړی شوی، لرغوني غرني هېواد په توگه، په پر له پسې ډول د وړانیو او سترو ناورینونو سره مخ شوی دی. دغه هېواد خاوره او پولې د بریدونو له مخې د تاریخ په اوږدو کې لوی او وړې شوي دي. خو په اتلسمه پېړۍ کې د ابدالي واکمنۍ (۱۷۴۷/۱۸۱۸ز) پر مهال د لومړي ځل لپاره د دغه هېواد سیاسي پولې له پنځیزو پولو سره سمون وموند. خو په سیمه کې دانگرېزانو د اغېز، يرغل، لاسوهنو او د سیمه یزو او نړۍ والو لوبو له امله په څو پړاونو کې په دې توگه ټوټې ورڅخه جلا کړل شوي دي.

لومړۍ - د ابداليانو پر مهال:

په ۱۸۰۳ز کې د ابدالي شاه محمود خان پر مهال د خراسان ولایت، د ایران د قاجایانو لاس ته ورغی.

په ۱۸۱۲ز کې د اباسین پر غاړه د (اټک کلا) د پنجاب سیکانو ته پرېښودل شوه. په ۱۸۱۸ز کې د ملتان ولایت د سیکانو لاس ته ورغلو.

دویم - د محمدزیو د واک پر مهال:

په ۱۸۱۹ز کې د کشمیر ولایت د پنجاب له دولت سره وتړل شو.

په ۱۸۲۱ز کې د غازي خان ډيره پنجاب ته پرېښودل شوه.

په ۱۸۲۱ز کې د (اسماعيل خان ډيره) ولايت د پنجاب د سيکانو لاسته ورغلو.

په ۱۸۲۳ز کې د پېښور ولايت سيکانو لاندې کړ.

په ۱۸۴۳ز کې د سند ولايت انگریزانو ونيو.

په ۱۸۵۴-۱۸۷۶ز کې د بلوچستان ولايت انگریزانو لاندې کړ.

په ۱۸۸۴ز کې د موروي ولايت روسانو ونيو.

په ۱۸۷۸ز کې د شال فوشنجر کوژک، کورمه، لنډي کوتل سيمې د گندومک د تپل شوي پوهاوي له مخې د يعقوب خان له خوا انگریزانو ته ورکړل شوي.

په کال ۱۸۹۳ز کې امير عبدالرحمن د سوات، باجوړ، چترال، ارنوي سيمې، وزيرستان، دور، څاگی او چمن ولايتونه د ډيورنډ د تپلې موافقه ليک له مخې انگریزانو ته ورکړی.

په ۱۸۸۵ز کې د پنجدي سيمه روسانو ونيوله.

په ۱۸۷۲ز کې د سيستان ولايت ځينې برخې د انگریزي پلاوي له خوا ايران ته پرېښودل شوې.

د خواشینی ځای دی، چی افغانستان په ۲۱ پېړې کې هم هماعسې ویشلی او ټوټې پاتې شوی دی. درې لسيزي کېږي چی د سيمه ايزو او نړۍ والو پېچلو لوبو او استخبارتي جگړو په تاوده ډگر او سنگر اوبنتی دی.

د اوسني افغانستان د وگړو سر شمېر نه ده شوې، خو د وگړو اټکلي شمير يې شاوخوا ۳۰ ميليونه دی، د توکم او ژبې له پلوه گڼ شمېر توکمونه پکې ميشت دي. لکه پښتانه، تاجک، هزاره، ازبک، ترکمن، نورستاني، بلوڅ، پشه يي، پراچه يي، ايماق، هندوان، سکان، عربان او داسې نور واړه ټبرونه چې په ډيريشو ۳۰ خپلواکو ژبو خبرې کوي.

زموږ د وياړلي هېواد لومړنی نوم اريانا، بيا خراسان او وروستی نوم يې افغانستان دی، چې په تاريخي لحاظ ۵ زره کلن لرغونی تاريخ لري. ددې هېواد جغرافيه او حاکميت کله تر ډهلي، نيشاپور، بخارا او سمرقند پورې رسېدلی. خو د افغانانو اصلي خاوره او ټاټوبی تل د پرديو تر بريدونو لاندې راغلی دی. چې د افغان مېرني ولس په سرښندنه بېرته خپلواک شوی دی. د هېوادوالو د وروسته

توره کرښه/۱۷

پاتېوالي او د افغان واکمنانو ترمېنځ کورني مخالفتونه ددې لامل شوي چې د نړۍ زبر ځواکونه له حالاتو بده گټه واخلي او په ظالمانه توگه ددې هېواد خاوره وويشي او نورو ته يې په سوغات کې ورکړي.

زما په اند ترڅو چې افغان ولس په دې سيمه کې ژوندی پايي، دخپلې خاورې يوه لويشت به هم چا ته ورنه کړي او د چا خبره د هېواد د نومول شوي پولو په توگه ايستل شوي کرغېړنې کرښې به ونه مني. که نن وي که سبا لروبر افغانان به د يو واحد ملت په توگه سره يو ځاي او گډ ژوند وکړي. تاريخ ثابته کړه که د برلين ديوال چې جرمنيان يې په لويديځ او ختيځ جرمني وېشلي وه او په ۱۹۹۲ ز کال کې د جرمن ولس د گډې او کلکې ارادې له امله ونړېد، د افغانانو تر منځ ايستل شوي کرښې به د افغانانو له خوا وړانيزي او د لوي افغانستان د هستيدو خوب به ريښتيا کېږي. دا د هر هېوادوال هيله او ارمان دی او د خداي ج په تکيه به دا ارمان پوره کېږي.

غواړم اصلي موضوع ته دننه شم او د انگليس او افغان د لومړي جگړې په اړوند چې د ۱۸۰۸ نه تر ۱۸۴۲ ز کال پورې وغزیده لږ مالومات وړاندی کړم. دا مالومات د هغه کتاب په حواله وړاندې کېږي. چې نوم يې دی (دوه پېړۍ په افغانستان کې د بهرنيانو مداخله) ددې کتاب ليکونکی ديويډ لاین دی، چې د محمد جعفر هاند له خوا په پښتو ژبه ژباړل شوی.

په دې کتاب کې څرگنده شوې چې کله ۲۹ کلن ځوان انگليس سياستوال، مونستورټ ايلفستين د ۱۸۰۸ ز کال د اکتوبر پر ۱۳ مه له ډيلي نه روانېدلو، يو مهم او ستر ماموريت ته يې ځان چمتو کړی وو. ده اورېدلي وو چې د کابل دربار د لويديز د متخلارو نظر خوښوي. له ده سره په سوغاتونو او ډاليو بار کاروان چې ۶۰۰ اوبنان او ۱۲ فيلان يې لرل روان وو، دا د هغو اړيکو پيل وو چې د دوه پېړيو په لړ کې يې په اسيا کې د امپرياليسټي ښکېلاکگر ځواک تر ټولو بډې ماتې ته لاره پرانيستله.

افغانستان د ستراتيژيک موقعيت له مخې پخواني هند ته ډېر ارزښت درلود، انگرېزانو هم دا خبره درک کړې وه او د همدغه ارزښت په درک کولو سره وو چې ايلفستين دې ماموريت اجرا کولو ته اړ شو. دا ماموريت د ويليزلي په

مشری پر هند د انگلیس د پوځي واکمنی له ټینګولو ۴ کاله وروسته پیل شو، هغه واکمني چی ناپلیون پرې سترګې بنځي کړې وې او غوښتل یې دا نوې امپراتوري له گواښ سره مخامخ کړي او په اروپا کې د ځواک تله په بشپړ ډول پر خپل لوري کړه کړي. د سمندر په مېنځ کې په یوه بېړۍ کې له نزار الکساندر سره د ناپلیون مخامخ خبرو هغه جګړه هم ختمه کړه چی نژدی ۵۰ زره پوځیان پکې وژل شوي وو، خو په بدل کې ناپلیون داسې ملګری پیدا کړ چی د ځواک زورورو څپو یې نه یوازی اروپا بلکې د نړۍ نورې برخې هم ولړزولې. برتانوي جاسوسانو داسې پټ مالومات ترلاسه کړي وو چی روسیه او فرانسه د هند د نیولو له پاره په ټیلسټ کې د ۷۰ زره پوځ د جوړولو تړون کوي. د روسیې ځمکنی بریدونه او قلمرو له هند نه ډېر لیری او د دنگو او لوړو غرونو تر مېنځ یو پېچلی موقعیت وو. خو که روسیې په مخامخ ډول له لویدیځ څخه د فارس د سمندر له لارې برید کړی وی، نتیجه به یې ورکړي وه، روسیې له ډېرو کلونو فارس یانې اوسني ایران ته گواښ پېښ کړی وو. ناپلیون د فارسینانو د نظامي او جنگي روزنې لپاره پیسې، وسلې او کارپوهان واستول، که فارس د روسیې او فرانسی ایتلاف ته نه وی ورګډ شوی، په هغه صورت که به یوازی افغانستان وو، چی پر هند د هر برید پر وړاندې سپر او خنډ جوړېدلای شو.

د لویدیز هند د کمپنی یو څېړونکي جان کرو کیټ لیکلي که څه هم دغلته روانو پېښو د انگلیس حکومت پنگ نشو کړای. خو له دغو پېښو سره دوامدار خطرونه مله وو. که فرانسه او روسیه وتلې هم وی خو برتانيا پر هند د افغانستان له ممکنه برید له اړخه ویره او اندېښنه لرله، ښايي همدا لامل وو چی په لویدیز کې خپل ځواکونه د سپر په ډول وساتي.

کروکیټ لیکلي د افغان د امیر ځای ناستی ورور زمان شاه د لویدیز هند پر ضد د جنگي فعالیتونو د منظم کولو لپاره پارونکي او وېجاړونکي نظریات درلودل، په داسې یو پېچلي حالت کې ډېره مهمه وه چی انگلیسان پوه شي چی ایا اوسنی امیر همدارنگه نظریات لري که نه؟ ایلفنستین د همدې نظر د مالومولو لپاره کابل ته واستول شو. انگلیسانو دافغانانو په هکله ډېر مالومات نه درلودل، دا هغه وخت و چی افغانستان د برتانوي هند د لویدیزي برخې یوه مهمه پوله

توره کرښه/ ۱۹

بلل کېده. انگلیسان د افغانستان له جنګي تاریخه نه وو خبر، خو په دې پوهېده چې یو وخت د افغانستان یو نومیالي پاچا احمدشاه ابدالي پر ډهلي واکمن وو، چې دغه امیر د ملت د بابا په نوم یادېږي. دی د دراني قوم بنسټ ایښودونکی دی، دراني په اصل کې غوره مرغلرې ته وایي.

د انگلیس ډېرو سیلانیانو چې افغانستان ته یې په ۱۷۷۳ز کال کې سفرونه کړي وو، د خیبر په دره کې ور باندې مرګوني بریدونه شوي وو. فورستر او نورو لویدیزوال چې ۱۸۰۰ز کال وړاندې افغانستان ته تللي وو، هېڅ کوم سند یا نښه نه وه پریښې. داسې بنکاري چې ایلفنستین د سکندر د وخت پر تاریخي مالوماتو او نکلونو تکیه کړې وه، ایلفنستین روانه دري او هندي ژبه ویله. پر انگلیسي واکمنۍ یا امپراتورۍ د فرانسې ممکنه يرغل او د روسیې له خوا ور پېښ شوي ګواښ کابل ته دده د ماموریت اصلي لاملونه وو.

دی د اوسني راجستان له دښتې د خپلو ټولو مالونو سره روان وو، له زیاتو ستونزو سره مخ وو، اوبه او خواړه یې نه درلودل، قبایلي مشرانو ورسره مرسته نه کوله. د دې ستونزو سره ایلفنستین د اوسني پاکستان له لارې د ۱۸۰۸ز کال د نومبر په ۲۱ د افغانستان پولې ته نژدې شو. د مغلو امپراتور اکبر خان په ۱۶ مه پېړۍ کې دغه ځای ته د پېښور نوم ورکړی وو، ددې مانا دا ده چې دا یوه پیاوړې چوڼۍ ده. پېښور پر هند د برید له پاره د دفاع دروازه بلل کېدله. افغانستان په ۱۹مه پېړۍ کې یو فوق العاده مشر ته اړتیا درلوده، نه د شاه شجاع په شان کمزوري شاه ته.

ایلفنستین وایي ما په پېښور کې د امیر سره لیدنه کوله خو دلته د امیر پر ضد په بنکاره ډول خبرې کېدلې، ماته مالومه شوه چې د کورنیو جنګونو احتمال شته، په سویل کې د دوو پښتنو ټبرونو ترمنځ مرګوني جنګونه شوي وو. احمد شاه دراني له سدوزو ټبر څخه پورته شو او بل ستر ټبر بارکزي یې هم ننگه وکړه او د احمد شاه دراني پر سر یې تاج کېښود او د غنمو وړی یې ورته په تاج کې وټومبه دا هر څه د ۱۸ مې پېړۍ په مخنیو کلونو کې وو.

په ۱۷۷۳ز کال د احمدشاه زوي تیمور شاه مړ شو. له دې سره سم د تاج د خپلولو پر سر لانجی پیدا شوې. همدغو کشمکشونو هند، انگلیس او فارس د

افغانستان په جگړو کې ورښکېل کړل. په ۱۸۰۹ز کال د ږوند کړل شوي زمان شاه ورور شاه شجاع په پېښور کې له انگلیس استازي ایلفینسټن سره ولیدل، دا پورته څو کرښې مې په دې خاطر ولیکلې چې لوستونکي قانع شي چې ددې هېواد جغرافیه د ددوو زبرځواکونو یانې خوگ، پرنګي او ایران د پلانونو او د وخت افغان واکمنانو د واکمنۍ د نیمګړتیاوو او ستونزو له امله سره وپاشل شوه. انگلیسانو او روسانو له کورني تاوتریخوالي استفاده وکړه او د وخت حکومتونو د ډیورنډ کرغېړنې کرښې ایستل او د پنجدې له لاسه ورکول ومنل. په دې اړوند پوره زیات نظرونه او اسناد شته چې په خپل ځای به ورته اشاره وشي.

درنو لوستونکو! دا اړین بولم چې دلته هغه ناورین په ګوته شي چې زموږ د هېواد افغانستان سرحدونه چېرې وو او د کومو لاملونو له وجې دا بدلونونه رامنځته شول. کله چې ایلفینسټن له ډهلي څخه روانېده، اصلي موخه یې له افغانانو سره د یوه یرغلیز تړون لاسلیک کول وو. په تړون کې له افغانانو دا ژمنه اخیستل کېده، که فرانسوي سرتېري د هند په لویه وچه کې ولیدل شي، افغانان به پر فارس برید کوي. شاه شجاع لومړنی امیر وو چې د انگلیسانو سره یې داسې تړون لاسلیک کړ.

تشرک احمدشاه بابا:

که ۲۷۰سال قبل افغانستان را بما هدیه نمودی! احمدشاه بابا درانی(سدوزی) وقتی می بینیم که تخمین ۴۰ میلیون مردم کپرډ راکنده در چهار کشور عراق و سوریه و ترکیه و ایران مدت ۸۰ سال است که برای استقلال خود و تاسیس کشوری بنام کردستان مسلحانه مبارزه میکنند و در این راه بیش از ۲۰۰ هزار تن زن و مرد کرد، جان باخته اند ولی هنوز به استقلال خود

توره کرينه / ۲۱

و تاسيس كشوري بنام كردستان دست نيافته اند، من به ياد تاسيس افغانستان و به ياد سرباز جوان ۲۵ ساله ای می افتم که هيچ مکتب حربي ويا پوهنتون نظامی را نخوانده بود، اما از هوش ونبوغ ودليري سرشار نظامی و سياسی برخوردار بود. او احمدخان قندهاری از طایفه سدوزی بود که از ۱۷۴۰ تا ۱۷۴۷ ميلادی در لشکرکشی های نادر افشار، در رأس دسته های افغانی شرکت جسته بود واز آزمون جنگ وپيروزی سربلند بدر آمده بود. بايد خدا را شکر گفت و از احمدشاه درانی(سدوزی) تشکر نمود که بعد از قتل نادر افشار توسط سران لشکر خود، او با سرباز ان افغان خود از ايران به قندهار بازگشت و بجای اينکه افراد لشکر را رخصت کند، تا هر کس پي کار خود برود او در فکر آینده مردم خود افتاد و برای نجات دایمی شان از زیر ستم بيگانه، سران لشکر افغانی را برای جرگه فرا خواند، تا یک نفر را از میان خود به حيث زعيم ملی تعيين کنند که منبعده مسؤليت رهبری و دفاع از سرزمين افغان را بدوش داشته باشد. سرانجام بعد از هشت روز بحث و مذاکره وتبادل نظر بالاخره افغانهای شامل جرگه موفق به تعيين رهبر و تشکيل كشوري بنام افغانستان گردید. ند تاسيس افغانستان، بر ویرانه های خراسان قدیم، بعد از شش صد سال غارت و زورگوئی واجحاف، وسرکوبی مردم از سوی مهاجمانی چون: مغولان و تیموریان وبابریان هند وصفویان ايران واستبداد خشن نادرشاه افشارکه همه جا با پرپا کردن، کله منارها همراه بود، هر انسان با فهم و ملی گرا را وامیدارد تا سرتعظیم وحرمت گزاری در برابر این مرد بزرگ و دور اندیش افغان فرود آورد واز وی تشکر کند، که برای ما كشوري بنام افغانستان به ميراث گذاشت. وقتی ما مبارزات وقربانی های بیشمار مردمان فلسطين و كردستان را در شرق میانه می بینیم، بايد خود را خوشبخت بشماریم.

که ۲۷۰ سال قبل در همین ماه اکتوبر، با همت ودرايت فرزند دلیر ومیهن دوست این آب وخاک، توانستیم بدون راه اندازی جنگهای خونین شبیه اقوام دیگر منطقه، در سال ۱۷۴۷م دولت مستقلى بنام افغانستان تاسيس کنیم، تا بعد از آن هيچ حاکم و صوبه دار وبيگلر بيگی ووالی بيگانه یی برمردم ما حکم نرانند و خود حاکم برسرنوشت خود باشيم. خود بکاريم و خود حاصل آنرا برداريم

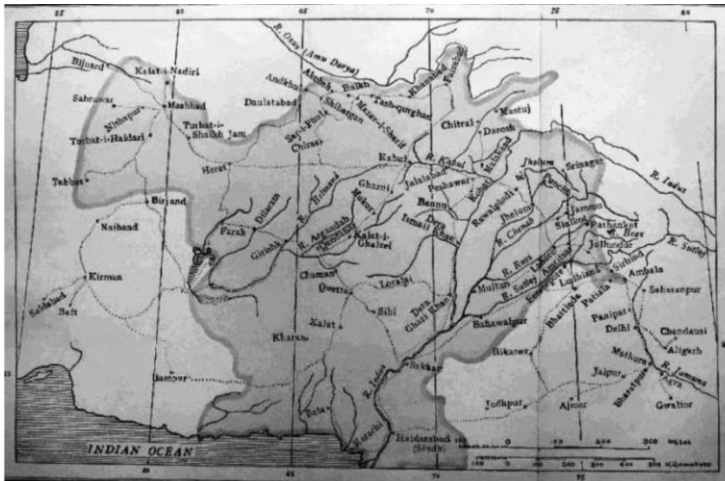
و خود آنرا در راه مصالح فردی و اجتماعی خود بکار ببریم.

براستی اگر احمدشاه بابا نمی بود، امروز کشوری بنام افغانستان نمی داشتیم که فرزندان او به نامش افتخار نمایند. احمدشاه بابا، جز سعادت و سربلندی و استقلال مردم افغانستان آرزویی نداشت و با تحمل رنج سفرهای طولانی و قبول خطرات گونه گون حیاتی و حیثیتی، رهبر و پیشوای فداکار و شجاع افغان و فاتح میدانهای نبرد های سرنوشت ساز، برای افغانها افتخار آفرید. و هرگز به وطن خود خیانت نکرد و هموطنان خود را خوار و حقیر نشمرد. هرگز خود را بالاتر و بیشتر از هموطنان خود به حساب نگرفت.

هرگز تن آسائی ننمود و به عیش و نوش نپرداخت، هرگز از کدام قدرت خارجی دستور نگرفت و بر فرق ملت خود نگرفت. احمدشاه با آنکه تاج می گرفت و تاج می بخشید، هرگز بر سر خود تاج ننهاد. بلکه مثل سایر هموطنان خود دستار می بست و با آنان بر زمین مفروش می نمشت و به درد دل آنها گوش فرا می داد و بداد مظلومان میرسید. و مثل یک پدر مهربان با هموطنان خود برخورد می کرد و از همین جهت مردم او را «بابا» میگفتند. مورخ و دپلومات انگلیسی الفنتون مینویسد: «براستی اگر شاهی در آسیا سزاوار احترام ملت خویش باشد، جز احمدشاه کس دیگری نیست.» (الفنتین، افغانان، ترجمه فکرت، ص ۳۸۱) سی سال بعد از گزارش الفنتین، «فریه» سیاح معروف فرانسه ای که در سال ۱۸۴۶م مهمان سرداران قندهاری بوده مینویسد: «احمدشاه یکی از پستی بانان قوی مذهب میباشد. او به هنگام تاجگذاری، نام قبیله خود را از ابدالی به درانی تبدیل میکند که معنی نجیب و قدیمی میدهد. او عنوان دردران را انتخاب میکند... سلطنت او بخاطر امتیازات، سخاوت، سادگی و سلوک معتدل او در قلب پرجلال دربار باعث میشود تمام کسانی که به او تقرب میکردند، دوست داشتنی و عالی باشد؛ او به آسانی قابل دسترس بوده و بر بنیاد مساوات حکومت میکند؛ بدون اظهار یک کلمه درشت حتی به کسانی که مستحق آن بودند. او یک شخص آرام و متقاعد کننده بوده و هیچ کس هرگز از قضاوت های او شکایت نمیکند. او بطور وسیعی محدوده امپراطوری خویش را وسعت بخشید که به هنگام مرگ او قراردیل بود: مرزهای شمال - اکسوس و کوه های

توره کرنبه/ ۲۳

کافرستان؛ درجنوب - بحیره عمان؛ درشرق - کوههای تبت، ستلیج واندوس؛
ودرغرب - خراسان، پارس و کرمان.» (فریه، تاریخ افغانها، ترجمه سهیل
سبزواری، فصل هفتم، سایت آریائی) نقشه افغانستان در ۱۷۶۲ احمدشاه
بابا(۱۷۲۲-۱۷۷۳ز) احمدشاه بابا برای افغانها هویت ملی و تاریخی و سیاسی
بخشید، ورنه ملت ما در زیر چکمه های استبداد شاهان و سلاطین بیگانه هند یا
ایران و ماوراءالنهر، هویت ملی خود را از دست میداد. به همین دلیل هیچ
نویسنده ومؤرخ با انصافی نخواهد بود، که افغانستان را میراث گرانبهای
احمدشاه بابا نشمارد و به استقلال و حاکمیت ملی آن احترام ننماید و یاد آن
پادشاه مدبر افغان را گرامی ندارد. پس احمد شاه بابا را باید احترام کرد، و از
او بخاطر خدمات مهم سیاسی اش سپاس گزار بود و به فرزندان وطن درس
سیاسگزاری از شخصیت های ملی را آموخت. روح شاد احمدشاه کبیر!

د افغانستان نقشه

د افغانستان تاريخ له شاه محمود څخه تر امير عبدالرحمن خان پورې

دا چې شاه محمود يو عياش شخص وو، د لومړي ځل پاچاهي څخه يې عبرت وانخېست او په دويمه دوره کې يې بيا هم د هېواد چارې وزير فتح محمد خان ته وسپارلې او د اشرف الوزراء لقب يې ورکړ، دغه وزير د سلطنت چارې د خپلو ورونو تر منځ ووېشلې، همدارنگه پېښور د شاه شجاع د فعاليت مرکز وو، کشمير د عطا محمد خان باميزي له خوا اداره کېده او د زيات ځواک په درلودلو سره يې د کابل د واکمنۍ خيال نه ساته.

شاه محمود په خپله هم ځان ډېر خوش نصيب گڼلو چې د هغه وزير دا شان سړي وو، چې د هغه ټولې ضمه واري يې پوره کولې. خو ځينو کسانو د وزير فتح محمد خان سره کينه درلوده او په دې هڅه کې وو، چې د کمزوري پاچا په زړه کې ورته څه فرضي وېره پيدا کړي، چې په دې کسانو کې په خپله د پاچا زوي شهزاده کامران هم شامل وو.

دا چې رنجيت سنگ د اټک د لاسته راوړلو له پاره هڅې کولې، نو د يو لړ اقداماتو په لړ کې شاه شجاع د پېښور څخه لاهور ته پناه يوړه او کشمير يې د فتح خان ورور محمد اعظم خان ته وسپارلو، رنجيت سنگ د کشمير په معامله کې پاتې راغی، خو په (۱۸۱۳ز) کال د جولايي په ديارلسمه سکانو د افغانستان ختيځه دروازه ونيوله. په (۱۸۱۶ز) کال کې معاملاتو خطرناک شکل غوره کړ او هلته د فتح خان د ورتگ پاملرنه اړينه شوه، په هرات کې د شاه محمود خان ورور حاجي فيروز الدين خودمختاره واکمني وه، خو کله چې د ايران پاچا د خپل وليعهد په ماتحتۍ کې د هرات د نيولو په اړوند يو ستر فوځ مشهد ته راولېږه او غوښتل يې چې پر هرات يرغل وکړي، نو په دې وخت کې فيروزالدين د شاه محمود نه مرسته وغوښتله او هغه خپل وزير فتح محمد خان د (۳۰۰۰۰) سربازانو سره هرات ته واستوه او ايرانيان يې ساتگ ته اړ باسل، چې

توره کرښه / ۲۵

په دې دوران کې بیا دوست محمد خان د فیروز الدین د کور د ښځو بې عزتي وکړه او د هغه د یوې انږور څخه د سر لوپټه هم لرې کړه، چې هغه د کامران خور کېدله او کامران له پخوا نه فتح محمد خان سره کینه لرله، په پایله کې د شاه محمود په لارښونه چې شاه زمان یې هم روند کړی وو، وزیر فتح محمد خان یې هم په (۱۸۱۷ز) کال کې د کامران په واسطه د هرات په پاچاهي بڼه کې په سترگو روند کړ، چې له دې سره د ټولو پښتنو د بې عزتي بنسټ کېښودل شو او د افغانستان په ټولو ولایتونو کې د کشمیر څخه تر هرات پورې عمومي پاڅونونه شروع شول، په دې دوران کې د کامران، شاه محمود او فیروز الدین تر منځ هم جگړه وشوه، بالاخره شاه محمود مشهد ته ولاړ او د ایران له حکومت سره یې پناه واخيسته.

د گډوډۍ یا انارشیزم دوره:

د تیمور شاه د مرگ (۱۷۹۳ز) کال نه وروسته تر (۱۸۱۷ز) کال پورې چې په دغه کال کې د وزیر فتح خان د مړینې افسوسناکه پېښه شوې وه، دغه ټول کلونه د پښتنو په تاریخ کې د شاهي کورنۍ د سازشونو او د تخت کېناستلو د جنگونو تاریخ دی او دغه زمانه د افغانستان له پاره د پاچا گردۍ زمانه وه. چې ددې نه سکانو او انگرېزانو گټه واخېسته او د همدې کورنیو جگړو په وجه ایران هم په پښتنو زړور شو، کله چې وزیر فتح خان په ډېرې بې رحمۍ سره ووژل شو، نو دغې کورنیو جگړو نور هم ډارونکې شکل غوره کړ، چې په هغې وخت کې دې جنگونو د سدوزیو او محمد زیو تر منځ د تخت کېښاستلو حیثیت پیدا کړ. څرنگه چې په پوپلزیو کې سدوزي یوه څانگه ده، همدارنگه په بارکزیو کې محمدزي یوه څانگه ده، د فتح خان د وژلو نه وروسته د هغه شل وروڼه ژوندي وه او هر یو د خپل ورور د بدل اخېستلو ته تیار شول او پاڅونونه یې پیل کړل، بالاخره شاه محمود او کامران هرات ته په تېښته اړ شول، سردار محمد عظیم خان چې د کشمیر حکمران وو، خپلو وروڼو ته یې لازمي لارښوونې وکړې، دوست محمد خان یې د پېښور څخه کابل په لور مؤظف کړ، همدارنگه

محمدزېو مشرانو او د هغو پلويانو ته يې ليکونه واستول، په پيل کې محمد عظيم خان غوښتل چې له سدوزيو څخه شاه شجاع په پاچاهۍ ومني، خو په همدې وخت کې سردار دوست محمد خان شهزاده ايوب ځاځی د خپل لوري څخه په پېښور کې په پاچاهۍ وگماره، کله چې شاه شجاع د پېښور نه راوړسېده، نو ايوب ځاځی يې ونيوه، دوست محمد خان، شاه محمود خان او د هغه زوی کامران غزني ته په تېښته اړشول او سمدستي د دوست محمد خان له خوا د سدوزي زمان شاه زوی سلطان علي شاه په کابل کې په پاچاهۍ غوره شو او خپل ځان يې د هغه وزير وټاکه، په همدې وخت کې محمد عظيم خان د تيمور شاه د زوي شهزاده ايوب سره کابل ته داخل شو او دغه شهزاده يې د کابل په پاچاهۍ وټاکه او خپل ځان يې د هغه د وزير په حيث اعلان کړ، چې دا دواړه پاچاهان په يو وخت کې په کابل کې اوسېدل.

دا کار د هغه متل پر ضد دی چې وايي: په يوه سيمه کې دوه پاچاهان نه ځايېږي، نو د (۱۸۱۸ز) نه تر (۱۸۲۴ز) کلونو پورې زموږ دوه پاچاهانو په يوه هېواد کې څه چې د يوه ښار څنگ په څنگ ماښو کې ژوند کاوه. په دې کې شک نشته چې د سدوزيو پاچاهانو چې د بالاحصار مانۍ په دوو کنجونو کې څنگ ترڅنگ پر تخت ناست و، کوم واک يې نه لرلو، خو يوازې په نوم يې پاچاهي کوله او رېښتيني واک د هغوي د وزيرانو په لاس کې و، چې د يو بل د له منځه وړلو هڅه يې کوله. ان تردې چې سلطان علي شاه د ايوب شاه د زوی شهزاده اسمعيل په لاس په بالاحصار کې زندی شو او سردار محمد عظيم خان له خپل ټاکلي پاچا سره څه موده واکمني وکړه. د هېواد په ختيځ او لويديځ کې يې تر سند او پېښوره تر مرگه فوځي سفرونه وکړل او زوی يې حبيب الله خان دده پر ځای وټاکل شو، چې دا يو بې کفايته سړی وو او د شهزاده ايوب وزير شو. د بارکزيو ورونو په منځ کې سردار دوست محمد خان د نورو ورونو څخه ميدان وگاټه او د هېواد سياسي صحنې ته داخل شو، وروسته د کندهار بارکزيو سردرانو څخه پردل خان کابل ونيوه، د بالاحصار په جنگ کې شهزاده اسمعيل ووژل شو او پلار يې ايوب شاه بندي شو. په پای کې د يو لک روپيو رشوت په ورکولو سره زمان خان بارکزي دا وروستی د زقوم گل پنجاب ته

ورساوه او په دې توگه د سدوزيو کمبله ورتوله شوه. په دغې ملوک الطوائفي واکمنيو کې د سدوزيو څخه بارکزيو ته واکمني انتقال شوه، دغه د سدوزيو د دورې زوال او د بارکزيو رامنځته کېدل، کولی شو چې د يوې انتقالي دورې په نوم يې ياد کړو. په تاريخ کې دغه د انتقال دوره د افغانستان د بدبختۍ دوره ده. ځکه چې په دغه دوره کې هېچا رېښتيني واک نه درلود. بارکزيو ورونو ددې پر ځای چې کمزوري سدوزي شهزاده گان له منځه يوسي او له خپل مېنځ څخه مناسب شخص په پاچاهۍ وټاکي، خو دا کار يې ونه کړ او هر يو يې د پاچاهۍ هيله لرله، هماغه وو چې د گډوډيو، کورنيو جنگونو او بارکزيو ورونو نفاق شروع شو او بهرنيانو ته يې وخت برابر کړ، ترڅو د هېواد ولايتونه يو پر بل پسې د افغانستان څخه بېل کړي خو کله چې سردار دوست محمد خان د کابل واکمني لاسته راوړه، د هغه د واکمنې ساحه کابل، غزني او کوهدامن پورې محدوده وه. د دوست محمد خان په دولس کلنه واکمنۍ کې د بارکزيو قواوې په کابل کې په دريو افغاني مرکزونو کې يانې پېښور، کابل او کندهار کې ويشل شوې وې.

سکانو په (۱۸۳۲) ز کال کې پېښور اشغال کړ او په عين وخت کې شاه شجاع د انگرېزانو په مرسته په کندهار د يرغل کولو تياري نيولو. بالاخره په (۱۸۳۳) ز کال کې شاه شجاع په کندهار يرغل وکړ او ماتې يې وخوړه، په هر حال د دوست محمد خان په دولس کلنې واکمنۍ کې د گډوډۍ دوره پای ته ورسېده او د امير دوست محمد خان د امارت د پيل سره د هېواد په تاريخ کې نوې دوره رامنځته شوه.

د امير دوست محمد خان لومړی ځل امارت

(۱۸۳۴ - ۱۸۳۹ ز) کال:

دوست محمد خان د پاينده محمد خان په زامنو کې يو داسې سړی وو، چې د سدوزيو د سلطنت ډېرې ټوټې هغه بيا راغونډې کړې او د نورو د راغونډولو په تکل کې لگيا وو. د سکانو نه د پېښور د ستونلو لپاره ډېر ځواک او په خپل مېنځ کې د پوره يوالي او وروړۍ اړتيا وه خو د دوست محمد خان وروڼه دې ته تيار نه وه.

دوست محمد خان د خپلو وروڼو د کينو او حسد نه خبر وو. هغه پوه وو، که زه د پاچا نوم پر ځان کېږم، نو وروڼه به مې په زغرده مخالفت وکړي، سره ددې چې د غزني، کوهستان، کابل او جلال آباد سيمې د هغه په واک کې وې، خو تردې وخته يې خپل ځان ته پاچا نه ويلي او نه يې ويلو ته تيار وو. خو د وخت غوښتنه وه، د ډېر غور او فکر نه وروسته د عالمانو په سلا هغه په کال (۱۸۳۴) ز کال کې د امير المؤمنين لقب ورکړل شو او د خپل رياست د انتظام په لوري يې پاملرنه وکړه. د هغه لومړی کار دا وو چې د کومو واکمنانو په ديندارۍ کې يې شک وو، هغوي يې د خپلو دندو نه لرې کړل او پر ځای يې خپل زامن پر دندو وگمارل.

امير دوست محمد خان په لومړي سر کې د پېښور د بېرته نيولو په مامله کې له انگرېزانو څخه هيله درلوده، خو وروسته يې هيله وشلېدلله او د خپلو متبو په زور يې د پېښور د فتح کولو اراده وکړه، په (۱۸۳۵) ز کال کې يې د سلطان محمد خان په مشرۍ کې (۱۰۰۰۰) پوځ په دې غرض ولېږه او په خپله هم ورپسې روان شو. رنجيت سنگ د سکانو والي چې د امير دوست محمد خان د لښکر کشۍ نه خبر شو، هغوي سره وېره پيدا شوه او هوډ يې وکړ چې د سولې له لارې کار واخلي او د امير دوست محمد خان او سلطان محمد خان تر منځ بې اتفاقي پيدا کړي. نو يو هيئت چې فقير عزيزالدين او جنرال هارلان څخه وو، د

توره کرښه / ۲۹

سلطان محمد خان کمپ ته يې ولېرلو او د هغوي موخه د دواړو ورونو ترمېنځ نفاق پيدا کول وو. بالاخره سلطان محمد خان د (۱۰۰۰۰) فوځ سره د دوست محمد خان نه بېل شو او د سکانو په طرف شو، چې په مقابل کې يې د رهتاس کلا حاکم کړ، د ورور د خيانت له امله امير دوست محمد خان يې له جنگه کابل ته راستون شو.

امير دوست محمد خان د (۱۸۳۶) زکال په پسرلي کې جنرال لارډ اکلينډ چې د هندوستان والي وو، ورته يو ليک واستاوه او په ليک کې يې هغه ته د دندې مبارکي وويله او په څنگ کې يې د پېښور د نيولو سلا ورڅخه وغوښتله، لارډ اکلينډ ځواب ورکړ، چې د انگريز موخه په هند کې د تجارت پرمختگ دی او نورو هېوادونو په داخلي چارو کې لاسوهنه نه کوي، خو زه به يو افسر په تجارتي معاملاتو کې د خبرو اترو کولو لپاره درواستوم. دلته اصلي خبره دا وه، چې په پېښور باندې د دوست محمد خان واکمنېدل، د رنجيت سنگ په نسبت انگريزانو د ذاتي فايدي لپاره ډېر خطرناک گڼلو. له دې کبله هغوي د پېښور په مامعله کې د بې پرې پاتېدو بهانه وکړه.

دا چې پېښور سکانو نيولي وو، امير دوست محمد خان دا نشو زغملای، بل طرف ته هري سنگ په جمرود کې د يوې کلا نيولو هوډ وکړو او دا يې نيت وو چې په کابل يرغل وکړي، امير دوست محمد خان چې د هغه د هوډ نه خبر شو، نو د خپل زوی محمد اکبر خان په مشرۍ يې په پېښور باندې د يرغل په موخه خپل فوځونه واستول، دې فوځونو په (۱۸۳۷) زکال کې د مۍ په لمرۍ نېټه د جمرود په سيمه کې په سکانو يرغل وکړو، په دې جنگ کې هري سنگ د نن ورځې اسلاميه کالج سره نږدې چې دا برج هري سنگ په نوم سره مشهور دی، سخت ټپي شو او له همدې ټپونو څخه مړ هم شو.

محمد اکبر خان د سکانو پسې مخې ته ولاړو، خو سکانو هم په ډېر زور سره د هغه مقابله وکړه، همدغه وجه وه چې هغه نه د پېښور او نه د جمرود په نيولو کې کامياب شو او بېرته جلال آباد ته ولاړ. د جمرود د جنگ نه وروسته داسې اسباب پيدا شول، چې د هغې په پايله کې د افغانستان په لومړي جنگ کې راووتله، د سدوزيو سرمايي دارالخلافي (پېښور) د سکانو په واک کې د ورتلو په

وجه د دوست محمد خان په زړه کې داسې زخم جوړ شوی وو، چې هغه به هر وخت تازه وو، په دغو ورځو کې ایرانیانو هم په هرات باندې د یرغل کولو تیاری نیوله، بالاخره (۱۸۳۷)ز کال کې یې په هرات برید وکړ او ښار یې کلابند کړ.

د هرات کلابندی:

په هرات باندې د ایراني فوځ کلابندی په ۲۳ د نوامبر ۱۸۳۷ز کال کې پیل شوه او تقریباً نهه میاشتې یې دوام وکړو. ایرانیانو له ډېرې مودې نه د دې انتظار ایستلو چې دغه ولایت په خپل سلطنت کې شامل کړي خو بریا یې نه وه موندلې. ایران د هرات دې یرغل ته د روس په اشاره پاریدلې وو. ایراني فوځ د ۴۰۰۰۰ تنو په شمېر د هرات د یرغل په موخه راروان شو. د هرات په حکومت کې د دې یرغل توان نه وو نو هغوی په ښار کې بند شول. په دغه وخت کې د هرات واکمني د شاه محمود زوی کامران په لاس کې وه او یار محمد خان د هغه وزیر وو چې پدې جنگ کې یې د ډېر ځواکمن مورال او زپورتیا نه کاراخیستي وو. د فریر د وینا مطابق د هرات د نیولو لپاره درې اونۍ کافي وې، ولې ایراني فوځ نهه میاشتې د هرات نه چاپېره پروت وو او هرات یې فتح نه کړو چې غټ لامل یې د پښتنو خپل شجاعت او خپلواکي ښودل شوې ده. د هرات د کلابندی په وخت کې یو انگریز افسر هم په هرات کې موجود ووو د دې انگریز نوم کپتان پانچر وو، په دې محاصره کې به دې افسر هم د پښتنو سره مرسته کوله دغې شخص چې په کلابندی کې یې د یو سیاح حیثیت درلود، ولې په حقیقت کې دې د هندي حکومت د یو هندو طبیب په جامه کې د کلابندی نه مخکې هرات ته لېرلي وو چې محصورینو سره یې اوږه په اوږه کار کولو.

د هرات په دې کلابندی کې یو لور ته د جنگ په میدان کې ایرانیانو او پښتنو خپلې وینې تویولې او په بل لور د انگریزانو او روسانو ترمنځ سیاسي جنگ پیل شوی وو. انگریزانو ته دا معلومه وه چې د ایران په پارولو او د هرات برید ته په

توره کرښه / ۳۱

لمسولو کې د روس لاس دی. خو انگریزان په څرگنده د روس مخالفت ته چمتو نه وو او په دې هڅه کې وو چې په سفارتي ذریعو سره په ایران دومره زور واچوي چې ایران دا کلابندي اوچته کړي خو د انگریزانو دا هڅې به د روسي سفارت له خوا بې نتیجې ثابتې شوې. اخر انگریزانو په ایران د یرغل کولو اراده وکړه. کله چې د ایران حکومت د دوی په موخه باندې پوه شو نو په هرات باندې یې د یو فیصله کوونکي یرغل اراده وکړه او په ۲۴ د جولایي ۱۸۳۸ز کال کې یې یو ویرونی برید وکړ چې په مقابل کې افغانانو د ژوند تر اخري سلگۍ پورې د جنگېدلو هوډ وکړ، چې په زرورتیا او پراخه سینه یې دا یرغل وزغملو، دا یرغل د ایران اخري غشی وو چې خطا لار. ددې نه وروسته ایران د کلابندی په اوچتولو اړ شو چې دا کلابندي په ۸ سپتمبر ۱۸۳۸ز کال کې ختمه شوه.

دویم خپرکی

د افغان او انگریز لومړی جگړه

کله چې دروسي واکدارانو وغوښتل چې په منځنۍ اسیا کې خپل واکمني خورولو ته پراختیا ورکړي، انگریزانو ته د خپلو گټو خوندي کېدو ویره په زړه کې وه، نو انگریزانو دا پرېکړه وکړه چې د افغانستان په تخت دې یو داسې شخص کښېښولی شي چې د هغه اړیکې د انگریزانو او سکانو دواړو سره ښې وي. امیر دوست محمد خان د پېښور دوهم ځل لاسته راوړلو څخه بغیر د انگریزانو سره ملګرتیا ته تیار نه وو، نو جنرال لارډ کلینډ دا غوره وگڼله چې د بارکزي سردار دوست محمد خان په ځای دې سدوزي شاه شجاع د دوهم ځل لپاره د افغانستان واکمن شي، ځکه چې شاه شجاع په ۱۸۳۳ز کال په خپله خوښه د رنجیت سنگ سره د اباسین سیند نه په قبله د جمرود پورې سیمې څخه د لاس اخیستلو اقرار کړی وو چې بلاخره د همدې تړون په اساس شاه شجاع د انگریزانو فوځ سره د بلوچستان په لار کندهار ته ولاړ او په ۱۸۳۹ز کال د اپریل په ۵ مه د کندهار په ښار ورننوت. د کندهار سردارانو د هغه مقابله ونه کړله او ایران ته په تېښته لاړل. د ښار خلکو د بې وسۍ څخه د شاه شجاع حکومت ته غاړه کېښوده او د شاه شجاع د پاچا کېدو اعلان وشو. خو خلکو ته دا معلومه وه چې شجاع د یو پردي حکومت په زور ځان پاچا کړی دی. په همدې اساس د خلکو په زړونو کې د هغه قدر او ارزښت ډېر کم وو. د انگریزانو فوځ د جون تر ۱۷ مې ۱۸۳۹ز کال پورې په کندهار کې تم وو.

په دغه وخت کې د فوځ بله برخه هم د دوي سره یوځای شوه او رنجیت سنگ هم په دغه ورځ مړ شوی وو. له دې وروسته انگریزانو او شاه شجاع د غزني د نیولو په لور روان شول، په غزني کې د امیر دوست محمد خان زوی غلام حیدر

توره کرښه/ ۲۳

خان حاکم وو. د غزني مضبوطه کلا د رشوت په زور سره فتح شوه، د بارکزيو ډېر اميران د دوست محمد خان څخه په شا شوې وه او دوست محمد خان هم د خپلو ملگرو په حالاتو ښه پوه وو نو مخکې له دې چې انگریزان او شاه شجاع د کابل خاورې ته داخل شي امير دوست محمد خان د کابل څخه وتلی وو. د انگریز د فوځ په مرسته شاه شجاع يو ځل بيا د افغانستان پاچا شو او په بالاحصار کې يې استوگنه اختيار کړه. امير دوست محمد خان د کابل څخه د باميان په لور ولاړ او د باميان څخه د بخارا په لوري يې خپل سفر ته ادامه ورکړه او دوه زامن يې محمد اکبر خان او محمد افضل خان هم ورسره وه.

دا چې د افغانستان مېړنې او مسلمان ولس په دې پوه شو چې افغانستان انگریزانو نيولی دی، نو ملي پاڅون يې پيل کړ. ددغه پاڅون علت د بې وسه پاچا څخه د خلکو کرکه، د نرخونو لوړېدل، پر عوامو باندې د اضافي مالياتو تحميلول او د خلکو عمومي ناخوښي وه. کله چې ملي پاڅون پيل شو خلکو د کابل - کندهار او کابل - جلال آباد لارې د انگریز پرمخ وتړلې او په کابل کې هم د انگریز پروراندي فعاليتونه ښکاره شول. ملي مشرانو او زېږو افغانانو دانگریزانو پر خلاف جبهه کې د منظم کېدو او سوق کولو په خاطر ۱۲ نفرې شورا جوړه کړه چې په دې شورا کې نواب زمان خان د رئیس په توگه او امين الله خان لوگری د نایب په توگه وټاکل شول. دغه پلان د عبدالله خان اڅکزي په کور کې جوړ شو، د همدې شورا په لارښوونه کابل کې د ۱۸۴۱ز کال د نوامبر په دوهمه نېټه عمومي پاڅون وشو چې خلکو په تشو لاسونو سره پر انگریزانو باندې ورتوی شول، برنس يې ووژلو او د هغه کور ته يې اور واچولو، چې د لمبو اوغرغڼډو ننداره يې شاه شجاع، مکناتين او الفنستن له بالاحصار، شيرپور او سياستگ څخه کوله. هيچا اور مړ نه کړای شو د برنس سترگې دبالاحصار ځواکونو ته وې چې کپتان کمپل ديوه غونډ په مرسته رامنځته شو خو هغه هم ختم شو او توپونه يې د غازيانو لاسته ورغلل او ملي پاڅون کوونکو د کابل ښار په زړه کې وياړلې برياوې ترلاسه کړې.

له بله پلوه امير دوست محمد خان چې بخارا ته تښتېدلی وو، ددې مناسب وخت په ليدو سره له بخارا څخه راغی او اوزبکان ورسره يوځای شول، په

سمنگان کې د انگریزانو سره وجنگېد، انگریزانو ماتې وخوړه. دوست محمد خان کوهستان ته ولاړ، چې په دغې وخت کې دکوهستان او کوهدامن خلکو هم د انگریز پرضد پاڅون پیل کړی وو چې مشري یې میرمسجدي خان کوله. دوست محمد خان او د کوهستان خلکو په ۱۸۴۱ز کال د نوامبر په دوهمه نېټه لوی جنگ وکړ، چې انگریزانو په کې ماتې وخوړه، خو امیر دوست محمد خان له دومره بریاوو سره بیا هم په جنگ کې په ناڅاپي ډول په نامعلومه لار خپل خان د کابل بالاحصار ته ورسولو او د انگریز سفیر مکناتین ته تسلیم شو چې له یوې مودې وروسته د خپلې کورنۍ سره دهند کلکتې ښار ته واستول شو. په دې حال کې د امیر دوست محمد خان زوی له بخارا څخه کابل ته راغی، د جهاد مشري د نواب زمان خان پر ځای محمد اکبر خان ته وسپارل شوه، نو له دې سره د افغانانو مورال نور هم غښتلی شو.

د انگریز پر مخ ټولې لارې تړلې شوې وې غیر له افغانستان څخه د وتلو بله هېڅ چاره نه وه. دا چې مکناتین د چل او فریب څخه کار اخیستلو، د محمد اکبرخان له خوا ووژل شو، چې له دې وروسته انگریزان ماتې ته مجبور شول او په ۶ د جنورۍ ۱۸۴۲ز کال یې د تخلیه کولو کار پیل کړ.

د جنرال الفنسټن په لارښوونه د کابل ښار څخه ووتل. لومړۍ شپه یې په بگرامیو سیمه کې دوهمه شپه یې په بتخاک کې وه، کله چې د انگریز پوځ د جلال آباد په طرف حرکت وکړو د قبایلو د حملو لاندې راغلل. د ۱۶۰۰۰ تنو پوځ څخه یې یواځې ډاکټر براین هغه هم نیم ژوندی جلال آباد ته ورسید او د انگریز د لښکر د تباهی خبر یې جنرال سیل ته چې په جلال آباد کې و، ورسولو. له دې وروسته ځینو افغاني ځوانانو د شاه شجاع د وژلو تصمیم ونيولو، بالاخره د شجاع الدوله د نواب زمان خان زوی له خوا ووژل شو او د خپل پلار سره یې په تیمور شاهي کې ښخ کړ.

د شاه شجاع له مړینې څخه وروسته د هغه دوه زامن په کابل کې وو، چې شهزاده شاهپور یې په بالاحصار کې او شهزاده فتح جنگ یې په ده خدایداد کې وه. د نایب امین الله خان لوگری له خوا فتح جنگ په پاچاهۍ وټاکل شو، چې پرته د نواب زمان او پلویانو یې چې په دې کې د روحانیونو مشر میر

توره کرښه / ۲۵

درويش هم وو، نورو ټولو ورسره لاس نيوی وکړ. نواب زمان خان ورسره ځکه مخالفت وکړ، چې فتح جنگ هم د پلار په شان د پردې پالنې له امله د پاچاهي وړ نه دی چې په دې جريان کې فتح جنگ خپل ورور شهزاده شاهپور د نواب زمان خان د ارامولو له پاره وروليږلو، نواب زمان د هغه سره وجنگېد، نوموړی يې د کابل بالاحصار پورې په شا وتمباوه. په دغه وخت کې محمد اکبر خان له جلال آباد څخه کابل ته راغی او له امين الله خان لوگري سره يې د يوې مفاهمې په ترڅ کې سوله وکړه او هغه يې د فتح جنگ سره له همکارۍ څخه لرې کړو او پر فتح جنگ يې ډير فشار راوستلو، ترڅو چې فتح جنگ محمد اکبر خان ته د وزارت وړانديز وکړ. محمد اکبر خان چې له پېښور څخه د جنرال پالک او د کندهار څخه د کابل په لوري د جنرال نات له حرکت څخه خبر شوی و، نو مصلحت يې په دې کې وليد، چې د کابل له خوا خپل ځان ارام کړي، نو د فتح جنگ وړانديز يې ومنلو او له هغې وروسته په وزير محمد اکبر خان مشهور شو.

فتح جنگ په پټه د جنرال پالک سره اړيکې ټينگې کړې، وزير محمد اکبرخان چې له دې اړيکو څخه خبر ترلاسه کړ، نو فتح جنگ يې بندي کړ او ځان يې جنرال پالک ته ورساوه، خو جنرال پالک کابل ته را روان شو او د کابل په لوري يې لښکر کشي وکړه، وزير محمد اکبر خان د باميانو په لور په شا ولاړ او فتح جنگ په ۱۸۴۲ز کال د سپتمبر په ۱۶ بيا د انگریزانو بيرغ په سيوري کې په بالاحصار کې په تخت کېښاست. په دغو وروستيو ورځو کې يوازينی سړی چې له انگریزانو سره اړم وو، هغه نایب امين الله خان لوگری وو چې د استالف په غونډيو کې يې مورچې جوړې کړې وې. په هر ترتيب د فتح جنگ دويم ځل ناسته دومره ونه غځېده، ځکه مياشت وروسته انگریزي ځواکونو له کندهاره د راغليو ځواکونو په گډون کابل پرېښود او فتح جنگ هم ورسره ووت او د افغانستان خاوره له پرديو او پردې پالو څخه پاکه شوه.

په نړۍ کې دا ازمايل شوې ده چې په جنگ، زور او شور دا مېړنی او بريالی ولس د وهلو نه دی، ځکه يې استعمارگر تل په جگړو کې بوخت ساتي، چې پوهې، ښوونې او روزنې ته يې پام نه شي، اوس د دنيا پاچاهي په توره نه په

قلم ده او کله چې قلم نه وي نو توره به خامخا له ټيکې نه رابهر کېږي. موهن لال چې د امير دوست محمد خان د ژوند په حالاتو يې يو کتاب ليکلی او د انگرېزانو له خوا هم تاييد او تقدير شوی دی، پر افغانستان باندې د انگرېزانو د يرغل او د لارډ اکلينډ او مکناتن اشتباهات په دې ډول بيان کړي دي.

- د ملي مشرانو سره د هغوی مخالفت او بې احترامی کول.
- اداري فسادونه زیاتیدل او د امرینو بې تفاوته پاتې کیدل.
- د افغانستان په لږو او محدودو عایداتو باندې د یوې لویې اردو لگښتونو تحمیلول.

- د بارکزیو مشرانو بیا میشته کول او هم د هغوي احترام نه ساتل.
- د یو ملت د روحیاتو او عنعناتو سره تصادم او بې اعتنایي کول.
- د پاڅون په وخت کې له هند څخه سمدستي مرسته نه غوښتل.
- د لارډکین په ځای د یو بل نالایق جنرال الفنستن ټاکل.

په افغانستان کې لويه لوبه

د لويې لوبې اصطلاح انگریزانو په ۱۸۴۰ز کال کې د برتانوي هند د بې ثباته شمال لويديځ سرحد په شاوخوا کې د روس او بریتانیې ترمنځ د جاسوسې او نظامي فعالیتونو د څرگندونې لپاره رامنځته کړې وه.

د ۱۹م پېړۍ په وروستيو کې ددې اصطلاح لمنه لاخپره شوه، يوازې د برتانوي هند په شمال لويديځ پوله کې د سياسي او استخباراتي فعالیتونو لپاره نه بلکې د هندوستان او روسيې ترمنځ د ټولې ساحې لپاره چې افغانستان هم په کې شامل وو په کار شوه.

ددې لوبې ساحه د لندن څخه تر سنت پترسبورگ پورې او له هغه ځايه بيا تر استانبول او کلکتې پورې چې سمندرونه، غرونه، بيدياوې او ښارونه په کې رانغاړل شوي وو، غزیدلې وه.

دوهمه اصطلاح د ديبي گامونو (د يواسا قدمونو) ده چې دا د روسانو هغې ملنډې ته ويل کيدله چې په سنت پترسبورگ کې يې د نيوا له غاړو څخه پر مرکزي آسيا راځغاستل او د قفقاز تر اشغال وروسته يې د مرکزي آسيا پراخې سيمې تر خپلې سينې لاندې هوارې کړې.

روسانو د پتر کبير (۱۶۸۲ز-۱۷۲۵ز) له وخته تودو اوبو ته د رسيدو تمه او تلوسه درلوده. په ۱۸۰۷ز کال کې د فرانسې د امپراطور ناپليون او د روس امپراطور لومړي الکسانډر ترمنځ په تلست کې يو تړون وشو، ددغه تړون له مخې دواړو خواوو موافقه وکړه چې پر هندوستان باندې د يرغل لپاره به يو له بل سره همکاري کوي.

له افغانستان سره د مسکو دلچسپي په ۱۸۳۷ز کال کې هغه وخت له پردې څخه راووتله چې په فارس کې د روس پلوه پوځي ځواک د هرات د نيولو کوشنې وکړ، هغه وخت د ايران حکومت د روسانو تر نفوذ لاندې راغلی وو. د ايران په هغه پوځ کې چې هرات ته يې مخه کړې وه، روسي مشاورين حتی مذهبي

مبلغين شامل وو. د برتانيې وېره دا وه چې هسې نه د فارس او روسيې گډې هڅې د هرات ښار تر کنټرول لاندې راولي او ورسره د کندهار ښار هم تر تهديد لاندې ونيسي، دغه حالت په فارس کې د برتانيې سياسي نماينده په لنډ ډول داسې بيان کړی دی.

د روسيې قونسل په هرات کې ځان ته استوگنځي ټاکلی دی، د افغانستان په اړه پټ او ښکاره مالومات راټولوي او خپلې اړيکې ټينگوي، په هر صورت په هرات کې د دوو زېر ځواکونو دا ډول لاسوهنې د هغو سياليو پيلامه وگرځېدې چې په ۱۹مه پېړۍ کې د برتانيې او روسيې ترمنځ روانې وې. دا چې ددې گامونو په مخ کې په اقتصادي لحاظ يو بې وسه او کله کله ټوټې ټوټې افغانستان پروت وو، خو بيا هم همدغې بې وسې افغانستان، هندوستان ته د رسيدو له پاره روسانو ته يوڅنډ او بنديز هم وو.

روس او انگريز له ۱۸۳۷ز کال څخه تر ۱۹۰۷ز کال پورې پوره اويا کلونه افغانستان د خپلو سياليو ډگر گرځولی وو. روسانو غوښتل چې په دې لوري خپلې پښې را اوږدې کړي. په مقابل کې يې انگريزانو هڅه کوله چې د دوی د مداخلو مخه ونيسي او پرې نږدې چې روسي ځواک د هند تر نيټې قارې راوړسېږي.

په هرات کې د روس د مداخلې څخه تقريباً يوه لسيزه وروسته د دواړو زېرځواکونو ترمنځ په افغانستان کې کومه شخړه نه وه، خو تردې مودې وروسته دواړو خواوو بيا خپله لوبه پيل کړه چې په دغه وخت کې د افغان او انگريز لومړنۍ جگړه په افغانانو تحميل شوه او له دې جگړې څخه د انگريزانو مطلب دا وو چې په افغانستان کې خپل يو داسې وفادار سړی په تخت کېښوي چې هغه د روسانو له نفوذ سره مخالفت ولري. که څه هم چې انگريزانو په دې جگړه کې شرميدلې او له کړاو څخه ډکه ماتې وخوړله، سره له دې هم دوی په دې جگړه کې خپلې يوې موخې ته ورسېدل، هغه دا چې واک امير دوست محمد خان ته په لاس ورغی او ده وکولی شول چې د روسانو د هيلو خلاف د افغانستان په شمالي، سويلي او ختيځو ولاياتو کې يووالی تامين کړي.

د امير دوست محمد خان دوهم ځل امارت

امير دوست محمد خان د وزير فتح خان په ټولو وروڼو کې زړور، عادل او د پوهې خاوند وو، په ډېرو جنگونو کې يې د يو تکړه جرنيل او سياست پوه په ډول خپل ځان څرگند کړی وو. په خوی بوی کې د ښو اخلاقو خاوند په خبرو اترو کې مهربان د لويانو عزت کوونکی او په کشرانو مينه ناک وو، ددې صفاتو په درلودلو سره هغه د ټول قام خوښ وو. کله چې په کال ۱۸۴۲ز کال کې د برتانيې مقامي جنرال وليم ايچ مکناتين ووژل شو، د کابل خلکو د انگرېزانو گوډاگي شاه شجاع هم ووژلو، ځکه چې انگرېزانو د ځان سره راوستی وو او د کابل په تخت يې کښېنولی وو. له دې وروسته چې انگرېزانو خپله ماتې ومنله، نو د هندوستان برتانوي واکمنانو کابل ته د امير دوست محمد خان بېرته لېږل ومنل، دوست محمد خان يو ځل بيا په ۱۸۴۳ز کال کې د واک پر گدی کښېناست.

امير دوست محمد خان د دويمې دورې په دوران کې د پخواني دښمنانو يعنې سکانو په ملگرتيا د هغه او د برتانوي لښکر ترمنځ يوازې يوه نښته پېښه شوې وه، دې څخه پرته بله کومه غټه پېښه نه وه شوې. امير په دې وخت کې د سياسي حساسيتونو څخه ډېر ښه خبر وو او دا يې درک کړې وه چې د هغه د واکمنۍ گټه په دې کې ده چې نور د روسيې څخه لاس واخلي او تر څه وخت پورې د آبا سين لويديځ ته د لاسه څخه د وتلو سيمو د بېرته اخېستلو اراده هم وځنډوي. په هغه وخت کې دغه سيمې د سکانو څخه د برتانيې سترېښکيلاکگر ځواک نيولې وې او په خپلې امپراطورۍ کې يې شاملې کړې وې. خو د افغانستان وروستنيو واکمنانو په هغو سيمو کې چې د افغانانو وینه او گډ خپلوان په کې ژوند کوي، خپله ادعا پرې نښوده. دا دعوې د افغانانو له پاره دومره مسئله جوړه شوه چې په راتلونکو کلونو کې يې د افغانستان د باندنيو اړيکو مخه ټاکله. دا چې امير دوست محمد خان په دوهم ځل امارت کې په ملي مبارزينو تکيه

او باور ونه کړ او هیواد یې پر خپلو زامنو وویشه، د خپلو گڼو وروڼو د مقابلې او جگړو سره مخامخ شو، لکه د تیمور شاه گڼو زامنو غوندې د پاینده خان زامنو رقابتونه هم پیاوړې شول. په دغو وروڼو کې کهندل خان د امیر دوست محمد خان سره رقابت کاوه لکه چې یو ځل یې په کلات کې جنگ هم ورسره وکړ، چې د بل ورور نواب جبار خان په گواښ سره خلاص شول، خو څرنگه چې دا وروڼه زاړه شوي وو نو د مرگ ورته مخه شوه. نواب جبار خان په ١٨٥٣ز کال، کهندل خان په ١٨٥٤ز کال او مهردل خان هم په ١٨٥٤ز کلونو کې مړه شول. ددې مړینو څخه وروسته ددغو سردارانو زامنو تر خپل منځ د سیاست لوبه توده کړه. د کهندل خان زوی محمد صدیق خان د خپل تره رحمدل خان سره د کندهار پر حکمرانۍ باندې په جنگ شو، خو د پردل خان زوی میر افضل خان، امیر دوست محمد خان ته خبر ورکړ، چې دغې گډوډۍ ته د پای ټکی کېږدي او هغه هم ټول له هېواد څخه وشړل او خپل زوی شیر علي خان یې هلته واکمن کړ، نور وروڼه یې د امیر دوست محمد خان له ویرې سردار رحمدل خان ایران ته ولېږل، چې د قاجاري دولت ملاتړ لاس ته راوړي. د کندهار دغې پېښې هم امیر او هم انگریز د ایران لاسوهنې ته په افغانستان کې لا زیات متوجې کړل.

له دې وروسته انگریزانو امیر ته بلنه ورکړه چې په جمرود کې د انگریز نماینده گانو سره لیدنه او دوستانه تړون لاسلیک کړي.

د پېښور تړونونه:

الف: د جمرود تړون (٣٠ مارچ ١٨٥٥ز کال) او د کندهار نیول:

په هند کې د انگریز گورنر جنرال لارډ دالھوزي ته سلاکارانو وویل چې د برتانوي هند نوې پولې باید په امیر ومنل شي، هغه هم امیر ته خبر ورکړ، امیر په خپله استازیتوب خپل زوی سردار غلام حیدر خان او گورنر جنرال په خپله استازیتوب کې د پنجاب گورنر جنرال سرجان لارنس وټاکل او دغو استازو د ١٨٥٥ز کال د مارچ په ٣٠ نېټه یو تړون لاسلیک کړ چې درې مادې یې درلودې.

توره کرښه / ٤١

١- د ختیځ هند کمپنی ژمنه کوي چې د افغانستان د هغو سیمو خپلواکې چې د امیر په لاس کې دي، محترم وشمېري او هیڅکله به د هغو په چارو کې لاسوهنه نه کوي.

٢- ختیځ هند کمپنی او امیر دوست محمد خان او دده د ورونو او پاتې کسانو په منځ کې به له دې نېټې وروسته دايمي سوله او ملګرتیا ثابته او برقراره وي.

٣- امیر دوست محمد خان له خپلې خوا د کومو کسانو له خوا چې دده ځای نیسي ژمنه کوي چې د ختیځ هند کمپنی په لاندې شوو سیمو کې به هیڅ ډول لاسوهنه نه کوي. دا تړون د محمدزیو لومړنی تړون بلل کېږي.

امیر دوست محمد خان د پورتنی تړون په بدل کې یوازې د کندهار نیول چې د امیر دوست محمد خان د کورنۍ موضوع وه، د انگریزانو په موافقې ترلاسه کړ. انگریز چې له دې خوا بې غمه شو، نو یو بل جنجال غاړې ته ورولويد چې په هرات کې روسانو د ایرانیانو په واسطه لاس وهنې پیل شوې او په هند کې یې د انگریزانو ګټو ته خطر ونه متوجه کول.

هرات د ایرانیانو تر سخت فشار لاندې وو، حتی د ایران پادشاه ناصرالدین شاه پخپله د جنگ موزې په پښو کړې وې. ددې خطرونو د مخنیوي په خاطر انگریز امیر دوست محمد خان ته خبر ورکړ چې هندوستان ته ورشي خو امیر معذرت وړاندې کړ، چې لرې نشي تللی، په همدې جمرود کې چې پېښور ته نږدې دی، کېدای شي خبرې او مفاهمې وشي.

ب: د جمرود دوهم تړون ١٨٥٧ز کال او د هرات نیول:

د امیر دوست محمد خان او لارنس ترمنځ خبرې د جنورۍ په شپږمه ١٨٥٧ز کال جمرود کې وشوې، چې په دغې وخت کې انگریز د قاجاري دولت سره د جنگ په حالت کې وو او هرات تراوسه د قاجاري دولت په لاس کې وو. د افغان واکمنو او انگریزانو ترمنځ تړون د امیر د زوي سردار محمد اعظم خان او جنرال لارنس له خوا په ١٨٥٧ز کال د جنورۍ په شپږمه لاسلیک شو چې ١٣ مادې یې درلودې.

په لومړۍ ماده کې وايي چې ایران د امیر دوست محمد خان پر خاوره تېری

کړی دی او یو جنگي حالت دی، نو ځکه د ختیځ هند کمپنی د امیر سره مرسته کوي چې د خپل هیواد دفاع وکړي او د هیواد په نورو برخو کابل، بلخ او کندهار کې د ایران د تېري مخه ونیسي، ددغې وضعې تر ختمېدو پورې انگریز امیر ته د میاشتي یو لک روپۍ ورکوي.

په څلورمه ماده کې ویل شوي دي چې د انگریزانو افسران د انگریز دولت په خوښه په افغانستان کې هغو ځایونو ته ورځي چې هلته افغانان د ایران سره په جنگي کار بوخت وي، دوی به د انگریز د مرستې خرچه هم څاري او برتانوي مقاماتو ته به راپور ورکوي، امیر به د دوی امنیت هم ساتي. په پنځمه ماده کې امیر ته اجازه ورکوي چې په پېښور کې یو نفر نماینده وټاکي. په شپږمه ماده کې دې ته اشاره کېږي چې خطر رفع شي، مرسته به هم ځنډېږي، په وروستۍ ماده کې یادونه کوي چې امیر ته پخوا څلور زره ټوپکونه ورکول شوي دي او اوس یو ځل بیا امیر هیله کړې ده، چې څلور زره ټوپکونه دې نور هم ورکړي، انگریز دا مني او ژر تر ژره به دا ټوپکونه ورته استوي.

دا دوه تړونونه چې یو یې په ۱۸۵۵ز کال او بل یې په ۱۸۵۷ز کال کې د افغان او انگریز ترمنځ لاسلیک شوي دي، د افغانستان د ډیپلوماسۍ په تاریخ کې د ځانگړي ارزښت درلودونکي دي.

د امیر دوست محمد خان مړینه:

امیر دوست محمد خان چې سردارانو به ورته لوی امیر ویلو، دا ځکه چې ده د خپلې کورنۍ گټې ډېرې ښې ساتلې او هم یې پر وروڼو او زامنو پیرزوينې درلودې. د سدوزي شهزادگانو سره چې دده مشر ورور وزیر فتح خان یې وژلی وو، ډېرې کلکې انتقامي جگړې وکړې او په پای کې یې پاچاهي هم خپلې کورنۍ ته رانقل کړه.

د سدوزيو او بارکزیو د گټو جگړو او سیالیو یوه پایله هم دا شوه چې هرات تر څه وخته د یوې جلا سیمې په توگه د سدوزيو او الکوزيو د کمزوريو او بې خونده شهزاده گانو او مشرانو په لاس کې پاتې شي او د ځان ساتنې او گټو لپاره

توره کرښه/۴۳

وخت ناوخت د قاجاريانو په پښو کې هم پريوځي .

دا چې امير دوست محمد خان په ۱۸۶۱ز کال کې د خپل وراره سردار سلطان احمد خان د حکومت جوړونې له نقشي څخه خبر شو، نو سمدستي يې خپل پوځ ته د هرات په لور د روانېدو امر ورکړ، کله چې د امير لښکر هرات ته ورسېد، سلطان احمد خان ښار کلابند کړ او د امير لښکر د ښار څخه دباندې پريوت. دا کلابندي د ۱۸۶۲ز کال د اگست څخه تر ۱۸۶۳ز کال تر مۍ مياشتې پورې وغځېده چې هم د امير لښکر او هم د هرات ښاريان د بدو پېښو سره مخامخ شول، دواړو خواوو ته سخته جگړه ونښته چې د کلابندي په وروستيو مياشتو ۱۸۶۳ز کال جنورۍ کې د امير لور نواب بيگم چې د سلطان احمد خان ميرمن کېدله، مړه شوه او درې مياشتې وروسته په ۱۸۶۳ز کال د اپريل په مياشت کې سلطان احمد خان هم مړ شو.

له دې ورسته د سلطان احمد خان زوی شهناز خان بيا ښار بند کړ، خو وروسته د ښار خلکو غوغا جوړه کړه او د ښار حکمران دروازې خلاصې کړې او د امير لښکرې ښار ته ننوتې او هرات يې فتح کړو، خو امير چې عمر يې خوړلی وو او د بوداتوب له لاسه ناروغ شو او د ساه لنډۍ له امله چې ډاکتران يې له درملنې کولو پاتې راغلل، نو د هرات د فتحې په نهمه ورځ شپږم د جون ۱۸۶۳ز کال کې امير دوست محمد خان له دې نړۍ سترگې پټې کړې. په گذرگاه کې د خواجه عبدالله انصاري له مزار سره په خوا کې خاورو ته وسپارل شو.

د امير شير علي خان سلطنت

امير شير علي خان د امير دوست محمد خان زوی وو، چې د لومړي ځل لپاره دده نوم په تاريخ کې هغه وخت ياد شو چې امير دوست محمد خان په کلکته کې نظر بند وو. نوموړی هم هلته ورسره وو او د ځوانۍ په لومړنۍ مرحله کې وو. د پلار له مړينې څخه وروسته د ٤١ کلنۍ په عمر د افغانستان پر تخت کېښاست، ټولو ورونو يې ورسره بيعت وکړ، خو محمد افضل خان او محمد اعظم خان دده واکمني ونه منله، نو افغانستان يو ځل بيا د کورنيو جگړو اور ته ورولويد، چې په پايله کې انگريز په افغانستان دويم يرغل وکړ.

کله چې امير پر تخت کېښاست، د خپلې واکمنۍ په هکله يې برتانوي حکومت ته خبر ورکړ او د هند حکومت سره يې د پلار د وخت د معاهدې د نوي کولو هوډ وکړ. د هغه وخت گورنر جنرال لارډ ايلجن د امير شير علي خان ددې دوستانه پيغام اړوند په دې خاطر چوپتيا اختيار کړه چې د شير علي خان سره محمد افضل خان او محمد اعظم خان مخالفت څرگند کړی وو، چې دغې چوپتيا د امير شير علي خان په زړه کې د انگريزانو سره مخالفت پيدا کړ، انگريزان په دې خبر وو چې شير علي خان له انگريز څخه کرکه لري، نو د زړو او نوو پاڼو مطالعه يې بيا پيل کړه او د يوه سياسي پلان پر جوړښت يې کار روان کړ. د تجريد پاليسي چې هغه د نولسمې پېړۍ له سر څخه پيل شوې وه، د ١٨٥٧ز کال د جمرود په دوهم تړون کې د امير دوست محمد خان او لارنس په لاسليکونو تائيد شوی وو او افغانستان غير له انگريز څخه بل هيچا سره اړيکې نه درلودې، خو د بفر د پاليسۍ لومړني کارونه د انگريز او روس د سياستونو ترمنځ جاري وو.

امير شير علي خان په بهرني سياست کې دومره پوهېدو چې افغانستان په استعماري چوکاټ کې له هغه آزادۍ څخه محروم شوی دی، چې غير له انگريز څخه بل هيچا سره اړيکې ونه لري. دې د تجريد د پاليسۍ په مفهوم پوهېده،

توره کرښه / ۴۵

خو ددغې پالیسي په ابعادو يې لاس نه و رسېدلی او د بفر پالیسي په اړه خبرې اترې د تړلو دروازو شاته کېدلې. شیر علي خان یو ازاد خیاله سړی وو او فکر يې کاوه چې د سلطنت چارې یو څه زړورتوب غواړي او انگریز چې په دې پوه شي چې مقابل لوری ورسره سر زوري کوي، نو شاته تگ کوي؛ شیرعلي خان ته د انگریز سره د روس اړیکو په اړوند هم معلومات وو. له دې هم خبر وو چې ایران د انگریز سیال دی، نو امیر شیر علي خان داسې فکر کولو چې روس او ایران باید د انگریز په مقابل کې استعمال شي، ترڅو افغانستان ته د بهرني سیاست په برخه کې خپلواکي پیدا شي، خو دښمن له ده څخه ډېر ماهر وو او انگریز امیر شیر علي خان ته خپل وروڼه راوپارول او په خپلو کې يې سره اخته کړل.

امیر شیرعلي خان د ورونو په لومه کې:

امیر شیرعلي خان چې په ۱۸۶۳ز کال کې د جون په دولسمه نېټه د افغانستان واکمن شو، نو ورونو يې ورسره مخالفت وښود او د اپریل په کال ۱۸۶۴ز کې محمد افضل خان او محمد اعظم خان دواړو بغاوتونه وکړل. محمد اعظم د خوست او ګرمې حاکم و او محمد افضل خان د بلخ والي وو. د محمد افضل خان مقابلي ته په خپله روان شو او د محمد اعظم خان مقابلي ته يې جرنیل محمدرفيق ولېږه، محمد رفيق يې له کومې ستونزې په محمد اعظم خان باندې بریالی شو او محمد اعظم خان انگریزانو ته پناه یوړه. همدارنگه محمد افضل خان هم په جنگ کې ماتې وخوړه، له ماتې وروسته يې د خپل ورور څخه ښښه وغوښته هغه هم وښلو او پر خپل پخواني ځای بلخ او افغاني ترکستان کې يې حکمران پرېښود. خو د لږې مودې وروسته د دواړو ورونو ترمنځ بیا اختلاف رامنځته شو او محمد افضل خان يې په غزني کې زنداني کړ، د محمد افضل خان په زنداني کېدو باندې د هغه زوی عبدالرحمن خان بخارا ته وتښتېد. له دې وروسته سردار محمد اسلم خان د هزاره جاتو لور ته د تېښتې پریکړه وکړه، چې په هغه ځای کې د خپل ورور محمد حسین خان په مرسته راپورته

شي او کابل ته د امير د رسيدو څخه مخکې به پخپله زرملي ته لاړ شي او د خپلو ماماخېلو پرگنو په مرسته پر کابل بريد وکړي.

امير شير علي خان چې دغو نقشو ته تل ځير وو او د ورونيو پر چلونو بڼه پوهېدو، د وضعې د بڼه کولو په اړه يې يو لړ گامونه واخېستل. په کندهار کې يې محمد امين د پخوا په څېر په خپله دنده پرېښود، په هزاره جاتو کې يې د محمد اسلم خان ورور محمد حسين خان ته د بڼني فرمان ولېږه او د سيمې خلکو ته يې د خپلې پتپالنې لپاره بلنه ورکړه.

خو د خلکو د ملاتړ له امله محمد اسلم خان او ورونيو يې د سردار محمد افضل خان د ليکونو له اغېزې د امير مخالفينو ته مرستې ولېږلې او د ځان ملگري يې کړل. امير شير علي خان کابل ته د رسېدو سره سم محمد اسلم او وروڼه يې وېشل، خو سمه يې لاسه نه وه اخيستې چې په کندهار کې د امير سکه ورور محمد امين چې له سره يې بيعت نه و کړی، د مخالفت جنډه اوچته کړه. امير خپل مشر زوی سردار محمد علي خان ورولېږه، د کلات د سهيل لويديځ په کجياز نومي سيمه کې د ١٨٦٥ز کال د جون پر پنځم او شپږم لاس په لاس جگړه ونيسته، په جگړه کې تره او وراره يو د بل له لاسه ووژل شول، چې ددغو دواړو سردارانو وژل کېدل پر امير رواني اغيز وکړ او يو څه موده يې خپل حکومت ته شا کړه او په کندهار کې يې د خرقې مبارکې ترڅنگ کښېناست.

د محمد افضل خان زوی عبدالرحمن خان چې بخارا ته يې پناه وړې وه، د امير شير علي خان د بې پروايۍ څخه خبر شو، د مناسب وخت په ليدو يې گټه پورته کړه، د بخارا له امير څخه يې هم يو څه مرسته ترلاسه کړه، په جيحون راپرېوتو او د امير شير علي خان حاکمان يې په رشوت خپله ډله کې شامل کړل او ډېر ژر يې په ټوله سيمه بريد وکړ. په دغو ورځو کې د امير شير علي خان وزير محمد رفيق خان هم له امير سره مخالف شوی وو او د انگرېزانو سيمې ته تښتېدلی وو او د سردار محمد اعظم خان سره يې ملگرتيا غوره کړې وه. کله چې دوی د عبدالرحمن خان د بريالي کيدو څخه خبر شول، نو د هندوستان څخه را روان شول، عبدالرحمن خان هم د کابل په لور را روان شوی و، محمد اعظم خان او عبدالرحمن خان دواړو په شريکه يو پوځ تيار کړ او په کابل يې

یرغل وکړ.

د کابل والي ابراهيم خان د امير شير علي خان زوی کندهار ته وتښتېد، عبدالرحمن خان او محمد اعظم خان په ١٨٦٥ز کال کابل ته ورننوتل او څو ورځې وروسته يې په جلال آباد هم يرغل وکړ. امير شير علي خان چې ددې پېښو څخه خبر شو، نو سمدستي يې پوځ تيار کړ او د عبدالرحمن خان مقابلې ته روان شو، د وردگو په شېخ آباد کې دواړو لښکرو ترمنځ نښته وشوه، امير شير علي خان په ډېره زړورتيا وجنگېد، خو په وروستيو کې پوځ مخالفې ډلې ته واوښت او له دې مجبورۍ څخه هغه کندهار ته وتښتېده، چې له دې وروسته يې په غزني يرغل وکړ. د غزني ښار يې هم ونيو او محمد افضل خان يې له بنديخانې څخه راخلاص کړ او د ټولو په خوښه يې محمد افضل خان خپل امير مقرر کړ او د کابل په تخت محمد افضل خان کښېناست.

د امير محمد افضل خان واکمني:

کله چې امير محمد افضل خان په ١٨٦٦ز کال د کابل په تخت کښېناست د انگرېزانو څخه يې حکومت د تسليمولو غوښتنه وکړه. د هند والي ورته وليکل: «چې د هند حکومت ټولې اړيکې د افغانستان د امير سره وې، که چيرې ته خپله پادشاهي ټينگه کړې او د زړه له خلاصه د انگرېزانو دوستۍ ته آماده شې، نو زه به دې په ډېره خوشحالي سره ددې لويې مرتبې وړ وگڼم، خو په حاضر وخت کې د شير علي خان سره خپله ژمنه نشم ماتولی او تر اوسه پورې هغه د افغانستان د هغې سيمې پادشاه منم چې په کوم ځای کې هغه حاکميت لري او دا خبره درته رښتيا واييم.»

يو څه موده وروسته امير شيرعلي خان له کندهار څخه خپل سرتېري وويستل او په کلات کې يې د سردار محمد اعظم خان او عبدالرحمن خان له لاسه ماتې خوږه او هرات ته ولاړ او کندهار هم د نوموړو سردارانو لاسته ورغی. امير شير علي خان له هرات څخه بلخ ته ولاړ او په ١٨٦٧ز کال کې يې د سردار فيض محمد خان سره په کابل لشکرکشي وکړه، عبدالرحمن خان په پنجشير کې ددې

لښکر مخه ونيوله او د بازارک په جنگ کې سردار فيض محمد خان ووژلی شو. د امير شير علي خان د پوځ څخه ۱۷۰۰ زخمي او مړه په ميدان کې پاتې شول او امير شير علي خان هرات ته ولاړ. ددې جنگ څخه دوه اونۍ وروسته سردار محمد افضل خان په کابل کې د ناروغۍ له امله په ۱۸۶۷ز کال د اکتوبر په مياشت کې مړ شو او سردار محمد اعظم خان د هغه ځای ناستی شو.

امير محمد اعظم خان واکمني:

د امير محمد افضل خان د مړينې څخه وروسته سردار محمد اعظم خان د نيم افغانستان په پاچاهۍ وټاکل شو، خو کومې ځانگړتياوې چې په محمد افضل خان کې موجودې وې، په محمد اعظم خان کې نه ښکارېدې. دا چې انگرېزان د امير شير علي خان د دويم ځل واک ترلاسه کولو څخه ناهيلي شول، نو محمد اعظم خان يې د کابل د امير په حيث ومانه، دده د واکمنۍ په وخت کې عبدالرحمن خان د بلخ په لور خپل پوځ روان کړ او په مقابل کې امير شير علي خان له هرات څخه د کندهار په لور راغی او کندهار يې ونيوه. له دې وروسته په ۱۸۶۸ز کال د سپتمبر په مياشت کې د غزني په شش گاؤ سيمه کې نښته وشوه، په جنگ کې امير شير علي خان بريالی شو.

له دې وروسته امير شيرعلي خان په کابل يرغل وکړ، نو کابل يې هم ونيو، محمد اعظم خان بيا هندوستان ته وتښتېده او د هند څخه ايران ته ولاړ او هلته په نيشاپور کې مړ شو او عبدالرحمن خان سمرقند ته وتښتېده او په ۱۸۶۸ز کال کې امير شير علي خان د کابل د نيولو وروسته د دوهم ځل لپاره د افغانستان واکمن شو، خو امير شيرعلي خان د وروڼو له دامونو څخه خلاص نه شو چې په دې ټولو دامونو کې د انگرېزانو لاس موجود وو.

د امير شير علي خان دوهم ځل واکمني:

د پنځو کالو کورنيو جگړو وروسته امير شير علي خان د لسو کالو لپاره د افغانستان واکمن پاتې شو او په هيواد کې يې داصلاحتو راوستلو وخت وموندلو

توره کرښه / ۴۹

او د یو متمدن دولت د جوړولو هڅې پېل شوې. په دې کې شک نشته چې په هغه کې د پاچاهۍ پوهه او پراخ نظري اغیزه درلوده. ده د ځوانۍ نه د انگریزانو عصري او پرمختللي اداره ولیدله، هغه غوښتل چې اداري نظام باید پر ټولنه اصولي حاکمیت ولري، فرهنگ باید د خلکو ذهنونه روښانه کړي، اردو باید د عصر له اصولو سره سمه وروزل شي.

سید جمال الدین افغان چې په ۱۸۳۸ز کال د کنړ ولایت په اسعد آباد کې زیږیدلی وو، په ۱۸۵۷ز کال کې د امیر دوست محمد خان دربار ته لار وموندله او د امیر له مړینې څخه وروسته د امیر شیر علي خان په دربار کې پاتې شو. د امیر دوست محمد خان په دربار کې دده له استعداد څخه کومه گټه وانه خپستل شوه. خو شیر علي خان د گټې اخیستلو توانايي درلوده، سید جمال الدین په ۱۸۵۵ز کال څخه تر ۱۸۵۷ز کال پورې تقریباً درې کاله هند، عراق، شام او حجاز ته سفر کړی وو او د اروپايي علومو او فلسفې څخه برخمن شوی وو. کله چې وطن ته راوگرځېد، امیر شیر علي خان دوهم ځل لپاره د افغانستان واکمن شوی وو، د امیر شیر علي خان د دربار توطیه جوړونکو امیر ته دا خبره ورسوله، چې سید جمال الدین د محمد اعظم خان استاد دی او تا سره همکار کېدلی نشي.

په دې کې محمدرفيق خان لودي د سید جمال الدین د نفوذ څخه وېره درلوده، نو د پاچا نظر یې واړولو او د هغه په اشاره سید جمال الدین په دې پوه شو چې د هېواد څخه دباندې لاړ شي، خو نه د ایران له لارې. کله چې د وطن څخه روانېده، د امیر شیر علي خان لپاره یې د اصلاحاتو یو مفصل لیکلی طومار وړاندې کړ، په دې طومار کې په مفصله توگه هغه اصلاحات یاد شوي وو چې د امیر په ذهن کې د هندوستان په ټولنه کې د اوسېدنې څخه په پاشلي توگه ځای شوي وو.

سید جمال الدین د عصري کابینې، مواصالتو، مطبوعاتو، پوهنې، اردو او حتی اقتصاد په اړوند امیر شیر علي خان ته یادونې کړې وې. ده امیر شیرعلي خان ته لیکلي وه چې انگریز د ټول ختیځ دښمن دی، خو په دښمنۍ کې په دې بریالی دی چې د ختیځ ټول نظامونه د ظلم پر بنسټ ولاړ دي او خلک د

ناپوهې څخه د خرافاتو په کنده کې پراته دي او دغو ملتونو ته د نجات ورکولو دنده دپاچاهانو عهده ده. په دې توگه امير شير علي خان د سيد جمال الدين لارښود ليک عملي کړ. سيدجمال الدين د وطن څخه ولاړ، بيا پر ژوند کې رانغی، د امير په اصلاحاتو کې دده د نظرياتو نقش يې اغيزې نه وو.

د امير شير علي خان د واکمنۍ ستونزې:

کله چې د امير شير علي خان حکومت پر پښو ودرېد، له يوه طرفه خپلو زامنو د بغاوت سره د هېواد په دننه او له بلې خوا د هېواد څخه دباندي سياست څخه د سياسي فشار سره چې د روس او انگريز د سيالۍ څخه ورته پيدا شوی وو مخامخ شو. څنگه چې امير د خپل وړوکي زوی عبدالله جان سره زياته مينه درلوده، نو ځکه يې مشرانو زامنو دده مخالفت کاوه، زياته هڅه يې په دې کې وه چې خپل کشر زوی وليعهد کړي، ان تردې چې دده وليعهدې د امير د بانديني سياست يوه ماده وه.

د امير شير علي خان د دوهم ځل حکومت په وخت کې انگريزان د امير دوستۍ ته ډېر اړ وو، ځکه له يوې خوا روس د آسيا د سهيل په لور مخ په وړاندې راتله، د دې پرمختگ څخه انگريزانو ته ډار پيدا شو چې روسان ځانونه هند ته ونه رسوي او له بل طرفه نه يې غوښتل چې د بل هېواد سره نژدې اړيکې پيدا نه کړي نو اميرشیرعلي خان ته يې د سوغات په توگه څو ميله ټوپکونه او نقدي پيسې ولېږلې او هم يې هند ته د ورتللو بلنه ورکړه چې امير هم دغه بلنه ومنله او په ۱۸۶۹ز کال کې د سيد نور محمد شاه فوشنجي، شهزاده عبدالله جان او نورو خپلو ملگرو سره هند ته ولاړ او د انگريز له لوري په ډېرو شاندارو مراسمو سره يې هرکلی وشو. دهند په امبالې ښار کې د هند وایسرای لار د میو سره يې وکتل، د دواړو ترمېنځ خبرې اترې پېل شوې، امير شير علي خان دا خبره په ډاگه کړه چې د پلار د تړون د تائيد له پاره نه دی راغلی، بلکې غواړي چې نوی تړون لاسليک کړي نو یو لړ وړانديزونه يې انگريز دولت ته وړاندې کړل چې عبارت دي له:

توره کرښه / ۵۱

- ملګرتيا به د دواړو له لورې وي، د هر ملګري او دښمن به د بل ملګري او دښمن وي.

- کله چې بهرني هيوادونه په هند يرغل کوي، د دواړو هېوادونو مشوره د اعتبار وړ ده.

- انگريزه په لازمي وختونو کې افغانستان سره د وسلې او پيسو مرسته کوي ترڅو په خپله د دښمن څخه د هېواد دفاع وکړي.

- د ۱۸۵۵م ز کال تړون يو اړخيز دی، بايد د افغانستان او هند برتانوي دولتونو ترمنځ دوه اړخيزه وي.

- پوځي مرستې اخېستل به له انگريز څخه د افغانستان د پاچا هوډ پورې اړه لري.

- دانگريزانو مرسته به له افغانستان سره هميشی وي چې د خطر په وخت کې به زياتېږي.

- د انگريز دولت به د افغانستان پاچاهي د امير شير علي خان په کورنۍ کې د سردار عبدالله جان د وليعهدۍ په پېژندلو سره چې د امير زوی دی تصدیقوي.

انگريزانو د تړون ددغو موادو له منلو ډډه وکړه، خو يو ليک يې د امير شير علي خان په نوم وليکه او دا يې په کې ليکلي وو چې: «انگريزان د افغانستان په کورنيو چارو کې لاسوهنه نه کوي.»

امير شير علي خان د ايران لنډ مهاله نماينده ابوالحسن ته په خوښۍ سره ښه راغلاست ووايه او هم د انگريزانو نماينده عطا محمدخان هم کابل ته راوړسېده.

په همدې کال د روس او انگريز ترمېنځ د افغانستان د بې طرفۍ په هکله خبرې اترې پيل شوې. د ۱۸۷۳ز کال پورې روس د افغانستان بې طرفي مني چې له خپل نفوذ او قوت څخه يې بهر هم وپېژني او افغانستان سره خپله پوله د زرقول

څخه دخواجه صالح ترکلي پورې ومني او د آمو سيند کينې غاړې د افغانستان د خاورې يو جز وگڼي. له بل طرفه څنگه چې په سيستان سيمه کې د هلمند د سيند اوبو د وېش په هکله د افغانستان او ايران ترمېنځ جگړه پېښده، امير شير

علي خان د تېرو تړونونو په بنسټ انگريزانو ته مخ واړوه، انگريزانو د ايران سره

په دې اړوند وغږېدل، په ۱۸۷۱ز کال افغاني پلاوي راوغوښتل شو چې د سيستان په پولو کې د ايراني او انگريزي دولتونو سره وگوري، چې د اوبو ویش معلوم او ترمېنځ پوله وټاکل شي، سيد نور محمد شاه ورته وټاکل شو. د انگريز حاکم خپله پريکړه داسې اعلان کړه، چې ايران يې پرته له تاريخي حقوقو څخه د هلمند په اوبو کې د پنځوس ميلو په اوږدوالي شريک کړ، چې د جگړې جرړې د دواړو گاونډيو هېوادو ترمېنځ باقي پاتې شوې او هميشنی شکل يې غوره کړ، چې وزير او امير به دې پريکړې اعتراضونه وکړل.

په ۱۸۷۳ز کال کې د هند برتانوي حکومت امير شير علي خان شملې ته ددې لپاره وپاله، چې د هلمند د اوبو ویش په اړوند د دوی له حاکميت څخه خفه شوی وو. ترڅو له ده سره د سيستان د اوبو او شمالي پولو د ټاکلو او نورو سياسي مسئلو په اړوند خبرې اترې وکړي، امير شير علي خان سيد نور محمد شاه شملې ته ولېږه، چې د انگريزانو له لوري يې تود هرکلی وشو، سيد نور محمد شاه د خبرو اترو په ترڅ کې د روسانو د مخکې راتگ اندېښنه څرگنده کړه او هغه يې د دواړو هيوادونو پورې مربوطه وگڼله او وړانديز يې وکړ چې د انگريز دولت افغانستان سره مالي او پوځي مرسته وکړي او خپل څه سربازان به د امير اختيار ته ورسپاري، کله چې امير وغواړي له هغوي څخه به کار اخلي.

ددې سربازانو لگښت به د انگريز دولت په غاړه وي او همدا ډول انگريز دولت به د امير د کورنۍ ضمانت په غاړه اخلي. انگريزانو د وزير وړانديزونو ته ښکاره ځواب ونه ويلو او غوښتل يې چې د افغانستان دولت بايد په کابل، کندهار، هرات او مزار شريف کې د انگريز استازو سره موافقه وکړي. د سيستان د توان تلافی له پاره يې ۱۲۰۰۰ ټوپکه او ۳۰۰۰۰۰ روپۍ په سوغات کې ورکړې. په هغه مکتوب کې چې امير ته يې ليکلي وو، لاندې مطالبو ته يې په کې ځای ورکړی وو. د هند برتانوي هېواد به د روس د يرغل په صورت کې له ټولو ممکنو لارو څخه مرسته کوي، د هيواد د ودې او د عسکرو د پياوړتيا په خاطر به انگلستان له افغانستان سره خپلې مالي مرستې هم وکړي. خو وخت او اندازه به د برتانيې د هېواد په لاس کې وي او انگريزان به د امير او د هغه کورنۍ په نيت خيرخواهي ولري او هغه به غښتلی کوي، ترڅو د باندیني او کورني خطر څخه

توره کرښه/۵۳

وژغورل شي. امير بايد په خپل باندیني سياست کې د انگریزي دولت سره مشوره وکړي، په دې ترڅ کې د شمالي پولو د کتلو لپاره د انگریزانو یو پوځي پلاوی به موقتاً مني. امیر د شملي د کنفرانس څخه خوښ نه شو، ځکه چې دده کومه غوښتنه چې د عبدالله جان ولیعهدې وه د انگریزانو له خوا بنکاره نائید شوی نه وو. د شملي د کنفرانس په وخت کې روسانو خپوا ونيوله او د هغې موافقې له مخې چې د انگریزانو سره یې کړی وو، بدخشان او واخان یې افغانستان ته ورکړل.

د وړاندې تگ سياست (forward policy):

کله چې روسانو خپوا ونيوله نو انگریزانو په پېښور کې د وړاندې تگ سياست غوره کړ، چې په انګلیسي کې ورته forward policy وايي، موخه یې دا وه چې انگریزان باید د روسانو سره په لويديځ برخه کې مقابله وکولی شي او د هغوي د پرمختګ مخه ونيسي، نو په دې ترتيب هر ډول لازمه آماده گي یې ونيوله. دلته د انگریز په سياست کې د افغانستان په نسبت یو نوی څپرکی خلاصېږي، چې له مخې د دواړو هیوادونو سیاسي اړیکې خړې پړې او انگریزانو په افغانستان باندې یرغل ته آماده شول. په ۱۸۷۶ز کال په پیل کې د هند نایب السلطنه نارت بروک د انگریزانو د سياست مخالف استعفا وکړه، دده پرځای لارد لیتن وټاکل شو.

د هند برتانوي حکومت و غوښتل چې خپل استازي افغانستان ته ولېږي او د دوی استازي باید ازادانه سرحداتو ته تگ راتګ وکړي، هغوي په خپلو غوښتنو زیات ټینګار وکړ. امیر شیر علي خان ددوی دغه خوځښت په خپلو کورنیو چارو کې لاسوهنه وگپله. سربېره پر دې چې د امیر شیر علي خان کورني دښمنان هم زیات وو، په مرکزي اسیا باندې د روسانو د پرمختګ څخه هغوي له اسلامي هیوادونو څخه هم په ډار کې وو، عبدالرحمن خان د روسي جنرال گورنر کوفمان له خوا دې ته راوبلل شو چې په افغانستان یرغل وکړي او دوی به ورسره مرسته کوي.

سره ددې چې عبدالرحمن خان دا خبره نه وه منلې خوبیا هم په افغانستان باندې د روس د یرغل اواز هڅه شو. امیر شیر علي خان خپل وزیر نور محمد شاه په ۱۸۷۸ز کال د جنورۍ په ۳۰ مه پېښور ته ولېږه. وزیر په خپلو تېرو تړونونو ټینګار کاوه، خو انګریزي استازي دا تړون د افغانستان د امیر په خوښه نه غوښت.

په ۱۸۷۸ز کال هند ته دروسانو د تېري اواز ورسېدله، سره له دې چې د برلین تړون د روس او انګریز ترمېنځ د جګړې خطر له منځه وړی وو، خو بیا هم لارډ لیتن د وړاندې تګ سیاست د عملي کولو غوښتونکی وو. په امیر باندې یې فشار واچوه او له بل طرف څخه د امیر شیر علي خان غوښتنې هم د انګریزانو له لوري ونه منل شوې، نو امیر د روس سره د ملګرتیا تړون د لاندې شرایطو له مخې لاسلیک کړ.

د امیر شیر علي خان او روسانو ترمېنځ د تړون لاسلیک:

۱ - د روس د دولت لښکرې به د افغانستان له لارې هند ته تېرېږي، نو د افغانستان دولت به د تېرېدو له اجازې سره د هغوي ساتنه هم کوي.

۲ - د اوسپنې درې کرښې به د افغانستان څخه د هند تر پولو کښل کېږي، د افغانستان دولت به له دې سره مخالفت نه کوي.

۳ - د روس سره به یوځای د افغانستان خلک د انګریزانو پر وړاندې جنګېږي، داغاني پوځ لګښت به د جګړې له پیل څخه د روس پرغاړه وي او وسله به هم ورکوي. دروسانو دلښکرو او څارویو خوراکي توکي به د هغوي سره په بارونو کې موجود وي.

۴ - د هند له نیولو وروسته به کومې سیمې چې په ختیځو او سویلي برخه کې په احمد شاهي امپراطورۍ شهنشاهي دولت پورې تړلې شوې وې افغانستان ته پرېږدي او په قطبي برخه کې به د امو د سیند پوله جوړوي.

کله چې انګریزان له پورته تړون څخه چې د امیر شیر علي خان او د روسي جنرال کوفمان ترمېنځ لاسلیک شوی خبرېږي، د جګړې د اعلان مکتوب د سرنوښل چمبرلین په واسطه چې سیاسي پلاری وو، ولېږي، نېټه ورته مالوموي او اولتیماتوم یانې ضرب العجل ورکوي، چې که ترمالومي نېټې پورې ځواب را

توره کرښه / ۵۵

و نه رسيږي او امير له خپلې نوې ملگرتيا څخه مونږ ته ډاډ رانه کړي، نو د کندهار، کرْمې او خيبر درې له لارې به د افغانستان په لور روان شي او هغه هېواد به د روس د مخنيوي له پاره ونيسي. خو په دې وخت کې سردار عبدالله جان د امير شير علي خان زوی مړ شو، امير په غم کې ډوب تللی وو او د زوی د مړينې په مراسمو کې بوخت وو او د انگریزانو د سياسي نماينده سره يې ليدنه ونشوه. کله چې تر معلومې نېټې پورې انگریزانو ته د ليک يا مکتوب ځواب ونه رسېد، نو ځکه يې له دريو لارو څخه پر افغانستان يرغل وکړ.

درېيم څپرکي

دافغان او انگريز د دويمې جگړې پيليدل

انگريزانو په افغانستان کې خپله لومړنۍ ماتې ناڅاپي گڼله، نو دوهم ځل يې بيا پر افغانستان يو لوی لښکر راوستلو او د ۱۸۷۸ز کال په نومبر کې د خيبر، کرْمې او بولان درې له لارې د درنې توپخانې او ۳۵۰۰۰ سرتېرو سره پرافغانستان ورننوتل. امير شير علي خان د روسانو د کرې ژمنې مرستې په هيله مزارشريف ته ولاړ، په ترکستان کې روسي گورنر جنرال کافمن ورته بهانې او پلمې په مخ کې واچولې. يوه پلمه يې دا وه چې مونږ د افغانستان د پښو لويدلو قواوو د تقويه کولو په موخه د هندوکش له لارې د موادو د لېږدولو لپاره ترانسپورتي ستونزې لرو. انگريزانو چې پرافغانستان يرغل وکړ نو يرغل کول پر افغانستان آسان دي خو افغانستان په خپل واک کې ساتل ډېر ستونزمن دي، انگريزانو ته دا حقيقت د افغانستان په لومړي جنگ کې ثابت شوی او دوهمې جگړې هم دا حقيقت ثابت کړ، افغانانو دوهم ځل بيا دوی ته غاښ ماتوونکي ځواب ورکړ. کله چې امير شير علي خان په ۲۱ فبرورۍ ۱۸۷۹ز کال مزار شريف کې زړه وچاوده او مړ شو، د هغه له مړينې وروسته د هغه مشر زوی محمد يعقوب خان ۸۵ کالونو بند څخه راويستل شو او د کابل پرتخت واکمن شو.

امير محمد يعقوب خان چې يو بې تجربې سړی وو، انگريزانو ونيوه او گندمک ته يې چې د ننگرهار د شيرزادو په ولسوالۍ کې موقعيت لري يووړ. هغوي پر امير د افغانستان په تاريخ کې شوم تړون لاسليک کړ، چې وروسته په تفصيل سره د نوموړي تړون د موادو ذکر راغلی دی. دکابل د پلچرخي په زندان کې په کال ۱۳۶۸ زه له يو تکړه تاريخ پوه او تاريخ ليکونکي شاه محمود حصين سره يو ځای په بنده خونه کې وم، نوموړي يو شمېر بندبانو ته د خپل هېواد تاريخ

توره کرښه/ ۵۷

زده کولو، چې زه هم له دې ډلې څخه وم، د امير محمد يعقوب خان په هکله يې وويل؛ چې دی اته کاله د کابل په بلاحصار کې بندي وو، ده لمر نه وو ليدلی. دی پوره ۸ کاله هلته د بدو زورونو سره ساتل شوی وو، کله چې له بند خونې را خلاص شو د ده مغز سم کار نه کاوه، د ښه او بدو توپير يې نشو کولای، په همدې وخت کې ښکيلاک گر انگریز پر هغه باندی په زور د گندومک تړون لاس ليک کړ.

د امير محمد يعقوب خان واکمني:

امير محمد يعقوب خان د شير علي خان زوی، د امير دوست محمد خان لمسی وو. د ډېر قوت په درلودلو سره نوموړی د خلکو په مېنځ کې د زمري زوی (شير بچه) په نوم شهرت درلود، هغه د امير شير علي خان په لومړي ځل سلطنت کې د هرات د والي په حيث ټاکل شوی وو. کله چې شير علي خان د عبدالرحمن خان او محمد اعظم خان دلاسه ماتې وخوړه، نو شير علي خان يعقوب خان ته چې په هرات کې و، پناه يوړه. نوموړي خپل عسکر له شير علي خان سره يوځای کړل، کندهار يې له محمد سرور د محمد اعظم خان له زوی څخه ونيولو. امير شير علي خان د يعقوب خان په مرسته کابل ونيو او د دوهم ځل لپاره د افغانستان د پاچا په توگه وټاکل شو.

کله چې شير علي خان پاچا شو، نو د خپلې ميرمنې عايشې په هڅو سره چې له دې سره يې ډېره مينه درلوده، زوی يې عبدالله جان خپل وليعهد وټاکه. يعقوب خان چې په دې وخت کې ۲۵ کاله عمر درلود، د خپل پلار د دې اقدام څخه خفه شو او له کابل څخه وتښتېد، هرات ته ولاړ او فتح خان يې ووژلو چې وروسته پښېمان شو. شيرعلي خان په تدبير سره کابل ته راوبللو او بندي يې کړ. د امير شير علي خان د مړينې څخه وروسته د هغه مشر زوی محمد يعقوب خان د زندان څخه تر خلاصېدو وروسته چې په روحي او عصبي ناروغۍ اخته شوی وو، واک ته ورسيد. په دې وخت کې انگریزان د افغانستان د نيولو لپاره عملاً لاس په کار شوي وو او د افغانستان خلکو يو پاچا يا مشر ته اړتيا درلوده ترڅو پر

هغه راتول او د انگریز د یرغلونو مخه ونیسي، ځکه نو امیر محمد یعقوب خان په ۱۸۷۹ز کال د مارچ په میاشت کې واک ته ورسېد. یعقوب خان روحاً دومره وهل شوی وو، چې د هېڅ شي څخه خبر نه وو او حیران وو چې څه وکړي. ده غوښتل چې د انگریزانو غوښتنې ومني، خو هغوي خپل ځواکونه له افغانستان څخه وباسي دا کار د ده هیله وه خو په عمل کې ممکنه نه وه. یعقوب خان په لومړي سر کې یو شمېر کسان مقرر کړل خو هغه شکمن خلک وو د بېلگې په توګه دده څسړ یحیی خان چې د امیر شیر علي خان په وخت کې په برتانوي هند کې وو، د کابل والي مقرر شو، همدارنګه سردار شیر علي خان د سردار مهردل خان زوی چې د انگریزانو یو استازی وو، د کندهار د والي په توګه وګمارل شو. دا او داسې نور کسان یې هم مقرر کړل. یعقوب خان پر ۱۸۷۹ز کال د مارچ په لومړیو کې د هند وایسرای ته د پلار د مرګ او د خپلې پاچاهۍ خبر ورکړ.

د شیر علي خان د مړینې څخه یوه اونۍ مخکې ۱۸۷۹ز کال د فبرورۍ په دیارلسمه ډیزرائيلي دانګلستان په پارلمان کې په ښکاره وویل چې زموږ د جنگ موخه په افغانستان کې که څه هم لاسوهنه بلل کېږي دا وه چې دا دی نن د دریو ښارونو خاوندان یو او هندوستان مو یوه پخه کلا کړه. دې کېرجن لارد چې کوم خوب لیدو تعبیر یې یوازې شپږ میاشتي وروسته د سفیر کیوناري په وژنه کې راڅرګند شو او دی د یو بدنامه دیپلومات په توګه د سیاست له صحنې څخه ووتلو او لیبرالانو پرې ملنډې وهلې.

څرنگه چې په لندن کې پرمحافظه کار حکومت د لیبرالانو له خوا په پارلمان او مطبوعاتو کې سختې نیوکې روانې وې، نو د لندن محافظه کارو مشرانو وایسرای ته لارښوونه وکړه، چې ډېر ژر د جنگ بار له اوږو وغورځوي. کله چې د یعقوب خان لیک هغه ته ورسېد، نوموړي دا د سولې یو لیک وباله او ډېر ژر یې د امیر څسړ سردار یحیی خان چې په هند کې وو کابل ته ولېږه او یو هیئت یې د منشي بختیار تر مشرۍ لاندې مؤظف کړ، چې په کابل کې د امیر محمد یعقوب خان او د هغه سلاکارانو سره خبرې وکړي. د سولې شرایط هم هغه وو، چې امیر شیر علي خان ته یې وړاندې کړي وو، خو شیر علي خان سرغړونه کوله او نوي

توره کرښه / ۵۹

امير يې منلو ته اوږدې ټيټې کړې وې. انگريزانو له دوو موخو سره علاقه درلوده، يو د درې گونو لارو کنټرول يعنې گرم، بولان دره او خيبر دره بله دا چې د افغانستان پر بهرني سياست نفوذ او اغيز ولري. نو د انگريز هيئت امير محمد يعقوب خان دې ته اړ کړ، چې گنډمک سيمې ته ورشي، انگريز چې سخت غيچ اخیستونکی ټبر دی، گنډمک يې ځکه دغه کار ته وټاکلو چې تقريباً ۴۰ کاله وړاندې د دوی ۱۶۵۰۰ تنه پوځ دلته له مېنځه تللی وو او د دوي وياړونه يې له خاورو سره برابر کړې وه.

د ننگرهار د گندمک تړون

دغه تړون چې د افغانستان په تاریخ کې یو شوم او کرغېړن تړون بلل کېږي، په لاندنیو شرطونو باندې د برتانوي هند حکومت او د افغانستان د ناروغ او لږ تجربه لرونکي امیر محمد یعقوب خان او اړوندو ملحقانو ترمنځ د سولې او دوستۍ د اړیکو جوړولو لپاره په اتفاق سره وشو چې شرطونه یې دا دي:

۱- له کومې ورځې نه چې دواړه ډلې په دې تړون باندې د تصدیق مهر ولگوي نو د هغې ورځې نه به یو لور ته د هند برتانوي حکومت او بل لور ته د افغانستان د امیر او ملحقانو او د هغه ځای ناستو ترمنځ به همیشنی سوله او ملګرتیا وي.

۲- د افغانستان امیر او ملحقان دا اقرار کوي چې هرکله دواړه ډلې په دې تړون باندې د تصدیق مهر ولگوي نو هغه په بشپړه توګه د ټولو هغو کسانو له پاره د سر سلامتۍ اعلان خپروي او هغوي ته به بالکل قناعت ورکوي، چا چې د دې جنگ په دوران کې انګریزي پوځونو سره په هره درجه چې وه، راشه درسه ساتلې ده او د هر ډول سزا او زیان څخه به خوندي وي.

۳- د افغانستان امیر او ملحقان دا اقرار کوي چې هغوي به خپلې اړیکې د پردیو حکومتونو سره د برتانیا د حکومت په مشوره ساتي، د افغانستان امیر به هېڅ پردی حکومت سره تړون نه کوي او نه به د یو پردی حکومت پر خلاف وسله را اخلي ترڅو پورې چې د برتانیا حکومت په دې خوښ نه وي. ددې شرطونو په اساس به د برتانیا حکومت د روپیو، وسلو او د ټولو بهرنیو یرغلونو پر خلاف د پوځونو مرسته کوي. دا مرستندویه پوځونه به په داسې طریقه استعمالېږي چې څرنگه د برتانیا د حکومت د موخو د لاسته راوړلو لپاره ښه ښکاره کېږي. هر چېرته چې انګریزي پوځونه په افغانستان کې د بهرنیو یرغلونو د دفع کولو لپاره کارول کېږي، د موخې د لاسته راوړلو څخه وروسته به هغوي سمدستي خپلو انګریزي سیمو ته بېرته ستنېږي.

۴- د دې موخې لپاره چې د برتانیا د حکومت او امیر محمد یعقوب خان په منځ

کې کوم نوي او نږدې اړیکې جوړې شوي، هغه به پای مومي. د امیر د مقبوضاتو د سرحدونو د ښې ساتنې په هکله دواړه ډلې اقرار کوي چې په کابل کې به یو انگریزي استازی اوسېږي، چې د ښې او وقار لرونکې درجې خاوند به وي. هر کله چې یوه غټه بهرنۍ معامله پېښه شي، د برتانيا حکومت ته به واک ورکول کېږي چې هغوي د افغانستان پولو ته انگریزي استازي د مناسبو ساتونکو ډلو سره ولېږي. هر کله چې د برتانيا حکومت ته د دواړو حکومتونو د گټو لپاره لازمه ښکاره شوه، د افغانستان امیر به هم خپل یو استازی د هندوستان د گورنر جنرال په دربار کې د اوسیدو په نیت او د هندوستان په نورو مقاماتو کې هم چې دواړه ډلې پرې خوښمن شي معرفي کولی شي.

۵- د افغانستان امیر به په خپل هېواد کې د انگریزي استازو د ذات د سلامتی او د هغوي سره د درانه سلوک کولو ذمه واري اخلي او د برتانيا حکومت به له خپلې خوا دا اقرار کوي چې د هغوي استازي به په هېڅ وجه د امیر د هېواد په کورنیو چارو کې لاسوهنه نه کوي.

۶- د افغانستان امیر او ملحقات د خپل ځان او د خپلو ځای ناستو له خوا څخه دا اقرار کوي چې هغوي به په خپل هېواد کې دننه د انگریزي رعایاوو په لاره کې هېڅ ستونزې نه پیدا کوي، ترڅو چې د افغانستان په سیمو کې هغوي په امن سره تر هغه وخت تجارت وکړي چې تر کومه د برتانيا د حکومت اجازه له ځانه سره لري.

۷- د دې موخې له پاره چې د برتانيا حکومت او د افغانستان والا حضرت امیر د سرهیمو ترمېنځ د تجارت تگ راتگ پرله پسې او جاري وي، نو امیر دا اقرار کوي چې زه به د سوداگرو د ساتنې له پاره خپل پوره وس څخه کار اخلم او د افغانستان په عامو او مشهورو لارو باندې به د تجارت د مال د تېرېدو او راتېرېدو دپاره اسانتیا پیدا کوم او د امیر په ملحقاتو کې چې کوم تجارت کېږي د هغه د پرمختگ او خوندي ساتلو لپاره عام انتظام او غیره شیان به په یو جدا تجارتي تړون کې ذکر کېږي، چې هغه به د هېواد د نورو حالاتو په نظر کې نیولو سره په یو کال کې دننه دننه د دواړو خواوو ترمېنځ کېږي.

۸- ددې دواړو حکومتونو په مېنځ کې د تجارتي اړیکو او تگ راتگ د پرمختگ

او مرستې لپاره دواړه لورې دا تعهد کوي، چې د کرْمې څخه تر کابل پورې به برتانوي حکومت برقي نار په خپل لگښت جوړوي او د افغانستان امير به د دې نار ساتنه په خپله غاړه اخلي.

۹- په دې خاطر چې د دواړو حکومتونو تر مېنځ د دوستۍ اړیکې اوس بيا له سره ټينگې شوې، ددې تړون پخواني شرطونه يې تصديق او مضبوطوي. له دې کبله برتانوي حکومت او د جلال آباد ښار سره د هغې ټولو سيمو چې دا وخت د انگرېزي پوځونو په واک کې دي، د کرْمې، پښين او د سيبې د سيمو څخه بغير د افغانستان امير او ملحقانو ته پرېږدي او د خپل لوري څخه دا ژمنه کوي چې د کرْمې، پښين او سيبې سيمه به د هغې حدودو مطابق چې په نقشه او جدول کې ليکل شوي دي، د برتانيا د حکومت تر ساتنې او انتظامې لاندې وي. خو دغه تسلط دايمي نه دی او ددې سيمو ماليه به هر کال د افغانستان والا حضرت امير ته ورکوي. د برتانيا حکومت به د مېچنۍ او د خيبر د درو انتظام چې د پېښور او جلال آباد تر مېنځ پرته دي، په خپل لاس کې ساتي او کوم آزاد قبایل چې د دې درو سره اړیکې لري هغوی سره به هم د تگ راتگ انتظام په خپله کوي.

۱۰- د دې موخې لپاره چې د برتانيا حکومت د امير سره د خپلو روا واکونو په لاسته راوړلو کې نوره مرسته وکړي او هم د دې تړون د منل شوي شرطونو په وړاندې اقرار کوي چې د کال به شپږ لکه روپۍ د افغانستان امير ته ورکوي. دغه تړون د گندمک په سيمه کې نن د ۱۸۷۹ز کال د می په ۲۶ مه ترسره شو.

د امير محمد يعقوب خان لاسليک

د اين کيو گنري ميجر سياسي افسر کار خاص لاسليک

د لارډ ليتن لاسليک

همدارنگه دا تړون د هندوستان د هزايکسي لښي وایسرای او گورنر جنرال له خوا د جمعې په ورځ د ۱۸۷۹ز کال د می په ۳۰ مه د شلمې په سيمه کې تاييد شو.

د ای سي لائل لاسليک

د هند حکومت د خارجه چارو سکرتري

توره کرښه/ ۶۳

د دې تړون له مخې افغانستان پشین، کرْمه او خیبر دره له لاسه ورکړه او هم د دې تړون له مخې د انگریز استازي په کابل کې خای پرخای شو چې دا کار افغان ولس ته د منلو وړ نه وو.

د کیوناري وژنه:

د څلورم شرط په اساس انگریز خپل استازی د ۱۸۷۹ز کال د جولای په ۲۴ مه میجرسروئیس کیوناري کابل ته راغی، د دې تړون له مخې افغانستان بېخي د انگریزانو په پنجه کې ونښتو او په ظاهره کې یې د خلاصون کومه لاره نه بنکارېدله.

کیوناري هم د مکناتین په څېر له لومړیو څخه چې کابل ته دننه شو، د مقام، وقار، شهرت او خوشالی په نښه مست وو او په بې پروایۍ یې د افغانستان په چارو کې لاسوهنه پیل کړه او له هغو سردارانو سره یې چې د انگریزانو پلوي ول، نژدې اړیکې ټینګې کړې. دغه کار د یو شمېر سردارانو او د دولت د کار کوونکو په وړاندې د امیر بدبینی راولاړې کړلې او په هېواد کې یو ډول پاڅون خور شو او د جنگ مړ اور بیا تازه شو. ددې پاڅون اصلي ریښتوني لاملونه نه معلومېږي، خو یو لامل یې دا دی چې انگریزي سفیر خپل ځان حاکم اعلی گڼلو او په انتظامي چارو کې یې لاسوهنه پیل کړه چې دا خبرې په پښتنو سردارانو ناسمې لګیدلې او دا هم یو لامل کېدلی شي چې د سردار عبدالرحمن خان مور د پښتون پوځ سپه سالار داؤدشاه ته د رشوت په ډول درې زره اشرفۍ په دې موخه ورکړې وې چې هغه سفیر ووژني ځکه چې د سفیر د وژلو په پلمه به امیر محمد یعقوب خان بدنام او د ملک نه ورک شي او د هغې زوی عبدالرحمن خان ته به د کابل د تخت حاصلولو موقع په لاس ورشي. بل دا چې کله یعقوب خان کابل ته راوړسید، نو ایوب خان یې د هرات والي وټاکلو او له هغه یې غوښتنه وکړه ترڅو یوه ډله سرتېري ده ته ورولېږي او په هرات کې هغوي ته ویل شوي وو چې تنخوا به په کابل کې درکړل شي. دغه سرتېري چې کله کابل ته ورسېدل، له خپل سر لښکر داؤد شاه خان څخه یې د تنخوا غوښتنه

وکړه چې تنخوا ورکړي هغه ورته وویل ستاسو غوښتنه پرځای ده، خو اوس ټول صلاحیتونه د کیوناري په لاس کې دي هغه ته ورشي او خپله تنخوا ورڅخه وغواړي. سرتېري چې کله د کیوناري کار ځای ته چې په بالاحصار کې یې موقعیت درلود، ورسېدل، کیوناري گمان وکړ، چې ملت په پاڅون لاس پورې کړی دی او دغه سرتېري غواړي چې پر موږ یرغل وکړي، نوخپلو ساتونکو ته یې امر وکړ، چې پرهغوي باندې د مرمیو گذارونه وکړي، دغه سربازان چې د خپلې تنخوا غوښتنې په خاطر د کیوناري د منزل په لوري په حرکت کې وه دوی هم پرمقابل لوري باندې د مرمیو باران پیل کړ، چې په دې وخت کې یعقوب خان ډېرې هڅې وکړې چې خپل سربازان منع کړي، خو چا یې غوښتنې ته پاملرنه ونه کړه، د دغې سرگرمۍ په پایله کې د سر کیوناري په شمول ۱۲۳ تنه د انگریز د سفارت کارکوونکي او ۶۰۰ سرتېري ووژل شول.

دغه خبر سمدستي د هند وایسرای لارډ لیتن او جنرال رابرتس ته ورسېدو انگریزانو د جنرال رابرتس په لارښوونې یو لښکر د لوگر له لارې افغانستان ته راولېږه. یعقوب خان چې له دې خبر شو، نو پخپله یې ځان رابرتس ته ورساوه او د هغه له خوا څخه د سفیر د وژلو په تور ونيول شو. که څه هم هغه د خپلې بې گناهی په اړوند یې ډېر عذرونه وړاندې کړل، خو کامیاب نه شو او د دسمبر په لومړۍ نېټه، کال ۱۸۷۹ز کې د شاهي قیدي په حیث هندوستان ته ولېږل شو او د خپل ژوند پاتې برخه یې په هندوستان کې د نظر بندۍ په حالت کې تېره کړه او هم هلته په ۱۹۲۳ز کال کې مړ شو. دا پاڅون څو ورځې جاري وو خو انگریزي پوځونو په ټولو مهمو ځایونو کنټرول وموند او حالات یې قابو کړل. د انگریز حکومت دا هوډ وو چې د کندهار او کابل دوه صوبې جوړې کړي او د هندوستان سره یې وتړي چې ددې تجویز په هکله انگلستان کې لیبرال گوند ډېره غوغا پورته کړه او په ډېر شدت سره د هغې مخالفت وکړو.

په دې ورځو کې یو طرف ته سردار عبدالرحمن خان په افغانستان کې د خپل حکومت د ټینګولو کوښښ کاوه، بل لور ته د امیر یعقوب خان کشر ورور سردار ایوب خان هم د خپلې واکمنۍ له پاره هلې ځلې کولې.

د میوند جگره

په ۲۱ جولای، ۱۸۸۰ز کال کې

دا چې پښتون تېر په سمه توګه او په یووالي سره په کابل باندې د انګریزي پوځ د مخکې تګ مقابله نه وه کړې، هغوي دا احساس کاوه، چې انګریزان به د خپلو کسانو غچ د کابل د ځینې ګناهکار کسانو څخه واخلي او بیا به هندوستان ته ولاړ شي، خو کله چې یې ولیدل چې انګریزي پوځونو د شیرپور په چاړونۍ کې خپلواکې دېرې ونيولې او د لګښت د راجمع کولو لپاره یې په څلورو خواوو کې د پوځ لویې لویې ډلې واستولې، چې چا به هغوي ته د غلې او د نورو سامانونو په ورکولو کې لټي او بهانې کولې، نو هغوي ته به یې سختې سزاګانې ورکولې.

کله چې عامو خلکو د انګریزانو له خوا په سرکاري ابارخونو، وسله تونونو، خزانو، ماليې او د حاصلاتو په ټولولو باندې ولیدل، د بالاحصار او د هغې ټوله آبادي او شاهي ځایونه یې ویجاړ کړل او ګڼ خلک یې ووژل او د ټولو پښتنو سره یې د سخت سپکاوي، بې عزتۍ او بد سلوک لاره خپله کړه او په دې کې یې د ګناهکار او بې ګناه توپیر ونکړ. سره د دې چې په هره قبيله کې د یو سردار د بل سردار، د یو خان د بل خان او د یوه ملک د بل ملک سره بې اتفاقي او د اړیکو خړپړتیا وه، ولې هر کله چې هغوي د ټول قوم آزادي، آبرو او ننگ په خطر کې ولیده، نو هر څه یې شاته وغورځول او د انګریز پر خلاف د جهاد کولو په اراده راپاڅېدل. ځای په ځای قومي مشرانو خپل ملک د دې بهرني دښمن څخه د خالي کولو لپاره یو لوی خوځښت پیل کړ. په حجرو او جوماتونو کې یې د ولس خلکو ته د قوم، مذهب او ملک په نوم د جهاد اعلان وکړ، چې د دې خوځښت لوی مشران ملا صاحب مشک عالم، غازي محمد جان خان وردګ، میربچه خان کوهستانی، سمندر خان لوګری او غلام حیدر خان د چهاردهي وو. دا هم ددې کسانو او د هغوي د ملګرو د هڅو پایله وه چې افغانستان د څه مودې لپاره پر انګریزانو باندې سور اور وگرځېد. د هرات خلک د دسمبر په لومړۍ نېټه، کال ۱۲۹۹ز کې د انګریز له یرغل

او هند ته د امير محمد يعقوب خان له لېرلو څخه خبر شول. خلک د هرات له لښکرو سره د دښمن پر ضد په جوش سره د هرات څخه د کندهار پر لور راروان شول، چې مشري يې سردار محمد ايوب خان کوله. انگرېزان چې په کندهار کې وو، د ايوب خان له پرېکړې څخه خبر شول او سمدستي يې له هند څخه مرسته وغوښتله. د جنرال بروز په قوماندې ١٢٠٠٠ نفري پوځ د کويټې او بولان درې له لارې کندهار ته ورسېده، په دغه وخت کې چې سردار محمد ايوب خان د هرات څخه د کندهار په لور په لاره وو، نو په ټوله لاره کې د خلکو له لوري څخه په خپله خوښه د خوراكي توکو، سواره، پلي او نورو مرستندويه توکو سره ونازول شو. دغه لښکر په ٢٠ م د جولايي، کال ١٨٨٠ز کې د ميوند ميدان ته نژدې شول او په يو يې اوبو دښته کې يې واړول، بالاخره په ٢١ د جولايي انگرېزانو سره د ميوند په سيمه کې جنگ رامنځته شو، چې په جنگ کې سردار محمد ايوب خان بريالی شو او انگريزي لښکرو ته ډېر تاوان ورسېد. په دې مشهوره جگړه کې افغان ميرمنو هم برخه اخېستې وه چې يوه له هغې ډلې څخه ملالې نومېدله چې په خټه د خوگياڼو له ټبر څخه وه او په جنگ کې يې د خپل ملي لښکر بيرغ په لاسو کې نيولی وو او دا ټپه يې وپله:

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدا پر ولايه يې ننگی ته دې ساتينه

توره کرښه / ۲۷

بالاخره ملي اتله مالله خوگياني د بيرغ سره په همدې جگړه کې شهیده شوه او د افغانستان په تاريخ کې د خانگړي شهرت درلودونکې ميرمن شوه، چې د انگريز پر وړاندې په ډېره مېړانه وځنگېدله. انگريز د دوهم ځل لپاره په افغانستان کې شرمېدونکې ماتې وخوړله او له ۱۲۰۰۰ پوځ څخه يې يوازې ۲۵ نفر ژوندي پاتې شول.

دا برياليتوب تر ډېرو ورځو د ايوب خان په برخه نشو ځکه چې جنرال رابرتس په ډېرې نادۍ د کابل څخه کندهار ته ولاړ او ايوب خان ته يې ماتې ورکړه. سردار ايوب خان بيا هرات ته ولاړ او کندهار د انگريزانو په لاس کې وغورځېد. ددې څخه وروسته د سردار ايوب خان او عبدالرحمن خان تر مېنځ يو جنگ وشو چې په هغې کې عبدالرحمن خان بريالی شو او سردار ايوب خان ايران ته ولاړ چې دغه شان عبدالرحمن خان ته په افغانستان کې ميدان خالي پاتې شو. دا چې انگريزانو ته د افغانستان سره د لومړي جنگ پايلې لايادي وې، نو هغوي د کابل او کندهار څخه د خپلو پوځونو ويستلو او د سردار عبدالرحمن خان واکمنۍ منلو ته تيار شول.

جنرال رابرتس چې په کندهار کې وو، د بولان درې له لارې او جنرال استوارت چې په کابل کې وو، د جلال آباد او خيبر له لارې افغانستان پرېښوده، چې په دې ترتيب د افغانستان خاوره د دويم ځل لپاره د انگريز له يرغل څخه پاکه شوه.

د امير عبدالرحمن پېژندنه او د گندمک تړون منل:

امير عبدالرحمن خان د محمد افضل خان زوی او د دوست محمد خان لمسی، په ۱۸۳۰ز کال کې زېږېدلی دی، په ۹ کلنۍ کې د پلار له خوا بلخ ته وغوښتل شو، هلته يې پلار غوښتل چې زوی يې زده کړې پيل کړي، خو عبدالرحمن خان له زده کړې سره ليوالتبا نه درلوده. په ۱۳ کلنۍ کې د امير دوست محمد خان لخوا د تاشقرغان والي وټاکل شو. خو د يو څه مودې وروسته يې استعفا ورکړه.

امير عبدالرحمن خان وروسته له دې د پلار له خوا څخه د چرسو او شرابو څښلو په تور بند خوښې ته ولېږل شو چې يو کال يې محبس کې تېر کړ او په همدې دوران کې شير محمد خان مړ شو او عبدالرحمن خان له بند څخه راخلاص شو او د پلار له خوا څخه د ټول پوځ سپا سالار وټاکل شو. کله چې دوست محمد خان د هرات له نيولو څخه وروسته مړ شو او پر ځای يې زوی امير شير علي خان د قدرت واگې لاسته راوړې، نو د غلط فهمۍ له امله شير علي خان په افضل خان بدگمانه وو او هغه يې ونيولو، عبدالرحمن خان د پلار په نيول کېدو سره بخارا ته وتښتېد، کله چې شير علي خان په کندهار کې مصروف وو، عبدالرحمن خان د محمد اعظم خان سره لاس يو کړ او کابل يې ونيولو، بالاخره په ۱۸۶۷ز کال کې محمد افضل خان مړ شو او پر ځای يې د امير عبدالرحمن خان کاکا محمد اعظم خان واک ترلاسه کړ او دده لخوا څخه د فارياب ولايت مرکز ميمني ته ولېږل شو. دغه وخت کې شير علي خان پر کندهار يرغل وکړ، په غزني کې د محمد اعظم خان لښکر ماتې خوري. عبدالرحمن خان د کابل په لور راروانېږي او په باميانو کې د محمد اعظم خان ماتې خوړلی لښکر ورسره يو ځای کېږي چې په پايله کې د وردگو په شش گاؤ سيمه کې د شير علي خان د لښکرو له لاسه ماتې خوري. دواړه ايران ته تښتي، هلته محمد اعظم خان پاتې کېږي او عبدالرحمن خان بخارا ته ځي.

انگريزانو چې پرافغانستان د دويم ځل لپاره يرغل وکړ، د هغوي په مقابل کې د افغانستان مسلمان ملت پاڅون وکړ. عبدالرحمن خان هم له بخارا څخه راغی او د آمو له سيند څخه راواوښته. په بدخشان او بلخ کې يې خلک له ځان سره يو ځای کړل او د کابل په لور راغی، په چاريکار کې د انگريز نماينده ليبل گريفمن ورته پيغام راوړ، دا پيغام چې په ۱۸۸۰ز کال، ۳۰ اپريل، د انگريز نماينده ليبل گريفمن لخوا امير عبدالرحمن ته ورسېده او په کې کښل شوي وو چې مور ستا واکمني پر کابل باندې منو. ته کابل ته خپل استازی راولېږه، امير عبدالرحمن خان ددې ليک په ځواب کې وليکل د کابل د تخت سمبالولو څخه لومړی څو خبرې ښکاره کول اړين دي چې عبارت دي:

الف - زما د حکومت پولې به تر کوم ځای پورې وي؟

توره کرښه / ٦٩

- ب - د کندهار سیمه به زما په حکومت کې شامله وي او که نه؟
- ج - انگریزي سفیر یا انگریزي پوځ به په کابل کې موجود وي او که نه؟
- د - د برتانیې حکومت د یو دښمن په مقابله کې به زما څخه څه هیله ساتلی شي که نه؟
- ه - د برتانیې حکومت ماته او زما هېواد ته څه گټه رسول غواړي؟
- و - ددې په بدل کې زما څخه د کوم چوپړ هیله لري؟

ددې لیک په ځواب کې سرگريښمن په ۱۴ جون ۱۸۸۰م هغه ته دا ولیکل:

- ۱ - افغاني واکمن له انگلستان څخه پرته له هېڅ کوم باندني دولت سره سياسي اړیکې نشي ټينګولی چې دغې فقري افغانستان له سياسي خپلواکۍ څخه یې برخې کاوه.
- ۲ - کندهار او د هغه ټوله سیمه به د کوم بل واکمن تر واک لاندې راځي چې دا د افغانستان د تجزيې د پلان یوه برخه وه.
- ۳ - د پشین اوسپنې سیمه به د انگریزانو تر واک لاندې همدغسې پاتې وي.
- ۴ - د یعقوب خان سره لاسلیک شوی د گندمک تړون به هماغسې اعتبار لري چې د دې پواسطه دره بولان، خیبر دره او ګر مه د دښمن په لاسو کې پاتې کېدلې.
- ۵ - د انگریزانو پوځ به له کابل، جلال آباد او کندهار پولې څخه په ژغورنده ډول سره تېرېږي.
- ۶ - عبدالرحمن خان له بده مرغه دغه ټول شرایط ومنل او انگریزانو هم کله چې لانوموړې په چاریکار کې وو، هغه یې د افغانستان د پاچا په توګه ومانه. خو دویم شرط یې له نیکه مرغه د میوند د سپیڅلې جګړې په برکت او هلته په لندن کې د محافظه کار حکومت د ماتې او د لیبرالانو د بریالیتوب له امله عملي نه کړی شو. که نه عبدالرحمن خان چمتو وو چې ځان د پاچا کیدو په بدل کې آن د افغانستان زړه هم پراغیرو او هېله ګر دښمن وپلوري.

د امير عبدالرحمن خان واکمني

امير عبدالرحمن خان چې په ۱۸۸۰ز کال کې په افغانستان کې واکمني ته ورسېد. د هېواد ټولنيزې او امنيتي چارې ډېرې ويجاړې شوې وې او هم د وطن د خاورې بشپړتيا ته ډېر خطر مخامخ وو. محلي خانانو او قومي مشرانو د مرکزي حکومت څه پروا نه لرله، د خلکو پر حقوقو او ژوند باندې د غلو او ډاره مارانو له لورې تېرې کيدل. په لويو لارو کې به يې خلک چورول او د وطن د تجزيې توطئه د انگرېزانو او کورني بيلتون غوښتونکو له لورې روانه وه. په خاصه توگه د کندهار ولايت د بېلېدو خطر ډېر زيات وو. خو امير عبدالرحمن خان د افغانستان د زړورو او سربښدونکي اردو په مرسته بريالی شو چې د هېواد داخل کې يې ساری امنیت ټينگ او بيلتون غوښتونکو ته يې غاښ ماتونکې ماتې ورکړه. د افغانستان مسلمان ولس او ملي اردو په تاريخ کې داسې ډېرې ځلاندي او له وياړه ډکې او زړورې کارنامې ثبت دي. دې مېرني پوځ د ډېرو مغورو ښکيلاکگرو دوښمنانو په مقابل کې مقاومت کړی چې تاريخ يې شاهد دی.

امير عبدالرحمن په داسې شرايطو کې پر افغانستان واکمن شو چې د انگرېز دوه يرغلونو د افغانستان خاورې ته زيات توانونه اړولي وو. يانې په افغانستان کې يو منظم اداري جوړښت نه وو پاتې. له دې کبله امير عبدالرحمن خان د يوې باثباتې افغاني دولتي ادارې بنسټ کېښود. امير عبدالرحمن خان يو ډير سخت زړی حاکم وو. مجرمانو ته به يې د وحشت او بربريت د زمانې سزاگانې ورکولې خو په دې کې هغه ملامت هم نه وو، ځکه د افغانستان خانانو او اقتدار لرونکو اميرانو په عام ولس ډېر ظلمونه کول او د حکومت اوامرو ته يې غاړه نه کېښودله. خو امير ددې مقتدرو خانانو زور او ځواک ختم کړ. هغه په خپل حکومت کې د جاسوسانو يو جال خور کړی وو، دا جال دومره پراخه وو چې د امير د

توره کرښه / ۷۱

جاسوسانو له وېرې څخه به چا په خپل کور کې د حکومت پر خلاف څه نشو ویلی، د ده په وخت کې د جايدادونو ضبطول، د هېواد څخه شړل کېدل، د معمولي شک او تردید په بنا وژل یوه عامه خبره وه. دغه ټول کارونه یې د حکومت د ټینګښت لپاره تر سره کول چې بالاخره هغه د خپل انتقال په وخت کې د یوه ځواکمن حکومت په جوړولو کې بریالی شوی وو.

امیر عبدالرحمن خان په سیاسي معاملاتو کې ډېر مهارت درلود، د هېواد داخلي نظم او امن راوستلو څخه وروسته هغه د خپلې واکمنۍ د حد بندۍ په لور پاملرنه وکړه. امیر د دوو طاقتورو حکومتونو (روس او برتانوي هند) ترمېنځ نښتی وو، خو په خپل تدبیر سره یې دواړه حکومتونو ته دا موقع په لاس ور نكړه چې د هېواد په داخلي چارو کې لاسوهنه وکړي.

په کال ۱۸۸۵ز کې امیر د هند د وایسرای په بلنه هندوستان ته ولاړ، په راولپنډۍ کې یې د وایسرای سره ملاقات کاوه، چې د روس حکومت د ۱۸۸۵ز کال، د مارچ په ۳۰ مه د افغانستان په یو سرحدي څوکی (پنجده) یرغل وکړ او بیا یې ونیوه. کله چې امیر دا خبره واورېدله، د هېواد خپلواکي یې په خطر کې ولیده. ده احساس کاوه چې روسیه د هند پر لور د خپل سرحد پراخول غواړي او دا یې درک کړل چې برتانیه د پېښور او افغانستان د شمالي پولو ترمېنځ د یو ګوښه سرحد د لرلو په خاطر چې برتانوي پوځي ماهران یې په لټه کې دي ورو ورو د افغانستان زړه ته ځان رسوي، عبدالرحمن د خپلو سیمو په وړاندې د پیدا شوي ګواښ د لیرې کولو لپاره یوه تگلاره جوړه کړه، چې درې بنسټیز ټکي یې لرل.

۱ - پوځي خپلواکي

۲- دفاعي ګوښه والی

۳- په تدبیر سره عمل کول

په پایله کې د افغانستان او روس ترمېنځه د حد تړلو د پاره یوه جرګه په ۱۸۸۶ز کال کې جوړه شوه، د دې جرګې د پرېکړې په رڼا کې د روس او افغانستان ترمېنځه د آموسیند د بیلتون برید وټاکل شو او په دې ډول د هرات په لور د روسانو د مخکې تګ د خطر مخه ونيول شوه.

د هندوستان په شمال لويديځې پوله کې ټولې درې چې د افغانستان له لوري راوتلې د گندمک تړون له مخې د انگریزانو په ولکه کې وې. د دې څخه علاوه په کویټه باندې هم د انگریزانو واکمني وه او د ژوب په وادی کې تر چمن پورې د ریل پاتلې دوي غزولې وه. د دې پېښو په رڼا کې د امیر عبدالرحمن خان سره د انگریزانو د مخکې تګ خطر هم پیدا شوې وه. په دې هکله یې د انگریزانو سره د حد ټاکلو په اړوند خبرې اترې پیل کړې، خو انگریزانو د امیر سره په حد ټاکلو کې ناغېرې کوله. ددې څخه وړاندې امیر په خپل هېواد کې د دوه لوی پاڅونونو سره چې یو د غلجیانو لخوا په ۱۸۹۰ز کال د کندهار په سیمه کې او بل په ۱۸۹۲ز کال کې چې هزاره تېر په هزاره جات کې کړي وو، مخامخ شو چې په ډېرې سختۍ یې غلي کړل او هغه ته پخپل هېواد کې د بل پاڅون کوم جدي خطر نه ښکارېده.

د ډیورنډ د کرغېرنې کرښې تړون په ۱۸۹۳ز کال کې

امیر عبدالرحمن خان د هند حکومت سره د خپلې واکمنۍ د حد ټاکلو په اړوند ډېر لیاواله وو. خو انگریزان دې ته تیار نه وو. په ۱۸۹۳ز کال کې انگریزانو په (واڼه) قبضه وکړه او ددې سیمې خلکو خپل مشران امیر ته واستول، امیر عبدالرحمن خان د خلکو سره ډېر دارو مدار وکړ، چې پدغه وخت کې انگریزانو ته هم خپله غلطې مالومه شوه او سمدستي یې د امیر سره د حد ټاکلو ته غاړه کېښوده. په دې توګه د هند لخوا څخه د سرماټیمر ډیورنډ په مشرۍ یو شپږ کسيز هیئت کابل ته ولېږلی شو.

بنأً د زماني او مکاني شرایطو له مخې چې کوم دلایل له امیر سره وه، د سرماټیمر ډیورنډ سره چې د انگریز نماینده وو د سرحدی کرښې لاسلیک وکړ، چې د ډیورنډ د تړون په نامه سره یادېږي. ددغه کرغېرنې کرښې په لاسلیک سره افغانستان په خواشینۍ سره په ختیځ او سهیل کې د خپلو ځمکو هغه برخه له لاسه ورکړه چې په لاندې ذکر شویو مادو کې ټولې سیمې یادې شوي دي. د ډیورنډ د کرښې تړون د ۱۸۹۳ز کال د نوامبر میاشتې پر ۱۲مې نېټې لاسلیک شو دغه تړون اوه مادې او یوه نقشه لري. دغه تړون د واخان څخه د ایران تر پولې پورې چې ۲۲۵۵ کیلو متره ده او د ۱۵۱۰ میله سره برابرېږي، د افغانستان ختیځ او سهیلی برخې داسې تشریح کوي.

۱- د ښاغلي امیر د هیواد ختیځ او سهیل حد په اوږدو له واخان څخه د ایران تر پولې پورې په هغه خط کې چې پر نقشه باندې کښل شوی دی او ددې تړون لیک مل دې ټاکل کېږي.

۲- د هندوستان حکومت به هېڅ وخت په هغو سیمو کې چې له دغې لیکې څخه اخوا د افغانستان په لور پرتې دي، لاسوهنه ونه کړي او والا حضرت امیر به هېڅ وخت په هغو سیمو کې چې له لیکې څخه اخوا د هندوستان په لور پرتې دي لاس نه وهي.

۳- د برتانیې عالي هیواد ژمنه کوي چې امیر دې اسمار او د هغه څخه پورته ناوه تر چنکه Chanka پورې په خپل لاس کې ولري او له بلې خوا امیر صاحب ژمنه کوي چې هېڅکله به سوات، باجوړ او چترال د آرنوي Arnawai په ناوې او باشگل Bashigal کې لاسوهنه نه کوي. د برتانیې دولت هم ژمنه کوي چې د برمل سیمه لکه څرنګه چې په مفصله نقشه کې کښل شوی او له مخکې جناب امیر صاحب د ویزو او دورو په مخکه او هم د چاګی (چنی) Chagah په سیمه له خپلې غوښتنې څخه تېرېږي.

۴- د سرحدي سیمې لیکه به د افغان او برتانوي ګډو کمشرانو له خوا له دې وروسته په تفصیل سره وکارله شي او داسې به حد بندي شي چې په کوم ځای کې د تطبیق وړ وي. د دغو کمشرانو موخه به دا وي چې د پولې په ټاکلو کې دواړه لوري موافقې ته سره ورسېږي او دا لیکه دې تر نهایې امکان پورې د هغې نقشي له مخه وایستل شي چې له دغه توافق لیک سره مل ده. په داسې حال کې چې د دغې سرحدي سیمې د ګاونډیو کلیو د موجودو محلي حقوقو رعایت پوره وشي.

۵- د چمن د موضوع په اړه والا حضرت د برتانوي نوې قشلي په هکله له خپل مخالفت څخه تېرېږي او برتانوي حکومت ته هغه حقوق پرېږدي چې د سرکې تیري په اوبو کې یې په بیه اخېستې وه. د پولې سیمې به په لاندي ډول وکارل شي، دغه پوله به لنډې کوتل ته نژدې د خواجه امران د غرو له لورې څخه چې د برتانیې په سیمه کې پاتې کېږي، په هغه لور کښله کېږي چې مرغه، چمن او د شربو چینه به افغانستان ته پاتې کېږي او د نوي چمن چاوبی او د افغان پوستې چې خلک یې لښکر ډنډ بولي تر مېنځ نیمايي پورې رسېږي. دغه لیکه به بیا د ریل وی سټېشن او د هغې پوستې تر مېنځ چې د میان بلاک په نامه یادېږي، تر نیمايي پورې رسېږي، د سهېل په لور به امتداد مومي او د خواجه

امران غرونو سره به بیا یو ځای کېږي.

په دې ډول غوښه پوسته به د برتانیې په ساحه کې او د غوښې په سهېل او لويديځ کې د شورواوک سرک به افغانستان ته پرېږدي. د برتانیې حکومت به د دغه سرک تر نیم میل پورې مداخله نه کوي.

۶- د دغه تړون لیک پورتنۍ فقرې د هندوستان د حکومت او د افغانستان د والاحضرت له خوا د نظر ټول عمده اختلافات چې د سرحدی سیمې په اړه د دوی تر مېنځ پیدا شوي وو، د پوره قناعت بشوونکې پرېکړې په ډول گڼل کېږي. دواړه د هندوستان حکومت او والاحضرت په ضمه اخلي چې د جزیاتو په اړه ټول اختلاف به د هغو منصبدارانو له خوا هوارېږي چې د سرحدی خط د حد بندۍ لپاره ټاکل کېږي او د دوستۍ په روحیې سره به فیصله کېږي او تر هغو چې ممکنه وي د دواړو حکومتونو تر مېنځ د شکونو او غلط فهمیو د سببونو د لېږې کولو هڅې به جاري وي.

۷- د هندوستان حکومت چې د برتانیې حکومت په نسبت د والاحضرت له روغ نیتۍ څخه په پوره ډول ډاډمن شوی او غواړي افغانستان پیاوړی او خپلواک وويني، د والاحضرت لخوا د جنگي لوازمو په رانیولو او واردولو باندې به اعتراض ونه کړي او دوی به پخپله په دغه برخه کې ښه مرسته ورسره وکړي. برسېره پردې ددې لپاره چې د والاحضرت د هنې دوستانه روحیې ښه وساتل شي چې په دغو مذاکراتو کې یې ښودلې، د هندوستان حکومت ژمنه کوي چې په هغه دولسو لکو کې شپږ لکه روپۍ زیاتې شي چې والاحضرت ته هر کال د مالي مرستې په ډول ورکول کېږي.

هنري مارټیمر ډیورنډ

د هندوستان د حکومت د باندنیو چارو وزیر.

امیر عبدالرحمن خان

د افغانستان او د هغه د تابعو امیر

کابل د نوامبر ۱۲، ۱۸۹۳ز کال

امیر عبدالرحمن خان ته ددې تړون د لاسلیک کولو په بدل کې د کال د ۱۲۲

لکو روپیو په څنگ کې د ۱۸۸۳ز کال څخه تر ۱۸۹۵ز کال پورې ۸۰ سپک

توبونه، ۱۷۳۴۰ د توبونو گولۍ، ۳۳۳۰۲ ټوپکونه، ۳۲۰۰ کارابینه، ۲۱ میلیونه د ټوپکو گولۍ ورکړې شوې. د ډیورنډ کرښې پر سر د تړون د لاسلیک کیدو په لومړیو کلونو کې د پښتنو په سیمو کې زیات پاڅونونه را وپارېدل چې په پایله کې یې زیاتو پښتنو مېړونو خپل ژوند له لاسه ورکړ. دا تړون اساساً له ۱۸۸۳ز کال څخه تر ۱۹۹۳ز کال پورې د ۱۰۰ کالو لپاره ټاکل شوی وو، خو کوم وخت چې په کال ۱۹۴۷ز کال کې اوسنی پاکستان جوړ شو، د ډیورنډ کرښه د ملګرو ملتونو له خوا د افغانستان او پاکستان ترمنځ په رسمي پوله وپېژندل شوله. په نور مال حالت کې باید د افغانستان حکومت په ۱۹۹۳ز کال کې د دې سیمو لاس ته راوړلو ادعا کړې وای. خو څنگه چې افغانستان په کورنیو جګړو کې ډوب وو، د افغانستان سیاستوالو دې مهم ټکي ته پام ونه کړو. د ډیورنډ کرښه تر اوسه پورې د افغانستان له خوا په رسمیت نه ده پېژندل شوې.

د امیر عبدالرحمن خان کرښې د ډیورنډ له لاسلیک وروسته:

د ډیورنډ تړون وروسته امیر ته د انګلستان ملکې له خوا څخه انګلستان ته د ورتلو بلنه ورکړل شوه. امیر دا بلنه ومنله. خو د خپلې ناروغۍ له امله یې اوږد سفر ته زړه ښه نه کړ او خپل زوی شهزاده نصرالله خان یې ولېږه. په انګلستان کې د سردار نصرالله خان هم هغه شان درناوی وشو څرنگه چې د یو با اقتداره هېواد یو شهزاده ته مناسب وي. د دې شهزاده په لېږلو کې د امیر صاحب دا موخه وه چې د ملکې سره د افغانستان د اړیکو په اړوند کې خبرې اترې وکړي او د انګلستان حکومت په لندن کې د افغانستان د یو استازي منلو ته آماده کړي. ځکه چې د هغه دا موخه وه چې د افغانستان اړیکې دې د هند حکومت پرځای مستقیماً د انګلستان حکومت سره ټینګې کړي شي. د امیر په اند د هند برتانوي حکومت د انګلستان حکومت د اصلي حالاتو او پېښو څخه خبرولو او په دې وجه به ډېری وختونه د دواړو حکومتونو ترمنځه غلط فهمی پیدا کېدلې خو د هند حکومت د امیر صاحب د دې تجویز سخت مخالفت وکړ او شهزاده نصرالله خان په دې بریالی نه شو.

توره کرښه/ ۱۷۷

په ۱۸۹۵ز کال کې امیر عبدالرحمن خان ته د قوم له لوري څخه ضیاء الملت والدين لقب ورکړل شو او په ۱۸۹۶ز کال کې هغه د کافرستان ولایت ځینې سیمې ونيوې او د هغې ځای نوم یې نورستان کېښوده. له دې مخکې دا سیمه بېخي ازاده وه د دې سیمې خلک ډېر تورزن، زړور او د مسلمانانو سخت دښمنان وو. دا سیمه ډېره بنایسته حاصل خېزه ده او د تګ راتګ لپاره ډېره مشهوره ده. د مسلمانانو سره د کلکې دښمنۍ له امله به دې خلکو ته سره کافر هم ویل کېدل، چې د امیر عبدالرحمن خان په واسطه د اسلام مقدس دین دې خلکو ته ورسېده. د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې د افغانستان د عایداتو دوه لویې ذریعې وې.

د ډیورنډ کرښې په اړه (۱۱) اړین ټکي چې پوهیدل پرې پکار دي:

۱- د ډیورنډ کرښې په نوم پاکستان سره د افغانستان کوم تړون نه شته.

د ډیورنډ کرښې په نوم تړون نژدې ۱۲۴ کال مخکې امیر عبدالرحمن خان د برتانیا تر سخت فشار لاندې له برتانوي هند سره لاسلیک کړی. کله چې برتانیا له هنده څخه ووتله او هند وویشل شو، د انگریزانو له خوا له جوړ شوي پاکستان سره، افغانستان د پولې یا سرحد په اړه هېڅ ډول تړون، موافقه او معاهده نه لري.

۲- د ډيورنډ کرښې تړون کې دا کرښه نړيوال سرحد نه دی گڼل شوی. د ډيورنډ کرښې په نوم د امير عبدالرحمن خان او د برتانوي هند د بهرنیو چارو د وزير هنري مورنمر ډيورنډ ترمنځ لاسلیک شوی تړون اوه مادې لري. په دې تړون کې هېڅ ځای ډيورنډ لاین د یو دايمي پولې په توگه نه دي یاد شوی. بلکې ټولې مادې يې د هغه وخت د برتانوي هند او امير عبدالرحمن خان ترمنځ پر دې کرښه د پرتو سيمو په تنظيم او ویش راڅرخي. په دې اوو مادو تړون کې، یو ځل د «فرنټیر لاین» یو ځل د «باونډری» پنځه ځله د «فرنټیر» یو ځل د «باونډري لاین» او یو ځل د «بارډر» ټکی کارول شوی دی، چې دا ټول تناقض او ابهام، د دې تړون په لنډ مهالنتوب دلالت کوي.

برتانوي څېړونکی هیریس په لندن کې د خپلې ډاکټرۍ په تیزیس کې لیکي: «په واقعیت کې د یو قوم د ویشلو په هکله د (ډيورنډ) د تړون یوازینی ثبوت هغه لیکه ده چې د تړون په نقشه ویستل شوی دی او (امير عبدالرحمن) دغه نقشه نه ده لاسلیک کړې. گڼ برتانوي او افغان تاریخ پوهان داسې اسناد او شواهد لري چې برتانویانو د پاکستان تجرورولو پورې د ډيورنډ لیکې ته د بین المللي کرښې په سترگه نه وو کتلي.

د ډيورنډ کرښې د تړون د مادو پښتو ژباړه دې لیکنه کې لوستلی شئ!
۳- افغان چارواکو له هماغه پیل راهیسې هېڅ کله دا کرښه د سرحد په توگه نه ده منلې.

امير عبدالرحمن خان په خپلو یادښتونو کې دا یوه موقته او پر زور تپل شوې کرښه بللې او هیله یې څرگنده کړې چې یو وخت به برتانویان له هند ووځي او افغانان به خپله نیول شوې خاوره بېرته ترلاسه کړي.

په امير عبدالرحمن خان پسې، امير حبيب الله خان، امير امان الله خان او نادر خان راغلل، چې هر ځل برتانوي هند اړ کړي چې ددې تړون دوام تایید کړي، دا کار خپله ددې تړون پر موقتوالي دلالت کوي. دې درې واکمنو هم له عبدالرحمن را وروسته له برتانوي هند سره د ډيورنډ د کرښې د تړون موقت دوام یو ډول تایید کړی خو هېڅ داسې سند نشته چې دوی دې دا کرښه د رسمي یا دايمي سرحد په توگه منلې وي. بلکې د هماغه عبدالرحمن خان له

خوا د شوي تړون دوام ته يې غاړه ايښې ده. خو د پاکستان له جوړېدو را په دې خوا هېڅ افغان چارواکي له پاکستان سره دا کرښه د سرحد په توګه په رسمیت نه ده پېژندلې. ان د رباني او طالبانو په څېر حکومتونه چې پاکستان پر افغانستان تپلي وو، هم دې ته چمتو نشول چې له پاکستان سره د ډيورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان ترمنځ د سرحد په توګه تاييد کړي.

۴- پاکستان د برتانوي هند حقوقي ځای ناستی نه دی. برتانوی هند د رنجیت سینگ، شاه شجاع، امير دوست محمد خان، امير محمد يعقوب خان، امير عبدالرحمان خان، امير حبيب الله خان، امان الله خان او محمد نادر شاه سره حقوقي او سياسي راشه درشه ساتلی وو، نه د پاکستان سره. ځکه هغه مهال پاکستان هېڅ (حقوقي، سياسي، تاريخي، کلتوري) وجود نه درلود. پاکستان چې هېڅ موجود نه وو، څنگه به ورڅخه د ښکېلاک ګرې برتانيایي وارث جوړشي؟ کله چې په ۱۹۴۷ ز کال اګست کې برتانوي هند وويشل شو او پاکستان رامنځ ته شو، افغانستان لومړنی او يوازینی هېواد وو چې په ملګرو ملتونو کې يې د پاکستان د غړيتوب مخالفت وکړ او د لومړي ځل لپاره د ډيورنډ کرښې اخوا د پښتنو او بلوڅو د روا حقونو ناره او خپله غوښتنه په نړيوال سټيج راپورته کړ. په همدې وخت کې د لومړي ځل لپاره د برتانيا د مشترک المنافع چارو وزير نيول، بيکر د دې هېواد په پارلمان کې پاکستان خپل ميراث خور وباله او د ډيورنډ کرښه يې د لومړي ځل لپاره بين المللي سرحد ياد کړ.

۵- له ډيورنډ کرښې پورې غاړه پښتنو د پاکستان جوړېدل او دا کرښه نه ده منلې د ډيورنډ د ۲۴۳۰ کيلو متره اوږدې کرښې پورې غاړه پښتنو د ډيورنډ د کرښې په خلاف د هماغه پيل راهيسې وسله وال پاڅونونه پيل کړي وو، د انګريزانو چاوڼۍ يې وسوزولې. کله چې پاکستان جوړ شو د باچا خان په مشرۍ د کوزو پښتنو په ميليونونو کسانو مظاهري او اعتراضونه وکړل او د ډيورنډ کرښې له مېنځه وړو نارې يې پورته کړې، چې د پاکستان د څپوونکو اقداماتو او د افغانستان د وړاندوونکي جګړې سر بېره تر ننه هم په کوزه پښتونخوا کې ددې

کرښې خلاف احساسات پر ځای پاتې دي.

۶- ظاهر شاه د ډيورند کرښې د له مېنځه وړلو درې مهم فرصتونه له لاسه ورکړي. لمړی: په ۱۹۴۷ ز کال کې چې د پاکستان په نوم یو نوی هېواد جوړ شو، نو له قبایلي سیمو انگریزان ووتل. د برتانيا هند ټولې چاونۍ، ودانۍ پاکستان ته پاتې شوې او په دې توگه پاکستان ځان د برتانيا او افغانستان تر مېنځ د حقوقي تړونونو میراث خور وباله. په کابل کې د برتانيا د سفارت ودانۍ هماغه وخت د پاکستان لاس ته ورغله. تاریخ پوهان په دې باور دي چې هغه وخت د افغانستان د پاچا محمد ظاهر شاه لپاره یو ښه چانس وو چې پر خپلې سیمې یې دعوه کړی وی. خو د ظاهر شاه حکومت د ناڅرگندو دلایلو له کبله یوازې په بیانونو کې دا دعوه توده وساتله او د خپلې خاورې د نیولو لپاره د پیاوړې پوځ په لرلو سربېره هم عملي گام پورته نکړ. د هغه وخت د حکومت چارواکي د دې فرصت بایللو په اړه بېلابېل دلایل بیانوي خو یو هم په سمه توگه نشي توجیه کېدلی.

دویم: غوره فرصت چې په کې افغانستان پر خپلې خاورې دعوه کولی شوله، په ۱۹۶۵ ز کال کې هغه مهال چې پاکستان په خپل ټول پوځي توان هند سره په جنگ اخته وو، افغانستان په یو پراخ پوځي برید کې دا سیمې نیولې شوې خو افغان حکومت نه یوازې د خپلې پلرنۍ خاورې د بېرته ترلاسه کولو لپاره پوځي اقدام ونه کړ بلکې د هندوستان پر ځینو بمباریو یې چې د پېښور پر هوايي ډگر شوې وې د افغانستان له خوا اعتراض وکړ. د افغانستان لپاره د ډيورنډ لاین د له منځه وړلو دریم ښه فرصت په ۱۹۷۱ ز کال کې هغه مهال وو چې د پاکستان زیات پوځ په بنگال او وروسته په هند کې بند شو، بنگله دیش ازادې واخېسته، خو افغانستان د محکومو پښتو د ازادۍ لپاره په دې سم وخت کې غوڅ اقدام ونه کړ.

۷- اسلامي بنسټ پالو ډلو په سیمه کې د ډيورنډ کرښې پر ضد ولسي داعیه وځپله.

په افغانستان کې د ظاهر شاه او ورپسې سردار محمد داود په واکمنۍ او تر هغې راوروسته موده کې په افغانستان کې او له پولې خوا په کوزه پښتونخوا کې

اسلامي بنسټ پالې ډلې تل د پاکستان د پوځ تر مستقیم اغېز لاندې وې او ځینې یې پاکستانی او برتانوي استخباراتي ادارو د ډیورنډ لاین پر ضد د ولسي احساساتو د کمزوري کولو له پاره رامېنځ ته کړي. د پاکستان او افغانستان یو شمېر بنسټپالو اسلامي ډلو د افغانستان د ملي ارزښتونو د کمزوري کولو لپاره پرله پسې هڅې وکړې او موخه یې دا وه چې په لر او بر پښتنو کې د ډیورنډ کرښې پر ضد شته کرکه راکمه کړي. په افغانستان کې اسلامي جهادي تنظیمونو د پاکستان د پوځ او مذهبي ډلو سره یو ځای په مستقیم او غیرې مستقیم ډول کونښ وکړ چې دواړو خواوو ته د ډیورنډ کرښې نه منونکي ملي خوځښتونه وځپي چې دا چاره تر اوسه هم دوام لري. په تېرو درې لسيزو کې د شوروي يرغل او د افغانستان له جهاد څخه د پاکستان استفاده او ورپسې د ډیورنډ کرښې دواړو غاړو ته د طالبانو راپورته کول د دې لامل شول چې په سیمه کې ناخوالې دومره زیاتې شي چې خلک د ډیورنډ کرښې پر ضد کرکه هېره کړي.

۸- پاکستان له هر افغان حکومت څخه د ډیورنډ کرښې د منلو غوښتنه کړې. د پاکستان له رامېنځ ته کېدو راوروسته پاکستان پر له پسې له بېلابېلو لارو د وخت پر افغان حکومتونو فشار راوړی چې د ډیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان تر مېنځ د رسمي کرښې په توګه تایید کړي. دوی د ظاهر شاه او داود خان د واکمنیو پر ضد د حزب اسلامي د هغه وخت غړي لکه حکمتیار، مسعود او نورو لا د نور محمد تره کې له واکمنۍ مخکې بریدونو او وسلوال مخالفت ته هڅول او دوی ته یې وسلې ورکولې. دې ډلو لا هماغه مهال په افغانستان کې د ښوونځیو سوزول او د پلونو نړول پیل کړي وو. کله چې په افغانستان کې په ۱۳۵۷ کال کې نظامي بریالۍ پاڅون وشو او د افغانستان د خلکو دموکراتیک ګوند ته واک په لاس ورغلی، نو پاکستان ته لا ښه پلمه جوړه شوه او د مجاهدینو تر شا د همدې لپاره ودرېدڅو د افغانستان مرکزي حکومتونه کمزوري کړي او دا کرښه پرې ومنې. اسناد ښيي چې پاکستان په تېرو درې لسيزو کې د ډاکتر نجیب الله، رباني، طالبانو او حامد کرزي له حکومتونو وخت پر وخت د رسمي سرحد په توګه د دې کرښې د منلو غوښتنه کړې، خو دې نظامونو که غوښتل یا نا غوښتل د دې کرښې د تایید توان یې نه درلود. پخواني ولسمشر حامد کرزي

وخت په وخت دا خبره په ډاگه کړې چې پاکستان ورڅخه په رسمي غونډو کې د طالبانو له ملاتړ څخه د لاس اخیستو په بدل کې په څرگنده د ډیورنډ کرښې د منلو او له هندوستان سره د اړیکو د پرې کولو غوښتنه کړې چې نوموړی وایي نه یې ده منلې. د اشرف غني په مشرۍ اوسنی حکومت هم په دې اړه د پاکستان له جدي غوښتنې سره مخ دی.

۹- د امریکا او برتانيا په گډون یو شمېر هېوادونه ډیورنډ د افغانستان او پاکستان تر مېنځ رسمي پوله گڼي خو زیات شمېر هېوادونه یې نه مني. د امریکا، بریتانیا او سعودي عربستان په شمول ځینې هېوادونه د ډیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان تر مېنځ رسمي سرحد بولي. خو د دې کرښې لانجمن وضعیت هېڅ هېواد نه ردوي. له همدې کبله خو د ملگرو ملتونو په گډون نړیواله ټولنه تل د دواړو لورو ترمنځ په دې اړه یوې وروستۍ پریکړې ته د رسېدو لپاره د خبرو اترو او جوړجاړي غوښتنه کوي. همدارنگه د هندوستان په څېر یوه ډله هېوادونه داسې هم دي چې ډیورنډ لاین ته لکه د افغانانو په څېر د یوې تیلې شوې نامنل شوې کرښې په سترگه گوري او هېڅکله یې د افغانستان او پاکستان تر مېنځ د پولې په توگه نه مني.

۱۰- حکومتونه په یوازې سره د ډیورنډ کرښې په اړه پریکړه نشي کولی. د ډیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان د حکومتونو څخه ډېره د پښتنو د ستر ولس مسئله ده، چې ددې کرښې په اوږدو تر شپیتو میلیونو څخه په زیات شمیر کې پراته دي او دې کرښې دا ستر ولس په دوو برخو داسې ویشلی چې د یوې کورنۍ غړي یې سره بېل کړي. د دې کرښې د منلو او یا نه منلو په اړه هره پریکړه هم په همدې پراخو پراخو یا ددوی په منتخبو استازو پورې تړلې ده. په افغانستان کې یو شمېر پردي پاله وطن پلورونکې څېرې چې د ملي یووالي پر ځای بېلوالی ته لیوال دي د کرښې د منلو یو شمیر غیر معقول دلایل پټ او پنا وایي، خو افغان حکومت، پاکستاني پوځ او نور لوري د دې پولې د منلو یا تایید واک نلري. د نړیوالو حقونو له مخې په سیمه کې یوه پراخه، بې پرې او عادلانه ټول پوښتنه کولی شي د ایستل شوې کرښې برخلیک وټاکي، د کومې ټول پوښتنې له پاره چې اوس شرایط او اراده نشته. له دې پرته که ولسونه په دې اړه

توره کرښه/۸۳

پریکړو کې شامل نه وي، د حکومتونو ترمینځ هر ډول فیصلې به بیا هم لکه د عبدالرحمن خان او برتانوي هند ترمینځ تړونونو ته ورته وي، چې کاغذ کې به وي خو ولسونه به یې هېڅکله هم ونه مني چې پر وجود یې دا کرښه کښل شوې ده. همدارنگه د افغانستان د نورو وروڼو قومونو اخلاقي مسولیت دا دی چې د دې کرښې پر ضد د پښتنو د داعیې ملاتړ وکړي، تر دې پرته ددوی له خوا ددې کرښې منل یا نه منل د ستونزې هوارې سره کومه مرسته نشي کولی او د دوی لپاره هم کومه گټه نه لري.

۱۱- ایا د ډیورنډ کرښې د معضلې حل نشته؟

ولې نه. لکه مخکې مو چې وویل که په سیمه کې داسې شرایط رامېنځ ته شي چې د کرښې دواړه غاړې میشت پښتانه ولسونه چې اوس ویشل شوي، په ازاده توگه خپله ازاده څرگنده کړي او د هغوی ارادې ته درنښت وشي او پریکړه یې تضمین شي، د دې کرښې په اړه یوې دایمي حل ته لاره هوارېږي. البته افغان حکومت د کوزو او برو پښتونو د یوې لویې جرگې په ترڅ کې د دې کرښې په اړه بحث او خبرې پیلولې شي چې ښایي اوږد وخت ونیسي خو پریکړې ته ورسېږي. همدارنگه د افغانستان او پاکستان حکومتونه کولی شي پر کرښې د کړکېچ د راکمولو له پاره پر ځینو لنډ مهالو حل لارو غور وکړي، خو د ملي سترې ستونزې یو دایمي حل ته لاره پیدا شي. دې کې هېڅ شک نشته چې د دې کرښې پر سر راپورته شوي کړکېچ د کرښې دواړو غاړو ته پښتانه نارامه کړي، او دا سمه نه ده چې په اړه دې هېڅ ډول خبرې نه کېږي. خبرې کېدای شي خو دا خبرې باید د دواړو لورو د حکومتونو په صلاحیتونو پورې محدودې وي او د کرښې په اوږدو کې د پرتو ولسونو خوښه او خیر ښېگڼه باید په کې شامله وي. بهرام خېل پاڅون، د حقوقو د پوهنتون استاد وډیر صافی تل وايي دا کرښه په حقوقي لحاظ کوم رسمیت نه لري. حامد کرزی د افغانستان مخکني جمهور رئیس په وار وار په رسمي غونډو کې ویلي چې دا کرښه د منلو نه ده او زه یې نه منم. له ما پاکستان درې ځلې غوښتي چې د دې کرښې رسمیت ومنم هیڅکله دا کار نه کوم او نه یې واک لرم. خو د پدرام او یو څو نورو وطن پلورونکو کسانو پر خلاف، عبدالغفور لیوال سیاسي څېړونکي او د اوسني

حکومت د سرحدونو او قبایلوچارو سرپرست وزیر وایي د ډیورنډ کرغېږنه کرنبه هېڅکله د منلو نه ده او نه په دی هکله کوم رسمي سند شته. د زیاتو مالوماتو په اړوند د اروپا د پارلمان نظر په لاندی توگه د ماخذ په شکل را اخلم چی لوستونکي په رښتیا پوه شي.

درباره ډیورنډ و پارلمان اروپا

ثور ۲۵، ۱۳۹۶ هـ ش

دنیا: غرب باید ډیورنډ را دوباره بررسی کند و حق افغانستان را بشناسند. روزنامه های چاپ امروز کابل روی اظهارات اخیر معاون پارلمان اتحادیه اروپا در مورد خط ډیورنډ و همچنان وضعیت امنیتی افغانستان تمرکز نموده اند. دنیا روزنامه دنیا در شماره امروزی اش در مطلب نوشته است که معاون پارلمان اتحادیه اروپا اظهار داشته که غرب باید خط ډیورنډ را بار دیگر مورد بررسی قرار بدهد و حق تاریخی افغانستان را بشناسند.

در ادامه مطلب آمده است که نشریه بزنس ستندرد از قول ریچارد چار نسکی معاون پارلمان اتحادیه اروپا نگاشته است که بخاطر از بین بردن تروریزم وقت آن فرا رسیده تا در مورد خط ډیورنډ تجدید نظر صورت گیرد و با در نظر داشت واقعیت های موجود در آن مورد تصمیم گرفته شود.

وی همچنان گفته، بخاطر این که خط ډیورنډ به مثابه مرکز تروریزم جهانی مبدل شده و از سوی هم بخاطر تامین صلح و ثبات در افغانستان، لازم است تا امریکا و اروپا در پالیسی های شان در قبال منطقه تجدید نظر نمایند. وی همچنان اضافه نموده است که پاکستان برای ادامه تسلط اش بالای این مناطق کوشش مینماید تا در منطقه بی ثباتی ادامه یابند.

هيواد: روزنامه دولتی هيواد در سرمقاله اش در مورد وضعیت امنیتی در افغانستان تمرکز نموده و گفته شده که وضعیت موجود در افغانستان و تحرکات داعش، توجه دولت امریکا را بیشتر به افغانستان معطوف نموده است و سیاستمداران و نظامیان امریکا را وا داشته تا جنگ در افغانستان را مورد بررسی

جدي قرار بدهند.

در ادامه مطلب آمده است که ستراتیژی جدید امریکا در قبال افغانستان به رئیس جمهور ترمپ ارسال شده و در مورد تصمیم نهایی گرفته خواهد شد. در مطلب آمده است، کار شناسان به این نظر استند که استخبارات امریکا به این نتیجه رسیده که باید جنگ در افغانستان مورد بررسی جدي قرار بیگیرد.

اصلاح: روزنامه اصلاح در سرمقاله اش نوشته است که جنگ در افغانستان به هیچ وجه داخلی نیست و از همان آغاز هم خارجی ها در آن دخیل بودند.

د ډیورنډ کرښه او په اروپا کې د مېشتو افغانانو گډه اعلامیه

د ۲۰۰۷ ز کال د فبرورۍ نهمه

جرمني، د فرانکفورت ښار

د ۱۳۸۵ لمريز د سلواغې (دلوي) په شلمه (د ۲۰۰۷ ز کال د فبرورۍ پر نهمه) د جرمني د فرانکفورت په ښار کې د ډیورنډ د تپل شوې کرښې او د پاکستان له لوري پر دغه کرښه د ماینونو او اغزن دېوال په اړه، په اروپا کې د افغاني کلتوري ټولنو د گډې جرگې په بلنه، په اروپا کې د استوګنو افغانانو یوه لویه غونډه جوړه شوه، چې د بېلابېلو کلتوري، اجتماعي او سیاسي سازمانونو غړو گډون په کې کړی وو. په غونډه کې د اروپا له بېلابېلو هېوادونو څخه په سلګونو افغانانو د واحد ملي - افغاني دريځ د څرګندولو لپاره برخه اخیستې وه. د دې غونډې په بهیر کې د افغانستان او پښتونخوا یو شمېر علمي او سیاسي شخصیتونو خپلې علمي مقالې واورولې او په پای کې دغه ټکي د غونډې د اعلاميې په توګه اعلان شول:

۱ - د ډیورنډ د توافق لیک له مخې د افغانستان یوه برخه د برتانوي هند له خوا د خپل نفوذ د سیمې په توګه اعلان شوې او وروسته تصرف شوې ده. د ډیورنډ د توافق لیک هېڅ ډول حقوقي اعتبار نلري او تراوسه پورې حتی داسې یو متن نه دی په ډاګه شوی چې امیر او ډیورنډ لاسلیک کړی وي. د ډیورنډ کرښه هېڅکله د سیاسي پولې په توګه نه ده منل شوې او نه هم د منلو وړ ده.

۲ - د ډیورنډ د تحميلي کرښې د راتلونکي برخليک په اړه پرېکړه او د منلو یا نه منلو موضوع یې، د دغې کرښې د دواړو خواوو په افغانانو پورې اړه لري. دغه پرېکړه باید خپله ولسونه په یو مصون، سوله ییز او باامنه چاپېریال کې د آزادې ارادې له مخې وکړي.

زموږ په نظر په اوسنیو شرایطو کې د کرښې دواړو خواوو ته د امن او سولې چاپېریال او د آزادې ارادې د څرګندېدو لپاره هېڅ ډول امکانات نه دي برابر. لا د جگړې لوګي پورته دي او د ناامنی، شخړو او بې باورۍ په داسې یوه فضا کې د داسې یوې خورا مهمې ملي مسألې په هکله پرېکړه ناشونې ده. موږ په

توره کرښه/ ۸۷

دې باور یو چې دغه پرېکړه، نه د افغانستان او پاکستان پر حکومتونو پورې اړه لري او نه یې په پارلمانانونو پورې، بلکې د ولس د آزادې ارادې پرېکړه باید د ټول ولس د مستقیماً او مخامخ نظر د څرگندونې له مخې تر سره شي.

۳- د غونډې برخه وال پر دغې کرښې د اغزن تار او ماینونو بنخول، له ټولو نړیوالو تړونونو او کنوانسیونونو سره په مخالفت کې گڼي او په کلکه یې ردوي. موږ په دې نظر یو چې د جگړې، ترهگرۍ او مداخلې بهانې نه د اغزن تار او ماین په وسیله له منځه ځي او نه د تشو تبلیغاتو په بهیرونو، بلکې په رښتیني ارادې پورې اړه لري.

څرنگه چې د استعمار د راپاتې کرښې (ډیورنډ) په وسیله نه یوازې دا چې یو واحد ملت، یا یو کلی جلا شوی، بلکې د دوو وروڼو یو کور په دوو برخو وېشل شوی دی، له همدې کبله د دغه ولس، د دغو وروڼو ترمېنځ د اړیکو د شلولو لپاره د ماینونو بنخول او د اغزن دیوال جوړول یو ستر بشري جنایت دی.

۴- موږ د افغانستان له چارواکو څخه غوښتنه کوو، چې د کرښې اخوا پښتنو او بلوڅو وروڼو ته په کلتوري، اقتصادي او ښوونیزو برخو کې پوره پاملرنه وکړي او د دغو ولسونو ترمېنځ عنعنوي اړیکې د پخوا په څېر ټینګ وساتي. دغه راز له نړیوالې ټولنې څخه هیله لرو چې د کرښې په دواړو خواوو کې د کړکېچ د پای ته رسولو لپاره د دغو سیمو تعلیمي، اجتماعي او اقتصادي ودې ته پاملرنه وکړي او هلته د سترو اقتصادي پروژو د پلي کولو لپاره ژوره ستراتیژي طرحه کړي. په سیمه کې د سوله ییز ژوند له پاره دا یوازې او بنسټیزه لاره ده.

پاکستان د ډیورنډ کرښه ته د کرښې نوم ورکوي:

د «ډیورنډ لاین» د ناقانونه او کرغېړنې کرښې څخه نږدې ۱۲۴ کاله تېرېږي. د افغانستان د پولو په ټاکنه کې روسانو او د هغه وخت استعمار د خپل استعماري موخو د ورستیو تگلارو د عملي کولو لپاره هم په پوره اندازه کار وکړ. د «ډیورنډ لاین ۱۹۹۳ ز کال» په نامه تحمیلی، اجباري، نامالومه، فرضي، له سره غیر مشروع او بیا د افغانستان د اوومې شورا د پرېکړې پر اساس منسوخه کرښه ده. د زمان په تېرېدو

سره د هغه باطل والی ورځ په ورځ ثابتېږي او د حقوقي او انساني لحاظه خپل اهمیت له لاسه ورکوي. خو په پښتو ژبه کې یو متل دی چې وایي اوبه په ډانگ نه بېلېږي، دا کرښه په تاریخي لحاظ د نړې لوی یرغلگر، ښکېلاکگر هېواد برتانيا له خوا د افغانستان پر خلکو تپل شوې ده. ولې افغان ولسونو هېڅکله دا کرغېړنه پوله نه ده منلې. که موږ د افغان انگریز ټول جنګونه په زیر سره لوستلي وي، نو ټول ملت ته دا روښانه ده چې د پولې دواړو خواوو مېشتو اوسیدونکو جلاوالی نه دی ښودلی او د خپل وطن د ازادۍ لپاره چې څومره اړینه وه اتلولي ښکاره کړي. د بېلګې په توګه یوڅو نمونو ته لنډه اشاره کوم.

«هېنریمو ټیمر ډیورنډ» لیکلي، قبایل پاڅون کوونکي خلک دي، خو هبله من یم چې دا ځل تور غره ته زموږ ورتلونکی لښکري ډېری وپاېږي او په دې هیله چې باجوړ او بونیر هم کومه وړانګاري ونه کړي او د وزیرو څخه د مالېې راټولولو وخت دی، خو په څو میاشتو کې په سرحد کې اور بل شو.

په ۱۸۹۴ز کال په چترال کې د انگریزانو د پوځ کلابندي او تباه کېدل، په ۱۸۹۷ز کال د سوات د خلکو پاڅون، د انگریزانو پر وړاندې د ملا سعدالله په مشرۍ د مومندو جنګیالیو په پشاور کې په هندوانو یرغل او بري د شیملي په یوه غونډه کې د یوه ولسي مشر خبره د تاوده هرکلي سره مخامخ شوه چې ویلي یې دي: د اګسټ په ۲۳ مه انگریزانو ته شرمونکې خبر د خیبر په دره کې ور په برخه شو، یانې دوي پوره ماته وخوړه.

په سلګونو بېلګې شته خو ما یو څو ولیکلې دا ددې لپاره چې د پولې بندول د

توره کرښه / ۸۹

ولسونو مخه نشي بندولی. دوی خو اغزن تار پیل کړی خو که ولسونه بیدار شي دا غدار دښمن به ژر په گونډو شي. د یو ملت جلا کېدل اسان کار نه دی، بېلگه تر دوهمې نړېوالې جگړې وروسته المان هم پر دوه برخو وویشل شو او د برلین مشهور سیمینټي دیوال جوړ شو. خو کله چې المانیا سره یو شول دیوال په ۱۹۹۲ز کال کې ړنگ شو او یو المان جوړ او بیا ورغول شو. که دوی غواړي چې خپل ځان او خپل گاونډ له ترهگرو خلاص کړي، د ترهگرو ځالي دې ړنگي کړي، دوی دا پټ ځایونه خپله جوړ کړي، دوی ته مالوم دي. پاکستان پوځ او آی ایس آی یوازې په دی پلمه دا کرغږنه کرښه منل غواړي نو ځکه کله دروازې جوړوي او کله په ټول پاکستان کې پښتانه ځوروي، خو زما په اند دوی خپل قبر په خپله ځانته کېږي. لیکونکي له لیکنو څخه دا پښتنو د خوځښت یوه نمونه ده:

محمود خان اڅکزی د شهید عبدالصمد خان اڅکزي زوی په ۲۰۱۸ ز کال د فبروري میاشت کې د پښتنو په میلوني خوځښت کې وویل دامو څخه تر اباسینه خاوره د افغانانو خاوره ده هېچا دوی ته په خیرات کې نه ده ورکړې، همدا ډول خان پاچا خان لمسي اسفندیار ولي وویل زه افغان یم او افغان به وم دا ډول توري کرغږنې کرښې افغان ملت نشي جلا کولای.

د هالینډ په هیواد کې د افغانانو د جرگې د نړیوال کنفرانس لنډ راپور

پاکستان د بنسټ پالنې او تروریزم مرکز - د افغانستان د بې ثباتۍ اصلي عامل: د اپریل د میاشتې په ۲۳ نېټه د هالینډ د امستردام ښار ته څېرمه د بیفر وایک Beverwijk په ښارگوټي کې په اروپا کې د افغانانو د جرگې له خوا د پورتنۍ اجنډا د څېړلو او بحث لپاره په اروپایي هېوادو کې مېشتو افغان روڼ اند شخصیتونو، د سیاسي گوندونو استازو، ټولنو او مختلفو بنسټونو استازو ته بلنه ورکړې وه، په کنفرانس کې د جرگې د مشرتابه جرگه گۍ له خوا گټورې او تاریخي خبرې او هم مقالې ولوستل شوې، د جرگې یوه نوښتگر او فعال ښاغلي ډاکټر اصغر خېل منگل پاکستان د ترهگریزو فعالیتونو او د تروریزم د ملاتړي او صادرونکي هېواد په توگه یاد کړ او د ډیورنډ د تپل شوي او استعماري کرښې حقوقي ارزونې ته په اشارې سره وویل چې دا استعماري کرښه له جبهونه تر اباسینه افغانانو ته حقوقي ارزښت لري، په کنفرانس کې د اروپایي بېلابېلو هېوادونو څخه د راغلیو سیاسي، اکاډمیکو او فرهنګي شخصیتونو، د ټولنو او نهادونو د استاذو د ویناوو او پېغامونو د هند په نیمه وچه کې د پاکستان تیوري د انگریز د امپریل استعمار د جیوسټراتیژیکو او جیوپولیتیکو اوږدمهاله موخو لپاره د دوي د لاس پوڅو له خوا مطرح او عملي شوه، هغه وخت یانې د ۱۸ پېړۍ په پای کې برتانوي ښکیلاکگر یواځنۍ اروپایي ځواک وو چې د هند په نیمه وچه او هندي سمندر کې یې خپلې اډې، قرارگاوي او د سوق الجیش مرکزونه مستحکم کړل. د انگریزانو سټراتیژي دا وه چه خپله سیاسي اقتصادي او تجارتي ولکه په ټول هند او له هند څخه بهر د فارورډ پالیسي (Forward) په چوکاټ کې د منځنۍ اسیا په لور پلنه کړي، ولې ددوي د استعماري موخو

توره کرښه / ۹۱

او پراختیا غوښتنې په وړاندې په برصغیر کې د مختلفو ډلو ټپلو او گوندنو لکه، په ۱۸۱۳ز-۱۸۲۳ز کال د پنداریانو ازادې بڅښوونکي غورځنگ چې د روهيله پښتنو امیرخان افغان یې رهبري کوله او وروسته له مبارزو او اتلولیو د انگریزانو د ۱۲۰۰۰۰ منظم اردو له خوا په بې رحمۍ وټکول شول.

همدارنگه د هند د ملي کانگریس گوند چې په ۱۸۸۵ زکال کې تاسیس او د دغه گوند په رهبري کې بیا مهاتما گاندي، مولانا ابوالکلام آزاد، ډاکتر ذاکر حسین چې دواړه افغانان دي، راجندر پرساد، جواهرلال نهرو وو، خان عبدالغفار خان پاچا خان او د هغه مشر ورور ډاکتر خان صیب هم د کانگریس له گوند سره د استعمار په شړلو کې همغږي او همکار وو. د یادولو وړ ده چه محمد علي جناح هم د کانگریس د گوند غړي وو. او وروسته د انگریزانو په اشاره په ۱۹۱۳ زکال کې د ټول هند مسلم لیگ گوند ته ورغله، پاچا خان هم د هند په شمال غربي سیمه کې د انگریزانو په ضد ۱۹۲۱ زکال کې د انجمن اصلاح افغانه او په ۱۹۲۹ز کال کې یې د خدایي خدمتگارو غورځنگ بنسټ کېښود، په دې وخت کې وو چې د علیگرمسلم یونیورسټي لخوا په ۱۹۰۶ز کال کې په ډاکه کې د ال انډیا مسلم لیگ د گوند بنسټ کېښودل شو. د هند په نیمه وچه کې د مسلمانانو ځینو کټه گوریو او لیرگیو له استعماري واکمنو څخه د مسلمانانو لپاره د ځینو امتیازاتو غوښتنې پیل کړی، د بېلگې په توگه په ۱۹۰۶ز کال د مسلمانانو یو ۳۶ کسيز پلاوي د سر اغا خان تر مشرۍ لاندې د شمله په توریستیکي او تفریحي ښارگوتي کې چې د ډهلي په شمال کې موقعیت لري د هند له وایسرای (نائب السلطنة) لارډمنتو سره ملاقات وکړ، دغه پلاوي له انگریزانو څخه د هند په نیمه وچه کې د مسلمانانو لپاره د ځانگړي امتیازاتو او حقوقو غوښتنه کوله، همدارنگه د مسلم لیگ گوند د مسلمانانو د ځانگړي حقوقو او امتیازاتو په چوکاټ کې خپلي غوښتنې وړاندې کولې او فعالیتونه یې گړندي کړل، د یادولو وړ ده چې د هند په نیمه وچه کې د سرسید احمدخان له خوا د دوه قومي نظري تیوري، یانې هندوان بېل او مسلمانان بېل وړاندې او د ښکېلاکگرو ځواکونو په لمسونه د هندو، مسلمان جگړو زور واخېست. او په ټول هندوستان کې نفرت او کرکه پیل شوه.

د مسلم لیگ گوند د دوه قومي نظريې تيوري تائيد او د پلي کولو لپاره نه سترې کيدونکي مبارزه کوله. همدارنگه په ۱۹۳۰ز کال کې د هند د الله اباد په ښار کې د مسلم لیگ د گوند کلنۍ غونډه د علامه محمد اقبال لاهوري تر مشرۍ لاندې جوړه او علامه اقبال پخپله پرانيستونکي وينا کې د هند په نيمه وچه کې د مذهب په اساس د دوه قومي نظريې يانې، هندوستان بېل او د مسلمانانو لپاره جلا هېواد جوړېدل تائيد کړل. چې له دغه وخته د مذهبي ايډيولوژۍ په اساس د "پاکستان" د جوړښت لپاره لاره هواره او هڅې گړندۍ شوي، د پاکستان د نوم وړاندیز د لومړي ځل لپاره په لندن کې د Cambridge (کامبريج) د پوهنتون يو شمېر هندي زده کړه يالانو وړاندې کړ. چې په ۲۳ مارچ ۱۹۴۰ز کال د ال انډيا مسلم لیگ گوند چې د موضوع په اړوند يې په لاهور کې غونډه وکړه، د تائيد وړ وگرځېده او د هند په نيمه وچه کې د مسلمانانو لپاره د جلا هيواد غوښتنه او مطالبه پکې تکرار شوه، د مسلم لیگ د گوند دا غونډه تراوسه پورې د لاهور د قرارداد يا قرارداد پاکستان په نامه يادېږي. او هر کال يې په لاهور کې د منار پاکستان او نورو ښارونو کې په ۲۳ د مارچ لمانځل کېږي، وروسته له پورتنۍ سريزې، اوس د کنفرانس د اجنډا په اړوند يو څو کرښې ليکم، د دويمې نړيوالې جگړې په وخت کې په اروپا او اسيایي محاذ کې انگرېزي ښکيلاکگر له گڼو ستونزو سره مخامخ وو، په همدې شرايطو کې د مولانا ابوالکلام ازاد په مشرۍ د هند کانگرس گوند لخوا هندوستان ته د بشپړې خپلواکۍ غوښتنه وشوه او هم د Quit India او "هندوستان چهورډو" يانې له هندوستان څخه ووځئ او هم له انگرېزانو سره يې د عدم همکاري نوښت او تحریک پيل کړ، چې د کانگرس رهبرانو د نيول کېدو لامل شو، برتانوي حکومت د کانگريس د گوند په مشرۍ د خپلواکۍ غوښتونکو او مبارزينو له خوا د هند د استقلال مطالبه ومنله، خو په دغه وخت کې د مسلم لیگ گوند د محمد علي جناح په مشرۍ له انگرېزانو سره همکاري کوله او د ښکيلاکي زبر ځواکونو لخوا به ورته وعدي ورکول کېدې چې تاسو به بيا خوشاله کړو او يو څه به درکړو، چې په ۱۹۴۶ز کال د برتانوي هند واپسراي (نائب السلطنة) لارډ ډيول، وروسته له ټاکنو د کانگريس گوند د ليرد (انتقالي)

توره کرښه/۹۳

يا Transitional حکومت په جوړولو مؤظف کړ او پندت نهرو يې د انتقالي حکومت د مرستيال رئيس په توگه معرفي کړ.

خو د مسلم ليگ گوند په انتقالي حکومت کې د برخې اخېستلو څخه ډډه وکړه، مگر وروسته د وایسرای لارډ ډیول د تماسونو په پایله کې مسلم لیگ گوند هم په انتقالي حکومت کې شامل شو. او په وروسته فعالیتونو کې د کانگریس او مسلم لیگ گوندونه له وایسرای سره دې تاریخي پرېکړې ته ورسېدل، چې د هند نیمه وچه به په هندوستان او پاکستان ویشل کېږي، همدارنگه د برتانیا پارلمان د هند د تجزیې موضوع د ۱۹۴۷ ز کال د جون د میاشتي په ۳ نېټه ومنله، ولې د هند د نیمې وچې ویشل د اگست میاشتي ته وځنډید چې په ۱۴ د اگست ۱۹۴۷، پاکستان د انگریزانو د بدشگونه او شوم میراث او د دوي د جیوپولیتیکو او جیوایکانومیکو اوږدمهاله گټو لپاره په مصنوعی توگه په داسې حال کې چې حکمکه د افغانانو او کلتور یې د هند څخه واخېست، رامېنځ ته کړ، د هند د نیمې وچې د ویش یا Partition له امله د هند د نیمې وچې خلک له یوې سترې غمیزي او ستونزې سره مخامخ شول د بېلگې په توگه ۱۰ ملیونه خلک دواړو خواوو ته وکوچېدل، د ۱ یو ملیون په شاوخوا کې مظلوم انسانان مړه شول، د پاکستان جوړښت د هند په نیمه وچه کې یوه منل شوې پروسه نه وه، د برصغیر اکثریت خلک د مسلمانانو په گډون د مذهبي ایډیولوژۍ له مخې د هند د نیمې وچې له ویشلو سره سخت مخالف وو، له هغې جملې څخه مولانا ابوالکلام آزاد، خان عبدالغفار خان (پاچا خان) ډاکتر ذاکر حسین او گڼ شمېر نور.

مولانا ابوالکلام به استدلال کاوه چې «یو هېواد د مذهب یا تیوکراسۍ په اساس نه جوړېږي، که داسې وي، نو ولې ۲۱ عربي هېوادونه یو هېواد نه دی.» یادونه: پاکستان د بنسټ پالنې او تروریزم مرکز وو او دی، د پورتنۍ لیکنې لپاره لاندې اڅونه مطالعه شوي:

۱ - India Wins Freedom د مولانا ابوالکلام اثر.

۲ - مولانا ابوالکلام آزاد Selected Speeches and Writings د سید شهاب

الدین اثر.

د ډیورنډ لاین موافقه لیک د حقوقی اړخ لنډ تاریخ

د ډیورنډ لاین تړون د حقوقی اړخ لنډ تاریخ:

د نړۍ د نقشې پر مخ د افغانستان د اوسنیو پولو د تثبیت څخه نږدې یوه پېړۍ تېرېږي. د افغانستان د پولو په ټاکنه کې روسانو او انگریزانو د خپلو استعماري غرضونو د تحقق په اړوند په پوره اندازه لاس درلود.

که د ډیورنډ کرښه [۱۸۹۳ز کال] د افغانستان د نورو پولو سره پرتله کړو، دغه تریخ واقعیت په ډاگه څرگندېږي چې د کرښې په غزولو کې هېڅ یو بشري، جغرافیایي او حقوقی ملاحظات په نظر کې ندي نیول شوي.

په هره اندازه چه د ډیورنډ د تړون د لاسلیک د نېټې څخه لرې کېږو په هماغه اندازه، د افغانستان د خپلواکۍ سیاسي او دیپلوماتیکه بڼه غښتلې کېږي او ورسره افغاني واکمنان د ډیورنډ د کرښې په وړاندې د احتجاج او اعتراض پیاوړتیا او سیاسي ظرفیت ترلاسه کوي:

په افغانستان کې د ډیورنډ د تړون د مطرح کېدو څخه ۱۲۴ کال تېرېږي. په دغه موده کې ۱۸ حکومتونو په کابل کې واکمني چلولې ده. د هغې جملې څخه ۴ لومړنیو حکومتونو د گواښ او فشار لاندې د ډیورنډ کرښه منلې او ۱۴ نورو حکومتونو د هغې په وړاندې په رسمي یا غیر رسمي توگه اعتراض او احتجاج ښودلی دی. ان تر دې چې د ډیورنډ قضیه د افغانستان په بهرني سیاست کې ستر ځای موندلی دی.

د نړیوالو حقوقی تعاملاتو سره خلاف، انگریزانو د افغانستان خپلواکي، د افغاني لوري لخواه د ډیورنډ کرښې د منلو سره وتړله.

د کابل د تړون په دویمه ماده کې چې په ۱۹۲۱ ز کال کې د برتانوي هند او امانی حکومتونو تر مېنځ لاسلیک شو، راغلي دي:

توره کرښه/ ۹۵

« دواړو خواوو د هند او افغان پولې، په هغه شان چې د راولپنډۍ د ۱۹۱۹ ز کال د اگست په ۸۸ نېټه د تړون په پنځمه ماده کې څرگند شوی وو، مني. په قبایلي سیمو کې څو پېښې د دې لامل وگرځېدې چې په هند کې د انگریزي حکومت د نسکورېدو څخه وروسته او د پاکستان د جوړېدو څخه مخکې د لومړي وزیر شاه محمود خان حکومت د ډیورنډ تړون په یوه اړخیزه توګه باطل اعلان کړ. دغه پېښې په دې ډول وې:

- په پښتونخوا کې د انگریزانو پر ضد د خان عبدالغفار خان په مشرۍ آزادي غوښتونکي غورځنګ.

- په «بنو» کې د یوې لوی جرګې جوړېدل چې په هغه کې د پښتونخوا د یو مستقل دولت د جوړېدو په اړوند بند او بست وشو.

- په کابل حکومت باندې د قومونو د جرګې د استازو زور چې د پخوا په شان کابل ته راتلل.

شاه محمود خان د خپل حکومت دريځ په ۱۹۴۷ ز کال د جولای په ۳۱مه د برتانې د بهرنیو چارو وزیر ته وړاندې کړ. دغه دريځ د حقوقو د موازینو سره کاملاً سمون درلود. په دې مانا چې «هر دولت د خپلو ګټو د تشخیص او ملاتړ خاوند ګڼل کېږي. یو دولت کولای شي په خپل مسؤلیت په یوه اړخیزه توګه بل لوري ته د یو یادښت په استولو کې هغه تړون ملغا اعلان کړي چې ورڅخه تاواني کېږي.»

(۱) په ۱۹۴۷ ز کال د پاکستان د رامنځته کېدو څخه وروسته په هغه تړون کې چې د محمد علی جناح (د پاکستان ولسمشر) او د افغانستان د استازي نجیب الله «توروايانا» ترمېنځ په کراچۍ کې لاسلیک شو، د آزادو قبایلو سیمه له صوبه سرحد او بلوچستان څخه جلا وپېژندل شوه. د علی جناح د مړینې څخه وروسته، خواجه نظام الدین د پاکستان نوی ولسمشر د مخکني تړون څخه سرغړونه وکړه.

پرته د افغاني حکومتونو څخه د ۷ دورې شورا هم د جولای په ۱۹۴۹ ز کال د ډیورنډ د کرښې په ضد دريځ ونيولو.

په هر حال وروسته ددغه لنډ تاریخي پس منظر څخه حقوقي بحث ته ننوزو.

مخکې له دې څخه باید دغه واقعیت په بین المللي عامه حقوق. پاریس. ۲۰۰۲ز کال. ۲۱۱-۲۱۲ مخ. Patrick Daillier [۱] ۲ هېواد نه وو بلکې تحت الحمايه (colonie) نظر کې ونیسو چې افغانستان هېڅ وخت د انگریز مستعمره نه گڼل کېده: [۱] protectorat موږ د ډیورنډ تړون لیک حقوقي باور هغه وخت په گوته کولی شو، چې له یوې خوا د نړیوالو تړونونو د پرېکړې عمومي پروسیجر (طرز العمل) ته نظر واچوو، او له بلې خوا د بین المللي تړونونو د اعتبار حقوقي معیارونه له نظر و نه غورځوو. دواړه موږ ته د ډیورنډ تړون د حقوقي ارزونې وسیله په لاس راکوي.

لومړۍ - د یوه بهرني تړون د پرېکړې او منلو پروسیجر په دې ډول دی: [۲] ۱ - تړون باید د دواړو هېوادونو د واکمنو استازو له خواه لاسلیک شي. دغه صلاحیت د اساسي قانون لخوا متعاقدينو ته ورکول کېږي. بین المللي حقوق پوهان په دې باور دي. چې په بین المللي حقوقي نظام کې د اساسي قوانینو ضوابط په پوره اندازه نفوذ لري، آن تر دې چې د یو هېواد د اساسي قانون د حکمونو، څخه مراعات د تړون د باطل کېدو لامل گرځي.

اوس راځو دی ته چې د موافقه لیک په اړه دغه شرط په ځای شوی دی که نه؟ الف - د ډیورنډ تړون د برتانوی هند د باندنیو چارو د وزیر (ډیورنډ) او د افغانستان امیر (عبدالرحمن) ترمنځ لاسلیک شو. امیر یو مطلقه پادشاه وو او اصلاً د اساسي قانون سره آشنا نه وو. بناً نوموړي د کوم اساسي قانون د حکمونو له مخې د افغانستان د خلکو استازیتوب او د تړون د لاسلیک کېدو صلاحیت نه درلود.

ب - دغه مطلقیت د افغانستان په دننه کې مطرح وو. د هېواد بهرنی سیاست د انگریزانو له خوا تر کنټرول لاندې وو. له همدې کبله د ډیورنډ تړون په پروسیجر کې د امیر محمد یعقوب خان حقوقي او سیاسي باور د انگلستان د هند مستعمره د یو وزیر یانې ډیورنډ سره په یوه کچه کې واقع وو.

۲- نړیوال تړون باید د خلکو د استازو له خوا په پارلمان کې تایید شي. داسې اسناد په لاس کې نه لرو چې تړون د انگلستان د عوامو مجلس له خوا

توره کرښه/ ۹۷

تایید شوی وي. له بلې خوا په افغانستان کې هغه وخت پارلمان موجود نه وو. بر خلاف د موافقه لیک د نېټې نه مخکې لږ تر لږه د یو نیم پېړۍ په موده کې لویه جرگه موجوده وه. د تحت الحمايه افغانستان امير جرئت ونه کړ چې په دې موضوع باندې د لوی جرگې د استازو له مخالفت او مقابلي سره مخ شي. بناً د ډيورند د موافقه لیک د لاسلیک په ترڅ کې د یو عادي منل شوي تړون د دوهم پروسیجر څخه سرغړونه شوې ده.

۳ - تړون باید د هېواد د لوی واک لرونکې ادارې یانې د دولت د مشر لخوا لاسلیک شي. دا یوازنی شرط دی چې په ځای شوی وو.

۴ - تړون باید په رسمي جریده کې خپور او اعلام شي. دغه تجویز د تړون د انفاذ مانا ورکوي. په هغه وخت کې افغانستان دولت منظم نظام نه درلود. بناً دغه عملیه تر سره نشوه: عامه ولس د تړون د محتویاتو څخه یې خبره پاتې شو. وروسته مؤرخین په دې برخه کې چه آیا امیر، انگلیسي، دري متنونه او ورسره مل نقشه ټول لاسلیک کړي دي که نه، یو نظر نلري. ځینې یې داسې نظر لري چې گوندې امیر د موافقه لیک د دري متن سره مل نقشه باندې لاسلیک نه دی کړی او د تړون په متن کې د دواړو هیوادونو ترمېنځ د پولې کلمه هم نه ده ذکر شوې. بناً د ډيورند د موافقتنامې په لاسلیک کېدو سره د یو عادي تړون د تصویب د شکلیاتو څلورم شرط هم نه دی په ځای شوی.

۵ - تړون باید په اتفاق سره، د دولتي اړخونو له خوا په نړیوالو سازمانونو چې وروسته جوړ شول لکه ملگرو ملتونو د تړونونو په آرشیف کې ثبت شوی وای. دغه کار هم ترسره نشو.

[۱] د مستعمره هېواد کورنۍ او بهرنۍ اداره مستقیماً د بنکیلاکگر ځواک په لاس کې دي.

تحت الحمايه هېواد کورنۍ چارې خپله اداره کوي. اما بهرنۍ، امنیتي چارې او د بهرنی سیاست واک د استعماري ځواک له خوا عملي کېږي.

نړیوال عامه حقوق. پاریس. ۲۰۰۲ز کال. ۱۹۳ مخ Patrick Daillier (۲۲) 3
بناً د ډيورند تړون د ۵ شکلیاتو او شرطونو څخه چې یو نړیوال باوري تړون باندې بنا دی، یوازې یو فرعي شرط یې په ځای کړی او څلور بنسټیز شکلیات

یې له نظر څخه غورځولي دي. د یو بین المللي تړون اعتبار یوازې د حقوقي شکلیاتو له رعایت سره تړلی نه دی. نور شرطونه هم ورسره مل دي، چې په لاندې ډول ورته اشاره کېږي:

دوهم - د نړېوالو تړونونو د حقوقي باور بنسټیز اصول:

یو تړون د نورو حقوقي تولیداتو په څېر هغه وخت دوامداره حقوقي اغیزمنتوب درلودلای شي چې د اعتبار وړ وي.

۱- د تړون لاسلیک کونکی باید اهلیت ولري یانې د نړېوالو حقوقو لوبغاړی لکه دولتونه یا بین المللي موسسات وي.

۲- د تړون موضوع باید قانوني وي. مثلاً د ذروي وسلې صادرات، د یو تړون موضوع کېدلای شي.

۳- متعاقدين باید آزاده اراده ولري. آزاده اراده د دواړو خواوو بې غل او غش رضایت څرگندوي.

همدا اوس د مخکنیو توضیحاتو په رڼا کې، د ډیورنډ تړون حقوقي اعتبار، تر څېړنې لاندې نیسو:

۱- د تړون د لاسلیک کوونکی اهلیت: د وینا د ۱۹۶۹ ز کال د ۶ مې مادې د کانوناسیون له مخې په نړېوالو حقوقو کې یوازې یو خپلواک دولت او یوه بین المللي موسسه د بین المللي حقونو د متصدی یا فاعل په توګه د بین المللي تړون د لاسلیک کولو واک لري.

د بین المللي حقوقو ټول پوهان هم په دې نظر دي: «کله چې یو هېواد تحت الحمایه [پروټکتورات] وی، یوازې حامي دولت [پروټکتور] د بین المللي تړون د انعقاد حق او صلاحیت لري». پدې اړه تاریخي بېلګې شته دي. مور د یو مثال په ویلو اکتفا کوو: کمبودیا په ۱۹۴۱ ز کال کې د فرانسې تحت الحمایه وه. په همدغه کال کې فرانسې د حامي [پروټکتور] دولت په توګه د تایلند سره د کمبودیا د پولو د مالومولو په موخه یو تړون لاسلیک کړ.

د امیر عبدالرحمن په وخت کې افغانستان تحت الحمایه هېواد وو. د هېواد

توره کرښه/ ۹۹

بهرني امنیت او باندني سياست اداره، د انگرېزانو په لاس کې وه. يوازې انگرېزانو د بين المللي تړون د انعقاد واک او صلاحيت درلود. افغاني تحت الحمايه حکومت د بين المللي تړون د انعقاد څخه بې برخې وو.

دغه په رښتيا چې انگرېزان او تزاري روسيه په ۱۸۷۳، ۱۸۷۷ او ۱۸۹۵ز کلونو کې د افغانستان د شمالي پولو په ټاکلو کې رول درلود، دا ثابتوي چې هېواد په خپل بهرني سياست کې د انگرېزانو تر استعماري حکم لاندې او يو تحت الحمايه دولت وو. بناً د يو نړيوال تړون د لاسليک کېدو حق يې نه درلود.

۲- د تړون مشروعيت: د ويانا ۱۹۶۹ز کال کانوانسيون په خپل ۵۳۳ ماده کې ليکي: « هغه تړون باطل شميرل کېږي چې د لاسليک په وخت کې د بين المللي حقوقو د عمومي موازينو سره په تضاد کې قرار ولري. دغه موازين په مجموعي توگه د نړيوالې ټولنې له خوا منل شوي او تر هغه وخته پورې اعتبار لري چې نوي حقوقي اصول د هغوي ځای ونيسي. د ډيورنډ د تړون موضوع د پولو تثبيت وو. بناً په دغه اړه د تړون مشروعيت تر سوال لاندې نه راځي.

۳- د متعاقدينو آزاده اراده: هغه لاملونه چې د متعاقدينو په آزاده اراده باندې اغيز اچوي او د يو تړون د بطلان سبب گرځي او د کورنيو حقوقو څخه بهرنيو حقوقو ته لار مومي، په دې ډول دي: اشتباه، غلطې، غبن او خشونت.

نوموړي سببونه هر يو کولای شي چې د متعاقدينو بشپړ رضایت او خپلواکه اراده تر پوښتنې لاندې راوړي او پایله دا چې د تړون د باطلېدو لامل وگرځي. د بطلان د درې گونو لاملونو څخه مور يوازې په غبن او خشونت باندې چې زياتره د ډيورنډ د کرښې په اړه وړاندې کېږي رڼا اچوو:

نړيوال عامه حقوق، پاریس، ۲۰۰۲ز کال، ۱۹۱ مخ، M Martin.

[د پولو په اړه د انگرېزانو او روسانو له خوا په مختلفو نېټو يو شمېر هیاتان ټاکل شوي وو. لمړی هیات د دواړو هېوادونو د بهرنيو چارو د وزیرانو په کچه [لارډ کرینویل او پرنس گورچکوف] جوړ شوي وو. يو بل پلاوی د انگلیسي او روسي استازي د «چارلس پت او کاپیتان کامروف» په نومونو جوړ شوي وو.

الف. غبن په مختلفو ډولونو باندې مطرح کېدای شي: بډې يا رشوت د هغی جملې څخه گڼل کېږي. د بډو ورکولو موخه د بډو ورکونکي په گټه د هغو خبرو

اترو اړول دي چې د تړون د لاسليک په بهير کې کېږي. د ويانا د ۱۹۶۹ز کال کانوانسيون پخپله ۵۰۰ ماده کې ېې د متعاقدينو د آزادې ارادې د سلېولو لامل وباله چې په کلکه د تړون اصوليت تر پوښتنې لاندې راوستی شي. د ډيورنډ په تړون کې د مستر ډيورنډ له خوا افغاني لوري ته په برېښه توگه د مستمري تر نامه لاندې د ډيو ورکولو اشاره شوې ده. د تړون په ۷ مه ماده کې ليکل شوي: «د هند دولت د هند په وړاندې د امير ښه نيت ته هر کلی وايي او نوموړي ته اجازه ورکوي چې خپلې اړتياوې د هند د خاورې له لارې تر لاسه کړي».

۷ ماده زياتوي: « برسېره پر دې ددې په خاطر چې امير ددې معاملې پر سر باندې خپله دوستانه دريځ څرگند کړ د هند دولت د امير مستمري د ۱۲ لکو روپيو نه ۱۸ لکو ته زياته کړه.»

ب - اجبار او تشدد، که د يو دولت د استازي او يا خپله د دولت په وړاندې په قطعي توگه سره د يو تړون د اصوليت رښې له بېخه باسي او باطلوي يی. د ويانا کانوانسيون پخپله ۵۱ ماده کې وايي: «هغه تړون چې د يو دولت په استازي باندې د گواښ او فشار په وسيله شوی وي، هېڅ حقوقي اغېزه نشي درلودلای او بالکل باطل دی.» په بين المللي حقوقو کې د پخوا زمانې راهيسې د يو دولت په سر باندې نظامي، سياسي يا اقتصادي فشار، د يو تړون د انعقاد په مقصد، د تړون د بطلان د يو لامل په توگه پېژندل شوی او په لاتيني اصطلاح «لاکس لاتا» افاده شوی دی. د ويانا کانوانسيون په خپله ۵۲ ماده کې نوموړی حقوقي حالت داسې مسجل کوي: « هغه تړون چې د گواښ يا زور د استعمال پر بنسټ تصويب شي او د هغو بين المللي حقوقو د ضوابطو سره چې د ملگرو ملتونو په منشور کې منعکس شويدي، مخالفت ولري، باطل اعلانېږي.»

د تاريخ په اوږدو کې هغه تړونونه چه د زر او زور له لارې تصويب او ورسې باطل اعلام شوی زيات ليدل کېږي. مور دنته څو مواردو ته اشاره کوو:

- په ۱۹۰۵ز کال کې جاپان «سيول» اشغال او کوريايي استازي يې دې ته اړ کړل چې يو تحت الحمايه کې تړون ته غاړه کېږدي. تړون سره له دې چې ۴۰ کاله تر اجرا لاندې وو په ۱۹۴۵ز کال کې وروسته د جاپان د ماتې څخه باطل

توره کرښه / ۱۰۱

اعلام شو. په ۱۹۳۹ز کال د مارچ په ۱۵مه د چکوسلواکيا ولسمشر «هاشا» او د هغه د باندنيو چارو وزير، د هتلي آلمان تر فشار لاندې دې ته اړ شو چې د يو تحت الحمايه تړون په چوکاټ کې، «بوهم» او «موراوی» آلمان ته وسپاري. د آلمان د ماتې څخه وروسته، تحت الحمايگي تړون لغوه او نوموړي ايتلونه بېرته په چکوسلواکيا پورې وتړل شول. د نورنبرگ نظامي محکمې په ۱۹۴۶ز کال د اکتوبر په ۱۱مه نېټه د يو حکم په بنسټ د نوموړي تړون د بطلان سره خپل موافقت څرگند کړ. په ۱۹۴۱ز کال کې کمبوديا د فرانسې تحت الحمايه وو. په فرانسه باندې د جاپان له خوا نظامي فشار، نوموړی هېواد دې ته اړ کړ چې له تایلند سره د پولو د تثبيت په اړه يو تړون لاسليک کړي. تړون د کمبوديا ځمکني بشپړتيا سخته تاواني کړې وه. د جاپان د ماتې څخه وروسته فرانسې اعلام وکړ چې تړون د نظامي گواښ تر فشار لاندې تړل شوی وو او د تحت الحمايگي نظام سره يو ځای ملغا اعلانېږي.

امير عبدالرحمن د ډيورنډ د موافقه ليک د لاسليک کولو په وخت کې د سختو نظامي يرغليزو گواښونو سره مخ وو: د برتانوي هند حکومت په بېرته د اورگاډي کرښه د چمن نه کندهار او د پشاور نه خيبر خواته غزوله. په کويټه کې يې په عسکري مانور لاس پورې کړی وو. که موږ د يو تړون د بطلان نورو فکتورونو ته پام هم ونه ساتو پر امير باندې د افغانستان د نظامي اشغال فشار کفايت کوي چې د ډيورنډ د موافقه ليک مشروعيت تر پوښتنې لاندې راوړي او ورباندې د بطلان خط وکارې.

2002ز کال، ۱۹۳ مخ، نړيوال عامه حقوق، Patrick Daillier [۱]

کوريا او جاپان، پاریس، ۱۹۱۰ز کال، ۵۳۶ - ۵۵۳ مخ V. P. erinjaquet [۲] ۵
اصل: Relativité

دریم - د يو تړون نسبت، د لاتین په حقوقی دود کې د يو تړون نسبت په لاندې ډول څرگند شوی دی:

ياني «يو تړون د يو دریم لپاره وجیبه او حق نه زیږوي Pacta tertis nec nocentnec prosunt» موږ په دې هکله په تفصیل وغږېدو چې د ډيورنډ تړون

لیک د تحت الحمايه افغانستان او حامی یا پروتکتور انگلستان ترمېنځ لاسلیک شوې وو، نه د افغانستان او پاکستان ترمېنځ. پاکستان د ډیورنډ د تړون د رامنځته کېدو په وخت کې اصلاً شته والی نه درلود.

Pratique چال چلند د دولتونو او Jurisprudence internationale په نړیواله کچه کې قضایي رویه په دې همغږي دي چې یو تړون چې د دواړو هیوادونو ترمېنځ لاسلیک کېږي په یو دریم هېواد باندې حقوقي اغېز اچولی نه شي. پدی اړوند بېلگې زیاتې دي.

الف. آلمان د ۲۰ پېړۍ په سر کې د پولند د یوې سیمې په وړاندې چې «اوت سیلیزي» نومیده ځمکنی دعوا درلوده. د بین المللي عدالت نړیوال دیوان [ب، ع، ن، د] په ۱۹۲۶ ز کال د می په ۲۵ نېټه پخپل ۷ نمبر حکم کې پرېکړه وکړه چې: «یو تړون یوازې متعاقد دولت ته حق او مکلفیت ورکولی شي نه دریم دولت ته». د عدالت نړیوال دیوان [ع، ب، د] نوموړي حکم تایید کړ. ب - د [ع، ب، د] د الوتکې په یوه پېښه کې چې په ۱۹۵۵ز کال د جولای په ۲۷ کې پېښه شوې او د بلغاریا او اسرائیل تر مېنځ یې شخړه رامنځته کړې وه، داسې حکم وکړ چې د دیوان د اساسنامې ۲۶ ماده د یو دریم دولت په اړوند حقوقي اثر نه لري. په نړیواله کچه په مختلفو قضایاوو کې د حاکمیت پرېکړې د [ب، ع، ن، د] او د [ع، ب، د] د تایید په استقامت صادر شويدي. د تاریخ په بهیر کې د دولتونو پراتیک چې د ډیپلوماسۍ او اعلامیې د لارې افاده کېږي د تړونونو د نسبت د پرنسپ د تایید په دریځ کې قرار لري.

ج - جنرال دوگول د فرانسې پخواني ولسمشر په ۱۹۴۵ز کال د فبرورۍ په ۵۵ مه نېټه مخکې د «یالتا» د کانفرانس د جوړېدو څخه وویل: «فرانس ځان د هغو تړونونو د اجرأ مکلف نه گڼي کوم چې یې د خبرو اترو په جریان کې گډون نه درلود». د همدغه دریځ په تایید د «بن» د ۱۹۷۵ز کال د اکتوبر په ۱۴ اعلامیه کې راغلي وو: «فرانس، انگلستان، شمالي ایرلنډ او امریکا په ډاگه اعلاموي چې د دوی ترمېنځ تړل شوي تړونونه په یو دریم دولت باندې حقوقي اثر اچولی نشي». بالاخره د ویانا کانفرانس د اعلامیې په ۳۴۴ ماده کې، د محتوا څخه ډکه مخکنی حقوقي دود او دستور په لاندې عبارت کې مسجل شو: «یو تړون ددریم

توره کرښه/۱۰۳

دولت په اړه هېڅ حق او وجیبه تولیدولی نشي». د ټولو مخکینیو توضیحاتو څخه مالومېږي چې د ډیورنډ د موافقه لیک اصلي اړخونه تحت الحمايه افغانستان او حامي يا پروتکتور انگلستان شمېرل کېږي. له نېکه مرغه زموږ دوست هېواد پاکستان د ډیورنډ د استعماري نوطیې زده کړې څخه لرې پاتې کېږي. بناً تړون پاکستان دولت ته هېڅ حق يا وجیبه نه په برخه کوي.

څلورم - د دولتونو د وراثت موضوع:

د ویانا د ۱۹۷۸ز کال کانوانسیون په ۱۵۵ مه ماده کې وایي: «په عادي او عمومي حالاتو کې کله چې یو دولت د بل دولت ځای ونیسي، وارث دولت د مخکیني دولت د حقونو او وجایو د میراث مستحق گڼل کېږي». مهمه پوښتنه دا ده چې آیا هغه دولت لکه پاکستان چې د استعماري دولت د مېنځه تگ څخه وروسته، نوی زیږول کېږي د هغه تړون چې د استعمار د واکمنۍ له خوا منعقد شوی وو یو اړخ شمېرلی شو؟ دلته موضوع د لاندنیو موضوعاتو د طرح کېدو له کبله پېچلې کېږي: د نوي دولت د واکمنۍ حق (سورننه) اعمال د نورو هغو دولتونو گټې ساتل چې د استعماري دولت سره د تړون په چوکات کې تړل شوی وو. د کثیر الاضلاع تړون په اړه د بین المللي ټولنې د گټې تامین. «عمومي قاعده دا ده چې د بنسټیالو واکمنۍ څخه پاتې شوی نوی دولت د مخکیني دولت د معاهداتو په وړاندې د ثالث دولت حیثیت لري او د تړونونو د امتیازاتو او احیاناً د وجایو څخه گټه پورته کولای نشي. یا په بل عبارت کله چې د یو تړون یو اړخ له صحنې څخه حذف کېږي تړون د خپلې پشټیوانې څخه یې برخې او جنساً له منځه ځي»^۱

دلته د یوې بېلگې په راولړلو اکتفا کوو: [ع، ب، د] په ۱۹۹۷ز کال سپتامبر، په ۲۵۵ حکم کې د سلواکيا د نوي جوړ شوي دولت په تاوان هغه تړون چې په ۱۹۷۷ز کال د «دنیوب» د سیند د شاوخوا ځمکې د ویش په سر باندې د چکوسلواکيا او هنګري تر مېنځ تړل شوي وو ملغا اعلام کړ. د مخکینيو توضیحاتو

¹ - نړیوالې اړیکې، پاریس، ۱۹۹۲ز، ۴۷۰ مخ، Moreau Defarge

څخه داسې څرگندېږي، د پاکستان دولت چې د نیکيلاګر برتانوي هند د واکمنۍ د نسکوریدو څخه وروسته جوړ شو، د ډیورنډ د موافقه لیک د مفاداتو څخه یې برخې پاتې کېږي. ان تر دې چه د ډیورنډ د کرښې په سر باندې اغزن سیم غزول هم، د حقوقي قواعدو سلامتیا او بشپړتیا ته تاوان رسولی نشي.

پنځم - د یو تړون د اجرا او تطبیق پروسېجر:

د دې لپاره چې یو تړون عملي او تطبیقي بڼه غوره کړي مختلف پروسیجرونه موجود دي:

الف - د یو دریم دولت ضمانت، مثلاً امریکا په ۲۰۰۱ز کال کې د اسراییلو او مصر ترمېنځ د تړون د تطبیق ضمانت په غاړه واخېست.

ب - د څارنې بین المللي کمیسیون هغه مورد دی چې په ۱۹۵۴ز کال کې د «ژنیو» د معاهدې په بنسټ باندې د لاووس د ناپیلتوب د موافقه لیک د اجرا په مقصد جوړ شو.

ج - د موقوت بین المللي کانفرانس تدویر، چې د ویانا د ۱۹۸۵ز کال د مارچ ۲۲ د کانوانسیون له خوا تجویز شوی دی.

د - د تحقیق کمیسیون چې د تړون د اړخونو څخه جوړ شوی وي او د معاهدې د احکامو د سرغړونې څخه راپور تنظیم او نهایتاً [ع، ب، د] ته وړاندې کړي.

د ډیورنډ د تړون د اجرا په اړه هېڅ یو ضمانت نه وو ټاکل شوی. برخلاف د قرائینو څخه څرگندېږي چې موافقه لیک د هماغه لومړیو ورځو څخه تر اوسه پورې په عمل کې وجود نلري. په دې مانا چې:

الف - ولسونه د ډیورنډ د کرښې په دواړو خواوو کې بی د پاسپورت د شکلیاتو نه تگ او راتگ کوي.

ب - آزاد قبایل په بشپړه توګه د پاکستان په سیاسي او حقوقي نظام کې نه دي جذب شوي. دوی اکثرأ پوځ ته عسکر او حکومت ته مالیه نه ورکوي او خپل ملی هویت یی ساتلی دی.

توره کرښه/ ۱۰۵

ج - د تاریخ په اوږدو او په ځانګړې توګه د مقاومت او جهاد په وخت کې د لر او بر ولسونو تر مېنځ جذباتي او عاطفي اړیکې ددې لامل شوی چې د ډیورنډ کرښه «عملاً» له منځه لاړه شي.

پایله

الف - د حقوقو د «تیوری» له نظره د ډیورنډ تړون د توجیه وړ بڼه نلري. په «عمل» کې هم د نوموړي تړون اجرائي شته والی تر پوښتنې لاندی دی.

ب - د ډیورنډ کرښه ګډه کرښه ده. پاکستان پرته د افغانستان د موافقې څخه حق نلري چې د کرښې په جوړښت چې په زیاتو سیمو کې نه دی تثبیت شوی، په خپل سر بدلون راوړي او یا د اغزن سیم په غزولو یا د ماین په ایښودلو د هغه لوری وټاکي. دغه کار د افغانستان په خاوره باندی ښکاره تېری ګڼلی شو.

ج - په اوس وخت کې افغانستان د یوه تمثیلي، ملي، مرکزي حکومت د درلودلو څخه یې برخې دی. اوسنی افغانی حکومت چې د بهرنیانو له خوا ساتل کېږي، د هېڅ یوه ملي مسئلې او په ځانګړې توګه د ډیورنډ د موافقه لیک په موضوع باندې د هیچا سره د معاملې د یو اړخ په توګه دريځ نشي نیولی.

د - اوس وخت افغانستان د نړیوال انتلاف تر تحت الحمایګی لاندې دی او د باندني خپلواک، ملی سیاست څخه یې برخې ګیل کېږي. بناً باید ځینې افغاني توطیه ګرې ګرې د ډیورنډ د موافقه لیک څخه د افغانستان په تاوان او د پردیو په ګټه د یوه سیاسي وسیلې په توګه ناوړه ګټه پورته نکړي.

ه - د افغانستان او پاکستان تر مېنځ د نړیوالي علایق په پوره اندازه موجود دي. باید دواړه هیوادونه په سیمه کې د متقابلې دوستۍ بېلګه اوسي. د ډیورنډ کرښه چې عملاً له مېنځه تللې باید د دواړو هیوادونو تر مېنځ د لازياتې همکارۍ او دوستۍ لاره پرانیزي او د جلاوالی لامل ونه بیژندل شي.

و - افغانستان د پاکستان سره د ډیورنډ د کرښې په سر، د خپل اختلاف د واقعبینانه او منصفانه حل دپاره باید یوازې او یوازې د سیاسي سوله ایزو لارو چارو په لټه کې اوسي. اوس مهال د موضوع د مطرح کولو وخت نه دی.

“SAVE ME FROM MY FRIENDS!”

نامنلې کرښه، نامنلې تړون

لاردرکوزن به ویل چې:

«د افغانستان شته والی دهغه دجغرافیایي موقعیت مرهون دی.»

ډیورنډ یو دوه سیلابه کرغږن او بدنام نوم او کرغږنه کرښه ده، چې د یوه عادي انگریز کپتان (وروسته د باندنیو چارو چارواکی) او د افغانستان د یوه خپل سري واکمن له خپرو سره ځان پتلیزوي. له آره باید په دغه راز سره پوه وو چې له ډیورنډ څخه په خپله د ډیورنډ موخه دا نه وه چې دا کرښه باید د ده په نامه یاده شي، دلته زموږ د یوه ځوان دوست په وینا «یوه باریکي شته» او هغه دا چې وایي مارترم یوه جذباتي او تاریخي لامل او ارادت دی ته اړ وېست چې باید د خپل پلار د قبر د ساتلو او یادون په موخه پر دغه ستر غیر انساني پریکړون او بېلتانه باندې لاس پورې کړي. په دغه اړه بیا یوه نامتو هندي افغانپوه دغه ټکي ته پخپله یوه څېړنه کې داسې اشاره کړې ده:

مارترم ډیورنډ دغه انگریز په ۱۸۵۰ز کال کې زیږېدلی او په ۱۹۲۴ز کال کې

يانې يو کال له امير محمد يعقوب خان څخه وروسته مړ شوی دی. د ماشومتوب يوه برخه يې په بهوپال او د هند په نورو برخو کې تېره شوې، په دې چې پلار يې هم په برتانوي هند کې د انگريزي کمپنۍ له مامورينو څخه وو. په فارسي ژبه يې روانې خبرې کولې، له ۱۸۷۳ز کال څخه وروسته يې له برتانوي هندي واکمنۍ سره په کار پيل وکړ. دده له لويو کارنامو څخه يوه هم دغه پروژه وه چې نژدې لس کاله يې د هغې په اړوند کار وکړ څو چې په پای کې دغه د زهرو غړپ پر امير عبدالرحمان خان باندې د همدغې خوږې ژبې (فارسي) په خوږو کې پر سر ورواړاوه او له دغې تاريخي پروژې وروسته يې اوږده دنده په دغه سيمه کې پای ته ورسېده.

انگريزانو ونازواوه ايران ته يې د خپل استازي په توگه وليږه چې هلته له ۱۸۹۴ز څخه تر ۱۹۰۰ز کال پورې پاتې شو، بيا په اسپانيا کې سفير شو. له ۱۹۰۳ز کال څخه تر ۱۹۰۶ز کال پورې په امريکا کې د انگريز استازی وو. کله چې له امريکا راستون شو، بيا يې د يو لړ آثارو په ليکلو لاس پورې کړ، چې په هغو کې (د خپل پلار ژوند ليک، يومنی په لويديځ فارس کې او د نادر شاه په نامه تاريخي ناول) د پاملرنې وړ شول. ډيورنډ چې هر څه وو او هر ماموريت يې ترسره کړي هغه د برتانوي هند (بريتيش راج) په استازيتوب دی. په بریتيش راج يا واکمنۍ کې اوسنی هند، سيلون، برما، بنګله ديش اوسينګاپور راتلل، هغه واکمني چې تر ۱۹۴۷ز کال پورې يې د هند په نيمه وچه باندې واکمني وکړه او له دغې نېټې وروسته په دغه نامه کوم سياسي او دولتي جوړښت دلته پاتې نشو. هغه امپراطوري ږنګه شوه، يادې شوې ټولې سېمې د خپلو حقوقو خاوندانې شوې، هيچا هم نور د انگريزانو اصولو، قوانينو او تړونونو ته اهميت ور نه کړ، خو يوازې پښتانه دي چې تراوسه پورې د بنګيلاګرې امپراطورۍ په طلسمونو کې د هر ډول انساني اړيکو په پام کې نه نيولو سره ښکېل او له هر ډول حقونو (ځمکې، آزادۍ او خود اراديت) څخه بې برخې کړل شوي او پاتې شوي دي. د دوي سېمه د افغانستان د تاريخي جغرافيه برخه ده، بايد چې بېرته د افغانستان له تاريخي جغرافيه سره وتړله شي. زموږ مبارزه د همدغې جغرافيه له پاره ده چې بايد د نړيوالو حقوقو د اصولو له مخې په يوه تاريخي سوله ييز بري سره

“Alongside, Durand was to obtain an agreement to split the Pakhtun belt into respective spheres of influence of British India and Afghanistan. His father , Sir Henry Durand , who was later when he become the Lt. Governor of Punjab. Succumbed to severe injuries as a result of a fall from an elephant during a procession in Tonk on January 1, 1871. His grave in Dera Ismail Khan is at time mistaken for that of his sons”. There are good reasons for this confusion as the son’s historical association with the area had been ensured for posterity by virtue of the name that he lent to the line. The confusion about the grave has also carried to the line for over a century”

(SATINDER KUMAR LAMBAH ,The Durand line INDIA P5)

دغه مکار کپتان له ۱۸۷۹ز کال څخه راوړوسته، يانې له هغه مهاله چې امير محمد يعقوب خان د کابل له تخته يوازې په دغه گناه چې پر بالا حصار باندې يې د پاڅون کوونکو ويني تويې نه کړې او پر دې يې تورن کړ چې له مقاومت کوونکو سره يې لاره وه، د هند په لور وخوځاوه، د يوه فعال انگريزي مامور په توگه د افغانستان چارو ته وگمارل شو او خپل ماموريت ته يې په دغه برخه کې ملا وتړله. پر کابل باندې د انگريز جنرال رابرت له واکمن کېدو او له هغه وروسته د عبدالرحمان خان (د ۱۸۸۰ز کال د جولای ۲۲ د کابل پرامارت کېښاست) له راوستلو او پاچا کولو وروسته، ديورنډ ته په هند کې لومړی د پخواني امير (محمد يعقوب خان) د چارو د ځانگړي مامور دنده ور وسپارل شوه، خو د هغه او افغانستان په اړه بايد ټولې چارې ترخپلې څارنې لاندې ونيسي. د دغې دندې د ترسره کولو په ترڅ کې دغه ځيرک او مکار کپتان ځان دومره ورساوه چې د برتانوي هند لور رتبه مامورينو هم ده ته په دغه برخه کې د صلاحيت لرونکي مامور په سترگو وکتل او پر دغه مهال يې خبره د افغانستان او امير د چارو په

اړه هم لوړو انگرېزي مقاماتو اوریده او هم هغو ته رسېدای شو. ډیورنډ په دغو سختو شپو ورځو کې چې افغانستان لا هم په هر اړخیزه توګه تر انگرېزي منګولو لاندې و، د افغانستان او په دغه سیمه کې د خورا تودو حالاتو شاهد و. انگریزان تر هغو پورې چې د امیر عبدالرحمان پښې په کابل کې ټینګیدې، د افغانستان غیر مستقیم واکمنان وو، جنرال رابرت ترخپلې وروستۍ ورځې پورې په افغانستان کې تر پوځي تېریو، توطیو او سازشونو پورې د دغو ټولو کړو وړو لارښونه په خپل لاس او خپل سر وکړه. د افغانستان په هره برخه کې یې د ملي بې اتفاقي لپاره سختې هلې ځلې وکړې، د ملي مبارزینو په لیکو کې یې داسې درزونه واچول چې په ډېرو لږو امتیازاتو سره یې د هغو یو زیات شمېر په انگریزانو پسې روان کړل. هغوی چې له دوی سره نه شول، داسې بدمرغۍ راوټوکولې چې د هغو په ترڅ کې نوموړو سرکښو هم کرار کرار د هغو کړو چې له وسه یې پوره وه توان له لاسه ورکړ. په غزني، میدان، لوګر، زرمټ او شمالي کې یې له قومونو رانیولې تر ځانګړو ملي مشرانو پورې د نویو توطیو دامونه خواره کړل. تر دې حده چې نور نو ډېرو لږو کسانو او ملي څېرو د مقاومت (لکه نن سبا چې د روسانو د مقاومت پایله ګورو) په اړه فکر کاوه. د رابرت له خورا وړانو تګلارو څخه یوه دا وه چې دوی د خپلو موخو د ترسره کولو لپاره په ملي بې اتفاقیو برسېره د هېواد له تش په نامه روحاني قشر (ملایانو او پیرانو) څخه هم د دغو توطیو د عملي کولو په ترڅ کې ښه کار واخېست. انگریزانو د نژدې پنځو کلونو (۱۸۷۹-۱۸۸۴ز) په ترڅ کې نه یوازې پر افغانستان د غیر مستقیم تش په نامه برلاسی، مستقیمه لږۍ وساتله بلکې په دغه موده کې یې پر امیر عبدالرحمان خان هم دا باور وشو چې څه دوی ورته وایي هغه یې هم مني او هم یې د دوی په خوښه عملي کولای شي. دوی اوس خان په دې باوري کړی و چې نور نو له عبدالرحمان څخه وزیر محمد اکبر خان نشي جوړېدای. ځکه چې ده ته هم پرته د دوی له پیسو او د ملاتړ له یارانې نور څه نه وو ور پاتې. همدا وه چې دغه د واک تېري سردار چې د مهاجرت په ترڅ کې یې د روسانو او د هغوی د منځنۍ آسیا د لاس پوځو واکمنانو کړه وړه په ښه توګه لیدلې وو، د داسې ملت په وړاندې چې تردغه مهاله یې دوه ځلې له دوی

توره کرښه / 111

سره ډغرې وهلې وې، خان او هیواد د دوی له شره آزاد کړي، ملاتړلې او په پوځي نومونه برچه پک ودراره. امیر پلوي تاریخ لیکونکي په دې باور دي چې عبدالرحمان خان پر دغه مهال پرته له دې چې په هم داسې یوه سیاسي او پوځي دریځ کې پاتې شي بله چاره هم نه درلوده، انگریزانو دی له یوې خوا له ملت سره چې په ده پسې کله هم نه ته، د دښمنۍ په دریځ کې ودراره، له بلې خوا یې روسیه ورته بېرته کړه او په دریم گام کې یې امیر محمد یعقوب خان او د میوند زمري سردار ایوب خان په هند کې تیار ورته کښنول چې که یې د دوی له خبرې یوه وړه سرغړونه هم وکړه، نو له هغوی سره به لاس او خوله یو کړي، د هغوي بېرته راتگ به د ده دور کې یوازنی او د ملت د خوښه لامل وي. هغه لامل چې انگریزانو کله هم د خپلې کینه پالې تگلارې پر بنسټ چې له ایوب خان سره یې درلوده هغه ته عملي بڼه ورته کړه.

انگریزان تر ۱۸۸۴ز کال پورې د افغانستان او امیر په وړاندې د ملي مقاومت د کمزوري کولو پر پروژه باندې بوخت پاتې شول، په غزني، وردگو، زرمټ، کټواز او جلال آباد کې چې کوم حرکت د محمد جان خان او ملا مشک عالم په مشرۍ د سردار موسی جان او امیر محمد یعقوب خان د بېرته راتگ په خاطر رامېنځ ته شوی وو، هغه یې هم په بېلابېلو پلمو او د بېلابېلو کسانو د توطیو په ترڅ کې د عبدالرحمان د ټیگښت په خاطر له پښو راوغورځاوه. محمد جان خان یې په کابل کې د امیر په لاس کیوتی او د نن سبا دغه او هغه منصب په پلمه رامحاصره او په پای کې یې له ملي غورځنگ څخه په شهادت سره بېل کړ. ملامشک عالم چې لاهم د امیرگوتو نه و ورغلی، په خپل انگریزي ضد روحاني تبلیغ باندې په لوگر او غزني کې بوخت و، عصمت الله خان جبارخېل یې هم د غلجیو د تش په نامه مشرۍ په ویاړ تر خپل واک لاندې راووست او لکه محمد جان خان غوندې یې یو بې واکه درباري ترې جوړ کړ چې امیر به هر چېرې ته، دی به یې هم له ځان سره یرغمل گرځاوه، خو چې یې دی هم ترکستان ته د استولو په پلمه له منځه یووړ. میربچه خان خو د جهاد د دوران د پیسو د حساب نه ورکولو په پلمه له هر څه پاتې شو، ترڅو یې چې له هوښیاری څخه کار واخېست او د امیر له ولکې څخه یې لومړی هند او بیا فارس ته ځان ترسردار

محمد ایوب خان پورې ورساوه او له هغه سره بیا د هند په لور د ایران او بغداد له لارې ولاړ.

امیر عبدالرحمان چې په پلازمینه کابل او شاوخوا ولایتونو کې د دغو کسانو په وړاندې په خپلو کارواویو کې ځان بریمن ولید. بیا یې د انگریزانو په اشاره د کندهار د نیولو او د ایوب خان د پوره ماتې په لور ورمخه کړه. په پیل کې خو دده باور پر دغه بري په دې نه کېده چې یو څو انگریزانو غوښتل چې کندهار د خپلې واکمنۍ په قلمرو کې وساتي، ځکه د ملي مجاهدینو د وروستي مقاومت یو لامل او کلکه غوښتنه همدغه ټکی و چې انگریزان باید کندهار د خپلې واکمنۍ برخه نکړي او نه یې باید له افغانستان څخه بېله خپله سیمه وبولي.

که څه هم انگریزان د دغه کار لپاره تیار نه وو، خو وروسته دغه عام پارېدونکي حرکت دې ته ناچار کړل چې باید د خپلو پوځونو لیکې پر کوژک او د هغه پر شاوخوا باندې ودروي، امیر ته یې زړه ورکړ چې باید پر کندهار باندې یرغل وکړي او هغه ولایت باید نور د تل لپاره د غازي ایوب خان له برلاسي څخه د دوی په مرسته وباسي. په (۱۸۸۱ز) کال کې یې کندهار د یوې قماري جگړې په ترڅ کې ترلاسه کړ (له قماري جگړې څخه مراد دا دی چې امیر باور نه کاوه چې بریالی به شي، همدا وه چې خپله ټوله خزانه یې په دوو برخو وویشله چې یوه برخه یې ترکستان ته واستوله او بله یې له ځان سره واخېسته او په هر دم او قدم کې تر کندهاره پورې پر خانانو او ملایانو باندې وویشله، ترکستان ته یې په دې خاطر بله برخه واستوله چې که د کندهار په جگړه کې ماته ورکړي، نو بیا کېدای شي چې هلته ور وتېښتي. هلته محمد جان خان وردگ او ډله یې لومړني څوک وو چې دغه موضوع یې د خپل یوه شرط په توګه انگریزانو ته وړاندې کړې وه (تفصیل زما په اثر محمد جان خان کې راغلی دی).

د یوه حقیقت په توګه دا باید ومنو چې د افغانستان په معاصر تاریخ کې دوه امیران یو امیر کبیر دوست محمد خان او دویم عبدالرحمن خان د خپلو واکمنیو پرمهال دومره د انگریزانو تر اغېزې لاندې راغلل او دومره انگریز پلوي شول چې کله یې هم د هغو په مقابل کې نه ملت ته وکتل او نه یې د هغو په

توره کرښه/ ۱۱۳

وړاندې خپل ملت ستر وبال. همدا ده چې کله د دوی له خوا لیکل شوي اسناد اوس لولو، سړي ته دومره پوښتنې په مخ کې ږدي چې له هره پلوه څوک نه شي کولای د هغو پوښتنو له مخې دغه دواړه واکمنان د خپل تاریخ د یوې برخې په توګه په ښه نامه یاد کړي. په ۱۸۴۲ز کال کې چې ملت له انګریزانو سره لاس او ګریوان وو، قربانۍ یې ورکولې خان یې ښانده او انګریزان یې له منځه وړل، ان چې د وژل شویو پوځیانو شمېر یې تر زرګونو واوښت او تر جلال اباد پورې هم ژوندي ونه رسېدل، په همدغو شرایطو کې دوست محمد خان انګریزانو ته د یوه لیک په ترڅ کې ولیکل:

«طاوس زرین بال وهمای سعادت فال اعنی مکتوب مودت اسلوب عالیجاه معلی جاکها بخدمت وجلالت پناه دوستی مودت آگاه سکرتر اعظم و دستور معظم مادک صاحب بهادرزاد مودته درحینکه طاهر فواد صداقت بنیاد درفیافی مؤده وصول اخبار تندرستی ذات خلوصیت آیات وانتظام امورات جناح تفحص کشاده واسباب ترصد این مامول برطاق انتظار نهاده بود شرف نزول ارزیابی نموده چون مبنی بفتح مبین ومنهی براستیلاي واقتمدار لشکر نصرت آیین واستحلاص اولیای ایندولت سعادت قرین از تصرف آبادی متمردین الکای جلال آباد وکابل وغزنی بود وبهجت بر بهجت افزد و آنچه درباب التفات ومهربانی های مشفقانه ونوید نجات وقدردانی های غایبانه بندگان کیوان پاسبان سکندر شوکت دارا دربان لارد گورنر جنرال صاحب بهادر دام احتشام فهم درختر تحریره قصد تسطر درآورده بودند، بازی آن موهبت عظمی واعطای این مکرمیت بیمنتها سجدات شکر الهی بتقدیم رسانیده ظاهراً وباطناً مرهون احسان صاحب معظم معه بل سایر صاحبان والاشان گردید، انشاءالله العزیز اگر حیات باقی بود، درطریقه اخلاص منشی وخیر خواهی دولت خدا داد قوی بنیاد سلسله جلیله انگلسیه بهیچوجه کوتاهی نخواهد نمود ترصد که از آنطرف خاطر جمع بوده تاحین حصول ملاقات بصدور مراسلات همیشه محرک سلسله دولتی وتواد میگردیده باشند.»^۱

^۱ - المرقوم چهارم نومبر ۱۸۴۲ ز فی مقام منصوری، (دپتواسناد خانګه، ۱۸۴۲ ز کال دهند ملی آرشیف)

خبره روښانه ده، د يوه داسې چا لپاره چې ځان د يوه هيواد مشر او امير کبير هم بولي، فکر کوم د ملت او خلکو د اتلوليو دومره سپکاوی له يوه ملي کسرشان څخه پرته بل څه نه دی او نه بلل کېدای شي، سره له دې چې دده د ليک لوستونکی کېدای شي، پر ده باندې دا قضاوت وکړي چې دی په خورا سختو حالاتو کې راگير شوی و. د انگرېزانو تاريخی ماته او د هغې ناوړه پایلې له يوه واکمن څخه چې هغه هم د انگرېزانو په لاس کې وي همداسې يو څوک جوړوي. خو اسناد بيا وايي چې امير يو څه بېره کړې او د خپل ملت په هغه اتلولی چې په يوه حساب يې دده درا خوشې کولو په خاطر ترسره کړه، بايد باورمن وای. دا نو په دې نه ارزېده چې ځان دې دومره راتپت کړي چې د خپل اتل ملت اتلولي دې په لوی لاس توهين او باييزه اعلان کړي. د ملي تاريخ د اساساتو له مخې د يوه واکمن په توگه دا دده ملي او اخلاقی دنده وه چې د هغوي بری يې د ځاني خونديتوب پر لامل د دښمن په وړاندې په داسې الفاظو کې په سپکه ژبه نه وای ثبت کړی.

همداسې په سلگونو بېلگې تاسې ليدلی شئ چې هغه بيا د تش په نامه پولادي امير هغه روحیه او کړنې د سړي په مخکې ږدي چې په هغو باندې هم سړی نه شي سرلوړی کېدلی. دا به و منو چې دوست محمد خان د مجبورييت تر فشار لاندې راغی، خو عبدالرحمان ته برعکس انگرېزان اړ وو، چې له بده مرغه دی په خپله ځواکمني او زور باندې پوه نشو او بې له يوه منطقي سوچه يې ځان د انگرېزانو په واک کې داسې لکه ددوي خپل مامور ورکړ او د دوی له اجازې پرته يې خلی هم پر خلي نشو اېښودلی. همدا وجه وه چې د دغې روحیې په ترڅ کې يې د انگرېزانو د ناروا غوښتنو په وړاندې يو عادي عکس العمل هم ونه ښود او هغه اوږده پروژه چې د کپتان ډيورنډ لخوا پر هغې باندې نژدې يوه لسيزه کار وشو هم د ده په وجود کې په خورا اسانۍ سره د برياليتوب پولې ته ورسوله.

ما مخکې خبره په دې راپيل کړه چې ډيورنډ څوک و او په څه ډول ماموریت يې د افغانستان د يوې برخې د بېلولو لپاره ترسره کړ؟ کله چې انگرېزانو امير محمد يعقوب خان له کابل څخه د هند په لور په توبو توبو و خوځاوه او هلته

یې له خان سره یرغمل وساته، همدغه مکار کپتان پر همدغه مهال په هند کې د امیر محمد یعقوب خان د چارو مسوول وټاکل شو. له هغه سره یې رابطه ژوره شوه او له هغه څخه یې د افغانستان د سیاست او تاریخ په اړه په زړه پورې معلومات ترلاسه کړل. فارسي ژبه یې هم پر همدغه مهال پیاوړې کړه چې د هغې په واسطه یې هم د خپل مطلب او مرام د تحقق په کار کې د ښې وسیلې په توګه کار واخېست. د ده لپاره امیر محمد یعقوب خان اوس هم لا د کابل د واکمنۍ لپاره په زړه پورې کس و او فکر یې کاوه چې دده په شته والي سره انګریزي ګټې په افغانستان کې په ښه توګه خوندي کېدای شي. ده د خپلې پلوي دغه غږ انګریزي لوړ رتبه مامورینو ته هم په خپل وخت او د خپلې وظیفې له مخې رسولی و لکه چې د برتانوي هند د اسنادو په ترڅ کې لولو: «کپتان ډیورنډ زیاته هڅه کوي چې د کابل په امارت باید بېرته یعقوب خان وګمارل شي، دی وایي چې که دغه کار ترسره شي، دا کار به زموږ د ایجنسی لپاره خورا ګټور وي...»^۱

که چېرې وپوښتو چې ډیورنډ ولې د دغه کار له پاره دومره لیوال او بېړنی و؟ په دغه برخه کې یوازنی دلیل دا کېدای شي چې ډیورنډ فکر کاوه چې یو خو یعقوب خان په داسې روغتیايي حالت کې دی چې هر څه ورته وویل شي هغه یې مني او د رد ځواب نشي ورته ویلای. بله خبره دا ده چې انګریزانو په همداسې یوه حالت کې د ګندمک تړون پر ده باندې لاسلیک کړ چې له هرې خوا پرې توره تیاره وه او هیچا ته یې هم سترګې نه وراوښتې. کېدای شي په دغه اړه بل لامل د ډیورنډ په وړاندې دا هم وبولو چې د ده په نظر عبدالرحمان خان د افغانستان په تېرو شل کلنو شخړو او کړکېچونو کې رالوی شوی څوک وو، ډیورنډ فکر نه کاوه چې هغه به داسې سردار او واکمن شي، چې په پټو سترګو هغه څه چې انګریزان یې ورته وایي ومني. ځکه نو د ده لپاره اوس پرته له دې چې د خپل پلان او کرښې په عملي کېدو باندې زر بریالی شي له پخواني امیره پرته بله په زړه پورې لاره لاهم نه ښکارېده، ځکه یې یعقوب خان

^۱- [باندنی څانګه - دهند ملي آرشیف (۲۴-۲۸) شمیره سند، ۱۸۸۳ز کال]

د افغانستان د واکمنۍ لپاره یوځل بیا ور او مناسب کس باله. ډیورنډ دا خبره د خپلو هغو اړیکو په پام کې نیولو سره کوي چې دی یې له امیر محمد یعقوب خان سره تر دغه وخته چې لایې امیر عبدالرحمان خان نه دی لیدلی، لري ځکه چې دی یې د هر څه، د ناستو پاستو، مرکو او اړتیاو د پوره کولو مسوول او گمارل شوی مامور وو. دی په خپل یوه جالب لیک کې د امیر محمد یعقوب خان په اړه لیکي چې: « کله چې په ۱۸۸۳ز کال کې د عبدالرحمان خان د مرگ آواز شوه ما دغه موضوع له یعقوب خان سره شریکه کړه، هغه دومره وارخطا شوی و چې ټول بدن یې لړزېده او له ډېرې لړزې یې خبرې هم نه شوې کولای...»^۱

په هر ډول، اوس اوس د انگریزي دورې اسناد دا په ډاگه کوي چې انگریزانو د افغانستان د ویش دغه پلان له ډېر پخوا ان د امیر شیر علی خان له وخته را په دې خوا پیل کړی وو. امیر شیر علی خان یوازینی واکمن وو چې له دغه بېلتانه او ویش سره یې کلک مخالفت وښود. همدا وه چې د (امبالې) سفر یې هم پرته له کومې پایلې په خواشینونکې توگه پای ته ورسېد او د انگریزانو پرله پسې گواښونو ناچار کړ چې د روسانو، چې تر دوی هم مکار او دوه رنگی وو لمنې ته لاس ور اوږد کړي. سره له دې چې روسان او انگریزان په دغه تاریخي مرحله کې د افغانستان په وړاندې د یوه خړه دوه غوږونه وو، دوی پرته له دې چې امیر شیر علی خان خبر کړي د افغانستان په اړه پر دغه ټکي چې باید حایله سیمه وي، سره یوه خوله شوي وو، خو له دې سره سره امیر په ډېره بېره ځان د انگریزي کم نظری د ویاړ (شرم) پراساس په هغو سختو حالاتو کې له دوی پر یوه خوا کړ، کابل یې پرېښود او ځان یې بلخ ته ورساوه خو چې کله د روسانو او انگریزانو پر توطیو باندې خبر شو، خورا خواشینی شو او له دغې نړۍ یې سترگې پټې کړې او دا ټوله توطیه یې په خپل ټول عمق سره خپل زوی (دکابلیانو په وینا د زمري زوی) امیر محمد یعقوب خان ته په داسې حال کې چې روحي او جسمي ناتواني یې بې کچې لوړه شوې وه، ور د غاړې کړه او د

^۱ - [۴۲ شمېره لیک - خارجي څانگه، ۱۸۸۳ز کال، دهنډ ملي آرشیف]

توره کرښه/ 117

ابوالمعاني بېدل نيم بيتې چې (چار بايد زيست وناچار بايد زيست) پر دغه ډنډو ورغوته شو او د گندمک تړون، د پلان شوي ویش د توطیې لومړی پړاو يا هغه طرحه چې انگریزانو د هغه د تپلو لپاره له پخوا څخه ملاتړلې وه، پر ده باندې په همدغه غیر نورمال روغتیايي حالت کې وتپله، پرته له دې چې له افغان ولس سره مصلحت ورباندې وشي، پر امیر محمد یعقوب خان باندې لاسلیک او ومنله. د گندمک تړون د افغانستان لومړنی تجزیه وه چې انگریزانو په زور د افغانستان پر خاوره او امیر باندې تپ کړه تړون په لاندې ډول سره وو:

«دغه تړون د لاندې شرایطو پر بنسټ د برتانوي حکومت، د افغانستان او د هغه اړوند و، د امیر والا حضرت محمد یعقوب خان ترمېنځ د سولې او دوستۍ د اړیکو د اقامې په موخه لاسلیک شو.

۱- له هغې ورځې چې دغه تړون د دواړو لوریو له خوا منل کېږي، دا به د برتانوي حکومت، د افغانستان او د هغه د متعلقانو د والا حضرت امیر او د هغه د ځای ناستو ترمېنځ دایمي سوله او دوستي سمباله کړي.

۲- د افغانستان او د هغه د متعلقانو والا حضرت امیر ژمنه کوي چې د دغه تړون له منلو وروسته به د هغو ټولو کسانو لپاره عمومي بښنه اعلانوي، هغوی چې د جگړې په دوران کې د انگریزي دولت په پلوی کار کړی. دوی به، که په هر مقام او درجه وي له سزا ورکولو او ځورونو څخه په امن او خوندي وي (لکه لاتي ولي محمد خان او نور)

۳- د افغانستان او ملحقانو امیر ژمن دی چې له باندنیو هیوادو سره د خپلو اړیکو په ټینګولو کې باید د برتانیې له حکومت سره سلا وکړي، له دغو حکومتونو سره باید کومه لوزنامه ونه کړي او نه یی باید پر خلاف وسله واخلي. د باندني تېري په ترڅ کې به انگریزي مرسته، وسلې او پیسې د دفاع په موخه څنګه چې انگریز یې وړ وبولي کارول کېږي. انگریز پوځ به د دفاع له کاره وروسته خپل برتانوي قلمرو ته ورستنېږي.

۴- د بریتانوي حکومت او والا حضرت د نژدې اړیکو او د والا حضرت د پولو د خوندي ساتلو په موخه دواړه لوري ژمن دي چې په کابل کې به یو انگریز استازی له یوې ډلې وسله والو سره چې د هغه د کور ساتنه به کوي ځای پرځای

کېږي. د یوې مهمې خارجي پېښې د رامنځته کیدو په ترڅ کې بریتانیا حق لري چې د افغانستان پولو ته انگریزي استازي او ساتونکي پوځیان واستوي. د اړتیا پرمهال چې د دواړو خواو په گټه به وي د افغانستان والاحضرت امیر هم کولای شي خپل استازی د گورنر جنرال په دربار او د هند په نورو برخو کې چې د دواړو لوریو خوښه وي ځای پرځای کړي.

۵- د انگریزي استازو خوندي ساتنه د افغانستان او د هغه د ملحقانو د والاحضرت پر غاړه ده. انگریز حکومت ژمن دی چې د هغه استازي به د افغانستان په کورنیو چارو کې لاسوهنه نه کوي.

۶- د افغانستان او د هغه د ملحقانو والاحضرت امیر د ځان او ځای ناستو په استازیتوب ژمنه کوي چې په افغانستان کې به د برتانوي اوسیدونکو په وړاندې د تجارت په موخه د تگ راتگ ستونزې نه رامنځته کوي.

۷- دا چې د دواړو لوریو ترمېنځ سوداګري روانه ده، د افغانستان والاحضرت امیر ژمنه کوي چې د سوداګرو د خونديتوب او د تجارتي مالونو د وړلو راوړلو لپاره به د لویو لارو په اوږدو کې د هغوي په خوندي ساتلو کې هڅه کوي. د سوداګریزې ودې او د لارو د خوندي ساتلو او مالیو د سمبالتیا په موخه به یو بېل سوداګریز تړون د کال په اوږدو کې ترسره شي.

۸- د سوداګرۍ او تگ راتگ په موخه دواړه لوري ژمنه کوي چې له کرمې ترکابله به د تلګراف یوه کرښه د برتانیې په خرڅ کښله کېږي اود افغانستان امیر به یې ساتنه کوي.

۹- دا چې د دواړو حکومتونو ترمېنځ د دغه تړون له مخې دوستي رامنځته شوه، برتانوي حکومت د کندهار، جلال آباد ولایتونه او هغه سیمې چې تر اوسه د برتانوي پوځونو تر ولکې لاندې وې خالي کوي او بېرته یې سپاري. پرته له کرمې پښین او سیبې (د اړونده نقشي له مخې) څخه چې د برتانوي واکمنۍ په واک کې دي، دغه واک لرل به دايمي نه وي، د هغوی مالیه به له اخیستو وروسته هر کال د افغانستان امیر ته ورسپارل کېږي. برتانوي حکومت به د خیبر او مېچنۍ انتظام چې د پېښور او جلال آباد ترمېنځ دی په خپل لاس کې نیسي او هم به په دغو سیمو کې د استوګنو قبایلو د تگ او راتگ انتظام برتانوي

حکومت په خپل لاس کې لري.

۱۰- برتانوي حکومت د مرستې په موخه والاحضرت امير ته ترڅو چې خپل حقه اختيارات ترلاسه کړي د دغه تړون د شرايطو د منلو په بدل کې ژمنه کوي چې هرکال به شپږ لکه روپۍ امير او د هغه ځای ناستو ته ورکوي. دغه تړون د ۱۸۷۹ ز کال د مئی په ۲۶ چې د ۱۲۹۶ کال د جمادي الثاني له ۴ سره برابره ده لاسليک شو.

د امير محمد يعقوب خان لاسليک

د ميچر ان لاسليک

په ځانگړو چارو کې د سياسي مامور کيوناړي لاسليک

د ليتن (د هند گورنر جنرال) لاسليک

دغه تړون د ۱۸۷۹ ز کال د مئی د مياشتې په ۳۰ د جمعې په ورځ د هند د ويسرای او گورنر جنرال لخوا تصديق شو. د هند د حکومت د خارجي سکرترې اې. سي. ليال لاسليک. (وگورئ غبار، مسير ۶۱۱ مخ) په دې ځای کې د گندومک د تړون په هکله تاريخي ليکنې دوام پيدا کړې.

د همدغې تاريخي توطيې او بېلتانه په ترڅ کې انگرېزانو لا خپله نقشه تر وروستۍ پولې پورې نه وه رسولې چې بيا يې د دغې توطيې بل پړاو يانې همدغه (د ډيورنډ پروژې) د نوموړي امير د چارو مسول کس مارتمر ډيورنډ ته وسپارله. انگرېزان د دغه کار د ملي کېدو لپاره اوس هم د يوه کمزوري واکمن په لټه کې وو. سره له دې چې انگرېزان په دغه موده کې د روسانو ترسختو فشارونو لاندې وه او په هېڅ ډول دې تيار نه وه چې انگرېزان دې د دوی د نفوذې ساحې په جنوب کې په داسې يوه پلان باندې چې هغه د دوی او د برتانوي هند ترمنځ يوه حاييله سيمه ولري لاس پورې کړي، خو انگرېزان له دغو فشارونو سره سره اوس په جدي توگه د دغه کار لپاره ليوال وو او په دغه برخه کې يې ليوالتيا له ۱۸۸۵ز کال څخه راپه دې خوا نوره هم توده او زياته کړه. د ۱۸۸۵ز کال په پای کې کپتان ډيورنډ د امير د چارو د مسووليت له

دندې سره سره اروپا ته د یوه بېرني سفر په نامه ولاړ دغه سفر که څه هم ډېر اوږد نه وو خو دا چې انگریزانو د افغانستان د بېلتانه د کرښې په اړه کوم ځانگړی پلان درلود، ډیورنډ یې پر دې قانع کړ، کوم وړاندیز چې هغه یې د پلان د پلي کولو اړوند د امیر محمد یعقوب خان په کمزوري دریځ او ځواک پلي کول غواړي، هغه د کابل اوسنی واکمن امیر عبدالرحمان په پیاوړتیا سره موږ ته عملي کوي او ددغه لپاره پخپله هم د خپلې واکمنۍ د حدودو د مالومولو لپاره د پښو پر سر ناست دی. ډیورنډ له دغه پیغام او دغې سپارښتنې سره بېرته هند ته راستون شو او خپله پروژه یې له هغه مهاله چې امیر عبدالرحمان خان پینډۍ ته سفر وکړ او له هغه سره یې د اړیکې د نیولو په پایله کې دا باور پیدا شو چې په رښتیا هم تر یعقوب خان دی، ښه انتخاب دی په جدي توگه پیل کړه. په دغه اړه دغه سند چې د فارن افس له خوا په کابل کې د انگریزي استازي عطاالله خان په نامه لیکل شوی په ځانگړې توگه د لوستلو وړ دی:

“Mr. Durand has just arrived in Bombay from Europe and he is going to visit Quetta and Pashin and then he goes to the Khyber where he would like to see you. Can you leave. Kabul in time to be at Peshawar by the 22nd of March? There are many important matter connected with Afghanistan which can be talked about them.

If you cannot get to Peshawar so soon as the 22nd march, you might still come late and see the secretary either in Delhi or Dehra where the viceroy is going for a short time before he goes to simla. Mr Durand will go up to landi kotal and might perhaps be in time to meet you there, but I cannot be certain of the exact date when he can reach that place. It would be a bout the 22nd March.”

(see, march 1887, Nos 145-148 , sec F , foreign Dep tt. N. A. I)

توره کرښه / ۱۲۱

ژباړه: ښاغلی دیورند تازه له اروپا بمبې نه رارسیدلی او غواړي چې له کویټې او پښین څخه کتنه وکړي او بیا همداسې د خیبر پر لور چیري چې غواړي له تاسره هم وگوري ورسپړي. تاسې کولای شئ چې له کابل په همدغه موخه د مارچ په ۲۲ پېښور ته راشئ ؟

امیرمحمد یعقوب خان په ۱۹۲۳ زکال په دیره دون کې مړ شو او د هغې دوستې له مخې چې د پتیا لې له انگریز پالي نواب سره یې درلوده، د هغې دوستې له امله یې مړی له دیره دون څخه سرهند ته ولېږدول شو او هلته د مجدد الف ثاني د مزار په څنگ کې په لاندنۍ پور کې خاورو ته وسپارل شو. مزار یې له سپینو مرمرو جوړ دی او اوس چې هرڅوک دغه مزار ته ورځي، هلته د افغانستان دغه ناچار امیر ته هم د دوعا لاس پورته کوي. خو په تاریخ کې د داسې ناروغ لیوني نا اهلله پادشاه مړي ته د دوعا لاس پورته کول د هیوادنې مینې په هکله لویه گناه شمېرل کېږي.

د مجدد الف ثاني د مزار په انگرې کې د دوو پښتنو واکمنانو مزارونه شته چې یو یې اعلا حضرت شازمان دی او بل امیرمحمد یعقوب خان. د اعلا حضرت شاه زمان مزار د حضرت مجدد الف ثاني د مزار جنوبی خواته دی چې پرتمینه گومبزه پرې جوړه ده، ترهغې چې څوک ورته شي، فکر نه کوي چې دلته به د دراني امپراطورۍ هغه لوي ویاړمن واکمن په ابدی خوب ویده وي. خو کله یې چې له منجاور څخه څوک پوښتنه وکړي، هغه هم دومره زیارت کوونکو ته وایي چې دا د کابل د امیر دربار اومزاردی.

هلته به د افغانستان په اړه یوشمیر مهمې مسالې وي چې پرهغو باندې باید خبرې وشي. که تاسې نه شئ کولای چې تر ۲۲ نیټې زر پېښورته ځان راورسوئ، کیدای شي د ناوخته کیدو په حال کې سکرترې په ډیلي او یا هم په دیره (دیره دون) کې وگورئ، چیرې چې ویسرای هم مخکې تردې چې شملې ته ولاړ شي غواړي له هغه ځایه کتنه وکړي. ښاغلی دیورند به بیا دلنډې کوتل پر لور ورپورته شي چې کیدای شي ته له هغه سره هلته وگورې. زه اوس د سم وخت په اړه تاته نه شم ویلای چې هغه به هلته کله ورسپړي. خو کیدای شي چې د مارچ ۲۲ به وي. « په دغه اړه یو ټکی باید زموږ په پام کې وي او هغه دا

چې د ډيورند د کرښې خبره له همدغه مهاله را په دېخوا په انگرېزي کړيو کې د روسانو په مقابل کې د يوه خنډ او ديوال په توگه طرحه شوه، مانا دا چې په کوم ځای چې اوس د لوی افغانستان ملا ماته شوې او د تش په نامه ډيورند کرښې په نامه يادېږي، د انگرېزي مقاماتو نخشه داسې نه وه، د دوی ترټولو لويه او د پاملرني وړ طرحه دا وه چې دوی غوښتل له روسانو سره د يوه دايمي جوړجاړي په موخه، داسې ټاکلي او دايمي پوله په گوته کړي چې نور نو دغه دواړه زبرځواکونه له يوه او بل سره لاس اوگريوان نه شي. هم انگرېزانو اوهم روسانو غوښتل چې بايد دخپل منځي ستونزو د حل په موخه يوه ثابته طبعی سرحد ي نښه د دوی دواړو هېوادو ترمنځ وي چې هغه په خپله د هندوکش غرونه دي څو شمال يی د روسانو او سهيل يی د انگرېزانو په ولکه کې راشي. اميرعبدالرحمان هم په خپل تاريخ کې (تاج التواريخ) کې دغه ټکي ته داسې اشاره کړې ده:

«از مقاوله هایي که در اوقات مختلفه در اکثر روزنامه جات و کتابچه ها درباب افغانستان شایع می شود وازنطقهایی که بعضی از اجزای پارلمنت می نمایند، معلوم می شود که درباب مملکت من و در باب روابط ان باهندوستان و در باب دانستن قدر دوستي ان تا چه اندازه کم اطلاع می باشند. مثلاً دولت روس خیلی ساعی است که در مشرق زمین با دولت انگلیس درخسکی نزدیک بیاید و تمام خطوط سرحدی خود را به سلطنت هندوستان وصل نماید. بعضی اوقات محظوظ می شوم وبرخی متالم می گردهم که اجزای پارلمنت درنطقهای خود چقدر اظهار بی اطلاعی می نمایند. اینها می گویند دیگر نباید بگذاریم افغانستان این قدر مزاحم ما باشد، باید خطوط راه آهن خود را با خطوط راه آهن دولت روس متصل نماییم واین نقطه ای غیرمتمدنه را از میان برداشته، خودمان را تا به قندهار به یک طرف کوه هندوکش برساینیم وطرف دیگر کوه هندوکش را به روس ها واگذاریم...»^۱

د لیتن له خوا یو تلگرام کرین بروک ته ډاکتر کاکړ په خپله یوه مقاله کې راوړی

۱- (تاج التواريخ چاپ کابل سال ۱۳۸۲ ص ۵۰۰)

توره کرښه/ ۱۲۳

چې په هغه کې هم نوموړې موضوع ته اشاره شوې او لیکلي یې دي چې د دواړو خواوو ترمنځ پوله باید هندوکش وي په دغه تلگرام کې راغلي دي: «کندهار او شاوخوا سیمې یې باید ژر ترژره په تلپاتې توګه د بریتانیا امپراتورۍ پورې وتړل شي، مور دا سیمه په آسانه سره ساتلای شو. تر هندوکش پورې د سیمو مستقیم پیوستون تړل ګټور نه دی خو لازمه ده په کابل او نورو مهمو عسکري نقطو کې نظامي پوستې جوړې شي، چې خپل لګښتونه پخپله تهیه کړي. له هندوکش اخوا په یقین سره مور کوم حکومتي قدرت نشو درلودلی، مور یوازې سیاسي اولویت ټینګولای شو...»

لین په رښتیا هم غوښتل چې د خپلې واکمنۍ په موده کې د افغانستان د تجزیې پروګرام بشپړ کړي، لین په دې باور و لکه چې ډاکټر کاکړ لیکي: «د لین د تجزیې پروګرام داسې و چې هرات باید فارسیانو ته ورحواله کړي، په کابل او کندهار کې یو عادي حکومت باید جوړ شي، د رابرتس لپاره په پام کې وه چې د شمالي افغانستان نظامي او سیاسي امر شي. شیر علي خان (چې ډاکټر کاکړ په مقاله کې امیر شیر علي خان راغلی ښایي ټایپي تیروتنه به وي دا انگریز پلوی والي شیر علي دی چې بیا وروسته له ایوب خان او نورو سره یو ځای فارس او هند ته کډوال شو) د کندهار په اړه ټولو شرایطو ته غاړه کېښوده، خو په هرات کې دغه پلان ځکه عملي نشو چې هغه سیمه د ایوب خان په ولکه کې وه. د لین د نوې طرحې تطبیق په هغه ځای کې عملي نه ښکارېده. لین د شمالي سیمو په ځانګړې توګه د بدخشان په اړه یې پروا وو.

تاریخي حقایق دا ټکی هم نه په ګوته کوي چې د ډیورنډ کرښه یوه شخصي معامله ده، تاسې ته به په راتلونکو فصلونو کې د معتبرو اسنادو له مخې دغه ټکي په هر اړخیزه توګه په ډاګه شي چې په دغه معامله کې نه زموږ خلک او نه د خلکو ازادې شاملې وې، امیر که د خپلې معاملې په ترڅ کې له انگریزانو د دوولسو لکو روپيو په کچه اتلسو ته لوړه کړه په دغه ټکي ملت داسې خبر نه شو چې ګواکې دغه پیسې به ددوی د هوسایۍ لپاره خرڅېږي. خلکو په هرځای کې دا خبره کوله چې ګواکې «مور امیر پر انگریزانو باندې د پیسو په بدل کې پلورلي یو...» دا حقیقت مور ته زموږ د ملت هغه ارادې را په ګوته کوي چې

دوی کله هم پر دغه معامله باندې خبر نه وو او نه یې منلې ده. امیر دا ملت خرڅ کړ، ځکه خو د پیسو معامله په مېنځ کې وه، همدغه مامله وه چې د امیر، انگریزانو او افغانانو تر مېنځ یې تاریخي او ملي واټن په ډاگه کړ، که ملت د امیر په معامله کې شریک وای، نن به یې هم هغه د معاملې پیسې خوړلای، خو اوس هغه چېرې دي؟ دا نو کوم منطق دی چې ډیورنډ زموږ په ملا باندې ولاړ دی او د معاملې بیه یې کلونه مخکې زموږ له خولې ووته، راځئ چې په دې اړه همدغه منطقي استدلال هم په گډه سره ولولو لکه چې لیکي:

“ The other important subject of this treaty is cash (rea money). when Amir Abdur Rahman Khan admitted an under protection government with Englishmen in 1880, they laid him 120000 kaldars, salary and arranged. But it is evident of the document of this book that until Amir expressed his denial about the line, the British also paid his salary with much turmoil and on a problematic manner. Amir was so much troubled by paying his salary, since they completed it little by little or gradually. Some times they paid his salary in kind.

The paying of money or salary reveals that the lands depated from the main body of Afghanistan by Durand is leased by Englishmen. When king Amanullah khan gained the independence of the country, the said payment was also canceled. In this manner the English aknowledged the independence of Afghnaistan at the last page of reminding of the treaty of (liberty and independence) and all the previous contracts were nullified. So that the Durand contract was a draft , which is not ratified and it is not lawfull. ”

(Pashto Quarterty , vol 36-37 fall – winter 2015 – 16 PP 83- 84)

توره کرښه / ۱۲۵

د دغه ټول بحث په پایله کې دغه خبره د یادونې وړ ده چې انگریز د خپلې واکمنۍ د ساتلو په خاطر په ډول ډول توطیو چې هغه پوځي تېری، د افغانستان د خاورې ویش او پر تېرو تړونونو او ژمنو باندې نه ودریدل وو لاس پورې کړ. د نړۍ په حقوقي او انساني قاموسونو کې داسې څو رنگي سیاست غوره کولو او عملي کولو ته باید څه وویل شي؟ انگریزان له افغانانو سره په یوه ژمنه هم په دوامداره توګه ونه درېدل، برعکس هرڅه یې په خپل سر او خپلې سر زورۍ سره ترسره کړي دي، داسې چې د یوه عمل له پاره یې هم قانوني او انساني توجیه نشي پیدا کېدلی. ما په لومړي فصل کې هغه تړون چې د افغانستان او هندوستان د مغلي واکمنانو د سیمو ترمېنځ د یوه تاریخي سند په توګه زموږ په لاس کې دی په ډاګه کړ. دوی هغه ته هم ونه کتل، زه نه پوهېږم چې دوی ولې د افغانستان ټوټه ټوټه کېدو ته دومره لېوال وو.

له ۱۸۰۰ز کال څخه بیا تر ۱۹۱۹ز کال پورې انگریزانو له افغانانو سره نژدې لس تړونونه لاسلیک کړي چې موخه او هدف یې په وروستي تحلیل کې همدا وه چې دغه هیواد باید آرام پری نه ښودل شي. دلته باید انسانان د عصر د تمدن له ټولو ځانګړنو څخه یې برخې پاتې شي، دلته باید دغه خلک یوازې په دغه شرمناک ویاړ سرلوړی وبلل شي چې ګواکې ښه جنگ کوي، ښه مري او ښه یې نسلونه نسلونه له بدمرغیو په ډک ژوند کې په پرېښودلو باندې ویاړي، ولې یوه انساني مرجع نشته چې له همدغه متمدن انگریز، له همدغه متمدنې امریکا او نورو سوداګرو ملتونو څخه پوښتنه وکړي چې زموږ خلکو څه ګناه کړې چې باید جنگونه، ناپوهي او محرومیت د دوی په برخه شي؟ موږ یوازې په متمدن انسانیت دا غږ کوو چې پرون موږ انگریزانو په یاد شوي ستونزو ورمخه کړې وه او نن دا دی امریکا او یارانو یې په کټ مټ غمیزه په یویشتمه پېړۍ کې اخته کړي یو. زموږ خلکو د ډیورنډ کرښه ځکه نه ده منلې چې دوی په دې پوهېږي چې دوی د خپلې خاورې، د خپل قام، خپلې ژبې، خپل مذهب یوه برخه د دغو نامنلو تړونونو په ترڅ کې له لاسه ورکړې ده. موږ تراوسه پورې له یوه او بله چا پېل نشو کړای اوس مو څنګه پر مبهمو او نامعلومو کرښو باندې بېلولی شي. غبار د افغانستان نامتو مؤرخ په خپل اثر افغانستان در مسیر تاریخ کې په

ډاگه دا خبره کوي چې: «معاهده سال ۱۸۵۵ امير دوست محمد خان دارای سه ماده است، در ماده دوم آن گفته شده که: انگلیس در علاقه جاتی که حالا در تصرف امیر مذکور میباشد ابداً مداخله نمی کند»^۱

که خبره د حق وي، که خبره د مخکې وي، که خبره د تمامیت وي، مور ته د امير دوست محمد خان د زمانې جغرافيا معلومه ده، چې هغه تر اټک پورې رسېده، ولې دا حق انگریزانو ونه مانه؟ ولې يې لومړي سیکان او بيا خپل ځانونه راوړاندې کړل او د امير دوست محمد خان قلمرو يې ولې ونه مانه، ولې يې گندمک په زور پر يعقوب خان امضا کړ، ولې يې ډيورنډ په امير عبدالرحمان خان باندې وټاپه. دا ټول کړه وړه په گوته کوي چې د انگریز زور رسېدلی زور يې کارولی او چې زور يې نه دی رسېدلی بيا يې د توطيې له لارې ځان ته دا حق ورکړی چې زموږ د خاورې او ملت په وړاندې په توطيو لاس پورې کړي. هر عمل عکس العمل لري، د انگریز د توطيو په وړاندې زموږ عکس العمل همدا دی چې دوی تل زور زیاتی کړی او موږ بيا مقاومت، دوی مو خاوره رانه بېله کړې، موږ ويلي چې نه يې درسره منو، ځکه خو زموږ او دوی خبره تراوسه پر دوستۍ باندې نه ده ولاړه بلکې تراوسه پورې يوه او بل ته د تاريخي دښمنانو په سترگو گورو. انگریز او انگریزي هويت زموږ په مېنځ کې د يو جابر او تېري کونکي قام هويت دی چې زموږ او زموږ د خاورې په وړاندې يې له تېري او بې رحمۍ څخه کار اخېستی دی او موږ يې هم په وړاندې مقاومت کړی دی. دوی چې هر عمل او هر تړون له هر چا، له هر واکمن سره د يوې معاملې په توگه لاسلیک کړی، خلکو هغه نه دي منلي او هغه يې په ټوليزه توگه رد کړي دي. همدا ده چې د ډيورنډ کرښه هم يوه نامنلې کرښه او د افغانانو له خوا نامنلی تړون دی چې تراوسه پورې د افغانستان ولس نه منلی او نه به يې ومنی.

^۱- (غبارمسیر ص ۴۵۰)

د څلورم څپرکي ادامه

د ډيورنډ کرښې تاريخي او حقوقي حقايق

د ډيورنډ کرښې تاريخي او حقوقي حقايق

سریزه:

په دې وروستیو کې د ډيورنډ کرښې Durand Line مسئله د یو شمېر سیاسي خوځښتونو له خوا مطرح شوه او په پراخه کچه یې د مطبوعاتو او ټولنیزو رسنیو پام ځانته را واړاوه، که څه هم دغه بحث پراخې تخنیکي، حقوقي او تاریخي څېړنې ته اړتیا لرله خو متاسفانه تر ډېره حده دا ستونزه ټولو خواوو د خپلو سیاسي موخو لپاره په یو ډول وکاروله چې په پایله کې د خلکو ذهنونه په پراخ ډول مغشوش او نه یوازې دا چې دا بحث کومې مطلوبې ملي نتيجې ته ونه رسېده بلکې د خلکو په اذهانو کې یې نورې نوې پوښتنې هم پیدا کړې.

داسې ښکاري چې د مطبوعاتو او ټولنيزو رسنيو له خوا د دې بحث په اوسني غير مسلکي او غير واقعي بڼه مخکې بيول، له يوې خوا هېواد يو نوي بحران خواته را کاږي او له بلې خوا د افغانستان سيمه ايزو دښمنانو ته په پراخه توگه د لاسوهنې موقع برابروي. چې دا چاره د پياوړي افغانستان موقف تر پوښتنې لاندې راولي. په همدې دليل موږ خپله ملي او ايماني دنده وگڼله چې د ډيورنډ په کرښې په اړوند ټول ثابت تاريخي او حقوقي حقايق د يوې بې پرې څېړنې په ترڅ کې له معتبرو سرچينو او اسنادو سره هېوادوالو ته وړاندې کړو ترڅو هېوادوال وکولى شي چې د دې کرښې د تاريخي، حقوقي او سياسي حقايقو څخه خبر او د واقعي تاريخي اسنادو پر بنسټ قضاوت وکړي.

په ډير تاسف سره چې په هېواد کې د ملي حساسو مسايلو په وړاندې د اوسنيو سياسيونو او ان د تحصيل يافته ځوانانو اوسنۍ رويه په مقطعي، شخصي او قومي منافعو راڅرخي. چې دا کار په ملي کچه د هېواد گټې ننگوي، نو د دې څېړنې بل عمده موخه دا ده چې په هېواد کې د بيان د ازادۍ او ديموکراسۍ د اصولو لاندې د خلکو دا سلوک په داسې ډول سم شي چې له دغه ډول ملي حساسو مسايلو سره د احساساتو او شخصي منافعو پر ځاى د منطقي دلايلو اولاسوندونو پر بنا ملي برخورد وکړي.

له اوږدې څېړنې او د تاريخي شواهدو له کتنې وروسته په دې لنډه ليکنه کې هڅه شوې چې لومړى د ډيورنډ د کرښې د رامنځته کېدلو اړتيا او تاريخي لاملونه وڅېړل او بيا له ۱۸۹۳ز کاله تر اوسه پورې د ډيورنډ د کرښې په اړوند گڼو معاهدو او مذاکراتو ته کتنه وشي، له هغه وروسته د ډيورنډ کرښې حقوقي څرنگوالى د تاريخي تړونونو او نړيوالو معاهداتو په رڼا کې تر څېړنې لاندې نيول شوي او په پاى کې د دغې کرښې په اړوند د افغانستان او پاکستان حقوقي دريځ تر تفصيلي بحث لاندې نيول شوى. هيله ده چې دغه ليکنه د هېوادوالو په اذهانو کې پخوانيو او اوسنيو ټولو پوښتنو ته ځواب ووايي او د دې ملي مسئلې په هکله يوې ملي او پر منطق ولاړې پايلې ته ورسېږي.

ډيورنډ کرښه ولې رامنځته شوه؟

د امير عبدالرحمن خان په وخت کې چې د افغانستان بهرنی سياست د انگليسانو د اغېز لاندې وو، د روسانو له خوا د تهديد او مداخلې د مخنيوی لپاره امير عبدالرحمن په ۱۸۸۸ز کال کې وغوښتل چې د افغانستان شمالي پولې له روسانو سره وټاکل شي. چې بالاخره د يو گډ کمیسیون Russo-Anglo Joint boundary commission په واسطه دغه پولې وټاکل شوې، خو تر دې وخته له برتانوي هند سره د افغانستان سرحدونه اصلاً تعريف شوي نه وو. چې له همدې امله امير عبدالرحمن خان د برتانوي هند له نيت څخه په اندېښنه کې وو. امير په دې لټه کې شو چې له برتانوي هند سره هم د افغانستان نامعلومه پوله وټاکل شي. البته د افغانستان د شمالي او غربي پولو له ټاکل کېدو وروسته برتانويانو هم دا غوښتل چې د افغانستان سهيل ته د دوی او امير ترمېنځ د واکمنۍ د اغېز ساحې معلومې شي او انگليسانو د خپلو موخو لپاره د مبهم حایل د رامنځته کېدلو ستراتيژي لوبوله.

په ۱۸۸۸ز کال کې امير عبدالرحمن د برتانوي هند نایب السلطنه Lord Dufferin ته ليک واستاوه چې د افغان - هند د پولې ټاکنې لپاره يو کمیسیون کابل ته راشي، خو هاغه مهال دغه کمیسیون و نه ټاکل شو. وروسته له دې په ۱۸۹۰ز کال کې امير دوهم ځل د برتانوي هند مشر Viscount Cross ته بل ليک واستاوه چې په پایله کې د Lord Roberts په مشرۍ هیئت چمتو شو. خو دا چې جنرال رابرت د افغان - انگلیس دوهم جنگ يو جنرال وو نو امير فکر وکړ چې له نوموړي جنرال سره مذاکره ستونزمنه ده، نو د دغه هیئت راتگ هم وځنډېده چې د برتانوي هند نایب السلطنه د امير په دې کار خوښ نه وو او التوماتم یې ورکړ چې امير باید یا د خبرو لپاره وخت وټاکي او یا هم د انگلیسي هیئت په وسیله ټاکل شوې پوله ومني.

امير د دې وضعیت د ارامولو لپاره ځینې کارونه وکړل؛ هغه انگليسانو نایب السلطنه او د بهرنیو چارو وزیر Sir Mortimer Durand ته ليک واستاوه چې د افغان، برتانوي هند د پولې يوه نقشه ور ولېږي. امير دغه ليکونه د خپل يوه

انګليسي خدمتگار Mr. Pyne په وسيله ورواستول او هغه ته يې وويل چې ترهڼد پورې ورو ورو سفر وکړي او تر هغه يې وغزوي چې د انګليسي هيئت مشر جنرال متقاعد شي. که څه هم امير وتوانېده چې دا مذاکرات د جنرال رابرت له انگلستان څخه تر بېرته راتګ پورې وځنډوي او له هغه وروسته يې غوښتنه وکړه چې اوس يو کميسيون را ولېږي خو انګليسانو لا دمخه د افغانستان نقشه جوړه کړې وه او د نايب السلطنه له خوا امير ته ولېږل شوه چې په هغه کې وزيرستان، چمن، چاغی، بولاند خيل، مهمند، اسمار او چترال د افغانستان په ساحه کې موجود نه وو، چې دا کار د امير له غبرګون سره مخ شو او امير دې ته اړ شو چې نايب السلطنه ته بل ليک ولېږي او داسې ووايي:

که چېرې تاسو نوموړې سيمې زما له واکمنۍ جلا کوئ نو نه به تاسو او نه زموږ په واک کې پاتې شي. تاسو به تل په دې سيمو کې له جګړو او نورو ستونزو سره مخامخ ياست. دا چې ستاسو حکومت ځواکمن او آرام دی نو بنايې تاسو يې په قوت سره آرام وساتلی شئ خو که کوم وخت د هند په پولو کې دښمن اغېز وکړي نو دغه سرحدي قبایل به ستاسو تر ټولو بد دښمن وي ... او دا چې ته دغه پولی قبایل چې زما د ملت او دين خلک دي له ما څخه جدا کوې نو په دې سره د خلکو په وړاندې زما حيثيت ته هم تاوان رسوي او په دې کار ما کمزوری کوې. چې زما کمزورتيا ستا حکومت ته هم تاوان اړولی شي.

انګليسانو او برتانوي هند د امير دغه گواښ ته پام ونه کړ او سرحدي قبایل لکه بولاند خيل، وانه او ژوب يې په زور د خپلې واکمنۍ لاندې وساتل. په همدې ترينګلتيا کې د ښاغلي ډيورنډ په مشرۍ يو هيئت له پېښور څخه کابل ته لاړ او کابل کې يې په ارامه او دوستانه فضا کې مذاکرات ترسره کړل چې د دې مذاکراتو په پايله کې په ۱۲ نومبر ۱۸۹۳ز کال د امير او ډيورنډ تر مېنځ د ډيورنډ کرښې مشهور تړون Durand Line Agreement لاسليک شو.

که څه هم دغه تړون د دواړو خواوو له خوا ومنل شو او اعلان شو خو امير عبدالرحمن د تړون له پايلو زيات خوښ نه وو او ويره يې لرله چې دا به د سرحدي قبایلو د دايمي انضمام لپاره يو پيل وي او دا به د دې خيالي حایل له منځه تللو سبب شي. همدا راز له تړون وروسته بله ستونزه د نقشې له مخې د

توره کرښه / ۱۳۱

فزيکي نښو او علامت گذاري وه چې دواړو خواوو د دې کار لپاره يو گډ کميسيون جوړ کړ.

کله چې په ۱۸۹۵ز کال کې د سرحد عملي علامت گذاري پيل شوه نو امير عبدالرحمن دعوه وکړه چې د موافقې له مخې د مهمندو ټوله سيمه مونږ ته رسېدلې وه او د برتانوي هند نايب السلطنه Lord Elgin ته يې په ۱۸۹۶ز کال کې ليک ولېږه چې د ډيورنډ تړون په نقشه کې د شوې موافقې خلاف نقطې موجودې دي. انگليسانو په ځواب کې ورته وليکل چې د مهمندو په ساحه کې يو څه امتياز درکولی شو خو گواښ يې وکړ چې که امير دغه علامت گذاري هم ونه مني نو دا امتياز به هم بيا در نه کړل شي.

بلاخره امير د علامت گذاري گډ کميسيون ته اجازه ورکړه، خو امير ونه توانېده چې د کميسيون د برتانوي غړو امنيت تامين کړي. ځينې تحقيقي اسناد ښيي چې امير په قصدي ډول په ۱۸۹۷ز کال کې د قبایلو پاڅون لمسولی وو چې انگليسانو په بدل کې د انتقام په ډول د مهمندو ټولې سيمې چې امير ته منل شوې وې هم تر کنترول لاندې راوستې او هاغه ساحې چې انگليسانو ورته لاسرسی درلوده له خپله اړخه يې علامت گذاري کړې چې په دې ډول د ډيورنډ نيمگړې او خيالي کرښه رامېنځته شوه.

تاریخي کتنه، بیا بیا مذاکرات او معاهدې

بیا مذاکرات ۱۹۰۵ز کال:

د ډیورنډ کرښې په اړه اختلافات هغه مهال بیا تازه شول چې ۱۹۰۱ز کال اکتوبر میاشت کې د امیر عبدالرحمن زوی امیر حبیب الله واک ته ورسېده او انگلیسانو هغه مالي مرسته Subsidy چې امیر عبدالرحمن ته د موافقې له مخې ورکوله قطع کړه. انگلیسانو دلیل دا وښوده چې زموږ تړون له امیر عبدالرحمن خان سره یو شخصي تړون وو او د هغه تړون په بنیاد دا مرسته تاسو ته نشو درکولی. امیر حبیب الله خان په ځواب کې دا استدلال وکړ چې که هغه تړون شخصي وي نو د ډیورنډ کرښه هم د هغه تړون برخه ده او نور دا کرښه هم اعتبار نه لري. برتانوي دولت له خپلمنځي سلا وروسته پریکړه وکړه چې له امیر حبیب الله سره په دې اړوند بیا خبرې وکړي.

د هند او برتانیې او افغانستان او هند له اوږدو خبرو وروسته په ۱۹۰۵ز کال د مارچ په ۲۱ نېټه یو نوی تړون د دواړو خواوو ترمنځ لاسلیک شو. خو مخکې له دې تړون څخه امیر حبیب الله د انگلیسي هیئت مشر Mr. Dane ته چې د بهرنیو چارو وزیر او د هندي پلاوي مشر وو، یو لیک لیرلی وو چې د قبایلو په اړوند زه د خپل پلار له اصولو نه تېرېږم او په نوي تړون کې یې غوښتنه وکړه چې ټول هغه ځایونه چې له امیر عبدالرحمن سره تعهد شوي وو باید مونږ ته راکړل شي او علاوه له دې د صمدزیو سیمه هم باید ور زیاته شي. خو دا خبرې د انگلیسي علامت گذاري هیئت غړي Lord Curzon لخوا ونه منل شوه او په دې ډول د ډیورنډ کرښې ستونزه په خپل ځای پاتې شوه.

د هند له استقلال (۱۹۴۷) ز کال نه تر اوسه پورې:

د هند او پاکستان د دوه هېوادونو د رامنځته کېدلو له پلان سره افغانستان د

توره کرښه/۱۳۳

ډیورنډ کرښه وننگوله او د افغانستان حکومت عملاً د پښتونستان غورځنگ رامېنځته کړ. چې د شمال لویدیځو سیمو د خپلواکۍ لپاره یې مبارزه کوله. خو پاکستان په دې سیمو کې د خپل نظامي ځواک په وسیله خپل نفوذ وساته چې دې کار سره یې د کابل حکومت را وپاراوه او په ۱۹۴۹ز کال جولای ۲۶ نېټه یې لویه جرگه راوغوښته. چې دغې جرگې له پاکستان څخه د قبایلي سیمو د بشپړه ازادۍ ملاتړ وکړ او دا پریکړه یې هم وکړه چې له برتانوي هند سره ټولې پخوانۍ معاهدې د ډیورنډ تړون په شمول لغوه او اعلان یې وکړ چې افغان دولت د ډیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان ترمنځ د سرحد (پولې) په توګه نه پېژني. دا چې دغه اعلامیه له کوم نړیوال سازمان څخه نه ده تایید شوې نو د افغانستان دغه دعوا له تېرو ۷۰ کلونو تراوسه پاتې ده.

کله چې له پاچا ظاهر شاه وروسته سردار محمد داوود واک ته ورسېده هغه د پښتونستان د داعیې ټینګ پلوی وو او د ډیورنډ کرښې په هکله د هغه د واکمنۍ په مهال هېڅ مذاکرات ونه شول او یې حله پاتې شوه. همدا راز له هغه وروسته د ثور له نظامي بریالي پاڅون څخه را وروسته هېڅ حکومت هم د ډیورنډ کرښه تایید نه کړه.

د ډاکتر نجیب الله د واکمنۍ د رانسکورېدو سره پاکستان چې د جهاد په مهال یې مجاهدینو سره مرستې کړې وې، د مجاهدینو له حکومت هیله لرله چې د ډیورنډ ستونزه به حل کړي. خو د استاد رباني حکومت چې واک یې زیاتره د احمد شاه مسعود په لاس کې وو هم د ډیورنډ کرښه د قانوني پولې په توګه ونه منله، چې پاکستان ددې حکومت په وړاندې د گلبدین حکمتیار ملاتړ وکړ. پاکستان ته ډېر زر ثابته شوه چې حکمتیار د رباني حکومت په نسکورلو نه شي بریالی کېدی او که بریالی هم شي نو په حکمتیار باندې هم د ډیورنډ کرښه نه شي منلې، نو خپل پام یې د طالبانو ملاتړ ته واړاوه. طالبانو چې وکولی شول له ۹۰ فیصدو زیات افغانستان خاوره کنترول کړي او اسلامي امارت یې تشکیل کړ، خو حتی هغوی هم د ډیورنډ کرښه منل رد کړه.

د طالبانو له نسکوریدو وروسته د حامد کرزي دولت هم د ډیورنډ کرښه رد کړه. که څه هم په ۲۰۱۲ز کال اکتوبر کې د افغانستان او پاکستان لپاره د امریکا

متحده ایالاتو خاص استازي د ډیورنډ کرښې په اړوند خپل نظر څرگند کړل چې (۱۵ د افغانستان او پاکستان تر مېنځ یوه نړیواله رسمي پوله ده) خو د افغانستان دولت خپل غبرگون داسې څرگند کړ (د ډیورنډ کرښه د افغانانو لپاره تاریخي اهمیت لري، د افغانستان دولت د دغې کرښې د حقوقي حالت په هکله هر ډول څرگندونې یې اعتباره بولي او ردوي یې). د ټول بحث پایله دا ده چې د ډیورنډ مسئله تر اوسه لاینحله پاتې ده او هېڅ افغان حکومت د ډیورنډ کرښه نه ده منلې. البته د پاکستان حکومت له خپله اړخه څرگنده کړې چې ډیورنډ کرښې ستونزه حل ده.

د ډیورنډ کرښې حقوقي اړخ:

د ډیورنډ کرښه له حقوقي پلوه تر پوښتنې لاندې ده. په دې برخه کې لومړی له حقوقي پلوه د افغانستان ادعا چې ولې ډیورنډ نه قبلي ارزوو او وروسته د ډیورنډ په هکله د پاکستان ادعاگانې تر بحث لاندې نیسو ترڅو په پای کې درنو لوستونکو ته ثابته شي چې له حقوقي اړخه د ډیورنډ کرښه د نه منلو په اړوند د افغانستان ادعا یوه پرځای او برحقه ادعا ده.

د ډیورنډ کرښې په هکله د یو بل پر وړاندې د افغانستان او پاکستان حقوقي دریځ، د ډیورنډ کرښې حقوقي حیثیت د پوښتنې لاندې راوستلو لپاره د افغانستان له خوا درې عمده مبحثونه مطرح شوي:

۱- پاکستان (د مستقل هېواد په توګه) د برتانوي هند ځای ناستی نه دی: په ۱۹۴۷ز کال د جولای په ۳۱ د لومړي ځل لپاره د افغانستان د صدر اعظم شاه محمود خان له خوا د برتانوي خارجي وزیر سره په غونډه کې د یو هېواد په توګه د پاکستان په اړوند چې له برتانوي هند څخه جلا کېږي (د برتانوي هند د ځایناستي) پوښتنه مطرح کړه او یادونه یې وکړه چې پاکستان ته له برتانوي هند څخه د واک په انتقال سره د افغانستان ټولې معاهدې چې د سرحدونو په اړوند له برتانوي هند سره موجودې وې لغو دي. دغه وینا د پاکستان له رامېنځته کېدلو څخه دمخه د افغانستان له خوا مطرح شوې.

توره کرښه/ ۱۳۵

پاکستانيان پورتنی ادعا د ویانا د کنوانسیون د ۱۱ مادې VCSSRT له مخې ننگوي چې وایي نویو تشکیل شویو دولتونو (هیوادونو) ته چې د پخوانیو دولتونو ځایناستی وي دا حق ورکړل شوی، چې د پخوانیو دولتونو ترمنځ ټولې دوه اړخیزې معاهدې binding bilateral agreements له پخواني دولت څخه ځایناستی دولت ته انتقالېږي. په همدې استدلال د عدالت د نړیوال دیوان international court of justice د قواعدو له مخې چې د دوه اړخیزو لازمي معاهدو binding bilateral agreement په اصل تاکید کوي او وایي چې د ډیورنډ کرښه هم د سرحد په توګه پاکستان ته انتقال شوې.

همدا راز کله چې پاکستان د یو مستقل هېواد په توګه رامېنځته کېده نو د برتانې دولت په ۱۹۴۷ز کال کې د هند د استقلال په قانون Indian independence Act کې څرګنده کړې چې ټولې دوه اړخیزه الزامي معاهدې Binding Bilateral Agreements د هغه ځایناستی پاکستان ته انتقالېږي. چې له قانوني پلوه پاکستان د ټولو دغه معاهدو مستحق ګرځي.

د وروستی ادعا په اړوند اوس پوښتنه دا ده چې د ډیورنډ معاهده یوه دوه اړخیزه الزامي معاهده Binding Bilateral Agreement ده ګنه؟ چې د دې پوښتنې ځواب لپاره د ډیورنډ د معاهدې تحلیل او له ۱۹۱۹ز کال او ۱۹۲۱ز کال معاهدو سره د هغې توپیر ته اړتیا ده. چې وروسته به پرې بحث وکړو. پاکستان د جوړېدو څخه یو کال وروسته په پښتنو کرېلا جوړه کړه یوازې یوه بېلګه یې لیکم، په ۱۹۴۸ز کال ۱۲ د اګسټ د بابره پېښه وایي:

چې قطري قطري ځان غواړي او غلام له دنیا نه ځي

چې په خپلو وینو لامبي دا خو خوی د پښتنو دی

د بابره خونړۍ پېښه د پښتونخوا مشر خان د پاکستاني نظامیګر او بنسټګر واکمن له خوا لیرې کېږي او قیوم خان کشمیری پر واکمنۍ ګماري. د خدایي خدمتګارانو جنبش سولیز لاریون کوي پر لاریون کوونکو د قیوم خان له خوا د پوځ برید ته امر ورکول کېږي. سره له دې چې دا لاریون قانوني اجازه هم درلوده، ولې قیوم کشمیری دا لاریون یا د بابره د پښتنو عام ولسونه په خورا وحشیانه توګه ځپي. خان عبدالغفار خان او ولي خان او نور زندان ته اچوي په

دې خونړۍ پېښه کې تر ۴۰۰ زیات پښتانه شهیدان او تر دې زیات ټپیان کېږي او په سلگونو زندان نه اچول کېږي. سره له دې چې قیوم کشمیری د هند څخه د پاکستان د خپلواکۍ نه مخکې د پښتنو د آزادۍ او خپلواکۍ طرفدار وو او په دې هکله یې کتابونه هم لیکلي وو. خو تر خپلواکۍ وروسته یې لیکل شوي اثار له مېنځه یوړل او په مسلم لیگ کې شامل شو. دا یوه کوچنۍ بېلگه وه.

پاکستان د ډیورنډ کرښې د ماتوونکي (ناقص) په توګه:

په ۱۹۴۹ز کال کې کله چې پاکستان د افغانستان یوه کلیواله سیمه بمبار کړه نو افغانستان لویه جرګه راوغوښته او په هغې کې پریکړه وشوه چې افغانستان نه د ډیورنډ خیالي کرښه قبلوي او نه د هغې په شان نورې کرښې او وویل شول چې له ۱۸۹۳ز کال څخه راپه دې خوا ټول معاهدات لغوه دي. د افغانستان د ادعا په اساس که د ډیورنډ کرښه وجود هم ولري چې په هغې کې ذکر شوي چې هېڅ دولت له بولې ها خوا د سیاسي او نظامي مداخلې حق نه لري نو د پاکستان نظامي مداخله نوموړې معاهده په خپله لغوه کوي. د دې په مقابل کې پاکستان نړیوال قوانین اساس نیسي او استدلال کوي چې یو اړخ د الزامي معاهدې د لغوه کېدو حق نه لري او پاکستان د ډیورنډ معاهده الزامي binding فرضوي چې د دې ادعا په هکله وروسته بحث کوو.

۳- د ډیورنډ کرښې معاهده له ۱۰۰ کلونو وروسته له منځه ځي:

د افغانستان ځینې پوهان لکه ډاکټر حسن کاکړ وايي چې د ډیورنډ معاهده سل کاله اعتبار لري او ادعا کوي چې دغه معاهده له لاسلیک وروسته د انګلیسانو له خوا لاسوهلې شوې او ځینې مادې یې ترې لیرې کړي دي او وايي چې د معاهدې هغه ترجمه چې امیر عبدالرحمن ته لېږل شوې وه له هغه انګلیسي متن چې وروسته انګلیسانو اعلان کړ توپیر درلوده. دا پوهان د ډیورنډ معاهده د هانګانګ له معاهدې سره ورته بولي. دغه ادعا د ازادو قبایلو حکمران ښاغلي خلیل الرحمن له هغه مرکې سره چې په ۲۰۰۵ز کال کې یې له یو ژورنالیست سره کړې وه، لا قوي شوه چې ژورنالیست یې نقل قول داسې راخپستې (د

توره کرښه / ۱۳۷

ډیورنډ معاهده له سلو کلونو وروسته له منځه ځي چې په ۱۹۹۳ز کال کې پوره کېږي او هغوی پرویز مشرف ته د هغې د تجدید لپاره وړاندیزونه کړي) د یادولو وړ ده چې د افغاني پوهانو او پاکستانی سیاستوالو دواړو ادعا په دې هکله ډېره ضعیفه ښکاري ځکه د ثبوت لپاره هېڅ سند نشته او د ثبوت لپاره د معاهدې دویم ځلې ترجمې او نورو اسنادو ته اړتیا لیدل کېږي.

د پاکستانیانو په ادعاگانو کې د ضعف ټکي:

لکه څنګه چې پورتنی بحث کې وویل شول، د پاکستانیانو بحث په دې فرضیه ولاړ دی چې د ډیورنډ معاهده یوه دوه اړخیزه الزامی معاهده ده او د ۱۹۰۵، ۱۹۱۹ او ۱۹۲۱ز کلونو توافقاتو ته په کتو تاکید کوي چې افغانستان هم دا کرښه منلې ده. دا په داسې حال کې ده چې د ۱۹۸۳ز کال د تړون او د نورو موافقو لکه د ۱۹۰۵ و ۱۹۱۹ او ۱۹۲۱ز کلونو په نظر کې نیولو سره د پاکستان دعوا له پینځو عمده کمزورتیاوو سره مخامخ کېږي. چې په لاندې ډول یې توضیح کوو:

لومړی ضعف: د ډیورنډ معاهده چې په ۱۸۹۳ز کال کې لاسلیک شوه د انګلیسانو او امیر عبدالرحمن ترمنځ سیاسي سرحد تعریف کړی چې په هغې کې د انګلیسانو او امیر د نفوذ ساحې مشخصې شوي، خو دا د دوه مستقلو هیوادونو ترمنځ یو فزیکي سرحد نشي تعریفولی. د انګلیسانو هدف هم همدا وو چې د امیر نفوذ په قبایلي سیمو محدود وساتي او د دې ثبوت همدا دی چې انګلیسانو هېڅ وخت د قبایلي سیمو کنټرول ترلاسه نه کړ. دا مسئله د ځینې اکادمیکو اشخاصو له خوا توضیح شوې لکه پروفیسور دنیال اچ دیوایدنی Prof. Daniel H. Deudney وایي چې په ۱۸۸۰ز کال کې کله چې په اسیا او افریقا کې د اروپایانو مستعمراتو پراختیا پیدا کړه نو اروپایي هیوادونو د نفوذ د ساحو په ټاکنه پیل وکړ ترڅو په سوله ایزه توګه خپلو کې سیالي وکړای شي چې په دې اړوند لومړي ځل لپاره په ۱۸۸۵ز کال کې د جرمني او انګلستان ترمنځ د گلف اوف ګونیا Gulf of Guinea په ساحه کې د نفوذ ساحې تعریف شوې. چې

داسې ډېر نور مثالونه شته چې د سیاسي نفوذ مفهوم لري او د فزیکي سرحد د انتقال په مانا نه ده. د ډیورنډ د کرښې په اړوند د یو فزیکي سرحد په توګه د هغه د ردولو لپاره مهم دلیل پخپله د ښاغلي ډیورنډ خبرې دي چې هند ته له ستنېدو وروسته یې وویل (هغه قومونه چې د هند په خوا کې ژوند کوي هېڅ وخت د انګلیسانو په قلمرو کې نه شاملېږي، بلکې یوازې له تخنیکي پلوه هغوي زموږ د نفوذ ساحه ده) د ښاغلي ډیورنډ دا خبرې په خپله ثابتوي چې د ۱۹۸۳ز کال معاهده یوازې یو مجازي سرحد وو چې انګلیسانو د لویو لوبو Great Games لپاره غوښتل د امیر د نفوذ ساحه کمه کړي. سربېره پر دې په ۱۹۰۱ز کال کې د سرحد ایالت North Western Frontier Province NWFP د تشکیل نه وروسته ازاد قبایل د یو بیل قانون لاندې ساتل کېدل چې له مخې یې قبایلي ملکاتو په خپلواکه توګه فعالیت کاوه او دا چې په منطقي سیاست کې مداخله ونه کړي نو د انګلیسانو له خوا ورته اسلحې او او پیسې د مرستې په توګه ورکول کېدلې. د دې ټولو هڅو تر شاه موخه دا وه چې قبایلي سیمې د امیر عبدالرحمن له نفوذ څخه لیرې وساتي ترڅو په لویو منطقي لوبو کې قبایل د انګلیسانو د ګټو په مقابل کې استعمال نشي.

له پورتني بحث ثابته شوه چې د ۱۹۸۳ز کال ډیورنډ معاهدې هېڅ وخت د دوه هیوادونو ترمنځ یو فزیکي سرحد نه دی ټاکلی نو پاکستان چې د هاغه مهال انګلیسي دولت ځایناستی دی د نړیوالو قوانینو VCSSRT په اساس هم د ډیورنډ د معاهدې د سرحد مستحق نه ګرځي ځکه دا سرحد اصلاً په فزیکي ډول وجود نه درلود.

دویم ضعف: د پاکستانیانو دا بحث چې د ډیورنډ کرښه یو نړیوال منل شوی سرحد دی چې په ۱۹۸۳ز کال کې منل شوی او په ۱۹۰۵ز کال کې تایید شوی، د یو بل لوی ضعف سره مخامخ ده. هغه دا چې دا معاهده د امیر عبدالرحمن او برتانوي هند ترمنځ یوه شخصي معاهده وه ځکه چې د امیر عبدالرحمن له وفات وروسته انګلیسانو هغه کلني تادیات چې د همدې موافقې له مخې امیر عبدالرحمن ته ورکول، په دې دلیل بند کړل چې دا ټول تعهدات شخصاً له امیر عبدالرحمن سره شوي ول او له همدې امله له امیر حبیب الله سره هغوي

توره کرښه/ ۱۳۹

نورو تازه مذاکراتو ته داخل شول چې په نتیجه کې د ۱۹۰۵ز کال معاهده رامېنځته شوه. په همدې ډول په ۱۹۱۹ز کال کې د امیر حبیب الله معاهده د هغه د زوي امیر امان الله لخوا د پوښتنې لاندې راغله او افغانستان له بشپړ استقلال وروسته له قانع کوونکو دلایلو سره د انګلیسانو لخوا ټولې معاهدې شخصي وګڼلې او د ډیورنډ د مسئلې د حل لپاره په نویو مذاکراتو توافق وشو. درېیم ضعف: د پاکستانیانو یوه ادعا دا هم ده چې د ډیورنډ د ۱۹۸۳ز کال معاهده په ۱۹۱۹ او ۱۹۲۱ز کلونو کې د امیر امان الله لخوا د ۱۹۰۵ د معاهدې په تعقیب تایید شوې ده. دا مسئله په تېرو بحثونو کې ثابت شوه چې په هېڅ وروستیو توافقاتو کې د ډیورنډ اصلي معاهده نه ده قبوله شوې او حتی رد شوې ده. د بیلګې په توګه د ۱۹۱۹ز کال او ۱۹۲۱ز کال تعهدات د ټولو مخکینیو معاهدو چې د برتانوي هند او افغانستان ترمنځ وو په لغوه کېدلو سره ترسره شوي او زیاتره دغه معاهدات د ډیورنډ د اصلي معاهدې لپاره د فزیکي سرحد د ټاکنې په وسیله د اراضي د جنجالونو د حل لپاره هڅې وې. چې تراوسه هم په ځای پاتې دي. همدا لامل دی چې اوس هم د دواړو هېوادونو ترمنځ فزیکي سرحد او د ډیورنډ کرښې ترمنځ ښکاره او واضح توپیر موجود دی. څلورم ضعف: د کابل معاهده چې په ۱۹۲۱ز کال د نومبر په ۲۲ د افغانستان د دولت او د برتانوي هند ترمنځ لاسلیک شوه د ډیورنډ د کرښې په اړوند وروستی معاهده ده چې په هغې کې دغه کرښه د افغانستان او هند سرحد په نوم یاده شوې. دا معاهده د دوه دولتونو ترمنځ وه او شخصي نه ګڼل کېږي. په دې معاهده کې یوه ماده داسې ده چې له یو رسمي یادښت څخه وروسته دواړه خواوې High Contracting Parties په یو اړخیزه توګه د معاهدې د لغوه کولو حق لري.

سربېره پردې دی معاهدې هم د سرحد په اړوند ټولې ستونزې حل نشوې کړلې نو په همدې دلیل د معاهدې په څلورمه ماده کې راغلي چې دا معاهده موقتې او د دريو کلونو لپاره د اعتبار وړ ده که چېرې کومه خوا په دې موده کې د لغو کېدو غوښتنه ونکړي.

په دې ډول د افغانستان دولت ته له هماغه وخته د دې حق ثابت وو. چې په

۱۲ میاشتو کې دغه معاهده لغو کړې. سره له دې چې دا معاهده د مؤقت وخت لپاره وه خو که د اوږدو کلونو لپاره هم فرض شي بیا هم افغانستان د معاهدې د یو طرف په حیث د یو یادښت نه وروسته تر یو کال پورې د یو اړخیزې توګه د لغوه کولو حق لري.

پینځم ضعف: د ځینو پاکستانی پوهانو لخوا داسې ادعا کېږي، چې د افغانستان دولت په ۱۹۳۰ز کال کې د بېلابېلو یادښتونو په تبادلې سره ددې معاهدې له ادامې څخه ملاتړ کړی او په دې ترتیب افغانستان د یو اړخیزې لغوې حق له لاسه ورکړې او دا ادعا د ویانا کنوانسیون VCLT ز کال ۱۹۶۹ز په اساس وړاندې کوي. د دې ادعا ضعف په دې کې دی چې د نوموړي کنوانسیون ۴۵ ماده الف بند چې د حق له لاسه ورکولو، بې اعتبارۍ او فسخ یا ځنډولو په هکله ده یوازې هغه مهال د تطبیق وړ ده چې یو هیواد دا کنوانسیون امضا کړی وي په داسې حال کې چې د کابل د معاهدې د امضا په مهال ۱۹۲۱ز کال کې دواړو خواوو هم افغانستان او هم پاکستان دغه کنوانسیون نه امضا او نه تصویب کړي وو او دا نېټه نیمه پېړۍ تفاوت لري. نو څرګندېږي چې دا نړیوال قانون د دې معاهدې په اړوند د تطبیق وړ نه دی او د نړیوالو قوانینو له مخې د کابل معاهده یوه مستقلة معاهده ده. چې افغانستان هېڅ وخت د یو اړخیزه لغوې حق له لاسه نه دی ورکړی.

پایله

د پورتنۍ څېړنې او تاریخي شواهدو په پام کې نیولو سره دې نتیجې ته رسېږو چې:

د ډیورنډ معاهده چې په ۱۸۹۳ز کال کې د برتانوي هند او افغانستان د وخت امیر عبدالرحمن خان لخوا لاسلیک شوې د انګلیسانو لخوا له امیر سره د سیاسي نفوذ د ساحې د ټاکلو لپاره د بین الدولتینو په بڼه نه بلکې په شخصي بڼه لاسلیک شوې.

د ډیورنډ معاهده یوازې یو تړون نه بلکې د بېلابېلو توافقاتو یو ځنځیر دی لکه

توره کرښه / ۱۴۱

(۱۸۹۳، ۱۹۰۵، ۱۹۱۹، ۱۹۲۱ کلونو معاهدې) دا چې د ډیورنډ په لومړنۍ معاهده کې ډېرې ستونزې موجودې وې نو برتانوي هند له هر امیر سره په شخصي ډول بیا بیا (لکه په ۱۹۰۱، ۱۹۰۵ کلونو کې) مذاکرات ترسره کړل، تر دې چې د افغانستان له خپلواکۍ وروسته بیا د دولتونو ترمنځ د ۱۹۱۹ز کال د کابل په معاهده کې ټول پخواني معاهدات لغوه اعلان شول. د ډیورنډ ځنځیره یې معاهدې په اساس ټاکل شوې کرښه تراوسه پورې یوه فرضي، خیالي او د کاغذ پرمخ کرښه ده او په بشپړه ډول هېڅ وخت علامتګذاري شوې نه ده.

د افغانستان امیرانو او له هغه وروسته ټولو دولتونو (شاهي، جمهوري، جمهوري انقلابي، مجاهدینو، طالبانو او اوسنیو که منتخب وو او که بل شکل حکومتونو) په خپل وخت کې د ډیورنډ کرښه د رسمي سرحد په بڼه هېڅ وخت نه ده قبوله کړې. له برتانوي هند وروسته د اوسني پاکستان له رامېنځته کېدو پورې او له هغه وروسته تراوسه پورې چې د پاکستان لخوا د ډیورنډ د کرښې په اړوند د نړیوالو کنوانسیونونو په رڼا کې کومې غوښتنې وړاندې کېږي، افغانستان په حقوقي لحاظ دغه ټولې ادعاوې ننگولی شي. له پاکستان سره د افغانستان سهېلي او ختیځه کرښه چې په اوسنۍ نقشه کې موجوده ده، د ډیورنډ له اصلي نقشې سره توپیر لري او اوسنۍ کرښه اصلاً د کوم دوه اړخیز تړون نتیجه نه ده. په تاریخي لحاظ د ډیورنډ د کرښې پورې غاړه پراته ولسونه حتی د برتانوي هند په وخت کې هم د هند اتباع نه دي ګڼل شوي او دغه قبایلي سیمې یوازې د افغانستان له خوا د سیاسي او نظامي اغېز د مخنیوي په خاطر د یو مبهم حایل په توګه په زور تر اشغال لاندې نیول شوي وی. همدا دلیل وو چې انګلیسان تل په دې سیمو کې له جګړو او مقاومت سره مخ وو.

د پورتني بحث ټوله پایله دا ده چې د ډیورنډ د کرښې په شان ملي، حساس مسایل چې اوږد تاریخي پس منظر لري باید له داخلي سیاسي کشمکشونو او په هېواد کې د بېلابېلو سیاسونو له سلیقوي اختلاف څخه بېل وګڼل شي او په منطقي ډول د ملي ګټو له تقاضا سره سم دا بحث د هېواد تکره پوهانو ته پرېښودل شي چې په سېمه ایزه او نړیواله کچه له دغه مسایلو د هېواد لپاره ستراتیژیکه استفاده وکړي.

-
- Adamec, L. W. (1967) *Afghanistan, 1900-1923: A Diplomatic History*, Berkeley: University of California Press .
 - Adamec, L. W. (1974) *Afghanistan's Foreign Affairs to the Mid-Twentieth Century*, Tucson .
 - *Afghanistan*, available online at <http://www.ips.org.pk/the-muslim-world/986-pak-afghan-relations-the-durand-line-issue.html>, accessed 18 March 2017 .
 - Amin, A. (2004) 'Resolving the Afghan-Pakistan Border Question', *Journal of Afghanistan Studies, Kabul*, Volume 1, Summer June-August .
 - Baker, R. S. (1922) *Woodrow Wilson and World Settlement Volume 3*, New York: Doubleday, Page & Co .
 - Baxter, Craig (1997) 'Country Studies: Afghanistan, the Pashtunistan Issue', *US Library of Congress* .
 - Encyclopedia Britannica (no date) 'The Third Anglo-Afghan War', available at <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/24956/Anglo-Afghan-Wars/301079/Third-Anglo-Afghan-War>, accessed on 18 March 2017 .
 - Encyclopedia Britannica, available online at <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/287778/sphere-of-influence>, accessed 20 March 2013 .
 - Holdich, T. H. (1987) *The Indian Borderland: 1880-1900 (1st Edition)*, Delhi: Gian Publishing House .
 - Khan, S. M. (ed.) (1980) *The Life of Abdur Rahman: Amir of Afghanistan*, Karachi: Oxford University Press, p. 154-55 .
 - Malakand and Chakdara', *Journal of Pakistan Historical Society*, Karachi .

توره کرشه / ۱۴۳

- Marsh, B. D. (2009) 'The North-West Frontier and the Crisis of Empire: Post-War India and the Debate over Waziristan, 1919-1923', *British Scholar*, 1(2) .
- National Archives of India (1893) 'Mission to Kabul', *Foreign Department, Sect. F. 771/481*, p 578 .
- National Archives of India (1897) 'Letter written to the Viceroy from His Highness the Amir', Foreign Department, Secret F, 449 .
- National Archives of India (1920) 'Article V: Treaty of Peace 1919', *Foreign Department, Sect F* .
- National Archives of India (1921) 'Texts of the Treaty of Kabul, 1921', Foreign Department, Sec. F, 147/78 .
- National Archives of UK (1925) 'Afghanistan, Memorandum by Birkenhead', SECRET C. P. 286(25), Catalogue Reference CAB 24/173/88 .
- National Archives of UK (1925) 'Afghanistan', Record Type: Memorandum, 9 June, Reference: CAB 24/173/88 .
- Qaseem, A. S. (2008) 'Pak-Afghan Relations: The Durand Line Issue', *Policy Perspectives, Special Issue*
- Rizvi, Mujtaba, Pakistan and Afghanistan. Westview Press: 1994 .
- Rome, S. I. (1995) 'The Malakand Jihad (1897): An Unsuccessful Attempt to Oust the British from
- Rome, S. I. (2004) 'The Durand Line Agreement (1893): Its Pros and Cons' .
- The Express Tribune (2012) 'Splintering Relations?: Durand Line is a 'settled issue', says FO', 25 October, available online at [http://tribune.com.pk/story/456881/splintering-relations-durand-line-](http://tribune.com.pk/story/456881/splintering-relations-durand-line)

is-asettled-issue-says-fo/ , accessed 25 March 2017 .

· UN (1972) 'Summary Record of the 1192nd meeting: The question of Succession of State', *Extract from the Yearbook of the International Law Commission 1972*, Document no: A/CN. 4/SR. 1192, Vol. 1, p. 249 .

د هند پر خاوره د برتانیا بنکېلاکگر خپته اچولو لنډ مالومات

اروپايان د هند په نيمه وچه کې (ختيځ هند کمپني) انگرېزان
او توکميز توپير:

انگرېزان په نړۍ کې له نورو توکمونو څخه زيات توکمپالي دي، د خپل توکم
لپاره يې د لوړ او غوره توکم نوم په درغلی سره جعل کړی او پر نورو باندې يې
د منلو کوښښ کړی دی او د اسرائيلو په شان يې مذهبي بڼه ورکړې ده، دوی
په دې گروهه وو چې: موږ پر نورو توکمونو باندې د حکومت لپاره پيدا شوي
يو، د دغو توکميز توپير پر بنسټ يې د نړي په پنځو، لويو وچو کې ډېر بې گناه
انسانان وژلي او لوتلي دي، دغو توکمپالو انگرېزانو د نورو توکمونو ترڅنگ د
هند خلک احمقان، بې زړه او د ټيټې طبقې کسان بللي دي. ښاغلی جواهر الل
نېرو وايي: د اوږدو کلونو راهيسې، د هنديانو ټول نسلونه سپک او توهين شوي،
سپکې سپورې ورته ويل شوي او په سپک نظر ورته کتل شوي دي، موږ ته ويل
کېږي چې: «موږ انگرېزان، له نورو څخه غوره او لوړ توکم يو، ځکه خو خدای
موږ ته پر تاسو باندې د حکومت کولو حق راکړی دی او تاسو يې زموږ تابع او
موږ ته بنسلي يې.»

نېرو زياتوي: «کله چې موږ د انگرېزانو پر کړنو باندې نيوکه کړې ده، دوی خپل
بېر ډوله صفات، لوړ او حاکم نژاد (راته مخې ته کوي).

نېرو وړاندې ځي او په خواشينۍ سره څرگندوي: «زه د يو هندي په توگه
شرمېزم چې دا ډول مطالب ليکم، ځکه د دا شان ناوړه کړنو ليکل او يادول هم
سړی زوروي او هغه چې له دې هم سړی ډېر زوروي، هغه واقعيت دی، چې
موږ په خپله له اوږدې مودې راپه دېخوا دا ډول خپلې حالت او پستي منلي

ده، زه دې ته ترجیح ورکوم، په هر شکل چې وای او هره بده پایله یې چې درلودلې، د (انگریزانو) د دا ډول ځان ښودنو پر وړاندې مو باید مقاومت کړې وای او زموږ ملت دغه ناوړه کړنې نه وای منلي.»

د هندوانو په دین کې طبقاتي یا د کاسټ جوړښت په څلورو پوړونو باندې وېشل شوی دی: برهمنان، کشریه، ویسیا او د شودرا طبقه، چې لومړۍ درې طبقې یوه پر بله باندې لوړه ده او وروستی د شودرا طبقه یوه محکومه او غالمه ډله ده، تاریخ پوه ښاغلی ویل دورانټ د هندوانو دا ډول طبقاتي جوړښت، په هند کې د انگریزانو د اشغال په موده کې نه یوازې پر هندوانو پورې محدود گڼي، بلکې د انگریزانو په استعمار باندې یې ویشلی داسې یې تشریح کوي:

۱- برهمن: نن ورځ په هند کې حقیقي برهمنان د انگریزانو سیاسي کسان دي.

۲- کشری: کشریان په هند کې، د انگریزانو پوځیان دي.

۳- ویسیا: د ویسیا طبقه په هند کې د انگریزانو تجاران دي.

۴- شودرا: د هند ټول اصلي اوسیدونکي دي، انگریزان په دې گروهه باندې ولاړ وو او ټینگار یې کولو چې: «هندیان د انسانانو د ټیټ توکم څخه دي، دوی، د هند د آب هوا د څرنگوالي له امله، طبیعتاً دې ته جوړ شوي دي چې د نورو د مریتوب (غلامۍ (غړوندۍ) غاړه کې (په غاړه کې ولري، د لمر تودوخه، وچه شنپه او بې وښو ځمکه، د هندیانو د دماغی کمزوری سبب شوې ده، چې د دوی لپاره یې کمزوري، بېوزلي او غریبي رامېنځ ته کړې ده، له دغو دوو تیارو) ظلمت (څخه د هندیانو ناپوهي رامېنځ ته شوې ده. دا هېواد تر دې پورې کمزوری او د خپل نفس او خپلواکۍ د ساتلو څخه بې ځواکه دی، چې د دوی ټول تېر تاریخ د بهرنيانو پر بریو ډک دی. څلور زره کاله وړاندې د آریڼ توکم له شمال څخه په دغې ځمکې باندې یرغل وکړ، دغه ځمکه یې ونيوله او یو وړ تمدن یې د خپلو روحیاتو سره سم رامېنځ ته کړ، خو د لمر تودوخې د دوی ځواکمنتیا مړاوي کړه او د دوی تمدن له مېنځه ولاړ. اوه سوه کاله وړاندې مسلمانانو له شمال څخه په دې هیواد باندې یرغل وکړ، دولت یې جوړ کړ، د خپل تمدن بنسټ یې ټینګ کړ، خو ددوی ځواک هم د لمر تودوخې مړاوي کړ او تمدن یې هم له منځه ولاړ. څلور سوه کاله وړاندې مغلو

توره کرښه/ ۱۴۷

له شمال څخه دا ځمکه لاندې کړه، دولت يې جوړ کړ، تمدن يې رامنځ ته کړ، د لمر تودوخې د دوی غښتلتيا هم کمزورې کړه او د مغلو تمدن هم له د اتلسمې پېړۍ په لومړيو کې د مغلو د امپراطورۍ بنسټ ولږخېد، د هند ځمکه بيا د هرې خوا څخه تر تهديد لاندې راغله، تل ددې وېره وه، چې نوي او تازه دمه ډله به برید وکړي او هند به په قهر او جبر سره لاندې کړي، که چېرې انگرېزانو دا هېواد نه وای نيولی، فرانسې، پرتگال يا لهستان دا کار ترسره کولو، هندوستان ډېر نېکمرغه دی چې د وخت د ډېرو لويو او ښو حاکمانو (انگرېزانو) تر حاکمیت لاندې دی!) (پخواني فاتحين په هندوستان کې پاتې شوي دي چې له امله يې خپلې ځواکمنۍ له لاسه ورکړي دي، خو انگرېزان يو په بل پسې د تازه دمه ځواک او پوهې سره دغې ځمکې ته راځي، د انگرېزانو مشران، قوماندانان او افسران وروسته له هرو پنځو کالو يو ځل له هند څخه انگلستان ته درومي او د خپل هېواد له واورو او بارانونو څخه خپله غښتلتيا اخلي، له دې امله ده چې ۶۸۰۰۰، انگرېزان په آسانی سره په ۳۲۰،۰۰۰،۰۰۰ هنديانو باندې حکومت کوي...) ۳ (د حيرانتيا خبره خو دا ده چې انگرېزانو، هغه آزادي غوښتونکي هنديان، چې د اشغالګرو څخه يې د خپلواکۍ هڅې کولې، ناوړه او ناپونه کسان بللي، په دې باب ښاغلی جواهرالل نهرو داسې ليکي: «موږ ته د انگرېزانو لخوا) ويل کېږي چې ستاسو ملي احساسات) ناسيوناليسم (زموږ د وروسته پاتې والي څرګندونه کوي، تر دې چې زموږ د خپلواکۍ غوښتنه هم زموږ د کم فکری او بې عقلۍ نښه بولي.)

۴ (د شان انگرېز، سر رجينالد مکسول، چې د بریتانوي هند حکومتي چارواکی ؤ، د هند آزادي غوښتونکي مخکښان يې د ټولني دښمنان بللي) په داسې حال کې چې د ټولنو دښمنان په خپله د بریتانيا استعمار و (رجينالد مکسول، په (۱۹۴۱ز) کال کې د هغو تورونو او نيوکو پر وړاندې چې د هندوستان د ملي کانګرس، سوسياليسټانو او کمونستانو د ګوندونو غړي يې نيولي او بې محاکمې يې په زندانونو کې ساتلي وو، چې د نازي جرمنيانو او ايټالويانو لخوا، د نيول شويو جنګي اسيرانو څخه هم ناوړه او غير انساني چلند ورسره کېده، د دغو تورونو او نيوکو پر وړاندې مکسول په خپله حيرانوونکې دفاع کې وويل:

«جرمیان او ایټالویان د خپلو هیوادنو لپاره جنگ‌پېرې، خو دغه کسان (د هند د ملي کنگرې غړې، سوسیالیستان او کمونستان) د ټولني دښمنان دي، چې غواړي موجوده نظم له منځه یوسي.»

۵- له دې امله چې انگرېزان پر نورو وگړو باندې ځانونه لوړ بولي، د هند نایب السلطنه (د هندیانو پر وړاندې) په داسې بڼه خبرې کوي چې د انگلستان هېڅ لومړی وزیر او یا د امریکا ولسمشر په دې رنگ نه دی غږیدلی، یوازې یو هیټلر دی چې د ده په شان گږپېرې، نه یوازې نایب السلطنه، بلکې د نایب السلطنه د شورا غړي، د ولایتونو حاکمان او حتی هغه واره کسان، چې د بېلابېلو ادارو مسوولین دي هم ځانونه لوړ بولي، بلکې په دې عقیده دي چې هر څه چې دوی وایي او کوي یې، وړ او سم دي او د ځمکې ټول ټلونکي (فاني) موجودات یې باید ومنی، ځکه چې واک او ویاړ په دوی پورې اړه لري.

۶- هندیان په بې ځواکه او منونکو خلکو باندې بدلپېرې: دا د انگرېزانو د سیاست یوه مهمه برخه وه چې هندیان په تیارو کې وساتي، ترڅو د نړۍ له هر ډول پرمختیاوو څخه ناخبره پاتې شي او د انگرېزي استعمار لخوا په ښه توگه اداره او د استعمار پر وړاندې غبرگون ونه کړای شي، په دې اړه یو تن انگرېز چارواکی داسې وایي: «... په هغو ورځو کې زموږ سیاست داسې و، چې خلک او ځایي هندیان په ژور جهل، وحشت او بې خبرۍ کې وساتو او د هر ډول زده کړې او پوهې څخه باید محروم وي، هغه که زموږ د واک لاندې سیمو کې وو او یا هم په هغو خپلواکو حکومتونو کې چې د هندیانو تر ادارې لاندې وو د سخت قهریدلي مخالفت سره مخامخ کیدل.»

۷- د هند اوسیدونکي نه یوازې په جهل کې ساتل شوي وو بلکې د انگرېزانو د پالیسیو سره سم په لوی فقر او بې وزلۍ کې هم ساتل کېدل، چې دا هم د استعمار د پلي کېدو یوه بله شیطاني وسیله وه، وایي چې: د هند خلکو چای، قهوه او سبزیجات د نیستۍ او فقر له امله نه پېژندل، د بدن غړي یې نري او پوستکي یې په هډوکو باندې نښتي وو، تبه، د سږو ناروغۍ او لوږې، په کال کې په میلیونونه هندیان د مرگ کندی ته غورځول، له کال ۱۸۷۸ز، څخه تر ۱۹۰۰ز، پورې د ۲۲ کلونو په اوږدو کې پنځلس میلیونه خلک له لوږې څخه

توره کرښه/ ۱۴۹

مړه شول، د هند نيمايي ماشومان، مخکې له اتو کالو څخه مړه کېدل...، د هند ولس تر هغه وځپل شو، چې شجاعت او ښه اخلاق يې تر پښو لاندې شول او د ژوند له نعمتونو او آزادۍ څخه نا امېده شول، د دوی پر شونډو خدا نه وه، دا لامل وه چې د هند خلکو د يوې بېخواکه او مطيع ډلې ځای نيولی و.

د انگرېزانو د بنکيلاک او فشارونو په پايله کې، د هنديانو زړونه مات او معنوي او اخلاقي وده يې شاته پاتې شوه، هغې پوهې چې پخوا په دوی کې شتون درلود، مراوي يا له منځه تللې ده...

۸- په دې تړاو د هندوستان مشر مهاتما گاندي څه ښه ويلي دي: «هغه ملت چې وړی وي، هېڅکله نه شي کولی، مذهب، هنر او يا هم کوم سازمان ولري.»

د ټول هند نيول او د لوی افغانستان پولو ته د انگرېزانو رسېدل، په ۱۷۵۷ز کال کې کاليو انگرېز، د بنگال نواب سراج الدوله ته په ټکي سره، د پالسی نومي په جگړه کې ماتې ورکړه... کاليو دوه نيم ميليونه روپۍ ترلاسه کړې، دا چې په يادو روپيو يې قناعت نه کولو د ځان لپاره يې يو ارزښمن جاگير هم خپل کړ... په هند کې پيل شوه... انگرېزان په بنگال کې واکمن شول د انگرېزانو واکمني وروسته د پالسی جگړې څخه عملاً او بل داسې ځواک نه و چې د دوی مخه ونيسي... وروسته له هغې د بنگال د نوابانو ټاکل او شړل د انگرېزانو لخوا ترسره کېدل، انگرېزانو په کال ۱۷۶۴ز کې د بکسر جگړه هم وگټله، چې په پايله کې د ډيلي (مغلي) امپراطوري هم د انگرېزانو تر لاس لاندې راغله؛ انگرېزان پر بنگال او بېهار سيمو باندې واکمن شول.

۱۱ (د پالسی په جگړه کې بري، کمپنی له يوې تجارتي ادارې، په يوه سياسي ځواک بدله کړه، کمپنی د سياسي ځواک په توگه له هندي دولتونو او ايالتونو سره اتحادونو او معاهدو ته ملا وتړله، دغو ځايي دولتونو ته يې په سود پيسې ورکولې او عسکر يې وراستول، چې دفاع يې وکړي که چېرې دغو حکومتونو د پور د ادا کولو وس نه درلود، نو په بدل کې يې ورته خاوره لاندې کوله او د خپلو خدماتو په مقابل کې يې ماليه ورڅخه ټولوله، د بکسر له جگړې (۱۷۷۰ز) وروسته کمپنی د بنگال، بېهار او اوريسی د مالياتو د غونډولو حق ترلاسه کړ. د مصارفو د پوره کولو بله طريقه دا وه چې کمپنی به د خپلو هغو عسکرو مصارف

غوښتل چې د هندي نوابیو او حکومتونو دفاع یې کوله، په ۱۷۷۰ز کې د اود (اوده) حکومتونو د کمپنۍ د دوو غونډونو مصارف په غاړه اخیستي وو چې د اود په سیمه کې دېره وو، د پوځي قدرت د لرلو په نتیجه کې کمپنۍ په ځایي دولتونو امر وکړ چې خپل پوځونه ختم کړي او د ځان د دفاع لپاره یوازې د دې ادارې په پوځ تکیه وکړي، دې شي د ځایي واکمنو قدرت کم کړ او وار په وار کمپنۍ د بشپړ کنټرول په ولکه کې راوستل. په هندوستان کې له کمپنۍ سره په لومړي پړاو کې سوداگرو، کسب گرو، صنعت گرو او اجنټانو همکاري وکړه... کمپنۍ د عسکرو په موندلو کې له کوم مشکل سره نه وه مخ، په هند کې د هغو کلیوالو او بزگرو کمی نه و چې کورنیو جگړو ځپلي وو او تېرېدونکو پوځونو یې کروندې ور ویجاړې کړې وې، دوی بېلابېلو جگړه مارو ډلو ته مالي ورکولو یې وزلي کړي وو او دې ته تیار وو چې د کمپنۍ غوندې په یوه اداره کې کار وکړي، دغه کلیوال په غالب گومان په دې نه پوهېدل چې د خپل ملک په نیولو کې له یوه خارجي قدرت سره همکاري کوي... البته دا خبره هم سمه نه ده چې انگرېزانو پرته له هر ډول مقاومت هندوستان نیولی دی انگرېزان دلته د هرې سیمې د نیولو لپاره جگړې ته مجبور شوي دي، مقاومت هم فردي وو، هم ډله ییز. د مغلو له زواله وروسته په هند کې ځینو ځایي حکومتونو د بریتانیا د غلبې په مقابل کې ډېر مقاومت ونه کړ، په اسانۍ سره یې نیواک ته غاړه کېښوده. د حیدر آباد او دا حکومتونه همداسې وو، خو ځینو نورو لکه د سکانو، مرهټه وو او میسور واکمنیو له انگرېزانو سره خونړۍ جگړې وکړې او له شدید مقاومت وروسته یې ماتې ومنله. د بریتانیا د راج مطالعه او د هغې شننه موږ ته دا تاریخي بصیرت راکوي چې یو خارجي قدرت څنگه د داخلیانو په همکارۍ یوه هېواد ته داخلېږي او نیسي یې، دا خبره که پرون سمه وه، نن هم سمه ده.

۱۲ (انگرېزانو په هند کې ۶۰۱ حکومتونه رامېنځ ته کړل چې په هغو کې ۱۵، لوی او نور واره حکومتونه شامل وو، ځینې یې دومره کوچني وو چې په نقشه کې د نرۍ ستنې د څوکې په څېر ښکاري او یو شمېر یې د یوه ځمکه وال (خان) د جايداد په اندازه وو. ددغو حکومتونو د مشرانو لپاره ډول، ډول

توره کرښه / ۱۵۱

ستاینومونه ټاکل شوي وو لکه: په حیدرآباد کې، د نظام، د مهاراجه او نهارا، لقبونه د هندوانو او سیکانو مشرانو لپاره او د نواب ستاینوم د مسلمانانو لپاره کارېدل. دغه ۶۰۱ هېوادونه د انگرېزانو لخوا په مخامخ او نامخامخ توګه اداره کېدل، دا ملکونه د انگرېزانو له اقتصادي او پوځي لوري څخه داسې سره تړل شوي وو، چې یو تریله یې اړتیا سره درلودله، چې له امله یې انگرېزانو کولی شول په ښه توګه ټول هند اداره کړي.

۱۳ (لکه چې وړاندې وویل شول، انگرېزان د پالسی جګړې له بري (۱۷۵۷ز) وروسته د هند له سویل او ختیځ څخه د شمال پر لور وخوځېدل، چې په پای کې د مغلو امپراتوري له منځه ولاړه. د میسور واکمن حیدر علي او دده مشهور زوی سلطان ټیپو چې د انگرېزانو سرسخت دښمنان وو، انگرېزانو ته یې یې ساري ماتې ورکړې دي، تر هغې چې نږدې وو د انگرېزانو د ختیځ هند کمپنی ځواکونه مات او وځپي، خو د دوی واکمني په جنوب کې محدوده وه او د ټول هند په برخلیک یې اغېز نه درلود.)

۱۴ (سلطان ټیپو له انگرېزانو سره خورا بريالی جګړې وکړې او د مرستې په موخه یې ناپليون او عثماني امپراتوري ته پېغامونه واستول...)

۱۵ (دا ډول، سلطان ټیپو د انگرېزانو پر خلاف په کال ۱۲۰۸ق کې، دراني شاه زمان، د ايران شاهزاده فتح علي شاه قاجار ته په ۱۲۱۲ق کې خپل استازي ولېږل ترڅو له ده سره د انگرېزانو پر وړاندې اتحاد او مرسته وکړي.)

۱۶ (خو له بده مرغه چې په پای کې سلطان ټیپو په کال ۱۷۹۹ز کې د انگرېزانو لخوا ماتې وخوړه. مرهتان هم له انگرېزانو سره په پوره مېړانې وجنگېدل، خو په کال ۱۸۱۸ز کې د دوی ځواک کمزوری شو او انگرېزي کمپنی ته تسليم شول.)

۱۷ (پنجاب د هند ځینې نورې سیمې د انگرېزانو په تسلط کې نه وې، خو د بریتانیا امپراتوري په هند کې یو ریښتینی واقعیت وو، د سیکانو او د برما له ګورخه جنګیالیو سره له جګړو وروسته د انگرېزانو سیمې پراخې کړې.)

۱۸ (انگرېزانو له سیکانو سره دوې لویې جګړې وکړې چې یوه یې په ۱۸۴۵-۴۶ز کې او بله یې په ۱۸۴۸-۴۹ز کې رامېنځ ته شوې، په دویمه جګړه کې انگرېزانو

سیکانو ته د چیلیانوال په سیمه کې سخته ماتې ورکړه، په پایله کې پنجاب انگریزانو لاندې کړ.

۱۹ (وروسته له هغې چې برتانویانو هند اشغال کړ، د هند ډېرو ملي مبارزینو د انگریز استعمار په وړاندې ډله ییزې او خانځاني (انفرادي) جگړې او هڅې کړې دي، چې له هغې څخه یو تن د هند ملي مبارز، سوباس چندرا بوس دی چې په ۱۹۳۸-۱۹۳۹ز کلونو کې د هند د ملي کانګرس مشر وو، نوموړی خورا جگړن او توریالی کس وو، د دویمې نړیوالې جگړې پر مهال، د انگریزانو له نظارت څخه وتښتېد، د افغانستان له لارې، المان ته ولاړ او له هغه ځایه جاپان ته ورسېد، هلته یې د آزاد هند په نوم حکومت جوړ کړ، هغه هندي اسیران چې د انگریزانو په پوځ کې وو او په دویمه نړیواله جگړه کې د جرمنیانو، ایټالیانو او جاپانیانو (محور هیوادونه) لخوا نیول شوي وو، سوباس چندرا بوس له هغوی او نورو تبعیدي هندیانو څخه د هند د ملي پوځ (INA) په نوم پیاوړی پوځ جوړ کړ، چې د جاپانیانو سره د انگریزانو پر وړاندې مټ په مټ وجنگېدل.

۲۰ (خو له بله پلوه انگریزانو یو شمېر هنديان داسې هم وروزل چې د خپلو خلکو پر وړاندې د انگریزي پوځیانو پر ملاتړ، د هندوستان د آزادۍ غوښتونکو پر وړاندې وجنگېدل، چې ښه بېلګه یې د ۱۸۵۷ز کال د پاڅونوالو پر وړاندې د مسلمانانو، سیکانو، نیپالیانو او نورو غبرګون وو، نو ځکه خو په هند کې د انگریزي کمپنۍ دوه تنو مهمو مشرانو (کالیوو او وارن هستینګس) لخوا د پنځوسو کلونو څخه په کمه موده کې هندوستان پخپله د هندیانو په لاس د انگریزانو لپاره فتح شو.)

۲۱ (تر هغې چې انگریزان له هند څخه نه وو وتلي (۱۹۴۷ز) څه د پاسه ۳۰۰ کاله کېږي چې انگریزان د مدراس په ولایت کې ځای پرځای وو، ۱۹۰ کاله د بنگال، بهار او ختیځو سیمو کې حکومت کوي، ۱۴۸ کاله وړاندې یې خپله واکمني او نفوذ، د هند جنوب ته وغځوله، د هند په مرکزي او لویدیځو سیمو او شمالي ولایتونو، اوتراپردېش (چې په هغه وخت کې یې متحده ولایتونه بلل) ۱۲۸ کاله پخوا ځای پرځای شول او ۹۸ کاله مخکې پر پنجاب باندې مسلط شول.)

توره کرښه/ ۱۵۳

۲۲ (په دې ډول انگرېزانو په زور، زر، زاریو، غداريو او نورو ناانساني کړنو باندې ورو، ورو لوی هندوستان لاندې کړ. ومو لوستل چې انگرېزانو وروسته د خپلو هر ډول خپونکو اوږد مهالو شیطاني پلانونو د پلي کولو په پایله کې وکولی شول د لوی هندوستان خلک په ډېر لږ، بشري ځواک، لکه چې دوی وايي: «له دې امله ده چې ۶۸۰۰۰» او د هندیانو وینې یې په اسانۍ سره (**)) انگرېزان په اسانۍ سره په ۳۲۰/۰۰۰/۰۰۰، هندیانو باندې حکومت کوي وزبښلې.

۲۳ (۱- تشریحات او اخځ لیکونه برهمن: په هندومت یا هندوپزم کې برهمن ځکه سپېڅلي او مقدس گڼل شوي دي چې دوی دیني او مذهبي چارې پر مخ بیايي او په ټولنه کې روحانیون او پندتان دي، د هندوپزم د عقیدې پر بنسټ برهمن له خولې پیدا شوی دی نو ځکه خوله د بدن پر ټولو غړو باندې ځانگړی امتیاز لري.

۲- کستري: ... د منو په قانون یا منو شاستر کې د کستریانو دندې داسې ټاکل شوي دي: «کستري ته حکم وشو چې د خلکو ساتنه وکړي، انعام او بخشش ورکړي، قرباني ورکړي، ویدونه ولولي او له شهرت پرستی نه ځان وساتي.» عالمه ابوریحان البیروني په خپل مشهور اثر کتاب الهند کې د کستریانو په اړوند داسې لیکلي دي: «د کستري لپاره برم یو ضروري کار دی، خلک باید ورته وډار شي، کستري باید زړور، غښتلی، د زغم خاوند، پیاوړی، ژبور او سربښدونکی وي»

۳- ویسیا: ... «ویسیا باید غلې دانې وساتي، انعام ورکړي، قربانۍ ورکړي، ویدونه ولولي، سوداگري وکړي، پور ورکړي، کرڼه او زراعت د دوی دنده ده».

۴- شودرا: دا طبقه د ټولنیز جوړښت پر بنسټ ښکته او ټیټه گڼله کېدله نو دوی ته به اچھوت یا نجس او پلید هم ویل کېدل. برهمنانو، کستریانو او ویسیا، دغه طبقه خپل سیلان نه گڼل، دوی معمولاً لاندینۍ دندې ترسره کولې: موچیتوب، دوبي توب، د ټوکریو جوړول، کاللي، جوالي توب، ندافي، د ناولو ویالو پاکول، ډمتوب او نورې معمولي دندې. په منو شاستر کې راغلي دي: «شودرا بل هېڅ کار نلري پرته له دې چې د نورو خدمت او چوپړ وکړي ددې لپاره چې شودرا غیر اریایي خلک وو نو د ټولنې پاتې درې گونو طبقو دوی خپل سیلان نه گڼل او له دوی نه به یې کرکه کوله او دوی ته یې د اچھوت او نجس

خطاب کاوه. د دوی د خویندو او لوڼو سره چا واده نه کاوه او نه به یې خپلې لوڼې او خویندې دوی ته ورکولې، همدا راز په ټولو ټولنیزو چارو کې دوی یو وروسته پاتې طبقه گڼل کېدله او د ټولو ټولنیزو مزایاوو نه یې برخې وو. په پښتو ژبه کې د شودرا کلمه اوس هم ژوندۍ ده بې تهذیبه، ناپوهه او بې عقل سړي ته سوډر وايي. (د ډاکټر لطیف یاد له مقالې څخه: د هندوانو د ټولنیز جوړښت څلور پوړونه).

بل ځای د انگریزي او هندي پوځیانو شمېرې داسې لیکل شوي دي: «په هند کې د بریتانیا د اړونده پوځونو (***) شمېره له ۲۰۴۰۰۰ څخه پورته ده. نږدې شپږ زره، (بنايي دغه شمېره شپېته زره وي) کسان د انگرېزانو د پوځ منصب لرونکي (افسران) تشکیلوي او ۱۸۷۴، تنه هوایي پیلوټان دي، پاتې نور پوځ (۱۹۶۱۲۶) تنه د هندیانو څخه جوړ شوي دي، له دې لوی شمېر هندیانو څخه، لږ کسان د افسرۍ درجې ته رسېدلي دي. له هندیانو څخه په هوایي ځواکونو او د وسلو جوړولو په کارخانو کې د گډون حق اخیستل شوی دی، چې ۷۰ سلنه پوځ له دوی څخه جوړ شوی دی. د بریتانیا دولت نړیوالو ته د هندوستان اوسیدونکي نالایق او احمقان ورپېژندلی شوي دي، خو دوی حاضر نه دي چې همدغه نالایق خلک آزاد پرېږدي ترڅو د جگړې فنون پخپله زده کړي او کمال ته ورسېږي.

آیا د هند استقلال د عدم تشدد مبارزې پایله وه؟

استقلال او خپلواکي د هر ملت لپاره تر ټولو لوړ ارزښت دی. ملتونو د هر بل ارزښت په پرتله، د خپل استقلال نه د دفاع او یا د لاسته راوړو په لاره کې، ډېرې سربښندنې کړي دي. استقلال هغه یوازینی ارزښت دی چې هر مین ولس یې په هره بیه ترلاسه کول غواړي. د استقلال او خپلواکۍ د گټلو د لارې اتلان تر ټولو نورو اتلانو غوره دي. د دغې لارې اتلان پخپله د خپلو اولسونو لپاره د مبارزې، ژوند او پایښت تلپاتې سټې دي.

د هر ولس لپاره د تاریخ هغه برخه په زړه پورې ده چې د استقلال او خپلواکۍ د گټلو په لاره کې، د دغه ولس مېړانې او قربانۍ بیانوي. د هر ولس لپاره د تاریخ هغه برخه رېښه ده چې د دغه ولس ماتې، لاندې کول او بې وسۍ

بیانوي. هر اولس هر هغه چا ته چې د ولس استقلال او خپلواکۍ ته ژمن نه پاتې کېږي او یا د دښمن ترڅنګ درېږي، خاین وایي.

د بشریت تاریخ د آزادۍ له غورځنگونو څخه ډک دی. که چېرې وپوښتو چې ولې د نورو هېوادونو، د خپلواکۍ د غورځنگونو څېرل اړین دي؟ ښایي تر ټولو غوره ځواب به دا وي چې تاریخ د دلی شوو تجربو د څېړنې علم دی. مونږ ډېری وخت اورو چې وایي: «تاریخ تکرارېږي». آیا دا حتمي ده؟ نه هېڅکله هم نه. د تاریخي پېښو د لاملونو او اغېزو په اړه پوهاوی د وینو د سپما په مانا ده. که چېرې مونږ د نورو بریالیتوبونه او ناکامۍ په کره توګه وڅېړو، پند ترې واخلو کېدای شي چې هغه تېروتنې بیا ځلې و نکړو. همدا شان د نورو هېوادونو د آزادۍ د غورځنگونو څېړنې، مونږ ته دا رانښيي چې کوم فکتورونه یو ولس د خپلواکۍ د لاسته راوړلو لپاره هڅوي او کوم فکتورونه یې روحیه ځبي.

په دا تېرو او ولسو کلونو کې چې زمونږ هېواد اشغال دی. کابو د هر افغان لپاره هېوادنی مسئلې ډېرې مهمې شوې دي او خامخا له روغې نه وروسته، د چای او یا اوبو له رارسېدو نه دمخه همدا خبرې اترې پیل کېږي. د خبرو پایلې تل د روان اشغال پای او د هېواد د استقلال او خپلواکۍ بېرته لاسته راوړل، یوازینۍ چاره راوځي. خو اوس کله کله داسې هم پېښېږي چې یو نیم څوک پیدا شي، او داسې استدلال کوي چې زمونږ خلک ناپوه او وروسته پاتې دي. د استقلال د گټلو په پلمه جگړه کول ناسم کار دی. استقلال او خپلواکي کېدای شي د عدم تشدد له لارې ترلاسه شي او هندوستان د یوې بېلګې په توګه وړاندې کوي.

دلته مو وپتېيله چې دغې مسئلې ته یوه ځنډنده کتنه وکړو. راځئ چې په ګډه دغې پوښتنې ته ځواب پیدا کړو چې آیا د هند استقلال د عدم تشدد مبارزې پایله وه؟

تر هر څه نه رومي، باید دا په یاد ولرو چې د هندوستان د آزادۍ غورځنگ، آن د سلمې پېړۍ تر دوهمې لسیزې پورې له امتیاز لرونکي قشر (روشنفکر) سره هېڅ نه وو تړل شوی او ریښې یې یوازې د ټولنې له تل څخه خړوبه کېدې. د انګلیسي نیواک پر ضد د هندوستانیانو وسله وال مقاومت آن د هند تر خپلواکه

کېدو پورې هېڅکله هم په ټپه ندی درېدلې.

له دې چې دغه مقاومتونه سیمه ییز، قومي او قبایلي پاتې شول، نو ځکه ډېر ونه پېژندل شول، لکه: د اتلسمې پېړۍ په نیمايي کې د شمالي بنگال د «سنیاسي» او د بهار د «چونار» پاڅونونه. همدا شان په نولسمه پېړۍ کې د بزگرانو پاڅونونه. د پښتنو او بلوڅانو وسله وال مقاومت خو مونږ ته ښه څرگند دی. هو! دا بېخي سمه ده چې دغه پاڅونونه دومره ځواکمن نه وو چې د انګلیس واکمنۍ ته گواښ پېښ کړي.

لکه څرنګه چې پوهېږو د شرقي هند انګلیسي کمپنۍ له ډېر پخوا نه له هندوستان سره سوداګري کوله. کمپنۍ په ۱۷۵۷ کې د پلاسي جګړې په پایله کې بنگال لاندې کړ او له دې وروسته یې په تدریجي توګه ټوله هندوستانۍ خاوره تر خپلې ولکې لاندې راوستله.

د پلاسي له جګړې نه پوره سل کاله وروسته، په ۱۸۵۷ کې د انګلیس پر ضد د هندوستانیانو لومړی ملي پاڅون وشو. هندي تاریخ لیکونکي دغه پاڅون د خپلې خپلواکۍ د گټلو لپاره لومړی جګړه بولي، خو انګلیسان یې بیا د هندي سپاهیانو بلوا بولي.

د ۱۸۵۷ کال پاڅون هسې ناڅاپي پېښه نه وه. دغه پاڅون خپل سیاسي، اقتصادي، ټولنیز - مذهبي او نظامي عوامل لرل. دلته د بحث د لنډېدو لپاره د پورته یادو عواملو، له راسپړلو څخه په رټه تېرېږو. دا سمه ده چې دغه پاڅون سپاهیانو پیل کړ، خو د پاڅون کوونکو په لیکو کې د نظامیانو په پرتله د عادي ولسي وګړو شمېر څو ځلې ډېر و.

په دغه پاڅون کې هندوان او مسلمانان یو شان د انګلس پر ضد ودرېدل، او د خپلواکۍ د لاسته راوړو لپاره یې په یوه سنگر کې خپلې وینې توبې کړې. د پنجاب له سکانو او د جنوبي هند له ځینو هندوانو نه پرته د هندوستان ټولې واکمنې کورنۍ، یو مخ د پاڅون تر شا ودرېدلې. هندو سپاهیانو تر مسلمانانو دمخه وروستی مغلي امپراتور، بهادر شاه د انګلیس له نظر بندۍ نه راخلاص او بیعت یې ور ته وکړ. په بله وینا د هندوستان د آزادۍ لومړی ملي پاڅون د ټولنې تر ټولو نېستمې طبقې وکړ. دغه ملي پاڅون هغه مهال وشو چې دغه

توره کرښه/ ۱۵۷

نړۍ ته آشنا گاندي، نهرو، سوباش چندر بوس او دا لسگونه يا سلگونه نور اتلان لا زېږېدلي هم نه وو.

د ۱۸۵۷ز کال پاڅون دومره ځواکمن و چې د برتانوي امپراتورۍ بنسټونه يې ولړزول. د هندوستانيانو بد مرغي په دې کې وه چې د پنجاب سکان او د هند د جنوبي سيمو سپاهيان او واکمن انگليس ته وفاداره پاتې شول. دغه کار هم د «بېل يې کړه، اېل يې کړه» سياست په مټ وشو. انگليس خپلو گوډاگيانو ته وويل چې که پاڅون بريالی شي، مغلي دربار به بيا واگې په لاس کې واخلي، ستاسو گټه به څه وي.

له دغه کاره انگليس څه گټه وکړه؟ ښکاره خبره ده چې تر هر څه رومي يې د پاڅون کوونکو ځواک لږ کړ؛ هندوستانی يې له هندوستانی سره په جنگ واچاوه؛ د پاڅون جغرافيه يې محدوده کړه او وروستۍ خبره دا چې ملي پاڅون يې هسې د يو شمېر سپاهيانو د بغاوت تر کچې راټيټ کړ.

انگليس دغه پاڅون په پوره بې رحمۍ سره وځاپه. انگليس نه يوازې هغه کسان ووژل چې په پاڅون کې يې گډون کړی وو، بلکې سلگونه زره داسې وگړي يې هم ووژل چې له هېڅ نه خبر نه وو. په بله وينا د انگليس له گوډاگيانو پرته هر هندوستانی وگړی، له ماشوم نه نيولې تر ښځو او بوډاگانو پورې، په مرگ محکوم ول. د هندي وگړو د تلفاتو په اړه بېلابېلې شمېرې ورکړل شوې دي. يوه شمېره ښيي چې انگليس ۱،۲ ميليونه هندوستانیان له تېغه تېر کړل. د زرگونو کليو تر څنګ ډهلی، کانپور، لکنهو او جهانسي د عامو وژنو په ډگرونو او کنډوالو بدل شول.

انگليس وتوانېده چې د څه باندې يوه کال په موده کې، پاڅون په بشپړه توگه وځپي خو د اوريسا ايالات په ځينو سيمو کې پاڅون آن تر ۱۸۶۲ز کاله پورې دوام درلود. د دغې پېښې په اړه يو په زړه پورې واقعيت دا دی چې انگليس يو تن هم بندي و نه نيوه او آن يوه تن ته هم محکمې سزا ورنکړه. هر څوک چې د انگليس له چوپړيانو څخه نه و، بې پوښتنې په مرگ محکوم و. د قربانيانو له ډلې نه يو تن، د مغلي ټولواکمنې کورنۍ وروستی واکمن، بهادر شاه و. دغه تش په نوم پاچا پخپله د انگليس گوډاگي و، ډېر کلونه يې هر څه د خپل بادار

په امر تر سره کول. بهادر شاه په پاڅون کې هډو هېڅ رول نه درلود. انگلیس د دې لپاره چې خپل زور ونیسي او د مغلي ټولواکمني کورنۍ، ټغر ټول کړي، د بهادر شاه دوه زامن او یو لمسی یې ووژل، دی (بهادر شاه) یې له کورنۍ سره د برما د رنگون ښار ته تبعید کړ.

د پاڅون له خپلو وروسته، د انگلیس حکومت پرېکړه وکړه چې هند مخامخ په لندن پورې ونړي. په دې توګه پر هند باندې د شرقي هند برتانوي کمپنۍ، واکمني پای ته رسېږي او د برتانوي هند واکمني پیل کېږي. دا چې دغه بدلون د سیمې او افغانستان لپاره څه پایلې لرلې، له دې چې زموږ د بحث موضوع نده، نو په رټه ورڅخه تېرېږو.

د دې لپاره چې خبرې لنډې او د مهمو پېښو روښانه انځور ولرو، نو اړینه وبلل شوه چې د گاندي د عدم تشدد مبارزه او د هندوستانیانو وسله واله مبارزه په جلا جلا توګه راوسپړو. په پای کې به پایلې راوباسو.

الف - د گاندي د عدم تشدد مبارزه:

له دې چې د عدم تشدد مبارزه یو سیاسي لید و نو باید یوه سیاسي گوند یې د عملي کېدو لپاره مبارزه کړې وه. دلته د هند د کانګرس گوند مطرح کېږي. د دغه گوند په اړه څو مهمې خبرې:

د هند کانګرس گوند په ۱۸۸۵ز کال کې د ایلن اکتاوين هیوم په نوبت او لارښوونه تاسیس شو. ایلن اکتاوين هیوم په خپله انگلیس او آن د برتانوي شرقي هند کمپنۍ د واکمنۍ راهیسې په هندوستان کې سرکاري مامور و. دغه مامور د «هندي سپاهیانو پاڅون» او د دغه پاڅون د خپلو په بهیر کې وینې بهېدنې، په خپلو سترگو لیدلې وې.

که چېرې د کانګرس گوند، د برتانوي هند د حکومت له ملاتړ څخه برخمن نه وای، تاسیس او شتوالی یې ناشونی کار و. له دې چې په برتانوي هند کې بل گوند موجود نه و او هم د بل گوند جوړولو ته اجازه نه وه، نو ځکه د بېلابېلو نظرونو لرونکي کسان په دغه گوند کې راغونډ شوي ول. په لومړیو کابو دېرشو کلونو کې، د دغه گوند غړي یو مخ انگلیس پلوه وو.

د کانګرس گوند د یوه پام وړ سیاسي ځواک په توګه، لمړی ځل هغه وخت

توره کرښه/ ۱۵۹

ولیدل شو، کله چې انګلیس په ۱۹۰۵ کې، بنګال په ختیځ او لوېدیځ بنګال باندې ووېشه. د کانګرس ګوند د لمړي ځل لپاره په ۱۹۲۹ز کال کې په زغرده اعلان وکړ چې، وروستی موخه یې د هندوستان د استقلال ګټل جوړوي.

ګاندي له ۱۸۹۳ز کال څخه تر ۱۹۱۴ز کال پورې په جنوبي افریقا کې د یوه حقوقپوه (وکیل) او سیاسي فعال په توګه بوخت و. ګاندي د جنوبي افریقا د «بویر» په جګړه کې له انګلیسي اشغالګرو څخه نه یوازې پخپله ملاتړ وکړ، بلکې په جنوبي افریقا کې مېشت هندوستانیان یې هم دې ته چمتو کړل، ترڅو له انګلیس څخه په کلکه ملاتړ وکړي. ګاندي د ۱۹۱۵ز کال د جنورۍ په میاشت کې، د تل لپاره بېرته هندوستان ته ستون شو.

لکه څرنګه چې پوهېږو په دغه وخت کې لومړۍ نړیواله جګړه روانه وه. دلته په هندوستان کې ګاندي یو ځل بیا د انګلیس چوپړ ته ور ودانګل او خپل هېوادوال یې وهڅول ترڅو د برتانوي هند د پوځ په لیکو کې تنظیم شي. د لومړۍ نړیوالې جګړې په کلونو کې یو نیم ملیون هندي وګړي، په داوطلبانه توګه د جګړې په بېلابېلو محاذونو کې د انګلیس لپاره وجنګېدل.

کله چې ګاندي د کانګرس ګوند غړی شو، د ګوند په دننه کې د بېلابېلو ډلو ترمنځ سختې تړبګنۍ روانې وې. ځینو وسله والې مبارزې ته لېواله وو، خو ځینې نورو یې بیا مخالفت کاوه. کله چې ګاندي د خپلې عدم تشدد مبارزې (ساتیاګرا) په مټ د بېهار او گجرات د بزګرانو ستونزې حل کړې او حکومت یې اړ کړ چې د بزګرانو غوښتنې ومنې، نو د خلکو له خوا د مهاتما لقب ورکړل شو.

مهاتما ګاندي په ۱۹۲۱ز کال کې د کانګرس ګوند د مشر په توګه انتخاب شو. د دې لپاره چې ګوند ولس ته نږدې او د غوره شوو (نخبګانو) له انحصار څخه یې خلاص کړي، هغه په ګوند کې ډېرې بنسټیزې سمونې رامنځ ته کړې. د ګوند حق العضویت یې راتیټ او په کلیوالي سیمو کې یې ځانګې پړانستلې. د دغه کار پایله دا شوه چې د ګوند د غړو شمېر څو ځله ډېر شو او نوې څېرې راڅرګندې شوې، چې کابو ډېری یې د ګاندي د فکري مکتب پلویان وو. په دغه وخت کې مهاتما ګاندي، خپله د «ساتیاګرا» (عدم تشدد) نظریه ولس ته وړاندې کړه او ملاتړ یې ترلاسه کړ.

ساتياگرا د سانسکرت له دوو کلمو «حقيقت» او «خواک» څخه جوړه شوې ده او مانا يې داسې ده: پر حقيقت باندې ټينگ باور لرل. ساتيگرا - يوه فلسفه او د ژوند يوه بڼه بلل کېږي. له تاوتريخوالي پرته مقاومت د دغې فلسفې اصلي تومنه جوړوي. په بله وينا ساتياگرا داسې يو څه ته وايي، چې نن ورځ يې «مدني مقاومت» بولي.

د مهاتما گاندي د عدم تشدد مبارزې کارندې وسلې لاندې غورځنگونه وو:

الف - د همکاري نه کولو غورځنگ (پيل ۱۹۲۰ - ۱۹۲۲) ز کلونه

ب - د مدني نافرمانۍ غورځنگ (پيل ۱۹۳۰ ز کال)

ج - د هندوستان د پرېښون (په تنظيم شوې توگه له هندوستان څخه د انگليس د وتلو) غورځنگ. (پيل ۱۹۴۲ ز کال).

د يادولو وړ ده، سره له دې چې مهاتما گاندي په ۱۹۳۴ ز کال کې له سياست او د کانگرس گوند له غړيتوب څخه په دې پلمه استعفا وکړه، ترڅو د کليوالي سيمو چارو ته وخت پيدا کړي خو بيا هم دې (گاندي) د گوند او خلکو معنوي مشر پاتې شو. بنايي دا به د هر چا لپاره حيرانوونکې واوسې، چې د هند د استقلال او خپلواکۍ له گټلو نه وروسته، د گاندي زړه غوښتل ترڅو د کانگرس گوند منحل کړي. (دغه موضوع د مهاتما گاندي د کلياتو په ۹۰ یم ټوک کې ياده شوې ده).

د دوهمې نړيوالې جگړې پيل د هند د آزادۍ غورځنگ مشران او د کانگرس گوند غړي له يوه نوي چلنج سره مخامخ کړل. دا پرېکړه گرانه وه چې له کوم لوري څخه ملاتړ وکړي. مهاتما گاندي داسې انگېرله چې جگړه د امپرياليزم او فاشيزم ترمېنځ ده، نو ځکه دا يوازې د اروپا ستونزه ده.

د هندوستانې مشرانو ترمېنځ او د کانگرس گوند په لیکو کې يووالی په بشپړه توگه له منځه لاړ. په دغه وخت کې د انگليس حکومت اعلان وکړ او ژمنه يې وکړه، چې که چېرې هندوستانيان له انگليس څخه ملاتړ وکړي، د جگړې په پای ته رسېدو سره به هندوستان ته آزادي ورکړي. هماغه وو چې د کانگرس گوند له انگليس څخه خپل ملاتړ اعلان کړ. په بله وينا هندوستانيان د انگليس د پايښت او گټو لپاره دوهمې نړيوالې جگړې ته ننوتل او يې حسابه ځاني او

توره کرښه / ۱۶۱

مادي زيانونه يې وزغمل. دغو شمېرو ته خيږ شئ. د دوهمې نړيوالې جگړې په پيل کې د برتانوي هند د اردو شمېر دوه سوه زره تنه وو، خو د جگړې په پای کې يې شمېر دوه نيم (۲،۵) مليونه وو. تاريخ داسې څه، هېڅکله هم ندي ليدلي.

د گاندي د عدم تشدد مبارزې په اډانه کې د «همکارۍ نه کولو غورځنگ» دوې ښې بېلگې د بيهار او گجرات د بزگرانو سره مرسته وه چې حکومت لږې اسانتياوې رامېنځته کړي او د دغو دوو سيمو پر بزگرانو باندي د حکومت او سوداگرو له خوا فشار يو څه لږ شو. آيا داسې انگېرنه چې د گاندي طلسم، استعمارگر دې ته اړ ايستل چې له هندوستان څخه ووځي او خپل اشغال پای ته ورسوي سمه ده؟ نه، هېڅکله هم نه.

د مهاتما گاندي د «مديني مقاومت» تر ټولو نوموتې او ځلانده بېلگه د ۱۹۳۰ز کال د «مالگې لاريون» دی. د دغه لاريون موخه دا وه چې پر مالگې باندي د انگليس انحصار مات کړي. انگليس خلک اړ ايستل تر څو مالگه له دولت څخه راوښيي. ښکاره خبره ده چې هندوستانيانو تر انگليسانو دمخه مالگه پېژندله او له پېړيو راهيسې يې د مالگې د توليد ښه غوږېدلی سیستم او پراخې سرچينې لرلې. کله چې انگليسانو هند لاندي کړ، د مالگې په گډون ډېر توکي يې تر خپل انحصار لاندي راوستل او کاروبارونه يې په بشپړه توگه د انگليسي سوداگرو په لاس کې وو.

مالگه به له بهر څخه راوړل کېده او که به په هندوستان کې هم توليدېدله، د کارخانو خاوندان يې يو مخ انگليسان وو. حکومت د مالگې د ماليې له درکه ډېرې پيسې اخېستې. دلته دې مسئلې ته پام کول اړين دي چې د مالگې قضيه ډېره پخوانۍ وه، آن په نولسمه پېړۍ کې را ټوکېدلې وه.

د گاندي په مشرۍ د مالگې لاريون د ۱۹۳۰ز کال د مارچ د مياشتې پر دولسمه نېټه، په دې موخه پيل شو چې د سمندر له اوبو نه په غير قانوني توگه مالگه لاس ته راوړي. دغه لاريون د احمد آباد له ښار څخه پيل شو او موخه، د عرب سمندر پر غاړې پرتې «داندي» نومې سيمې ته رسېدل وو. «داندي» له احمد آباد څخه ۳۹۰ کيلو متره لږې وه. گاندي دغه پلي يون له خپلو ۷۸ ملگرو سره

پیل کې، خو کله چې خپل منزل ته رسېده په زرگونه خلک ورسره یو ځای شوي وو.

مهاتما گاندي او پلویانو یې د اپریل د میاشتې پر شپږمه نېټه، په «ډاندي» کې د سمندر له اوبو څخه مالګه لاسته راوړه. په دې توګه په هند کې د برتانوي راج، د ۱۸۸۲ کال د مالګې قانون مات شو. له دې نه وروسته دغه لاریون د همدغه سمندر پر غاړه د جنوب په لور وخوځېده. گاندي به په کلیو او بانډو کې خلکو ته ویناوې کولې او هر ځای به یې د سمندر له اوبو نه مالګه تر لاسه کوله.

د همدغه کال د مئی د میاشتې پر پنځمه نېټه، د برتانوي هند حکومتي چارواکو، مهاتما گاندي جېل ته واچاوه او د لاریون ګډون کوونکي یې په ډېر بېرحمۍ سره وځپل. د مالګې د لاریون په تور (۶۰) زره تنه بنديان شول.

پوښتنه دا ده چې آیا د مالګې لاریون له انگلیس څخه د امتیاز په نوم کوم څه ترلاسه کړل؟ ځواب یو ځل بیا منفي دی. انگلیس د لاریون کوونکو حتی یوه غوښتنه هم و نه منله. د لاریون کوونکو ګټه دا وه چې ۶۰ زره کسان یې بنديان او د زرګونو نورو سروڼه، لاسونه او د بدن نور هډوکي مات شول.

همدا شان د مهاتما گاندي د ۱۹۴۲ز کال د اګست د میاشتې د اتمې نېټې «د هندوستان د پرېښون غورځنګ» هم یوه بشپړه ماته وه. دغه غورځنګ د بمبي په ښار کې، د مهاتما گاندي له یوې وینا سره په خوځښت راغی. سره له دې چې د جګړې وخت و، خو د برتانوي هند حکومت بشپړه تیاري لرله. حکومت د اګست پر نهمه مهاتما گاندي، نهرو، کلام آزاد او د کانګرس ګوند ټول مخور مشران ونيول.

د گاندي له وینا څخه وروسته درې څلور ورځې سوله ییزې مظاهرې او لاریونونه روان وو. وروسته تاوتریخوالی رامنځ ته شو، ډېرې دولتي ودانۍ، د پولیسو ټاڼې، د اورګاډو تم ځایونو ته اور واچول شو.

حکومت د غورځنګ په ځپلو کې برلاسی شو او لسګونه زره خلک یې بنديان کړل. د غورځنګ په ځپلو کې د هندوستان ډېرې سیاسي ډلې لکه: مسلم لیګ، «هندو ماهاسبا» او کمونستان؛ سوداګریز قشر، ټولې واکمني کورنۍ (نوابان،

توره کرښه/ ۱۶۳

راجاگان او نور) د انگلیس کلک ملاتړي او باوري ملگري وو. گاندي د ۱۹۴۴ز کال د مئي په مياشت کې له جېل څخه راخلاص شو.

لکه څرنگه چې ولیدل شول، د مهاتما گاندي د عدم تشدد مبارزې، هېڅکله هم انگلیس ندی اړ ایستلی چې خپل بنکېلاک پای ته ورسوي او د هندوستان خپلواکي او استقلال ومني. دا خبره ناسمه ده چې د هند استقلال د عدم تشدد مبارزې پایله وه. ولي؟

لومړی لامل یې دا دی چې د هندوستان د آزادۍ یا خپلواکۍ په غورځنگ کې بېلابېلې ډلې بنکېل وې. هره ډله د پېښو خپل انځور لري. د بېلگې په توگه د هند، بنگله دېش، سريلانکا او د پاکستان تاريخ پوهان د پېښو په اړه يو شان نظر نلري. د انگلیس تاريخ لیکوونکي بيا مستعمرو ته د ځواک د لېږد خبره کوي.

دویم لامل یې دا دی چې په شلمه پېړۍ کې، د انگلیس پر ضد د هندوستانیانو وسله واله مبارزه هېڅکله هم نده درېدلې. برعکس پراخه شوې ده، آن تر دې چې سېهاش چندر بوس په جلا وطنۍ کې موقت حکومت جوړ کړ. د برتانوي هند د واکمنۍ په لړزولو کې د گاندي د عدم تشدد مبارزې په پرتله، سېهاش چندر بوس زښت ډېر بريالی و. وروستی لامل یې دا چې د هند په آزادولو کې بهرنیو (نړیوالو) فکتورونو هم پرېکنده رول درلود.

دې ته هم باید ځیر شو چې له جگړې سره مخالفت یا د زور زیاتي له کارونې سره د مخالفت فلسفه، هسې ساده هم نده لکه چې په ظاهره ښکاري. جگړه کېدای شي بېلابېلې بڼې ولري لکه: تعرضي، دفاعي، کورنۍ، د اشغال ضد او.... ټولې جگړې په یوه تېره تلل د حل لار او عملي نده. د دې خبرې جاذبه د لیدو وړ ده لکه چې وایي: «که چا پر مخ یوه څپېړه ووهلې، د خپل مخ بله خوا هم ور واړه...»، خو که داسې وشول چې پر دواړو مخونو یې هم ووهلې، سر او لاسونه یې هم در مات کړل، د دواړو کونایتیو په منځ کې یې هم لغته در کړه، جیبونه یې هم در وشکول او زندان کې یې هم واچولې، بیا څه کوي؟

هند او پاکستان

د هندوستان د خپلواکۍ ۷۰ کاليزه د پاکستان رامېنځ ته کېدل:

داکونوميست دمجلې راپور د خپرونې ځای لندن:
پدی رپوټ کې لاندې مهمې مسئلې ځای شوي دي.

يوه لنډه سريزه:

د هند او پاکستان د وسلوالو ځواکونو پرتله.

د هند او پاکستان د دېمنې لاملونه، د هند او پاکستان اقتصادي او ټولنيز حالت.

ددويمې نړېوالې جگړې په پای کې د برتانيا امپراتوري په هند کې ددوو ستونزو سره مخامخ شول، په هند کې مختلفو کړيو ژوند کاوه چې نيم هند ددوی تر کنټرول لاندی وو او پاتې نور د برتانيا دنسکيلاکگر ځواک تر لاس لاندې وو.

د مهاتما گاندي کانگرس گوند د هند د خپلواکۍ لپاره مبارزه کوله، پداسې حال کې چې د محمد علي جناح په مشرۍ د مسلميم گوند د يوه خپلواک مسلمان هېواد چې د هېواد ۳۰ سلنه جوړوله، غوښتونکی وو.

په پایله کې د هندوستان تر خپلواکۍ وروسته د هند او پاکستان په نوم هېوادونه جوړ شول. د هند او پاکستان تر مېنځ د ۲۰۰۰ کيلومتره پوله وټاکل شوه. د اگسټ مياشت ۱۹۴۷ز کال د جلا هېوادونو په نوم ياد شول، د دواړو هېوادونو پولې، د وگړو شمېر، د دارايي ویشل، او نظامي وسلې سره مشخصې شولې.

خو د دواړو هېوادو د وگړو د تبادلې په وخت کې ستونزی راوتوکيدې، په پایله کې يو ميلون وگړي ووژل شو او ۱۵ ميلونه بی کوره شول، ددې جنگ په پایله کې د هند او پاکستان تر مېنځ د کشمير لانجمنه ستونزه په يوه دايمي لانجه بدله شوه، د کشمير په لانجمنه مسئله هند او پاکستان په ۱۹۴۵ز کال او ۱۹۷۱ز کال

توره کرښه / 175

جګړې کړي، په دویمه جګړه کې (1971ز کال) پاکستان ماته وخوره د بنگلديش هېواد خپله ازادې له پاکستان څخه واخېستله، پدې جنگ کې د پاکستان پوځ وحشيگري او ظلمونه سرته ورسول چې د تلفاتو شمېر 2.5 ميلونه وګړي وو. د پاکستان پوځ په 1999ز کال د کارگيل په ځينو برخو يرغل وکړ خو د هند پوځ دا سيمې بيرته ونيولې ډزبنډ وشولو، خو د پاکستان پوځ د لاسوهنو له امله همدا اوس هم په هند کې د تروريستانو ډلې وران کاري کوي.

په هند کې د پاکستان داستخباراتي دستگاه يانې اې ايس اې لاسوهنې د هند اوسنی واکمن نارانمودي کوبښ کوي چې پاکستان د انزوا حالت ته بوځي، د هند د وګړو شمېر د پاکستان په پرتله 6 برابره زيات دی په 2014ز کال په هند کې د بهاراتاجنتا گوند واک ترلاسه کړو، مودي وعده وکړه چې هند به سوليزه پاليسي مخته وړي، خو د پاکستان د لاس وهنو او وران کاريو په وړاندې د وسلې کارولو ته اړ شو، د يادولو وړ خبره دا ده چې هند او پاکستان دواړه د اټومي وسلې لرونکي دي، يو بل وړانولې شي، هند د کروز توغندي د برهما 3 په نوم دي چې په نړۍ کې زيات شهرت لري. دا راکېتونه د 300 كيلو گرامه تخريبي موادو د وړلو توان لري. چې کولای شي د پاکستان هره برخه تر برید لاندې راولي. دا وسله په 12 دقيقو کې اسلام اباد او په يوه دقيقه کې لاهور وولي.

د 2016 ز کال د هند او پاکستان نظامي ځواک پرتله شوې.

فعال جنګي پرسونل	
پاکستان	هندوستان
0.7 ميلونه	1.4 ميلونه
ريزرف ځواک	
na	1.2 ميلونه
مليشه	

توره کرښه/177

0.3 ميلونه	1.4 ميلونه
هستوي کوپرې	
130-110	120-100
نظامي بودجه	
7.7 ميليارډ ډالر	51.1 ميليارډه ډالر

د ستونزو او لانجو تاريخ:

هند او پاکستان مشابه ژبه، مشابه قوانين، موسسی له هند څخه په ميراث يوړل، مشابه ژبه لکه انگليسي، پنجابي، اوردو خبرې کولې. جناح په دې باور وو چې پاکستان يو سيکولر مسلمان اسلامي نظام ولري، دی خپله هم سني مذهب وو، د جناح کورنۍ اسماعيليه وه، يو کشونۍ اقليت شيعه مذهب هم وو، دده دويمه ميرمن زردشتي وه. هند او پاکستان په 1960ز کال د اندوس رود د اوبو دوي په هکله يوه لوزنامه لاسليک کړه، چې دې لوزنامې پاکستان ته زيات اهميت درلوده. د پاکستان د کرکټ لوبډلې په 1956ز کال او 1961ز کال هند ته سفر درلوده، تر 1965ز کاله پورې د دواړو هېوادونو خلکو له ويزې پرته يو بل هېواد ته سفر کاوه، په 1946ز کال برتانيا پر هند واکمنه شوه، د هند شمال ته يوه لويه برخه 7.5 ميلونه روپيو د واگرا پر کورنۍ وپلورله، دا سيمه جمو کشمير د (پرنسلي ستيت) ياد شهزادگانو د اوسېدو ځای وو، دا ساحه ډېره ښېرازه او ښکلې وه زياتره اوسيدونکي مسلمانان وو.

يوه پېړۍ وروسته کله چې هند پر پاکستان او هند وويشل شو، دواړو هېوادونو ددې سيمې د ملکيت دعوا کوي، خو مهاراجا ددې سيمې واکمن ددې ځای د خپلواک ساتلو په فکر کې وو. پاکستان يو شمېر داوطلب مسلمانان د مليشو تر نامه لاندې دې سيمې ته واستول او په دې باور درلوده چې د کشمير مسلمانان به ددوی پلوي وکړي، په پايله کې د جمو خلک د پاکستان سره شول ځکه دوی ټول مسلمانان دي، خو د کشمير دره ارامه پاتې شوه او هېڅ خوځښت يې ونکړ،

کوم جنگ چې وشولو د کشمیر او جمو لویه برخه هند وساتله. د ملګرو ملتونو لخوا وړاندیز وشو چې دواړه هېوادونه باید خپل پوځونه شاته کړي او د خلکو ټول پوښتنه وشي چې کله پاکستان خپل ځواکونه ونه ویستل هند هم د ټول پوښتنې نه په شا شولو. دا ستونزه تراوسه د دواړو ملکونو تر مېنځ ناحله پاتې ده، پر دغه جنگو کې 44000 تنو خپل ژوند له لاسه ورکړ او 150 زره هندوان له خپلو کورونو کډه شول، پاکستان تر دې دمخه ترهګرې ډلې هند او د کشمیر سیمې ته د وران کاري لپاره استوي، هند هم خپل پوځیان وساتل زیاتره کشمیران د کشمیر لپاره خپلواک هیواد غواړي. هند جلا کېدو پر وخت د هند په تناسب 5.1 وو اوس 200 ملیونه وګړي لري، هند یو میلیارد او دو سوه ملیونه وګړي لري چې د هر 7 تنو څخه یې یو مسلمان دی. د هند د مسلمانانو شمېر د پاکستان دوګړو د شمېر سره سم دی. پاکستان د جلا کېدو پر وخت 30 فیصده پوځ، 40 فیصده بحري ځواک، 20 فیصده هوايي ځواک د هند څخه په میراث یوړلو، اوس پاکستان په مرز ډول ځواک لري. د پاکستان د پوځ په پیاوړتیا کې امریکا زیاته مرسته کړې، زیاتې وسلې ورته ورکړي دي. د پاکستان جنرالانو په 1958ز کال ملکي حکومت را سرنگون کړ. د پاکستان جنرالانو 1965ز کال کې یو ځل بیا ترهګریزې ډلې جمو کشمیر ته واستولې خو د هند پوځ دوی شاتګ ته اړ ویستل او ډزبند وشو. پاکستان څه تر لاسه نه کړل او د هند د پوځ پر ځواکمنۍ وپوهېدل.

5 کاله وروسته په ختیځ پاکستان کې ناامني او ګډوډي راپورته شوه یوه کوشنې ګورلايي ډله چې هند یې ملاتړ کولو په فعالیت پیل وکړ، پاکستان جنرالانو ددې کوشنې ډلې د محوه کولو په هکله په عملیاتو لاس پوری کړ، ولی دا عملیات خورا ظالمانه او وحشیانه وو، خلکو هم ددې ګورلايي ډلو حمایت وکړ، هند په رسمي توګه 1971ز کال پر دغه مسئله کې ځان ور ګډ کړ، په 13 ورځو کې ختیځ پاکستان له پاکستانه جلا شو او د بنگلادیش په نوم هېواد جوړ شو. ده پاکستاني پوځ او چارواکو لپاره دا یوه تاریخي ماته وه. د یو کم وخت لپاره بیا پاکستان کې ملکي حکومت ته واک ولېږدول شو. خو په 1977ز کال د جنرال ضیاء لخوا کودتاه وشوه او واکمن شو.

په 1979ز کال کله چې شوروي اتحاد سرې لښکرې افغانستان ته راغلې، پاکستان د امریکا، سعودي او نورو هېوادونو په اډانه بدل شو، جنرال ضياء په 1988ز کال په يوه هوايي پېښه کې مړ شو، دا وخت د شوروي لښکرې له افغانستان څخه وتلې وې. د ضياء له مړينې وروسته په ښکاره واک يوې ملکي ادارې ته وسپارل شو، خو په عمل کې واک د پوځ او اې ایس اې په لاس کې وو. د جهاد تر نامه لاندې پاکستان د امریکا او سعودي په مرستو خپل پوځ ځواکمن کړ. په هر صورت پاکستان له هند سره نشي پرتله کېدلی، هند په ټولو برخو کې زيات پرمختگ کړی، هند د چين سره يو ډول مخته روان دی. هند تر خپلواکۍ وروسته د خلکو اوسط عمر 32 کاله وو، اوس 68 کاله دی. ناخالص کلنی عايد يې 7.4 ترليون پونډو ته رسيدلی چې د امریکا او چين څخه وروسته يې دريم ځای خپل کړی. 250 ميلونه وگړي د ورځې 4 ډالره عايد لري. د خوارانو او پولدارانو ترمنځ توپير زيات دی، د وگړو شمېر يې په چټکې سره زياتېږي.

هند د کال 117 ميليارده ډالرو توليدات بهر ته صادروي، په پضايي صنعت کې 104 سيټلايټ جوړ کړي، په مدار کې د مختلفو هدفو لپاره ځای پر ځای کړي، د هند مسلمانانو شمېر د هند د وگړو په تناسب 14 فيصده جوړوي.

پاکستان د هند په پرتله ډېر کم پولدار او ميلياردران لري، 65 مليونه د کار ځواک لري، يوازې 10 مليونه ملکي کارمندان لري. په پاکستان کې مرفح ارام ژوند يوازې نظامي مشران او واکمنان لري، د پاکستان د نظامي ځواک کلنی لگښت 8 ميليارده ډالر دی، د پاکستان پوځ ته د نورو ادارو په تناسب زيات واکونه او امتيازونه ورکړل شوي، د پاکستان پوځ اواستخبارات يې دا اختيار لري چې د هېواد څخه بهر ترهگر وروزي، وسلوالې ورکړي او پتی مرستې ورسره وکړي، له پوځي چارواکو څخه څوک ددې کار پوښتنه نشي کولای.

د بلوچستان ايالت چې د پاکستان د خاورې 43 فيصده جوړوي، بلوڅ د ازادۍ بښونکو سره ظالمانه کړنې د پوځ او اې ایس اې لخوا سرته رسېږي په 2019ز کال کې 728 تنه ترې تم شوي، 18000 تنه نيول شوي، د ځينو مړي پر سرکونو موندل شوي دي. د بلوچستان په ايالت کې 90 فيصده خلک په بيوزلی کې

توره کرښه/169

ژوند کوي، په لاهور کې دا فيصدي 10 ده، اداري فساد په پاکستان کې لوړې کچه پورې شتون لري، ښه بېلگه د نواز شريف د پاناما په نوم غلا شوې پيسې وې چې د محکمې لخوا له دندې گوښه شو. د هند سره د چين هېواد تر 60 ميلياردو ډالرو زياته پانگونه کړې، چې دا پانگه پر ترانزيتي لارو، هوايي ډگرونو، برېښنا او گازو او نورو برخو کې لگوي.

مسئله پشتونستان

زخم ناسور خط ديورند:

شکی نیست که سرزمین های آنسوی خط «ديورند» یعنی بلوچستان و ایالت سرحد شمال غربی (پشتونستان) تا قبل از نخستین تجاوز انگلیس بر افغانستان در ۱۸۳۹ بخشی از سر زمین و قلمرو حاکمیت افغانستان بودند و مردمان آن مشترکات زیادی با ما از لحاظ زبان و تاریخ و فرهنگ دارند، اما استعمار انگلیس آنرا در مقاطع مختلف زمانی از پیکر کشور جدا ساخت و جزو مستعمرات نیم قاره هند نمود و با امضای اسنادی به عنوان قرارداد های رسمی بین دولت هند برتانوی و افغانستان به این جدائیها مهر تائید زد، (۱۸۹۳م) از آن بعد خط ديورند، سرحد کشور ما را در طول بیش از ۱۲۵۰ کیلومتر با قلمرو استعماری بریتانیا در جنوب مشخص میکرد.

ضربه اولی، تشویق کردن ایران به اعمال نفوذ در سیستان و تقسیم آن ناحیه با آب هیرمند بین دو کشور با حاکمیت انگلیس در ۱۸۷۲ بود، که تا ۱۹۷۲، برای یکصد سال مایه نزاع میان ایران و افغانستان واقع شد و این دو کشور همسایه و هم‌زاد و هم‌زبان و هم‌کیش را از هم جدا ساخت و مانع رشد همکاری‌های اقتصادی و فرهنگی میان آنان گردید. سرانجام در ۱۹۷۲ با گذشتن قرار داد تقسیم آب رودخانه هلمند از پارلمان و صحنه‌گذاری شاه افغانستان و بعداً تائید پریزدنت داود، این زخم ناسور گویا التیام یافته باشد؟ و اما ضربه دومی که مهلک‌تر و خون‌چکان‌تر از ضربه اولی بود، جدا کردن قسمت‌هایی چون: بلوچستان شامل سیبی، دارو و چاگی، کویته، چمن، پشین، کرم، وزیرستان، پارا چنار، سوات، باجور، بنیر، دیر، چپلاس، چترال، باشگل و غیره از پیکر افغانستان و پیوستن آن به هند برتانوی در ۱۸۷۹ بر طبق معاهده تحمیلی گندمک بود که بعداً در معاهده نوامبر ۱۸۹۳ از بین امیر عبدالرحمن خان و انگلیس بطور دایم از افغانستان جدا و توسط خط ديورند به هند برتانوی تعلق گرفت.

توره کرنبه / ۱۷۱

مجموع مناطق قبایل آن سوی خط دیورند، از کویته بلوچستان تا دیره جات و پشاور واز بنو و وزیرستان تا خیبر وچترال، سرزمینی را در بر می‌گیرد که در سالهای پس از جنگ جهانی دوم و بطور خاص در ۱۹۴۷ بعد از به میان آمدن پاکستان از بطن نیم قاره هند بنام «پشتونستان» مورد ادعای افغانستان با پاکستان واقع گردید.

شاه امان الله خان و محمود طرزی وزیر خارجه افغانستان نیز از جمله شخصیت‌های وطن پرست ملی بودند، که هرگز نمی‌توانستند جدایی قسمتی از خاک‌های افغانستان را در آن سوی خط دیورند تحمل کنند، مادر (افغانستان) ابراز کنند.

ولی انگلیسها به این پیشنهاد توجه نکردند و در نظر خواهی که برای الحاق به هند و یا پاکستان به عمل آمد، در یک جا کتاب مذهبی «گنگ» برای هندوها در جای دیگر قرآن مجید برای مسلمانان گذاشته شده بود، که طبعاً پشتونها به استثنای خان عبدالغفار خان برای پیوستن به پاکستان رأی دادند. انتخاب بین هند و پاکستان برای مردم پشتون که همه مسلمانان سنی مذهب استند، انتخاب بین کفر و اسلام بود و طبعاً پشتونها به نفع اسلام و پاکستان رای دادند.

حکومت شاه محمود خان قبلاً در یاد داشت مورخ ۱۳ جون همان سال (۱۳۲۶ = ۱۹۴۷) موضوع سرنوشت قبایل پشتون واقع در آن سوی خط دیورند را بحکومت بریتانیا از طریق سفارت آن در کابل مطرح ساخت. مگر تا این وقت قانون آزادی هند از پارلمان بریتانیا گزارش یافته و مقرر شده بود، که وضعیت شمال مغرب توسط یک همه پرسی مبنی بر یکجا شدن شان به یکی از دو کشور پاکستان یا هند معین شود و قدرت سیاسی در نیم‌قاره در ۱۵ اگست همان سال به دو دولت جدید انتقال یابد. بنا براین موضوع بررسی ادعای افغانستان برای مقامات برتانیه بی اهمیت جلوه کرد. متعاقباً در ماه سپتامبر ۱۹۴۷ نماینده افغانستان در ملل متحد با شرکت و شمولیت پاکستان در آن سازمان مخالفت خودش را ابراز نمود و از آن تاریخ به بعد مناسبات دو کشور با بی‌اعتمادی و بدبینی نسبت بیک دیگر همراه شد.

در سال ۱۹۴۸ موضوع قبایل سرحدی (پشتونستان) در جراید افغانستان با آب و

تاب خاصی عنوان شد و در نتیجه شاه محمود خان صدر اعظم را واداشت تا در نوروز ۱۳۲۸ (مارچ ۱۹۴۹) در محضر شهربان جلال آباد نطقی ایراد نماید. صدر اعظم در آن نطق از حکومت پاکستان تقاضا کرد تا به حقوق پشتون‌های سرحدی گردن نهد. با الهام از سخن‌رانی شاه محمودخان در بعضی از ولایات کشور چون قندهار و کابل و جلال‌آباد تظاهراتی علیه پاکستان برآه افتاد و تحریکاتی در دو سوی سرحد نیز صورت گرفت. بدنبال بحرانی شدن اوضاع، طیارات پاکستانی در جون سال ۱۹۴۹ مطابق جوزای ۱۳۲۸، بر مناطق قبایل سرحدی و جنوبی کشور شدیداً بمباران کردند که تلفات بسیاری برجای گذاشت. حکومت افغانستان در رابطه با آن به حکومت پاکستان شدیداً پروتست داد و از آن به بعد جنگ سرد تبلیغاتی بین افغانستان و پاکستان گسترش یافت. سپس در ۲۶ جولای ۱۹۴۹ مطابق ۱۳۲۸ شورای ملی افغانستان که تعدادی از اعضای حزب ویش زلمیان در انتخابات دوره هفتم به شورای ملی راه یافته بودند، با دیگر روشنفکران شامل در شورا که برای آزادی قبایل پشتون سخت پافشاری می‌کردند، فیصله‌ای صادر کرد و معاهده خط دیورند را ملغی قلمداد نمود. متعاقباً شورا، روزی را بنام «روز پشتونستان» بتاريخ ۹ سنبله ۱۳۳۱ مطابق ۱۲۶ اگست ۱۹۵۱ به تصویب رسانید و قرار بر آن شد تا هر سال از این روز تجلیل به عمل آید. (افغانستان در پنج قرن اخیر، ج ۲)

غبار در این رابطه مینویسد: «جرگه بزرگ جلال آباد در مارچ ۱۹۴۹ تصمیم و اراده مردم افغانستان را باتفاق سرحدات آزاد افغانی برای استخلاص افغانهای ماورای دیورند تا سند به دنیا نشان داد و شورای ملی دوره هفتم افغانستان در جون ۱۹۴۹ ابطال و الغای «خط مرده دیورند» را اعلام و جراید کابل منتشر کرد. در همین سال بغرض امداد در مبارزه آزادی خواهانه مردم «پشتونستان» دفتر اعانه در کابل باز گردید و مجالس متعددی به همین مقصد در شهرهای کشور چون گردیز و قندهار و غیره تشکیل شد، و تصاویر آمادگی برای مبارزه با پاکستان در راه استخلاص تمام افغانهای ماورای دیورند تا سواحل سند بعمل آمد. و اما در این هنگام در پشتونستان محکوم و آزاد (صوبه سرحد و سرحدات آزاد) و بلوچستان چه میگذشت؟ بعد از آنکه دولت انگلیس در ۳ جون ۱۹۴۷

توره کرښه/۱۷۳

اعلامیه تخلیه هند را نشر نمود، در ۲۱ همین ماه جرگه عظیم بنو در پشتونستان محکوم تشکیل شد، و نمایندگان تمام «پشتونستان» آزاد و محکوم و بلوچستان و احزاب بزرگ از قبیل: خدائی خدمتگاران، جمعیت العلمای سرحد، و زلمی پشتون در آن شرکت و فیصله کردند که: «پشتونها، نه هند میخواهند و نه پاکستان، بلکه میخواهند در این کشور یک حکومت آزاد پشتون بر اساس جمهوریت اسلامی تشکیل شود.» به غرض استار فیصله همین جرگه بزرگ ملی بود که پاکستان به عجله دست به یک ریفراندوم جعلی زد، و قرآن را پیش کشید و به تگدی آرا پرداخت، در حالی که خونریزی داخلی بین هندو و مسلمان در کلکته و بمبی و بیهار و لاهور و امرتسرو جالهندر دوام داشت. در همین اگست و سپتمبر ۱۹۴۷ بیش از یکصد هزار نفر مسلمان و هندو کشته شدند و پاکستان نو احداث در حالت تزلزل و تشنج قرار داشت.

ډېر پر محتوا او هر اړخیزه لیکل شوی، ما یوازی د مالوماتو لپاره یو څو مهم پرگرافونه ترې راواخېستل.

د رنو دوستانو د سیستانی صاحب او د نورو لیکوالانو نظر دا دی چی برتانيا د وخت د حکومتونو د کمزورتیا او کورنیو جنگونو او د ایران روسیې او خپله د دوی یانې انگلیسانو له خوا د لوی تهدیدونو او مجبوریتونو له امله په زور دا کرغېړنه کرښه د افغانانو پر زړه کښلې. تر دې دمه هېڅ افغان دا کرښه منلی نه ده او نه یې منلو ته تیار دی. د خپلواکۍ ترلاسه کولو وروسته په عامه توگه ټولو واکمنیو او په خاصه توگه د نادر خان او محمد ظاهر په دې اړوند هېڅ کار نه دی کړی. د ۶۰ میلیونو پښتنو او بلوڅانو د ازادۍ له پاره کاملاً چپ پاتې شوي او دا ملي مسئله یې هېره کړې وه.

ډیورنډ کرنبه له حقوقي اړخه

په نولسمه پېړۍ کې بریتانیا د استعمار په نښه کې وه او روسیې د زبرځواک په توګه د منځنۍ آسیا هېوادونه یو په بل پسې لاندې کول. افغانستان د دغو لویو قوتونو د لوبو په میدان بدل شو. د افغان او انګلیس په لومړۍ جګړه کې له ماتې وروسته، بریتانیا په دویمه جګړه کې افغانستان ونيو او د گندمک تړون له لاسلیک وروسته افغانستان په تحت الحمايه هېواد باندې بدل شو. روسیې د افغانستان په شمال لویدیځه برخه برید وکړ او په ۱۸۸۵ز کال کې یې پنځده بېله کړه. برتانیه له روسیې څخه په ویره کې شوه او د هغوی د نفوذ محدودولو لپاره یې په ۱۸۸۷ز کال کې د افغانستان شمالي ولایتونه ورسره معلوم کړل او وروسته یې په ۱۸۹۳ز کال کې د افغانستان سره د ډیورنډ کرنبې تړون لاسلیک کړ.

د ډیورنډ پر کرنبه تړون د مېشتو پښتنو غوسه راوپارېدله او د برتانیې د پولو

توره کرښه / ۱۷۵

ټاکلو پر کمیسون باندې یې په ۱۸۹۴ او ۱۸۹۷ کلونو کې بریدونه وکړل. برتانیې د ولسونو خپلو لپاره ۶۰۰۰۰ ځواکونه وگمارل (بیجان عمراني ۲۰۰۹)، وزیري (۲۰۱۲). په ۱۹۰۵ز کال په امیر حبیب الله خان باندې یاد تړون بیا لاسلیک شو. په ۱۹۱۹ز کال کې د ازادۍ جنگ په ترڅ کې امان الله خان د دغه تړون منلو ته غاړه کېښوده.

د پاکستان رامنځ ته کېدو پر وخت افغان دولت برتانیې ته خپله اندیښنه وښوده^۱ او کله چې په ۱۹۸۴ز کال کې پاکستان د ملگرو ملتونو غړیتوب اخیسته، افغانستان منفي رایه ورکړه^۲. د پاکستان له جوړېدو دوه کاله وروسته (جولای ۱۹۴۹ز) کال افغان پارلمان د برتانیې سره ټول تړونونه لغوه اعلان کړل او ډیورنډ یې (تقلبي او تخیلي) کرښه وبلله^۳. پاکستان چې د بریتانیې د وراثت ادعا لري، له جوړېدو راهیسې دغه کرښه باندې خپل نفوذ زیات کړی او د سرحد په نوم یې پیژني^۴.

دغه مقاله د کرښې حقوقي اړخ او د پاکستان د وراثت ادعا څېړي. له هغه وړاندې مقاله د گندمک په تړون باندې لنډ بحث کوي.

د ډیورنډ کرښې تړون:

ډیورنډ د ۱۸۹۳ز کال د نومبر په ۱۲مه لاسلیک شو، چې پر کرښه د مېشتو وگړو پراخ عکس العملونه یې راوپارول او تړون تر ډېره د کاغذ پرمخ پاتې شو. تراوسه یې په عملي ډول ټوله کرښه نه ده کښل شوې. په تړون کې ځینې داسې کلمې کارول شوي دي، چې تشریح ته اړتیا لري. بېلگه یې د (Frontier) کلمه ده. چې د هېوادونو ترمنځ د سرحد پر ځای د پولې په مانا کارول کېږي. بیجان استدلال کوي، چې یاده کلمه د هېواد د سرحد په مانا نه ده، بلکې د ټیټې

^۱- (عالي ۱۹۹۰) ز کال

^۲- (واکمن ۱۹۸۵)

^۳- (سقیم ۲۰۰۸)

^۴- (دورانی ۲۰۱۰)

درجې پولو يا کرښو (لکه د ولايت، ولسوالۍ) لپاره کارول کېږي او د ملي حاکميت قلمرو او سرحد لپاره د (Boundary) کلمه کارول کېږي.^۱

د دې ترڅنګ د تړون مقدماتي برخه وايي، چې دواړه غاړې د (نفوذ ساحې) حدونو ټاکلو غوښتونکي دي. په دې مانا چې تړون د (نفوذ ساحې) ټاکلو لپاره رامنځ ته شوی، نه د ملي حاکميت سرحد ټاکلو په موخه.

د تړون څلورمه ماده وايي، چې کرښه به وروسته په پوره جزئياتو په نښه او وکارل شي، خو تراوسه دا کار نه دی شوی. د ميکېونلې (۲۰۱۲)ز کال په نظر په سېمه کې د مېشتو خلکو مخالفت د دې لامل شوی، چې کرښه همداسې پاتې شي. ددې ترڅنګ همدغه کرښه بلوڅ قوم هم سره بېلوي او د دغه قوم هېڅ کس د دې تړون په اړه نه دی پوښتل شوی. محمد داود ميره کې استدلال کوي، چې د نړيوال قانون له مخې تړون کې بايد ټولې ښکېلې خواوې وپوښتل او رضايتمنې يې ترلاسه شي، که داسې نه وي، تړون قانوني اعتبار بايلي.

لکه وړاندې چې يادونه وشوه، عبدالرحمن خان برتانويانو راوست او د واک په گدۍ يې کښېناوه. څرنگه چې افغانستان په دې وخت کې تحت الحمايه هېواد وو، طبعي ده، چې اړيکې يې له بادار سره يې انډوله او يوطرفه وې. د سيمه ايزو مطالعاتو په مرکز کې څېړونکی عبدالرشيد وزيرې استدلال کوي، چې عبدالرحمن باندې تړون په زور لاسليک شوی دی. د دې ترڅنګ ضياالحق، ساميه سامع او خاطره شينواري په گډه څېړنيزه مقاله کې وايي چې امير ته د پرځېدو گواښ شوی وو.^۲ دغه څېړونکي دا هم وايي چې د امير زوی حبيب الله خان نه غوښتل چې د پلار تړون تائيد او لاسليک کړي (د هغه زوی حبيب الله خان هندوستان ته له تگ او د پلار تړون له منلو څخه انکار وکړ، په ځواب کې يې برتانويانو هغه دولس لکه هندي کلداری پرې بندې کړې، چې د هغه پلار امير عبدالرحمن خان ته يې هر کال ورکولې. وروسته برتانويان کابل ته راغلل او حبيب الله خان يې راضي کړ، چې تړون ومني او د پيسو ورکړې بېرته

^۱ - (بيجان عمراني ۲۰۰۹)

^۲ - (ضياالحق او نور ۲۰۱۱) زکال

توره کرښه/ ۱۷۷

دوام وموند. دلته معلومېږي چې دواړه تړونونه (گندمک او ډيورنې) د بادار او تحت الحمايه ترمېنځ لاسليک کېږي. رشوت (پيسې)، تهديد او ځواک پکې کارولې شوی. د تړونونو په اړه د ويانا کنوينسيون قانون (۱۹۶۹) په تړون کې زور او رشوت دواړه محکوموي او په پايله کې يې رامېنځ ته شوی تړون باطل بولي. د کنوينسيون ۵۰ ماده وايي که د هېواد رضایت په فساد او پيسو پورې مشروط او يا يې هم کوم بل هېواد استازيتوب وکړي، نوموړی هېواد کولی شي تړون لغوه کړي. همدارنگه د ياد کنوينسيون ۵۲ ماده وايي که چېرې کوم تړون د تهديد او ځواک په پايله کې رامېنځ ته شي، د نړيوالو اصولو له مخې تړون لغوه حسابېږي. دلته په قوي منطق دا بحث راپورته کېدلی شي، چې گواکې بریتانيا په يادو تړونونو کې د تړونونو نړيوال اصول تر پښو لاندې کړي دي.

د هر دوه اړخيز او څو اړخيز تړون معمول مراحل دا دي، چې له لاسليک وروسته بايد تړون د پارلمان له خوا تائيد او د خلکو په واک کې هم ورکړل شي. که څه هم د دواړو تړونونو پرمهال افغانستان پارلمان نه لرلو، خو بریتانيا چې هر څه يې لرل هم دا کارونه ونه کړل. د دې ترڅنگ نړيوال تړونونه بايد په ملگرو ملتونو کې هم ثبت او خوندي شي، خو ډيورنې تراوسه په ملگرو ملتونو کې نه ثبت شوی او نه هم خوندي شوی دی.

له رامېنځ ته کېدو وروسته، پاکستان د برتانوي هند د وراثت او ځايناستې دعوا کوي. له استعمار مخکې، پاکستان شتون نه درلود، په بله مانا چې بریتانويانو پاکستان نه دی استعمار کړی، بلکې هندوستان يې لاندې کړ. د استعمار له ختمېدو وروسته هندوستان پرته له دې چې په ملگرو ملتونو کې د غړيتوت عريضه وکړي، غړی شو. خو پاکستان مجبور وو، چې د غړيتوب عريضه وکړي او افغانستان ورته منفي رايه هم ورکړه. د منفي رايې يوازینی لامل د ډيورنې تړون او پښتونستان ستونزه وه، افغانستان درې اونۍ وروسته منفي رايه بيرته واخېسته. د پاکستان له رامېنځ ته کېدو دوه کاله وروسته په ۱۹۴۹ز کال د افغانستان پارلمان ټول هغه تړونونه چې د برتانوي هند سره يې لاسليک کړي وو، باطل اعلان کړ. استدلال دا وو، چې مقابل اړخ شتون نه لري. که چېرې د پاکستان د وراثت دعوا پر حقه وای، پوښتنه دا ده، چې د هندوستان غوندې

باید دوی هم پرته له عربضې د ملګرو ملتونو غړیتوب ترلاسه کړی وای. ښاغلی بیجان عمراني نړیوال تړونونه په دوو ډولو ویشي چې یوه یې (Executed او بل یې Executory) دی. لومړی ډول یې هغه دی، چې یو وار لاسلیک شو تر پایه به وي، دویم ځل کتلو او نوي کولو ته اړتیا نه لري، خو دویم ډول یې بیا تر پایه نه وي، کتلو او نوي کولو ته اړتیا لري او ښکېلې غاړې کولی شي تړون لغوه هم کړي. نوموړی وایي (د ډیورنډ تړون مادو ته په کتو، تړون Executory ښکاري او هر اړخ کولی شي تړون لغوه کړي، بیجان عمراني ۲۰۰۹). دې ټکو ته په کتو سره د ډیورنډ تړون حقوق اړخ تر پوښتنې لاندې دی.

پایله:

د ډیورنډ تړون له لاسلیک راهیسې نږدې ۱۲۴ کلونه تېرېږي چې په یاد وخت کې په افغانستان باندې تقریباً ۱۴ مشرانو واک چلولی، له لومړیو څلورو یې، نورو ټولو ډیورنډ رد کړی او وروستیو مشرانو یې په مقابل کې دريځ لا سخت کړی دی. که څه هم په ټوله کې پاکستان د ډیورنډ په ها خوا باندې واک چلوي، خو د واک کچه یې په نسبي ډله کمه ده او په ځانګړي ډول په قبایلي سیمو کې یې، چېرته چې اوس هم د برتانیې ایف سي ار قانون چلېږي، واک ډېر محدود دی. په ټوله کې د ډیورنډ تړون حقوقي اړخ تر پوښتنې لاندې دی، خو د میکډونلډ (۲۰۱۲)ز کال په وینا چې دواړه دولتونه د خلکو ترمېنځ د بېلتون او بېلولو پرځای باید په ګډو ستونزو لکه غربت، بې سوادې، محدودې روغتیايي اسانتیاوې، تروریزم، د قانون حاکمیت او بشري حقونو باندې تمرکز او ټینګار وکړي. نوموړي وایي چې دغه سېمه ډېر ګډ ارزښتونه لري او باید ګډ کار ورته وشي.

ما ددی لپاره د یوشمېر افغان څېړونکو مقالې د ماخذ په توګه یادې کړې چې لوستونکي په دې اړه د خپل هېواد په تاریخي پېښو او د نړې یرغلګرو ناروا کړنې چې د ملتونو په وړاندې سرته رسولي ترې خبر شي.

پر ډيورنډ کربنه د افغان لندن کنفرانس ته لیکلی پیغام

بې له شکه د ډيورنډ کربنې د برخليک او د لوی افغانستان د بيا احيا په اړه، ستاسو اوسنی غونډه د زړور او پرځای اقدام ترڅنگ، پر اسلام اباد چې د ترهگرو د ملاتړ په لامل تر سخت نړيوال فشار لاندې دی، يو بل کلک گوزار گڼل کېږي!

البته د ټولني مخور، مخکښ او روڼ اندي لکه تاسو چې د ملت او هيواد ملي گټو او ارزښتونو ته ژمن یاست، هڅه کوي چې د ملي موخو په پېژند او هغو ته په لاسرسۍ کې خپلو ولسونو ته تل رښتيا ووايي، پر تې ستونزې له ولس پټې نه کړي او د عمومي ويښتيا په مټ او د ولس په ملاتړ د هغو په حل کې رامخته شي. بلخوا د ملي موخو په وخت او په ځای نه وړاندې کول، له ملي چارو ځنګزن تېرېدل او د هغو لپاره د ولسونو نه سمبالول، نه يوازې دا چې د ولسونو او روڼ اندو ترمېنځ د واټن لامل گرځي، بلکې ټولنه ملي موخو ته له رسيدو، راستنوي!

که دولتوال، سياستوال او د ټولني په څه پوه کسان، د ملي گټو په وړاندې روښانه دريځ ونه لري او ولس ته په شف شف، نیمگړې او تړنې ژبه لگيا وي او يا ډارن او پريوتی دريځ ولري، داسې حالت بې له دې چې د ملي گټو د مخالفينو او د دوښمنانو په ژړنده اوبه ور سمې کړي، په ملي کچه نشي کولای کومه بريا او لاس ته راوړنه ولري.

د ډيورنډ تېلې کربنه او په تېرو ۱۲۵ کلونو کې د هغې پر محور پر تې ناحله ستونزې، که څوک غواړي يا نه، نن مهال د ملي اجنډا په غبرگه کې رامخته شوي او له مزمن حالت څخه په ورځنۍ توده موضوع بدلې شوي دي!
کابل کې د انگریز د سفير نیکولاس کې وروستی څرگندونې او زور استعماري

دریځ او پر دې کرښه د پاکستان لخوا اغزن سیم، کتارې او د څار او کنترول دروازې او یا نور پټ او ښکاره اقدامات د ډیورنډ د تپلې کرښې لاجه، د ملي مسایلو په سر کې ځای کړې ده.

همدارنگه د اروپايي ټولنې د مرستیا لخوا د افغانستان په گټه د ډیورنډ د مسئلې حل هغه نوې پرمختیا شمېرلی شو چې د دې مسئلې په اړه، د افغانانو د دریځ ریښتینولي او حقانیت څرگندوي.

د ډیورنډ د تپلې او استعماري کرښې د ماتولو او د لوی افغانستان د بیا احیا په لار کې د برتانوي هند او له هغه وروسته د برتانوي پاکستان او نورو بهرنیو دوښمنانو او رقیبانو تر ډول ډول چلونو او خنډونو سریریه؛ د لوی افغانستان په دننه، د ډیورنډ کرښې په دواړو غاړو هم داسې کسان ول او شته چې یا په ښکاره د دې ملي داعیې په مخالفت کې ولاړ ول، یا یې زړه نازړه او پریوتی دریځ درلود او یا یې په دولت کې په غوښتن واک سره د هغې په وړاندې د پنځم ستون رول لوبولی دی!

د ډیورنډ کرښې له تپلو وروسته، په تېرو ۱۲۵ کلونو کې، یو خوا د دې کرښې په ماتولو کې مور د هېواد د ریښتینو زامنو له سرښندنو او ځان تېرېدنو سره مخامخ یوو چې د هغوی مېرانه، زموږ د راتلونکي لارښود ده او بلخوا د رنکارنگ دوښمنانو او ملي ضد سیاستونو او دريځونو سره اشنا یوو چې له هغو څخه باید زده کړه وکړو او په راتلونکي کې په دې اړه خپله هوښیارتیا له لاسه ور نکړو!

تر ټولو لومړی د دولت یو شمېر لوړپوړي چارواکي، دیپلوماتان، سیاستوال او لیکوال په دې خبرې پورې نښتي ول او یو شمېر یې اوس هم نښتي دي چې د ډیورنډ کرښې کوزه غاړه تر اباسین پورې ده، د پاکستان په چوکاټ کې دننه، یوه خود مختاره سیمه وي او یوازې داسې خود مختاري د کوزو افغانانو لپاره کفایت کوي. دوی د دې پرځای چې کابل کوزو افغانانو ته د راټولېدو د مرکز پوگه ور په گوته کړي، په حقیقت کې په داسې پریوتې دریځ سره، پنجاب هغو ته د راټولېدو د مرکز په توگه ور پېژني!

خو کله چې څوک په دې اړه د دوی دلایل لولي او څېړي، دوی دغسې پریکړه د ډیورنډ کرښې د دواړو غاړو د پرتو ولسونو د غوښتنې او ملي گټو پر بنسټ نه،

توره کرښه / ۱۸۱

بلکې سیمه یزه او نړیوالو حالاتو ته د پام تر پلمې لاندې، وړاندې کوي. دوی غواړي، وځلوي چې که چېرې دوی په صفا ټکو کې او په پوره وضاحت د ډیورنډ کرښې د ماتولو او د لوی افغانستان د بیا احیا غوښتنه وړاندې کړي، د برتانوي پاکستان او د هغه د نړیوالو ملاتړو له گوانس سره به مخ شي؛ نو له دې ډاره، ښه دا ویني چې د خپلې ځمکې له دعوا یې تېر شي او یوازې خپلې کوزې خاورې او خپلو خلکو ته د پاکستان په چوکاټ کې دننه د خود مختاری په غوښتنه بسیا وکړي!

بلخوا ځینې افغانان بیا یوازې د دې خاورې او د هغې د اوسیدونکو نوم پورې نښتي دي، خو که د افغانستان له وجوده د جلا شوې خاورې نوم هر څه کېږدو او هغه د پاکستان په چوکاټ کې وي او په ټوله کې هغه د پاکستان د شرګډو سیاستونو پر محور راوڅرخي، په حقیقت کې موږ د دې ملي داعیې په حل کې گام نه دی پورته کړی!

نن خو د دې سیمې نوم پښتونخوا دی، که ټوله خبره په نوم وي بیا نو نن ستونزه حل شوې ده!

موږ د دې بېلې شوې ټوټې په نوم پورې نه یوو نښتي، بلکې زموږ غوښتنه دا ده چې دا بېله شوې ټوټه د افغانستان خاوره ده او موږ په ټوله کې افغانستان سره د دې جلا شوې خاورې او د هغې د اوسیدونکو د بېرته یو ځای کېدو غوښتنه کوو. د ډیورنډ کرښې نه منل، تر اباسین پورې یوازې د دې کرښې د کوزې غاړې د سیمې په نوم پورې نه خلاصه کېږي بلکې د هغې بېرته الحاق د دې ټولې ستونزې پر سر کې ځای لري.

کټ مټ لکه ختیځ او لویدیځ جرمني چې بېرته یوځای شول! هلته لویدیځ جرمني، د ختیځ جرمني په نوم پورې نه وو نښتي، بلکې هغه سره په بېرته یووالي پورې نښتي وو. البته جرمني پوهېده چې هغه مهال د دواړو جرمنیو بېرته یوځای کېدل گران وو، خو جرمنان زړه نا زړه نشول، له خپلې غوښتنې لاس پر سر نه شول او د بیا یووالي غوښتنه یې تل په صراحت سره بیانوله او هم یې وخت ته انتظار وکښ!

بالاخره پخپل روښانه دریځ او هدفمن انتظار بری ته ورسېدل او دواړه جرمني

ولسونه او خاوره سره بېرته یو ځای شول.

داسې د چین او هانکانګ ستونزه هم درواخله. چین هېڅکله هم له خپلې دعوي تېر نه شو، البته مناسب وخت ته یې انتظار وییست.

کله چې مور د ډیورنډ کرښې د برخلیک او د لوی افغانستان د بیا احیا په اړه غږېږو، دلته باید دوه چارې یو له بله سره جلا کړو:

لومړی - دا چې ډیورنډ کرښه نه منو، نو پنجاب سره باید بل کوم ځای د سرحدي پولې په توګه ومنو.

دوهم - د ډیورنډ کرښې برخلیک او د لوی افغانستان د بیا احیا په اړه د موخو او وسایلو تفکیک.

دا چې د ډیورنډ کورښه نه منو، اړ یوو چې د دې کرښې پر ځای باید بل ځای پنجاب سره د سرحدي پولې په توګه وپېژنو او هغه باید اباسین (Indus River) وي او دا زموږ موخه ده.

بلخوا د پورته موخې ترلاسه کولو لپاره باید ډول ډول وسایل او امکانات د ځان په ګټه راغونډ کړو. په امکاناتو کې د پنجاب په ګډون خبرې اترې، د ملګرو ملتونو له ټولنې ګټه؛ دا چې اوس د امریکا، اروپا او نورې نړۍ سره پراخې اړیکې لرو له هغو څخه باید ددې ملي مسئلې په حل کې ګټه واخلو. همدارنګه زغم، حوصله باید له لاسه ور نه کړو.

د ډیورنډ کرښې د برخلیک او د لوی افغانستان د بیا احیا په اړه د موخو او وسایلو تفکیک پکار دی، دلته باید د موخې پېژندل او په څرګنده د هغې بیان او د هغه په اړه غوڅ دريځ او دوهم د خپلې موخې د غوښتلو لارې، امکانات او وسایل سره ګډوډ نه کړو.

که مور خپلو خلکو ته د موخې په ټاکلو کې غوڅ دريځ ونلرو او هغو ته شف شف ووايو، موخې ته هېڅکله نه رسېږو. موخه باید په غوڅه توګه او څرګنده بیان شي.

خو خپلې موخې ته د رسېدو لپاره، د وسایلو په توګه لومړی هغه لارې وټاکو چې اسانې وي. همدارنګه زغم، حوصله او امکانات باید په پام کې ولرو.

یادونه: په اوسنۍ ولسي جرګه کې د ننگرهار استازي ظاهر قدیر د ډیورنډ کرښې

توره کرښه / ۱۸۳

په اړوند د ولسي جرگې په غونډه وویل چې د انگلستان سفير وينا سمه ده او دا توره کرښه په رسمي توگه منل شوې ده، دی وايي چې ډاکتر محمد اشرف غني لخوا د افغانستان دفاع وزارت ۲۰۱۷ ستر درستيز ته دنده ورکړل شوې چې د باډر گومینټ تر نامه لاندې قدیم شاه شهین دا سند لاس لیک کړی، خو پدې هکله د حکومت چارواکو تراوسه خپل غبرگون نه دی بنودلی، ۲۰۱۷ ز کال د نومبر په ۱۳ نېټه؟

خو زما په آند دا خبره په واقعته ولاړه نه ده ځکه دولت په قانوني لحاظ ددې کار صلاحیت او واک نه لري، دا ددې تورې کرښې دواړو خواو ته پراته ولسونه ددې واک لري نه ددولتي مشران.

پاکستان ولي له افغانستان سره پر پوله کتارې او خنډونه جوړوي؟

د پاکستان پوځ وايي چې د امنیت د ښه کېدو په لړ کې به له افغانستان سره پر پوله ازغن تار او کتارې لگوي چې په وينا يې د اوربکو مخنيوی وکړي. خو افغان حکومت، چې د ډيورنډ کرښه لانجمنه بولي، وايي چې د پاکستان له خوا هر ډول يو اړخيز امنيتي تاسيسات او خنډونه د منلو وړ نه دي. د پاکستان پوځ په خپله پرونی اعلامیه کې ويلي چې د پوځ د مشر له لارښوونو سره سم، د افغانستان او پاکستان د "ټولې" ټولې د کتارې کولو کار پيل شوی

دی.

د پاکستان پوځ زیاتوي چې په لومړي پړاو کې باجوړ، مهمند او خیبر قبایلي ایجنسیو (ولسوالیو) سره پوله باندې کار روان دی او په دوهم پړاو کې به د بلوچستان په ګډون له افغانستان سره پر نوره پوله باندې اغزن تار او نور تاسیسات جوړوي.

پر ډیورنډ کرښې د کتارې لگولو چارې:

راپور د بي بي سي څخه:

۱۰ اکتوبر ۲۰۱۷ - ۱۸ تله ۱۳۹۶

افغان حکومت تل پر ډیورنډ کرښې د کتارو له غځولو سره مخالفت کړی او دا چاره یې د سیمې د ولسونو بیلټون بللی. پاکستانی پوځ چې له یوې مودې راهیسې یې پر ډیورنډ کرښې د اغزن مزو غځول پیل کړي.

بلوچستان کې د پاکستانی پوځ قومندان ډگروال عثمان بي بي سي ته وویل "۸۰ تر ۸۵ سلنه ترهګریز فعالیتونه له افغانستانه سرچینه اخلي او زما شخصي نظر دا دی چې د کتارې لگولو چارې له بشپړېدا سره به نور دغه لارې پرانیستې نه وي او خلک به له هغو لارو تگ راتګ کوي چې څارل کېږي."

توره کرښه / 1۸۵

افغانستان او امریکا پر پاکستان تور پورې کوي چې پخپله خاوره کې يې طالبانو ته پټنځي برابر کړي خو پاکستان وايي اورپکي يې له خپل هېواده پسې اخیستي او اوس هغوی د ډيورنډ کرښې پورې غاړه افغانستان ته اوبښي. خو ډگروال عثمان وايي اوس په دغه سيمه کې د ده په وينا د "افغان جهاديانو" هېڅ راز پټنځای نشته. که شنونکي او تاريخ پوهان ځير شي په ښکاره پاکستان د افغان ولس پر خاوره خپل تېري ته دوام ور کوي، او د دوی همدا راز ټينگار کاوه چې د اورپکو پر وړاندې د عملياتو په ترڅ کې يې زرگونه کيلوگرامه چاودېدونکي توکي هم نيولي چې ټاکل شوي وه د پاکستان پر ضد وکارېږي.

واقعاً د ترهگرو د اوبښو رااوبښو د مخنيوي لپاره د کتارو او اغزن نار خبره کېږي او که تر شا يې نورې خبرې هم شته؟

ډيورنډ کرښې ته نژدې پر تې سيمې د اورپکو پر مرکز بدل شوې وې او اوس چې پاکستان پټبيلې پر دغې شاوخوا ۲۵۰۰ کيلومتره اوږدې کرښې اغزن مزي وغځوي، چمن کې د لگېدلې دروازې له لارې هره ورځ شاوخوا ۱۶ زره کسان د دواړو هېوادونو تر مېنځ تگ راتگ کوي.

"د ډيورنډ کرښې په نوم شوې تاريخي تېروتنه بايد سمه کړل شي"

ډيورنډ لاین: نړيواله پوله که د بېلتون کرښه؟

افغانستان پر ډيورنډ کرښه د پاکستان "اغزن نار نه مني"

پاکستاني چارواکو يې بي سي خبرنگار ته ويلي اورپکي پر دغو رسمي لارو

توره کرينه ۱۸۶/

تگ راتگ نه کوي، خو هغه کليوال هم دغه لاره نه کاروي چې د ډيورنډ کرينې دواړو غاړو کې مېشت دي.

افغان حکومت تل پر ډيورنډ کرينې د کتارو له غځولو سره مخالفت کړی او دا چاره يې د سيمې د ولسونو بېلتون بللې.

خو جنرال اکرم وايي "هر هېواد خپلواک دی، بولې لري او حق لري چې د خونديتوب او امنيت لپاره يې لارې چارې غوره کړي."

ډگروال محمد عثمان وايي د کتارو په لگولو به د اورپکو د تگ راتگ مخه ډب شي.

پاکستاني چارواکي ادعا کوي چې د کتارو له لگېدا سره به تاوتریخوالی کم او د دواړو هېوادونو حکومتونه به سره نژدې شي.

خو داسې نظرونه هم شته چې که د دغو کتارو موخه يوازې له افغانستانه د اورپکو د اوبستو مخنيوی وي او له پاکستانه د اورپکو د اوبستو لړۍ روانه وي نو دا به د دواړو هېوادونو ترمنځ لا نور مخالفتونه وټوکوي.

تبصره:

پاکستاني چارواکي د افغان ولس جلاوالي ته د خپل شوم او کرغېړن عمل سرته رسوي، نړيوالو ته بښي د نړيوالو او افغان ولس په سترگو کې خاورې پاشي. خو

توره کرښه / ۱۸۷

افغان چارواکو ته په کار ده چې د پاکستان ددې عمل او د ډیورنډ د کرغېړنې کرښې د نه منلو په هکله د ملگرو ملتونو سازمان د امنیت شورا ته خپل شکایت وړاندې کړي.

پاکستان له افغانستان سره د پولې د کنټرولولو او انتظام په لړ کې څو گامونه پورته کوي چې مهم یې دا دي.

د کلاگانو یا وړو چوښو جوړول چې ویل کېږي ټول شمېر به یې ۴۲۳ وي. د ډیورنډ کرښې اوږدوالی نژدې ۲۵۰۰ کیلو متره دی. په دې توگه به پاکستان پر هر شپږ کیلومتره یوه امنیتي کلا جوړوي. اغزن تار او کټارې درول - پاکستان له وړاندې څخه لا په یو شمېر سیمو تارونه او کټارې درولې دي. د خندقونو کېنډل - دا چاره هم ځینو سیمو کې روانه ده. یو شمېر نوې امنیتي پوستې جوړول او د پیره داریو ډېرول، د هوايي څارنې ترڅنګ د حرکت معلومولو حساسو کمرو او رادارونو نصبول او ډېرول دي. د پاکستان د پوځ مشر جنرال عاصم باجوه درې میاشتې مخکې (د مارچ په میاشت کې) مهمند اېجنسی ته د خپل سفر پر مهال له افغانستان سره پر پوله د کټارو او خنډونو جوړولو امر ورکړی وو. هغه مهال د پاکستاني پوځ اعلامیې ویل چې دا کار به د پولې پر ځانگړو او ټاکل شوو ځایونو کېږي، خو د پوځ اوسنۍ اعلامیه وايي چې اوس به ټوله پوله پوښل کېږي. پاکستان پر پوله د ناقانونه تگ راتگ د مخنیوي په لړ کې یو شمېر نور گامونه هم پورته کړي دي. په تورخم کې له څو میاشتو راهیسې یې بې ویزې او بې پاسپورته اوسنل یو مخ بند کړي دي. د دې ترڅنګ یې د قبایلي سیمو د وگړو د ازادانه تگ راتگ لپاره د راهدارۍ سیستم هم ختم کړی دی.

"د ډېر خطر سیمې" پاکستان تور لگوي چې د مولوي فضل الله په مشرۍ د پاکستان د طالبانو تحریک او له هغه څخه جلا شوې ډله جمعیت الاحرار، په افغانستان کې پناه ځایونه لري او له هغه ځایه په پاکستان کې بریدونه پلانوني. پاکستان په لومړي پړاو کې په خیبر، باجوړ او مهمند کې پر پوله د خنډونو جوړول پیل کړي چې د افغانستان له ننگرهار او کنړ ولایتونو سره لگېږي. پاکستاني چارواکي دا "د ډېر خطر سیمې" بولي او وايي چې د پاکستان ضد

اورپکو د ور اوښتو خطر په همدې سیمو کې تر ټولو ډېر دی. د پاکستان پوځ په دغو سیمو کې کله ناکله راکټي بریدونه هم کړي او د افغانستان په کنړ او ننگرهار ولایتونو کې یې هدفونه په نښه کړي دي. د پاکستان حکومت ټینګار کوي چې پر پوله د څار او دفاعي وړتیاوو ډېرول، د دواړو هېوادونو د امنیت لپاره ګټور دي. د پاکستان حکومت تر دې وړاندې هم هڅه کړې وه چې له افغانستان سره پر پوله خنډونه او کتارې جوړې کړي. پاکستان دا طرحه څو کاله مخکې لومړۍ هغه مهال په ډاګه کړه چې کله د افغانستان د پخواني ولسمشر حامد کرزي له پرله پسې نیوکو سره مخامخ وه، چې ویل یې پاکستان افغانستان ته د اورپکو د اووښتو مخه نه نیسي.

جنرال پرویز مشرف د خپلې ولسمشرۍ پر مهال دا پلان جوړ کړی وو او له سرچینو سره سم یې د هغه مهال د امریکا د ولسمشر جورج بوش حکومت تر یوه حده قانع کړی هم وو چې پر پوله د ماینونو ښخولو او کتارو جوړولو لګښت دې امریکا ورکړي. خو د پخواني افغان ولسمشر حامد کرزي د سخت احتجاج او مخالفت له کبله دا پلان عملي نه شو. د پاکستان په ۷۰ کلن تاریخ کې دا لومړی ځل دی چې اوس پر ډیورنډ کرښه دا ډول تاسیسات او خنډونه جوړوي. پاکستان په داسې کولو سره درې هدفونه ترلاسه کوي. ډیورنډ کرښې ته د یوې نړیوالې پولې په توګه رسمیت ورکول - پاکستان له لومړي سره ټینګار کړی چې دا نړېواله پوله ده او حق لري چې خپله پوله له افغانستان سره معلومه کړي. له افغانستان سره خپله پوله په نښه کوي، ځکه په یو شمېر سیمو کې دغه کرښه سمه واضح نه ده او دواړه هېوادونه د نقشو بېل تعبیرونه کوي. د خپلو ناخوښه کسانو د وراوښتو مخنیوی د دې ترڅنګ پاکستان له دې لارې پر افغانستان فشار هم اچوي.

زړه لانجه، نوې ستونزې:

د پاکستان او افغانستان ترمنځ د پولې پر سر لانجه که څه هم زړه ده خو په دې وروستیو کې ترینګلتیا او بې باوري نوره ډېره شوې ده. دواړه هېوادونه یو پر

توره کرښه / ۱۸۹

بل تور لگوي چې د دوی وسله والو مخالفينو ته يې پناه ځايونه ورکړي او ازاد
فعاليت ته يې پرې ايني دي.

له کيڼ لاس: د پاکستان پخوانی ولسمشر پرویز مشرف، د امریکا مخکینی ولسمشر جورج ډبلیو
بوش او پخوانی افغان ولسمشر حامد کرزی

پاکستان تر دې وړاندې هم هڅه کړې چې له افغانستان سره پر پوله تگ را تگ
کنترول کړي. د ۲۰۱۶ز کال د جون په میاشت کې هغه مهال د افغان او پاکستاني
امنيتي ځواکونو تر مېنځ وسله واله نښته وشوه چې د ۲۰۱۷ز کال په فبروري کې په
پاکستان کې ترڅو خونړيو بريدونو وروسته د پاکستان حکومت له افغانستان سره د
تورخم او چمن په گډون خپلې ټولې لارې د څه باندې يوې میاشتې لپاره وتړلې.
نژدې دوې میاشتې مخکې د مې د میاشتې په پيل کې چمن ته نژدې پر هغه
کلي باندې بيا د دواړو هېوادونو تر مېنځ نښته پېښه شوه چې دواړو خواوو ادعا
کوله د دوی په خوا کې راځي. تر دې پېښې وروسته هم د چمن او سپين
بولدک لار د څو اونيو لپاره تړلې وه.

" ډيورنډ نه منو! "

افغان حکومت تل ويلي چې د ډيورنډ کرښه د يوې نړيوالې پولې په توگه په
رسميت نه پېژني او د دوی لپاره نړيوال قانوني مشروعيت نه لري. د پولې په

توره کرښه / 140

دواړو غاړو کې د تاسیساتو د جوړولو په اړه د افغان حکومت دریځ دا دی چې هر گام باید د دواړو حکومتونو په سلا او مشورو پورته شي.

2017زکال د اکتوبر میاشت د خوست باتور ولسونو اغزن تار له منځه یووړ.

له ښی لاس: افغان ولسمشر اشرف غني، د برتانيا پخوانی لومړی وزیر ډېوېډ کامرون او د پاکستان لومړی وزیر نواز شریف

توره کرښه / 191

افغان چارواکي ټينگار کوي چې د پاکستان لخوا د ډيورنډ کرښې په اوږدو کې د دروازو، کتارو او پوستو جوړولو چارې يو اړخيزې دي او له دوی سره يې سلا نه ده شوې، نو له دې کبله دا گام په دې اړه د دواړو هېوادونو د کاري اصولو او پخوانيو توافقونو او جوړجاړيو خلاف دی. د افغان چارواکو دريم دليل دا دی چې د اورپکې ستونزه پر ډيورنډ کرښې د اوبتو له اسانتياوو سره تړاو نه لري او نه هم دا پر کرښه د امنيتي ناسيساتو او کتارو د لږوالي له کبله ده. دوی ټينگار کوي چې د اورپکې د ختمولو لپاره د پاکستان د حکومت کلکې سياسي ارادې او د داسې امنيتي تگلارې ضرورت دی چې له مخې يې ډلې ټپلې د سياسي اهدافو د ترلاسه کولو لپاره ونه کارول شي. افغان چارواکي دا غوښتنه هم لري چې پاکستان دې پخپله خاوره کې دننه د هر ډول اورپکو ډلو د فعاليت مخنيوی وکړي او ځالي دې يې له مينځه يوسي.

اقتصادي او ټولنيز ژوند:

د افغانستان او پاکستان تر مېنځ پوله چې په عمومي ډول د برتانوي هند د انگرېز چارواکي مارتيمر ډيورنډ (Mortimer Durand) په نامه "ډيورنډ لاین" يا د "ډيورنډ کرښه" يادېږي، په ۱۸۹۳ ميلادي کال کې د ده او د هغه مهال د افغانستان د امير عبدالرحمن خان تر مېنځ د يوه جوړجاړي له مخې کش شوې وه. له دې کبله يو شمېر سېمي له افغانستان څخه بېلې کړل شوې چې په ۱۹۴۷ ميلادي کال کې له هندوستانه د انگرېزانو تر وتلو او د پاکستان تر جوړېدو وروسته د پاکستان برخه جوړه شوې. د دغې کرښې له کبله که څه هم يو شمېر پښتني او يو څو بلوڅ قبيلې سره ووېشل شوې، خو بيا هم د کرښې په اوږدو کې مېشتو ولسونو دا اجازه درلوده چې په ازاده توگه يوې يا بلې خوا ته واوړي.

توره کرښه/۱۹۲

خو د پاکستان د حکومت د اوسنیو گامونو او پر کرښه د اغزن تار او کتارو لگولو له کبله یو شمېر ځایي اوسېدونکي اندېښمن دي. د پاکستان د حکومت لخوا پر کرښه د تاسیساتو جوړول که له یوې خوا سیاسي عواقب لري، له بلې خوا پر کرښه د تگ را تگ محدودیت او خنډونه به د سیمې د خلکو پر اقتصادي او ټولنیز ژوند منفي اغېز وکړي. د ډیورنډ کرښه نه یوازې قبیلې سره وېشي، بلکې په ځینو ځایونو کې یې کورنۍ هم تقسیم کړي چې ځینې غړي یې یوې خوا او نور یې بلې خوا ته اوسېږي. څو ځایونه خو داسې هم دي چې یو کلی د کرښې په دواړو خواوو کې غځېدلی او په ځینو حالتونو کې خو کرښه د یوه کور په انگر کې تېره شوې ده.

په یو شمېر سیمو کې که کلی یوې خوا ته وي نو د کرښې مخکه بلې خوا ته وي. یا یې کورونه یوې غاړې ته وي او مسجد یا بازار او دوکانونه بلې غاړې ته وي. د دې ترڅنګ پر دواړو خواوو پراته خلک خپلوی سره لري او یا هم موسمي کوچ کوي او دوې او ژمی په بېلو سیمو کې تېروي. دوی هم د پاکستان د حکومت پر نوو بندیزونو خواشینی ښودلې وه. له بلې خوا دا اندېښنه هم په ډاګه شوې چې دغه محدودیتونه به د ځنګلي ژوو (حیوانانو) پر ژوند او بقا هم بد تاثیر وکړي.

توره کرينه / ۱۹۳

تبصره:

د برلين ديوال د ختيځ او لويديځ زبرځواکونو له خوا د دويم نړيوال جنگ په پای کې د المان خاوره پر دوه برخو جلا کړه او د برلين ديوال يې د المان د خلکو د جلاوالي لپاره جوړ کړ. که دا ديوال چا له نژدې ليدلی وو او د خلکو سره يې خبرې کړې وې، دوی ويل دا ديوال د المان ولسونو په زړه راکښل شوی. نيم زړه اخوا او نيم دې خوا ويشل شوی، نيمه کورنۍ هغه خوا او نيمه دې خوا پاتې شوه، ان داسې کورونه هم ول چې پر پخلنځيو يې ديوال راغلی وو. خو څه وشول؟ د ساړه جنگ د سپړدو پايله او د شوروي واکمني وويشل شوه، وارسا پکت پنگ شو، د المان ولسونو په تشو لاسو د برلين ديوال پنگ کړ او ټول ولسونه بيا يو گډ حکومت جوړ او مرکز يې برلين شو. دا ولسونه هر کال د بيا يووالي ورځ په خورا شاندارو مراسمو لمانځي، زه او ټول ملت په دې ټينگ باور، عقیده لرو او هوډ لرو چې ډېر ژر به د دې کرغېړنې کرښې يانې د انگرېز په لاس ناوې کرښه ډيورنډ به نړې وې او دواړه ولسونه به گډ ژوند پيلوي. دا ورځ لېرې نه ده خو د ولس خوځښت او پوهاوي ته اړتيا شته او دا کار دوام لري.

وزارت سرحدات: پاکستان برای اثبات رسمیت خط دیورنډ اسنادی ندارد

در حالی که پاکستان کار حصارکشی را در امتداد خط دیورنډ آغاز کرده است،

در افغانستان تلاش ها برای ایجاد یک موقف واحد و اجماع ملی در خصوص این خط شدت گرفته است. وزارت سرحدات اقوام و قبایل افغانستان می گوید که پاکستان اسنادی در اختیار ندارد که نشان دهد خط دیورند به اساس فیصله محکمه و یا مجامع بین المللی یک خط رسمی است. عبدالغفور لیوال معین این وزارت روز یکشنبه «۲۱ عقرب ۱۳۹۶» در سیمینار تحقیقی زیر نام (خط ناپذیرفته شده دیورند) برگزار شده بود گفت، خط دیورند در حال حاضر بخاطری قابل بحث است که فرصت های جدید در منطقه به وجود آمده است. لیوال گفت که پاکستان این خط را حتی در محکمه و ملل متحد بدست آورده نمی تواند و باید در برابر آن اجماع ملی تمام مردم افغانستان وجود داشته باشد. او افزود: "خاک تاریخی افغانستان به زور گرفته شده است و اگر گرفته می شود به زور گرفته شود، این در محکمه گرفته نمی شود، در ملل متحد گرفته نمی شود در هیچ مراجع قانونی در جهان گرفته نمی شود، اگر کسی آن را از خود می سازد، فقط از راه قدرت، ملت افغانستان باید به این قدرت برسد."

این سیمینار از سوی تحریک موسوم به لوی افغانستان برگزار شده بود که به باور این تحریک در حال حاضر فرصت های جدید در منطقه به میان آمده و برای استفاده از این فرصت ها آنان نشست های را در مناطق مختلف برگزار کرده اند. آقای لیوال با توجه به این فرصت ها می گوید که امکانات یک تجزیه دیگر در منطقه وجود دارد. وی می گوید که به اساس تقسیم منابع اقتصادی و علاقه مندی قدرت های تولیدی و صنعتی غربی یک خط کشی جدید در منطقه مدنظر است، به گفته وی هرگاه افغانستان از این فرصت استفاده درست نماید، زمان به نفع این کشور حرکت می کند.

از موضوع جنجالی خط دیورند ۱۲۴ سال سپری می شود که پاکستان تلاش رسمی شدن آن را دارد، اما جانب افغانستان می گوید که تنها ملت ها در این مورد تصمیم گرفته می توانند. ریاست جمهوری افغانستان می گوید که بحث ها در این مورد تنها زمانی مطرح شده می توانند که افغانستان از امنیت و ثبات کامل برخوردار باشد.

توره کرنبه / 195

در این حال محققین و مورخین افغان می گویند که جنگ‌های طولانی سبب شده تا پاکستان آن سوی خط دیورند را بخود نسبت دهد ورنه به باور آنان آن کشور هیچ اسناد حقوقی را در دست ندارد. از این میان سلیمان لایق در این سیمینار تحقیقی پاکستان را کشوری خواند که هر زمان امکان تجزیه آن وجود دارد. او افزود: "کدام خطی وجود ندارد سرحد افغانستان دیورند نیست، بلکه سرحد افغانستان اباسین است و در میان آن یک ملت زنده گی می کند این یک بخش مهم از افغانستان است و آن را هیچ کس به دست نشانده ها رها نمی کند." اخیراً حساسیت ها و نشست ها در مورد دیورند در حالی بیشتر شده است که پاکستان در امتداد این خط کار حصارکشی را آغاز کرد و در هفته گذشته سفیر انگلستان در کابل این خط را رسمی خواند. اما معاون اتحادیه اروپا این خط را جعلی خوانده است. وزارت سرحدات، اقوام و قبایل افغانستان می گوید که بحث ها در این مورد نشان می دهند که زمان تغییر کرده و دیپلوماسی فعال تلاش های اقتصادی افغانستان حالت جاری را به نفع خود چرخانده می تواند.

"کدام سندی میان افغانستان و انگلستان در مورد خط دیورند عقد نشده است"

توره کرنبه/ 197

کابل - آگاهان امور می گویند که خط فرضی دیورند، به خاطر عدم موجودیت قرارداد بین طرفین، ماهیت حقوقی نداشته و این خط، بالای افغان ها با زور و اکراه تحمیل شده است. "تحریک لوی افغانستان"، امروز یک نشست را تحت عنوان "دیورند، خط قبول نشده" در کابل برگزار نمود. عبدالجمیل وقار رهبر این تحریک گفت که دریای اباسین، سرحد لوی افغانستان است و در هر دو طرف خط فرضی دیورند، یک قوم زندگی میکنند. وی افزود: "اگر به تاریخ نظر بیندازیم چیزی به نام سرحد رسمی در مورد این خط نمی بینیم، اما پاکستان

که اصلاً زادهٔ انگلستان است، در این اواخر تبلیغات منفی را به راه انداخته و کارهای نصب سیم خاردار را در این منطقه آغاز کرده است. "به گفتهٔ وی، بخاطری این سیمینار را به راه انداخته تا نسل آینده کشور، از چگونگی ماهیت این خط آگاه شوند و این داعیه را زنده نگه بدارند. تاریخدان اکادمیسن سلیمان لایق در این سیمینار گفت: "در مورد خط فرضی دیورند، کدام سند رسمی وجود ندارد و نه هم امیر عبدالرحمن خان، هم چو سندی را امضا کرده تا به اساس آن، خط دیورند شکل رسمی را بگیرد."

توره کرينه/ 197

وی افزود: "اینکه در آن زمان قدرت و قوت انگلیسها زیاد بود و در افغانستان نیز یک حکومت تحت الحمایه تحت رهبری امیر عبدالرحمن حاکم بود، آنها (انگلیسها) به صلاحیت خود این کار را انجام داده و هر دو جانب (افغانستان و هند برتانوی) در این مورد به کدام موافقه نرسیده اند."

به گفته موصوف، انگلیسها در آن زمان از هیچ کشوری شکست نخورده بودند، اما در افغانستان دو بار شکست خوردند که بعد از آن، موضوع خط دیورند را بخاطر ایجاد کردن مشکل به میان آورده و آن را بطور یک معضله، لاینحل گذاشته اند. وی افزود: "مه در طول زندگی که در این مورد تحقیقات نموده ام، کدام سندی را به دست نیاورده ام تا گواه امضای سند خط دیورند از سوی امیر عبدالرحمن باشد؛ این تنها تهمت است که گویا کدام سند از سوی امیر عبدالرحمن امضا شده باشد."

حبیب الله رفیع از تاریخدانان مشهور کشور نیز گفت که در مورد خط فرضی دیورند، کدام سند رسمی وجود ندارد تا امیر آن را امضاء و قبول کرده باشد. وی گفت: "در مورد معضله خط دیورند، نامه های زیادی میان امیر عبدالرحمن و هند برتانوی تبادل شده که امیر عبدالرحمن، بالای متون آن انتقاد نموده و در این مورد همه خواسته های آنان را رد کرده است."

به گفته وی، افغانستان مناطق آن سوی خط فرضی دیورند را به انگلیسها برای مدت زمانی بطور اجاره داده بود. رفیع گفت: "غازی امان الله خان زمانیکه

استقلال افغانستان را اعلام نمود و انگلیسها آزادی افغانستان را به رسمیت شناختند، انگلیسها گفته بودند که بعد از این بشمول دیورند و گندمک، همه معاهداتی را که با افغانستان عقد نموده بودند، لغو میباشد. پس بعد از آنکه امیر امان الله خان پیسه انگلیسها را نپذیرفت، از همان روز اجاره نیز لغو میباشد و مناطق آن سوی دیورند، مربوط افغانستان میشود. "به گفته وی، انگلیسها این منطقه را برخلاف قوانین بین المللی، در حالی که پاکستان سپرده اند که هیچکس حق آن را ندارد. عبدالغفور لیوال محقق و نویسنده کشور گفت، همه مناطق آن سوی دیورند، ملکیت افغانستان است و خاک خود را تنها از طریق زور از خود کرده میتوانیم. وی افزود: "کشور ما در بین کشورهای دارنده اتم موقعیت دارد، پس اگر ما میخواهیم خاک خود را دوباره بگیریم، ضروری است که خود را از نگاه اقتصادی و نظامی به جایگاه و مقام کشور های منطقه برسانیم. "وی گفت اگر افغانستان خاک خود را به دست نیاورد، ناممکن است که امنیت و ثبات افغانستان و منطقه تامین گردد.

د دیورند ناسور زخم، او د کورنیو او بهرنیولوبغاړو غونډې:
له نن څخه (۱۲۷) کاله وړاندې برتانوي استعمار د افغانستان کوزه خاوره له تزاری روسانو سره په توافق داسې یاده شوې چې د دیورند په نوم یو انگریز افسر له یادو سیمو یوازې په فرضي ډول تېرشوی او پر هغې یې دعائقي (داسې سیمې نوم کېښود چې هلته به د تزاری روسانو او انگریزانو ترمېنځ دا سیمه صفري نقطه وي). د هند نیمه خود مختاره مشر رنجیت سنگ هم له یادې سیمې څخه د برتانوي استعمار د پوځي گټې اخیستو په بدل کې د هغه وخت افغان چارواکو ته هر کال (۱۸) کروړه روپۍ اجاره ورکوله، کټ مټ لکه روسانو چې د ماناس هوایي اډه او هوایي قلمرو امریکې ته په اجاره ورکړی وو، او یا هم پاکستان چې د بلوچستان د تفتان او پېښور هوایي اډې امریکې ته په افغانستان کې د ترورېزم په نوم جگړې لپاره په اجاره ورکړی وي او ناټو له پاکستان څخه خپلو اهدافو ته د وړلنډېدو لپاره د پیسو په بدل کې له دغه ډول اجاره کړیو اډو څخه کار واخیست، طالب رژیم یې پرې رانسکور کړ، خو د هغو اډو اجاره

توره کرښه / 144

کولو مانا دا نه وه چې ماناس، تفتان او پېښور دې وروسته د کرښې يا پولې په توگه ومنل شي، ځکه دغه قراردادي اډې هم مؤقتي او د پرديو ولسونو او هېوادونو خاوره ده او هغه د ډيورنډ کرغېړنه کرښه هم کټ مټ همداسې د پرديو استعماري ځواکونو د فعاليت لپاره يوه قراردادي فرضي کرښه وه چې د سيمې د پرتو ولسونو برخليک يې هم د همدې لړې او برې سيمې په مېشتو ولسونو پورې اړه لرله او لري يې، خو پردی خاورې، پردي ولسونه، پردی کورني او پردي غير منقول جايدادونه هېڅکله هم په هېڅ شکل د استعماري ځواکونو په پوځي او سياسي ډانگونو نشي سره پيلېدلی.

اوس چې په سيمه کې برتانوي يرغلگر استعمار شتون نلري او هغه قرارداد هم د هند او افغانستان تر مېنځ لاسليک شوی وو، خو وروسته برتانيه هم له هند څخه ووتله، له ياد قرارداد څخه هم کلونه وخت تېر شوی او له هغې را وروسته نور هېڅ قانوني اړخ او مشروعيت نه لري، افغان حکومتونو هم هېڅکله دغه کرښه په رسميت نه ده پېژندلې، په پردی خاوره باندي د نوزاد پاکستان له ناقلو چارواکو سره هم کوم داسې کره سند نشته چې له مخې يې دا کرښه څوک په رسميت ورسره ومنې. خپله عبدالرحمن خان هم دا کرښه نه ده منلې، ځکه کله چې نوموړي ته ددې کرښې د رسمي کولو خبره ورسېدله، هغه يې په ځواب کې داسې غبرگون ښودلی چې: «په سيمه کې پراته ولسونه، د هغوي ځمکې، کورونه، جايدادونه، کورنۍ، خور، ورور، پلار، لور او زامن هېڅکله نشي سره ویشل کېدی، زه يې نه منم.» هغه خبره هماغسې پاتې شوه. خو کوم د پټې کار چې د بغدادی پير په نامه يوه پردي بې هوښه اولادينه جاسوس د عبدالرحمن خان په غياب کې په سوات کې له انگرېزانو سره لاسليک کړی، په هغه کې هم د افغانستان د حکومت استازي وجود نه درلود، ځکه آخر عبدالرحمن خان خپل زوی امير حبيب الله خان ته د بې هوښه پردي جاسوس د نيولو او وژلو ژر تر ژره سپارښتنه وکړه، چې د شاه امان الله پلار امير حبيب الله خان هغه کس ونيو او په عامه محضر کې يې په خلکو باندي سنگسار کړ.

د افغانانو له دې عکس العملونو څخه هم دا معلومېږي چې ډيورنډ کرښه نه پخوا چا په رسميت پېژندلې، نه يې اوس څوک په رسميت پېژني او نه به يې وروسته

له دې څوک په رسمیت وپېژني. د برتانوي استعمار په وړاندې د افغانانو له درې ځلې ملي پاڅونونو او جگړو هم دا ثابته شوې چې د یرغلگر شرمښ په خوله دا وېش نه پخوا افغانانو منلي و، نه یې اوس مني او نه به یې وروسته له دې ومنی، بلکې اوس ددې وخت راغلی چې د ماتې خوږلي استعمار په لاس جوړ شوی مصنوعي هېواد (پاکستان) نور باید ختم شي او دا د نړيوالې ټولنې فريضة ده چې د هند برخه دې بېرته هندوستان ته وسپاري او د افغانستان برخه دې بېرته افغانستان ته ور وسپاري. ځکه د پاکستان په نوم جغرافيه په آسيا کې د نړيوالو قوانينو خلاف يو استعماري ترورېزم زيروونکی او ترورېست پروره عمل دی، نه د سيمې او ولسونو غوښتنه.

ختیځ او لوېدیځ جرمن له (۷۰) کلونو وروسته بېرته سره یو ځای، د برلین د جبر دېوال د تل لپاره ونړېد او ټوټې یې د یاد بود او پندونو عبرتونو په موخه په موزیمونو کې کېښودل شوې او ستر جرمن په یوه خوله بېرته نړۍ په رسمیت و پېژاند، خو د افغانستان پرکوزه خاوره باندې اوس هم د افغانستان له مجبوریتونو څخه ناروا گټې اخیستل کېږي او وروسته له (۱۲۷) کلونو څخه اوس هم د زور او جبر خندقونه په کې کیندل کېږي او اغزن سیمونه اوکتارې ورباندې لگېږي. په داسې حال کې چې لږ او بر ټول پښتون قامونه د (یو موټي لوی افغانستان، افغانستان زموږ کور دی) چينغې وهي، خو نړۍ د خپلو گټو لپاره ځانونه ړانده، کاڼه او بې خبره ورباندې اچولي، هم یې د پاکستان له خاورې څخه زموږ خاوره اشغال کړې، په لکونو افغانان په کې ووژل شول، په پوډرو معتاد، په فساد اخته او په مافیایي کارونو روږدي شول، د میلیاردونو ډالرو په ارزښت ملي شتمنۍ یې چور، لوټ او غلا شوې او هم په هر څه کې په لوی لاس د پاکستان ننگه په کې کېږي.

پاکستان چې کله په خپلو غیر قانوني کړنو کې پاتې راغلی، نړيوالو او سيمه یيزو خواخوږو یې سملاسي د خلاصون لارې ورته لټولې او نور یې هم په مادي او معنوي لحاظ نازولی دی. له دې توپيري چلن نه افغانانو ته داسې ښکاري چې نړيوالو په افغانستان کې تل د پاکستان د غیر قانوني او بشري ضد کارونو ترسره کولو ننگه او معامله کړې ده، ځکه تل یې د افغانستان په غريب او لوېدلي هېواد

توره کرښه/ ۲۰۱

کې اوبه خړې کړې او دوی خپل کبان په کې نیولي دي. په دې مانا چې پر افغانانو باندې یې د پاکستان له لوري په خپل زر، زور او تزویر سره خپله مهندسي کړې جگړه ورتپلې ده، افغانان یې څوک د تعصب او واک په تبه نیولي، څوک یې د راتلونکي واک په تمه کښېښولي او د خپل نظام او خپلې خاورې د تخریب لپاره یې په مادي، سیاسي، نظامي او اقتصادي لحاظ پټ تمویلوي. څوک یې په پوډرو او نشو سره له خپلې ټولنې بېل کړي، ځکه ددوی له خپلو آدرسونو او رسنیو څخه مور ته اعلانېږي چې تراوسه پورې (۳۳۰۰۰۰۰) افغانان په پوډرو او نشو باندې معتاد شوي. مانا یې داده چې د افغاني ټولنې د نفوس لسمه برخه بشري قوه یې راته فلج او له کاره وغورځوله.

چاته یې د خپلو ملي زېرمو غلا کولو لپاره سامان آلات سپارلي او د پولې ترشا یې خپل مافیایي او د غلو ماهر گروپونه ورته کښېښولي، چا ته یې د جگړې د دوام مدیریټونه سپارلي او څوک یې د جگړه ییز توازن ساتلو په خاطر د دفاع لپاره ورته درولي، چاته یې د خپلو او پرديو امنيتي ملېشوا چارې ورسپارلي او څوک یې د حکومت د ملي کارونو او ملي یووالي د مخنیوي په خاطر په مخرب اپوزیسیون کې ورته ځای پر ځای کړي دي. خو دوی خپله په خورا حساسو زونونو کې د سترو ملي زېرمو د دوامداره او بې خپوره غلا کولو لپاره ورته ځای پرځای شوي. که څوک یې مزاحمت وکړي او یا پرې پوه شي چې گنې ولسي استعمار ضد پاڅونونه به یې پر ضد را وپاروي، نو په هغوی کې یې بیا د سره بېل یې کړه، اېل یې کړه، چرچلي فورمول کارولی ترڅو په ډاډمنه توگه خپلو غلاگانو ته دوام پرې ورکړي او یوازې خپل ځانونه او خپل هېوادونه زموږ له ملي زېرمو څخه د اوږدې مودې لپاره تمویل کړي.

تاسو وگورئ روسان یې پر مجاهدینو باندې په افغانستان کې ووهل او روسي امپراتوري یې ور درې وړې کړه، مجاهدین یې پر طالبانو باندې ووهل، طالبان یې بیا خپله ووهل، اوس همغو روسانو د ایران او پاکستان په ملاتړ د امریکې د حضور پر ضد هڅې پیل کړې او غواړي له دې لارې د افغانستان تشه خپله روسان ډکه کړي. خو نن امریکه بېرته د بن غونډې وروستی اداره د طالبانو او نورو مخالفینو په لاس تر فشار لاندې نیسي، ترڅو خپل حضور په افغانستان کې

ورباندې اوږد او خپل شرطونه ورباندې تحميل کړي.

که چېرې داسې نه وي نو بيا په دغه (۱۷) کالو کې د نړيوالو په حضور کې افغانستان ولې وران ويجاړ پاتې شو؟ ولې له فساد څخه خلاصه اداره په کې جوړه نشوه؟ ولې امنيت ورځ تربلې پکې خراب شو؟ ولې ترورېزم وده په کې وکړه؟ ولې د ترورېزم سرچينې نه وچېرې؟ ولې د ترورېزم ملاتړي نه خپل کېږي او لا پسې تمویلېږي؟ ولې ترورېزم تراوسه پورې تعريف نه شو؟ ولې له ترورېزم څخه داعش او نورې ډلې را وزېږېدلې؟ ولې په افغانستان کې سوله نه راځي؟ ولې د سولې له پاره داسې عناصر ټاکل کېږي چې تل د جگړو عاملين او اصلي ممثلين بلل شوي؟ ولې د واک پر مهال افغان چارواکي پر حقایقو پټه خوله وي، خو چې له واک څخه ليرې شي نو بيا د خپل ځان درنې او د بل سپکې وايي؟ داسې خو به نه وي چې واک ته د رسېدو د گډيو وعده به دغه ډول کسانو ته له بل ځای څخه د نورو له خوا په اجاره ورکول کېږي؟ ولې پرته د حکومت له خوښې په خپل سر لويې جرگې په افغانستان کې يوه ته د واک ورکولو او بل پرې له واک څخه د لرې کولو لپاره را بلل کېږي؟ ځکه په اصطلاح داسې لويې - خو په حقيقت کې دمخه مهندسي شوې جرگې د سپينې کودتا په مانا دي او غواړي چې پرمټ يې اوسنی حکومت تر خپل ميعاد پوره کېدو مخکې د روسانو په لار ښوونه او د پاکستان او ايران په ملاتړ را وپېرځوي. خو ملت او حکومت دواړه پردغه ډول زرگري ژبو لا دمخه ښه پوهېدلي دي.

په دې شپو ورځو کې د ډيورنډ په هکله د رسنيو بازار هم ډېر تود شوی. هر چا د خپل زړه پراسونه په کې وايستل. پاکستان خو خپل کار جاري ساتلی. په دې مانا چې له يوې خوا پر سرحدي سيمو توغنديز بريدونه کوي، بل لور ته يې پر کرښه د خندقونو کېندلو او اغزن تار او کتارو لگولو کار جريان لري، خو له بله اړخه بيا د سولې خبرې روانې دي او د ډيورنډ په اړه د کنفرانسونو تايياوې په لندن کې نيول کېږي.

خو ورځې مخکې په کابل کې د انگليس سفير په يوه مرکه کې په ډېره بې شرمۍ سره په خپلو خبرو کې په غيرمسئولانه توگه په ډاگه وويل چې: «ډيورنډ د افغانستان او پاکستان تر مېنځ رسمي پوله ده.» خو بلخوا بيا انگلستان او پاکستان

توره کرښه/۲۰۳

دواړه ددې ناولې کرښې په اړه هېڅ کره اسناد او ثبوت په لاس کې نه لري. کومې خبرې چې هغه وخت د رنجیت سنگ او امیر عبد الرحمن خان ترمېنځ ددې عاقتې سیمې په تړاو شوې دي، په هغو کې د (۱۸) کروړه هندې روپيو د قراردادې اجارې خبره ذکر شوې چې هر کال به د برتانوي هند له لوري افغانستان ته ورکول کېدلې. اوس خو برتانيه آن د اروپا شمال غرب ته ورتوله شوې، امپراتوري يې پای ته ورسېدله او پوځ يې په قبایلي سیمو کې له تېرو (۶۷) کالو راهیسې نشته، قرارداد هم ختم دی، د پیسو د ورکړې خبره هم له هغې ورځې را په ایسته ختمه شوې، له کومې ورځې چې هندوستان له برتانيې څخه خپلواکي اعلان او د عاقتې سیمې په پلمه پاکستان د انگرېزانو په لاس د هندوستان او افغانستان پر خاوره باندې د مسلم لیگ (انگرېز لیگ) تر مشرتابه لاندې جوړ شو، چې ختیځ لوري ته يې هند پولې نه مني او لوېدیځې خوا ته يې افغانستان نه مني او نه يې منلی دي، ځکه له هماغې ورځې را په دې خوا دواړو خواوو ته جنگ جگړې روانې دي.

که چېرته پر افغان چارواکو باندې د فشار د آلې په توګه له دغه ډول کنفرانسونو څخه ناوړه ګټه پورته کېږي او د کنفرانس کوربه هېواد انگلستان افغان خاوره او په کې پراته افغان قامونه او ولسونه د یرغمل کړې سولې او څو روپيو مرستو را ټولولو قرباني ګرځوي، نو دا په هېڅ صورت کې لر او بر افغانستان ته د منلو وړ نه ده، بل دا چې که له پاکستان سره پوله ټاکل يې موخه وي، نو د افغانستان پوله پر اټک او اباسین باندې ده، ځکه د لوی او لرغوني افغانستان اصلي پوله له لوی هندوستان سره پر اټک او اباسین باندې وه، ده او وي به.

دا چې انگرېزي استعمار له هندي پنجاب څخه د هندوستان د آزادۍ مخالفین او د دوی خپل اصلي جاسوسان سره را ټول او د پاکستان په نامه يې د خپل استعماري پوځ پر مټ د پاکستان د ځمکنیو زېرمو را ایستلو او غلاکولو لپاره نوې جغرافیه ورته جوړه کړه، واک يې ټول همنو راوستل شویو پنجابیانو او د سیمې ځینو نوابانو او اربابانو ته وسپاره، قانون او د پوځ ساختګې ژبه (اردو) يې هم خپل میراث ورته پرېښودل او تر نن ورځې پورې د همنه انگرېزي قانون پر اساس په ټول پاکستان کې جمهور رئیس، صدراعظم، وزیر اعلی، ګورنر، د

پوځي او استخباراتي ادارو مشران، مرکزي او د صوبو وزیران او اسمبلی ټول له هماغه (۹۲) منتخبو کورنیو څخه له بهره ورته ټاکل کېږي، کومې چې تل د انگرېزانو په څنگ کې یې د انگرېزانو په ملاتړ له پخوا څخه اقتصادي وده کړې ده، غزل او نصب یې ټول له بهره ترسره کېږي. خو کورنی او بهرنی ټول واک اختیار یې یوازې پنجاب ته ورکړی. اوس غواړي چې افغانستان هم د بهرنیو په ملاتړ په همدې ناروغۍ اخته کړي، ځکه افغانان یې له تېرو (۴۰) کالو را په ایسته وغولول چې په ځینو سیمو کې یې د «ډي وایډ اینډ رول» نښې نښانې په ډاگه همدا اوس تر سترگو کېږي.

انګلیسانو نه یوازې افغانستان ته، بلکې ټولې دنیا ته د نړیوالې سر مشرۍ په خاطر سترګې پټې کړې او د نړۍ اوسنۍ سرمشریزه په خپله ائتلافي انډیوالۍ کې تېرباسي. دوی غواړي پخپله دې گېم وهلو سره د سیمې ټول نیولي هېوادونه او ځواکمن رقیبان نور هم د نړیوال ائتلاف په همکارۍ سره خپل ځانته ضعیف، نړیوال ائتلاف بدنام او نړیواله سرمشریزه پرې د ځان او خپله زړه امپراتوري یو ځل بیا د نړیوال ائتلاف په ملګرتیا کې راژوندۍ کړي. ترڅو د ټولې نړۍ ټولې زېرمې خپله داسې چور او غلا کړي لکه د هلمند له دیشو ولسوالۍ څخه یې چې پوره (۱۳) کاله د میلیاردونو ډالرو په ارزښت خام یورانیم او تریاک د موسی کلا له لارې په الوتکو کې په غلا سره یووړل خو (سي آی اې) وروسته بیا افشا کړل.

بل لور ته د ائتلاف ځینې غړي هېوادونه او سیمه ییز گاونډي هېوادونه په افغانستان کې په امنیت راتلو، سولې او قانون مند خود جوشه افغانستان شموله دولت او حکومت باندې خوښ نه دي او نه غواړي چې په افغانستان کې دې د یوې بشپړې افغان شموله خپلواکې مدیریتي ادارې تررغنده چتر او واک لاندې امنیت او سوله راشي او بیا رغونه دې په کې پیل شي. ځکه زموږ شرقي او غربي گاونډیانو (پاکستان او ایران) د افغانستان بې مدیریته خوشې بهېدونکو اوبو او پر افغانانو باندې خپلو بې کیفیته توکو پلورلو ته سترګې پټې کړې او فدرالي روسیه بیا دې ته غلې ده چې ناټو له افغانستانه ووځي او پر ځای یې سملاسي یوځل بیا دوی خپله افغانستان اشغال کړي.

توره کرښه / ۲۰۵

عرب او ایران هم غواړي چې د خپلو مداخلو له لارې له افغانستان څخه د منځني ختيځ هېوادونه (فلسطين، اردن او لبنان) جوړ کړي. هند او پاکستان بيا په افغانستان کې د خپل استخباراتي مار او موش خرما لوبه پيل کړې، خو د چين اقتصادي (بنامار) خو آن له بيجېنگ او سينکيانک څخه د منځني آسيا خذر بحيره، چاپهار او گوادر اوبه څاري. چې ددې ټولو لار پر افغانستان باندې ده او لومړيتوب يې دا دی چې تر هر څه رومي د افغانستان له سينې څخه د نايو خپسه پورته شي او دوی به ډاډه زړه پخپله خوښه په سيمه کې خپل توسعه يې اقتصادي پروگرامونه پيل کړي خو افغانانو، افغان نظام او افغان خاورې او د افغانستان فضايي حریم ته هېڅوک به خپلو دغه ډول سياليو کې پام او احترام نه دی ساتلی، ځکه خو يې قرباني افغانستان او زموږ په هېواد کې ټول مافيها شول او دي.

زما له خپلو ټولو افغانستان دوستو هېوادوالو، ملي مشرانو او حکومتي چارواکو، روڼ آندو، متخصصينو او د قلم له خاوندانو څخه تمه ده چې د ملي يووالي او جبل الله په رسی باندې دې پر يوه ملي محور سره را ټول، دولت دې په بشپړه ملي روحيې سره په خپلواکه توگه وساتي، د جگړو پر ځای دې تلپاتې سوله او خپلواکه افغاني اداره ټينگه کړي، تر څو د پرديو مغرضانه وړاندوونکو مداخلو مخه پرې ونیول شي او په خپلواک افغانستان کې د بيارغونې پروژې پلې او هېواد او هېوادوال د ملي يووالي، سوکالی، بشپړزی او ځواکمنېدو خوا ته پرې ورسېږي. نه دا چې د لندن په څېر مغرضانه غونډو کې خپل هېواد د پرديو او خپلو گټو لپاره ړنگ، د افغان ولس پر سينه باندې د ډيورنډ ناسور زخم د تداوی پرځای نور هم سره وشړوي او خپل هېواد وال په کې ژوبل او مړه او د ډبرين دور خواته يې پرې ورټېل وهي.

افغانان عدالت غواړي:

لکه چې په نورو ويناگانو کې ورته گوته نېغه شوې وه، د افغانستان خلک په تېرو څه کم څلورو لسيزو کې د اوږدې جگړې د اور په لمبو کې سوځي. هغوي په

دې عقیده دي چې د هېواد د اقتصادي، سياسي او ټولنيزو اډانو په ويجاړولو کې د نړۍ او سيمې يو شمير زبرځواکونه او سيالي کښ هېوادونه شامل دي. که څه هم چې زموږ د خلکو عمومي وروسته پاتېوالي، په سياسي بعد کې ايډيولوژيکو چلندونو او نورو لاملونو خپلې اغېزې نښندلي، خو د اسلامي پاکستان دوښمنانه او يرغليزو کړنو د افغانستان په تباهي کې تر هر بل لامل زياته برخه لرلې ده. پاکستان نړۍ ته د افغانستان اړوند ځکه دوکه ورکړه چې بې له دې يې د خپل بې تاريخه او مصنوعي هېواد د پايښت او ودې ممکنې لارې چارې نه شوي لټولي. اوس پاکستان افغانستان او سيمه په داسې ناسور تپ اړولې چې د هرې ورځې په تېریدو يې د افغانانو کړاو ډېرېږي او پاکستان گټه کوي. زموږ هېوادوال حق لري د خپل هېواد د ويجاړېدو، د ولس د پرله پسې کړېدو او د وژونکې جگړې مجرمين نړيوال عدالت ته راکش کړي.

ښايي زيات هېوادونه او سازمانونه په افغان خاوره د جگړې د پيلولو او د سترو بشري جنايتونو په سرته رسولو کې لاس ولري، خو د پاکستان رول په دې اړوند ډير تبا کوونکی دی. څومره چې انگرېزانو د افغانستان خاوره په ټوټو ټوټو ويشلې او هره ټوټه يې په تېرو څو پېړيو کې د خپلو تېري کوونکو پاليسيو د لابر اتوار په توگه کارولې، پاکستان هم په تېره څه کم يوه پېړۍ، په ځانگړې توگه وروستيو درې لسيزو کې ورته چلند سرته رسولی دی. پاکستان د خپلو جنرالانو د ارمان پوره کېدو په هيله کابل او ټول افغانستان ورو ورو سوځولی او خپل ځان يې په سيمه ايز ځواک اړولی. د افغانستان واکمنو او اړوندو دولتي ادارو د هېواد د بچ کېدو په موخه، تر دې دمه د پاکستان د محدودیدو عملي او بريالۍ پاليسۍ نه ده لرلې.

تاريخ مهم چانسونه د افغانانو په برخه کړل لکه، د هند اوپاکستان د څو جگړو طلايي فرصتونه، په شلمه پېړۍ کې د کابل - ډيلي او مسکو د گډو گټو د ليکې جوړيدل، په ۲۱ مه پېړۍ کې د کابل - ډيلي او واشنگټن گډې گټې په يوه ليکه واقع کېدل او تر دې دمه د هغې ادامه او نور، خو د هېواد مشرتابه او په ټوله کې هېوادوالو، د پورته لاسته راغلو مهمو شېبو څخه د افغانستان په گټه اړينه استفاده ونه کړه. تاريخ شاهد دی تر څو چې د افغانستان د دروازو په

توره کرښه/ ۲۰۷

وړاندې د پېښور او کوټې مورچې د پنجاب په لاس کې وي، د هېواد د انگر په دننه کې د افغانانو ډاډه گرځېدل را گرځېدل لامهال ښکاري او د نيم تنه هېواد خلک تل يې موراله، محتاجه او د ملي مهمو مسئلو په حل کې د اړين مانور کولو څخه محروم بريښي.

په همدې تصور پاکستان غواړي په خپل گاونډ کې يو شل، محدود او تلپاتې کمزوری افغانستان ولري. پاکستان د افغانستان، هند او سيمې په هکله د تېري د ځانگړې ستراتيژۍ د پلي کولو په دايره کې تېري کوونکي پوځ او د اې اس اې په څېر دوزخي استخبارات جوړ کړي چې په اټومي وسلو سمبال دي. د دې سره جوخت يې په ديني مدرسو کې د ترهگريزو بريدونو په موخه اسلامي بنسټپالې روزلي چې د بېلابېلو وړانکاريو لپاره يې افغانستان، د سيمې هېوادونو او نورې نړۍ ته لېږي. چېرې چې ترهگريز بريد کېږي، په يوه يا بله بڼه د پاکستان له نامه سره غوټه خوري. له دې کبله پاکستان او ترهگري يو له بل سره تړلې دي. اوس نړۍ ته هم پته لگېدلې چې پاکستان د اټومي وسلو او تکنالوژۍ د لرلو او خوندي ساتلو فرهنگ نلري او د امريکا د پخواني سفير حسين حقاني په قول، نور پاکستاني جنرالان د تېر په څېر د ټولو اسلامي اورپکو د کنټرول واک په لاس کې نه لري. د امريکا د متحده ايالاتو د وارخطايۍ څخه جوتېږي چې د ډېر او تر او هرې خوا لاس اچونکي پاکستان په واک کې د اټومي او اسلامي بمونو شتون نړۍ او سيمه يو شان گواښي.

حالات دومره ترينگلې شوي چې، که پاکستان د افغانستان او هند د خطر خبرې بس کړي او د ترهگري څخه هم لاس واخلي، هغه هېواد په خپله سقوط کوي او که خپلې افغاني ضد او هندي ضد پاليسۍ چلولو ته د تېر په څير ادامه ورکړي، نړيوال اغيز لرونکې ملاتړي نشي موندلې. په دې بنسټ افغانانو ته يو ځلې بيا ښه موقه په لاس ورځي چې د ناسمو پاليسيو په گرداب کې د راگير شوي پاکستان د لاگوښه کولو او په نهايت کې نړيوالې محکمې ته د هغه هېواد د راکش کولو لپاره هېوادوال، په تېره بيا روڼ اندي سره لاسونه ورکړي. دا موضوع د خپل خصوصيت له مخې يوه سياسي حقوقي او مسلکې موضوع ده چې مخته بيول يې پوره اړينه پوهه، هوشيارې او ځيرکتيا غواړي.

په سیالیو کې اموخته شوي افغانانو ته په کار ده چې د پاکستان ځنډې کولو ته گړندی هر اړخیز فعالیت او سالمه سیالي وکړي. په برتانيا کې د افغانانو د عدالت غوښتنې مرکز (مدا) چې د ۲۰۱۶ز کال په جولای کې پرانېستل شوی، غواړي، د پاکستان د منزوي کېدو لپاره د افغان او بهرنیو حقوق پوهانو او کارپوهانو یوه اجماع راوغواړي، د افغانستان اړوند د ټولو مظالمو او تېریو لاسوندونه ومومي چې د پاکستان د پوځ او اې اس اې له خوا شوي او په پای کې هغه هېواد د جنګي جرمونو د ارتکاب له امله نړیوالې محکمې ته راکش کړي.

ټاکل شوې دندې پلي کول یو هر اړخیز مسلکي کار دی چې باید د بهر میشتو مینه والو افغانانو او د هېواد دننه هغه هېوادوالو له خوا پلي شي چې د یاد شوي کار په حساسیت پوهېږي. لکه چې محترم همایون تاج ورته په خپله وینا کې گوته ونيوله، د پاکستان د گوښه کولو او نړیوالې محکمې ته د هغه د کښولو نوښت په ټولو هغو هېوادوالو اړه نیسي چې له ډېر پخوا یې په دې اړوند د نظریو راکړه ورکړه او مشوره کوله.

مدا د خپلو موخو د پلې کولو په هدف په برتانيا کې د افغاني او برتانیایي حقوق پوهانو د یوې کړۍ سره اړیکې ټینګې کړي او د یو شمیر وتلو کارپوهانو سره یې د مشورو د پیلولو تکل کړی چې څنګه د پاکستان د منزوي کېدو او نړیوال عدالت ته د هغه هېواد د وړاندي کولو لارې چارې ولټوي. مدا د افغانستان د حکومت د یو شمېر چارواکو، په تېره بیا د امنیت شورا سره اړیکې نیولې او د هغوي په غوښتنه یې په کابل کې د استازولۍ د یوې کاري او اغیز لرونکې ډلګۍ د معرفی کار هم بشپړ کړی. مدا ته اوس روښانه شوې چې تر څو د پاکستان د انزوا او عدالت ته د وړاندي کولو په هکله فکري کار غښتلی نه شي، یو شمېر ساده زړي افغانان د هغه هېواد د ریښتینې خبرې په کتلو نه شي بریالي کېدلی.

همدا اوس یو شمیر هېوادوال شته چې د پاکستان د تبلیغاتو د اغېزي لاندې د خپل وطن د وړانولو په نه بښونکي عمل لګيا دي. مور اوس د مدا په چوکاټ کې تصمیم نیولی چې د فکري کار د کرښو د واضح کولو په نیت یو سیمینار راوبولو او له هغو حقوق دانانو او کارپوهانو بلنه وکړو چې د موضوع اړوند علمي

توره کرښه/ ۲۰۹

بحثونه وکړي او د عملي فعالیت یو ټاکلی چوکاټ ترسیم کاندې. څرنگه چې د پاکستان د انزوا او عدالت ته د کش کېدو کار د مدرحاله د بهرنیانو په مالي امکاناتو شونې نه دی، له دې امله د سیمینار په څنډه کې به د مخته پرتې ملي مهمې دندې د پلي کېدو د مالي اړخ د برابرولو او پیاوړتیا اړوند هم نظر واخېستل شي.

همدارنگه د سیمینار په بحثونو کې به د موضوع په دې اړخ چې د پاکستان انزوا او تېله کول یوازې یو سیاسي تبلیغاتي فعالیت نه دی، بلکې هغه یوه ستره سرښندنه ده، خبرې اترې وشي. ځکه له دې سره برسیرن او په بې احتیاطۍ چلند کول، بې ځایه سیالی هڅول او له مسلکي پولو وتل د موخې څخه د ځان د لېرې کولو په مانا دي. مډا ستاسو سره د خپلو تجربو د شریکولو په برخه کې ځان ژمن بولي او له تاسو هم په درناوي هیله کوي چې د خپلو ارزښتناکو تجربو د تبادلې له بهیر سره مو په اړیکه کې ساتئ.

که د اروپا میشت علاقمند افغاني حقوق دانان، کارپوهان، سیاسي، فرهنګي، ټولنیز او مدني شخصیتونه او د هغوي ټولني په خپلو میشت ځایونو کې یو له بله سره اړیکې ټینګې کړي او د پاکستان د مزوي کولو په اړتیا او اهمیت خبرې اترې وکړي او لاسته راغلې پایلې د یو او بل د خبرتیا په موخه سره شریکې کړي، باور شته چې په دې اړوند د اروپا په کچه د څرګندو اهدافو د تعریف او د هغې د پلې کېدو مشخص میکانیزم ټاکلو ته زمینه برابرېږي. دا باید په یاد ولرو چې عدالت ته د پاکستان د مخته کولو دنده د هر افغان په اوږو لوېږي او د دې سترې ملي دندې په سرته رسولو کې د بهر میشتو حقوق پوهانو، کارپوهانو او اګا وطنوالو رول او مانور د ډیرې پاملرنې وړ دی، ځکه په بهر کې اوسېدونکې افغانان د خونديتوب د لرلو او اړینو سرچینو ته د لاسرسۍ له پلوه په نسبي مساعد موقعیت کې قرار لري. له دې امله زموږ ټولو دندې ډېر اهمیت مومي او پېچلې کېږي. د هېوادوالو یو خواخوږی وایي هغه افغان نسل به ویاړمن ژوند ولري چې په ګاونډ کې یې د پاکستان په نامه دولتي سیاسي تشکیلات له منځه تللي وي.

د جنګي جرمونو د محکمو د اصل له مخې، راځی چې ژر نړیوالې محکمې ته

پاکستان مخامخ کړو، تر څو د هغو وطنوالو روح ښاد شي چې د هغه هېواد د
مظالمو او تېريو له امله يې خپل خوږ ژوند او ټوله هستي د لاسه ورکړې او هغه
څوک په سزا ورسول شي، چا چې دا جرم تر سره کړی دی. همدارنگه د جنګي
جرمونو يوه بريالۍ محکمه کولی شي زړه بګنونکې تير ته لاره ورکړي چې آرام
پريوځي او د هغې پر پايلو يوه سوله ايزه راتلونکې ودانه شي.

اعلیحضرت شاه امان الله خان غازي

اعلیحضرت شاه امان الله خان غازي (۱۸۹۲-۱۹۶۰) ز کلونه:

غازي امان الله خان هغه لارښود وو چې پر هېواد، خپلواکی او وگړو مین وو! د دې له پاره چې زموږ د هېواد د خپلواکی غښتلی مبارز په اړوند پوره مالومات ولرو اړینه وه چې د یو شمېر وتلو تاریخ پوهانو او وتلو لیکوالانو له لیکنو د سند په توگه استفاده وکړم. دا چې امان الله خان د گوتو په شمېر مخالفین څه ډول لیکنې کوي، دا د دی مانا نه لري چې رښتیا به پټ شي ولس قضاوت کوي. دا

مېړنی ولس هېڅکله د چا ښې کړنې او بدې کارنامې او د هېواد سره خیانت کول د ولس قاتلین او ددې هېواد لوټ ماران د پردیو غلامان نه هېروي، اتلان لمانځي او خاینان غندي.

د هېواد د خپلواکۍ د بیا ترلاسه کولو په لمانځورځو کې هغه نوم چې له خپلواکۍ سره نه بېلېدونکی تړاو لري د اعليحضرت شاه امان الله خان غازي نوم دی. کله چې د هېواد له خپلواکۍ څخه نوم اخېستل کېږي نو په هېواد کې به په څه پوه، په خپلواکۍ مین، آزاديپال او هېوادپال و نه موندل شي چې د خپلواکۍ د گټونکي سروال، هېوادپال او سرښندويه نوميالي غازي اعليحضرت امان الله خان په یاد ونه لوېږي او د هغه ارواښاد نوم په درنښت یاد نه کړي.

د افغانستان په تاریخ کې د هېواد د پاچایانو، شهزاده گانو، امیرانو او ولسمشرانو په کتار کې (په دریو لسيزو کې بنسټپالو کین او ښي اړخو ډلو مشران) له احمدشاه بابا وروسته هېڅ یو یې له غازي پاچا امان الله خان سره په هېوادپالنې، له خلکو سره مینې او د خپل سرلوړي هېواد له خپلواکۍ سره په مینې او هم د هېواد په کورنیو چارو کې د پردیو له لاسوهنو سره په دښمنۍ کې برابرې شي کولای.

تر اوسه د افغانستان حق پالونکی او حق پلوی ولس د غازي اعليحضرت امان الله خان نوم دغه ستر ملي ولسي او سرښندونکي شخصیت په ژور درنښت یادوي او د زړه له کومې ورته درناوی لري. د غازي امان الله خان نوم د هېواد له خپلواکۍ سره نه شلېدونکی تړاو لري او د هغه دروند شخصیت ته سپکاوی کټ مټ د هېواد آزادی او خپلواکۍ ته سپکاوی دی. ځکه چې د هېواد وگړو د خپلواکۍ د بېرته ترلاسه کولو لپاره ددغه غازي هېوادپال ترمشرۍ او سروالې لاندې خپلې سپېڅلې وینې توی کړې او خپله خپلواکي یې د زېښتاک له ستوني را ایستلې ده. څه ناڅه د نهو لسيزو په تېریدو بیا هم کولای شو د سپین روبو هیوادوالو او مشرانو د یادونو د اورېدلو په وخت کې پوه شو چې د ولس د زړونو په منځ کې ددغه ستر او له پرتمه ډک لارښود مشر د دریځ او معنوي گرانښت ځای ځایگي چېرې دی.

توره کرښه/۲۱۳

اعلیحضرت شاه امان الله خان غازي، يو ژور روڼ اندی، متواضع او سپېڅلی، له وگړو سره د ښه چلند خاوند او د هېواد پر خپلواکۍ او پرمختګ مین پاچا وو. د هېواد له وگړو سره د هغه کړنه او چال چلند له پاچاهۍ او ان د پرمختګ غوښتونکو له غورځنګه مخکې د خلکو پر ژبه وو او د هغوي په زړونو کې یې ځانګړی ځای درلود. د امیر حبیب الله په دربار کې د هېواد د یو شمېر پوهانو، ځمکوالو او اغېزمنو مشرانو زمان د ((غلام بچه گانو)) ترنامه لاندې راټول او د دربار له رموزه ښه خبر خو د امیر له چال چلنده زړه تورن وه؛ نو د امان الله خان د دغو ځانګړتیاوو او سپېڅلي کرکټر له امله وو چې دغه روڼ اندي د هغه گردچاپېره یوه سیاسي کړۍ راتاووي او هغه یې د یوې سیاسي ټولنې د مشر په توګه چې د (جوانان افغان/افغان ځوانان) یا (مشروط خواهان دوم) پر نامه یادېدله وټاکه. له دې امله د شاه امان الله غازي نوم د (جوانان افغان/افغان ځوانان) یا (مشروط خواهان دوم) له نوم سره نه شلېدونکی تړاو لري او هر څوک که وغواړي د شلمې پېړۍ د لومړیو درو لسيزو د مبارزو په تاریخ کې شننه او څېړنه وکړي، نو هرو مرو به د لومړیو او دویمو مشروطه غوښتونکو نومونه او په سر کې د هېواد د خپلواکۍ د ګټونکي، هېوادپال او پرمختګ پالونکي پاچا غازي امان الله خان نوم ورسره جوخت اخلي.

شاه امان الله خان د (امیرحبیب الله خان زوی، د امیرعبدالرحمن خان لسمی، د امیر محمد افضل خان کړوسی د امیردوست محمدخان کوسۍ، د سردار پاینده خان کودی دی، پاینده خان د حاجي جمال خان بارکزي زوی وو او د ستراحمدشاه بابا په وخت کې ژوندی وو). د ۱۲۷۱ ال کال (۱۸۹۲ز کال) د جون میاشتې په لومړۍ د پغمان په دره زرګر کې د (طاق ظفر) په سیمه کې د ملکې سرورسلطان له لمنۍ چې لقب یې (سراج النخواتین) وو سترګې پر نړۍ وغړولې. د امان الله خان مور سرور سلطان د شاغاسي شیردل چې د امیر شیر علي خان د دربارشاغاسي وو، لور او د خوشدل خان بارکزي خور وه چې دغه کورنۍ د هغه د پېر یا دور له سترو خانانو څخه وه.

افغاني پوه ډاکټر اسدالله حبیب د (دوره امانی) د لیکنې په سربزه کې کارې: (په داسې حال کې چې د هېڅ ډول ستراوي او د پېښو د انځورونې موخه نه

لرم، نه شم کولای هېره کړم چې د امير امان الله خان پروړاندې د زورزياتي، ناتار او له انگرېز سره د معاملي بېلگې ډېرې وې او زموږ د هېواد په تاريخ کې د هوساينې د لارې پرځای، له کنډونو، غوچوږو او پېچومو ډکې لارې هم ډېرې وې او هغه دغه له اغزو او ننگونو ډکه لاره غوره کړه چې د خپلې پاچاهۍ بنسټ يې پرې کېښود.

ډاکټر حبيب زياتوي: (نوموړي امير خپلې ټولې هڅې د خپلو مخکښو په څېر د سبالو ډلو د راپرځولو په لاره کې ونه لگولې بلکه د واکمنۍ له کړۍ د باندې راووت او لويو کارونو لکه د خپلواکۍ بېرته ترلاسه کول، د هېواد پرمختگ، د پوهنې او فرهنگ لوړتيا او د وگړو لپاره د مدني معاصرې ښېراري برابرولو ته يې ملا وتړله. د هغه گامونه د ختيزو ټولنو له لرغونو خوبونو سره سمون نه خوړ او لويديځو دولتونو هغه ته د يو غيرعادي او زير مشر په توگه کتل او پرته له شکه چې هغوی ته د امان الله خان مېرانه او هيلو ته د رسېدلو سپېڅلې توده مېنه له بدسترگۍ او رخې سخې تشه نه وه). (۱)

د افغانستان د حق پالونکي ولس پرغاړه د اعليحضرت شاه امان الله خان کوشنې حق، د هېواد د بشپړې خپلواکۍ ترلاسه کول دي. شک نشته چې که هغه د خپل هېواد د خپلواکۍ لپاره د انگرېز په وړاندې وگړي جهاد ته نه وای رابللي او د خپلو مخکښو په شان يې له انگرېز سره جوړجاړی کړی وای او د هېواد په چارو کې يې د هغوی لارښوونو ته غاړه اېښودلې وای، ښايې د ژوند ترپايه د افغانستان د پاچا په توگه پاتې شوی وای او تر هغو چې انگرېزانو نه وې غوښتي، هېڅ چا به د هغه د ځای ناستۍ لپاره سروڼه نه وې پورته کړي. خو هغه چې پر خپلواکۍ او د خپل هېواد د وگړو پرسرلوړۍ مين وو د پاچاهۍ دغه تخت او تاج يې د هېواد د خپلواکۍ په لاره کې کېښود او د تاج په سر کولو په لومړۍ اونۍ کې د عيدگاه په لوی جومات کې د کابل سپېڅلو ښاريانو او د دولت مامورينو ته په خپلې لومړۍ څو ساعته وينا کې د افغانستان د بشپړې خپلواکۍ غږ پورته کړ او خپله پاچاهي يې د هېواد د بشپړې خپلواکۍ په آر يا شرط اعلان کړه او ويې ويل: لومړی خپل سپېڅلي ولس ته اعلان کوم او زېری ورکوم چې زه د افغانستان د پاچاهۍ تاج د افغانستان د کورنۍ او بهرنۍ خپلواکۍ په

سپېڅلي نوم پر سر ږدم.

دويم وروسته يې د افغان له آزاديپال ولس څخه وغوښتل چې ددغې ملي هيلې په ترسره کولو کې هغه نه لاس ورکړي. اعليحضرت امان الله خان د کابل ښاريانو، سرتېرو او مامورينو ته د خپلې يوې بلې وينا په ترڅ کې چې د سفر بري جامې يې په ځان کې وې د عيدگاه په جومات کې وويل:

(گراڼه ولسه! زه به د سرتېري دغه جامې تر هغو له ځانه ونه باسم چې د هېواد د سپېڅلي مور پر ځان مې د خپلواکي جامې نه وي ورپه ځان کړي. زه به دغه توره په تيکي کې کښېږدم چې د ولس د حقونو لوتونکي مې پرځای يې نه وي کښېښولي! اې زما سپېڅليه ولسه او اې زما سرښندويو سرتېرو! د هېواد د ژغورنې لپاره خپله وروستني شتمني را ډگر ته کړئ، راځئ چې خپل ميړني سروڼه د هېواد په سپېڅلي لاره کې بلهاري کړو!) (۳)

شاه امان الله د سفر بري په جامو کې (۱۹۱۹) زکال:

شاه امان الله خان ولېدل چې انگرېزانو د افغانستان په رسميت پېژندلو په اړه د هغه ليک ته چې له نورو خپلواکو هېوادونو سره د يوه خپلواک او کورواک هېواد په توگه برابر حقونه ولري، ځواب نه دی ورکړی، نو د ۱۹۱۹ز کال د اپريل د مياشتې پر ۱۳ مه نېټه چې د انگليس سفير هم په هغې غونډې کې ناست وو د يوې وينا پر مهال وويل: (زه ځان او خپل هېواد له کورني او بهرني اړخه په بشپړ ډول خپلواک اعلانوم. وروسته له دې زموږ هېواد د نړۍ د نورو دولتونو او ځواکونو په څېر يو خپلواک هېواد دی او د سر د يوه ويښته په اندازه هېڅ ځواک ته اجازه نه ورکول کېږي چې د افغانستان په کورنيو او بهرنيو چارو کې لاسوهنه وکړي او که څوک دغسې يوگام پورته کړي نو پردغه توره به يې غاړه ور غوڅه کړم) او بيا يې مخ د انگرېز سفير ته ور واپراوه او ويې پوښتل: (څه مې چې وويل پوه شوی!) د انگليس سفير په ډېر درناوي ځواب ورکړ: (هو پوه شوم.) (۴)

وروسته ځوان پاچا د خپل برخليک د ټاکلو لپاره له انگرېز سره د جهاد ملا

وتړله. د ځوان پاچا دغه نوښتگر غږ ته پر خپلواکۍ مین افغان مسلمان ولس په خوښۍ ځواب ورکړ او د خپلواکۍ د ترلاسه کولو په لاره کې یې د سر او مال په بلهاري کولو او سرښندنې د هغه وخت د نړۍ له لوی ځواک یانې انگریز سره د جگړې چمتوالی ونيو. په دغه وخت کې په هنګري کې د انقلاب د بريالیتوب خبرونه رارسېدل. په آلمان کې د ۱۹۱۸ز کال د انقلاب له ماتې سره سره انقلابي اکر یا حالت واک چلاوه. په ترکیه کې د خپلواکه جنگیالي لارویان د جنرال کمال اتاترک ترڅنګ کړۍ جوړولې. د هند هېواد هم په ځپانده اکر کې وو. د ۱۹۹۱ز کال د اپریل په لومړیو کې د هغه هېواد په هرګوټ کې ټولیزه کاربندي پیل شوې وه: په بمبي، لاهور، ډیلي او د هند په نورو ښارونو کې د ناکراريو څپې خورې وې او له پولیس او نیواک گرو سرتېرو سره د لاس او گریوان کېدلو لړۍ خپره وه. د اپریل پر ۱۳ ورځ د امرتسر په ښار کې دوه زره ووژل او په زرګونو نور ټپیان شول چې دا ډېره بورتونکې وه. د هند په میلیونونو لوږې ځپلي ولس د ورهینګرو یا کسګرو او د کارگرانو له غوښتنو څخه ملاتړ کاوه. (۵)

په دغسې یوه اکر یا حالت کې وو چې شاه امان الله په پرله پسې توګه د انگریز په وړاندې د کابل د وگړو او ګڼ شمېر ټولنیزو پارکو یا طبقاتو ترمنځ ویناوې کولې او د ولس له سرښندویه هرکلي سره مخامخ کېدلې. د عیدگاه په جومات کې په یوې ویناکې وویل: (د افغان زړه وره او په لوی څښتن مینه ولسه! ای زمريو! د بریتانیې حکومت په درغلنې او بې شرمۍ دوه ځله زموږ پر هېواد یرغل وکړ او غوښتل یې خپلې ککړې منګولې په سیمې کې ښخې کړي، اوس غواړي چې زموږ ټاټوبی چې پلرونه مو پکې ښخ دي لوټ کړي. زموږ پرتم، ننگ او هم زموږ شخصیت او افغاني ځانګړتیا له منځه یوسي، غواړي زموږ خپلواکي او ښېرازي له منځه یوسي....) (۶).

د پانګوالۍ پر وړاندې د پاچا زیرو او شدیدو ویناوو د وگړو په مېنځ کې د هغه منښت او ګرانښت لا پراخه کړ. یوه ورځ وروسته د کابل ښار په زرګونو ښاریانو د حبیبی د ښوونځي له زده کوونکو سره یوځای د انګلیس د سفارت ترمنځ لاریون وکړ او د انګلیس په وړاندې یې غږونه پورته کړل. شاه امان الله د ضد انګلیسي خپلواک سیاست او تکلارې په راخپلولو ورځ په ورځ د وگړو په زړونو کې دروند

توره کرښه/۲۱۷

ځای موند او د دغه گرانښت له امله ده چې هغه د هېواد د سیاسي خپلواکۍ د بېرته ترلاسه کولو په لاره کې د افغان ولس د سترې جگړې اعلان وکړ او د افغانستان زړه ور ولس یې له پېژندل شوي دښمن ښمن ښمن یانې انگلیس سره د خپلواکۍ د ژغورنې دریمې جگړې ته راوباله.

د افغانستان هېوادپالو خلکو د ځوان پاچا دغې غوښتنې ته ځواب ووايه او د ۱۹۱۹ز کال د مې د مېاشتې تر ۳ نېټې پورې یو ۶۰ زریز ځواک جوړ شو. دغه ځواک د هېواد له گڼ شمېر توکمونوڅخه جوړ وو هغوی د ورورۍ او خپلواکۍ غوښتنې په گډو احساساتو له خپلو زړو ولسو سره چې د انگلیس په دویمې جگړې کې یې ترلاسه کړې وې جگړې ته ملا وتړله. ناروزل شوي ۴۰۰۰ یز توپچي ځواک له خپلو زړو ولسو او ډېرو لږو تجهیزاتو سره له دغه کوشني پوځ سره ملگری وو.

خو دښمن څه وکړل؟ دښمن د دغه کوشني ناروزل شوي پوځ پروړاندې لومړی ۳۲۰ زره او وروسته یې ۷۵۰ زره روزل شوي سرتیري او افسران چې له ۱۸۵ تر ۴۵۰ زرو باروونکي څاروي هم ورسره وو او پر هغوی یې خپلې وسلې ایښودلې وې او له سلگونو جنګي الوتکو سره له افغانستان سره د جگړې په موخه د افغانستان سویلي او د سویل لوېدیځو کرښو پرمخ راوخوځول. (۷)

د افغانستان پوځي اوزار او د پوځ جنګي مهماتو د برتانې له ولسو سره چې په پرمختللو ولسو او جنګي الوتکو سمبال وو په هېڅ راز برابروالي نه درلود خو له دغه څرگند پوځي کمښت او نابرابروالي سره سره د افغانستان پوځ د ناتارگرو تېري کوونکو په وړاندې له ځانه اتلواله مقاومت څرگند کړ.

د انگلیس له نېواک سره د افغانستان د ولس او د خپلواکۍ لپاره اتلواله پاڅون چې له لومړۍ نړیوالې جگړې څخه په هسکه غاړه راغلی وو د ولس ملي هېوادپالو احساساتو ته نوې سا وښله او د هېواد د خپلواکۍ د لړۍ د پاڅون لمنه په بې سارې توګه پراخه شوه. له پښتنو توکمونو څخه خپل خوښو جنګیالیو د خیبر له غاښي تر بلوچستانه د برتانوي نېواک گرو په وسله والو خپلو او شاتمبولو کې ستره ونډه لرله. د خپلواکۍ دغه پاڅون ته د برتانوي هند وگړو ښه راغلاست ووايه. په توکمیزوسیموکې پراته د برتانیا په لښکر کوټونو کې

هندي سرتېري د افغانستان پوځ ته راواوښتل. په همدې وخت کې د بمبيي، لاهور، امرتسر او د نېمې وچې په نورو ښارونو کې د نيواک گرو د خان غتاوي پروړاندې د هند د وگړو نا آرامي او کاربندي دانگليس د تېري کوونکو د روحيې په تضعيف او د چال چلند په بدلون کې يې اغيزې نه ول. دلته ده چې د انگيس د نيواک په وړاندې د وگړو درېدنه او مقاومت، انگريزان اړ کړل چې په راوړنې کې د سولې د خبرو اترو لپاره اوربند ته غاړه کېږدي.^۱

په دغسې يوه اکر کې ول چې د افغانانو د جگړو د اهميت په اړه د بلشويکانو يوه مشر وويل: (د پانگوالي د زېښناک په اکر يا حالت کې د ولسي پاڅون د انقلابي مورچل اړين آر يا شرط دا ندی چې په غورځنگ کې دې هرومرو پرولتاري جنگيالي گډون ولري او گڼې غورځنگ دې يا ولسپاله يا انقلابي تگلاره ولري او يا دې پر دموکراسۍ ډډه لگولې وي. له څرگند اړخه که ورته وکتل شي نو د افغانستان د خپلواکۍ لپاره د افغان امير جگړه سره له دې چې دی او ده ته نږدې دوستان او ملگري يې د پاچاهۍ غوښتونکي دي، بيا هم يوه انقلابي جگړه ده، ځکه دغه جگړه پانگوالي شاپې واري کوي، ځواک يې له ويشاک سره مخاموي او سټه يې ورباسي)(۸).

هر گوره د غازي اعليحضرت شاه امان الله خان د سپېڅلې هېوادپالنې او يو ژبې مشرۍ ترسيوري لاندې د افغانستان سياسي خپلواکي ترلاسه شوه او يوځل بيا افغانستان خپل له لاسه تللی نوم او پرتم ترلاسه کړ او د نړۍ د خپلواکو هېوادونو په کتار کې ودرېد (د ۱۲۹۸ل کال د زمري د مياشتې ۲۸ چې د ۱۹۱۹ز کال د اگست د مياشتې له اتلسمې سرسمون خوري) او له دغې ورځې وروسته افغانانو د اگست ۱۸ چې د زمري د مياشتې ۲۸ کېږي د هېواد د خپلواکۍ د بيا ترلاسه کولو ولسي ورځ وبلله.

ملي يووالی، د شاه امان الله خان ستره هيله:

په ۱۹۱۹ز کال ۱۲۰کتوبر کې کله چې امير حبيب الله د امان الله خان پلار مړ يا ووژل

^۱- (۳ جون ۱۹۱۹)ز کال

توره کرښه / ۲۱۹

شو د هغه زوی نصرالله د یوې اونۍ لپاره امیر وو چې بلاخره امان الله خان چې د امیر حبیب الله دریم زوی وو، د امیر په توګه د افغانستان اداره خپله کړه او په همدې موده کې د افغانستان بشپړ ازادې (بهرنۍ، کورنۍ) اعلان کړ. امیر امان الله د برتانوي هند نایب السلطنه څخه د یو مستقل خپلواک هېواد په توګه د دې تقاضا وکړه چې ټولو پاتې شویو موضوعاتو لکه د ډیورنډ کرښې په هکله مذاکراتو ته د یو مستقل دولت په حیث چمتو ده. چې دغه حرکت د انګلیسانو غوصه راوباروله او بلاخره د درېیم افغان-انګلیس جګړې سبب وګرځېده.

بیا ځلې مذاکرات ۱۹۱۹ز کال:

له درېیم افغان انګلیس جنګ وروسته چې برتانوي ښکېلاک ګر زېر ځواک په ټوله نړۍ کې له ستونزو سره مخ وو او غوښتل یې چې خپلې سیاسي او اقتصادي پالېسۍ سمې کړي. خو بیا هم لندن پرېکړه وکړه چې د وزیرستان او مهمندو قبایلي سیمې چې یوه اندازه یې په درېیمه جګړه کې له مخکې له لاسه ورکړې وی د نظامي قوت په مرسته په اشغال کې وساتي.

په درېیمه افغان-انګلیس جګړه کې د افغانستان موخه یوازې د بهرني سیاست خپلواکۍ اخیستل نه وو بلکې سرېره پر دې غوښتل یې چې له هند سره پخوانۍ پولې چې په غیر عادلانه او ظالمانه ډول انګریزانو تر واک لاندې راوستي دوباره ترلاسه کړي. بلاخره په ۱۹۱۹ز کال د جون ۳ مه نېټه له یو ډزبنډ نه وروسته د راولپنډۍ مذاکرات د افغانۍ هیئت له خوا د علی احمد خان په مشرۍ او د انګلیسانو له خوا د Sir. A. H. Grant په مشرۍ پیل شول او په ۱۹۱۹ز کال د اګست په ۸ مه د راولپنډۍ د سولې معاهده Peace Treaty لاسلیک شوه چې مهمې برخې یې په لاندې ډول دي:

په لومړۍ ماده کې ویل شوي وو چې له ۱۹۱۹ز کال د اګست ۸ مه نېټې وروسته ټول تړونونه د دولتونو ترمنځ لاسلیک کېږي. دا په دې مانا ده چې په دې سره هغه سوتفاهم اوس واضح شو چې پخوا به د تړونونو په هکله ویل کېدل چې د انګریزانو او امیرانو ترمنځ شخصي تړونونه دي او له دې وروسته ټول

تړونونه د دوه مستقلو دولتونو تر مېنځ دي. تر ټولو مهمه دا چې د ۱۹۱۹ز کال د سولې له معاهدې سره یو بل لیک د انګلیسي هیئت او افغاني هیئت د مشرانو له خوا ضمیمه شو چې په هغه کې په ښکاره ډول داسې لیکل شوي وو:

(د دې معاهدې او لیک سره افغانستان په رسمي ډول په داخلي او خارجي چارو کې خپلواک دی او له دې سره ټولې پخوانې معاهدې لغوه شوې)

بیا ځلې مذاکرات او د کابل معاهده ۱۹۲۱ ز کال:

د سولې معاهدې یوازې د کاغذ پر مخ ټول اختلافات حل کړل. له یوې خوا د ډیورنډ کرښې ډیرې سیمې علامت گذاری شوې نه وې او له بلې خوا انګرېزانو په پښتنو قبایلي سیمو کې لا هم له ستونزو سره مخ وو. په ۱۹۲۰ ز کال کې د افغانستان اړیکې له روسانو سره ښې شوې او انګرېزانو له دې حالت څخه ویره احساس کړه او یوه نوې معاهده یې ترتیب کړه. د دې مذاکراتو لپاره د انګلیس هیئت مشري Henrz R. C. Dobbs او د افغاني هیئت مشري محمود طرزي کوله چې له ۱۱ میاشتو خبرو اترو وروسته د یو مؤقت حل په توګه په داسې حال کې دا معاهده لاسلیک شوه چې د ډیورنډ کرښې نامالومي نقطې په خپل ځای پاتې شوې. که څه هم له دې وروسته نورې بېلابېلې ډیپلوماتیکې هڅې وشوې لکه په ۱۹۳۰ز کال او ۱۹۳۴ز کلونو کې چې په هېڅ مذاکراتو کې د هند د ازادۍ تر وخت ۱۹۴۷ز کال پورې د ډیورنډ کرښې پاتې ستونزې حل نه شوې.

توره کرښه / ۲۲۱

امان الله خان په ۱۲ کلنۍ کې په عین الدوله ونومول شو او په ۱۹۱۳ز کال کې یې د محمود طرزي له لور ټریا سره د شهرآراء په ماڼۍ کې واده وکړ او په ۲۷ کلنۍ د ۱۲۹۷ل کال د ۱۹۱۹ز کال فبروري ۲۸ د جمعې په ورځ د افغانستان پاچاهۍ ته غوره شو. هغه له لس کلنۍ پاچاهۍ وروسته د ۱۹۲۹ز کال د مې د مېاشتي په ۲۴ نېټې دې ته اړایستل شو چې هېواد پرېږدي او ایټالیا ته ولاړ شي او وروسته له ۳۱ کلونو د بې وزلۍ ژوند له تېرولو د ۱۹۶۰ز کال د اپریل د میاشتي په ۲۵ چې د ۱۳۳۹ل کال د غوايي د میاشتي له ۵ سره سمون خوري د سویس په هېواد کې د سترگې د سرطان د ناروغۍ له امله سترگې له نړۍ وتړلې او د هغه د وصیت پر بنسټ، جنازه یې افغانستان ته راولېږدول شوه او په جلال آباد کې د پلار تر څنگ خاورو ته وسپارل شو.

رون اندي او پرمختګپال پاچا له ټولو سکالو مخکې د افغانستان د ملي یووالي د بنسټ ټینګولو ته پام را وړاوه او دغه ولسي یووالی یې په ډېرې پوهې د وګړو د برابرې حقونو پر بنسټ د قانون په هېنداره کې په خوځښت راوست. له دغو بدلونونو څخه یو اړین بدلون د دولت د ټولنیزو سمونونو د لومړۍ لړۍ، د اساسي قانون یا د افغانستان د دولت د اساسي نظام لیک د اډانې وړاندیز او منل ول چې په ۱۳۱۰ ل کال کې په ننگرهار کې په ۸۷۲ کسيزې لويې جرگې کې چې په خپله یې مشري کوله تر خبرو اترو لاندې ونيول او بیا ومنل شو او د افغانستان په څو زره کلن تاریخ کې افغانستان د لومړي ځل لپاره د انساني حقونو پر بنسټ ولاړ د یوه اساسي قانون څښتن شو.

دغه قانون چې په ۷۳ مادو کې سمبال او منل شوی وو په خپلې ټوليزې څپرکۍ کې یې د: برابری پر بنسټ شخصي آزادي، د مرییتوب پر ښکونې، د رسنیو، کار، ورهنگړتوب (کسب)، د زده کړې پر آزادی، د استوګنې پر خونديتوب، د شتمنیو د صادري پرمخ کولو، د بېگار او غیرقانوني ځورونو په له منځه وړلو اونورو کې ټینګار کولو. د (۹، ۱۰، ۲۲، ۲۴ مادو) د ښېګڼو تر څنګ په شپاړسمې مادې کې راغلي ول چې: (د افغانستان ټول وګړي د شریعت او قانون له مخې له برابرې حقونو او پازوالی یا 'مسوؤلیت' څخه برخمن دي).

د اساسي قانون ۱۱ مې مادې حکم کاوه: (په افغانستان کې د مرییتوب ټول

بنسټونه بند دي) د همدغې مادې پر بنسټ د کابل په ښار کې څه ناڅه اوه سوه هزاره مريمان او کنېزاني د هغوی د خانواکو له منگولو او کورونو څخه خپلواک شول. له دغه ځايه ده چې هزاره وگړي د هر بل توکم په پرتله د شاه امان الله په ملاتړ راپورته سول او تر هر چا زيات د سقاوي د رژيم د تورو او بلونسي 'غضب' په تورتم کې وزبېتل شول.

د هېواد نامتو تاريخ لېکونکی ارواښاد غبار مني چې د دغو قانوني موادو روح دا وه چې په عملي ډول پلي کېدل او د درغلني له ککړوالي، خان ښودني او چل څخه پاک ول. د بېلگې په ډول مذهبي لمانځني او دودونه او د اماميه مذهب د لارويانو تکيه گاه گانې آزاده شولې. د کندهار، غزني، جلال آباد او د کابل د پوهنې په ټولنه کې د افغانستان د هندوانو يو ټاکل شوي استازي ته ځای ورکړل شو چې په اداري چارو کې د برخې څښتنان شول او د هندوانو له پگړيو د ژېړ رنگ خنډ او د هغوی د جزيې د پاتې پيسو برخه (د شاه امان الله خان د ۱۲۹۹ ال کال = ۱۹۲۰ز کال د فرمان له مخې) لېرې شوه.

د (۹). هندوانو ماشومان په ملکي او پوځي ښوونځيو (د حبيبي او حربيبي ليسي) کې ومنل شول او نور د توکم، ژبې، مذهب، تېر او ډلې له مخې، نژادپالنې او توپيرپالنې ته ځای نه وو. د محمدزيو پرپله پسې (مستمرې) او تېرنی وړيا تنخواوي او د خانانو او ملايانو مخواکي (امتياز) ته د پای ټکي کېښودل شو او ولس په حقونو کې له يو بل سره برابر وگڼل شو.

(۱۰). د ډنمارکي پوه استا اولسن په وينا: د افغانستان په اساسي قانون کې د افغانستان وگړو ته هغه حقونه ورکړل شوي ول چې کټ مټ د لوبډېځو ليبرالو هېوادونو په قانونو کې ول. د (افغان) ولسي او ملي پېژاند يا هويت د برابرې حقونو د خوندي کولو له لارې د هېواد ټولو وگړو ته ورکول کېده. د افغانستان په ټولنه کې اساسي قانون يو انقلاب وو او دغه قانون نه يوازې د هېوادوالو پرمديني حقونو د منبتي گوته اېښودله، د دولت چلونکی ځواک يې سمبالولو او د کابينې پازوالي يې روښانولو بلکې د پاچا واک يې راړولو او د (۷) مادې پر بنسټ د پاچا واک د قانون ترسيوري لاندې راوستل شو او په افغانستان کې د يو اړخيزې دوديزې شخصي نانارگري واکمني ته د پای ټکی کېښودل شو.

توره کرښه/ ۲۲۳

(۱۱). کله چې شاه امان الله په دندو کې د قانون پلي کولو ته ملا وتړله د هغه پر وړاندې د دښمنیو او مخالفت د ټغر لمنه پراخه شوه. هغه څه چې پاچا نه منل د خپلوانو او نورو مخورو اغیزمنو کسانو د ملاتړ او مکلفیت بنسټ وو. دلته ده چې کله پاچا د محمدزیو د کورنۍ او نورو خانانو او غیزمنو روحانیونو وړیا تنخواوې یا مستمرې له منځه یووړې، کله چې یې د خپلو مورنیو خپلوانو د زنداني کولو امر ورکاوه مانا یې دا وه چې خلکو ته څرگنده کړي چې ټول وگړي د قانون په وړاندې یو برابر دي او هېڅ چاته تریل لومړیتوب نه ورکول کېږي او هر څوک چې د قانون له اډانې پښه وغځوي نو د قانون پر بنسټ په جزاء ویني. خو د پاچا دغه چال چلند لږ تر لږه د ستاینې او درناوي وړ یوغبرگون را ونه پاراوه او له تېرنیو- توکمیزو دودونو څخه په وتلو محکوم وگڼل شو.

شاه امان الله خان د ولس یا ملت ملي یووالي ته لومړیتوب ورکاوه او کله به یې چې د ملي یووالي خبرې کولې نو هېڅکله به یې خپلې ولولې او احساسات نه شوی پټولای. په ۱۳۲۰ل کال کې کندهار ته د سفر په ترڅ کې د لړم ۷ مه د جمعي ورځ د لمانځه څخه چې پر خپل امامت یې د خرقې مبارکې په جومات کې ادا کړ د خطبې په ترڅ کې د ملت د یووالي په اړه ډېرې خبرې وکړې او د خبرو په یوه برخه کې یې وویل (هر څوک چې په افغانستان کې ژوند کوي، پرته له توپیره ورته افغان ویل کېږي. له دې امله بیا دراني، غلجي، اڅکزي او اوپره څه معنی لري؟). پاچا د (اوپره) د وییکی کارونه د هغو توکمونو او تېرونو لپاره چې گڼې بې خوځښته او بې سره دي ناجایزه او سپکاوی وگاڼه او دا ډول کارونه یې په تېنګه منع کړل. دغه ډول توپيرونه او توپیر پالنه یې د دښمن په لاس کې ترټوله ښه وسله وبلله او ویې ویل: (زموږ دښمنانو زموږ په منځ کې له دغه تاوتریخوالي څخه ډېره گټه پورته کړې).

آه! چې خپل مټ یې په خپل لاس راڅخه بیل کړی! درې ورې یې کړو، ټوټې ټوټې یې کړو او زموږ ټول ځواک یې را زبښلی دی. په دغه ځای کې د امیر له سترگو اوبښکې راوبهېدلې.

(۱۲). شاه امان الله د ملي یووالي په اړه د کندهار وگړو ته په خپلې یوې بلي وینا کې وویل: (هندو، هزاره، شيعه، سني، احمدزي، پوپلزي نه لرو، ټول یو

ملت یو او هغه هم افغان. ماته ټول افغانان وروڼه دي. (ملت یو او هغه هم افغان. ماته ټول افغانان وروڼه دي.) د خپلواکۍ او ملي یووالي د ساتنې او له خرافاتو څخه د ډډې کولو په اړه، وگړو ته د اعليحضرت امان الله خان لارښوونې ډېرې اوچتې او له لوړې پوهې برخمنې خبرې وې. اروپا ته د سفر په موخه د بهرنیو چارو د وزارت د ستور په مانۍ کې د ولس د گڼو پارکو یا طبقو سره د خدای په امانۍ په وخت هغه وویل: بهرته زما سفر یوازې ستاسو په گټه دی او بس، که رانغم په یاد ولری چې د هېواد ساتنه وکړی او یو موټی ملت اوسئ. د یوه ناتارگر پاچا تر سیوري ژوند ونه کړی. زما لارښوونو ته ښه غوږ ونیسئ او په خرافاتو گروهن مه اوسئ، ځکه یو شمېر ناپوهه ملایانو له دین څخه یو ځنځیر جوړ کړی او ستاسو پرغاړه یې در اچولی، تاسو ته ناسمې لارښوونې کوي او ناسمو ته مو لمسوي. د خدای او پېغمبر (ص) له امر او لارښوونو سره سم چلند وکړی. هغه څه چې ملایان وايي پرې باور مه کوئ. د ښځو پر وړاندې له زغم او زړه سواندۍ څخه کار واخلي، تاسو ټول د یوه هېواد بچیان یاست او له یو بل سره وروڼه اوسئ. ښځې ستاسو په شان حق لري او انسانانې دي. له یوې ښځې پورته بله ښځه مه کوئ او ماشومان مو ښوونځیو ته ولېږئ او خپله شتمني د خپلو ماشومانو د ښوونې او روزنې په لاره کې ولگوئ.

(۱۳) د امانی حکومت د ټولنیزو سمونونو یا اصلاحاتو دویمه لړۍ هېواد ته د شاه له اوږده سفر وروسته پیل شوه. کله چې شاه د اروپا د پیاوړو چارواکو له چال چلند او د لویدیځ د تخنیک او فرهنگ وده په ځانگړې توگه په ایران کې د رضا شاه او په ترکیه کې د مصطفی کمال اتاترک د پیاوړو تگلارو له کتلو اغیزمن شوی وو، په افغانستان کې یې د سمونو او اصلاحاتو د تگلارو په پلي کولو کې له بېرې کار واخېست. د ۱۹۲۸ز کال د اگست د میاشتې پر ۲۹ نېټه یې یوه یو زر او یو (۱۰۰۱) کسيزه جرگه راوبلله او له جرگې سره یې د ټولنیزو بدلونونو د لړۍ په چټکولو کې خپلې موخې او هیلې گډې کړې.

شاه لومړی د خپل سفر په اړه گزارش ورکړ او بیا یې جرگې ته په افغانستان کې د چټکو ټولنیزو او اقتصادي بدلونونو په اړه خپله د اصلاحاتو تگلاره وړاندې کړه. د دغو اصلاحاتو په بنسټ یې د ځمکوالۍ او له ځمکوالۍ مخکې زړو

توره کرښه / ۲۲۵

دودونو او اړیکو ته د پای ټکی ایښوده. د هېواد لوړو پارکو یا طبقو لکه ځمکه والو، توکمیزو مشرانو او اغېزمنو روحانیونو چې په هغه وخت کې د دولت له اصلاح غوښتونکو تگلارو سره مخالفت کاوه، له خپلې گټې او امتیاز څخه یې برخې کېدل.

د استا اولسن پر وینا په (دغه پروگرام کې چې په افغانستان کې یې د روحانیت د واک زړه په نښه کړی وو) د بنځو د چادریو له منځه وړل، د مړیدي له منځه وړل، په برتانوي هند کې د دیوبند په مدرسه کې د ملایانو د زده کړو بندیز، له ملایانو څخه د ازموینې اخېستنې، پر افغان وگړو د تذکرو وېشنې، د سرتېری دورې ته د ځوانانو رابلنې، په لومړنیو ښوونځیو کې د هلکانو او نجونو گډې زده کړې او بهر ته د زده کړو لپاره د افغان ځوانانو لېږنې، د صغیرې نجلی د نکاح بندیز او د نجونو لپاره (۱۸) کلنې او د هلکانو لپاره (۲۲) کلنې د واده د کال ټاکنې او نورو حقوقي او ټولنیز سکالو ځای درلود.

(۱۴). خو دغه سمونې او ریفرمونه د ټولنې د روحاني برخې او د لویې جرگې د محافظه کاره ډلې له غبرگون سره مخامخ شول چې مخکښان یې د شور بازار حضرتان چې مشري یې فضل عمر مجددي کوله او خلکو د نور المشایخ په نامه پېژانده، وه. د ایران لوړنومی او نامتو پوه ډاکټر شجاع الدین شفاء په تهران کې د هغه هېواد د مخور روحانیت په اړه د انگلیس د وزیر مختار د پټ گزارش له مخې لیکي: (په ایران کې له دربار او دولتي مأمورینو پرته یوه بله مخوره ډله هم شته چې تل باید وساتل شي او هغه د علماوو او روحانیونو ډله ده. دغه ډله پراخه او لویه ځانگړې پانگه لري چې د موقوفاتو له لارې ترلاسه کېږي او د ایران په هر گوټ کې روحانیون، مدرسین او طلاب د دغو موقوفاتو له درکه، د امام د ونډې او د گڼ شمېر نذرونو له لارې بشپړه گټه ترلاسه کوي.

موږ (انگریزان) باید د ایران د واکمنې ادارې له لارې په دغې ډلې کې د ننوتلو لپاره لاره ومومو او باید له هندوستانه یو شمیر سیدان، ملایان او فقیران د شیعیه گانو دیني مرکزونو او متبرکه ځایونو ته ولېږو چې کرار کرار وکولای شو د ایران د عالیه روحانیت پارکه یا طبقه اداره کړو). سر هوارډ جونس، په ایران کې د انگلستان مختار وزیر، د انگلیس د بهرنیو چارو وزارت ته له پټ گزارش څخه

چې، د انگلستان د بهرنیو چارو د وزارت له خپرو شویو لاسوونډو څخه رانقل شوي.

په همدې تړاو ډاکتر شفاء یوه بله خبره هم رابادوي.

۱۵. د خپلواکۍ د گټونکي سروال، هېوادپال او سرښندنکې نوميالي غازي اعليحضرت امان الله خان د انگليس دغه سياست په نورو اسلامي هېوادونو او له هغې ډلې زموږ په هېواد کې د نوموړي سياست پرېلي کېدلو منښته کوي. کله چې انگليسانو امير عبدالرحمن خان زموږ د هېواد په سياسي ډگر کې د واکمنۍ کړۍ ته رانه ايست نو پر دولت يې خپلې اغېزې د مخوړو روحانيونو له لارې وشيندلې او هېواد ته يې له هندوستانه د يو شمېر شېخانو د رالېږلو له لارې زموږ د هېواد په کورني برخليک کې اغېزمنه ونډه ولوبوله. د يو شمېر افغاني تاريخ ليکونکو په منښتې، د حضرت شور بازار روحاني کورنۍ د ۱۹ ز پېړۍ په پای کې لومړی ننگرهار بيا کابل ته راغله او په شور بازار کې يې استوګنه پيل کړه. د استوګنې په پيليزو شېبو کې د مجددي حضرتانو کورنۍ يوازې په ديني سکالو کې بوخته وه، خو د خپلواکۍ له جگړې وروسته دغې کورنۍ سياسي سکالو ته لاس واچاوه او د هېواد د ټولنيز او فرهنگي پرمختګ لړۍ يې تر نيوکو لاندې ونيوله او د امانې د پانګوالۍ ضد دولت ته يې سرخوړی رامېنځ ته کړ.

وګورئ د لويې جرګې په درېيمې ورځ د ښځو د چادري او د آزادۍ خبره راوړاندې شوه. يو شمير ملايانو د ښځو له مخ لوڅۍ سره مخالفت ښکاره کړ او هغه يې د اسلام د اصولو خلاف وبلله. شاه د هغوی په ځواب کې وويل: که څه هم زه ملا نه يم خو پوهېږم چې په اسلام کې ستر له غاړې کېښته ته ويل کېږي. ملايانو بيا هم د شاه خبره وغندله او شاه ملايانو ته په عصبانيت وويل: (ټول مصيبتونه ستاسو (ملايانو) له لاسه دي. تاسو (له مفتخورانو پرته بل څه نه ياست) هغه څه چې زه غواړم هغه به پلي کړم او د دغه ستر (برقع چادري) د ليرې کولو خبره به ان د برچې په مټ پلي کوم، نه په غوړه مالۍ او خوشامندۍ. بايد پوه سئ چې زه يو انقلابي پاچا يم) او بيا يې د لويې جرګې غړو ته په خطاب کې وويل (زما د گران ملت استازو! تاسو ته زما سلا دا ده چې هغه ټول ملت ته

توره کرښه/ ۲۲۷

ورسوی او سلا دا ده چې پوه سئ چې په هېواد کې دغه ملایان د خپلو وعظونو له لارې د دښمن دروهې یا دسیسې خپروي. زموږ د وروسته پاتې والي لامل هماغه ناڅرگندې او موهومې اوسانې دي چې دوی یې وگړو ته وایي او په دغو قصو زموږ خلک غولوي. زه به د خپل حکومت په وخت کې د دغو ملایانو چاره وکړم، خو تاسو د ملت استازي باید خلک په دغو خبرو پوه کړئ چې د گوتو په شمار ملایانو په درغلنې چې غواړي زموږ ملت بدبخته کړي، ونه غولېږي.

(۱۶). د نامتو افغانستان پېژندونکي لودویک ادمک د وینا له مخې: د لویې جرگې په څلورمه ورځ شاه د ملایانو او ملايي په اړه خبرې وکړې او ویې ویل چې وروسته له دې هغه کسان چې غواړي ملايي وکړي نو مسلکي ازموینه به ورڅخه واخېستل شي او هغه څوک چې په دغې ازموینې کې بریالي شي، نو له ملايي څخه به یې برخې شي. همداسې هغو بهرنیو ملایانو ته چې د هند د دیوبند له مدرسې څخه فارغ شوي اجازه ورته کړل شي چې افغانستان ته راشي او ملايي دې وکړي، ځکه هغوی بد او اورپکي، پروپاگنډچیان، بهرني او خاين دي.

(۱۷). ډاکتر کاکړ د منشي علي احمد له قوله وايي: (شاه ټينگار وکړ چې دغه ملایان ټول د بهرنیو د دسیسو تراغېزې لاندې راغلي او د دغې خبرې د ازباد لپاره یې یو شمېر شواهد هم وړاندې کړل. شاه غوښتل چې دغه ملایان ټول له افغانستانه وشړل شي او یا دې په یوې ټاکل شوې سیمې کې تر څار لاندې ونیول شي او د دولتي چارواکو له اجازې دې پرته د وتلو اجازه ونلري.

(۱۸). د لویې جرگې غړي چې گڼ شمېر یې ځمکه وال او روحانیون ول پوه سول چې شاه د هغوی له پخوانیو امتیازاتو د کمېلې له ټولولو څخه نه یوازې نه غواړي لاس په سر شي، بلکې له صغیرې نجلۍ سره واده منع کوي، له نارینه سره د بنځې برابر حقونه هم غواړي چې گڼې وروسته له دې به بنځې په لوڅ مخ له کورو راوځي (په ځانگړې توگه کله چې شاه د بنځو د نقاب د لیرې کولو خبره اعلان کړه او ملکه ثریا په لوڅ مخ جرگې ته راغله)، کله چې ویې لېدل پاچا ملکان او ځمکواکان د دلالي له دندې څخه منع کوي او د بزگرو په منځ کې له دولت سره په اړیکه کې د هغوي اغیزه راټېټوي، نو د شاه له اصلاحي

وړاندیزونو سره یې مخالفت پیل کړ. هغو لومړیو کسانو چې د شاه له اصلاحاتو سره د مخالفت سروڼه را پورته کړل، له سرحدې لیکې هغه غاړه د نورالمشایخ تر مشرۍ لاندې د شوربازار حضرتانو او له لیکې دې خوا یې ورور محمد صادق مجددې د امانې اصلاحاتو پر وړاندې متې را بډ وهلې. نورالمشایخ د ښځو له مخ لوڅۍ او د هلکانو له زده کړې څخه خلک لیرې ایستل او ویل یې چې زده کړې سرې کافر کوي. خو رښتیا دا وه چې که هلکان ښوونځیو ته تللي وئ او پوهه یې حاصله کړې وئ نو د هغوی د پیرۍ او مریدۍ د هټۍ سودا به چا اخیستلي وئ؟ یو پوه او زړول شوی هلک دې ته غاړه نه ږدي چې د مریدۍ پری دې په غاړه کې ور واچول شي.

شاه امان الله غازي خپل ولس ته د وینا په حال کې:

شاه امان الله په رښتیا یو انقلابي اوسرښندویه پاچا وو، هغه د افغانستان د سیاسي خپلواکۍ په ترلاسه کولو نه یوازې د نړیوالو په سترگو کې د انگلیس حیثیت، اعتبار او مخورتوب درې وړې کړ؛ بلکې د محمدزیو، خانانو د توکمونو مشرانو او د سترو روحانیونو د مستمري معاش په بندولو یې د هغوی دښمني د ځان په بیه واخېستله. د ټولني د منځنیو پېړیو له زړو دودونو او رسمونو سره مبارزه لکه د دودیز کمیس او پرتوگ شاته غورځول او پرځای یې د اروپایي جامو اغوستل، د پگړۍ پر ځای د قره قلې خولۍ پر سرول، د جمعي د ورځې د رخصتۍ پرځای د یکشنبې د ورځې ټاکل، د هغو مامورینو چې له یوې میرمنې یې زیاتې ماندینې درلودلې د یوې ښځې غوره کول، په پوځ کې د مریدۍ او پیرۍ لغو

توره کرښه/ ۲۲۹

کول، له ملا ډولو کسانو څخه د ملايي ازمويښي، د بنځو د حجاب ستونزه او د نارينه په وړاندې هغوی ته د ډيرو حقونو ورکول، له بوډا سړي سره د صغيرې نجلې د نکاح منع کول او... او.... ټول هغه گامونه ول چې هر يوه يې له دولت سره د دښمنۍ اورته لمن وهله او هغه يې د واک له گدی ليرې کړ.

که له دغو تېر شو، شاه امان الله په بهرني مورچل کې هم يو شمېر گامونه اوچت کړل چې د هېواد د ثبات لپاره ډېر خطرناک ول، د بېلگې په ډول: د بخارا له بلواگرو سره مرسته او د بلشويکانو د ولکې پر وړاندې د بخارا د خپلواکۍ لپاره د بخارا امير ته د وسلو او جنگياليو لېږنه، د بخارا د خپلواکۍ د غورځنگ له مشرانو ابراهيم لقي او انور پاشا څخه ملاتړ. حال دا چې بلشويکانو نه يوازې افغاني مرسته شوي وسلې او سرتيري ونيول بلکه د بخارا د پاچا سره زړ يې هم ضبط کړل. همدا شان د سرحدې لېکې په بله غاړه کې د خپلواکۍ لپاره د قبایلو هڅول او کابل ته د هغوی د مشرانو رابلل، د هندي انقلابيونو د لنډمهالي حکومت په رسميت پېژندل او په افغانستان کې د هندي کډوالو منل هر يو هغه خځلي او لرگي ول چې له انگليس سره يې د دښمنۍ اور ته لا اوږه ورکوله. د نظر د خاوندانو له ډلې څخه د بناغلي آصف آهنگ له قوله، شاه امان الله دغه هېوادپال پاچا په ۷ مورچلونو کې جنگېده (له ۷ مورچلونو څخه د بناغلي آهنگ موخه د روحانيونو، د قبایلو مشرانو، ځمکه والو، د محمدزيو مستمري اخیستونکو، د ځمکوالۍ زړو دودونو، د پوهنې پراختيا او د بنځو آزادي، له انگليسانو سره د جگړې مورچل او له بلشويکانو سره د جگړې مورچل) چې پایله يې له هماغولومړيو وختونو څخه څرگنده وه.^۱

د اعليحضرت امان الله خان په اړه يو شمېر ليدلوري:

فرايزرتلر: په کابل کې د انگليس سفير او د پيلومات د هغه په اړه لېکي: (امان الله خان به په مېړانې، دوستۍ او لارښوديزې مشرۍ کې ستايل کېده اول خپل نيکه پاينده خان څخه به يې تقليد کاوه. امان الله خان يو هېوادپال او د

¹ - [د ليکوال په نامه د بناغلي آهنگ صاحب له يو خصوصي ليک څخه]

افغانستان د پرمختګ پلوی سپری وو او غوښتل یې افغانستان د نړۍ په هېوادونو کې د لوړ دریځ خاوند کړي. امان الله خان د درناوي وړ وياند او په نړیوالو چارو کې یې بشپړ مالومات درلود. د امان خان په شخصیت کې د ضعف ټکی دا وو چې غرور، برتم او خان مننه یې درلودله.

(۱۹). د هند سر وزیر جواهر لعل نهرو: اروپا ته د شاه امان الله د اوږده سفر او د هغه د پایلو په اړه لیکي: (د ۱۹۲۸ز کال په لومړیو کې امان الله او ملکه ثریا له افغانستانه د اروپا په لور د یوه اوږده سفر له پاره وخوځېدل. د ګڼ شمېر اروپایي هېوادونو پلازمېنو لکه روم، پاریس، لندن او مسکو ته ولاړل او په هرځای کې له تودو هرکلیو سره مخامخ شول. دغو ټولو هېوادونو په ډېرې لېوالتیا غوښتل چې د خپلو سیاسي او سوداګریزو موخو لپاره د امان الله پام ځانته راواړوي. هر چېرته ورته ګرانېه سوغاتونه ورکړل شول خو هغه د یوه هوښیار او لوړ سیاست پوه په توګه خپله ونډه په لوړه کچه او ښه توګه لوبوله او په هېڅ ځای کې یې د هېڅ شي ژمنه په غاړه نه اخیستله. د راستنېدلو په مهال له ترکیې او ایران څخه یې لیدنه وکړه. د امان الله اوږده سفر د ډېرو پام ځانته راواړاوه. اعتبار او حیثیت یې زیات شو او د افغانستان ارزښت یې هم ډېر کړ. خو دننه په افغانستان کې اکر یا حالت ډېر ښه نه وو. امیر ډېر خطرناک کار کړی وو او هغه دا وو چې په هېواد کې د بدلونونو له پیلولو سره جوخت او د لرغوني ژوند ډول ته د بدلون ورکولو له څپو سره سم توده په توده په سفر ولاړ. مصطفی کمال هېڅکله دغسې خطرناک کار ونه کړ.

(۲۰). دارالامان د امانی سلطنت تاریخي مانې چې بنسټ یې د خپلواکۍ د ګټونکي سروال، هېوادپال او سربښدویه نومیالي غازي اعليحضرت امان الله خان له خوا ایښودل شوی و خو د خپلواکۍ دوښمنانو د باروتو په لمبو وسوځول.

د امانی د دور فرانسوي سفیر موريس فوشي د امان الله خان په اړه ليکي: (دغه ځوان د خپل عمر په پرتله په سياسي چارو کې حيرانونکې پوهه لري. ځانگړې موخې په زړورتيا پرمخ بيايي. کله چې ما له هغه سره وليدل د جنرالۍ جامې يې پر ځان وې. سپين پوستکی او تورې زېرې سترگې يې درلودلې. د هغه په سترگو کې څرگند هوډ، واکمني او برابري په ځلېدلو وه. امان الله خان د خپلې ډېرې پوهې، مېړانې او په سياسي سکالو کې د خبرتيا له امله هرڅوک تر خپلې اغېزې لاندې راولي. امان الله دا پوهه او کفايت درلود چې د گاونډيو (روس او انگليس) په اړه پېچلې سکالو په ډاډ مطرح او د هغو په اړه خپل نظر او پريکړه ووايي. هغه د پياوړي هوډ، پټينې او تکل خاوند دي. تر اوسه يې د ژوند وريځې پر مخ نه دي رابښکته شوي او ډېرې برياوې يې ترلاسه کړې. د بېلگې په توگه افغانستان يې په ډېر لږ وخت کې ټولې نړۍ ته ورپېژندلې دي. وييکي او کلمات د هغه د شخصيت د برم اوستروالي بيان نه شي کولای.

(۲۱). امريکايي ليکوال پولاده ليکي: ما د امان الله خان د دورې له شخصيتونو سره له نږدې کتلي او خبرې مې ورسره کړي د بېلگې په ډول: ياور محمود خان، عبدالعزيز خان، د حربيې وزير او جنرال محمدگل خان مومند. د هغو له خولې مې د شاه امان الله په اړه په زړه پورې خبرې اورېدلې چې بايد ياداشت او وليکل شي.

د دغو يادونو يوه کوشنۍ بېلگه دا ده چې: په ۱۳۴۵ز کال کې د سوادگريزې خونې په رياست کې د چهاردهي له اوسيدونکو څخه يوه پياده وو او نوم يې غلام محمد وو. غلام محمد په ځوانۍ کې په دارالامان کې وو. هغه ويل: د پسرلي يوه ورځ وه، باران ورېدلې وو او ځمکه ښويه وه. امان الله خان له خپلو

همکارانو سره د دارالامان مانې ته راغی چې د دارالامان له مانې څخه کتنه وکړي. مانې د یوې غونډې پر سر وه. امان الله خان په ځناستې پیل وکړ او د غونډې سرته وخوت او همکارانو ته یې وویل، راځئ چې د مانې بنسټ یا تهداب وگورو. خو همکارانو د غونډې سرته د ختلو هرڅه هڅه چې کوله نه شول ختلای او بیرته لاندې راښووېدل. امان الله خان هغوی ته وویل، زه تل تاسو ته وایم چې ورزش وکړئ او ډېره ډوډۍ مه خورئ، دا دی زه له تاسو مخکې د غونډې سرته وختلم، زما هره خبره ستاسو په خیر ده. له دې کیسې بنکاري چې شاه امان الله له ورزش سره مینه درلوده او ورزش یې کاوه (هماغه ځای)

میرمن ریاتالي ستیوارت (په افغانستان کې د اور) کتاب لیکواله وایي (د افغانستان پخواني امیران مغرور او متکبره ول او له هغوی سره اړیکه نیول گران ول. له بلې خوا امان الله خان یو دموکرات سړی وو او د هارون الرشید په شان پرته له ساتونکو (گارد) د ښار په بازارونو کې پلي گرځېده او له ډول ډول کسانو سره به یې خبرې کولې. له تشریفاتو یې ښه نه را تلل او ځان یې کټ مټ د یوه عادي افغان په توگه له نورو سره برابر باله. امان الله خان یو ولسپاله هېوادپال او د ختیز د خپلواکۍ ملاتړی او ډېر نومیالی سړی وو، د خپلې پاچاهۍ په پای کې یې محافظه کاران په وحشت کې اچولي ول، هغه ریستونی او صادق وو او د خپل هېواد په عصري کولو کې ډېر جدي شو، د خپلې پاچاهۍ په پای کې یې وویل: د دې له امله چې بلوا یوازې او یوازې د ده پر ضد ده نو نه غواړي وینه توی کړي او له پاچاهۍ لاس په سر شو او هغه یې خپل ورور عنایت الله خان ته پرېښودله. بې کفایته درباریان د هغه تر شا او خوا راټول شوي ول، همدارنگه د هغه پرضد یې د کفر وسله وکاروله او هغه یې د اسلام ضد وباله، حال دا چې هغه یو سپېڅلی مسلمان وو.

(۲۲). او په بل ځای کې لیکي: (د امان الله خان په څېر واکمن نه په ختیځ او نه په لویدیځ کې لیدل شوی دی. هېڅ پاچا پرته له ساتونکو او ځانگړو امنیتي تشریفاتو چېرې نه ځي. خو امان الله خان هرې خوا ته روان وو او له وگړو سره یو ځای کېده. افغانانو گومان کاوه چې دغه سړی چې د دوی تر څنګ ولاړ

توره کرينه/ ۲۳۳

دی ښایي امان الله خان وي. هغوی انګېرل چې هغه به یو چپرې له وګړو سره د خبرو کولو په حال کې پرسرک باندې وګوري. کورنۍ یې پرې نیوکه کوله چې (خان ته دې پام ونیسي)، امان الله خان به ویل: ملت زما ساتونکی (باډي ګارډ) دی. امان الله خان د لېونۍ مینې په نړۍ کې له ملت سره لېونۍ مینه درلودله). رته تالي د امان الله خان د ښوونکي عبدالغني خان له خولې لیکي چې: امان الله خان له ملي جامو سره ځانګړې مینه درلودله او د ولسي جامو په اغوستلو لکه کمیس او پرتوګ، پګرۍ، خولۍ او پوستین به چایخانو او سماوارونو ته روان وو او له خلکو سره به ایل او غیل شو، که خلکو هغه په همداسې جاموکې لېدلای وای نو څه یې نه ویل او د خپلې پاچاهۍ په وخت کې یې کټ مټ دغسې وکړل. امان الله خان یو ښایسته ځوان وو، متوسطه ونه یا قد، گرد مخ، روښانه تورې سترګې یې درلودلې او هېڅکله نه عصبي کېده. په خبرو کې خور ژبی او مؤدب وو او هڅه یې کوله چې مخامخ لوری ځانته لېواله کړي. یو ځل یې په پنځلس کلنۍ کې ویلي ول: دی شرمېري چې هېواد یې وروسته پاتې دی او د خپلو خلکو له نابوهۍ ځورېږي.

(۲۳). د هېواد د تاریخ او ټولنپېژندنې د پوهانو په ډله کې ارواښاد حبیبی د افغاني ټولنې یو نومیالی پوه دی چې ټولې لیکنې یې د اسنادو او لیکلو لاسوندو پر بنسټ ولاړې دي. هغه عادت نه درلود چې خپل قلم د هغو پاچایانو او واکمنانو په ستاینه کې په کار واچوي چې ټولنې ته یې خدمت او کار نه وي کړی. د حبیبی نیکه چې مولوي عبدالرحیم آخندزاده نومېده د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې وژل شوی وو او له همدې امله ارواښاد حبیبی په افغانستان کې د محمدزیو له حکومت سره ښې اړیکې نه درلودلې او د قلم په ښې یې څه چې له لاسه راغلي د بارکزیو او محمدزیو د سردارنو په ځورولو او د هغوی د کړنو په رابربندولو یې ټونګلي دي. خو د دې ترڅنګ د صلاحیت وړ او حق ویونکي عالم وو. په خپلو لېکنو کې که هغه له امان الله خان او د هغه له کارنامو خبرې کړي د دې ترڅنګ چې د هغه د همکارانو او معاصرینو له ویناوو یې د هغوی نیوکې را نقل قول کړي، خو خپل د سترگو لیدلۍ حال او د شاه امان الله خان په اړه خپل باور داسې لیکي:

لومړی انځور په پغمان کې د خپلواکۍ ځلی دی چې شاه امان الله خان جوړ کړی خو دوهم انځور یې د خپلواکۍ د دښمنانو له خوا د له منځه وړلو شاهدي ورکوي.

د ۱۳۰۸ کال په پسرلي کې د شاه امان الله خان تر مشرۍ لاندې لس زره کسيز کندهاری او هزاره توکميز لښکر د کابل پر لور راوخوځېد. لښکر له زابل او مقره وواښت او د غزني پر خوا مخ په وړاندې راغی. د لارې په اوږدو کې د انگلیسانو د دسيسو پر بنسټ د يو شمېر مشکوکو او څرگندو کورنيو روحاني ډلو په ملاتړ د درانيو او غلزيو د توکمونو د هڅولو او پارولو په موخه د غلزيو د استوگنې په سيمه کې د فراهي درانيو يوه شل کسيزه مخکښه کشف ډله ووژله او د هغوی ټوټې ټوټې شوي مړي يې د تيلفون د مزيو تر کږو شويو پایو لاندې ځړولي ول او د کاغذ د يوې ټوټې پر مخ يې په بد ورگې ملا ډوله ليکنې لېکلې وې (دغه د غلزيو له پلوه شاه امان الله او دارنيانو ته يوه ميلمستيا ده). د دغې خونړۍ او وير لړلې پېښې په ليدلو پاچا لښکر راغوښت او ويې ويل: (اوس په ازباد ورسېدله چې دښمن غواړي زموږ د توکمونو تر مېنځ فساد او جگړې ته لمن ووهي چې په خپل لاس يو بل ووژنو او د دغه ناجيز کار لامل به زه وم او د تخت او تاج د بېرته خپلولو لپاره به پرېمانه وينه توی او ډېر به ووژل شي. نو

توره کرښه / ۲۳۵

زما گرانو وگړو! په يقين پوه شئ چې زه د کورنيو او توکمیزو جگړو زغم نه لرم. نه غواړم زما د تخت او تاج د بېرته نيولو لپاره تاسې داسې يو کار وکړئ. نو زه به ستاسو له منځه ولاړ شم چې نوره وژنه ونه شي او وينه توی نه شي.

زما گران ولس او افغانستان به ژوندی پاتې وي خو تل پاتې تورمخي او د دغې خونړۍ پېښې پازوالي به زما پر نوم وليکل شي. ما د پاچاهۍ له لومړۍ ورځې ژمنه کړې وه چې د افغانستان د خپلواکۍ د ساتنې او د ځمکنۍ بشپړتيا، يووالي او ښيرازۍ لپاره به کار وکړم.

وگورئ! د تاريخ په لرغونو وختونوکې دغه شهزادگي ول چې د شاهۍ د دريځ د ترلاسه کولو لپاره له يو بل سره جنګېدلي خو په مېنځ کې تاسې د ملت وگړي يې يو بل ته په دښمنۍ او جگړو هڅولي ياست. ماغوبتل چې زما د شاهۍ په دور کې داسې ونه اوسي او د دې پرځای چې وگړي د يوې بلې جگړې په لور وخوځوم، غوښتل مې د افغانستان د ټولو وگړو لپاره د دوستۍ، يووالي، ورورۍ او ښيرازۍ مخکښ اوسم. اوس چې وينم تاسې په کورنيو او توکمیزو جگړو کې رابښکل کېږئ دا دی دغه ډگر د افغانستان وگړو ته د خپلو پلويانو او مخالفانو په گډون پرېږدم. تاسو په خپلو منځو کې جوړ راسئ. زه د خپل تاج او تخت د بېرته ترلاسه کولو لپاره ستاسو د کورنۍ جگړې پازوالي په غاړه نه سم اخېستلی. يو تربورمې (منظور نادر خان دی) پاړه چنار ته رسېدلی او بل ورور مې (منظور نورالمشاېخ دی) دلته ناست دی او کورنۍ جگړې ته لمن وهي. زه د دغه کار نه یم، تاسو ته زما سلا دا ده چې له يو بل سره غاړه غړۍ او جوړ راسئ، خپله خپلواکي وساتئ او خپل هېواد بهرنيو دښمنانو ته مه پرېږدئ! زه ستاسو له ډلې يو تن یم، که تاسو ښيرازه اوسئ، دغه زما ښيرازي ده. خو که په وينو کې لیت پیت سئ نو زما د تل پاتې بدبختۍ لامل به اوسئ. بيا د زړه سوانده، ولسپال او ولس دوستي پاچا چې له سترگو يې اوبښکې رابهېدلې د واقف لاهوري دغه دوه بيته يې وويل: هېواده!

جنگ توصلح وصلح توجنگ است من بقراننت اين چه نيرنگ است

ميروم تا تو نشنوی نامم اگر از نام من تراننگ است؟

او بيا يې وويل: فی امان الله.

(۲۴). ۱۵ هغه کیسه وه چې ارواښاد علامه حبيبي د سترگو د لیدلي حال په توګه د پرمختګپال، ولسپال او ولس دوست پاچا په اړه لیکلي او په ریښتینولي مني چې وګړو هغه ته ډېر درناوی او ډاډ درلود او ولس غوښتل د هغه پاچاهي بېرته ور وګرځوي خو پاچا د دغې زړه بوږنونکې پېښې له پېښېدلو سره سم بېرته کندهار ته ستون شو او له هغه ځایه د بې وزلي ژوند په خپلولو له هېواده ووت چې د هېواد د بچيو وژنه په سترگو ونه ويني. دا ده د يوه هېوادپال او پر هېواد مين لارښود بېلګه چې پاچاهي تاج او تخت ته يې شا کړه او د هېوادوالو وژنه يې تر پاچاهي غوره ونه بلله او په مېړانۍ له هغې لاس پر سر شو ځکه چې نه يې غوښتل واکمني ته د تېري، ځانمنونکي او د وينې بهوونکي پاچا دروند تاريخي پېټي پر اوږو يوسي. نن د هېواد تاريخ د هغه نوم په درنښت يادوي. اروا دې ښاده وي.

د امان الله خان او نادر خان ترمېنځ لوبې:

کله چې غلام نبي خان چرخي د ۱۹۳۲ز کال د اکتوبر پر ديارلسمه له انقرې څخه کابل ته ورسېد. نادرشاه له هغه سره وکتل او هغه ته يې وړاندیز وکړ چې که له سياسي فعاليت څخه لاس واخلي نو په استانبول کې به د سفير تنخوا ورته مقررې کړي. د هغه ورور غلام صديق خان به په برلين کې د سفارت پر څوکۍ پرېږدي او دغه راز به يې بل ورور غلام جيلاني خان هم د سفير په حيث مقرر کړي. غلام نبي خان ژمنه وکړه چې د دې وړاندیزونو په هکله به غور وکړي. مګر په عمل کې يې سمدستي خپلو سياسي فعاليتونو ته زور ورکړ.^۱

افغانستان ته د غلام نبي خان له رسېدلو سره، د امان الله خان طرفدارانو، د سرحد له قبایلو سره، د نادرخان پر ضد د يوه وسله وال پاڅون لپاره تماسونه ټينګ کړل او ډېر زيات کسان يې پاڅون ته تيار کړل. د وزيرو قبایلو د نادرخان له دښمنانو سره يوه موافقه لاسليک کړه چې د هغې په اساس به د کابل د نيولو په صورت کې دوی ته اته سوه زره افغانۍ او د کابل د خزاني د چورولو اجازه

ورکوله کېدله.^۱

نادرشاه، د خپلو فعالو استخباراتو له لارې، د غلام نبي خان او د امان الله خان د طرفدارانو له ټولو فعالیتونو څخه خبر وو او د هغه د پلانونو د عملي کېدلو د مخنیوي له پاره یې لازم تدابیر نیولي وو.

انگریزانو هم په صوبه سرحد کې د غلام نبي خان د فعالیتونو د څارلو لپاره بشپړ ترتیبات نیولي ول. هغوی په دې خبر ول چې د امان الله خان د طرفدارانو د قیام اصلي قوه د آزاد سرحد پښتني قبایل دي. په کابل کې د شوروي سفارت پوځي آتشي رپوټ ورکړ چې په پېښور کې د انگریزانو پوځي قطعات د تیارۍ په حال کې دي او ځینې قواوې یې د افغانستان او برتانوي هند پولو ته استولې وې.

نادر خان او د هغه انگلیسي متحدینو په دې برخه کې کافي اسناد او لاسوندونه په لاس کې لرل. د شوروي استخباراتي اسناد ښيي چې باید افغانستان ته د غلام نبي خان د رسېدلو سره سم، د خوگیاڼیو قبیلې د ملک قیس په مشرۍ ښورښ پیل کړی وای، مگر نادر خان د خپلو استخباراتو په زور د هغه مخه ونیوله او غلام نبي خان کابل ته راغی.

ډېر زیات ډیپلوماټان د غلام نبي خان دې خطرناک حرکت ته حیران وو او حتی د شوروي سفير ستارک په ارگ کې په یوه مېلمستیا کې له غلام نبي خان څخه په ډېر احتیاط د هغه د پروگرامونو په باره کې پوښتنه وکړه. غلام نبي خان ورته وویل چې د کار لپاره راغلی دی او حکومت، د قبایلو له ویرې، د هغه په مقابل کې د عمل کولو جرأت نه لري. ستارک د شوروي سفارت ته په خپل رپوټ کې ولیکل چې غلام نبي خان، د نادرخان په مقابل کې د پاڅون لپاره، ولایاتو ته خپل سړي او لیکونه استولي دي او دا کار په ډېره بې احتیاطۍ کوي. ډېر زیات کسان چې د ده پیغامونه او لیکونه رسوي د نادر خان د استخباراتو سړي دي او د نادر خان حکومت د غلام نبي خان په ټولو فعالیتونو پوره خبر

¹- تیخانوف ص ۲۵۶-۵۷

دی.^۱

د شوروي اتحاد د حکومت ټولې څانگې د افغانستان په چارو کې د مداخلې او د امان الله خان د طرفدارانو د ملاتړ په برخه کې په يوه نظر نه وې. د شوروي اتحاد استخبارات او د گوند په رهبري کې ځينې کسان د شوروي د عاجلو کړنو پر خوا ول مگر خارجه وزارت د شوروي عملياتو ته خوشبين نه وو. د بهرنيو چارو وزارت يو عالي رتبه مامور تسوکرمان د خارجه وزارت مرستيال ليونيد قراخان ته په يوه يادداشت کې ليکلي وو چې هر څوک چې داسې گومان کوي چې په نږدې راتلونکي کې به د نادر خان پر ځای زموږ يو طرفدار، چې زموږ په گټه به وي، په کابل کې واک ته ورسېږي، اشتباه کوي. ځکه چې په اوسنيو شرايطو کې د نادر خان پر ځای د امان الله خان منځته راتلل؟ په افغانستان کې د قواوو تناسب خرابوي او انگرېزان بيايې داسې مداخله وکړي چې خپل يو گوداگي به واک ته ورسوي. د نادر خان له پرزېدلو سره به په افغانستان کې قومي او قبيلوي جنگونه پيل شي چې ټول هېواد به ټوټې ټوټې شي او په هره سيمه کې به يو پاچا ناست وي. په افغانستان کې د اوضاع دغه راز خرابېدل به انگليسانو ته دا فرصت په لاس ورکړي چې د منځنۍ اسيا په هېوادونو کې به د مداخلې کولو لپاره ډېری لاری ورته خلاصې شي او موږ به مجبور يو چې د خپلو پولو د ساتلو لپاره زيات پوځي اقدامات وکړو.^۲

نادرشاه، د غلام نبي خان د فعاليتونو د شنډولو لپاره، خپل ورور شاه محمود خان، چې د جنوبي په پښتني قبایلو کې يې زيات نفوذ درلود، هغې سيمې ته واستاوه. هغه ته ډېر ژر معلومه شوه چې غلام نبي خان په پښتني قبایلو کې په خطرناکو فعاليتونو بوخت دی او د نادر خان پر ضد ډېر زيات خلک پارېدلي دي. شاه محمود خان په دې پوهېدو چې قبایل د پوځي مهماتو له کمبود سره مخامخ دي نو يو چل يې وکړ او هغه دا چې، د پوځي مهماتو په نوم، يو کاروان يې خوست ته واستاوه. پښتني قبایلو پر هغه باندې حمله وکړه خو وروسته ورته

¹- هغه کتاب ص ۲۵۸-۲۵۹

²- بويکو ص ۳۵۵-۵۶

توره کرښه / ۲۳۹

مالومه شوه چې ټول صندوقونه له ډبرو او شگو ډک دي. په دې توگه شاه محمود خان خپل خان د قبایلو په نیت خبر کړ او نادرشاه ته یې د غلام نبي خان د دسيسو په باب رپوټ ورکړه.

د شوروي سفارت پوځي آتسه واسیلیف حکومت ته په خپل رپوټ کې لیکي چې د ورځې د نیمايي په شاوخوا کې د نادرشاه یو یاور د غلام نبي خان کور ته ورغی او هغه ته یې وویل چې پاچا د هوا خوری لپاره دباندي وځي او ته یې بللی یې. کله چې غلام نبي خان ارگ ته ورغی نادر خان د ارگ له برنډې څخه په بنکنځلو او بد ویلو بنا وکړه. غلام نبي خان په پوره زړه ورته ځواب ورکړ او نادرشاه هم هېڅ رحم ورباندي ونه کړ. عسکرو ته یې امر وکړ چې د توپکو په قنډاقونو یې ووهي.^۱

نادر خان د غلام نبي خان چرخي د اعدامولو سره، د مطلقه شاهي له رسم او عادت سره سم، د چرخي کورنۍ او د امان الله خان نور طرفداران په زبردستۍ سره وځپل او پر چا باندي یې چندانې رحم ونه کړ. د دې کورنۍ څو تنه نور غرغړه شول. د چرخي د کورنۍ ډېر زیات کسان بنديخانو ته واستول شول، چې څو تنه یې هلته وفات شول. او ډېر زیات یې تر ډبرو کلونو پورې د بنديخانو شومه شول.^۲

شاه محمود خان له پنځلسو زرو عسکرو سره د سهېل خواته خوځېدلی وو او د غلام نبي خان د طرفدارو ځدرانو خانانو د اېلولو او رانیولو لپاره یې څه د پاسه پنځه میلیونه افغانۍ په رشوتونو ولگولې، مگر بیا هم وضع کراره نه شوه خو کله چې هغوی د غلام نبي خان له وژل کېدلو څخه خبر شول نو له مقاومته یې لاس واخېست، مگر شاه محمود خان د بنورښیانو په نیولو بريالی نشو او هغوی د وزیرستان سیمې ته ولاړل.

له دې پېښو سره یو ځای د خوگیاڼیو مشهور مشر ملک قیس، چې د علي احمد خان د نیولو لپاره یې له سقاو څخه اووه لس زره روپۍ اخېستې وې، د نادرخان

¹- هغه کتاب ص ۲۵۹-۲۶۰

²- بویکو ص ۳۶۸

د غوښتنې په خلاف کابل ته ورتللو ته حاضر نه شو او نادر خان ته يې خواب واستاوه چې دی غلام نبي خان نه دی چې پر خپلو پښو به دار ته تسليمېږي. ويل کېږي چې د خوگياڼيو مشر پنځه ويشت زره وسله وال سړي، وسلې او توپونه درلودل او له هغه سره په داسې حال کې چې نادر خان نورې زياتې ستونزې درلودلې مخامخ مقابله گران کار وو او نادر خان دا موضوع بل فرصت ته پرېښودله.^۱

نادر خان او د هغه کورنۍ ته د شور بازار د حضرتانو دسيسې، چې هم د امان الله خان د سلطنت د پرزېدلو يو لوی عامل شو او هم يې د سقاوي رژيم په مقابل کې پټې او ښکاره توطيې کولې، يوه بله لويه ستونزه وه. فضل عمر مجددي، چې په وطن کې په شېر آقا مشهور وو او د امان الله خان په مقابل کې يې له ديني علماوو څخه د کفر فتواوې را غونډې کړې وې؛ د اعليحضرت امان الله خان د تخت د بېرته نيولو په جنگونو کې ميدان ته داخل شو او د غزني په شاوخوا سيمه کې يې د هغه پر ضد غلجي قبایل حملو ته وهڅول. امان الله خان بالاخره د جنگ ميدان پرېښود او حضرت د نادر خان ملاتړ وکړ. نادر شاه هم، چې د حضرتانو، روحانيونو او ديني عالمانو په زور پوهېدو، نه يوازې نورو ديني عالمانو ته امتيازات ورکړل او د امان الله خان ځينې اصلاحات يې لغو کړل؛ شېر آقا يې د عدليې د وزير او د علماوو د شورا د رييس په حيث مقرر کړ.

حضرت، ډېر ژر، د نادر خان په مقابل کې دسيسې پيل کړې؛ بنايي ده به نور داسې امتيازات غوښتل چې نادر خان به نه شواى ورکولای او يا يې لا بنايي پخپله د پاچاهۍ خيال په سر کې وو؛ ځکه چې که سقاو پاچاهي کولای شواى نو دی تر چا پاتې وو. حضرت هم د سقاو او هم د امان الله خان له ځينو ملگرو سره تماسونه ټينگ کړل او د امان الله خان ملگرو خو ورته وويل چې که امان الله خان قدرت ته ورسېد نو دی به په هغه نظام کې د عدليې وزير وي او د شيخ الاسلام لقب او امتيازات به ولري او چې دی يې غواړي په هغه اندازه

^۱- تيخانوف ص ۲۶۱-۶۲

صلاحیتونه او واک به ورکړي.

ویل کېږي چې امان الله خان هغه ته په یوه پیغام کې ویلي وه چې حاضر دی خپله یوه خور هغه ته په نکاح کړي. شېرآقا په خپلو دسیسو کې له دونه یې شرمی څخه کار واخیست چې د شوروي له سفارت سره یې هم د تماسونو د ټینګولو او مذاکراتو کوښښونه وکړل. د شوروي اتحاد سفیر لیونید ستارک د شوروي خارجه وزارت ته ولیکل چې شېرآقا د متحدینو د پیدا کولو په لټه کې کوښښ وکړ چې حتی زموږ سره خبرې پیل کړي، مګر موږ د هغه غوښتنه رد کړه.^۱

د غلام نبي خان چرخي له وژل کېدلو وروسته سیاسي وضع:

د غلام نبي خان چرخي له وژل کېدلو سره، د ډله ایزو بندي کېدلو او اعدامونو سلسله پیل شوه او د عمومي جنگ تر پایه پورې یې په لږ او ډېره پیمانې دوام وکړ. په مقابل کې د نادر خان د کورنۍ مخالفینو او د امان الله خان طرفدارانو او پخپله امان الله خان هم سیاسي فعالیتونو او سیاسي قتلونو ته زور ورکړ. د ۱۹۳۳ز کال د جون پر شپږمه سید کمال، چې په جرمني کې یې تحصیل کړی او په هغه هیواد کې اوسېده، په جرمني کې د افغانستان سفیر سردار محمد عزیز خان، د سفارت په ودانۍ کې وویشته او ووژه. جرمنیانو هغه افغانستان ته ونه سپاره؛ څه باندې یو کال وروسته یې د جولای پر شپږمه په اعدام محکوم کړ او د ۱۹۳۵ز کال د جنوري پر څوارلسمه یې اعدام کړ.

سید کمال په جرمني کې د سمینټو جوړولو په څانګه کې خپل تحصیل پای ته رسولی او د افغانستان خواته یې حرکت کړی وو، چې په افغانستان کې امانی نظام سقوط وکړ. سید کمال په ایټالیه کې د افغانستان د سفیر، سید قاسم خان، پر دې مشوره چې په افغانستان کې د اوضاع تر معلومېدلو پورې په روم کې پاتې شي غوږ ونه نیوی او د خپلو ملګرو سره یو ځای هند او وروسته کندهار ته، چې امان الله خان د پاچاهۍ د بېرته نیولو لپاره عملیات پیل کړي وو، ځان

^۱ - بویکو ص ۳۱۵-۳۱۶

ورساوه.^۱

سید کمال د غزني په محاصره کې د امان الله خان له ماتې وروسته په ټوله لار کې د امان الله خان ملگری وو او د مارسيز په بندر کې يې له هغه سره خدای په امانې وکړه. امان الله خان يو څه جېب خرڅ هم ورکړ او سید کمال جرمني ته ولاړ.^۲

سید کمال، څه موده وروسته، د امان الله خان لپاره د سياسي فعاليتونو او له هغه سره د سلا مشورو لپاره، روم ته ولاړ. د امان الله خان سره د سید کمال د ملاقات او نتيجې په باب څه لیکل شوي نه دي، خو هغه د امان الله خان په طرفدارۍ کار ته يې دوام ورکړ.^۳

طبيعي خبره ده چې دا ټول اطلاعات به د افغانستان استخباراتو ته، چې په اروپايي هېوادونو کې يې، د خپلو سفارتونو له لارې، شبکې درلودلې، رسېدلې وي او د سید کمال په لاس به يې د نادرشاه د ورور عبدالعزيز خان د وژلو څخه وروسته د دواړو کورنيو ترمېنځ د اختلاف او دښمنۍ اور نور هم تازه کړې وي. امان الله خان د دې موضوع حساسيت ته متوجه وو او هېڅ څرگنده مداخله يې پکې ونه کړه. امير الدين شنېب، چې د سید کمال شخصي ملگری وو او له هغه سره يو ځای د امير امان الله خان سره اوږه پر اوږه جنګېدلی وو، له دې امله سخت گيله من دی او وايي چې امان الله خان، غلام صديق خان او شجاع الدوله خان، چې ټول په اروپا کې ول، او ښې شتمنۍ يې درلودلې عبدالخالق يوازي پرېښود، هېڅ مرسته يې ورسره ونه کړه؛ هغه ته يې يو مدافع وکیل هم استخدام نه کړ او هغه بالاخره دعوه بايلوده او اعدام شو.^۴

له دې پېښې څخه پوره درې مياشتې وروسته محمد عظيم، د سفير مکنوناچي د وژلو په منظور، په کابل کې، د برتانيې سفارت ته نووت او درې تنه يې

1- شنېب ص ۵۳

۲- هغه کتاب ص ۹۶

۳- هغه کتاب ص ۱۰۶

4- هغه کتاب ص ۱۴۱

توره کرښه/۲۴۳

وويشتل او ټيټيان يې کړل. د کابل حکومت ډېر چټک اقدام وکړ. محمد عظيم يې اعدام کړ، له هغه سره يې محمد ولي خان او د غلام نبي خان چرخي ورور غلام جيلاني خان، چې په دې وروستۍ بېښه کې يې هېڅ ډول لاس نه درلود، اعدام کړل او يو شمېر کسان يې ونيول.^۱

په داسې حال کې چې د ډيورنډ د پولې پر دواړو غاړو، کابل، ولاياتو او اروپا کې د نادر خان او د هغه د کورنۍ پر ضد تبليغاتو او دسيسو زور اخېستی وو امان الله خان د ۱۹۳۳ز کال د جولای په مياشت کې استانبول ته سفر وکړ؛ بې ډېرې ورځې يې تېرې کړې؛ د ترکيې له جمهوررييس مصطفی کمال انا ترک سره يې څو ځله وکتل او افغانستان ته د بېرته تللو په اړه يې د مصطفی کمال څخه مرسته وغوښتله.

مصطفی کمال وويل چې شوروي د امان الله خان له طرفدارانو سره مرستي وکړي نو ترکيه به هم خپلې مرستي ونه درېغوي. مگر څرنگه چې ستالين پوځي مرستې ته تيار نشو نو ترکيې هم سوږ عکس العمل وښود. دې دواړو هېوادونو نه غوښتل چې د امان الله خان سره د مرستي کولو په بدل کې د انگرېزانو دښمني په بيه واخلي.^۲

د ۱۹۳۳ز کال د نومبر پر اتمه د نجات د لېسې عبدالخالق نومې زده کونکي، نادرشاه په داسې وخت کې په توپنجه ووژلو چې هغه زده کونکو ته انعامونه وېشل او شهادت نامې يې ورکولې. مورخين پر دې خبرې اتفاق سره لري چې عبدالخالق د غلام نبي خان چرخي په کورنۍ کې لوی شوی او د چرخي د کورنۍ له ماشومانو سره يو ځای ښوونځي ته تللی وو. د نادر شاه له وژل کېدلو سره يو ځای، لکه څرنگه چې انتظار يې ايستل کېده، د استبداد وړ دهشت نوې څپه پيل شوه. د عبدالخالق ټوله کورنۍ او ځينې نژدې ملگري او هم ټولگيوال يې او د چرخي د کورنۍ ځينې غړي اعدام شول او په لس هاوو کسان د بنديخانو شومه شول.

¹- آدمک ص ۱۹۶-۱۹۷

²- تيخانوف ص ۲۷۱-۲۷۲

دا وخت سردار هاشم خان د هېواد شمالي سيمو ته تللی وو او د حربيې وزير شاه محمود خان، د وضع د خرابېدلو د مخنيوي لپاره، سمدستي د نادرشاه اته لس کلن زوی محمد ظاهر پر تخت کښېناوه او د محمد ظاهر شاه په نوم يې بيعت ورته غوندې کړ.

د نادرشاه د وژل کېدلو خبر په هغه ورځ په ټوله نړۍ کې خپور شو. امان الله خان د روپټر خبري آژانس ته وويل چې که چېرې د افغانستان خلک وغواړي نو دی په خپل ټول توان او طاقت د وطن خدمت کولو ته تيار دی او زياته يې کړه چې نشي کولای د نادرشاه په مرگ تر يوې اندازې خوښي ښکاره نه کړي مگر په عين حال کې د افغانستان د پاچا په وژل کېدلو خواشینی دی.^۱

محمدصديق خان چرخي څو ورځې وروسته له امان الله خان څخه وغوښتل چې په افغانستان کې د خپلو طرفدارانو سره د تماس ټينګولو او د ظاهرشاه پر ضد د تبليغاتو په منظور په هيواد کې دننه د يوې پټې چاپخاني لپاره ترتيب ونيسي. هغه کتاب هغه مخ هاشم خان، چې د نادر شاه له وژل کېدلو څخه وروسته، څوارلس کاله د افغانستان اصلي واکمن وو، هېڅ وخت د امان الله خان د له منځه وړلو له پلانونو څخه لاس وانخېست. د نادرشاه ياور الله نوازخان ته يې د امان الله خان د له منځه وړلو دنده ورکړه او دغه راز يې مکې معظمې ته، چې امان الله خان د حج نيت درلود، خپل سړي ولېږل. د ۱۹۳۴ز کال په لومړۍ نيمايي کې شوروي استخباراتو د هاشم خان دسيسې شنېدې کړې.^۲

دغه راز امان الله خان هم د بيرته پاچا کېدلو له تلاش څخه لاس وانخېست او تر ۱۹۴۸ز کال پورې يې، چې بالاخره يې ظاهر شاه ته رسمي بيعت نامه را ولېږله، تلاشونه کول. د امان الله خان ملګرو د افغانستان څخه بهر، په ليری اونيزدې ښارونو، برلين، استانبول، بغداد، مکه، تهران، مشهد، کربلا، بمبئی، کوټه او پېښاور کې ډېرې لويې او پراخې شبکې فعالې کړې وې او يو ځل خو د برتانيې استخباراتو رپوټ ورکړ چې که امان الله خان اويا دهغه يو نيژدې

^۱- تيخانوف ص ۲۷۴

^۲- هغه کتاب ص ۲۷۵

توره کرښه/ ۲۴۵

ملگری د پښتنو قبایلي علاقې ته ځان ورسوي نو دا به د حاکمي کورنۍ د نسکورېدلو ما نا ولري.^۱

صدراعظم سردار هاشم خان هم بېکاره نه وو ناست او د امان الله خان د له مېنځه وړلو لپاره يې خپلې ټولې استخبارتي شبکې فعالې کړې وې. هغه څو ځله د امان الله خان د وژلو لپاره سړي واستول، خو شوروي استخباراتو، په تېره بيا ستالين، چې د امان الله خان د سر د ساتلو ډمه يې وهلې وه، هر ځل هغه ته اطلاع ورکوله او د سردار هاشم خان دسيسه به يې شنډه کړه.^۲

مرحوم غبار، ظاهر شاه ته، د امان الله خان د بيعت کولو او د پاچاهۍ د بېرته نيولو د فعاليتونو څخه د لاس پر سر کېدلو د اقدام په باب داسې احساساتي تحليل کوي چې د ده له نامه او شهرت سره نه ښايي.

مرحوم غبار لیکي: «امان الله خان د افغانستان په داخل کې د انگرېزانو په وسيله له واکمنۍ ليرې شو او په بهر کې د دښمن تر څار لاندې وو. هغه ته يو ځل زهر ورکړه شوه او دغه راز له سخت مالي ستونزو سره مخامخ شو او انډول يې له لاسه ورکړ او ظاهر شاه ته يې بيعت وکړ او له مبارزې څخه يې لاس واخېست. دا کار يې په داسې وخت کې وکړ چې انگرېزان د هند له نيمايي وچې څخه وتلي وو او د افغانستان او پښتونستان خلک د هغه هرکلي ته تيارول او نوم يې په پاکستان او هندوستان کې زمزمه کېده.

کله چې دی ظاهر شاه ته تسليم نو په بهر کې د وطن پالونکو افغاني مبارزينو سياسي موجوديت ختم شو او په داخل کې باقي پاتې منورين په دې باور شول چې د ملي او مترقي مبارزو په لار کې د شاه او شهزاده پر اشرافي طبقه باندې تکیه کول اشتباه ده او ريښتوني مبارزه هغه ده چې د کښني طبقې او ټولني له خوا پيل شي».^۳

دا تحليل نه يوازې دا چې تاريخي نواقص لري، پر دې واقعيت باندې سترگې

^۱ - تيخانوف ص ۲۷۸

^۲ - هغه کتاب ص ۲۷۵-۲۷۶

^۳ - غبار جلد دوم ص ۱۰۳

توره کرښه/۲۴۶

پکي پټې شوي دي چې په افغانستان کې د کښتې طبقې مبارزه او رهبري نه په پخوا کې او نه په معاصر تاريخ کې سابقه لري بلکې د ميرويس خان څخه نيولې، تر احمدشاه بابا، وزير اکبر خان، مير مسجدي خان، غازي عبدالله خان، محمد شاه خان جبار خيل، امين الله خان لوگري، محمد جان خان وردگ، د ميوند فاتح ايوب خان او... پورې ټول شهزاده گان او اشراف وو. هر يوه په خپل وخت کې د استقلال لپاره هلې ځلې کړي او ځينې يې د مرگ تر پولې جنگېدلي دي.

دغه راز، که د مرحوم غبار دا خبره ومنو چې د افغانستان او پښتونستان خلک د امان الله خان هرکلي ته تيارول، نو افغانستان ته د هغه له احتمالي راتگ سره به د نادر خان د کورنۍ د منظمو پوځونو او د امان الله خان د طرفدارانو تر مېنځ په جنگونو کې څه ښارونه او کلي تباه شوي او څه په زرهاوو سرونه رغېدلې وای او لا معلومه نه ده چې دې تباه کونکي جنگ به څومره دوام کړی او د چا په گټه پای ته رسېدلی وای. زما په عقیده امان الله خان، د يوه وطن پالونکي افغان په حيث، ډېر پر ځای اقدام کړی او لايې بايد پخوا کړی وای.

په جلال آباد کې د شاه او ملکې خاورو ته سپارل:

د ۲۰۰۷ز کال د جون په ۸ نېټې د اورانباد اعليحضرت شاه امان الله وراره

توره کرښه/ ۲۴۷

سردار کبير الله سراج له امريکا د تيلفون له لارې راته وويل: د ارواښاد شاه امان الله د وصيت پر بنسټ جنازه يې بايد د هغه د نيکه (امير عبدالرحمن خان) د قبر ترڅنگ د کابل په بن ماني (بوستانسرا) کې خاورو ته سپارل شوې وي، خو کله چې دغه موضوع د امان الله خان د خوري جنرال سردار ولي له خوا شاه ولي خان او ظاهر شاه ته وويل شو، هغوی تر دريو ورځو ملکې ثريا ته هېڅ ځواب ور نه کړ. د ملکې ثريا د وينا له مخې په دې ترڅ درې هېوادونه دې ته چمتو شول چې د ارواښاد جنازه په ځانگړي درناوي په خپله وطن کې خاورو ته وسپاري. لومړنی هېواد ترکيه وو چې د شاه امان الله او د هغه هېواد ارواښاد مشر مصطفی کمال اتاترک د ملگرتوب په درناوي غوښتل د پاچا جنازه په پرتمينو مراسمو ترکيې ته يوسي او د کمال اتاترک د مقبرې تر څنگ يې خاورو ته وسپاري. دوهم هېواد سعودي عربستان او دريم ځای د پښتونستان وگړي ول چې د غازي ارواښاد امان الله د جنازې د راوړلو لپاره يې چمتوالی ښوولی وو. په دغه وخت کې د افغانستان سر وزير سردار محمد داود ماسکو ته په سفر تللی وو او کله چې د دغو مسلمانو هېوادونو په ځانگړې توگه د پښتونستان د وگړو خبره يې ورته وکړه هغه لارښوونه وکړه چې د غازي امان الله خان جنازه دې د هغه د پلار امير شهيد ترڅنگ خاورو ته وسپارل شي. د شاه امان الله خان وروڼو او خویندو غوښتنه وکړه چې د شاه امان الله جنازه دې يوځل په کابل کې کښته شي چې خپلوان او د کابل وگړي اروا ښاد پاچا ته د خپل درناوي مراسم ترسره کړي خو دغه غوښتنه ونه منل شوه او لارښوونه وشوه چې جنازه دې د کندهار په هوايي ډگر کې له يوې لنډې تم کېدنې وروسته نيغ په نيغه جلال آباد ته ولېږدول شي او پرته له ځنډه دې خاورو ته وسپارل شي.

د پښتنو د توکمونو مشرانو د ارواښاد جنازه په ډېر درناوي د ننگرهار له هوايي ډگره پورته کړه، د جلال آباد له ښاره يې تېره کړه او بيا يې د سراج العمارت په بن کې د امير حبيب الله د مقبرې ترڅنگ يې پرځمکه کېښودله. کله چې جنازه خاورو ته سپارل کېدله، خان عبدالغفار خان غوښتل خپله وينا واوروي او همدا چې ويې ويل: شاه امان الله خان ما ته د فخر افغان درناوي نوم (لقب) راکړی او غواړم د دغه ولسپال او په ولس مين پاچا په اړه خبرې وکړم، هغه ته د نورو

خبرو کولو اجازه ور نه کړل شوه او شاه ولي خان په ډېر قهر د مقبرې له سره لېرې شو او خپل زوی سردار ولي ته يې وويل: هر څه چې له دغو خلکو سره مرسته او انسانيت وشي، په قدر يې نه پوهېږي.

په جلال اباد کې د آزادپال او هېوادپال غازي شاه امان الله خان قبر، سردار کبير سراج زياته کړه چې د شاه امان الله د فاتحې مراسم د کابل د پل خستي په جومات کې ونيول شول او د شاه امان الله وروڼه او مشر زوی يې سردار رحمت الله جان د ویر پر تېغر کښېناستل. د ویر په درېمې ورځ د پل خستي په جومات کې د کابل گڼ شمېر ښاريان راټول شوي ول او غوښتل يې د ارواښاد پاچا زوی له نږدې وگوري او د هغه له لارې ولسپال پاچا ته د خپلو زړونو درناوي ډالۍ کړي، خو شهزادگي رحمت الله ته اجازه ورنه کړل شوه چې د کابل د خلکو له مخې تېر شي او له هغوی مننه وکړي. شهزادگي رحمت الله جان يې د جومات له شاتېنې دروازې له جوماته د باندې وايسته او سردار کبيرالله سراج د راټولو شويو خلکو ډلو ته ولېږل شو چې له وگړو مننه وکړي او خلکو ته دې ووايي چې شهزادگي رحمت الله جان د جومات له شاتېنې دروازې د باندې تللی دی. سردار کبيرالله سراج زياته کړه چې د فاتحې په هماغه درېمې ورځ د ارواښاد شاه امان الله زوی ته وويل شول چې ژر ترژره دې له هېواده ووځي، خو هغه غوښتنه وکړه چې يوازې يوه ورځ نور دې ورته اجازه ورکړل شي چې د دارالامان ماڼۍ او د پغمان بڼ له نږدې وويني، خو د سلطنت ځان غوښتونکې ادارې دغه انساني غوښتنه وغندله او شهزادگي له خپل خوريي (د محمد ولي خان له لمسي) سره په اوبنکو ډکو سرو سترگو او ناهيلي زړه د کابل له ښاره چې د پلار د مينې ښار يې وو، ووت چې د دارالامان د ماڼۍ او د پغمان د بڼ تنده له ځان سره گور ته يوسي. د شاهي رژيم په داسې ځان غوښتونکې او قهر لړلې خپلسرۍ او ځان مننې دې آږين وي!!

ريه تالي ستيوارت د (په افغانستان کې اور / آتش در افغانستان) کتاب ليکوال د اعليحضرت شاه امان الله د تدفين د مراسمو په اړه ليکي چې: په جلال اباد کې تابياوې نيول شوې وې چې د هغه ميرې زوی ورور دې د هغه جنازه تر قبره پورې ولېږدوي، خو د قبایلو خلک چې يو شمېر يې د شينووارو د سنگوخيلو له

توره کرښه/۲۴۹

تېره ول خلک او د مرحوم امان الله د کورنۍ غړي يوې خواته تېل وهل، غوښتنه او ټينگار يې وکړ چې تابوت به دوی تر قبره يوسي او دغه کار يې وکړ. د هغه وصيت يې پر ځای کړ او د پلار د مرقد تر څنگ يې خاورو ته وسپاره، په دې ډول پاچا د هغه وطن په زړه کې خاورو ته وسپارل شو چې هغه ورسره مينه درلودله. په جلال آباد کې مې د هغه آرامځای وليد، يوې خوا ته د مرمرو په کانو پر پوښل شوې ډبرې د هغه د پلار نوم لېدل کېږي او دې ته ورته د امان الله خان نوم د مرمرو د کاني پر مخ لېدل کېږي او هرځل چې ورتلم ليدل مې چې پر قبر يې تازه گلان اينودل شوي، حال دا چې عنایت الله خان يې له سترگو غورځولی وو. يو ځل د لمانځه په وخت ورغلم ومې لېدل چې يو تن دعا کوي او راته ويې ويل چې خپل بوتان وباسم، هو دا کار هغه وگړي کوي چې يوه ورځ يې بېواکه کړی وو (پ ۱۹۲-۱۹۱).

ريه تالي ستيوارت د (په افغانستان کې اور/آتش درافغانستان) کتاب لېکوال د ملکې ثريا د تدفين په مراسمو کې هم گډون کړی وو او په دې اړه ليکي: په ۱۹۶۸ز کال کې وروسته له دې چې د برتانويانو لاسوندونه مې ولوستل افغانستان ته ولاړم، په هغه وخت کې افغانستان يو ډېر پرمختللی او عصري هېواد وو. د کابل د پوهنتون پرمختگ مې په هاغسې ډول ولېد چې امان الله خان په اکسفورډ کې د خپلې وينا په ترڅ کې ورڅخه يادونه کړې وه.

د ۱۹۶۴ز کال (د ديموکراسۍ پېر يا دور) اساسي قانون وتلی او د کانتیننټل هوټل جوړ شوی وو او ښځو چې اروپايي جامې يې په ځانونو کې وې له ما سره خبرې کولې. چادري لرونکو ښځو به په سترگو سترگو کې ماته کتل او يوې چادر پوښې ښځې د پان امریکن د هوايي کرښې بکسه له ځان سره وړه. ماته وويل شول لس کاله مخکې د داود خان په پرمختللي وخت کې د شاهي کورنۍ، افسرانو او لوړ پوړو چارواکو ښځو له چادري پرته د جشن په مراسمو کې گډون کړی کوو او د هغې ورځ په سبا په واټونو کې پوليس د تيارسۍ په حال کې لېدل کېدل چې خلک لوڅ مخو ښځو ته تاوان ونه رسوي، حال دا چې ۳۱ کاله مخکې ملکې ثريا چادري له ځانه ليرې کړې وه.

د امان الله خان په وړاندې بلخوا افغانستان ۴۰ کاله وروسته بېرته وغورځاوه.

ملکه ثریا د ۱۹۶۸ز کال د اپریل د میاشتې په ۲۱ نېټې په روم کې له نړۍ سترگې پټې کړې، ایټالویانو د ملکې ثریا جنازې ته د ځانگړو شاهي تشریفاتو دودونو له لارې درناوی وکړ او هغه یې کابل ته انتقال کړه چې شپې وروسته په یوې پوځي الوتکه کې جلال آباد ته و لېږدول شوه؟ کله چې د ثریا جنازه جلال آباد ته راورسېدلې زه په هوايي ډگر کې وم، څو تنو پگړۍ پوښو قبایلو چې یو وخت د هغې له کړنو څخه کرکجن شوي ول د هغې د جنازې په موټر کې مخکې ناست ول او قرآن یې لوست او په داسې حال کې چې دعا یې کوله له الوتکې لیرې شول.

د ملکې ثریا قبر یې د امان الله خان له آرامځي لږ لېرې کېندلی وو او وروسته له تدفینه ملایانو یې اختیاري خبرې وکړې خو هغه یې ونه ستایله. د هغې د کورنۍ له ښځو پرته بله هېڅ ښځه نه لېدل کېدله. کله چې نارینه له قبره لیرې شول یو شمېر چادري پوښې ښځې راغلې او لاسونه یې پورته کړل او ملکې ثریا ته یې دعاوې وکړې. هغوی د داسې چا لپاره دعاوې کولې چې کلونه کلونه مخکې یې غوښتل هغوی له چادري وژغوري. (پ ۱۹۴-۱۹۵)

دغازي امان الله شخصیت ته دلطيف پدram سپکاوی:

د ۲۰۰۸ز کال د جون د مېاشتې په وروستې اونۍ کې د (لطيف پدارم په نامه) یوې تورې کرغېړنې، ککړې او د پردیو لاسپوڅې څېرې، په څېرسۍ او بې بازوالۍ د غازي شاه امان الله خان شخصیت ته سپکې سپورې او ښکنځلې په ژبې راوړې او په دې پلمې چې گڼې ولې غازي امان الله خان یو شمېر پښتانه د هېواد په شمالي سیمو کې مېشت کړي، د هغه پر شخصیت یې تېری وکړ او هغه ته یې د (پدرلغت) او (دیوث) د کلماتو په ویلو سپکاوی وکړ. د لطيف پدارم له خولې دغه کلمات لومړی د Youtube د انټرنټي پاڼې له لیکې په نړیوالو رسنیو کې خپاره شول. د لطيف پدارم د بد اخلاقې ژبې او له پاکوالۍ وتلو او بې ځایو خبرو په وړاندې لومړی د افغاني ویب ساینونو له لارې په ځانگړي ډول د پورتال افغان-جرمن آنلاین او د بینوا په ویبپاڼه کې پراخه

توره کرښه / ۲۵۱

غبرگونونه را وپارېدل. د افغان حق پيژندونکي ولس د دغو نا انډوله خبرو په اورېدلو د مقالو او شننو د ليکلو له، په کابل، پکتيا او ننگرهار کې د لاريونونو او په تلویزیونونو کې د غبرگون ناستو د جوړولو له لارې او په ځانگړې توگه د جلال آباد د حقیقلو وگړو د يوه پراخ لاريون څخه وروسته د هغه ارواښاد د مقبرې پر سر د گلونو د گډې د ډالۍ کولو په ترڅ کې د لطيف پدram پر ضد خپله ژوره کرکه څرگنده کړه.

لاريون کوونکو له دولت څخه وغوښتل چې لطيف پدram دې د افغانستان د خپلواکۍ د اخیستو د سپکاوي په تور د قانون منگولو ته وسپاري چې د هغه په شان نورو ته د عبرت يو درس وگرځي. دا ډول څېرې غواړي هېواد په پرديو وپلوري او د افغانانو ملي وياړونو او ملي شخصیتونو ته د سپکاوي له لارې يو ځل بيا نوکمیزو ناخوالو او تربگنيو اور ته لمن ووهي. لاريون کوونکو وويل چې که دولت دغه سړی ته اړینه سزا ور نه کړي نو هغوی په خپله له لطيف پدram څخه د دغه سپکاوي غچ واخلي. د جولای په ۲۵ د باختر خبري آژانس رپوټ ورکړ: په هغې غونډه کې چې د افغانستان د توکمونو د تفاهم ملي غورځنگ (تفاهم اقوام افغانستان) له پلوه جوړه شوې وه، د يو شمېر توکمونو استازيو د خپلو خبرو په ترڅ کې د شاه امان الله غازي د شخصیت، د هېواد د خپلواکۍ د بيا ترلاسه کولو په لاره کې د هغه سپيڅلو هڅو ته نغوته وکړه او د ملي کنگرې د گوند د مشر لطيف پدram خبرې يې ملي ارزښتونو ته سپکاوی وبللې او د هغه د محاکمه کولو غوښتونکي شول. همدا شان د شاه امان الله غازي وراره عبدالعلي سراج په خپلې وينا کې وويل: د پدram دغه خوځښت يو منفي خوځښت دی او غازي امان الله خان ته سپکاوي، ټول ملت ته سپکاوی دی. د هغه په وينا: غازي امان الله خان د هېواد خپلواکي د ولس د يو والي له لارې ترلاسه کړه. د دغې غونډې گډون کوونکو په دې اړه يوه اعلاميه هم خپره کړه.^۱ د ۲۰۰۸ز کال د جولای ۲۳، ۲۴ او ۲۵ د لطيف پدram په وړاندې د افغانستان په گڼو ښارونو کې د احساساتو او د کرکې د څرگندولو ورځې وې چې د آريانا د تلویزیون له لارې د افغانستان ولس ته د نړۍ په هر گوټ کې خپرې شوې. د

^۱ - (۲۵/۷/۲۰۰۸ باختر آژانس)

هر افغاني ولسپاله ويب سايت په پاڼه کې د لطيف پدارم په اړه، د هغه د تور او کرغښتونکو ژوند او له بهرنيو هېوادونو سره د هغه د خاينانه تړاونو په اړه په لسگونو ليکنې خپرې شوې. په همدغو ويبپاڼو او د امريکا خپرېدونکي آريانا افغانستان تلويزيون له لارې تبصره کوونکو وويل چې د شلمې پېړۍ په ۸۰ لسيزې کې لطيف پدارم د خاد يو مخفي غړی وو چې د (پامير) تر مستعار نامه لاندې د دولتي امنيت د مرستيال جنرال امير محمد ترنيغې مشرۍ لاندې يې کار کاوه او دنده يې د هغو يو شمير خپلواکو او بې پرې روڼ اندو نيول ول چې د واکمن گوند غړيتوب يې نه درلود. هغه د خاد په لارښوونې احمدشاه مسعود ته ورغی او مسعود ته له څو کاله مخبرۍ وروسته ايران ته ولېږل شو او د ايران د استخباراتو (اطلاعاتو) په خدمت کې پاتې شو. په ايران کې د افغانستان سفارت ته په تگ راتگ او د سفارت د هغه دغه غړي څخه د پور د اخېستلو په پلمې له سفارتي کار کوونکو سره لېدل. خو په حقيقت کې هغه د سفارت له کارکوونکو څخه د افغانستان په اړه مالومات راټولول او هغه به يې د ايران د دولت استخباراتو ته ورسپارل.

د ډاکټر نجيب الله د دولت له پرځېدلو وروسته افغانستان ته راغی خو دا ځل احمد شاه مسعود او رباني ورته مخه ورنکړه او ازبکستان ته ولاړ او له هغه ځايه اروپا په ځانگړي توگه فرانسې هېواد ته يې پناه يوره. له دوو لسيزو راپه ديخوا هڅه کوي چې د افغانستان نوم دې گڼې په خراسان واوړي. هغه په بې شرمۍ وايي چې د افغان او افغانستان له کلماتو څخه کرکه لري. څو څو ځله يې د بي بي سي د راډيو له لارې د افغانستان د نامه په اړه خپله کرکه څرگنده کړې ده. هغه په اروپا کې د پښتنو ضد هغه تاجيک روڼ اندو له يوې ډلې څخه د ملي کنگرې په نامه گوند جوړ کړی او خپل ځان يې د گوند مشر معرفي کړی دی. په ۲۰۰۴ز کال کې د ولسمشرۍ په ټاکنو کې يې ځان کانديد کړ، خو د هغه له ډلې پرته ولس ورته رايه ورنه کړه او له خپلې کانديدۍ وشړمېد. له هغه وروسته سيمه ييزو او توکميزو ناخوالو ته د لمن وهنې له لارې غواړي يو ځل بيا زموږ په جنگ ځپلي هېواد کې کورنۍ جگړه پيل کړي او له دغو بلواگانو څخه د ځان لپاره گټه تر لاسه کړي.

توره کرښه/ ۲۵۳

له پېړيو پېړيو راهيسي پښتانه د افغانستان په شمال کې ژوند کوي او پدram په برالا له شماله د هغوی د رايستلو نغاري ډمبوي او د هغه د زهر لړلو ډنډورو د اغيزو له امله د عبدالرشيد دوستم ترمشری لاندې د ازبک جنگي ډلو تر اوسه پر زرگونو پښتني کورنيو له شپلتيا او وحشته ډک يرغلونه کړي، کورونو ته يې اور اچول شوی، شتمني يې لوټ شوي او پر ناموس يې تېری شوی. د ۲۰۰۱ز کال په وروستيو کې د طالبانو له ړنگېدلو وروسته د پښتنو زرگونه کورنۍ په دې پلمه چې له طالبانو سره همژبې دي د شمالي ټلوالې تر وحشيانه تېريو لاندې راغلې او اړ ايستل شوي چې پاکستان، کندهار، او جلال آباد ته کډوال شي. د قندهار او جلال آباد د کډوالو په کمپونو کې له فارياب، کندز، سمنگان او هراته راکډه شوي کډوال هغه کډوال دي چې د دغه ناروین له امله يې خپله شتمني له لاسه ورکړې او نن په دغه اکر کې راگير شوي دي.

پښتانه دې بيدار او هوښيار اوسي چې يو يا څو تنه دې نور د هغوی او د ملت په ملي وياړونو لوبې او سپکاوی ونه کړي. د لطيف پدارم په وړاندې دغه غبرگونونه د دې لامل شول چې نوموړی دې له خپلو دغو خړو خبرو وشرمېري او منکره شي او په بې شرمۍ دې انکار وکړي. لطيف پدارم او د هغه همکاسه گان دې پوه شي چې د پښتانه برخليک جوړونکي او مېړني توکم لا تر اوسه په دغه هېواد کې (د روس، امريکې او ناټو له دېرش کلنۍ بمبارۍ سره سره) مړ نه دی او ژوندی دی او پوه دې شي چې دوی د خپل هېواد له شرف، وياړ، نوم، ملي هويت، ملي خپلواکۍ او ځمکنۍ پشپرتيا څخه د ساتنې وسه لري او هر پردي پال او د پرديو نوکر او ملي خاين ته به په خپل وخت کې ځواب ورکړي.

د خپلواکۍ پر دوښمنانو او د افغانستان د خپلواکۍ د بيا گټونکي اعليحضرت غازي امان الله خان پر ميرخېو دې د افغانستان د وگړو تل پاتې کرکه ژوندۍ وي.

د هېواد د نورو وگړو په پرتله هندوانو له ټولنيز اړخه ډېر بې وزلی ژوند درلود، شاه ته د هندوانو دغوښتنې پر بنسټ د يو شمېر ستونزو لکه: د هندوانو د بنځو تگ زيارت ته، د هغوی له دود سره سم د جامو اغوستل، د ځمکو اخېستنه، کور دننه او بهر ته سفرونه، د درمسالونو بيا جوړونه او له مسلمانانو سره برابره د ماليې ورکړه، د عدلي خانگو له لارې د هندوانو شکاياتو ته ځواب ورکول، د جزيې

توره کرښه / ۲۵۴

ورکړه او د هغوی د جزیې پاتې برخه او نورو په اړه لارښوونه وشوه چې د کابل په خېبر دې په جلال آباد، غزني او قندهار کې په حکومتي شوراگانو کې د هندو د توکم یو یو غړي ته ځای ورکړل شي.^۱

شپږم خپرکی

ویښ زلمیان

۱۳۲۵-۱۳۴۵ لمريز کال:

د خوښۍ ځای دی چې د ویښو زلمیانو (جوانان بیدار) د جمعیت پر شکل نیونې او کړنو باندې سربېره پر افغان (پښتو او دری ژبو) لیکوالو، بهرنیو لیکوالو هم خپلې خپرنیزې لیکنې، د مقالو، رسالو او کتابو په بڼه د خلکو په لاس کې پرايښي دي.

د نوموړي خوځښت یو شمېر نوم وتو برخه والو هم خپل مالومات په لیکلې بڼه نشر ته سپارلي دي. که ټولې نه وي لږ تر لږه مهمې لیکنې، په غور او بې پرې توګه ولوستل شي، نو کېدلی شي چې راتلونکی ځوان نسل ته ددې خوځښت یو سم تصویر وړاندي شي.

دا چې د ویښو زلمیانو د خوځښت تومنه د درېیم مشروطه غوښتونکو څخه وو او یا د وخت او زمان له مخې په مشروطه غوښتونکي غورځنگ پسې یې شکل نیولی دی، دا یو ستر حقیقت دی.

هو په هره ټولنه، په خاصه توګه په وروسته پاتې ټولنو کې د سیاسي خوځښتونو د رازېږېدنې لوی لامل خپله د ټولنې په مېنځ کې د خلکو او حکومتونو تر مېنځ

^۱ ۱۲ لمبر فرمان، وری (حمل) کال ۱۲۹۹ ل (امان افغان، ۸ گڼه، لومړی کال، دغوايي ۳۰

۱۹۲۹ چې د ۱۹۲۰ زکال د مې د مېاشتې له ۲۰ سره سمون خوري. به حواله دوره امانې، په

توره کرښه / ۲۵۵

نا انډولې يا طبقاتي ستم دی. هو کې د شا و خوا لېرې او نژدې پرتو گاونډيو سره د اړيکو او د هغوی د تجربو اثرونه به هم وي.

دومره ويلای شم چې د وينو زلميانو خوځښت يا د مشروطيت غورځنگ ته يو ستر سياسي غورځنگ وو. دا چې په هېواد کې د لومړي ځل لپاره يوه لويه هيوادنی غونډه جوړه شوې وه او زيات شمېر قلم لرونکي شخصيتونه په يوه مجلس کې سره کښناستلي وو او گډه پرېکړه يې کړېده د اهميت وړ ده.

سره له دې چې په هېڅ ډول د وخت سلطنتي رژيم د دوی پرېکړو او غوښتنو ته غاړه نه شوه ايښودلې دا يوازې په افغانستان کې نه بلکې د نړۍ په هر برخه استثماري او استعماري ځواکونو ته اجازه نه ده ورکړې چې ولسونه راوبښ او هغوی په خپلو حقونو باندې خبر او پوه شي. په هر ټولنه کې هغو يو شمېر ځوانانو چې د خپل ولس د خبرتيا او پوهاوي لپاره يې متې رانغښتې او کار يې کړی، هغوي ته وينی زلميان يا بيدار ځوانان ويلی شو.

د دې لپاره چې د وينو ځلميانو او د هغوی د زحمتونو، مبارزو درناوی مو ساتلی وي او بل دا چې راتلونکو نسلوته مو د دې خوځښت سم انځور وړاندی کړی وي، غواړم چې يو څه ورباندې وليکم. د وينو زلميانو ټول غړي زما سر او سترگې دي. ټول د درناوي وړ خلک وو او دي. تر هغه ځايه چې ما د وينو زلميانو په باب ليکل شوې ليکنې او خپاره شوي کتابونه کوم چې لاسته راغلي او لوستلي دي، را ته مالوم شول چې هغه وخت د دوی ترمنځ د يوې کړنلارې د عملي کېدو پسر د اوسنيو ځوانانو په شان بېل بېل فکرونه او نظرونه وو چې و يې نشو کړلی د اوږدې لارې ملگري سره پاتې شي. وروسته تر يوه لنډه گډ منزل او ملگرتوب يو شمېر بېرته پرهغو خواوو ولاړل له کومه چې راغلي وه.

دا چې زموږ په هېواد کې د انگرېزي ښکېلاک گرو د خوښې په شاهي نظام کې عدالت ورک، ظلم څرگند شو او د زده کړو مخه نيول شوې وه، تر ظلم لاندې يې گناه خلکو ته د بدو او گناه کارو په سترگه کتل کېدل او گناه کارو، رشوت خوړو او قاتانو ته به د اوس په شان عزت ورکول کېده. دا زموږ په هيواد کې د شاهي ظالمو حکومتونو ماهيت او خصوصيت وو.

د تېر وخت نارواوې به يې پر خپل ځای پرېږدو، د شاه شجاع څخه را شروع

تر امير دوست محمد خان او بيا د مستبد، ظالم عبدالرحمن پورې ما سوا له امان الله خان څخه، حبيب الله د عبدالرحمن زوی، حبيب الله کلکانی د سقاوو زوی، محمد نادر خان، محمد ظاهر خان دوی ټول د انگریزانو له خوا واک ته رسېدلي او د وطن د گټو خلاف د پرديو نوکران وو. دوی ټولو د انگریزانو د گټو د خوندي توب لپاره او د هغوی په سلا کار کاوه. د دې نه ختمېدونکو کړاونو او بدبختیو څخه د ولسونو د خلاصون لپاره هر چېرې د هېواد پوهه لرونکو علم پرورو سیاسيونو به د وینې ځوانانو د خوځښت په کار لاس پورې کړ د خپل توان او پوهې په پیمانه یې د ظلم څخه د خلاصون پر لارو فکر کاوه. که وکولای شي چې خپل په خوب ویده ولسونه د خپلو حقوقو د لاسته راوړلو په اړوند له درانه خوبه را ویني کړي، د ظالمانو پر وړاندې یې یو موټی او مقابلي ته وهڅوي. د حضرت ابن قضاة رح تالیف "ترک الاطناب" چې د مبارکو حدیثو مجموعه ده، په هغه کې راغلي دي چې حضرت محمد (ص) فرمایلي دي: الجماعة رحمة وال فرقة العذاب يانې "يو ځای والی رحمت او بېلوالی عذاب دی" د الله تعالی لاس پر جمعیت پروت دی. یانې سیاسي فعالیت او گوند جوړونې ته خدای او رسول دواړو له خوا خلکو ته اجازه ورکړل شوې ده. ځکه وایي: گوندونه پر دولت باندې د فشار اچونکي حقوقي شخصیتونه جوړوي. په دې مانا سره چې همدغه جمعیتونه او گوندونه د اسلام د حقوقي نظام په حدودو کې د دولت د ټولو قواوو، د دولت د رئیس او خلیفه په گډون د خپلو کړنو حساب ور کونکي هم دي.^۱

د پاسني ليکل شوي مبارک حديث په پيروي زموږ د هېواد په ليکوالو، ديني علماوو، سياسي ځوانو فعالينو، ملي شخصیتونو، بدلون منونکو او د بدلون خوښونکو کې د يوه سياسي خوځښت د جوړېدو روحیه موجوده وه. هرڅومره چې په يوه ټولنه کې اقتصادي کړاونه زیاتېږي، په هغه اندازه د واکدارو له خوا د ټولنې پر پرگنو باندې زور، زیاتې ډېرېږي. وزگارتيا، لوړه او د زورواکو تېری په ټولنه کې د يوه سياسي خوځښت د را زېږېدو کورني لاملونه دي چې ولسونه

^۱- د محمد ناد رايوبي کندهاري کتاب، سياسي نظريات، ص ۲۰۳.

توره کرښه / ۲۵۷

یوه بدلون او سمون ته چمتو کوي. له بهرنۍ نړۍ سره اړیکې ټینګېدل، د هغوی سره د مالونو راکړه ورکړه او بهرنیانو تګ راتګ، د نړۍ، علمي، سیاسي، فکري او اقتصادي پرمختګونو لیدل د دې لامل دي چې د یوې ټولنې د خلکو فکرونه په خپله ټولنه کې هم یوه بدلون ته چمتو کړي.

د وینو زلمیانو د خوځښت د جوړېدو لپاره د مناسب وخت یا حالاتو په منځته راتلو سره د هېواد په گوټ گوټ په خاصه توګه په کابل، کندهار او جلال اباد کې یو په بل پسې وینې ځوانان لاس په کار شوې وه. دوی لېدنې کتنې پیل کړې وې او د تګلارې لپاره لیکل پیل شوي وه. مګر په کابل کې میشتو وینو لیکوالو، وینو شاعرانو، علماوو او ځوانانو تر خپل منځي اړیکو په پایله کې یوه ادبي او فرهنګي ټولنه جوړه کړې وه. یانې دوی لا وختي پر دې بریالي شوي وو چې په ۱۹۴۶ز کال یا ۱۳۲۵ل کال کې په پټه د یوه سیاسي خوځښت د جوړېدو په مخه خپله لومړنۍ غونډه کړې وه. د غونډو د ناستو او راټولیدو ځای د ښاغلي نور محمد تره کي کور وو، چې هغه وخت د کابل په جوی شیر کې په کرایې توګه اوسیدلو. دا باید ولیکو چې تراوسه د وینو څلمو د جوړښت هغه د اول لاس اسناد هغه لیکلې پریکړې د چا په لاس کې نه شته او یا یې نه دي دباندې را ایستلي. ټول خبرې یې د شخصي یادښتونو له مخې لیکل شوي دي چې دا پورته بیان هم د محمدولي څلمی صاحب له یادښتونو څخه رانقل شوي دي. د شا محمود حسین "مثلث بی عیب"

زه د ښاغلي محمد علم "بخرکي" صاحب دغه خبره منم چې دی وايي: "که وینو زلمیان هم نه وې د وخت او زمان نورو ټولنیزو او سیاسي خوځښتونو به په افغانستان کې خپلې لاس وهنې کړې وې" د وینو زلمیانو د خوځښت د بنسټ ایښودونکي، د نوبتګر یا مشرتابه ادعا یوازې د محمد رسول خان پښتون صاحب یا یې هوا خواهان لري. ځکه دوی د یوه بهرني لیکوال "ادموکواو بودی د کانکوف" له وینا روایت کوي چې هغه ویلي دي: د وینو زلمیانو د خوځښت، یا د دغه پاڅون لارښود د کندهار مځکه وال محمد رسول خان "پښتون" وو. په دې شان د خپلې خبرې پر کرسی کېښوولو لپاره د خان عبدالغفار خان یوه خبره هم رانقلوي چې یوه ورځ پاچا خان محمد رسول خان

پښتون ته وویل: ته "فخر بارک" یې. زما په باور پاچا خان خو په رښتیا یو سیاستمدار وو. هغه په واقعیت کې محمد رسول ته ویلي وو چې ته د ټول افغان ملت او یا ټول پښتون قوم مشر کېدی نه شي، د یوه قوم (بارک فخر یې). ښاغلي محمد علم بخرکي په خپل کتاب کې لیکي: "زه د پښتون صاحب پر حرکتو او تحریکاتو اشتباهي وم او دی هم راباندې پوهېدی چې زه یې څارنه کوم. په دغه اساس یې اکثر حزبي مسئلې یې له ما څخه پټې ساتلې، له ما څخه څه؟ د ډېرو کسانو څخه یې پټولې" تر هغه وروسته په ۵۷ صفحه کې ښاغلي محمد علم بخرکي لیکلي: د محمد رسول پښتون او حاجي خدای دوست کړه په گوند کې د ډېرو غړو د انتقاد وړ وو، همدغه لامل وو چې گوندي کاروبار یې له مورې پټ ساتلو.

په دی شان ۵۷ صفحه کې د گوندي اختلافاتو تر عنوان لاندې بخرکي صاحب لیکلي: "د کندهار مشرانو د کابل سره گیلې شروع کړې وې، په خپله د کندهار د زلمو ډېر محفلونه پټ ساتل کېدل، یانې د زلمیانو ترمنځ هم پټ پټانی پیل شوی وو. پوره د جلا فرکسیون د جوړېدو په حال کې وو. ما اغا محمد کرزي اورېدي هم دا پرېکړه کړې وه چې په گوند کې دننه بل فرکسیون جوړ کړو. مگر په "آغاز و فرجام پاڅون های سیاسی در افغانستان" کتاب کې داسې لیکل شوي دي "وینس زلمیان یا جوانان بیدار نخستین گروهی بود که در سال ۱۳۲۶ هجری به شکل پاڅون سیاسی یا آرایش ناسیونالیستی بوجود آمده و در سال ۱۳۲۷ هجری مطابق ۱۹۴۹ز به حزب سیاسی تبدیل شد. این حزب در منزل نور محمد تره کی در "جوی شیر" بطوری مخفی تاسیس شد".

راز محمد پکتین په خپله یوه مقاله کې لیکي: ۱۳۲۷ ل کال کې د نور محمد تره کی په نوبت په چهاردهي کې، د دوی په کرابي کور کې د روڼ اندو یو شمېر استازي راټول شول یو سیاسي گوند یې د وینسو زلمیانو په نوم جوړ کړ. دوهم لوی منظم او اساس گزاره مجلس جوړونه، ۱۹۴۹ز کال یا ۱۳۲۸ ل کال کې، چې د لومړي نسبتاً واره او د پوهاوي د مجلس څخه پوره درې کاله وروسته جوړېږي دا کار هم څه اسانه او ارزانه کار مه بولئ، ډېر لوی کمال شوی دی، زیاتره به پکې ډېر سترې شوي وي. د داسې یوې ظالمې او مستبدې کورنۍ تر

واک لاندې .

د وینو زلمیانو د موسیسانو له جملې څخه ښاغلی محمد علم بڅرکی د خپل اثر په ۲۸ صفحه کې لیکي: "د وینو زلمیانو موسیسانو په کابل کې خپله لومړۍ ادبي ټولنه جوړه کړه بیا چې زمینه ورته مساعده شوه هغه ټولنه یې په وینو زلمیانو واړوله. د بنسټ اېښودونکو غړي یې لکه: عبدالروف "بینوا"، قیام الدین "خادم"، نورمحمد "تره کی"، غلام حسین "ساپی"، گل پاچا "الفت"، صدیق الله "رښتین" او فیض محمد "انگار" وو.

- ۱- غلام حسن صافی د قند جوړولو د شرکت رئیس .
- ۲- عبدالروف بینوا د پښتو ټولني عمومي رئیس .
- ۳- نور محمد تره کی د باختر اژانس عمومي مدیر .
- ۴- قیام الدین خادم د اصلاح ورځپاڼې مدیر .
- ۵- گل پاچا الفت د قباڼلو رئیس .
- ۶- صدیق الله رښتین د پښتو ټولني عمومي مدیر .
- ۷- فیض محمد انگار د انگار د جریدې مسول مدیر .
- ۸- غلام محی الدین زرمټی .
- ۹- جان محمد پکتیانی .
- ۱۰- محمد موسی شفیق .
- ۱۱- عبدالقدیر فهیم .
- ۱۲- عبدالحبیب صافی .
- ۱۳- عبدالله بختیانی خدمتگار .
- ۱۴- محمد طاهر صافی د تعاوني ډیپو رئیس .
- ۱۵- شامرد ملیا صافی .
- ۱۶- محمد ارسلا علمي د قبايلو معاون .
- ۱۷- محمد رسول پښتون د قند د جوړولو شرکت مدیر .
- ۱۸- غلام جیلاني الکوزی د قند د جوړولو د شرکت مرستیال .
- ۱۹- عبدالهادي هادي تاجر .
- ۲۰- عبدالاحد عارض د دولتي انحصاراتو رئیس .

- ۲۱ - عبدالشکور رشاد د پښتو ټولني مرستيال او د پوهنتون استاد.
- ۲۲ - محمد ابراهيم خواخوږي د افغانستان راډيو د مراقبت مدير.
- ۲۳ - محمد ولي زلمی د کندهار نومې کتاب ليکونکی.
- ۲۴ - محمد رسول مسلم.
- ۲۵ - محمد عالم بخرکی د کندهار د دولتي مطبعې مدير.
- ۲۶ - فضل محمد د کندهار د ترافیکو مدير.
- ۲۷ - محمد علي د سطرنج قهرمان.
- ۲۸ - غلام دستگیر د مسلخ مدير.
- ۲۹ - نور محمد د شورا د اوومې دورې وکیل.
- ۳۰ - قاضي عبدالصمد.
- ۳۱ - قاضي بهرام.
- ۳۲ - نور احمد شاکر د ژبې پېژندنې استاد.

يو عالم وايي: " پخوانيو خلکو خو د اوس په نسبت معصوم او ساده ژوند درلودی، رپړونه او بارونه يې ډېر پر اوږو پراته وو. سواد او پوهه يې لږ وه. د مذهب تر درانه پيټي لاندې ساتل کېدل، واکدار ډېر ظالمان وو. د تهديد، وېرې او تبليغ تر سخت فشار لاندې وو. دوی نه هوبښيار وو او نه هم اخلاقي کمال ته رسېدلي وو. بلکې د دوی معصومتوب او ښه والی د ناپوهی څخه وه نه د علم او تقوا څخه."

په داسې يوه ټولنه او هېواد کې چې د اوسېدونکو ۹۷ فیصده وگړي يې د الهي نعمت (ليک او لوست) څخه محروم ساتل شوي وي، ډوډی و نلري، د استوگنې ځای نه لري، کار، معاش او عايد نه وي، نو هغه لږ ليک ليکونکي به يې هم غريب خلک وي، د ژوند د ټولو نعمتو څخه به يې برخې وي. د سياست، جهان او خپلې ټولنې پېژندنې په برخه کې چې کتاب نه وي، سياسي مبارزې دود نه وي. د سياسي خوځښتو جوړونه، د هغوی ساتنه او رهبري خورا ستونزمن کار دی. زموږ او ستاسې په شان ټولنو کې دا ډول خوځښتونو ته په لومړی سر کې تر ډېره بريده ځوانان په دې موخه نه شاملېدل چې دوی واقعاً خپله ټولنه

او په ټولنه کې دننه پراته رازونه او ټول تضادونه نه پېژندل چې خپل ځان يې د هغوی د شناخت پر اساس مسوول گڼلی وی او په ټاکل شوي ځای کې چې ورته اړتیا وه ځانونه ور دننه کړي وی. يادې ستونزې، په مخکې پراته خنډونه، جنجالونه او پر هغوی د بري لارې ښې پېژندلې وی. د څو غټو ولايتونو د مرکزونو څخه علاوه په کلیو او کليوالي ژوند کې د سياست او مبارزې خبره ډېره وروسته خبره ده. د ځوان نسل لپاره په لومړي سر کې سياسي بحثونه، مجلسونه، باندېارونه ډېر خوندور هم وي.

زموږ د وطن په سطحه حکومتونو د خلکو د سالمې روزنې او بوختيا لپاره هيڅ گام نه پورته کاوه. په غټو ښارونو کې وينو ځوانانو او خلکو کافي وخت درلود، چې ليدنې، ناستې وکړي او دا ډېر ستونزمن کار نه وو. په ورو ښارونو کې د باسواده خلکو شمېر کم وو، يو د بله سره پېژندنه په همدې لحاظ ستونزمنه نه وه. نو يو شمېر ځوانانو د پېژندگلوۍ، ملگرتوب، خپلوۍ، سمټي، ژبني او خپل منځي سياليو له امله ځانونو نه تر نورو کم نه بلل او په سياسي خوځښتو کې ورگډ شول.

ښاغلی اکاډميسن محمد انور نوميالي يو شمېر ځوانان چې يوه ورځ مبارز بله ورځ مخالف وي هغوی ته د فېشنې مبارزينو نوم ورکړی دی. هو د هرگوند د جوړېدو پر وخت حاکم حکومتونه او د هغوی پټې څانگې هم ارام نه وي ناست، خپل سړي ور داخلوي. زموږ په هېواد کې هم کله چې د وينو زلمو خوځښت رامنځ ته کېدو د ورته ستونزو سره مخامخ وو.

کله چې خوځښت جوړ شو، پورته نيمگړتياوو او کمزوريو سر راپورته کړ. ژر او په اسانه دښمن وکولای شول دغه خوځښت د ماتېدو خوا ته ورټېل وهي. د وينو زلميانو په لیکو کې د ځينو شاملو غړو د فکر سره نه سمون، ځينو د حکومتونو څخه د وېرې، ځينو د ځان غوښتنې، سمټي، ژبني، تمايلاتو، شخصي بدبينيو، سليقوي توپيرونو، فکري او ايډيالوژيکي اختلافاتو او علاقه منديو په خوځښت کې راټول ځوانان پر جلا جلا لارو سره وويشل.

راشئ ويې لولو؛ وايي چې د سياست کلمه د ساس د کلمې مصدر دی. سياست د پوليتکس له کلمې څخه چې په لومړي سر کې د اروپايانو په اصطلاح پر ښار

د حکومت کولو په مانا ده، دومره محدوده هم نه ده ځکه د دی کلمې په ذات کې لویه او جهان شموله مانا پرته ده. بل ډول: د سیاست کلمه د سوس د کلمې څخه راغلې ده. چې مانا یې بدلون راوستل او بنایسته کول دي. سیاست؛ په ارته مانا سره د خلکو د احوالو، اقتصاد، اجتماعي او علمي سمونې، د هېواد د کارو تنظیم او اداره، او په هغه پوری مربوط د کورنیو او بهرنیو امورو مراقبت، د فساد او ظلم مخنیوی او په ټولو ساحو کې د عدالت پر ځایولو مانا ورکوي. سیاست؛ د هغو تدبیرو نوم دی چې د هغه په مرسته خلک یو د بل سره د اصلاح او سلا پر لور نژدې کوي، فساد او خرابۍ له منځه وړي. نو سیاست؛ د یوه حساس گل په شان هم دی، چې د خپلې ودې له پاره یو څه چټلې انبار ته حتمي اړتیا لري. په سیاست کې همیشه ځینی شیان د باکتريا په ډول وي، چې خپل ځانگړی ژوند لري. سیاست "د اقتصاد فشرده ده" په رښتیا او حوصله باید ووايو هغه چی غواړي سیاست ته ورگډ شي د دغه پورته خبرو سره باید ځان اشنا کړي او دغه ټکي په سیاسي ژوند کې په پام کې ولري. په اوسنی زمانه کې سیاست ډگر ته ملاتړلي باید، هوډمن، چی په ملي ژمنتیا باور ولري، بري ته د مبارزې رسول یې موخه وي، ور ودانگي.

سیاست «politic»:

پالیسي (پولیتیک، سیاسي چارې، سیاست، په اروپایي ژبو کې دا سره ورته نومونه له اره د یونان د پالیس (polis بناړ) نه اخیستل شوي دي. په عربي کې د الیاسسته مانا پوهه ده. دا اصطلاح د فرانسوي له Politique نه راخیستل شوې چې حکومت کول، اداره کول، تدبیر لرل او د واکمنۍ د چارو فن ته وایي. همدا ډول ترڅې وینا او مجازات کولو ته هم وایي. خو په سیاست کې دغه اړخ په پام کې نه نیول کېږي. په سیاست کې د دی نمونې پېژندل داسې شوي.

۱- په ټولیزه مانا کې هر ډول لارې چارې او چال چلند، چې د چارو د سمون او ښه والي په موخه سرته رسېږي سیاست بلل کېږي. دا چارې که ځاني وي یا ټولنیزې لکه اقتصادي سیاست، پوځي سیاست، مالي سیاست، د ښونې او روزنې سیاست او داسې نور.

توره کرښه/۲۶۳

۲- په ځانگړې مانا کې هر هغه څه چې د دولت ادارې او د دولت د موخو د خوځښت او بڼو د څرنگوالي د ټاکلو پورې تړاو لري، د سياسي چارو پخې خبرې دي. له دې امله سياست په ځانگړې مانا سره هغه چارو ته ويل کېږي چې دولت جوړونې، په هېواد کې د چارو سمون، د ټولنيزو پارکو لارښوونې، د واک پر سر د گوندونو او اغېزمنو ډلو ټپلو تر مېنځ کښالو او داسې نورو ټولنيزو چارو پورې تړاو لري. همدا ډول د ولسونو او هېوادونو تر مېنځ اړيکې د بهرني سياست خبرې دي چې د هغو کتنه د سياست پوهنې سکالو جوړوي. د تاريخ په اوږدو کې هرې ټولنې خپل ځانگړی سياست درلود لکه د يونانيانو، روميانو، اروپايانو، چينايانو، روسانو، جاپانيانو، عربانو، امريکايانو، افغانانو سياست او داسې نور.

ويښ زلميان د خپل سازمانې جوړښت پر وخت د ډيرو ستونزو سره لاس او گريوان وو. د نن ورځې نه فقط ۶۹ کاله مخکې دا خوځښت راټوکېدلی وو. په کې شامل غړي يې تر ډېره وخته ژوندي وو، ځينو يې د ويښو زلميانو د جوړښت په باب خپل يادښتونه هم ليکلي دي. خو د ويښو زلميانو ټولو مخورو په يوه خوله او يوه نظر ليکنې نه دي کړي، د بېلگې په توگه عبدالهادي خان او خواخوږی ليکي چې د ويښو زلميانو اولنی بنسټ په کندهار کې کېښودل شوی دی چې محمد رسول پښتون، کاکا محمد انور خان، قاضي بهرام، غلام جيلاني الکوزی، عبدالهادي خان توخی، عبدالصمد کاکړ او عبدالخالق واسعي په دې کې برخه لرله.

مگر پوهاند محمد حسن ضمير صافی، قيام الدين خادم، غلام حسن صافی، صديق الله رښتين، محمد گلاب ننگرهاری او گل پاچا الفت د ويښو زلميانو د بنسټ ټاټوبی د ننگرهار زوړ ښار د خادم صاحب کور ۱۳۲۵ لمريز کال د دلوې مياشت بولي.

غبار ليکي: په کال ۱۹۴۷ز يا ۱۳۲۶ هجري کې يو گوند په ښکاره توگه د ويښ زلميانو په نوم جوړ شو چې لاندې اشخاص يې بنسټ ايښودونکي او رهبران وو: عبدالروف خان بينوا، گل پاچا خان الفت، فيض محمد خان انگار، نور محمد خان تره کی، غلام حسين خان صافی. دوی په کابل، کندهار او ننگرهار کې وو.

دا وروستي ياد شوي دوه تنه د عبدالمجيد زابلي د ډلې وو. غبار خپله ليکنه اوږدوي: محمد رسول پښتون، عبدالشکور خان رشاد، عبدالهادي خان توخي، محمد انور خان اخکزي، قاضي بهرام خان، غلام جيلاني خان، قاضي عبدالصمد خان، فتح محمد خان خټگر، نور محمد خان قاضي خيل، محمد ابراهيم خان خواخوږي، محمد ناصر خان لعل پوروال، صوفي ولي محمد خان، اقا محمد خان کرزي، محمد موسی خان شفيق، غلام محمد خان پوپل، محمد طاهر خان صافي، قيام الدين خان خادم، ارسلان خان سلیمي، نیک محمد خان پکتیانی، صديق الله خان رښتين، عبدالعزيز، عبدالخالق خان واسعي، محمد علي خان، نور احمد خان شاکر، محمد رسول خان مسلم، محمد حسين خان رېدي، عبدالرزاق خان فراهي، محمد نور خان الم، مولوي عبيدالله خان صافي، گل شاه خان صافي، ظهور الله خان همدرد، محمد شريف خان قاضي، عبدالمنان خان دردمند، اقای مليا، عبدالصمد خان ويسا، محمد علي بخرکی او نور. په دې توگه اضافه کوي چې اول منشي يې بينوا، وروستي عبدالرزاق فراهي وو.^۱

زما په باور ښاغلی شاه محمود حسين د ويښو زلميانو د خوځښت، جوړښت او شکل نيونې په باب ډېره څېړنه کړې او د اول لاس ډېر معلومات يې راغونډ کړي او وړاندې کړي دي. دا په داسې وخت کې وو چې د خوځښت ډېری غړي ژوندي وو. نو ځکه ماته تر هرې بلې ليکنې د ښاغلي شاه محمود حسين مالومات سم ښکاري.

ښاغلی حسين داسې ليکي: "منظمه اساس ايښودونکې غونډه په کابل کې تر لومړۍ ناستې دوه کاله وروسته ۱۹۴۹ز کال کې بيا د نور محمد تره کي په کور کې جوړېږي. چې دا ځل د نور محمد تره کي کور د کابل په علاو الدين کې وو. دغو لاندې خلکو په ناسته کې گډون درلود: نور محمد تره کي، عبدالروف بېنوا، گل پاچا الفت، قيام الدين خادم، صديق الله رښتين، فيض محمد انگار، محمد ارسلان سلیمي، نیک محمد پکتیانی، گل شاه صافي، پاينده محمد

¹- ص ۲۹۳ او ۲۴۰ کې.

توره کرښه/ ۲۶۵

روهيلي، عبدالقدوس پرهيز، محمد ظاهر، نورمحمد پونده، عبدالکريم نزيهي، لعل محمد احمدي، عبدالصمد پتک، غلام رحمان جرار، محمد ولي زلمي، عبدالهادي خوږمن، شاه مراد او ابوالحسن. ويښو زلميانو کوم تعين شوی مشر يا منشي نلري. ټولې چارې يې د دغه گډ مديره هيئت له خوا پر مخ وړل کېدلې. د دې هيئت په ترکيب کې دغه شخصيتونه وو: ښاغلی نور محمد تره کي، ښاغلی عبدالروف بڼوا، ښاغلی قيام الدين خادم او ښاغلی محمد ارسلان سليمي، نوموړی څلور نفره په دغه شل کسيزه غونډه کې د مديره هيئت لپاره وټاکل شو او ويښو زلميانو خپلې موخې او تشکيلاتي جوړښت سمبال کړل. نو همدغه د ويښو زلميانو د گوند د جوړښت، بنسټ ايښودونکي غونډه بللې شو. " هو؛ تر دې ناستې مخکې به هم څو ځله په کندهار، ننگرهار او کابل کې اشخاصو او افرادو ناستې، باندپارونه، کړي وي. پر دغه فکر به هم خبرې شوي وي، د همدې ليدنو، کتنو پايله وه چې د يوه متشکل گوند د جوړېدو لپاره يې لاره هواره کړه، څو اهداف ورته وټاکل شول او وليکل شول او د يوه اخبار (انگار) درلودونکي شول چې مخکنی ناستو دغه امتيازات نه درلودل.

په دې ورستيو ورځو کې ښاغلی شاه محمود حسين د يوه افغان د هغې ليکنې په رد کې چې د ويښو زلميانو د ناسم پېژندلو هڅه يې کړې وه په تفصيل سره هغه ته خوله ماتونکی ځواب ليکلی وو او د ويښو زلميانو رښتونی جريان يې هم ليکلی دی. ما يې د ليکنې ځينې برخې دلته راوړې دي.

حسين صاحب ليکي: په خفگان سره شته يو شمېر نور ليکوال چې د خپل ذوق يا ځانگړو اړيکو له مخې هڅې کوي چې د ويښو زلميانو د غورځنگ ځانگو ننگرهار وښيي او ارواښاد قيام الدين خادم د دغه خوځښت بنسټ ايښودونکی راوپېژني. يو شمېر نورو بيا هڅې هم کړي چې د هغه غورځنگ په مشرانو کې يوه ځانگړې شخصيت ته د قومي پيوند له مخې داسې کيسه جوړه کړي لکه چې همدغه څوک د ويښو زلميانو له قافله سالارانو څخه پورته د غورځنگ يوازينی وتلی مشر وي. دغه شان هڅې تر ډېره مستندې نه وي او په شخصي ليوالتياوو او يا سياسي اغراضو ولاړې ليکنې دي چې له لوستونکو څخه لاره ورکوي او نه پوهېږي چې د ويښو زلميانو غورځنگ، څنگه، چېرته او د چا له

خوا رامنځ ته شو، مشران يې څوک او د دغه غورځنگ په تشکيلاتو کې يې کومې دندې درلودلې.

د خواشینی ځای دا دی چې دغو لیکوالو تر ډېره یا خپلو ذهنیتونو اخیستو او لیوالتیاوو ته لومړیتوب ورکړی او یا يې هم له داسې آثارو څخه د خپلې خوښې یو څه راقابچي کړي چې هغه آثار په خپله هم د سختې پوښتنې وړ دي. زموږ د زمانې د لیکوالو بیا یوه کمزوري دا ده چې د پردو یا بهرنیو څېړونکو څېړني ورته د حقیقت یوازینی منبع ښکاري. کله چې د یوه بهرني څېړونکي یوه لیکنه ولولي، دوی فکر کوي چې په کمال پوره او رښتیا خو همدغه دی، پوخ مطلب مې ولوست، دا نو د تېري نقش دی، غلطی نه لري، په خوابدۍ سره چې دا شان لیکوال مو ډېر شوي دي. دغه شان لیکوال د خپلو وطني څېړونکو آثار د هغه د شهرت له مخې گوري. دې ته يې پام نه شته یا نه کوي چې همدغه بهرنیانو او دغو په نوم نامتو څېړونکو د وینسو زلمیانو د غړو له مړینې وروسته څه لیکلي دي، ښايي له سختو ناروا اړونو سره مخ وي. دا هم یوه ښکاره فکري ناروغي ده چې زموږ لیکوال د ورځې په نرخ د خپلو فکري، سیاسي، سازماني یا منفعتي دریځونو له مخې د پېښو اصلي زمان، مکان، او د وختونو امکاناتو او غوښتنو ته نه ورځي بلکې پروډن د نن په تېره تلي. هغه نن چې ډېر څه يې پردي دي. که د گویته دې خبرې ته ور وگرځو چې وایې: "له تاریخ څخه زموږ ډېره بارزښته برخه هغه ده چې په موږ کې یو شور او شوق را وهڅوي" نو د افغانستان د تاریخ روانې ډېرې څېړنې نه یوازې دا چې کوم شور او شوق نه هڅوي بلکې له بده مرغه د کینې، کرکې، نفرت او شخصیت وژنې تخمونه کړي.

دا د هر چا حق دی چې څوک يې خوښېږي او څوک يې نه خوښېږي. خو له دې حق څخه داسې گټه اخیستل چې د خپلې رواني ناروغۍ لپاره د تاریخ مړۍ غوڅې کړي او ویني يې وڅکي، چې دا یو نه ښوونکی، خطرناکه او ویروونکی کار دی.

د نامتو مورخ آرنولد توین يې په خبره: کله چې یو تاریخ پوه د تاریخي پېښو واکمن نه، بلکې د راپورونو د قابچي یا غاچي او سره نښلولو په کار اخته وي او

توره کرښه/ ۲۶۷

د مېرې په شان د زمان په کنډوالو کې خڼلي او لیديې هم له مېرې څخه پورته نه وي (نو د تاریخ به څه حال وي) همدغه د نړیوال شهرت درلودونکی نامتو تاریخ پوه لیکي چې "زه سخت هغو تاریخ لیکونکو نه خواشیني یم چې فکر کوي له دولتي ځانګو څخه لاسته راغلي لاسوندونه د ځمکې د پورېو د پیژندنې په شان د عینیت شاهدان دي" زموږ ډېر لیکوال او له بده مرغه د ټولنیزو واقعیتونو بې شمېره څېړونکي چې د کډوالۍ بیکاریو همدې لوري ته راټپل وهلي دي، آن ډېری لرې زمانې د ورځې په نرخ له خپل سیاسي، سازمانی او آن قومی او سیمه ییز دریځ له مخې په ډېرو ناروغو معیارونو تلي. له همدې کبله دغه شان لیکونکي یا څېړونکي چې ډېر یې هېڅ ډول مسلکي تومنه هم نه لري له افراد او ځانګړو شخصیتونو سره د تړاو او یا مخالفت په وجه د واقعیتونو په ناروا اړولو سره ټول تېر تاریخ له پښو را څړوي.

د ویښو زلمیانو لومړنۍ هڅې هم ښيي چې د هېواد له ګوټ ګوټ څخه د بېلابېلو ملي ټولنیزو استبداد ضد بدلون غوښتونکو اواز را پورته شو. دغه اوازونه د بینوا صاحب په نوښت د یوه کتاب په بڼه چاپ او خپاره شول. د دغه کتاب نوم هم وېښ زلمیان وو او د څه ناڅه ۴۳ د وخت د وتلو لیکوالو پښتو او دري مقالې یې په کې را ټولې کړې وې.

ویلی شو چې د لومړي ځل لپاره د لیکنو په دغه درانه ټوک کې د هېواد د ښځینه لیکوالو طرحې او غوښتنې هم را پورته شوي. دا چې کابل د هېواد پلازمېنه او د هغه وخت د ملي ټولنیزو آگاه شخصیتونو د پراخه لیدنې کتنې یو مناسب ټاټوبی وو؛ له همدې کبله د ویښو زلمیانو لومړۍ ناستې ولاړې او د هغوی د افکارو راڅرګندیدلو او وروسته د دغه خوځښت بنسټ ایښودونکي کنگره هم په همدې ښار کې را جوړه شوه نه په کندهار، نه په ننگرهار او نه هم په پکتیا یا مزار او فاریاب کې.

ښه او منطقي خبره دا ده چې ووايو چې د هېواد له ګوټ ګوټ څخه د استبداد ضد را پورته شوی اواز په کابل کې را غوټه شو. دا خبره هم د لیکلو وړ ده چې د ویښو زلمیانو د خوځښت د مشرتابه ویاړ دغه یا هغه شخصیت ته ورکول ډېره لویه خبره نه ده او تاریخ ته کومه خاصه تومنه نه وربښي، بلکې د سیاسي سازمانی

خوځښتونو په بهير دغه خوځښت او ترسره شوې کړنې يې د تاريخ يو ژوندی برخه جوړوي. بايد په ټولو کې د دغه "ملي دموکراتیک" يا «بورژوا دموکراتیک» ډوله خوځښت آرمانونو ته وکتل شي. دغه خوځښت په ټول هېواد کې له درې يا څلور سوو څخه زيات غړي نه لرل. په هره سيمه کې دغه خوځښت ته د خپلو ذهني ليوالتياوو له مخې مشران او بنسټ ايښودونکي ټاکل او د خوځښت ټول وياړ هغوی ته وربښل د خوځښت ټولنيزې پانگې ته سخت زيان رسوي. دا هغه خواشينوونکي عادت دی چې موږ بتان تراشو او نه يوازې خپله ورته په گوندو کېرېو بلکې تمه لرو چې نور هم زموږ د ناروغو ذهنيونو لخوا دغو تراشل شوو بتانو ته په گوندو شي. د پيل خبره مو دا ده چې د وينو زلميانو دغه د استبداد په خلاف، بدلون غوښتونکي ملي غورځنگ څنگه او له کومه ځايه راپيل شو، د دوی مشران يې څوک وو او تشکيلاتي جوړښت يې څنگه بڼه نيولې وه. د محمد علم بڅرکي د څېړنې او ليکنې له مخې هم داسې برېښي چې محمد رسول پښتون څه د پردې شاته پټ پټانه هم درلوده او په دې کار يې د وينو زلميانو ځوانه برخه ورنه ناراضه هم وه. بڅرکي دا هم ښيي چې د "خوت" په نامه څه هم تر ډېره د پښتون غوښتنه وه.

بڅرکي ليکي "د محمد رسول پښتون او حاجي خدای دوست کړه وړه په گوند کې د ډېرو غړو د انتقاد وړ وه، ښايي دغه لامل وو چې دوی گوندي کاروبار پټ ساته."^۱

همدغه ليکوال ليکي: محمد رسول پښتون د "خوت" د نظريې غوښتونکی وو او د گوند د جوړونکو له ډلې څخه وو. زه د پښتون صاحب په حرکاتو او تحريکاتو مشتبه وم او دی هم را باندې پوهېده چې زه يې څارنه کوم. په دې لحاظ يې حزبي مسالې له ما پټې ساتلې له ما څه چې له ډېرو کسانو څخه يې پټې وې چې د دې پټ پټاني په وجه جمعيت کې د کين لاس اړخ پيدا شو که دې سلسلې دوام پيدا کړی وای نو يقيناً به جمعيت په ځوان او زاړه سره ويشل

^۱ - وينو زلميان، محمد علم بڅرکي، ۵۷ مخ.

شوي وای»^۱.

محمد علم بڅرکی یوې عجیبې پېښې ته هم اشاره کوي هغه دا چې وایي فضل محمد خان او پروانې نائب الحکومه عبدالغني خان گردیزی ورغواړي او دوی ته وایي چې تاسو دواړه ووايې چې موږ ولیدل چې پرون حاجي محمد انور خان اڅکزي او مولوي بهرام د شپې په دوو یا درې بجو د پاکستان له کنسلرۍ څخه راووتل.

بڅرکی لیکي چې دغه تهمت فضل محمد خان ډېر زورولی وو او خپل وجدان ته ملامت او په خپلو کړو پېښمانه وو او دا خبره یې خپله رسوا کړه. له دې کیسې څخه ښکاري چې د ویښو زلمیانو د کندهار په ډله کې د غني خان گردیزی قلعه بیګي تېره توره ډېره محمد انور خان او قاضي بهرام ته متوجه وه. محمد ولي زلمی په خپل اثر "د استبداد او مطلقیت په مقابل کې د ځینو افغانانو ملي مبارزې" کې لومړی لیکي چې: دغه ((وېښ زلمیان، لومړی یوه فرهنگي او په راوروسته کې یوه سیاسي ټولنه وه))^۲.

حکومت د داسې اصلاحي او ملي ټولنو د جوړولو سره علاقه مندي ښکاره کوله. د دغې ټولنې مهم غړي وخت او ناوخت دربار او «پاچا خپل حضور ته منل د تقدیرولو او نازولو علاوه یې په ځینو دولتي او ملي چارو کې سلا او مرسته ځینی غوښته».

دوی "د کندهار برخه" په یوه دکان کې راټولېدل، رسول پښتون، حبیبی، مولوي حاجي عطا محمد، خدای دوست، محمد علی سطرنج باز، د ده خواجه حضرتانو رفیع الله آغا، محمد یوسف آغا، قاضي عبدالصمد خان او نور هر کله نه حاضریدل.

" ۲۶۹-۲۶۸ مخونه له دې یادونې وروسته ولي زلمی د نړیوالو حالاتو او پر افغانستان د هغوی په اغیزو څو لنډې جملې لري او بیا لیکي: "د هېواد یو شمېر زلمیانو چې د ویښو زلمیانو په نامه یې اخبارونو او مجلو کې شهرت درلود".

¹- همغه اثر ۶۰ مخ

²- ۲۶۸ مخ

د ۱۳۲۷ ال کال د جوزا د میاشتې په اوومه د وینو زلمیانو د تدارک د کمیسیون د لارښوونې له مخې د کندهار، ننگرهار او کابل یو شمېر ادبي او عرفاني ملگرو لکه عبدالرؤف بینوا، فیض محمد انگار، نور محمد تره کی، قیام الدین خادم، صدیق الله ریښتین، گل پاچا الفت، نیک محمد پکتیانی، محمد ارسلان سلیمي، عبدالقدوس پرهیز، ابوالحسن هزاره، پاینده محمد روھیلی، عطا محمد شیر زوی، محمد طاهر نائب او ځینو نورو لیکوالانو چې شمېر یې دوه ویش تنو ته رسېده، د دارالامان په افشارو کې د عبدالمجید زابلي د نوې پروژې په یوه سالون کې د ماسپښین په دوو بجو د وینو زلمیانو د جوړولو او د بېلابېلو ولایتونو د نمایندگانو د راټولولو طرحه وړاندې کړه. دغې غونډې ته لومړی دري طرحې وړاندې شوې، چې یوه یې د عبدالرووف بینوا او نور محمد تره کی، بله یې د قیام الدین خادم او دریمه د صدیق الله ریښتین په حمایه وه. لومړۍ یې مترقي او عصري، دوهمه ملي او وطني، دریمې یې مذهبي او کلتوري رنگ درلود.^۱

د محمد ولي زلمي له پورته څرگندونو څخه ښکاري چې د وینو زلمیانو د خوځښت عمده مرکز کابل او ډېر فعالین او وتلي لیکوالان یې هم په کابل کې وو. همدغه په کابل کې راټول شوي وتلي مشران په درې گونو طرحو کې ځان ښيي او په دې برخه کې د محمد رسول پښتون نوم نه تر سترگو کېږي. هغه به د کندهار په کړۍ کې د اوچت نقش درلودونکی وو، خو د وینو زلمیانو د کنگرې په لست کې یې نوم نه ښکاري.

محمد علم بڅرکی هم په خپل کتاب "وینو زلمیان د افغانستان یو سیاسي تحریک" دیرشم مخ کې لیکي: هغه کسان چې دا ډله (د وینو زلمیانو ډله) یې جوړه کړه په کابل کې عبدالرووف بینوا، ارسلان سلیمي، قیام الدین خادم، نور محمد تره کی، فیض محمد انگار، غلام حسن صافی، ریښتین، الفت، په کورونو کې سره لیدل، وروسته یې له ولایاتو سره ارتباط پیدا کړ. (د وینو زلمیانو) تئوریستان په کابل کې ناست وو، محمد علم بڅرکی لیکي چې د وینو

توره کرښه / ۲۷۱

زلميانو لومړۍ تگلاره د کندهار لخوا کابل ته رالېږل شوې وه. (دا خبره ډېره مستنده نه برېښي) په تگلاره کې د غلام دستگیر خان، غلام حسن، فیض محمد انگار، عبدالرحمن، غلام قادر ارغنداب، نورالحق، پیر محمد او نورو لاسلیکونه شته چې هغه نه لوستل کېږي او د عبدالشکور رشاد د امضاء پرځای لیکلي وو چې له یوې مادې پرته نوره ټوله تگلاره منم.

په یادو شوو نومونو کې بیا هم د محمد رسول پښتون نوم نه لیدل کېږي خو بڅرکی وروسته په کندهار کې دهغو مشرانو نومونه اخلي کوم چې د ده په خبره هغه وخت چې د وینو زلمیانو خوځښت کندهار ته ورسېده، هغوی دغه خوځښت له نیست څخه اوج ته ورساوه، په دې نوملړ کې بڅرکی پرته له دې چې محمد رسول پښتون ته د موسس یا بنسټ ایښودونکي په بڼه وگوري په نوملړ کې یې نوم تر ټولو مخکې راوړي او بیا کله چې د کندهار د وینو زلمیانو په ډله خبرې کوي هغه په دوو برخو ویشي. په لویانو کې بیا هم د محمد رسول پښتون نوم د نومونو په لړ کې راوړي او په ځوانانو کې لومړی نوم د عبدالشکور رشاد راوړي. دا هم باید ووايو چې د استاد عبدالحی حبیبي نوم نه په مشرانو کې راوړي نه په کشرانو کې.

محمد علم بڅرکی وايي چې د کندهار ملگرو یو لیک د کابل ملگرو ته را ولېږه. د دغه لیک په لومړۍ ماده کې راغلي وو چې:

۱- "د گوند نوم اخوت تصویب شو".

۲- اخوت په ټولو هغو پرېکړو کې چې د قوم په گټه تمامېږي جلا د حکومت ملگرتیا کوي.

بڅرکی زیاتوی چې د اخوت د نظریې ډېر طرفدار محمد رسول پښتون وو. له دې سره سره بڅرکی د کندهار د مدیره هیأت د غړو په نوملړ کې بیا هم د محمد رسول پښتون نوم نه اخلي. د بڅرکي څرگندونو ته په کتنه ښکاري چې محمد رسول پښتون په خپله پټ پټانه "دا اصطلاح د بڅرکي ده" نه وینو زلمیانو ته بلکې د "اخوت" په نوم یو بل خوځښت ته کار کاوه. د اخوت په نوم هڅو په کندهار کې په قومي لویو مشرانو حساب کاوه او د هېواد په کچه یې د سلطنت او حکومت ملا ور ټینګوله.

ښاغلي شاه محمود حسين په خپله ليکنه کې د محمد ولي زلمي له کتاب څخه بې له لاس وهنې راوړي؛ محمد ولي ځلمی ليکي: دی (محمد رسول پښتون) د حاجي خدا يار خان زوی د الله يار خان لمسی د حبيب الله بارکزي کړوسی وو چې په ۱۳۱۸ق، ۱۲۷۹ش کې د کندهار په منصور غونډۍ کې زېږيدلی دی...» پښتون صاحب د خپلو خاطرانو په ډاېري روزنامهچه کې د خپل هویت او ژوندانه په هکله ليکي: (د ليکنې لنډيز) په ۱۳۰۲ش د شاه امان الله د اصلاحي پروگرامونو له مخې د بارکزو ځمکې چې د محمدزو د واکمنۍ له پيل څخه له ماليې معاف وي تر ماليې لاندې راغلي. بارکزو د دغې موضوع د حل لپاره زما پلار د قومي وکیل په څېر کابل ته ولېږه. زه چې ۲۱ کلن وم په دغه سفر کې د پلار ملگری وم. د لويانو، خپلوانو او پاچا سره مو په کراتو وليدل.

پښتون وايي چې د پلار څخه مې وغوښتل چې په عسکري مکتب کې مې شامل کړي. په دغه وخت سپه سالار محمد نادر خان وو. څرنگه چې زما پلار د هغه په دوستۍ او لياقت اعتماد درلود، نو زه يې د هغه حضور ته وروستم او د هغه د مهربانۍ مورد وگرځېدم او د حربي ښوونځي په احضار په کې يې د شمول امر راکړ...

پښتون په امانې عصر کې د (انشا په نوي تشکيل شوي غنډ) کې د داوطلب کنډک مشر په حيث شامل شو. خو د ښورانده طبيعت له مخې له دغې وظيفې څخه ژر گوښه شو. په ۱۳۰۶ش د کلات د ارغنداب علاقدار شو. يو کال وروسته د نوزاد علاقه دار شو او له سکوي دورې وروسته د کندهار د ښوراوک علاقه دار، ورپسې د خاکريز علاقدار او په ۱۳۱۱ش کې د اجرستان حاکم شو. همدغه کال د سپين بولدک سرحد دار شو او يوکال وروسته يې له دغې دندې استعفی وکړه. وروسته د پښتون شرکت د تحريراتو منشي او په ۱۳۱۷ش کې د کنډک مشر په رتبه د فراه د امنیې قوماندان شو. يو کال وروسته کندهار ته راغی او د پوليسو سرمامور شو.^۱

د پلخمرې د نوي ښار د جوړېدو د مسائلو د تهیې د مدير په توگه او همدغه

^۱- ۱۳۱۹ش کې

توره کرښه / ۲۷۳

کال د پلخمري د ترانسپورت مدير شو. بيا همدلته د تعميراتو مدير او بيا د ارزاقو مدير و. ۱۳۲۳ش د جبل سراج د فابريکې د فني مدير مرستيال شو. له همدې ځايه بېرته پلخمري ته د تفتيش په څانگه کې وليدل شو. بيا کندهار ته راغی او د ميوې د شرکت د تفتيش مدير شو، همدغه کال د هغه شرکت رئيس شو او په ۱۳۲۵ش کې په هند کې د افغان فروټ د اجنسي د رئيس په حيث مقرر شو. په ۱۳۲۹ش د کندهار د حمل او نقل د شرکت رئيس او همدغه کال د دولتي انحصاراتو مدير وو. ۱۳۳۰ش بغلان ته د دولتي انحصاراتو د مدير په توگه لاړ. په کال «۱۳۳۱ تر ۱۳۴۲ش پورې د هغه اتمام له کبله چې د ده پر نږدې دوست اوملگري... حاجي خدای دوست وارد و محبوس شو...» په ۱۳۴۳ش کې له بند څخه په را خوشې کېدو د کابل په انحصاراتو کې مدير و چې يو کال وروسته همدلته د تفتيش غړی شو.

۱۳۴۳ش کې ولسي جرگې ته کانديد شو خو له خپلې پريکړې تېر شو او ځانته يې دارالوکاله جوړه کړه. سره له دې چې د محمد رسول پښتون د رسمي يا غير رسمي زده کړو په هکله هېڅ هم نه لرو او يوازې دومره ويل کېږي چې دی په پښتو، دري، انگليسي، اردو او عربي ژبو پوهيده انگليسي او اردو يې ښايي په هند کې د ماموريت په وخت زده کړي وي خو د ژوند همدا لنډ بيان يې ښيي چې ده له هېڅ ډول حالاتو سره ځان نشو جوړولی. په دې خاطر يې هېڅ کومه دنده له يوه کال څخه زياته نه ده ترسره کړې. خو د ژوند اوږدې بېکارۍ يې هم نه ده آزمويلې. د ده په ژوند ليک کې د ده په ملگري خدای دوست خان باندي د تور خبره هم ډېره روښانه نه ده او دا چې دی ولې د وينو زلميانو له بنديانو څخه لرې په بغلان کې وساتل شو هم هېڅ څېړونکي پردي خبره رڼا نه ده اچولې. محمد رسول پښتون د خدای دوست خان د قضيې اړوند ونيول شو خو خدای دوست خان د کابل په محبس کې ژوند له لاسه ورکړ.

محمودولي ځلمی ليکي چې پښتون صاحب د ژوندانه په اخرو کې تهجد او تصوف ته پناه وړې وه، اوراد يې پخول، تعويذونه يې کول. ده د افغانستان د سياسي کشالي د حل لپاره د ظاهر شاه راتگ او قيادت تائيد او ويل يې چې

ما له پخوا ویلي وو چی افغانستان ته خطر د شمال له خوا متوجه ده.^۱ محمد ولي ځلمی لیکي چی: "د پښتون صاحب د ژوندانه د ماجراو څخه داسې څرگندېده چې ده د مطالعې، نوي فکر او ثلثې سره پوره آشنایي درلوده. خو په عمل کې یې مطلق العناني، ملي غرور او د اولیت حق زیات خوښېدی."^۲ "پښتون صاحب د هغه کرکټر له مخې چې یې په نصیب وو په دایمي توګه د وینو زلمیانو د موسسانو غړو او د افغان ملت، ورور ګلوي (اخوت) د ګوندونو په غړیتوب کې پایدار نه شو پاتې کېدلی او ملګرو یې هم د هغه د عضویت مسؤلیت په غاړه نه شو اخیستلای..."^۳

محمد ولي ځلمی د پښتون صاحب د زوی (نصیر هنر پښتون) له خولې لیکي چی: "...پښتون در برخی موارد سخت عصیانگر، تسلیم ناپذیر وسازش نا پذیر بوده است و این عناصر اکثراً موجب از دست دادن شانس های مهم وی شده است."

محمد رسول پښتون ته د هر ډول لوړو چوکيو چانس و او دی لویو لویو ماموریتونو ته ورغلی هم دی. خو دا چې دغه ټول ماموریتونه یې ولي او د څه لپاره له میاشتو وروسته پریني دي. نه یې ده کوم دلیل ویلی او نه نورو څېړونکو دغه برخه ژوره څېړلې ده. که د ده د دومره پریمانه لویو او وړو څوکیو د خوشي کېدو او یا ورنه لرې کېدو برخه څېړل شوی وای نو لږ تر لږه به تر هر څه دمخه د وخت د فساد او استبداد څېره تاریخ ته برېښه شوې وه. دا خبره ډېره د منلو وړ نه ده چی وایې د هغه طبیعت او نصیب همداسې جوړ شوی وو او له دی خبرې چې تېر شو نه محمد ولي ځلمی او نه هم د وینو زلمیانو کوم بل غړي دا خبره کړې ده چی محمد رسول پښتون د وینو زلمیانو بنسټ ایښودونکی وي.

ښاغلی شا محمود حسین صاحب لیکي: "هغه وخت چې ما د خپلې ماسترۍ

1- ۳۱۴ مخ.

2- محمد ولي ځلمی، ...ملي مبارزی ۳۱۳مخ

3- همغه اثر ۱۱۳-۱۱۴ مخونه

توره کرښه / ۲۷۵

تېزس لیکه، نو له عبدالهادي هادي نوخي، محمد ابراهيم خواخوږي او آن استاد عبدالشکور رشاد سره مې مخامخ ليدنې درلودلې. د هادي کور ته چې په خير خانه مينه کې ؤ ورتلم، خواخوږي او رشاد صاحب مې همدلته ليدل او يوځل هم په نوی ښار کې د خواخوږي کور ته ورغلم او په همنې ليدنه کې خواخوږي د استاد علامه عبدالحی حبيبي "نفتته المصدور قرن بيستم يا خلیلی نامه به جواب حبيبي نامه" چې د حبيبي په خپل خط وه په دې هبله راکړه چې يو وخت يې چاپ کړم. په هر صورت د ويښو زلميانو دغو درې مشرانو هېڅکله هم دا نه ويل چې محمد رسول پښتون د ويښ زلميانو بنسټ اېښودونکي وو.

هغه وخت چې د ويښو زلميانو رساله "جمعيت ويښ زلميان" چې زما ليکنه وه په گستنري چاپ خپره شوه لومړی اعتراض د محمد دين ژواک وو. د هغه اعتراض دا و چې ولې د ده نوم د ويښو زلميانو په نوم لږ کې نه دی راغلی. ما ژواک ته ډېر ژور درناوی درلود. يوه ورځ د ليکوالو په انجمن کې ور سره مخ شوم، اوږدې خبرې مو وکړې. هملته هم د محمد رسول پښتون په نقش خبيبي راغلي. ژواک صاحب دا خبره چې د ويښو زلميانو بنسټ دی محمد رسول پښتون ايښی وي په رټه رد کړه. له دې سره سره محمد علم بڅرکي چې د ويښ زلميانو يو پېژندل شوی غړی وو او اوږده جيلونه يې هم وگالل په ښکاره ليکي چې:

"ښاغلی عبدالحی حبيبي، محمد رسول پښتون، محمد ابراهيم خواخوږی، عبدالرزاق فراهي او هم نیک محمد خان پکتیانی او غلام محی الدین زرملاوال په موسسینو کې نه وو. البته د جمعیت غښتلی او د افتخار وړ ملگری وو."^۱ دا خبره هم د یادولو وړ ده چې ډېر لیکوال او څېړونکي عبدالحی حبيبي هم د ويښو ځلميانو له مشرانو څخه گڼي. دا خبره ډېر ثبوت نه لري. نه يوازې مير غلام محمد غبار په «افغانستان در مسير تاريخ دويم ټوک» کې عبدالحی حبيبي د پارلمان د اپوزيسيون د ډلې په ويش کې عبدالحی حبيبي په هغه ډله کې

^۱- ويښ زلميان، محمد علم بڅرکي ۱۳۹ مخ.

راولي چې په کوم گوند پوری نه و تړلی. او که نه یم تېر وتلی یڅرکي هم حبیبی یوازې په افتخاري غړو کې راپېژني. ما په همدې هکله د خپلې رسالې د لیکنې په مهال له عبدالله بختاني سره چې د وینو زلمیانو یو تکړه غړي وو مخامخ لیدنه او اوږدې خبرې درلودلې. هغه کیسه کوله چې د وینو زلمیانو کلنۍ غونډه په کابل کې جوړه شوه. دې غونډې ته حبیبی او شمس الدین مجروح هم راغلي وو. د غونډې په پیل کې د وینو زلمیانو ډېر ځوان غړي محمد موسی شفیق پورته شو او نیوکه یې وکړه چې حبیبی او مجروح خو د وینو زلمیانو مرامنامه نه ده امضاء کړی نو دوی ولې په غونډه کې برخه لري. دا وخت حبیبی پورته شو او غونډې ته په ټول احترام یې وویل چې زه ستاسو غونډې ته له یوې برنامې سره راغلی یم. که تاسو وخت راکړئ هغه به تاسو ته وړاندې کړم که مو خوبه شوه نو لاره به مو یوه وي او که نه زه به په خپله لار لاړ شم. له هغه پس شمس الدین مجروح پورته شو او یوازې دا خبره یې وکړه چې زه د خپلې دندې له مخې راغلی یم. مجروح هغه وخت د قبایلو لوی مدیر وو.

گل آغا احمدی وردگ په خپل اثر "محمد ارسلان سلیمي د افغانستان پیاوړې خبره" کې لیکي چې: د وینو زلمیانو منشي عبدالرووف بینوا وو. داسې ښکاري چې دغه څه یې د محمد ولي ځلمي له لیکنو څخه را اخیستي دي. مېر غلام محمد غبار هم همدغه خبره یادوي خو د وینو زلمیانو تشکیلاتي جوړښت د منشي د شتون خبره نه لري.

په دې برخه کې غبار سره له دې چې د وینو زلمیانو، وطن او خلک د جوړښتونو او برنامو په هکله اوږدې څرگندونې لري خو بیا هم دا خبره کوي چې د وینو زلمیانو او وطن گوند مشران د دې واک لري چې دغه خوځښتونه د دوی غړي او مرامنامې نورو نسلونو ته وړاندې کړي. د غبار په ورکړل شوي نوملړ کې نه ارسلان سلیمي لومړی څوک دی او نه هم محمد رسول پښتون. دغه شان غبار د گل آغا احمدی وردگ یا محمد داوود مومند په شان د نور محمد تره کي نوم د وینو زلمیانو له نوملړ څخه نه باسي.

تاریخ نورو نسلونو ته لیکل کیږي. لیکوال او څېړونکی یې حق نه لري د خپلې کینې، نفرت، غرض یا مرض له مخې د تاریخ غړي ور پرې کړي. دا له تاریخ او

توره کرښه / ۲۷۷

راتلونکو نسلونو سره یوه نه بشوونکې جفا ده. د دې لیکنې په وروستیو کرښو کې یادونه کوم چې د "جمعیت وینو زلمیانو" رساله چې لیکونکي یې زه (حسین) یم. زما د ماسترۍ د دورې تېزس وو چې د کابل پوهنتون او د علومو د آکادېمۍ د ډېرو اوچتو استادانو او پوهانو په یوه لویه ناسته کې ورڅخه دفاع شوی. په دغه تېزس کې برسیره پر مخامخ مصاحبو، لیدنو او خصوصي یادښتونو له ۲۳ چاپي منابعو څخه ګټه اخیستل شوې ده.

د لیکنې په بهیر کې له عبدالهادي هادي توخي، ابراهیم خواخوږی، محمد ولي حلمی، صدیق الله رښتین، عبدالله بختاني سره زما لیدنو کتنو ډېر څه راکړل دغه شان د استاد سید سعد الدین هاشمي یادښتونو ماته ډېره مرسته را ورسوله. زه نه وایم او دا حق هم ځانته نه ورکوم چې دغه رساله د هر ډول کمزوریو تشه وښیم خو باور لرم چې د وینو زلمیانو په هکله یوه د پام وړ رساله ده.

لوستونکي او مینه وال کولی شي دغه رساله هم د استقلال د ویب پاڼې او هم د نعیمي د ویبپاڼې په کتابتون کې وگوري. د همدغې رسالې په ۴۸ مخ کې راځي چې: "د یوه واحد او یو موتي سیاسي سازمان په توګه د وینو زلمیانو د جوړښت په هکله او دا چې بنسټ ایښودونکي او طراحان یې څوک وو او چېرته یې لومړی بنسټ کېښودل شو، په ډېر تأسف ډېر د نظر اختلافات شتون لري داسې چې له ټولو هڅو سره سره مې د دغه خوځښت دوه تنه ژوندي مشران هم په یوه خبره ونه موندل. عبدالهادي هادي او محمد ابراهیم خواخوږی ټینګار کوي چې لومړی بنسټ یې په کندهار کې ایښودل شوی او موسسین یې محمد رسول پښتون، کاکا محمد انور خان، قاضي بهرام، غلام جیلاني الکوزی، عبدالهادي هادي توخي، عبدالصمد خان کاکړ او عبدالخالق خان واسعي وو. پوهاند محمد حسن ضمیر صافی په دې باور دی چې لومړی بنسټ یې په ننگرهار کې قیام الدین خادم، غلام حسن خان صافي، صدیق الله رښتین، محمد ګلاب ننگرھای گل پاچا الفت او نورو ایښي دي.

دا سمه ده چې له یوه اوږده استبداد او اختناق وروسته او د نړۍ والو حالاتو په بدلون سره د افغانستان په مهمو ښارونو لکه کابل، کندهار، ننگرهار، هرات او

مزار شریف کې د دغه خوځښت زړی را وټوکېدل خو دغو خوځښتونو تر هغه وخته چې په کابل کې یې گډه موسسه کنگره نه وه جوړه شوې، هېڅ یوې برخې یې افغانستان شموله بڼه نه درلوده. کابل د هېواد پایتخت وو او د لومړي ځل لپاره تر ډېره د عبدالروف بینوا په نوښت چې د پښتو ټولني مشر و د هېواد له گوټ گوټ څخه د هغو لیکوالو لیکنې را ټولې او د کابل مجلې د دوو گڼو پرځای د یوه کتاب په توگه خپرې شوي.

په دغه کتاب کې څه ناڅه ۴۳ تنو چې درې یا څلور یې ښځینه لیکوالې وې خپلې لیکنې چاپ کړي. دغه لیکنې یو لاس او له یوې ټاکلې سیاسي یا سازماني موضوع څخه نه وې، خو په ښکاره لیدل کېده چې کابل د یوه نوي سیاسي سازماني خوځښت څانگو گرځي. او د پای خبره: د وینو زلمیانو د کنگرې په کار کې له یوه مدیره هیأت څخه خبرې کېږي او دا څه د وینو ځلمیانو د خوځښت په اسنادو کې شتون لري. د دغه هیأت غړي دا دي:

نورمحمد تره کی

عبدالروف بینوا

قیام الدین خادم

د کنگرې د گډون کوونکو نوملړ هم چې زما په رساله کې راغلی او بشپړ نه دی، لاندې کسان د کنگرې غړي ښيي:

نورمحمد تره کی

عبدالروف بینوا

قیام الدین خادم

گل پاچا الفت

صدیق الله رښتین

فیض محمد انگار

محمد ارسلان سلیمي

نیک محمد پکتیانی

گل شاه صافي

پاینده محمد روهيلي

عبدالقدوس پرهيز

محمد ظاهر

نور محمد پونده

لعل محمد احمدي

عبدالکریم نزيهې ازبیک

عبدالصمد پتک

غلام رحمن جرار

ولي خلمی

عبدالهادي خوږمن

شاه مرد

او ابولحسن.

دا نوملړ مو ځکه بشپړ ونه گاڼه چې ډېرو څېړونکو د کنگرې د غړو شمېر ۲۲ تنه
ښودلی دی او دلته ۲۱ تنه راغلي دي. دا هم د یادونې وړ بولو چې د محمد
ولي خلمي په گډون څو تنو لیکوالو او څېړونکو دا ښودلې ده چې د وینو
زلمیانو کنگره د مجید زابلي په کور یا د ده د نوي شرکت په سالون کې پرانیستل
شوه. خو د نور محمد تره کي ورور جان محمد تره کي ویل چې دغه کنگره د
نور محمد تره کي په کرایي کور کې جوړه شوه. دغه کور د مجید زابلي نه بلکې
د هغه د یوه خپلوان کاکا نعیم وو. څرنگه چې په دې سیمه کې مجید زابلي
لوی کور او شرکت درلود ډېرو داسې فکر وکړ چې دا کور د مجید زابلي وو
چې نورمحمد تره کي ته یې په کرایه ورکړی وو.

په هر صورت د یادوني وړ ده چې مجید زابلي لږ تر لږه د یوه ملي پانگوال په
توگه د هېواد د بدلون غوښتونکو څخه وو. د ده ژوند او د ده په قلم لیکل شوي
نامتو اثر "اقتصاد ما" (هیله من یم چې دا نوم مې ناسم یا نیمگړی نه وي لیکلی)
په ډاگه ښيي چې هغه د مسلطو فیوډالي مناسباتو په وړاندې د پانگوالي
خوځښتونو په لور سخت لیوال وو او ښایي همدا خبره د دې سبب شوی وي
چې د وخت له وتلو روښانفکرانو او د قلم له خاوندانو سره نږدې، دوست او
مرستندوی پاتې شوی وي. دا چې یو شمېر لیکوال یا څېړونکي وايي، یا لیکي

چې نورمحمد تره کی او بېنوا د محمد داود او زابلي تر اغېزو لاندې وه، یوه د تامل وړ خبره ده. باید د هغه وخت د زابلي او سردار محمد داود سیاسي او فکري دريځونه له دې سره سره چې یو یې یو لوی پانگه وال او بل یې د شاهي کورنۍ مقتدر غړی دی، په ژوره توګه له احساساتو لرې او نه د نن په معیارونو بلکې د هماغه وخت په حالاتو او غوښتنو کې ولیدل شي. تاریخ د پېښو دوهم ځل زېږونه نه، بلکې په امانت د تېرو پېښو را اخیستنه ده. هغه خام احساسات، پرېشانه افکار او له حالاتو اخیستي ناروغۍ چې نن زموږ پر ټولنه واکمنی دي، تاریخ ته لکه څنګه چې ښايي نشي کتلې. په دې خاطر واکمن بهیر دا دی چې نن ټول قاضیان او ټول متهمین یو. همدغه حالت خپلې وړانګونکي منګولې تېر تاریخ ته هم ورغزولي دي او په ډېره ناروا سره د تاریخ مری غوڅوي. غبار بیا په افغانستان درمسیر تاریخ په ۲۴۰ صفحه کې لیکي: "د وینسو زلمیانو په ګوند کې یو کم شمېر خلک وو، چې غوښتل یې ګوند په ژبه او منطقه پورې وتړي." په ۲۴۱ صفحه کې لیکي: "په کال ۱۹۵۱م یا ۱۳۳۰ هجري کې د کندهار وینسو زلمیانو خپل جلاوالی، د وینسو زلمیانو د ګوند څخه اعلان کړي. خپل ځانته ګوند یې جوړ کړی. د ګوند نوم یې (اخوت) کېښود، دوی د نوې تګلارې سره خپل کار پر مخ وړي. مګر د کابل وینسو زلمیانو دغه جلا والی نه مني او د پخلاينې کوښښ یې کاوه.

"ښاغلی محمد علم بڅرکی هم د کندهار د حلقې جلاوالی داسې لیکي: "په کندهار کې ۱۳۳۰ لمریز کال د سنبلې د میاشتې پر ۲۸ تاریخ باندې یوه لویه غونډه جوړه شوه او دغه تصمیمونه یې ونيول او هغو وینسو زلمیانو ته چې په کابل کې وه، خپل لیکلی خط واستولو. غونډې د ګوند نوم (اخوت) کېښود فیض محمد خان، محمد الدین خان، ژواک، نور محمد خان وکیل او غلام دستګیر یې خپل نماینده ګان وټاکل. او اضافه یې کړل، ترڅو چې په هیواد کې ګوندونو ته په قانوني توګه رسمیت او اجازه نه وي موندلې، دا جمعیت به هېڅ کله ونه غواړي چې عرض اندام وکړي. ومن الله توفیق.

په ۱۹۵۲ز کال یا ۱۳۳۱ لمریز یانې یو کال له وینسو زلمیانو څخه تر جلاوالی وروسته د خپل نوي ګوند "اخوت" د رهبرۍ د فیصلې له مخې د حکومت سره

توره کرښه / ۲۸۱

د پارلماني ټاکنو پر سر د لانجې لرلو له امله بنديان شول. بنديان له زندان څخه تر خلاصېدو وروسته د "اخوت" د غړو له جملې څخه يو څو تنه د دموکراتيک نوين (مساوات) گوند سره چې د محمد هاشم خان ميوندوال له خوا يې مشري کېده يو ځای شول، ملي دموکرات گوند چې په هېواد کې د خپل نشراتي ارگان "مساوات" په نوم وپېژندل شو، هلته هم دوی تر ډېره پاتې نشول. بل شمېر يې لکه محمد رسول پښتون، غلام محمد فرهاد، خادم، فدایي او څه نورو ځانته د افغان ملت گوند جوړ کړ.

د بيان ازادې د انسانانو روا حق دی. خدای ورته مغز او ژبه د همدې لپاره ورکړې ده، چې د خپلې عقيدې بيان پرې وکړي. پر دې خبره هم بايد قانع وو چې د بيان د ازادۍ څخه ناوړه گټه پورته نه کړو. ناوړه، بېکاره او غلط نظرونه بايد خپاره نه کړو.

آزادې، ديموکراسي پېژندنه هم اسانه نه ده. ديموکراسي يو پر له پېچلی او په ډېر حساس شکل يو بېلانس شوی سيستم دی چې د هېواد د سياسي کلتور سره نېغ په نېغ رابطه لري. پس خبره د وينو زلميانو ده. له نومه يې سپری پوهېدای شي چې ځوانان وو، د افغانستان وه او افغانان وه. لومړی، کېدای شي دوی د زده کړې له مخې سره جلا کړو، مکتب لوستي او مسجد لوستي دوهم، سمتي جلاوالی، او تمايلات. دريم، د ژبې مسئله. څلورم، د نظرونو تفاوت. پنځم، د عمر او کال نژدې والی، د پوهې براهه کچه او حکومتي لاسوهنه. تر ټولو لويه ستونزه د يوې وروسته پاتې جامعې زېږنده وه.

دې ټولو عواملو لاس سره يو کړی، څو دا خوځښت په خپل کار کې بريالی نه شو. په دې ډول د وينو ځلميانو تر جوړښت وروسته لومړی غونډه د محمد صديق فرهنگ په کور کې دايره شول. چې مير غلام محمد غبار يې هم غړی وو. اول فرهنگ، ورپسې غبار بيا د کندهار ځوانان د وينو زلميانو د گوند څخه ووتل او اهسته، اهسته دا حرکت کمزوری شو.

تر دې وروسته نو هر چا جلا او ځانگړی کونښن کړی دی چې د پاشلو پره پر نورو واچوي. هغو چې نوره يې مبارزه نه کوله هم نارې وهلې، ملاست يې نور بلل. د ژوند ترپايه همدغسې نيمه ډوډۍ او د کوټې پای يې خوښ کړی وو.

بس همدا به يې ويل چې احمد يا محمود ملامت وو، که نه ما به داسې کړي
وی يا داسې. ۱۵ چې پلاني داسې وکړل نو..... زه هم کور کښېنم. دا بد بختي
نو زموږ افغانانو په خټه کې اخښلې خبره ده.

ښاغلی محمد انور نوميالی ښه وايي: "ماڼه دونه رامالومېږي چې د ژوند په مسير
کې هر هغه ايډيالوجيکي ټوپ چې د موډ، فيشن، تقليد او يا داسې نورو عواملو
تر اغېزې لاندې په ميکانیکي او د وگماتيکي ډول ووهل شي نو په هغه کې د
سقوط امکانات او احتمالات ترپايه پاتې کېږي او د همدې شان حرکت پروسه
د رجعت د ناوړو تهديداتو د اغېزې څخه نه ژغورل کېږي."^۱

د ويښو زلميانو د گوند تر ړنگېدو وروسته په دې گوند کې شامل غړي هرڅوک
خپل سري شول، ځينو يې بېرته د سياست لمنه ټينگه کړه، چا کتاب لوستلو،
ليکلو او ليکوالۍ ته مخه کړه، چا ادب شعر او شاعري ته، چا حکومت او څوکۍ
ته او ځينې د خيږ پر غونډې کښېناستل، د خپل ژوند تر پايه يې د کور دننه
نژدې دوستانو ته کله نا کله يو څه ويل او بس. هر يوه د دوی څخه په بېلو، بېلو
برخو کې د خپل ژوند تر پايه دې وطن ته خدمتونه کړي دي. موږ ورته کور
ودانۍ وايو خداى دې د دوی سره مرسته وکړي. مگر يو شمېر يې هغه د ځوانۍ
کوم بد نيتي چې د ويښو زلميانو د غړو ترمنځ را پيدا شوې وه هغه يې تر گوره
د ځان سره يووړه. ما هم يو شمېر له دوی څخه له نژدې په خبرو ليدلي وو.

د ظاهر شاه پاچاهي، د محمد هاشم خان د (محمد ظاهر خان کاکا) صدرات
۱۵ هغه دوی (۲) لوی بلاوې وې چې پر افغان ولس د نادر خان په شان د
انگريزانو خوښ، روزلي او نازل کړي وو. په کورونو کې دننه خلک د دوی د
جاسوسيو دلانو څخه بېرېدل. د بادارانو په لارښوونه يې کورنۍ مجلس او
پرېکړې هم د هاشم خان د تصميم او وړانديز له مخې وو، د کورنۍ بل غړي
محمد ظاهر شاه ناسکه کاکا شاه محمود ته هم نوبت ورکول شو. سردار شاه
محمود خان د سردار محمد هاشم خان په نسبت څه نرم چلند غوره کړو.

په کابل کې د مخکې جوړې شوې ادبي ټولنې يو شمېر غړو په ښکاره سياسي

¹- د کودو سرنوشت - ۱۴ - ص.

توره کرښه / ۲۸۳

کار او فعالیت ته ملا وتړله. لکه عبدالروف بېنوا، محمد ارسلان سلیمي، قیام الدین خادم، نور محمد تره کی، فیض محمد انگار، گل شاه ساپی، صدیق الله رښتین او گل پاچا الفت. د کندهار، ننگرهار او کابل بدلون غوښتونکو حلقو هم ورسره لاس ورکړ او د وینو زلمیانو گوند یې جوړ کړی.

"افغانستان درقرن بیستم" په ۲۷۹ صفحه کې لیکي: "ترجمه: د سردار شاه محمود خان د دموکراسۍ په دوران کې لومړۍ خپرونه یا نشریه چې منځته راغله هغه د انگار په نوم د وینو زلمیانو خپرونه وه چې فیض محمد انگار یې د امتیاز خاوند او مسوول مدیر وو په خپرونو پیل وکړ. د دې جریدې بنیادي اداره کونکي نور محمد تره کی وو".

"خلیل الله خلیلی په خپلو یادښتونو کې ۳۱۱ صفحه کې د "وینو زلمیانو" د خوځښت د جوړېدو په باب منفي نظر لري او دا خوځښت د پښتو او فارسي ترمنځ د اختلاف لامل گڼي او هم د دې خوځښت د پاره د ځوانانو تشویق کوونکی او تمویل کوونکی د هغه وخت سرمایه دار عبدالمجید زابلی بولي. د سردار محمد داود خان او سردار محمد نعیم خان علاقه او مینه هم ورسره ملگری بولي او د سازمان سمبالونکی نور محمد تره کی او عبدالروف بېنوا معرفي کوي. دوی په کمونستانو متهم کوي، حتا نور محمد تره کی د عبدالمجید زابلي د موثروان په نوم ورپېژني.

د یوه لیکوال، سپین ږيري او شاعر لپاره به دا مناسبه نه وي چې د واقعیتونو خلاف څه ولیکي. اول، خو موثرواني کوم عیب، شرم او بد کار نه دی، که رښتیا هم نور محمد تره کی موثرواني کړې وي دا خو یی بل کمال وو. حال دا چې داسې نه وه. بله دا چې د وینو زلمیانو خوځښت د فارسي ژبو په خلاف نه وو، علاوه پر دې په افسوس سره مخور شاعر د خپل ظالم پلار (مستوفي الملک) میرزا حسین په شان مخالفینو ته په سپکه گوري او نامناسب الفاظ یې کارولي دي.

د بېلگې په توګه د سردار شاه محمود خان صدر اعظم د کابینې د هغه وخت د فواید عامې وزیر په دې نوم یادوي: "په کابینه کې حکیم جان یو سړی وو، هغه یې راوست، وزیر فواید عامه یې ترې جوړ کړ، هغه په مسکو کې د افغانستان

ساده سفير وو، کله چې روسی فوځ افغانستان ته راغلو، غټ ترین سړی په کابل کې شو. تر هغو چې مردار کېدی معتبر ترین سړی وو" د بناغلي خلیلي د لیکنو څخه روښانه ده چې ده د صدراعظم شاه محمود خان نظر د ټولو مترقی خوځښتونو پر ضد خرابولو او صدر اعظم یې استعمالاوه. ځکه دی خپله اعتراف کوي چې د شپې د خلکو کورونو ته ورغلی، خلک یې تطمع، تهدید او تشویق کول چې په مترقي جنبشو کې گډون ونه کړي. خلیلي لیکي د مطبوعاتو د وزیر په حیث مي د وزیرانو په مجلس کې خبره مطرح کوله د دوی خپرونو او نشرات مې بندول. د پیدایښت څخه ترڅو سلطنتونو تر ړنگېدلو خلیل الله د دربار سړی وو او هلته میشت وو.

یادونه: که څوک د بناغلي استاد خلیل الله خلیلي یادښتونه وگوري، وبه ویني چې بناغلی د میرزا حسین خان زوی چې د امیر حبیب الله د پاچاهۍ د لویو واکونو خاوند د استخباراتو وزیر، مستوفي الملک یا وزیر مالیه وو. د امیر حبیب الله د پاچاهۍ پر وخت د ټولو مشروطه غوښتونکو او مبارزینو د وژنو مسوولیت دې په غاړه لري. هغه وخت یې زیات باغونه او جائیدادونه، چې حکومت ضبطول، ده خپل کول. امان الله خان د نوموړي ملکیتونه ضبط او میرزا حسین یې وواژه. خلیلي د حبیب الله سقاو د خپلې پاچاهۍ پر وخت بېرته دربار ته راوستل شوو، اباد شوو د ملکیتو او مقام خاوند شو. نوموړي د سقاوو د زوی لارښونه هم کوله.

د سقاو د زوي ټول حکمونه او فرمانونه خلیل الله لیکل. حتی خپله خلیل الله خلیلي د سقاو د زوی په واکمنۍ کې په خپل سر او خپله تومانیچه په د فترونو کې د امان الله د پاچاهۍ دولتي مامورین ویشتل او وژل. وگورئ د قدرمن سیستمی لیکنې. څخه د ماخذ په توگه چې لیکي:

خلیلي د محمد نادر خان په واکمنۍ کې هم ډېر ښه واک درلوده، خو د ظاهر خان د پاچاهۍ او په خاصه توگه د سردار محمد هاشم خان د صدارت پر وخت په کنړو کې د صافیانو قوم د پاڅون څخه وروسته هاشم خان د څو شپو لپاره نظر بند کړ. د ده د لیکنې پر اساس ډېر وځورېدو، ترڅو شا محمود خان صدر اعظم شوو وروسته د څه وخته ازاد او بیا هم په هغه حکومت او هغه صدارت او

توره کرښه / ۲۸۵

د هغه شاهي کورنۍ په چوپړ کې رئیس، معین، وکیل، د پوهنتون مرستیال، سفیر، د وزیرانو د مجلس منشي، وزیر، د پاچا مطبوعاتي سلاکار او زیات نور. خلیل الله خپله جاسوسي نه پټوي د خپلو یادښتونو په ۳۷۸ صفحه کې لیکي: "د ۱۹۸۳ز کال په ډېسمبر کې د امریکا په نیوجرسی کې ووم، چې د قاضي محمد افضل خان چمبه په لاسلیک یو رسمي مکتوب ما تر لاسه کړ. محمد افضل خان... د پاکستان قاضي القضاات وو ماته لیکلي وو: په رسمي توګه دنده لرم چې د پاکستان د رئیس جمهور، ضیا الحق لخوا وناسې ته اعلان کړم، چې تاسې د رئیس جمهور فرهنگي سلاکار، د افغان کډوالو په فرهنگي چارو کې په دنده وګمارل شوی."

د خپل عمر په آخر کې د استاد خلیلي دوستي د افغانانو د سر سخت دښمن د پاکستان د رئیس جمهور ضیاء الحق سره وه. د یوه پردي افغان دښمن رسمي سلاکار وو. یانې دښمن سره یې د افغانستان په خرابولو کې مرسته کوله. ضیاء الحق ته یې د افغان هېواد د نړولو چلونه وربښودل. په ډېر افسوس چې د ژوند تر وروستي وخته د ضیاء الحق په چوپړ کې وو.

خلیلي د شاهي کورنۍ د هر کس او ناکس په باب ښه مالومات لرل، زه په شعر نه پوهېږم خو خلک وايي د فارسي ژبې غښتلې شاعر وو. سیاسي درک یې د شاهي کورنۍ د غړي په شان وو. تل یې د ظالمو واکمنو کړیو په چوپړ کې ولاړ سړی وو، نو د نوموړي نظریات د ویښو زلمیانو په خلاف کومه د تعجب وړ خبره نه ده. خلیل الله په افغانستان کې د هر فکري مثبت بدلون او فعالیتونو مخالف انسان تېر شوی دی.

راحم خپلي خبرې ته، شاهي نظام او د شاهي کورنۍ غړو او د وخت صدر اعظم شاه محمود خان چې نور یې د ویښو زلمیانو نشرات او فعالیت نه شو زغملی نو یې په ۱۳۳۰ لمریز کال کې یوه ورځ د ګوند مشران لکه: گل پاچا الفت، غلام محی الدین زرمالوال، عبدالروف بینوا، نور محمد تره کی او غلام دستگیر پوپل خائنه ور وغوښتل امر یې ورته وکړ چې "له همدې نن څخه وروسته ویښ زلمیان نور سیاسي فعالیت نشي کولای".

نوره خبره خلاصه شوله، د شاهي کورنۍ پرېکړه وه، یې له منلو بله چاره نشته.

د ولس جریده چې د گل پاچا الفت په مشرۍ د خپرونې راوتله د وینو زلمیانو له خوا خپرېده هغه هم د سردار محمد داود خان په مستقیم امر سره وتړل شوه. د وینو زلمیانو پر یو شمېر مشهورو لیکوالو، سیاستوالو او د همدې گوند بنسټ اېښودونکو مشرانو پسې د بخل له وجې بې مانا منفي پروپاگاندا شوی دی. مثلاً لیکي: یو شمېر وینو زلمیان بندیان شول، مگر بېنوا، تره کی، خادم او الفت پر ځای پاتې او یا ښه ځای مقرر شول.

ځواب:

اول: هغه وخت چې د کندهار د وینو زلمیانو ځوان مخکېني غړي بندي کېدل پر دغه وخت دوی د وینو زلمیانو غړیتوب نه درلود. په دې وخت کې دوی د "اُخوت" په نوم خپل مستقل گوند، بېله کړنلاره لرله. دوی د هغه گوند (اُخوت) غړیتوب لاره، د دوی تر بندي کېدو یو کال مخکې وینو زلمیان د سیاسي فعالیت څخه منعه کړل شوي وو. پس هغه وخت په کندهار کې بندي شوي ځوانان د وینو زلمیانو سره په تړاو کې نه وو. حکومت په اصل کې هغه وینو ځوانان بندي کول او له منځه وړل چې دوی خپل حکومت ته خطر گڼل، حکومت په ۱۹۵۱ز کال کې زیات سیاسيون ونيول او بندیان یې کړل لکه د هغه وخت د "حزب وطن" د "حزب ندای وطن" او د "اُخوت" مشران هم بندیان شول.

دوهم: د ښاغلي عبدالروف بېنوا د ښځې خپلوي د شاهي کورنۍ سره، یا د ښاغلي نور محمد تره کی پېژنده، نه د عبدالمجید خان زابلی سره، د کمزورو خلکو بې مورده تهمت دی. داسې څوک شته چې خپلوي او شناخت دې ونه لري. سیاستوال باید د هر چا او هر لوی سره اړیکې ولري. لږ کسان به وي چې د وخت د حکومت د واکدارو سره یې اړیکې نه لرلې؟ رسوا، مستند، قصدي دښمني او خیانت چا نه دی کړی. بې له سنده تهمت بخل دی چې د پوهې د لږوالي له امله لگېږي. خو هېڅ یوه هم د دوی څخه په خپلو لیکنو کې ځانته د انتقاد گوته نه ده کړه کړې. ایا دغه ټول پر بل انتقاد کونکي پر لاره برابرولی؟ زه خو باور نه لرم.

پوښتنه دا ده: ولې د وینو زلمیانو هره غونډه د نور محمد تره کی په کور کې

توره کرښه / ۲۸۷

جوړېده؟ بل ولې اساس اېښودونکي غونډه د نور محمد تره کي په وينا سره پرانيستل شوله؟ يا ولې د هغه وينا د غونډې د کار مرکزي ټکي شو؟

۱ - نور محمد تره کي د عمر په لحاظ تر ټولو مشر وو؟

۲ - ايا نور محمد تره کي د نورو په نسبت په سازمان جوړونه پوهېده؟

۳ - ايا د نور محمد تره کي په پوهه او ليکنو کي تر نورو تکړه وو؟

۴ - ښه کور، ښه اقتصاد، لوړه حکومتي څوکي، لوړيزده کړي، د کوم سردار، خان او ملک يا وزير زوی وو؟

پس نو خبره څه وه چې د عمر له مخې مشران، د پوهې او بهر کي د لوړو زده کړو لرونکي، پاڅه ليکوال، په حکومتونو کي د مناسبو څوکيو لرونکي، د محمد رسول پښتون په شان د شتو يا محکو څښتن د يوه غريب سړي، چي خپل کور يې نه لاره او په کرايه د بل په کور کي اوسېده، په اقتصاد کي هم کمزوری وو، پر کور را ټولېدل، د هغه وينا ته يې غوږ نيولو او د هغه وينا يې د خپل کار د تگ لارې په توگه منله؟ نور بحث پرې نه کوم يوازې به دا ووايم: که ځيني دوستان نور محمد تره کي او عبدالروف بېنوا ته د عادي خلکو په سترگه گوري، د وېښ ځلميانو هغه سرښندنې هېروي چې د دوي په گډون د خوځښت ټولو گډونوالو کړي دي.

خوښ يم چې ما ښاغلي عبدالروف بېنوا او ښاغلي نور محمد تره کي ښه پېژندل، دواړه د سړي سيني خاوندان وو. د خپل وخت د ځواکمن قلم لرونکي ليکوالان او زموږ د هېواد افغانستان په کچه پوه سياست وال وو. که څوک د نړۍ د سياسي رهبرانو سره د دوي ناندپوله پرتله کوي، دا سم کار نه دی په وطن کي وېښ زلميان هغه منظم خوځښت وو، چې په لسگونو نورو خوځښتو له دوی څخه تجربې حاصلې کړي. د وېښو زلميانو د ياد بود په هره غونډه کي به د ښاغلي نور محمد تره کي او ښاغلي عبدالروف بېنوا نوم په درنښت يادېدلو. سړی سم پوهېدلای شي چی دښمنان په هره بڼه هرځای کي خپل کار کوي. د غلام محمد غبار د کتاب دغه جمله چې وروستي دوه نفره د عبدالمجيد زابلي ډله وه، څه مانا لرلای شي؟

دا ښکاره کينه ده، ځکه چې سياستوال د واکدارانو سره دعوه لري، د خپل ولس

حق ترې غواړي، ځکه چې عبدالمجید زابلی خو کوم پاچا یا صدر اعظم نه وو، د وخت د کابینې د غړو څخه به یو غړی وو. غبار خپله د یو شمېر وزیرانو سره ناسته او پېژند لگوي نه لرله؟ ایا د عبدالمجید خان زابلي په باب داسې کوم سند شته چې وښودل شي، چې نوموړي د ملت په حق کې کوم خیانت کړی وي؟ هغه یو تاجر وو، په کندهار کې یې شرکت لرلو، د افغانستان بانک یې تاسیس کړی وو، په کندوز ولایت کې د بورې فابریکه او نور تاسیسات جوړ کړي وو. ایا د هغه سره اړیکه او انډیوالی یا کار کول گوم جرم یا خیانت وو؟ که خیانت وي نو بیا عبدالمجید زابلي سره خو زیاتو افغانانو پېژندل ځکه نوموړی په دې هېواد کې وزیر وو، تاجر وو، رئیس وو. نو هغه چا چې دی وزیر کړی وو، یا هغوي چې د ده تر رهبرۍ لاندې کار کاوه ټول گناه گاران وو؟ ستاسې د هغه وخت یو سیاستوال او یا ننی سیاستوال وښايې چې د کابینې د وزیرانو سره دې نه پېژني او یا دې خپله د وزارتونو، ریاستونو او نورو لوړو چوکيو په مسند نه وي پاتې شوي.

داود خان خو تر هر چا ښه ورسره پېژندل. هر سیاست وال باید د ټولني د ټولو اشخاصو، سره په هره پورې کې چې وي پېژندگوي او اړیکې ولري او د هغوی د هر امکان څخه د ولس په گټه استفاده وکړي. که زابلی مجرم هم وو، جرم د هر شخص ځان کړی عمل دی چې د مسولي او واک لرونکې محکمې تر څېړنې او پریکړې وروسته په سزا رسېږي. نو د ښاغلي غبار د دې جملې لیکنې سړی پوهیدلی شي چې دی هم د عقدو څخه خالي نه وو او که یې د نور محمد تره کې په باب تر دې زیات څه په لاس کې لرلی او یا په څه پوهېدلی هغه یې ټول لیکل. بدبختانه یو شمېر دوستان په هر هغه فعالیت او سیاسي حرکت کې چې د پښتنو شمېر ډېر وي، اور بلېږي، نور یې عقل کار پرېږدي او د هر څه په منفي کولو سر شي.

د اوسني افغانستان ختيځې سيمې

زموږ د هېواد ختيځه سيمه چې لرغونې تاريخ، ښېرازه ځمکې، سرشاره ځنگلونه، د شمشاد، هندوکش، سپين غر، تور غر، د خيبر دره او د سلمان لوړې دنگې څوکې، د ځمکې لاندې کانونه، د کنړ سرشاره سيند، د کابل، حصارک او خوگياڼو سيندونه، د کنړ، نورستان او د سپين غره په لمنو کې لوی ځنگلونه او د دې سيمې غيرتي ولسونه د ننگ او ناموس اتلان د خپل هېواد بانور شاه ځلميان چې تل يې خپله مېړانه هېواد په ساتنه کې په ثبوت رسولی ژوند کوي. غواړم د دې سيمې په هر برخه لږ شانه رڼا واچوم.

اول - د ننگرهار ولايت:

دا ولايت د افغانستان په ختيځ کې موقعيت لري، د درياب له سطحې ۵۹۹ متره لوړوالی لري، د دې ولايت مساحت ۷۹۱۶ کيلو متر مربع دی. د دې ولايت مرکز د جلال اباد ښکلی همېشه بهار تاريخي ښار دی. ننگرهار ملايمه اب هوا او ښه اقليم لري. د دې له امله ننگرهار کې زياتې ميوې او کرهڼيز حاصلات پيدا کېږي.

ننگرهار ختيځ او سهيل لور ته خيبر پښتونخوا، شمال ته کنړ، نورستان، لويديځ ته نغمان، کابل او لوگر پراته دي. د ننگرهار ولايت کې سپين غر چې تل په سپينو واورو تک سپين وي، د شمشاد نه تر لوگر ۱۸۰ کيلو متره اوږد پروت دی. طبيعي ځنگلونه او زيات کانونه لري. د ننگرهار موسم په دويمې کې تر ۴۵ درجو سانتي گراد رسي، په ژمي کې تر مثبت ۲ سانتي گراد وي.

تور غر له درونتي څخه تر کابله پروت دی، دا غر د ياقوتو کانونه لري او نغمان

او ننگرهار سره جلا کوي. د ننگرهار ولايت د حصارک غلجايي څخه يو لوی رود راځي چې حصارک او د سره رود ولسوالۍ خړوبوي او نورې اوبه يې د کابل سيند ته توپري. د کابل سيند هم د الينگار او اليشنگ د اوبو سره يو ځای د کنړ سيند په اوبو کې گډپېرې.

د کابل پر سيند د ننگرهار د درونټې په ساحه کې د ۱۱ ميگاواټو په ظرفيت برېښنا کوټ جوړ دی. له دې اوبو څخه يو لوی کانال ايستل شوی چې د سره رود، بهسودو، بټي کوټ، مهمندرې، د شينوارو ځينې ولسوالۍ او د ننگرهار د اوبو لگولو د مجتمع ۵۰ زره هکتاره ځمکه خړوبوي. د ننگرهار پروژه د زيتون، مالټې، سنترې، چکوټرې، لېمو باغونه او کرهښې ځمکې لري.

د کانال په درې واړو فارمونو کې د مالداري د ودې برخې هم شته. همدارنگه د ننگرهار په پروژه کې د زيتون د پروسس، د نجاری، د سيمنتي پايو جوړولو کارخانې فعاليت کوي. په ننگرهار کې تر سلو زياتې خصوصي کارخانې فعاليت لري چې مختلف توکي توليدوي او په سلگونو نارينه او ښځينه کار کوونکي لري. د کونړ سيند څخه کوز کونړ ولسوالۍ، کامه، لعلپوره او د گوشتي کرهښې ځمکې خړوبېږي.

د ننگرهار ولايت اقتصادي ارزښت:

په ننگرهار د کابل، پېښور ترانزيتي تجارتي مهمه لار پرته ده چې له درونټې څخه د ډيورنډ تر کرښې په پورې ۹۲ کيلو متره اوږدوالی لري. د ننگرهار او گاوندپيو ولايتونو د کاروبار او تجارت لپاره يې ښه زمينه مساعده کړې ده. د ننگرهار يو شمېر تجاران د کراچۍ بندر ته د نړيوالې سوداگرۍ په موخه لاسرسی لري. تجاران د پاکستان، هندوستان، چين، ازبکستان، تاجکستان، قزاقستان، ترکمنستان، ايران، جاپان او دوبي څخه تجارت کوي. د دې ولايت څخه تازه او وچې مېوې، ترکاري، لرگي، قيمتي ډبرې، شوکانۍ، د مرمرو ډبرې نورو هيوادونو ته صادروي.

طبيعي زېرمې:

د ننگرهار ولايت يو شمېر طبيعي زېرمې لري چې ځينې يې په لاندې ډول دي: د ډبرو سکاره، د مرمرو ډبرې، شوکانی، ياقوت او نور چې د خوگياڼو مرمر يې زيات شهرت لري. د شوکاني کانونه په خوگياڼو او شينوارو ولسواليو کې شته چې ايستل کېږي او صادرېږي.

پرمختگ:

ننگرهار د کرهڼې او صنعت د پرمختگ لپاره مناسب اقليم لري. د کال څلور فصلونه د کر لپاره مناسب دي. په ننگرهار ولايت کې زياتې کارخانې فعاليت کوي. د بېلگې په توگه: د زيتون د پروسس او د غوړيو، نجاری، د بخار ديگونو جوړولو، د مرمرو ډبرو د توړلو، د شوکاني، د خياطي، پکول جوړونې، ريکشاگانو جوړونې، د رختونو اوبدلو، د نشايستي جوړولو، د چرگانو د خوراکي موادو، د مالگې د جوړونې، د خپليو او پلاستيکي بوتونو جوړونې، د عطرونو جوړونې، د افغاني قالينو د پرې مينځلو کارخانې لري. د چرگانو د توليد، د شاتو د توليد او داسې نور... فارمونه لري چې په زرگونو ښځينه او نارينه کارگران لري. په ننگرهار کې ۲۴۳ فابريکې فعاله دي چې شاوخوا لس زره کسانو ته په کې کاري زمينه برابره شوې ده.

د ننگرهار اداري واحدونه:

دا ولايت ۲۲ ولسوالۍ لري، د کليو د پراختيا د رياست د رپوټ له مخې ۱۲۹۱ قريې لري. خو د کرهڼې رياست رپوټ وايي چې ۹۹۲ لوي کلي او ۱۶۱ واړه کلي لري. ننگرهار د افغانستان د پينځو لويو ولايتونو څخه شمېرل کېږي. تقريباً ۲ ميلونه وگړي لري. د ولسواليو نومونه يې دا دي: حصارک، شېرزاد، خوگياڼي (کږه)، پچيراگام، سره رود (سرخرود)، بهسود، چپرهار، رودات، هسکه مېنه، کوټ، بټې کوټ، مهمندره، دور بابا، نازيان، غني خېل، اچين، سپين غر، لعلپوره، گوشته، کامه، کوز کنړ او دره نور.

رسنۍ:

د ډېر پخوا څخه د ننگرهار په ولايت کې رسنيو پراخ فعاليت درلود. دولتي او غير حکومتي، تصويري، چاپي او غږيزې رسنۍ چې شمېر يې ۳۳ ته رسېږي فعاليت کوي. هغه راډيوگانې چې په ننگرهار کې مستقيمي خپرونې کوي دا دي: ملي راډيو، شرق راډيو، مرام راډيو، صفا راډيو، کلید راډيو، نرگس راډيو، اصلاح راډيو، اباسين راډيو، سپين غر راډيو، نن راډيو، همېشه بهار راډيو، انعکاس راډيو، حقيقت راډيو، د مينې راډيو او وطندار راډيو.

هغه راډيوگانې چې نشرات له مرکز (کابل) څخه اخلي او په ننگرهار کې اورېدل کېږي دا دي: ارمان راډيو، اريانا راډيو، ارکوزيا راډيو، بي بي سي راډيو، ازادي راډيو، امريکا غږ راډيو، اشنا راډيو، مشعل راډيو، ستا راډيو، گوربت راډيو، نوا راډيو، سلام وطندار راډيو او شمشاد راډيو.

هغه رسنۍ چې خپرونې يې د مرکز څخه خپرېږي: ملي راډيو ټلويزيون، شرق ټلويزيون، د تابان ټلويزيون، د اشنا ټلويزيون، شمشاد ټلويزيون، لمر، طلوع نيوز، اريانا ټلويزيون، تمدن ټلويزيون، خورشيد ټلويزيون، ژوندون ټلويزيون، نور ټلويزيون، يو (يک) ټلويزيون.

هغه ورځپاڼې او مجلې چې په ننگرهار کې چاپېږي او پيدا کېږي: گلاب مجله، ننگرهار مجله، پښتو ورځنۍ خپرونه، شقايق دري، د مثبت بدلون اونيزه، د مينې مياشتنۍ، د جلال اباد مجله، اريانا مياشتنۍ خپرونه، د انار اونيزه، د هيلې مجله، د زيار مجله، د ارزښت مجله او د تلوسې مجله.

مشهور علمي او فرهنگي شخصيتونه:

د ننگرهار ولايت ملي شخصيتونه، سياسي مبارزين، ليکوالان، اديبان، شاعران، هنرمندان په خپله غږه کې روزلي چې ځينې يې دا دي:

وزير محمد گل خان مومند، ايمل خان مومند، صديق الله ربښتين، قيام الدين خادم، موسی شفيق، دوست شينواری، چکنور ملا، ملا نجم الدين اخونزاده، ميا فقير الله جلال ابادی، مراد علي، برهان الدين کوشکی، محمد امين

توره کرښه/۲۹۳

خوگيانی، عزيز الله میاخېل شېرزاد، عبدالرحمن پژواک، عبدالله بختانی، مجاور احمد زیار، ملنگ جان، امان الله سېلاب ساپی، سعد الدین شپون، قتیل خوگيانی، نصرالله حافظ، اجمل اند، هنر غیرت، نصیر شمله دار، مولوي محمد یونس خالص، یوسف مېړنی، استاد محمد اصف صمیم، زین الله منلی، نجیب منلی، والي محمد اصف خان شیرزاد، نعیم ننگرهاری، قلندر مومند، محمد نصیب خان احمدی، نور وهاب خپاند، زرین انځور قلندر مومند او نور...

کلتور:

په ننگرهار ولایت کې له ډېر پخوا کلتوري، فرهنگي فعالیتونه شته، د بېلگې په توګه یو څو لیکم.

د ننگرهار ادبي بهیر، د جلال اباد ادبي خوځښت، د ختیځ ادبي بهیر، د ختیځې سیمې د لیکوالانو ژورنالستانو ټولنه، درود ادبي بهیر، د ناګار ټولنه، د کتابونو خپرندویه ټولنه، مومند خپرندویه ټولنه، ګودر خپرندویه ټولنه، د مسلم خپرندویه ټولنه، ګندهارا خپرندویه ټولنه، د مازیګر خپرندویه ټولنه، ختیځ خپرندویه ټولنه، همدرد خپرندویه ټولنه، صداقت خپرندویه ټولنه، د لیکوالانو د ختیځ زون د خبر نگارانو ټولنه، هر کال په ننگرهار کې د نارنج گل عنعنوي مېله او لمانځغونډه سرته رسېږي، دا ډېر تاریخي مخینه لري. په دې لرغونې میله کې د ټول افغانستان د لرې پرتو سیمو لیکوالان، شاعران او هنرمندان ګډون کوي خپل شعرونه وایي د زړه خبرې کوي د ننگرهار او ټولې سیمې ناخوالې بیانوي.

لوبې:

ننگرهار په لوبو کې پوره شهرت لري، ورزشي کلبونه د نوو ځوانانو د پالنې او روزنې لپاره فعالیت کوي، کرکټ، والیبال، غېږ نیول، د تیرې اچول، خوسکی، فوټبال، باسکټبال، هندبال، پټ پټونی، دې او ډانګ، تیکواندو، د اندامونو بنکلا او نورې لوبې رواج لري. د بدني روزنې مرکز هم د ځوانانو لپاره مختلف ورزشي فعالیتونه سرته رسوي.

ښوونه روزنه:

په نوموړي ولايت کې ۷۷۵۰ زده کونکي په زده کړه بوخت دي، ۸۵۵ موسسې لري او زده کړې په کې سرته رسېږي. له دې زده کونکو په سلو کې ۴۲ فیصده نجونې دي، د ۱۴ زره ښوونکو له خوا زده کړې ورکول کېږي. په ننگرهار پوهنتون کې ۱۱ زره زده کړيالان د ۵۰۰ استادانو له خوا زده کړې ورکول کېږي، دا پوهنتون ۵۰ کاله وړاندې جوړ شوی ۱۳ مختلف پوهنځي لري، د طب له انستيتيوت څخه علاوه د پوهنتون ۱۳ مختلفې څانگې فعاله دي. يادونه: البته دا ټول ارقام د بدلون په حال کې وي کومو ساحو کې چې امنيت خراب وي هلته د ښونې روزنې حالت هم بدلون مومي.

کرڼه:

ننگرهار يو له ښېرازه ولايتونو څخه دی چې زياتره خلک يې په کرڼه، مالدارۍ، باغدارۍ، مرغدارۍ بوخت دي. د ننگرهار په ولايت کې دا کرنيز توليدات شته لکه غنم، جوار، اوربشي، وريجې، کچالو، گلپي، پالک، پياز، مڼې، مومپلي، روميان، تور بانجان، لېرو، کدو، گني او نور هر ډول ترکاري. د دې ولايت خاوره د زیتون نيالگيو لپاره مناسبه هوا لري، د زیتونو لويه کار خانه د ننگرهار پروژې په چوکاټ کې فعاليت کوي. د زیتون غوړي پروسس او توليدوي، دې کارخانه کې زيات خلک کار کوي چې ۱۱ فیصده يې ښځينه کارگرانی دي. ننگرهار د کانال له برکته د زیتون، نارنج، مالټو، سنټرو، چکوټرو، انارو او نورو میوو باغونه شته. د دې ولايت میوې دا دي: جلغوزي، پرگي، انار، انگور، هندوانې، باردنگ، الوبالو، مڼې، شفتالو، ناک، چهارمغز، توتان، خربوزې، زردالو، بهي، الوچې، امروت، کپلې، بادام، لوکاټ، سنځلې او نور.

داوبو بندونه:

د درونټې برېښناکوټ چې د پخواني شوروي اتحاد لخوا په ۱۳۴۹ ال کال کې جوړ او ۱۱ مېگاواټه برېښنا يې توليدوله اوس ۳ مېگاواټه توليدوي. څوک يې د

توره کرښه / ۲۹۵

رغونې پسی نه گرځي، د زېږي بابا بند په ۱۳۸۵ ال کال کې د کنړ په سیند جوړ شوی چی زرگونه جریبه ځمکه خړوبوي، د کامې بند هم د کنړ په سیند جوړ شوی، زیاتې کرنیزې ځمکې خړوبوي، د بهسودو د قاسم اباد بند د کابل په سیند جوړ شوی د بهسودو ځمکې اوبه کوي. نورې کرنیزې ځمکې د سپین غره د وارو له برکته د حصارک غلجايي ولسوالۍ مربوط له تومني، ایزنگاني، جوکان، کودیخلو، مرکیخیلو، وزیرو، پچیراگام، هسکې مېنې، کوټ، اچین، نازیانو له درو اوبه اخلي پرې خړوبېږي. خو دا اوبه موسمي وي یانې کله چی واورې ویلې شي، اوبه زیاتې وي، زیاتره اوبه په دې موسم کې د بزگرانو په کار نه وي، دا اوبه د کنړ او کابل سیند سره گډېږي او له ډیورنډ پولې اورې.

دلته داسی کوم ملي حکومت نه دی واک ته رسیدلی چی د خپلو ولسونو لپاره د اوبو د مهارولو فکر وکړي. کله چې د مني یا خزان موسم کې اوبه کمې شي، خلک له سختو ستونزو سره مخ وي که حکومتونو د دې اوبو مهارول پیل کړي وی، په لکونو زره جریبه شاړی ځمکې به اوبه شوی وی. د بڼونو او کرنې لپاره به ځمکې رغول شوی وی خو افسوس ...

تاریخي ځایونه:

د هېږې موزیم چی خورا تاریخي ارزښت لري په جنگونو کې زیات تاوانې شوی، مهم زیارتونه لکه د میاعلي، ډولکي بابا، خوجه ملکيار، پیرحسین بابا، سراج العمارت، د غازي امان الله خان مزار، اخوند موسی، او د سرخرو ولسوالې د زیات پخواني ابدات شته.

د ننگرهار ولایت د جلال اباد جنگ په ۱۳۶۷ ال کال کې:

د ۱۳۶۷ ال کال څخه تر ۱۳۷۱ ال کال پورې دا هغه وخت وو چی د شوروي اتحاد ځواکونه له افغانستانه وتلي وو، یوازې سلاکاران یې پاتې وو. دا هغه وخت وو چې ډاکتر نجیب الله د افغانستان جمهور رئیس وو، د حکومت او مخالفینو یا مجاهدینو تر مېنځ جنگونه روان وو. مخکې له دې چې شوروي اتحاد لښکرې

توره کرښه/۲۹۶

له افغانستان څخه ووځي، د افغانستان، پاکستان، امریکا متحده ایالاتو او شوروي اتحاد د بهرنیو چارو وزیرانو په ژینوا کې د ۱۳۶۷ ال کال د وري د میاشتي په ۲۴ مه نېټه د ژنیو د تړون لاسلیک کړ، چې ددې تړون پر بنسټ به د پخواني شوروي پوځونو ته بېرته خپل هېواد ته د بشپړ ستنېدو لپاره لاره هواره.

نجیب الله د دلوې د میاشتي په ۲۷مه نېټه چې د افغانستان څخه د روسي پوځیانو د وتلو د ورځې سره برابره وه د ملي نجات ورځ اعلان کړه. پلان داسې وو چې د ملګرو ملتونو له خوا په افغانستان کې د حکومت او مخالفینو تر مېنځ سوله وشي. بینین سیوان د ملګرو ملتونو استازیتوب کاوه، د ژینوا په لوزنامه کې راغلي وو چې امریکا او شوروي به خپلې مرستې د جګړې دواړو لورو ته

بندوي. دا کار شوروي وکړ، خپل ټول پوځونه یې وایستل. خو امریکا، سعودي عربستان، چین، پاکستان او نورو اړوند هېوادونو دا کار ونه کړ او افغان مخالفینو ته مرستې جاري وساتلې. جنگ دوام درلوده، د هغه وخت حکومت چې ډاکتر نجیب الله یې مشري کوله په خپل واک کې د ۵ سوه زرو شاوخوا ملي اردو، ملي پولیس او امنیت ملي درلود، یوازي جنرال دوستم ۴۰ زره ملیشي درلودې چې د ډاکتر نجیب الله په لارښوونه یې فعالیت کاوه. د نجیب الله د وسلوال ځواک په لاس کې ۱۵۶۸ مختلف ټانکونه، ۸۲۸ زري پوښ، ۴۴۸۰ توپونه، ۱۲۵

توره کرښه/۲۹۷

بم غورځونکي الوتکې، ۱۴ تعرضي الوتکې، ترانسفورتي الوتکې، دوه د سکاپ او لونا دستگاوې، او دافع هوا درلودې. همدارنگه يې د گوند له صفوفو څخه د خودي دفاع اود انقلاب سپاهيان وسلوال کړي وو. هغه مخالفين چې له حکومت سره يو ځای شوي وو د امنيت ملي په چوکاټ کې مليشي درلودی لکه سيداحمد هراتي جنرال مومند گوشتوال، جنرال عصمت مسلم اخکزی د کندهار او نور. (د پاکستان او امريکا) له خوا د يو پلان طرحه تر لاس لاندې ونيول شوه خو په پاکستان کې د امريکا سفير، د اي اس اي مشر جنرال حميد گل، د پاکستان مشره بېنظير بوټو سره سلا شوی وو چې د گلبدین حکمتيار او عبدالرب رسول سياف په مشرۍ لس زره مجاهدين منظم او د اي ايس اي مشر حميد گل په مستقيمه لارښونه په ننگرهار ير غل وکړي.

د دوی پلان داسې وو چې د جلال اباد د نيولو وروسته يو موقت حکومت د گلبدین حکمتيار په مشرۍ جوړ او بيا کابل ونيسي او عرب دا حکومت ته رسميت ورکړي. دا چې پاکستان او امريکا هېواد او متحدينو يې تر اوږده سوچ او فکر وروسته د ختيځو سيمو نيول اړين بلل او د استخباراتو سلا ته مثبت ځواب ورکړ. دوی فکر کولو چې د شورويانو د پوځ په نه موجوديت او د مرستو بندول به ددې لامل شي چې حکومت به راوپرځول شي او د دې د خوښې موقت حکومت به په جلال اباد ښار کې جوړ او د نور هېواد نيول به له همدې ستراتيژيکې سيمې نه بريالي کړي، خو دوی تاريخ هېر کړی وو افغانانو تاريخ نه وو هېر کړی.

هغه ځواکونه چې په ننگرهار کې وو لکه ملي اورډو سرتيري، افسران، ملي څارندويان، ملي امنيت او د گوند اتل غړي او د گوند پلويان او ټول ولسونو دا پرېکړه او هوډ کړی وو چې د شورويانو د وتلو څخه وروسته به دا سيمه چې د هېواد ختيځه دروازه ده د خپلو سرونو په بدل کې له هر ډول غليم مکار هيگر دښمن څخه ساتو همدا لامل وو چې ددې سيمې ټولو اوسيدونکو نر او ښځو، ځوانانو او بوډا گانو د خپل وطن او ناموس د ساتلو لپاره ملا وتړله او دا شعار يې د غازي امان الله خان پر قبره تازه کړ چې يا مرگ يا کفن ننگرهار هميشه بهار په خپل غېږ کې چنارگل اتل د ننگرهار د څارندوی قومندانۍ د امنيت امر،

نعمت الله توده مل دشینوارو د لوی ولسوالی د څارندوی قومندان، داکتر گلرحمن د شینوارو د لوی ولسوالی گوندي منشي، جنرال بارکزی د لو مړي لمبر قولاوردو قومندان، ډگروال رحمت الله چپرهارى د لومړی لمبر قولی اوردو درستیزوال اتل لعل محمد خوستی د څارندوی د اوفراتیفي کنډک قومندان، اتل محمداصف کاروان د کوز کنړ د گوندي منشي، شال محمد د کامې مخکنې ولسوال، قدرت الله د څارندوی جنابي افسر، ارکانحرب محمدسليم ۱۱ فرقي د توبچي غونډ قومندان، ډگروال سيداحمدشاه ۱۱ پلی فرقي مرستیال، سيدامير څارندوی افسر، سيد رحمان د لومړي سرحدي لوا درستیزوال، افاگل د امنیت ملي افسر نعمت الله د تورخم د گمرک کار کونکې غلام فاروق د لومړي لوا د تبلیغ مسول، په سلگونو عام ولس اوسرتیري په دی وطني جگړه کې شهیدان شول دا یوه بېلگه وه چی وړاندی شوه. دشهیدانو روح دی ښاد وي.

خو په پاېله کې دا پلان نا کام شو.

زه لیکونکې ددی جنگ اصلي شاهدغوارم په پوره بی پری توگه د لوستونکوله پاره یوه رښتني مالومات د ننگرهار جیوفولیتک اهمیت د جنگ اصلي بڼه او لاملونه تشریح کړم. د دی موخې له پاره د امریکا متحد ایالات، پاکستان او نور متحدین دي پاېلی ته ورسیدل چی شورویان ووتل او حکومت زموږ سره د ۷۰ ساعتونو څخه زیات مقاومت نه شي کولی. کله چی د وخت حکومت له دې پلان څخه خبر شو. لومړی د کنړ ولایت د رانقولو پرېکړه وکړه ځکه چې حکومت په کنړ کې د موجوده پرسونل د اکمالاتو ستونزه نشوه حلولی، نو حکومت پلوي خلک او ولسوال ځواکونه ننگرهار ته راولېږدول.

زما له نظره حکومت په دې هکله لویه اشتباه وکړه، ځکه هغه کنړیان چې د اورډې مودي لپاره د حکومت پلوي پاتې شوي وو او د خپلو مورچلونو یې د کلونو په اوږدو کې په پوره مېړانه ساتنه کړې وه هغه دشمن ته په لاس ورغلل. د صلفیانو له خوا زیات کنړي ولسونه یانې نر او ښځې شهیدان شول او زیات تلفات یې ولیدل. یوازې د ۶ زرو تنو شاوخوا کسان را کډه شول او په جلال اباد ښار کې د اوسېدلو ځای هم نه درلوده، په زیاتو ستونزو یې ژوند کول پیل

توره کرښه/ ۲۹۹

کړ. دښمن د وخت نه په گټه اخیستلو په اسانۍ سره د ننگرهار ولایت د کوز کنړ ولسوالي، تورخم او کمکي خیبر باندې یرغلونه وکړه. په لومړي ځل کله چې تورخم د پاکستانی سرحدی ټاټوب په مرسته ونیول شو خو ډېر ژر حکومت بېرته تورخم ونیوه، په دې عملیاتو کې ددفاع وزارت د ستر درستیز مرستېال جنرال غفور فراهي پوره مېرانه وکړه. خو غدار او مکار دښمن د پاکستان د ای ایس ای په بنسټ لارښونه او مرسته تورخم دویم ځل ونیولو او تر کمکي خیبر پورې د دښمن خط را دمخه شو. د تورخم او کنړ د ترلاسه کولو له امله د دښمن مورال لوړ شو. لومړی د کوز کنړ په ولسوالي یرغل وکړ، په کوز کنړ ولسوالي کې د کنړ ولایت څخه رانقل شوی ۱۰ نمبر سرحدی لېوا چې قومندان د لېوا یې جنرال قیام الدین وو.

کله چې په ولسوالۍ برید وشوه څو شپې ورځې د ولسوالۍ گوندي غړو د محمد اصف کاروان په لارښونه کلکه دفاع وکړه. خو قیام الدین قومندان خپله لېوا د بهسودو ساحې ته په خپل امر را شاته کړې وه. بله ستونزه دا وه چې د نعیم په نوم پخوانی مجاهد چې دولت ته د روغې جوړې د سیاست په رڼا کې تسلیم شوی وو. د ملي امنیت له خوا ورته په کوزکنړ ولسوالۍ کې مفرزه جوړه کړې وه، ده هم له دښمن سره اړیکې ټینګې کړې وې، د ولسوالۍ پڅارندویانو هم زیات مقاومت ونه کړلی شو، گوندي منشي محمد اصف کاروان سره له خپلو ملگرو درې ورځې د خپلو گوندي مدافعینو په مرسته ولسوالي ټینګه وساتله. کله چې د دوی مهمات خلاص شول نو پخوانی مجاهد او د دولت اوسني همکار نعیم ته چې په یو جگه تپه کې ځای پر ځای وو، له هغه څخه د مرستې غوښتنه وکړه، خو تسلیم شوي قومندان د مرستې پر ځای په محمد اصف کاروان او اته نورو اتلانو د دهسکې خوله تشه کړه، دوی ۸ واړو د انقلاب او گوند اتلانو د شهادت جامونه وڅښل. اما هیچا جنرال قیام الدین ته د نظامي لایحو له مخې سزا ور نه کړه ځکه د هغه پایه خپله ډاکتر نجیب الله وو.

کله چې گوندي منشي محمد اصف کاروان شهید شو، نعیم تسلیم شوي کس هم مخالفینو یانې یرغلگرو سره یو ځای شولو، وهابیانو او د پاکستان ای ایس ای تالي څټو د کوز کنړ په هغه خلکو چې د حکومت پلوي وو داسې ناروا کارونه

سر ته ورسول چې په تاريخ کې نه انگريزي، روسي، ايراني، سکندر، مغولو او نه بل يرغلگر مکار دوښمن کړي وو. په ننگرهار کې دولتي چارواکي په دې ډول وو.

د ولايت والي محمد اعظم شينواری چې مخکيني د مجاهدو سره وو، ډاکتر نجيب الله د ملي روغې جوړې د سياست په رڼا کې له مخالف لوري مخ واړوو او د حکومت سره يو ځای شول، ډاکتر نجيب الله له خوا د ننگرهار د والي مقام ورکړل شو او يو لوکس کور يې هم ورته په تحفه کې واخېسته، نوي والي او گوندي حاکميت دواړه سره جوړ نه را تلل، دا په دې مانا چې گوندي ولايتي مشران د يوه غبرې گوندي والي امر نه منلو. د ولايت منشي سرفراز مومند د سيال ميراجان وراره وو، د قول اردو قومندان جنرال غلام حضرت وو. د سرحدي لومړۍ لېوا قومندان نوبهاري فراهي، د څارندوی قومندان رسول جبار خېل، د امنيت دولتي رئيس معلم عمر وه. کله چې د دښمن خط بهسودو ولسوالۍ يانې د ښار شمالي څنډو ته نژدې شولو، ولايتي چارواکو د دښمن د مخنيوي لپاره د قول اردو مرستيال امير محمد چپرهارى د يو شمېر ځواکونو سره د بهسودو ولسوالۍ ته واستولو، په خواشني چې هغه د دښمن په کمين کې شهيد شو.

بله جبهه د کمکي خيبر جگړه وه، په کمکي خيبر يرغل پيل شو، د تورخم کنډک د افاگل په مشرۍ يوه اونۍ دفاع وکړه خو پاکستان د يرغلگرو سره پراخه مرستې وکړې، د لومړي لمبر سرحدي لېوا قومندان د خپلو موجوده ځواک سره د تورخم ددفاع له پاره ورغلو په کمکي خيبر کې ددښمن سره په جنگ کې گير پاته شو تورخم کنډک د پاکستان د مليشو په مرسته له مينځه ولاړ او ټول پرسونل د دښمن لخوا په پوره وحشيانه توگه شهيدان شول. جنگ دوام درلود، د سلمان د غره په څوکه کې دشمن د پاکستاني مليشو په گډون مرچلی درلودی، دهشکۍ يې چلولی. په دی جگړه کې غلام فاروق عصمتي د ليوا د تبليغ مسول هم شهيد کړی شو.

يادونه: گلبدین حکمتيار وايي، پر جلال اباد زموږ بريد تېروتنه وه دا خبره اوس چې ده له مخالفت نه لاس پر سر شو د جمهور رئيس محمد اشرف غني احمدزي

توره کرښه / ۳۰۱

د دولت سره يې سوله وکړه.

د ۲۰۱۷ز کال د اپريل ۳۰ مه: نېټه چې گلبدین حکمتيار له ۴۰ کلني مخالفت نه لاس واخېسته، د محمد اشرف غني احمدزي د حکومت سره يې سوله وکړه. گلبدین حکمتيار لومړی لغمان او بيا په ننگرهار کې را ښکاره شو او د عام ولس په مخکې د ۱۳۶۷ل کال په ننگرهار ولايت باندې کوم جنگ چې د امريکا او پاکستان د اې اس اې لخوا پلان شوی وو او يرغل ناکامه شو، گلبدین حکمتيار اعتراف وکړ. چې دا جنگ يې لويه غلطي وبلله او په کندوز يې د طالبانو حمله هم چې د پاکستان د اې اس اې لخوا پلان شوې وه وغندله «.

اصلي مطلب ته راگرځم په دې وخت کې په مومندري ولسوالۍ کې حکومت پلوه مليشې او په شينوارو ولسواليو کې د سنت او جهانگير خان په مشرۍ مليشو د والي خلاف له حکومته مخ واړولو، ولسي يې دښمن ته ور تسليم کړې. د دښمن مورال نور هم د لوړېدو په حال کې وو، لامل يې دا وو چې د والي او مليشو پخواني وطني مخالفتونه وو. د جنگ خط د مارکو سيمي ته را مخه شو مارکو داسې سيمه ده چې سهيل ته د شينوارو لوی (ولسوالۍ دور بابا، نازيان، غني خيل او اچين او لويديز ته د ننگرهار د کانال پروژې فارمونه د کار گرانو کورونه، د بتي کوټ ولسوالي، شمال ته د لعلپوري، گوشتي، کامي ولسوالۍ او ختيخ ته د مومندري ولسوالۍ پرته دي. په ولايت کې هره ورځ د مشرتابه له خوا او پراتيفياجلې غونډې سرته رسېدلې. د جنگ حالت او ستونزې خپرل کېدلې، نظامي حالت رپوټ مرکز ته استول کېدلو، کله چې خط مارکو ته را دمخه شو د قول اردو قوماندان جنرال غلام حضرت په غونډه کې وړانديز وکړ او خپله ژوره اندېښنه يې وښودله چې زموږ مهمات او خوراکي توکي مخ پر کميدو دي، مرکز بايد ژر مرسته وکړي.

داکتر بجيب الله چې د پوځ اعلى سرقومندان او د جنگ لارښونه په لاس کې اخېستې وه. د دفاع وزير شاه نواز تڼی وو خو بدبختانه چې عاجله مرسته ونه شوه، د قول اردو قومندان جنرال غلام حضرت وويل که مرکز مرسته نه کوي زه نه غواړم عام ولس او سرتېري شهيدان شي زما استعفا ومنئ. مرکز د ده استفا ومنله، دده پر ځای جنرال بارکزی چې داکتر نجيب الله ته نژدی کس وو، د

قول اردو قومندان وټاکه. د والي محمد اعظم شينواري پر ځای داکتر مانوکی منگل د والي او گوندي منشي په توګه رواستوه، ځکه دا د جمهور رئیس داکتر نجيب الله له مخلصو او نژدې ملګرو څخه وو. زه لیکونکی چې د سرفراز مومند لومړی مرستیال وم، سرفراز مومند گوندي منشي او والي محمد اعظم شينواري د کوم دليل پرته له دندو لېرې شول. ځکه د داکتر نجيب الله په فکر دا نوی ګروپ به جنگ کې برباوې لاسته راوړي. نوی ګروپ پر دندو وګمارل شو، زما پر ځای عبدالمبین مبین، د څارندوی د قوماندان يانې رسول جبارخېل پر ځای حيدر عمري کندهاری په دندو بوخت شول او ټوله رهبري د مانوګي منگل په خوښه تعین شول.

مرکز هم د قول اردو قومندان جنرال بارکزي او والي او منشي داکتر مانوګي منگل وړاندیزونه په عاجله توګه سرته رسول، کله چې د شينواريو مليشو له حکومته مخ واړوو، د شينواريو په لويه ولسوالۍ کې د گوند منشي داکتر گل رحمن د گوند د رهبري غړي او د څارندوی قومندان نعمت الله توده مل وو. په شينواريو کې ۷۱ پياده نظامي غنډې ځای پر ځای وو، دوی دوه اونۍ دفاع وکړه خو دښمن د اې اس اې په مستقیمه مرسته او لارښوونه هر ډول مرسته کوله. جنگ زور واخېسته، ۷۱ غنډې شاته تګ وکړ، څارندويانو هم شاتګ وکړ، مارکو ته را شاته شول.

په شاه تګ کې داکتر گل الرحمن گوندي منشي او نور په لسګونو تنه شهيدان شول. دې شاتګ دښمن ته قوي مورال ور په برخه کړ. د جنگ خط د مارکو نه سره ديوال ته را شاته شو، سور ديوال د ښار نه ۱۳ کيلو متره لېرې وو. ددې خط پاسنی غر او لوړه څوکه د کيهان پوسته وه، د کڼر د سیند په غاړه د ثمر خيلو ساحه کې د ۱۱مې پلې فرقې قرارګاه پرته وه. دښمن د کيهان د پوستې په نيولو زيات تلفات ورکړل خو کله چې دا جګه څوکه دوی ونيوله، ۱۱ مه فرقه او هوايي ډګر هم تر بريد لاندی ونيول شو. په دې اړوند د تلک خرس تر نامه لاندی د اې اس اې د يوه کتاب لیکونکي يو څو مهم ټکي د جلال اباد جنگ په هکله راځلم وروسته ددې خونړي جنگ په اړوند خپلی ليکنې ته دوام ور کوم.

توره کرينه ۳۰۳/

تلک خرس:

لیکونکي ډگروال محمد یوسف ومارک ادکین، ژباړونکی ډاکتر نثار احمد.

چرا چنین یک حمله براه انداخته شد؟

چرا غرض خاتمه جنگ به تعقیب قوای شوروی ها کدام ستراتیژی طرح نگردید؟

جواب سوالها خیلی مشکل بوده است، برخی شادمانی بی موجب وهمچنان در قلمداد کردن بالا دستی مجاهدین نهفته بود. که همه کس به فتح اسان و قریب الوقوع انها بودند. به یقین کامل باید گفت که رهبران تنظیم ها وقومندانان نسبت اینکی در فکر سقوط دولت کمونیستی در اوسط ۱۹۸۹ بودند و گمان میکرد که شکست انی در عدم موجودیت شوروی ها حتمی بود مرتکب یک اشتباه خطرناک شدند.

اگر مجاهدین به خاطر ایجاد یک حکومت و مانور سیاسی در پشاور دانسته میشد حکومت موقت افغان در ماه دیسامبر ۱۹۸۸ تشکیل و در پشاور اقامت گزین شد، ولی این حکومت از طرف جامعه بین المللی به رسمیت شناخته نشد، دولت موقت افغانستان که اساساً هفت حزب انرا تشکیل داده بود از طرف پاکستان و ای اس ای پشتیبانی میگردید.

این دولت به خاطر ستراتیژی بعد از خروج شوروی ها شهر جلال اباد را منحیث هدف عمده شان انتخاب نمود.

ورخ تر بلې د ننگرهار نظامي حالات ترينگلي شو، د ولايت مشرتابه پرېکړه وکړه چې د حصارک غلجايي ولسوالي، د خوگياڼو، او شيرزادو ولسوالۍ د سره رود ولسوالۍ ته را نقل کړي. ډاکتر مانوکي منگل سره نوې ډله ونه توانېدله چې حالات کنټرول کړي، د دفاع وزارت لومړی مرستیال جنرال محمد نبي عظیمي په مشرۍ د جنگ چارې مخته بیول کېدلې لکه چې په عمل کې ونښودل شوه چې دا یو ناکام بې کفایته جنرال وو هېڅ کاري ورتېا نه درلوده، د همغږۍ په رامینځ ته کولو کې پوره نوبت نه درلوده. ددې پر ځای مرکز لوی درستیز جنرال محمد اصف دلاور راواستاوه، هغه دلاور په نوم شهرت درلوده خو کله

چې دده زړورتيا وليدل شوه، تر ده کمزوري او نابوهه جنرال نه وو ليدل شوی ده هم کومه لاسته راوړنه نه درلوده. مخکې د ننگرهار خلکو داسې انگيرنه درلوده چې د لوی درستيز په راتگ به جنگ کې بريا ترلاسه شي دښمن به ماته وخورې او ننگرهار به د سولې او امن پر خای بدل شي ولې دی جنرال صاحب هم پوره نظامي پوهه نه درلوده.

دوی ونه شوه کولای چې جنگ ښه مدیریت کړي، دوی هېڅ وخت د محارې لومړۍ کرښې ته د حالت مالومولو او د خپلو ځواکونو د مورال او لارښوونې لپاره ندي تللي او نه يې د جنگ د رهبرۍ توان درلود. همدا ستر لامل وو چې دوی مرکز ته وغوښتل شول کله چې جنرال حميد گل د پاکستان د استخباراتو مشر د مجاهدينو يا د حکومت مخالفينو، چې عبارت وه له عربو، افغانانو، پاکستاني پوځيانو د اسامه بن لادن کسانو د کيهان لوږه څوکه ونيوله او د شپې لخوا د ۱۱ مې فرقي قومندان احسان، د محاکمو رئيس، د امنيت مدير، څارنوال يانې د فرقي مشران په خپل سر د ثمرخيلو د ساحې نه کوم چې د فرقي قرار گاه وه را وټنښتېدل او ۸۱ پلي غنډ ته چې د فارم هډې خوانه پروت ورغلي وو. په ۱۱ مې فرقه دښمن درانه عمليات سرته ورسول.

۹۰ تنه د فرقي د مرستيال سيد احمد شاه پنجشيري، سليم د تويچي غنډ قومندان د ټانک د کنډک قومندان زين الله اوروزگانی، عبدالباري فرقي د سياسي چارو مرستيال له سخت جنگ په پايله کې ټپيان او يو شمېر د لاس په لاس جنگ کې ونيول شول، ۱۱ مه فرقه چور او بارکونه يې د اور لمبو کې ايره کړل. يو شمېر درنې وسلې د دوی لاسته ولويدلې يو شمېر ټانکونه د ښار په لور په تېښته پيل وکړ، جنرال بارکزی چې د لومړي نمبر قول اردو قومندان وو د سراچې پله ته ورغلی، ده غوښتل چې د ټانکونو او پياده سربازانو مخه ونيسي او خپل سنگرونه خوشې نه کړي، خو بريالی نه شو.

بارکزی تکړه جنرال او بايمانه قومندان وو. د ۱۱ مې فرقي په روغتون کې ټپيان د ترهگرو له خوا ټول شهيدان کړل شو. د ۹۰ تنه اسيران د بن لادن د تروريستانو په لاس په ډېر وحشيانه توگه د څلورم فارم چې د بتي کوټ ولسوالۍ سره څېرمه پروت دی، په مرميو سوري سوري او شهيدان شول. ددوی مړي تر

توره کرينه/ ۳۰۵

ننه چا ونه موندل. په دې پېښه کې دښمن زيات بريالی شو، د ۱۱مې پلې فرقي يو شمېر ټانکونه او سربازان د ۱۱مې فرقي نه د ښار پر لور تگ پيل کړ، د لومړي نمبر قول اردو قومندان جنرال بارکزی ددوی مخته ورغلو چې مخه يې ونيسي ولي بريالی نه شو، د جنرال بارکزي د مرگ داستان خپله د ميوکي منگل له خولې داسې بيان شو، ويلي چې کله جنرال بارکزی د سراجې پله ته رسېږي، گوري چې يو شمېر ټانکونه او سرتېري د ښار پر خوا راځي، بارکزی کوشن کوي چې ددی کار مخه ونيسي، ده ته خپل ياور وايي چې دا کار شونی نه دی ما او تا دشمن ژوندي نيسي، جنرال بارکزی خپل ياور ته سپکې سپوری کوي او پر پری کوي کله چې ياور پوه شو چې ټپي دی نو يې خپله وسله باندې بارکزی وژني، همدا لامل وو چې د جنرال بارکزي د جنازې مراسم په ښکاره تر سره نه شول دوی ويل چې دا د پرسونل مورال لپاره دا کار وشو.

چارواکو په سبا يې د کيهان د نيولو او د فرقي دوباره نيولو لپاره ځواک آماده کړ، کيهان لوړه څوکه نيول د څارندوی د منسوبينو دنده شوه، دا لوړه پوسته چې د ښار د امنيت لپاره يې حياتي ارزښت درلوده، د چنارگل د ننگرهار د څارندوی د امنيت د امر په مشرۍ دی سختې دندې ته واستوه، ددوی سره نه توپيچي او نه هوايي مرسته وشوه، په پايله کې د وطن ننگيالي دښمن په مينو او مرميو وويشتل شوه، ټول دا کسان د وطن په دفاع کې شهيدان شول، د کيهان نيولو پلان د څارندوی د قومندان جنرال حيدر عمري له خوا جوړ شوی وو، په دې کسانو کې چنار گل د څارندوی د قومندانۍ د امنيت امر، نعمت الله توده مل د شينوارو د امنيتي قومندان، زين الله افسر، قدرت الله اميري افسر، لعل محمد خوستی د اوپراتيفي کنډاک قومندان د ۸۰ تنو په شمول واستول، چې د کيهان څوکه له دښمن څخه ونيسي، دښمن په پاخه سنگر کې ځای نيولی وو، ولې دا بايد وليکم چې د فرقي قومندان احسان او نوره رهبري چې په همدغه شپه تښتيدلی وه، هيچا ورته سزا ور نه کړه.

په جگړه کې د پوځي کسانو د تښتې سزا اشد مجازات وي، خو دوي ته هيچا څه ونه ويل بلکې احسان د فارياب ولايت والي وټاکل شو. دا ټول کسان د لوړ پوړو چار واکو د حمايي لاندې کسان وو. د څارندوی قومندان حيدر عمري

چې نوی د ډاکټر مانوکی منگل له خوا راوستل شوی وو، د ۸۱ غونډ د روزني په ډگر کې د هاوان په ناڅاپي مرمۍ ټپي او بیا مړ شو. کله چې زه له دندې گوښه کړی شوم، کور ته ولاړم خو ډېر ژر مانو منگل چې والي او منشي او کل اختیاره شخص د شپې له خوا ولایت ته وغوښتل او له ما یې غوښتنه وکړه، چې حالت د تریگلتبا خوانه درومي او دا ستا د خاپوړو سیمه ده مرسته وکړه.

په هر صورت جنګ د یوې ورځې نه بلې ته زور اخیسته، د ختیځ لوري جنګ د هوايي ډگر تر څنډو نژدی شو، د مانوکی منگل رول ډېر خشن وو. یوه ورځ له کابل څخه دندی ته راغلی، جنرال اسماعیل وردګ په نابیره توګه په کومه خبره د مانوکی منگل له خوا په څپېړه ووهل شو. بله شپه د څارندویانو یوې قرارګاه ته تللی وو، هلته یې د پولیسو د غونډ قومندان ته پروت او ولاړ امر کړی وو. ده ځکه دا بد کرکټر کاوه چې شا ته بنسټ یې قوي وو، د ډاکټر نجیب الله ملاتړ ورسره وو.

یوه بېلګه یې لیکم سره له دې چې دا په ننگرهار پوری اړه نه لري خو د یوه شخص د کرکټر پورې تړلې ده. کله چې د افغانستان په شمال مزار شریف کې حالات محمد نبي عظمي او جنرال دوستم، مومن او نورو خراب کړل، ډاکټر نجیب الله مانوکی منگل سره د یو شمېر جنرالانو لکه جمعه اخک، خان اقا، رسول یې خدا، جنرال معین فقیري د دندو لپاره واستول دا وخت مانوکی منگل د دفاع وزارت د سیاسي چارو رئیس وو.

کله چې دوی مزار شریف ته ولاړل ده فکر کولو چې حالات به کنټرول کړي. خو د ده کمزوري برخورد نورو توطیه کونکو ته زمینه مساعده کړه چې د نجیب الله دا نوي ډله جنرالان د دوستم له خوا د جوزجان په ولایت کې بندیان شول. شمال بل ډول بڼه خپله کړه که څوک پوره مالومات غواړي د جنرال محمد نبي عظمي کتاب (اردو او سیاست نومې کتاب) کې په پوره تفصیل سره د شمال د خرابېدو داستان لیکل شوی خپله محمد نبي عظمي د ملامتی بار پر نورو اچولی او خپل ځان یې لوی اتل ښودلی خو حقیقت بل ډول دی. په هر حال د جلال اباد جنگونو تر درې میاشتو نه زیات وخت واخیسته. یوه ورځ په

توره کرښه / ۲۰۷

ننگرهار کې میشتو سکانو د عبادت په ځای د سکر شپته ډوله راکيټ ومنيته. زه د پېښې ځای ته ور غلم، ۷۰ تنه مړه او تر ۹۰ کسانو زیات ټپیان وو، د وینو لښتي بهېدل، د انسانانو غوښې په دیوال مښتي او د پاتې نورو د کړیکو او چیغو اوازونه تر اسمانه پورته کېدل. کله چې مور دا ټپیان روغتون ته یوړل په روغتون کې د دوا او بستر کولو امکان کم وو، همدا ډول په لسگونو پېښې شوي خو ما یوه بېلگه یاده کړه.

دا بد حالت وو یانې د خوشگنبد په ساحه کې چې د هوايي ډگر اړخ ته پروت کلی دی د دښمن لاس ته ولوېدو، د دې سیمې خلکو هر څه پر ځای پړیني وه، لوڅې پښې، سرتور سرې خویندې د ثمر خیلو سیمه پر خوا چې هلته د دښمن اصلي مرکز وو ولاړل.

ویل کېدل چې په دی سیمه کې جنرال حمید گل د آی ایس آی مشر هم وو. دا خلک ټول له دې سیمې څخه د دوی په موټرو کې د تورخم خوا ته وړل شوي وو. دلته یوه زړه بگنونکې پېښه شوی وه، کله چې دا عام خلک دې سیمې ته رسیدلي وه، هلته هغه مینونه چې د حکومت مخالفینو ځای پر ځای کړي وو د خلکو په یوه لویه گڼه گڼه چاودیدلي وو. د ماشومانو، ښځو او بوډاگانو په گډون په لسگونو کسان شهیدان شول، د ښځو چادری، لوپټې او غوښې په ونو پوری نښتې وې. دلته په ښار کې د ورځې په منځنۍ توگه د ۱۵ زرو نه تر شل زرو پوری راکیتونه په ښار راتلل. ددی پڼدو راکیتونو زیاتره تلفات عام ولس وو. خوراکې توکې نه پیدا کیدل، خلکو یوازی گلپیان په اوبو کې خوټه ول، د مړو د خښولو امکانات هم سخت وه، ډېرو خلکو خپل مړي په خپلو کورونو کې خښول.

د کامې، گوشتې، لعلپورې ولسوالیو ټول خلک د مومندو د غرو له لارې د پېښور خوا ته لاړل، دا ولسوالۍ کاملاً له خلکو خالي شولې. یوه بېلگه، د کنړ شاه ځلمیو ۱۱ تنه د چپرهار په ساحه کې د ملا قبره په نوم ساحه کې په یوه امنیتي پوسته کې ځای پر ځای وه، وحشي دښمن پر دوی د درېیو خواوو برید وکړ دوی ته مرسته نه شوه استول کېدلی، د دوی مرمۍ خلاصې شوې وې، دوی ته امر وشولو چې شاتگ وکړي، دوی وویل مور ته د شاتگ او د شاهه خوا د

مرمې خو ږل جایز نه دي. مور یو اولیه سازمان یو، ټول به یو ځای مرو همداسې وشول. د دوی له جملې نهه تنه شهیدان شول دوه تنه ټپیان کله چې ټپیان وحشي عربانو ترهگرو ونيول، دوی ټول یې حلال کړي وو. د ښار په ۴ ناحیه کې یوه کورنۍ چې له کنړه ننگرهار ته کډه شوې وه په یو خونه کې ژوند کاوه دی کورنۍ ته یوه افغانه نجلی نوې واده شوی وه دا وخت زه کور ته راغلم د کور ټول کسان په بلند داژ کې وو تقریباً د ښار ټول اوسیدونکو د ځانونو د خوندي ساتلو په خاطر بلندازونه جوړ کړي وه. وخت د ورځې ۱۲ بجې وې چې د راکيټ د چاودنې اواز واورېدل شو، زه له بلندازه بهر شوم په کوڅه کې منډې رامنډې وې، ما وپوښتل خیرت خو به وي دوی ویل د کوڅې هغه بل لوري ته په یوه کور راکيټ لوېدلی. زه ورغلم یوازی ناوې ژوندی وه د کورنۍ اته تنه ټوټې ټوټې پراته وو ناوې د راکيټ په وخت کې د خونې داخل ته تللی وه نورو په یوه دسترخوان ناست د غرمې ډوډۍ خوړله، ناوې ویل دا څه وشول زه چا ته پاتې شوم. داسې بېلگې زیاتې وې خو ما دلته یوه څو بېلگې ولیکلې. مرکز پرېکړه وکړه چې تازه دمه ځواکونه را واستوي، د گارد، څارندوی، او براتیفي غنډ، د انقلاب سپاهیان، د دفاع وزارت جز ونامونو ته مهمات، خوراکي توکي راواستول شول.

د شپې ناوخته د چورلکې په واسطه د دفاع وزیر جنرال شهنواز تڼی د یو شمېر جنرالانو سره په هوایي ډگر را کښته شول. په تر مینل کې د ولایت مشران ناست وو، ده ته یې رپوټ ورکړ، دفاع وزیر والي منگل ته وویل ته او نور ملکي مسئولین خپلو دولتي دندو ته ستانه شئ. جنگ د نظامیانو کار دی او دا سپارښتنه یې ور ته وکړه، چې ټولې دولتي ادارې فعاله وساتي د خلکو ستونزې ور حل کړي. او خپله د دفاع وزیر شاه نواز تڼی ننگرهار ته راغلو او د عملیاتو پلان جوړ او عملي کړ.

ډاکتر مانوکی منگل چې والي او منشي وو، کاري دفتر ته په ماشین محاربوي کې راتلو خلک ووېرېدل چې وضعه کاملاً خرابه ده، چې والي په ماشین محاربوي ټانک کې دفتر ته راځي. خو کله چې د دفاع وزیر جنرال شهنواز تڼی په ننگرهار کې د نظامي او محاربوي فعالیتو مسؤلیت واخېستلو، والي ته

توره کرښه / ۳۰۹

وویل شوه چې ټول ملکي ادارو مشران د ولایت د جرگو سالون ته راوبله چې د ننگرهار د جنګي حالت په اړوند ور سره ناسته وکړو. کله چې دې غونډې ته ددفاع وزیر شانواز تڼي اړین مالومات ورکړه، د هر ارګان دندې مالومې شوې، دولتي ملکي کارمندان به دفتري کارونه پر مخ وړي او نظامیان به جنګ کوي، پریکړه وشوه چې دا جنګ به د یوه منظم پلان له مخې مخته وړو ځکه چې دا جنګ یوازې د مخالفینو سره جنګ نه دی بلکې زموږ جنګ د پاکستان، امریکا او د اې اس اې د استخباراتو سره یو ځواکمن جنګ دی، دا جنګ به هله ګټو چې ټول ننگرهاریان د وسلوال پوځ تر شاه ودرېږي او د وسلوال پوځ ملا ورتړي همداسې وشول، د ۱۲۰۰ تنو ګوندیانو په ګډون عامو خلکو وسله راپورته کړه، نظامي یونیفرم مې په تن کړ، د پښتونستان واټ نه تر د امان الله خان تر مقبرې مارش وکړ او د دفاع لپاره په منظمو پوستو کې ځای پر ځای شول.

لومړی خط، دویم خط او خپله دولتي ادارې او ساتل یې سره وویشل شول یانې په لومړي خط کې ویش دا ډول وو. د کانو کترغی نه تر هډې زیارت پورې ساحه د ملي ګارد، د کیهان پوستې نه تر کامې ولسوالۍ ساحه د ملي اردو، د ګمبیري دښته درونټه تر سرخکانو ساحه د ۹ پلي فرقي، د ملاقبر نه تر سره رود او تور غره ساحه د څارندویانو، د بهسودو ولسوالۍ د ملي امنیت د مسولیت ساحه شوه. دویم خط کې د ګوندي غونډ چې نوی جوړ شوی وو په ۱۱۳ پوستو کې، د ښار داخل کې د دفاع خودي د مسولیت ساحه شوه، ټولو ارګانو ته لازم اکمالات او منظمې دفاعي پوستې جوړې شوې.

په ښار باندې د ۴ خواوو نه د دښمن په زرګونو راکټي حملې کولې، د عام ولس وژنې سرساموړی وی او د جګړې له زوره د یو شمېر خلکو له ښار نه په وتو پیل وکړه. څوک پلازمېنې کابل، څوک نغمان او یا نورو همسایه ولسوالیو ته کډې کولې. ترانزیتي لارې هم وتړل شوې. خوراکي مواد هم نه پیدا کېدل، بازارونه تړل شوي وو او په منځنۍ توګه د ورځې د ۷۰۰ نه تر ۱۰۰۰ پورې مرګ میر کېدو، د روغتونونو ظرفیتونه هم لږ وو او د ټپیانو د دوا او بسترو کموالی احساسېدو.

د ښار د دفاع لپاره د دفاع د وزیر سره راغلی پلاوي کې د دفاع وزارت د سفر بری رئیس په وسیله چې له مرکز نه راغلی وو، د یو منظم پلان له مخې د پوستو

جوړول، د وسلو اماده کول، د مخابراتي او اړیکو نیونو چارو تنظیم، د لوجستيکي چارو سمون او د مسؤلینو ټاکل، د سوق او ادارې د واحد مرکز جوړول او نور. دا وړاندیزونه د دفاع وزیر شهنواز تڼي لخوا ومنل شول او پلان عملي شو. دښمن ته درانه تلفات واوښتل هوایي حملې وشوې، د سکات توغندي ثمرخیلو ته نژدې استعمال شول جنگ وگټل شو. دښمن، ای اس ای پاکستاني مشرانو، دا نورو مرسته کونکو او د جنگ طراحانو سر موونکې ماته وخوړله او د پاکستان په لور وتښتېدل.

په دی هکله غواړم دلته د یوه بهرني لیکونکي یوه لیکنه چې په دري ژبه ده پرې د نظر څرگندونه وکړم. چې دې لیکنه کې یو شمېر مالومات ناسم دي، زه کوبښي کوم رښتيني او سم مالومات وړاندې کړم. لیکونکي شاید د بل داسې کس نه مالومات ترلاسه کړي وي چې مالومات یې سم نه وي. زه د دې لیکوالی د مالوماتو د یوې برخې سره موفق یم خو زه د دی مالومات نیمگړي بولم. د لیکونکي نه په بښنې، کله چې د جلال اباد په جنگ کې دښمن مات شولو د ولایت کارونه نورمال شول، بیا نو بله تراژدي رامېنځ ته شوه هغه دا چې دفاع وزیر تڼي، د گوند او دولت د مشر ډاکتر نجیب تر مېنځ ستونزه را پورته شوه. دا ستونزه د خاد له خوا د دفاع وزارت ۷۰ تنو لوپوړي جنرالانو او افسرانو نیول وو. داسې مالومېدل چې دې ستونزه کې شوروي حکومت قوي لاس درلود، که هر څومره د گوند یو شمېر مشرانو د ډاکتر نجیب الله او شانواز تڼي سره لیدنې وکړې پایله یې نه درلوده.

د شوروي سفیر د ډاکتر نجیب الله کور کې دواړه مخامخ کړه خو سمه خبره دا وه چې شوروي غوښتل دا پروسه نوره هم د خرابۍ په لور مخ ته یوسي. ډاکتر نجیب الله ته به یی ویل، ته خو د وسلوال پوځ اعلیٰ سر قومندان یې، د دفاع وزیر شانواز تڼي ته به یې ویل ته پر حقه یې.

یادونه: یوه شپه زه ډاکتر ماڼوکي منگل د شپې لخوا خپل دفتر ته وروغوښتم د ده د دفتر اداري رئیس غني د ملا صاحب الحق زوی هم وو. تر ډوډۍ وروسته را ته وویل په کابل کې څه روان دي؟ ما ورته وویل زه پر څه شي خبر نه یم، ده وویل چې ډاکتر نجیب الله دا تڼي وزیر کړو سیاسي بیرو ته یې پورته

توره کرښه / ۳۱۱

کړ، اوس کودتا کوي، نه ووايه دا ښه کار دی؟ ما ورته وويل پروڼ مو د جلال اباد په جنگ کې څومره شهيدان ورکړل په يوه مرچل کې د دښمن پر وړاندې مو جنگ وکړ، ولی اختلاف د خبرو له لارې نه حلېږي؟ دا سمه نه ده چې يو بل د گډ موخې ياران يو بل ته د ټوپک شپېلې واړوو، خو ده زما له خولې خبرې اخستلې، ده خو خادېستي لوبه کوله، ما ورته وويل د کنگرې په رابللو کې به څه بدي وي؟ يا که گارد د يوې قوماندې يانې د دفاع وزارت لاندې راشي بدي لري؟ او که دا زنداني ملگري خوشې شي ښه به نه وي؟ ده اول وخنډل بيا يې په تمسخر امېزه توگه وويل په دې شرايطو کې کنگره جوړېداى شي؟ ما ورته وويل مور يا زموږ گوند خو اوس سياسي واک لري مور خو اوس پټه مبارزه نه کوو شرايط به څه وخت مساعد شي؟ ده ځواب کې وويل کوچيه دا به څوک وي چې کنگرې ته د نور محمد تره کي او بيرک کارمل يا حفيظ الله امين په اړوند رپوټ ورکړي؟

ما ورته وويل د کنگرې موخه همدا وي چې تېر کارونه او نيمگړتياوې يې وارزول شي. په تگلاره او نورو اسنادو کې بدلون راشي. ده وويل اوس دا کار شونې نه دی، خو په هر صورت بيروي سياسي يوه مصوبه پاس کړه چې نظر پوښتنه وکړي. چې ايا گوندي غړي غواړي کنگره را وبلل شي؟ رايې پوښتنه وشوه، تر ۶۰ فيصدو زياتو گوندیانو وويل بلې کنگره بايد را وبلل شي، خو د کب پر ۱۶ د ۱۳۶۸ ال کال د نجيب الله ۵ رياست، ملي امنيت، گارد د کورنيو چارو وزارت پر دفاع وزارت يرغل پيل کړ.

د رسول بې خدا ملېشې د ننگرهار نه په عاجله توگه کا بل ته وبلل شوې د دفاع او کورنيو چارو نوي وزيران معرفي شول، يانې محمد اسلم وطنجار د دفاع وزير او راز محمد پکتين د کورنيو چارو وزيران شوه. په دې برخورد کې زيات گوندیان زندان ته واچول شول.

تڼي پاکستان ته ولاړ، يو شمېر وتلي جنرالان د جمهور رئيس ډاکتر نجيب الله له خوا شهيدان شول، تر ۳۵۰۰ تنو ملکي او نظامي کسان زنداني شول. ددې پېښې د شهيدانو يو څو نمونه دا دي: جنرال محمد اصف شور، جنرال کبير کاروانی، ډگروال سرتېر، ډگروال تور پيروز، ډاکتر محی الدين خان، جنرال

توره کرينه/۳۱۲

شيواني او نور شهيدان شول. تر دی پېښي وروسته د خوست ولايت د دښمن په لاس پريوت، شمال کې، جنرال دوستم او مومين ياغي شول. جنرال محمد نبي عظمي د دفاع وزارت لومړی مرستيال او نورو د جمهور رئيس ډاکتر نجيب الله په نسکورولو کولو کې مهم رول ولوباوه. د انقلاب موخې او ډاکتر نجيب الله د حاکميت د نسکوریدو نقشه عملي شوه.

زه ليکونکی هم له هيڅ ناخبره کور ناست وم، د ۱۳۶۸ل کال وو، چې د شپې ۱۲ بجې د ملي امنيت کسان زما د نيولو په خاطر راغلل. زه، اقا محمد د خوگياڼو د قومي غنډ کومندان، ميرحمزه د شينووارو د قومي غنډ کومندان، رسول پاچا د لومړی لمبر قول اردو درستيزوال، محمد هاشم د وسلوال پوځ څارنوال چې ننگرهارته راغلی وو، غلام حسن د ۳۷ ديسانټ لېوا سياسي امر، د ۳۷ ديسانټ لېوا قومندان يې هم د زندان تورو تنبو ته ور تپل وهل شول، دا خورا لنډه ليکنه د جلال اباد د جگړي اړوند وه.

د جلال اباد د جنگ په اړوند يوه ليکنه چې په دري ژبه ده او ځينې مالومات يې ناسم دي دا ليکنه په لاندې توگه ده:

ډاکتر نسرین کتوننا:

توره کرينه/۳۱۳

دا ليکنه مې کټ مټ را اخېستې ده، ځکه چې دې د کوم بل چا نه راپور تر لاسه کړی وو، يو څه مالومات يې په واقعيتونو ولاړ او زياتره برخه يې بيا نيمگړې او ناسمه ده.

ياد داشت نويسنده:

بخش اول مقاله «جنگ جلال آباد» بمثابة یکی از کم نظير ترين حادثه تاريخی افغانستان دوست داشتني که منتشر گرديد طيف گسترده ی واکنش های خوانندگان را بر انگيخت، شمار زيادی طی پیام ها تلفون ها و کومنت های فيسبوکی شان از محتوای مقاله ستايش بعمل آورده تهنيت گفتند، همزمان تني چند شايد هم، هواخواهان القاعده و سلفی ها طی کومنت های فيسبوکی شان، بجای، نگاشتن نقد ها، نظر ها، نگاهها و پيشنهادات، با راکت، واهانت و مغاير سجايای انسانی به حريم شخصی من، که در واقع مغاير قوانين بين المللی و قوانين اتحاديه اروپاست تاخته اند، عجالتا با رعایت فرهنگ انسانی و احترامی که به مردم کشور محبوب افغانستان دارم از معرفی آنها صرف نظر نموده، اما حق داد خواهی و استيناف طلبی را عليه آنها برای خود محفوظ نگهמידارم. با حرمت گسترده، ۲۳ ماه جون ۲۰۱۴ - بوداپست.

موقعیت قطعات در اراضی محاربه در جلال آباد:

قرارگاه قولی اردوی نمبر ۱ در قریهٔ ثمرخیل، و قطعات آن در استقامت شرق شهر پل سراچه، خوش گنبد و سرمه خانه جابجا گردیده بود، قطعات اپراتیفی در میدان هوائی داخل موضع دفاعی بودند، جزوتام های فرقه ۹ از ساحهٔ غرب شهر به سمت درونته و ساحهٔ پوهنتون ننگرهار در مواضع خود به احضارات دفاعی پرداخته بودند. قوت های څارندوی (پلیس) در منطقهٔ سرخرو، و قطعات امنیت دولتی، بین سرخرو و کان کترغی، احراز موقعیت نموده بودند، ساحهٔ مسئولیت فرقه ۱۱ از کان کترغی تا شمال کامه وسعت داشت، قطعات گارد جمهوری در منطقه سرخ دیوار، جابجا گردیده بود. دیپو های سلاح و مهمات در داخل شهر، تحت محافظت قرار داده شده بود. پلیس

و سپاهیان وطن حفاظت و مدافعه شهروندان و تاسیسات شهر را در دست گرفته بودند.

موقعیت قطعات و جزواتهای تدافعی در حمله اول: ۲ / ب - حمله اول:

محاصره شهر تاریخ پنج مارچ آغاز شد و بیش از چهار ماه تداوم حاصل کرد. حمله بوسیله جنرال حمید گل رئیس پر قدرت "آی اس آی" برنامه ریزی شده بود که بوسیله سران تنظیم های جهادگر بویژه اعضای حکومت عبوری عمدتاً گلب الدین حکمتیار، رسول سیاف، برهان الدین ربانی، مولوی خالص تطبیق میگردید.

قوت های مهاجم حدود ۱۵ هزار نفر تخمین زده میشد. در نهاجم که تاریخ پنجم مارچ براه انداخته شد، پیشاپیش آن جهادگران سازمان بدنام القاعده به رهبری بن لادن، قطعات منظم پاکستان و واحد های نظامی از صوبه سرحد، افسران و مشاورین "آی اس آی" افراد مسلح تنظیم های جهادی هفت گانه مقیم پشاور، سهم فعال گرفته بودند.

احمد شاه مسعود فرمانده جهادی چریک های دره پنجشیر، علی الرغم آنکه از نماینده سیا، جهت مسدود کردن شاهراه سالنگ، که شاه رگ اکمالاتی رژیم کابل محسوب می شد، مبلغ پنج صد هزار دلار اخذ نموده بود، اما نتوانست علی الرغم چند حمله شاهراه کابل، شمال را که از سوی حکومت داکتر نجیب الله بشدت محافظت می شد قطع نماید، مسعود اصلاً تمایل چندانی به پیروزی مجاهدین در جلال آباد ابراز نمیکرد، زیرا در فردای پیروزی، قدرت در جلال آباد در دستان نیرومند حریفش حزب اسلامی متمرکز میگردید از یکسو به او سهمی دلخواهش میسر نمیگردید، و از جانب دیگر، دوست دیرینش، اتحاد شوروی را که بحکومت کابل مواد لوژستیکی کمک میکرد، آزوده خاطر میکرد. بتاريخ ۵ مارچ تعرض از شرق به امتداد دریای کابل بالای شاهراه یک جبهه وسیع گشوده شد. مهاجمین به حمایت آتش های توپچی اردوی پاکستان بحرکت آمدند، سمت اصلی تعرض از تورخم به استقامت فارم غازی آباد آغاز شده بود و مجاهدین سه نقطه حاکم را در کوه سپین غر که بنام ارتفاعات قبله

توره کرنبه / ۳۱۵

یاد میشد، در عین زمان میدان هوایی در جنوب نیز مورد حمله قرار گرفته و با حمله از شمال به استقامت دریا و دشت گمبیری کوردینه شده بود.

اجیران عربی بن لادن هم به پیشروی آغاز نموده بودند. آنها مصمم ترین و وحشی ترین گروهها بودند که تا آخرین قطره خون می جنگیدند. اسامه بن لادن قهار ترین چهره جهادی (تروریستی) آنها را رهبری میکرد.

مجاهدین افغان و قطعات اردو از صوبه سرحد عساکر قوای سرحدی پاکستان تحت رهبری جنرال حمید گل رئیس "آی اس آی" تحت حمایت آتش های نیرومند توپچی به تعقیب آنها حرکت مینمودند. مجاهدین را رحیم وردک مسئول نظامی محاذ ملی پیر سید احمد گیلانی که فاقد دانش ها و تجربه و مهارت سوق اراده قوت ها در عملیات های محاروبی بود رهبری میکرد.

(او بعداً در حکومت کززی بحیث وزیر دفاع کار میکرد که در ۱۵ اکتوبر ۲۰۱۳ خود را بحیث کاندید رئیس جمهور اعلان نمود و به تاریخ ۱۶ مارچ ۲۰۱۴ از کاندیدا انصراف کرد) قوماندان دیگر نیروهای مجاهدین نصیر خان نام داشت. که تهاجم را رهبری میکرد.

طبق معلومات اداره امنیت دولتی رژیم کابل به تعداد یازده هزار مجاهدین، ۲۵۰۰ پاکستانی و ۱۳۰۰ نفر عرب در حمله مذکور سهم گرفته بودند آنها به طور تشدید تحت حمایت آتش های ثقیل قطعات منظم اردوی پاکستان قرار داشتند و بعداً با تصرف یک دستگاه پرتاب BM-۲۱ موجب تخریبات بزرگی شدند صدها راکت در هر ثانیه بالای میدان هوایی و شهر پرتاب می نمودند.

هدف نخستین از استقامت شرق اشغال پایگاه سرخ دیوار بود. محل مذکور هنگامیکه فرقه ۱۱ مورد حمله قرار گرفت به تصرف آنها درآمد. مهاجمین بارک ها و سربازان دولتی را که تسلیم شده بودند و قرارگاه و قطعه مربوط را کاملاً غارت نمودند، سرخ دیوار برای تقریباً یک هفته به دست مهاجمین بود، جنرال گل حبیب معاون قوماندان فرقه ۱۱ به قرار گاه مرکزی در شهر عقب نشینی کرد. مهاجمین ۴ عراده تانک T-۵۲ و T-۵۵ و یک دستگاه راکت انداز BM-۲۱ بدست آوردند، دو عراده تانک به آنطرف خط دیورند انتقال یافت و ۲ عراده دیگر آن بعد از سه روز در جریان تعرض متقابل نیرو های دولتی تخریب

گردید. جنرال بارکزی، قوماندان قول اردو شخصاً با شهامت کم نظیری برای کمک به قرارگاه اشغال شده به سرخ دیوار شتافت، لکن در منطقه پل سراچه به وسیله آتش دشمن جانش را از دست داد. جنرال عمری قوماندان نیروهای پلیس هم دلاورانه از پا در آمد. دشمن جانش را از دست داد. جنرال عمری قوماندان نیروهای پلیس هم دلاورانه از پا در آمد.

یکی از تانک های که تنظیمهای جهادگر در جریان تعرض به غنیمت گرفته بودند در روز دوم حمله، مهاجمین قریه ثمرخیل که در حاشیه میدان هوایی موقعیت داشت و بعد از تقرب مهاجمین، نیروهای دولتی آنجا را تخلیه نموده بودند، به اشغال در آوردند. سربازان دولتی که تسلیم شده بود بوسیله جهاد گرایان (تروریستان) افغانی متعلق به تنظیم های هفت گانه پشاور بطور وحشیانه شکنجه و قتل رسانیده شدند. آنها در خط دفاعی به اشتباه نیروهای پلیس را ضعیف ترین حلقه میدانستند، بنا برآن تصمیم گرفته بودند تا توجه شان را به نیروهای (اردو) معطوف نموده با دور زدن از استقامت جنوب از کنار قوای پلیس (خارندوی) عبور نموده به سمت درونته خود را برسانند. آنها پلان داشتند که حلقه محاصره شان را بین درونته و دشت گمبیری در شمال غرب وصل کنند. نیروهای پاکستانی قرارگاه شان را در فارم غازی آباد تاسیس نمودند. (مجاهدین در باغ ممله جمع شدند). ارتفاعات ثمرخیل پایگاه اجیران عرب مربوط بن لادن و امتداد آن تا منطقه تورخم و آنسوی مرز بود.

در روز سوم آصف دلاور قوماندان جبهه نیروهایش را از جمله فرقه ۹ کتر را جمع نمود. ملیشای ازبک تحت رهبری رسول قهرمان دو نقطه ی مرتفع را در «قبله» دوباره بدست آوردند تصرف مجدد سرخ دیوار توسط گارد جمهوری به اصطلاح سهم شیر بود. نقاط جنوبی شهر تا هنوز در دست شورشیان باقیمانده بود.

C 2: تعرض متقابل:

افسران متعهد قول اردوی نمبر یک افغان حاضر نبودند به هیچ قیمت شهر را تسلیم بدهند. آنها قطعات و جزواتم های باقیمانده شان را جمع نموده برای پیشروی یک تعرض متقابل را سازمان داده و مهاجمین را در چنبر یک حلقه

در آوردند.

بتاریخ ۸ مارچ با براه افتیدن تعرض متقابل مهاجمین مجبور شدند تا میدان هوایی را از دست بدهند. نیرو های دولتی دارای یک آتش قوی مانند لونا، BM 21، BM-14 بودند. راکت های لونا که نزدیک هده بوسیله پرسنل افغان جابجا شده بود، (و دوباره به سمت غرب در منطقه سروبی عقب کشیده شده بود) و مدافعین جلال آباد را از آنجا در برابر مهاجمین جهاد گرایان دفاع مینمودند.

همچنان مدافعین توپچی نیرو مندی را در اختیار داشتند که با آتش لونا هماهنگ شده و به مهاجمین تلفات سنگینی را وارد آوردند.

سه کندک اسکاد Scud در نزدیک کابل جابجا شده بود. تمام کندک ها ذخیره های لازم خود را بدست داشتند هر سه قطعه با واحد های میترولوژی، تانکر های روغنیات و وسایل قومانده مجهز بودند. تمام آنها در منطقه دارالامان در جنوب کابل جابجا شده بودند.

علی الرغم اتهامات رسانه های غرب که راکت های اسکاد بوسیله شوروی ها استعمال می شد تمام آنها توسط افغان ها مورد استفاده قرار میگرفت.

حکومت افغانستان دستگاه های مذکور را در آستانه خروج نیرو های شوروی در نوامبر ۱۹۸۸ بدست آورده بود از راکت های اسکاد در دفاع از جلال آباد استفاده گسترده صورت گرفته بود و مجاهدین نتوانستند از تخریبات مرگبار آن خود را در امان نگهدارند و مورال جنگی شان را از دست داده بودند. ماشیندار های اورلیکن (Oerliken) ساخت سوئیس کدام تاثیری به نفع مجاهدین وارد کرده نتوانست.

نیرو های دولتی از حمایت قوی قوای هوایی بهره مند بودند. قوای هوایی افغانستان بر مواضع شورشیان توسط جنگنده های میگ ۲۱، و سو ۷-su و سو ۲۲-su، حمله می نمودند، هلیکوپترهای MI-34، MI، MI-8 که از میدان های هوایی بگرام و خواجه رواش کابل پرواز مینمودند. طیارات ترانسپورتهی AN-۱۲ طوری عیار گردیده بود تا بمب ها را در مراکز تجمع جهاد گران پرتاب نمایند و تلفات و ضایعات سنگینی را بر آنها تحمیل نمایند. مهاجمین بم های

کلاستری را وسیعاً بکار میبردند. طیارات دولتی در ارتفاع بلند دور از تیر رس راکت های استینگر مجاهدین پرواز مینمودند. حلقه محاصره مجاهدین در سرخ رود شکستانده شد و به عقب نشینی پرداختند، تانک های را که مجاهدین در ۴ مارچ از قوای دولتی بدست آورده بودند به سمت تپه خر کاران (Kharkaran) فرار نموده و در اواخر جولای از منطقه کاملاً رانده شدند. طوریکه در بالا اشاره شد دو تانک را مجاهدین به آنطرف خط دیورند انتقال داده بودند. و دو دیگر آن توسط نیرو های دولتی تخریب گردید.

بتاریخ ۱۱ مارچ اجیران عربی بن لادن و قطعات منظم اردوی پاکستان در منطقه غازی آباد تجمع نمودند لیکن مجاهدین بی روحیه و مایوس با آنها نپیوستند. نیرو های دولتی افغان توانستند آنها را قبل از براه اندازی یک تعرض جدید پراکنده و متفرق نمایند.

d/2 / دفاع شاهراه:

جنگ ها عمدتاً بالای دفاع استراتژیک از شاهراه ها تمرکز یافته بود. نیرو های مسعود و جنگ جویان شورای نظار شاهراه سالنگ را که شمال را به جنوب کشور وصل میکرد علی الرغم راه اندازی حملات متعدد نتوانسته بودند مسدود نمایند، شوروی ها مسعود را نه میگذاشتند تا در محاصره جلال آباد در انجام کدام حمله سهم بگیرد. مسعود در اوایل سال ۱۹۸۰ توافقاتی را با شوروی انجام داده بود و از همین رو عنان مسعود و گروهش در دست اداره امنیتی شوروی قرار داشت. استینینسن (Stenensen) نوشته است که مسعود خطوط اکمالاتی دولتی را در مناطق تحت نفوذ خود بخاطر رفع محاصره جلال آباد نسبت سرازیر شدن بیشترین کمک ها بوسیله ISI پاکستان به گلبدین حکمتیار انتقال میافت، باز گذاشته بود، جنرال سید قدوس سید، در کتاب «جنگ های کابل» نوشته است که پیروزی مجاهدین در جلال آباد در حقیقت پیروزی حزب اسلامی حکمتیار رقیب مسعود را به نمایش میگذاشت، شماری از محققین، بنابر آنکه مسعود نتوانست شاهراه سالنگ را مسدود نماید این عمل او را خیانت به جهاد تلقی

توره کرنبه / ۳۱۹

میکردند، تمام منابع موافقتند که اگر شاهراه مسدود می بود دفاع جلال آباد خیلی دشوار می بود، برداشت یا ارزیابی نیرو های دولتی درست بود: در صورتیکه شاهراه باز باشد، مجاهدین به اهداف شان یعنی اشغال جلال آباد نایل شده نخواهند توانست، مجاهدین ماین های در شاهراه کابل - جلال آباد گذاشته و میتوانستند خساراتی را وارد نماید ولی نه میتوانستند یک تعرض هماهنگ را برای تصرف آن براه اندازند. در ۲۵ مارچ یک قطار اکمالاتی ۱۰۰ عراده ای به شهر جلال آباد مواصلت نمود و به تعقیب آن قطار های دیگر که بزرگترین آن در ۱۴ اپریل یک قطار ۲۷۰ واسطه که حامل مواد لوژیستیکی سلاح، مهمات بود شاهراه را عبور نمود. عبور قطار های مذکور صرفاً اهمیت لوژیستیکی نداشت بلکه مورال جنگی مدافعین جلال آباد را قویاً ارتقا میداد، اگر مهاجمین موفق به تصرف شاهراه میشدند، دفاع جلال آباد امکان پذیر نه میبود. "آی اس آی" از این واقعیت آگاه بود و مهاجمین را کمک مینمود تا پلهای را در مسیر شاهراه منفجر نمایند ولی شاهراه بوسیله زنجیری از پوسته های امنیتی و مدافعین با انگیزه های که جهاد را (ترور یسم) و خطر جهانی تلقی مینمودند کنترل و دفاع می شد که امکان تصرف آن در جنگ میسر نبود و دو فرقه و قطعات مختلف برای دفاع شاهراه می جنگیدند.

محاصره منجمد شده یا جبهه بی حرکت:

مدت بعد مجاهدین یک تعرض جدید را از شمال و جنوب شهر جلال آباد براه انداختند، ولی به مقاومت شدید نیرو های دولتی که از حمایت قوی آتش ها توپچی و هوایی بهره مند بودند مواجه گردیدند. در جنگ برای کنترل میدان هوایی جلال آباد مهاجمین در چندین حمله ی شان بخاطر نداشتن تاکتیک و تشریک مساعی ناکام ماندند. هجوم شان بی نتیجه ماند زیرا شورشیان نسبت عدم تطابق تاکتیک های شان با ایجابات یک جنگ متعارف ناتوان بودند. نبرد شان تبدیل به جنگ غیر فعال و محاصره منجمد گردیده بود.

مدافعین جلال آباد تهاجم مجاهدین را با استفاده از خندق ها، بلندآزها، و موانع انجنیری متوقف ساختند. نیروهای دولتی پس از ماه اپریل ابتکار عمل (انسیاتیف) را بدست گرفتند.

سرانجام نیرو های دولتی مهاجمین را مجبور به عقب نشینی نمودند. آنها مهمات و ذخایر احتیاط خود را در ماه می از دست دادند و تلفات سنگینی را در هجوم های شان بر ضد مواضع مستحکم دفاعی نیروهای دولتی متحمل شدند. راکت های استینگر آنها در شروع هجوم شان پایان یافت. آنها که راکت های استینگر را در ۱۹۸۶ از امریکا به دست آورده بودند بخاطر ترس از افتیدند آنها به گروه های ایرانی در سال ۱۹۸۸ توزیع آن متوقف گردید ولی ارسال سایر تسلیحات بطور لاینقطع ادامه داشت.

در استقامت پوهنتون نگرهار در درونته ساحة مذکور با موانع و استحکامات نیرو های دولتی مواضع شان را به شکل مطلوب در برابر مجاهدین دفاع مینمودند. در اخیر ماه می میدان هوایی با ظرفیت کامل به دست نیرو های دولتی قرار گرفته بود و اکمالات لوژستیکی توسط هلیکوپتر ها برای شهریان جلال آباد از آنجا تامین میگردد، در ماه می مهاجمین از اطراف و نواحی شهر کاملاً عقب زده شدند، در آغاز ماه جولای تمام پوسته های امنیتی در کمربند خارجی دفاع شهر بوسیله نیرو های دولتی مجدداً به تصرف درآمد در جریان تعرض متقابل که در ۸ مارچ براه افتید در دهم مارچ نیرو های دولتی سرخ دیوار را دوباره متصرف شدند در ۷ جولای اجیران عرب بن لادن و قطعات سرحدی پاکستان یک تعرض جدید را در حالیکه گروه های پراکنده مجاهدین افغان با آنها ملحق شده بودند براه انداختند آنها توانستند به استقامت سرخورد در جنوب پیشروی کنند از شمال به استقامت دشت گمبیری بالای قطعات سرحدی حمله نمودند آنها قصد داشتند که در چهار استقامت نیرو های دفاعی شهر را مصروف نمایند ولی در هیچ استقامت قادر به شکستادن خط دفاعی نشدند و در نتیجه مقاومت شدید مدافعین به شکست روبرو شدند، جزو تام های کشف نیرو های دولتی، تجمع جنگ جویان عرب و قوت های سرحدی پاکستان را در ساحة جنوب سرخ دیوار، فارم غازی آباد، عقب کوه ثمر خیل و ارتفاع " کیهان " که تا آنوقت در دست مهاجمین بود، کشف نمودند، منطقه مذکور در نتیجه یک بمبارد شبانه قبل از اینکه دست به حمله بزنند تحت ضربه قرار گرفت و پراکنده شدند، با وجود که آنها تلاش کردند تا حمله نیرو های

توره کرنبه / ۳۲۱

دولتی را به حمایت توپچی پاکستان دفع نمایند ولی موفق نشدند تا اینکه در اخیر جولای نیرو های دولتی مهاجمین را بطور کامل عقب زدند و تورخم به قبرستان جنگ جوان عرب های القاعده تبدیل گردید.

نیرو های دولتی سرخ دیوار را به تاریخ ۱۰ مارچ دوباره متصرف شدند بقول مارشال الک مهاجمین ده هزار جهاد گر گشته در حدود ۳۰۰۰ نفر زخمی دادند، لیکن تلفات غیر نظامیان قرار اظهار «کاتمن روی» بیشتر بود که بطور تخمینی از دوازده تا پانزده هزار نفر را احتوا میکرد. در سطح یک جنگ متصادف نیرو های دولتی در حدود ۳ هزار کشته داده بودند.

ترکیب مدافعین جلال آباد:

از آلبوم مولف این فوتو به وسیله مولف در جلال آباد در می ۱۹۸۹ در شهر در یکی از قرار گاه ها گرفته شده است در آن یک گروپ از قطعات خاص خاد دیده میشود گروه با ریش ها و موهای دراز (که در آنزمان در بین پرسنل قوای مسلح افغان اجازه نبود) نیز قرار دارند که مربوط واحد های مخصوص اوپراتیفی امنیت دولتی بودند.

دیپلوماسی جنگ جلال آباد:

در اسلام آباد، ایالت متحده آمریکا و مقامات پاکستانی پلانی را طرح کردند که تنظیم های مختلف مجاهدین حکومت انتقالی افغانستان را تشکیل میدادند. حکومت انتقالی (AIG) باید در یکی از شهر های که مجاهدین قادر به تصرف آن میشدند تاسیس میافت. واشنگتن حکومت انتقالی افغانستان را به حیث حکومت مشروع افغانستان به رسمیت می شناخت و به تمویل و تسلیح آن اقدام مینمود. "سی آی ای" و "آی اس آی"، جلا آباد را بخاطر موقعیت استراتژیک آن بعنوان پایتخت حکومت جدید انتقالی افغانستان که به پایگاه مجاهدین در پشاور، نزدیک بود انتخاب نموده بودند.

حکومت انتقالی افغان نخستین جلسه کابینه خود را در کمپ تربیوی گوریلائی شنای (shenai) بتاريخ ۱۰ مارچ چند کیلومتر داخل قلمرو افغانستان، قبل از دعوت ژورنالیستان، دایر نمود. در این جلسه از جمله ۱۴ وزیر ۱۰ وزیر آن

اشتراک ورزیده بودند. رئیس حکومت موقت صبغت الله مجددی به خبرنگاران گفت که: (جلسه بعدی در یک نقطه دیگر افغانستان دایر خواهد شد. ما بسوی افغانستان پیشروی میکنیم.)

در جریان درگیری جنگ در جلال آباد رئیس جمهوری نجیب الله پیامی را به میخائیل گورباچف و جورج بوش رئیس جمهور امریکا ارسال نمود و در آن ابتکارات مشترک شوروی - امریکا برای جلوگیری از تشدید تصادم را خواستار شد.

رئیس جمهور نجیب الله در یک یادداشت جداگانه ملل متحد را برای اعزام گروه مخصوص ناظرین در نقاط مختلف در امتداد سرحد با پاکستان، فراخواند و در پیام دیگر عنوانی پریرز دوکویار سرمنشی ملل متحد، متذکر شده بود که هدف اساسی حمله شورشیان در جلال آباد ایجاد یک مرکز برای به اصطلاح حکومت موقت شان میباشد. سی بال طیاره در بهاول پور پاکستان جمع شده بود تا اعضای حکومت عبوری و اکمالات را بداخل افغانستان انتقال بدهند. ملیشه های پاکستانی و مشاورین نظامی نقش مستقیم در جنگ بازی مینمودند. هلیکوپتر های نظامی پاکستانی در غازی آباد شمال شهر جلال آباد، مهمات و راکت ها و مشاورین را پیاده نموده بودند.

۳- درس های محاصره:

از نظر تاکتیکی کمبود تشریک مساعی و شیوه های کار متفاوت بین نیرو ها و سازمان های اشتراک کننده در جریان حمله از یکطرف و از سوی دیگر عدم بکاربرد و بیگانگی با تاکتیک های یک جنگ متعارف عملاً به مشاهده میرسید. قوت های بنام جهادی به گروه های مختلف تقسیم شده بودند و برای یک مساعی مشترک در فعالیت های شان آمادگی و گنجایش نداشتند. افسران "آی اس آی" هم نتوانسته بودند آنها را بطور موثر متشکل بسازند. در اواسط ماه می هیچ پیشرفتی علیه مواضع دفاعی دولت در جلال آباد نداشتند و با کمبود مهمات روبرو بودند. گروه های مختلف مجاهدین جنگ علیه یکدیگر را شروع نمودند.

جنگ جویان محاذ ملی گیلانی چندین باز با افراد حزب اسلامی حکمتیار

تصادم نموده بودند.

تمام هفت تنظیم مجاهدین پشاور، عربهای ابن لادن، حد اقل هشت گروه از قوای سرحدی پاکستان در حمله بر جلال آباد حصه گرفته بودند ولی فاقد یک مرکز قوماندندی واحد بودند و در میان فرماندهان قطعات مختلف شان هم یک هماهنگی وجود نداشت، جنگ جویان یک گروه از اوامر قوماندان گروه دیگر اطاعت نمیکرد. خلاصه تاکتیکها و استراتژیهای شان در هیچ مرحله هماهنگی نداشت. بین قوماندانها و رهبران سیاسی در پشاور دوام دار برخوردها و اصطکاکها صورت میگرفت.

بر اساس نوشتههای دگروال یوسف، آمر عمومی آی اس آی، تمام غلطیها و اشتباهات در پلان گذاری و تطبیق پلان در اکادمیهای نظامی طرح گردیده بود آنها چنین فکر کرده بودند که هیچ جنگی نتیجه نبوده نمیتواند.

یک غلطی یا یک نقص بزرگ در این بود که آی اس آی و رهبران تنظیمها در پشاور فکر میکردند که میتوانند از یک جنگ گوریلای بیک جنگ تعارفی در تمام مقیاس آن عبور نمایند و در برابر قطعات کاملاً مسلح، مجرب و میهن دوست که دارای یک سوق و اداره نیرومند و پتانسیل قوی آتشهای ثقیل زمینی و قوای هوایی بودند، یک تعرض وسیع را بوسیله افراد ملیشایی انجام دهند. قوتهای گوریلایی هرگز نمیتوانند به یکبارگی در نقش یک اردوی متعارف ظاهر شوند.

انتخاب موقعیت متعرض هم موفقیت آمیز نبود، اشغال بالقوه بخشی از جلال آباد نه موجب سقوط رژیم در کابل می شد و نه آنرا درمانده می ساخت.

تعرض از نظر لوژستیکی هم درست تنظیم نشده بود. تعرض بدون تامین ریزرفها یا (احتیاط) براه انداخته شد. بعد از انفجار کمپ اجری در پاکستان نزدیک راولپندی در بهار ۱۹۸۸، ذخایر جدید بزودی اكمال نگردید و محموله های که باید از امریکا می رسید از لحاظ زمانی ناوقت رسید و به همین قسم موقعیت مکانی آن نیز صحیح به سنجش گرفته نشده بود. مهاجمین نتوانستند خطوط اکمالاتی مدافعیین جلال آباد را قطع نمایند. آنها با راکت های استینگر مجهز بودند ولی نتوانستند در منطقه خواجه رواش و یا بگرام نزدیک پایتخت طیارات

اکمالاتی را هدف بگیرند. مجاهدین در سال ۱۹۸۶ به تعداد ۹۰۰ تا ۱۰۰۰ استینگر را بدست آورده بودند اما بعد از آن بخاطر ترس از بدست افتیدن آن بدست گروه های طرفداران ایران از جانب پنتاگون متوقف گردید و مهمات استینگر های داده شد به اتمام رسید.

با در نظر داشت درسهای استراتژیک، جنگ جلال آباد که یک نقش قاطع در تاریخ افغانستان داشت. اردوی افغانستان مسلکی بودن و تعهد خود را برای نبرد در برابر جهاد گران بدون کمک شوروی مؤفقا نه به اثبات رسانید، این پیروزی اعتماد به نفس مردم، حکومت و قوای مسلح را تقویت بخشید. مجاهدین از لحاظ نظامی به شدت ضعیف شدند و اعتبار خود را از دست دادند. چندین قوماندان حکمتیار و سیاف به نتیجه رسیدند تا با دولت متارکه نمایند. ناکامی و شکست در جلال آباد پر ستیز و اعتبار پاکستان را نیز پایان آورد. تورن جنرال حمید گل که به این تصور بود که فتح جلال آباد مانند بریدن یک کبک است بلافاصله توسط صدر اعظم پاکستان برکنار گردید و با جنرال شمس الرحمن کالو بحیث رئیس جدید آی اس آی تعویض گردید. جنرال کالو سیاست های کلاسیک را برای حمایت از جهاد گرایان تعقیب میکرد. جنرال ضیاء الحق او را هم قبل از اینکه طیاره اش در آگست ۱۹۸۸ اسقوط نماید، از سمتش برکنار کرد. زیرا ضیاء تشخیص داده بود که کالو هم در دست امریکایی ها است به تند روان اسلامی خوشبینی ندارد

برغم انتظارات غرب و پاکستان، جنگ جلال آباد ثابت ساخت که حکومت افغانستان و قوت های مسلح آن موفقانه بدون حمایت خارج از عهده آن بدر آمدند. پیروزی جلال آباد مورال و اعتماد بنفس نیرو های دولتی را ارتقا داد. با بررسی نتایج فاجعه بار محاصره جلال آباد قوماندان های مجاهدینی که در حمله مذکور سهم نگرفته بودند از جمله احمد شاه مسعود و عبدالحق نتیجه گیری نمودند که مجاهدین توانایی تصرف شهر ها را ندارند. هم چنان آنها به بی نتیجه بودن و تبدیل جنگ چریکی بیک جنگ تعارفی را اشتباه تلقی نموده بودند. در عوض آنها از این نظریه حمایت میکردند که جنگ چریکی به تدریج رژیم را ضعیف خواهند ساخت و سقوط آنرا از طریق اختلاف داخلی موجب

خواهد شد.

مسعود فقدان یک مرکز قوماندۀ واحد را انتقاد مینمود که در نتیجه آن مجاهدین نتوانستند یک تعرض کوردینه شده و هماهنگ را براه بیندازند. در مقابل دولت توانست قوتپایش را در برابر گروه های پراکنده مجاهدین بطور متمرکز مورد استفاده قرار دهد.

هردوی آنها سیاست های نادرست اسلام آباد را انتقاد مینمودند. هر دو بهانه می آورند که عوامل اصلی شکست مجاهدین این بود که پلان تعرض آنها در قرارگاه راولپندی بدون مشوره با مجاهدین افغان در چارچوب یک جنگ تعارفی جبهه یی ترتیب گردیده بود.

مسعود با نتیجه گیری از جنگ جلال آباد به نفع خود ساده لوحانه گفته بود (افغان ها هرگز جنگ را نه می باختند اگر قومانده پاکستانی ها را قبول نمیکردند)

پاکستانی ها هم در حصۀ خود نتیجه گیری های را انجام دادند:

(جهاد در جلال آباد به سر نرسید.) این مطلب را دگروال یوسف مسؤل امور مجاهدین در آی اس آی (۱۹۸۳-۱۹۸۷) در کتاب خود که در سال ۱۹۹۲ به نشر رسید اعتراف نموده است. سایر رهبران مجاهدین ارزیابی های مشابهی را انجام داده اند.

(شکست در جلال آباد اعتبار یک دهه جهاد را برباد داد.) اعترافی است از اسماعیل خان قوماندان جمعیت اسلامی در هرات.

سر انجام، استراتیژی گروه های جهاد گرا برای براندازی رژیم در کابل بوسیله یک کودتای داخلی رژیم تمرکز پیدا کرد. در ۴ مارچ ۱۹۹۰، وزیر دفاع شهنواز تنی به کمک و ارتباط با افراد دو تنظیم مجاهدین، حزب اسلامی و جمعیت اسلامی و حلقه ناراضی حزب دموکراتیک خلق دست بیک کودتای ناکام زد. سران جهادی به این نظر بودند که بدست گرفتن قدرت در افغانستان از طریق کودتا بسیار زیاد آسان تر است تا استعمال قوای نظامی.

با وجود شکست تحقیر آمیز در جلال آباد بعضی قوماندان های مجاهدین مانند جلال الدین حقانی باز هم به پیروزی نظامی معتقد بود و پیشنهادات مصالحه

ملی رئیس جمهور نجیب الله را نپذیرفتند.

جنگ جلال آباد مسیر چیزی را که جهاد خوانده میشد تغییر داد. بیشترین مجاهدین قناعت نمودند که پیروزی نظامی در کوتاه مدت فاقد دور نما است. گروه های بیشتر و بیشتر مجاهدین به پروسه مصالحه ملی رئیس جمهور نجیب الله پیوستند. بعضی از آنها سلاحهای شان را بر زمین گذاشتند و یا در کنار دولت قرار گرفتند. در نتیجه کاهش شدید انگیزه های جنگ بعد از حمله جلال آباد فعالیت های نظامی مجاهدین بطور چشم گیری تقلیل یافت. بعضی از آنها مانند دو تنظیم طرفدار شاه، صبغت الله مجددی و پیر گیلانی مواضع انعطاف پذیری برگزیدند.

پس از خروج قوت های اتحاد شوروی با وجود که قوت های مجاهدین برای تسخیر جلال آباد جنگیدند اما نتیجه گیری شان چنین بود که در یک شکست افتضاح آمیز در جریان محاصره، دانستند که مجاهدین بمثابة یک نیروی چریکی شانس آنرا ندارند که حتی به کمک نظامی خارجی در برابر قوتهای منظم به پیروزی دست یابند

موخذ و منابع :

الف: مصاحبه ها و اخذ یادداشت ها از فرماندهان شرکت کننده در جنگ جلال آباد.

V. Literature :

1. / AITKINS, Matthieu, "State of the Taliban and the Future of Afghanistan", Secret/Re. ISAF, 9 March 2013

www.gq.com/news-politics/big/nato-report-state-of-taliban-afghanistan

BLURNS, John F. , "Afghanistan Says Airport is Reopened as Battle for Eastern City Continues, New York Times, 1989. márcus

توره کرښه / ۳۲۷

[www. newyorktimes. com/1989/03/11/world/afghanistan-says-airport-is-reopened-as-battle-for-eastern-city-continues.html?pagewanted. 28src](http://www.newyorktimes.com/1989/03/11/world/afghanistan-says-airport-is-reopened-as-battle-for-eastern-city-continues.html?pagewanted=28src)

CORDESMAN, Anthony H, "Afghanistan from 2012-2014. Is A Successful Transition Possible?", Centre for Strategic And International Studies (CSIS), 1, 19 June 2012

1. / DORRONSORO, Gilles, Revolution Unending: Afghanistan from 1979 to the Present, (2005), London: Hurst, 413 o .

2. / GUTMAN, Roy, (2008): How We Missed the Story: Osama Bin Laden, the Taliban and the Hijacking of Afghanistan, United States Institute of Peace Press, Washington, 304. o .

3. / KAPLAN, Robert D. (2001), Soldiers of God: with Islamic Warriors in Afghanistan and Pakistan, Vintage Departures, New York, 347 o .

4. / MARSHALL, Alex (2006): Phased Withdrawal, Conflict Resolution and State Reconstruction, Conflict Research Studies Centre, p. 3 .

[http://www. defac. ac. uk/colleges/csrc/document-listings/ca/06%2829%29AM. pdf](http://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/ca/06%2829%29AM.pdf)

5. / PHILLIPS, Jones, "Winning the Endgame in Afghanistan", Heritage Foundation, May 18, 1992, [www. Greenleft. org/au/nede/23708](http://www.Greenleft.org/au/nede/23708)

6. / REBELS WITHOUT A CASE, [www. pbs. org-newshour-bb-asia-july-dec89/afghanistan_08_29.html](http://www.pbs.org-newshour-bb-asia-july-dec89/afghanistan_08_29.html)

7. / RIEDEL, Bruce, "Comparing the U. S. and Soviet experiences in Afghanistan" CTC Sentinel 2, no. 5 (May 2009)

8. / RUBIN, Barnett R. , *The Fragmentation of Afghanistan*, (2002), New Haven: Yale University Press, 198 o .

9. / STENERSEN, Anne (February 12, 2012), "Mujahidin vs. Communists: Revisiting the battles of Jalalabad and Khost", Paper Presented at COIN in Afghanistan: From the Mughals to the Americans. CSCW Conference, Oslo, Norway, 12-13 February 2012, Security and Defense Policy Research Program, the Royal Norwegian Ministry of Defense, www.prio.no/utility/Download.ashx?x=228

10. / SZAID Abdul Qudúsz, Szaíd, Dzszenrál, Dzsanghá-je Kabul (1371-1375 khursídí,) *Kabuli csaták (1992-96)*, dari nyelven, Aida Orient Books, Bochum, 2009, 391 o. ISBN 978-3-9812502-6-8

11. / THE DEMISE OF THE SOVIET UNION, (1991), Library of Congress, Country Studies

12. / YOUSAF, Mohammed and ADKIN, Mark, (1992) *The Bear Trap: Afghanistan's Untold Story*, Barnsley: Leo Cooper, 243 o .

يادونه: يو شمېر ليکونکي يا ژورنالېستان داسې فکر کوي چې يو څوک دوی ته څه وايي دا به رښتيا وي ولې حقيقت بيا بل ډول وي.

(جنرال نبي عظيمی در آن برهه یکی از نظامیان ارشد دولت کابل بود، بحيث معاون وزیر دفاع و قوماندان گارنیزيون کابل ایفای خدمت میکرد، با آغاز اقدامات جهت ناکامی پلان صلح ملل متحد نقش که به او از سوی نماینده ی ملل متحد آقای بینین سیوان جهت نجات بر نامه صلح ملل متحد از شکست پیشنهاد شد نه تنها نپذیرفت بلکه به جانبداری از توطئه گران ملیشه یی و جهادی تحت رهبری عبدالرشید دوستم و احمد شاه مسعود بر خواست و قطعات نظامی

توره کرينه / ۳۲۹

کابل را به آنها تسليم کرد و مستقيماً فرماندهی جنگ را در کابل به نفع جمعيت اسلامي و بر ضد حزب اسلامي حکمتيار که در بخش های کابل مسلط گردیده بود بدست گرفت، طی حدود سه هفته ی که وی فرماندهی جنگ را «الی آمدن احمد شاه مسعود از چهاریکار بکابل» در دست داشت بقرار تحرير خودش در صفحه (۵۸۴) کتاب اردو و سياست، روزانه یک هزار نفر از شهروندان کابل کشته می شدند. متعاقباً او به هزينه و هديه جمعيت اسلامي به مسکو رفت و مدتی با استفاده ای امتیازی از امکانات و خانه های سفارت دولت اسلامي در مسکو بعداً در تاشکند با امتیازات جنبش ملی رشید دوستم خانه و موثر مدتی زندگی کرد و سال بعد با ویژه رسمی نزد خانواده اش در هلند پناهنده شد. در هلند به اتمام جنایت جنگی تحت تعقيب قرار گرفت و با ترک هلند مجدداً به تاشکند بازگشت و فعلاً در آنجا اقامت دارد.)

برگرفته از متن نوشته ی جنگ جلال آباد:

نویسنده:

داکتر نسرین کتونا:

پيشگفتار:

۱ - نخستین نبرد یک دولت سیکولار با جهاد گران سلفی و القاعده:

پس از تکميل خروج قوت های شوروی در بهار سال ۱۹۸۹ از افغانستان، شورشیان افغان بنام مجاهدین، مقیم در پشاور حملات گسترده ای را بکمک نیروهای مسلح پاکستان، سازمان قهار القاعده تحت رهبری بن لادن، در سه جبهه بالای شهر جلال آباد در شرق افغانستان تدارک دیدند.

این شهر استراتژیک با موقعیت در مسیر شاهراه کابل، تورخم، که پایتخت افغانستان را به پشاور وصل میکند، با دوصدوپنجاه هزار جمعیت، در انبره سومین شهر بزرگ افغانستان بود.

استراتژیی اشغال جلال آباد که در ماه مارچ سال ۱۹۸۹ آغاز یافته بود با حرکات

گسترده، تهاجمی و محاصره که با آتش باری های سنگین، انواع اسلحهٔ ثقیل زمینی و راکت های ضد هوایی بشمول سنگر توأم بود، حدودی چهار ماه با خونباری و ویران گری نداوم یافت، در نهایت در اثر رشادت و جانبازی های قهرمانانهٔ مدافعین جلال آباد و با مدافعهٔ اکتیف، همه قوت های شرکت داشته در آن با شکست مفتضحانهٔ مجاهدین بی پایان رسید.

آموزش ها و نتیجه گیری از جنگ جلال آباد، رهنمودی را بدست می دهد که پس از ۲۰۱۴ م انتظار آن برده میشود.

مهمترین درس که باید مورد توجه قرار گیرد، اینست که جنگ جلال آباد، اولین تهاجم به شیوهٔ جنگ معاصر، از سوی تندروان اسلامی و سازمان القاعده، و نظامیان پاکستان بالای یک دولت سیکولار بود. اگر نتایج، پی آمدها و اهمیت آن در همان موقع از سوی جامعهٔ بین المللی، با عقلانیت مورد تحلیل و تجزیه قرار داده می شد به احتمال قوی حادثهٔ ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، اتفاق نمی افتاد.

پس از جنگ جهانی دوم، جنگ جلال آباد یکی از بزرگترین جنگ ها، در مقیاس جهانی و عظیم ترین محاربهٔ بالستکی در طول تاریخ افغانستان بوده که با عملیات های گسترده و پیچیدهٔ استخباراتی و اطلاعاتی توأم بود.

هم اکنون بحث های در میان کارشناسان نظامی، پیرامون تغییرات کیفی بعد از تکمیل خروج قوت های امریکا، ناتو (ایساف) در تداوم است که سرنوشت افغانستان بعد از ۲۰۱۴ به کجا خواهد انجامید؟ چه تغییرات منطقی شکل خواهد گرفت؟ آیا شورش گران افغان از طریق یک گفتمان ثمر بخش در قدرت سهیم خواهند شد، یا از طریق یک پیروزی نظامی؟ استراتژیی قدرت های نو ظهور چند قطبی، منطقی، و همسایه های افغانستان چه خواهد بود؟ آیا قصد توسعهٔ نفوذ شان را برای تغییر اوضاع دارند؟، همزمان تعهد نظامی بین المللی در افغانستان بی پایان خود نزدیک میشود، ادارهٔ بارک اوباما، از انتقال کامل مسئولیت های امنیت کشور به نیروهای مسلح افغانستان، قبلاً پشتیبانی نموده است.

این بحث هم در استمرار است که آیا مرحلهٔ انتقال مسئولیت ها بسیار قبل از

توره کرنبه / ۲۳۱

وقت نبوده است؟ آیا نیروهای مسلح افغان در برابر شورش گران جهاد گر مقاومت خواهند توانست؟

بیشترین تحلیل گران با ارفاق به این باور اند که قوت های مسلح افغان، توانائی های حفظ ثبات و پتانسیل، مهار کننده ای را برای دفع و طرد، شورش گران، و جلوگیری از عروج جابرا نه ای آنها به قدرت دارا اند.

شماری دیگر از کارشناسان با توهم استدلال می کنند که پس از خروج نیروهای بین المللی از افغانستان، قوت های مسلح دولت، به مواضع، قومی، تباری، و مذهبی که هم اکنون رشد بی سابقه یافته است خواهند لغزید، و از سقوط کشور به پرتگاه خلابی سیاسی و حتی جنگ داخلی، نخواهد توانست جلوگیری بعمل آورد.

نتیجه گیری های جنگ جلال آباد کمک میکند تا وضعیت در یک دورنما، مورد مطالعه قرار داده شود که آیا جهاد گران فعلی با نیروهای مسلح دولت که به آن رژیم دست نشانده اطلاق میکنند، مقابله نظامی را تداوم خواهند بخشید؟ مذاکرات موفقیت آمیز با شورش گران، خروج مصون قطعات بین المللی عناصر کلیدی ثبات پس از جنگ خواهد بود، در سال های اخیر حکومت ایالات متحده آمریکا با گروه شورشی (شورای کویته طالبان) داخل روند مذاکره شده است، آیا شورش گران، افغان دارای یک سازمان مرکزی میباشند؟، آیا رهبران این تحریک ها (طالبان و حزب اسلامی) توانسته اند نفوذ خود را بالای بخش بیشتر گروه های شورشی محلی تامین نمایند؟ در چنین یک حالی مذاکرات با فرماندهان شورشیان بهترین گزینه برای نفوذ بالای گروه های محلی خواهد بود. ولی نمیتواند از گسترش آشوب جهاد گری که ریشه در انگیزه های متنوع بویژه که برخی از انگیزه ها در دستگاه دولتی نهفته است جلوگیری بعمل آورد.

پایداری و تداوم پروسه کنونی، با نیاز به امکانات استخباراتی، و عملیات های نظامی، که فرصت های بقای نظام را میسر می سازد، بستگی به کمک های خارجی دارد، این ها درست مسائلی اند که بایستی از حوادث، و نتایج محاصره و جنگ جلال آباد درس ها و آموزش ها استخراج گردد.

تحلیل و تجزیه حوادث نبرد جلال آباد برای ما « هنگری ها » از ارزشمندی ویژه

ای برخوردار است زیرا بی ثباتی افغانستان و منطقه، ابعاد فرا منطقه ئی داشته، و پی آمد های آن بالای اتحادیه اروپا، و کشور ما، تاثیرات بالقوه خواهد داشت. پی آمد های آن قبل از همه بالای ارتباطات بین المللی، تروریسم فرامنطقوی، جرائم سازمان یافته، قاچاق و تجارت مواد مخدره توسعه فعالیت های استخباراتی، در قاره اروپا، اثر گذار خواهد بود.

در این اواخر گروه های شورشی جهاد گر مانند سال ۱۹۸۹ با نیرو های منظم روبرو میباشند. از همین رو بازنگری تجارب جنگ جلال آباد و آموزش های آن برای فهم بهتری ماهیت جنگ های گوریلائی و سازماندهی عملیات های ضد شورشی، برای تدوین یک نقشه ممد و مفید برای آینده از اهمیت اساسی برخوردار است.

روایت های جنگ جلال آباد که بر منابع محدودی استوار است، در نوشته دگروال یوسف، بارنت رویین درون شورو اشتنن سین و مصطفی حامد، پیش از آنکه صبغه تحلیلی داشته باشند، بگونه توصیفی نگاشته شده است.

۲- جنگ جلال آباد:

A- عملیات های استخباراتی و تبلیغاتی:

پس از تکمیل خروج نیرو های شوروی، مراجع استخباراتی ایالات متحده امریکا، به این تصور بودند که دولت داکتر نجیب الله طی سه الی شش ماه آینده، سقوط خواهد کرد. از همین رو در جلسه سری مورخ ۹ فبروری ۱۹۸۹ شورای امنیت ملی ایالات متحده، به جورج بوش، مبنی بر تداوم کمک های امریکا به مجاهدین افغان مشوره ارایه شده بود. اما در عین حال رژیم چپ گرای افغانستان علی الرغم آنکه، کمک های مالی و نظامی اتحاد شوروی از اول ماه جنوری ۱۹۸۹م برایش قطع گردیده بود، از مورال بلند و ذخایر، مادی و نظامی گسترده ای بهره مند بود. با حضور پر توانش در صحنه هیچ علائمی مبنی بر سقوط آن بمشاهده نمی رسید.

کمیت قوت های مسلح افغان در آن مقطع به استثنای ملیشه های قومی حدود ۲۵۰ تا ۲۶۰ هزار نفر را تشکیل داده بود. فاکتور قابل توجه این است که نیروهای

توره کرنبه / ۲۳۳

مسلح، منجمله نیروهای هوایی و مدافعه هوایی آن از لحاظ داشتن تجارب رزمی و آگاهی سیاسی ضد جهادی، در مقایسه با نیروهای مسلح منطقه بخصوص پاکستان و ایران از کیفیت قابل توجهی برخوردار بود. خروج قوت های شوروی در پنجم فبروری ۱۹۸۹ پایان پذیرفت، برخلاف انتظارات غرب، قوای مسلح افغان نه تنها به فرار و فروپاشی مواجه نگردید بلکه روی پاهای خودش ایستاد، و وضع روحی، و مورالی اش را ارتقا داد. و مردم افغانستان آنرا یک نیروی دست نشانده ندانسته، حافظ منافع ملی تصور می نمودند.

پس از خروج قوای شوروی، ایالات متحده امریکا و پاکستان نه تنها کمک های شان را به مجاهدین پایان نداده، بلکه حمایت شان را تشدید بخشیده بودند. استمرار چنین وضعی، عدم موازنه ی قدرت را بمیان آورده بود. حکومت داکتر نجیب الله برای جبران وضع با تعقیب سیاست پیچیده ی (مصالحه ملی) در صدد آن گردیده بود، تا پروتوکول و موافقه های را با فرماندهان محلی ؟ به انجام برساند، این سیاست نقش مؤثر خود را بر جا گذاشت، تا نیمه دوم سال ۱۹۸۸، استراتیژی پاکستان مبنی بر راکت باران شهر ها، و پایتخت، و مصروف سازی نیروهای دولتی، از موثریت چندانی برخوردار نبود، اداره استخبارات نظامی پاکستان آی اس آی، هیچ یک از فرماندهان محلی را برای حمله بالای دیگر نقاط کشور، جهت انحراف توجه دولت داکتر نجیب الله از جلال آباد و تقسیم نیروهایش به استقامت های دیگر مجبور گردانده نتوانست. اما دولت کابل، در کشاندن فرماندهان محلی بیک موقف بی طرفی و کسب توافق آنها مبنی بر عدم تعرض بر قوای دولتی و باز نگه داشتن شاهراه ها تا حدودی موفق گردیده بود.

حکومت ایالات متحده امریکا باز هم بالای پیروزی نظامی تاکید می ورزید، یکی از انگیزه های که او را خشمگین ساخته بود، این بود که گروه های بزرگ، از شورشیان جهاد گر به دولت تسلیم شده یا پروتوکول های موقت با دولت کابل امضا نموده بودند. در آزمون حدود ده هزار نفر شورشیان (مجاهدین) با تغییر مواضع شان به (مصالحه ملی) پیوسته و بیش از ده هزار دیگر در حال مذاکره با دولت بودند، که یکی از دلائل حمله بالای جلال آباد جلوگیری از

توره کرينه / ۲۳۴

تداوم همين پروسه، (پيوستن شور شيان) به دولت بود. مليشای قبائلی در سال ۱۹۸۸ منحل گردیدند، اما شماری از آنها بعنوان ريزرف استراتژیک دولت باقی ماندند، که نيرومند ترين آنها مليشه های (ازبک جوزجانی) بود که بر اساس فاکتور های قومی، و محلی متشکل گردیده و در چوکات جز و تام بزرگ به اسم فرقه ۵۳ دولت بحیث ريزرف استراتژیک رژیم تحت امر مستقیم رئیس جمهور فعالیت میکرد. در سال ۱۹۸۹ قوت های مسلح دولت افغانستان و مليشه های طرفدار آن دارای سلاح و وسائط ذیل بودند.

۱	تانک های T-55 - T-۵۲	۱۵۶۸
۲	BMP	۵۰۰
۳	BTR, BRDM	۸۲۸
۴	وسائط نقلیه	۲۹۰۰۰
۵	توپ های مختلف	۴۸۸۰

جت های جنگی:

میک ها	میک ۲۱ و ۲۵- سو ۷ و سو ۲۷	۲۲۰ بال
هلیکوپتر ها	می ۸ و می ۱۷	۱۷۰ بال
طیاره های ترانسپورتی	ان ۲۶-۳۲-۱۲	۶۰ بال

جمعاً ۴۵۰ بال طیارات فعال، مورد استفاده قرار داشت. ذخایر راکتی مدافعه هوایی و زمینی (راکت های پیچورا و دو وینا، سکاد، لونا، بشمول اوراگان، به بیش از ۵۰۰ فیر میرسید. بعد از خروج قطعات شوروی، آنده مشاورین شوروی که در قطعات قوای مسلح و ارگانهای دولت حضور داشتند به تدریج افغانستان را ترک نموده بودند. در چنین یک حالی بزرگترین ريزرف ها و ثروت دفاعی رژیم را کادر های مسلکی

توره کرنبه / ۲۳۵

و تخصصی آن که در نبرد های یک دهه با سلفی های جهاد گر و القاعده آبدیده گردیده بودند، تشکیل داده بود که با وفاداری به میهن در قوت های مسلح ایفای خدمت می نمودند.

بی نظیر بوتو، صدراعظم پاکستان، رابرت اوکلی (Robert Boaklez) سفیر ایالات متحده امریکا در اسلام آباد، تصمیم اتخاذ نموده بودند که بخاطر تصرف جلال آباد، از پراگنده گی، و افتراق مسلط، در میان گروه های مجاهدین، و القاعده جلوگیری بعمل آورده، با بسیج همگانی، فروپاشی و سقوط رژیم کابل را تسریع نمایند. بعد از تکمیل خروج نیروهای شوروی، استراتژی ایالات متحده امریکا در برابر افغانستان تغییر نکرده، به پیروزی مجاهدین و القاعده از طریق نظامی اسرار می ورزید، امریکا و پاکستان تصور میکردند که با سقوط جلال آباد، کابل پایتخت افغانستان مانند یک میوه پخته بدست شان خواهد افتاد، آنها در اتخاذ تصمیم، فرماندهان و رهبران مجاهدین را شرکت نمیدادند، یکی از با نفوذ ترین فرماندهان مجاهدین به این نظر بود که از محاصره جلال آباد، کدام موفقیتی بدست نخواهد آمد، بآن مخالفت می ورزید، ولی هم امریکائی ها و هم پاکستانی ها خواستار پیروزی نظامی بودند. و با تصرف شهر جلال آباد، امریکائی ها خواسته بودند. آخرین خنجر را بر بدن زخمی امپراطوری شوروی فرود آورده با سقوط دادن متحد افغانش تحقیرش نمایند. در حکومت موقت مجاهدین که به مهندسی پاکستان در ماه دسامبر ۱۹۸۸ در وجود حکمتیار بحیث صدراعظم و سیاف وزیر خارجه ایجاد گردید، جلال آباد بحیث پایتخت آن در نظر گرفته شده بود. این حکومت موقت از هفت تنظیم مقیم پشاور (بدون شرکت هشت تنظیم شیعه افغان که در ایران فعال بودند) تشکیل گردیده، و در خدمت منافع پاکستان قرار داشتند.

سازماندهی حمله بر جلال آباد بر عهده اداره پرقدرت استخبارات نظامی پاکستان آی اس آی گذاشته شده بود شعبات استخبارات سعودی هم که تحت سرپرستی شاهزاده طارق بن فیصل وزیر امنیت و استخبارات آن کشور فعالیت میکرد. بگونه گسترده فعال بود. قبل از عملیات های، استخباراتی، اقدامات گسترده اوبراتیفی توأم با عملیات های (disinformation) و نفوذ دادن،

اجنت ها به حریم قدرت دولتی جلال آباد و خریداری و وفاداری آنها، تطمیع و پرداخت رشوه در جریان افتاده بود. محراق، شایعات تبلیغاتی، معطوف بیک مسئله گردیده بود که گویا رئیس جمهور داکتر نجیب الله با مجاهدین توافق نموده است که جلال آباد را برایشان تسلیم میدهد. پخش چنین شایعاتی، بر ذهنیت ها رخنه نموده و تاثیرات منفی را در عملکرد های افراد رهبری دولتی بوجود آورده بود.

در آن برش زمانی ولایت ننگرهار بوسیله شورای پنج نفری دفاعی رهبری میگردید، اعضای آن را هر یک (وکیل محمد اعظم والی ولایت، سرفراز مومند منشی شورای ولایتی حزب وطن جنرال بارکزی قوماندان قول اردوی نمبر یک، (۱) جنرال محمد عمر معلم رئیس امنیت دولتی (۲)، جنرال نوبهاری قوماندان سرحدی، جنرال رسول جبارخیل قوماندان خاندوی (پلیس) تشکیل داده بود. وکیل محمد اعظم شینواری با سابقه عضویت در حزب اسلامی خالص، یکی از تنظیم های هفت گانه مجاهدین، مقیم پشاور که با پذیرش سیاست مصالحه ملی، به دولت پیوسته بود، در ماه فبروری مجدداً به مجاهدین پیوست، ملیشه های قومی تحت فرماندهی جنرال نوبهاری نیز دستخوش توطئه ها، و رشوت گردیده، متفرق گردیدند، که یک نوع بی ثباتی را به نمایش گذاشته بود.

۲- سازماندهی دفاع از جلال آباد:

استراتیژی دفاع از جلال آباد، اجرای طیف وسیع وظایف و اقدامات را مطالبه کرده بود.

۱- قوماندانی اعلی قوای مسلح تحت رهبری داکتر نجیب الله، رئیس جمهور و معاونیت جنرال محمد رفیع، دفاع از جلال آباد را که دروازه شرقی کشور همسرحد با پاکستان محسوب میشد. یکی از وظائف مبرم خود برشمرده بود. گسترده گی وظائف که باید انجام می شد، بار سنگینی را بر دوش طیف وسیع منسوبان و کادر های فرماندهی گذاشته بود، گسیل و جابجائی افسران با مهارت های مسلکی، و اعزام کادر های مجرب و متخصص به وظائف دفاعی در سمت و سوی جنگ جلال آباد و تقسیم وظائف، بر سودمندی و ثمر بخشی فعالیت ها افزوده بود.

توره کرينه/ ۲۳۷

اعزام گروپ های افسران، مجرب و کارکشته، از ارگانهای نظامی و سیاسی به جلال آباد توجه به ارتقای احضارات محاربوی و سیاسی و روحیه و مورال منسوبان و ارایه کمک از سوی آنها به فرارگاه ها، در خطوط مقدم جبهه، و بذل کمک های گسترده به مردم و ارگان های ملکی، اکمال قطعات از لحاظ پرسنل، مهمات و مواد لوژستیکی رفع مشکلات و نواقص، بازدید و مراقبت از پرسنل، از دلچسپی های قوماندانی اعلی قوای مسلح محسوب گردیده بود.

تقویت پتانسیل جبهه بو ظایف مبرم فرارگاه های وزارت های دفاع، داخله، و امنیت دولتی تبدیل شده بود، ریاست اپراسیون وزارت دفاع تحت رهبری جنرال محمد انور معروف به «استاد» یکی از نخبگان مجرب نظامی و معاونینش جنرالان محمد اسماعیل وردک و جنرال عبیدالله جبهه جنگ را با فعالیت های راهبردی تحت مواظبت قرار داده بودند.

باز نگه داشتن شاهراه کابل، جلال آباد که شاه رگ اکملات، مهمات و مواد مادی جبهه پنداشته میشد، این شاهراه که از کابل آغاز، با عبور از شهر جلال آباد به پشاور، جائیکه تنظیم های هفت گانه مجاهدین و فرارگاه های سازمان مخوف القاعده قرار داشت، میرسید. دریای کابل که در مسیرش به روز خروشان مبدل میشود، با عبور از جلال آباد، مسیر خود را در خاک پاکستان پیموده در ساحة اتک با دریای سند یکجا میگردد. وجود هر دو، دریا و شاهراه به جلال آباد اهمیت ژئوپولوتیک بخشیده است.

بازنگهداشتن شاهراه کابل جلال آباد برای دولت، یکی از پیش شرط های پیروزی محسوب میگردد. به این منظور گروپ اوپراتیوی، متشکل از کار آگاهان نظامی در سروبی تحت امر جنرال گلرنگ که وظیفه بازنگهداشتن شاهراه مذکور را، که فرقه های ۶۰ و ۹ پیاده در آن مستقر بود، ایفا میکرد. بخش کابل تا سروبی این شاهراه را، فرقه ۶۰ تحت قوماندۀ جنرال فقیر محمد، (۳) محافظت میکرد. بخش از سروبی تا درونته و جلال آباد را فرقه ۹ تحت فرماندهی جنرال زمان وزیري که از کنرها به آنجا آورده شده بود، تحت محافظت داشت.

جنرال سید عبدالقدوس سید (۴) کار گذار ارشد نظامی در شورای مرکزی

حزب وطن، در آستانه جنگ جلال آباد، آوانیکه نبرد های شدید جهت مسدود نگه داشتن شاهراه از سوی گروههای مختلف جهادی، القاعده و آی اس آی در استمرار بود، و در آنجا زخمی گردیده، در کتابش تحت عنوان (جنگ های کابل) اهمیت استراتژیک این شاهراه را مورد بحث قرار داده، و همچنان دلایلی را که چرا؟ احمد شاه مسعود یکی از فرماندهان جمعیت اسلامی، در مسدود کردن آن سهم نگرفت به بررسی گرفته است، در واقع این موضوعی شگرفی است که در آثار و نوشته های دیگران بچشم نمی خورد.

۳ - ولایت نغمان با موقعیت در شمال جلال آباد که یک بخش شاهراه کابل، تورخم از آن عبور میکند در جنگ جلال آباد دارای اهمیت استثنائی بود. تأمین امنیت ولایت نغمان را در انبره شورای دفاع ولایت که منشی آن شفیق الله توده ای (۵) منشی شورای ولایتی حزب وطن بود، با قطعات پولیس، امنیت دولتی، سپاهیان حزبی، حزب وطن، و گروههای دفاع خودی بعهدہ داشتند، علی الرغم فشار های متراکم، گروههای جهادی، سلفی و القاعده، نغمان به همت مدافعین آن تا به آخر در دست دولت افغانستان باقی ماند. اگر احتمالاً نغمان بدست گروههای مجاهدین تسخیر میشد، در آنصورت خنجر برنده ای از شمال بر پیکر جلال آباد فرود می آمد، و دفاع از جلال آباد را بمشکلات مواجه میکرد.

۴ - دفاع از جلال آباد:

وظیفه دفاع از جلال آباد به فرقه ۱۱ مربوط قول اردوی نمبر یک و ریاست امنیت دولتی، قوای پولیس، لوای سرحدی، محول گردیده بود، و در آن برش زمانی جنرال بارکزی، فرماندهی قول اردوی نمبر یک، و جنرال محمد عمر معلم، ریاست امنیت دولتی، و جنرال قیام الدین قوای سرحدی، و جنرال قاسم برهانی (۷) فرماندهی قوای پولیس را برعهده داشتند.

با افزایش تحركات، و تقرب گروه های جهادی و القاعده، و پاکستانی، در اطراف دور دست شهر، جهت اشغال شهر جلال آباد، دولت نیز به اقدامات نظامی جهت دفاع جلال آباد، متوسل گردیده بود. در نخستین اقدام قطعات کمکی، مانند لوای ۳۷ کماندو، تحت رهبری جنرال اسدالله، و لوای گارد تحت

توره کرنبه / ۲۳۹

فرماندهی جنرال رحمت الله رووفی، و یک گردان دو نیم هزار نفری سپاهیان دفاع وطن را تحت اداره نواحی حزبی حزب وطن و حدود پانصد نفر افراد ملیشه ئی را تحت قوماندۀ، رسول قهرمان به جلال آباد اعزام کرد، و جمع قطعات را از لحاظ مهمات، و مواد مادی، اکمال، و در دفاع از جلال آباد بسیج کرد.

دوم- به سوق اداره واحد، قطعات مدافع جلال آباد توجه مبذول کرد و نظامیان ارشد از قرارگاه وزارت دفاع را بگونه متناوب به فرماندهی جبهه جنگ گسیل کرد، درین روند بار اول جنرال عبدالغفور خان (۸) معاون لوی درستیز که در جابجائی قطعات، ایجاد سیستم های مؤثر مدافعه، تاسیس ارتباطات و تشریک مساعی قطعات، بازنگهداشتن شاهراه جلال آباد - کابل بسیج همگانی ادارات ملکی در دفاع از شهر، و ارایه خدمات اجتماعی به مردم و وظائف قابل ستایش را انجام داد 'متعاقباً در مرحله بعدی، جنرال آصف دلاور (۹) لوی درستیز را که در سازماندهی دفاع شهر، و ارتقای احضارات محاروبی پرسنل و شرکت مستقیم در خطوط اول محاربه با قاطعیت درخشید و در دور بعدی جنرال محمد نبی عظیمی (۱۰) معاون وزیر دفاع را به فرماندهی جبهه فرستاد، وی نیز در ارتقای نقش قرارگاه در انسجام امور محاروبی و سوق اداره قوت ها و مدافعه اکتیف مساعی بخرج داد. همچنان جنرال محمد هاشم قاهر (۱۱) که کرسی ریاست تعلیم و تربیه را به عهده داشت در مقاطعی از جنگ بحیث رئیس ارکان جبهه گسیل کرد. وی بحیث یک کار آگاه نظامی در سوق اداره قوت ها، ایجاد مدافعه اکتیف و برقراری سیستم آتش و حضور مستقیم در خطوط اول جبهه جنگ و بسیج قرارگاه ها و پرسنل در دفع و طرد مهاجمین نقش آفرید. جنرال محمد ظاهر سوله مل (۱۲) رئیس ارکان قوماندانی عمومی توپچی وزارت دفاع نیز بحیث ریس ارکان جبهه به جلال آباد فرستاده شده بود او و جنرال محمد اسماعیل وردک (۱۳) هر دو بحیث متخصصان خبره ای نظامی، در سوق اداره و مؤثریت آتش های توپچی و کوبیدن مواضع و خطوط تهاجمی یورش گران نقش ویژه ایفا کردند.

تحکیم اداره ملکی شهر جلال آباد نیز مورد توجه قوماندانی اعلی قوای مسلح

قرار گرفته بود، مانوکی منگل (۱۴) بحیث والی و منشی شورای ولایتی حزب دموکراتیک خلق افغانستان، عبدالملین مبین معاون کمیته ولایتی ننگرهار بعداً معاون شعبه تشکیلات حزب شد (۱۵) بحیث معاون وی قبل از آغاز جنگ بر جلال آباد فرستاده شده بودند.

سطح بازخواست و مطالبات در همه مراحل جنگ، قرارگاه و فرماندهان قطعات و ارگان ها ارتقا داده شده بود، شخص رئیس جمهور داکتر نجیب الله گزارشات جبهه جنگ را ساعت به ساعت شبانه روزی استماع و شخصاً تدابیر و اقدامات را هدایت و آنرا کنترل میکرد.

۲۰ کیلومتر دورتر از شهر، خطوط دفاعی بوسیله خندق ها، خندق های ارتباط، موانع سیم خاردار و تحکیمات انجنیری، و نقاط تلاشی برج های ترصد تحکیم یافته بود.

قطعات دافع هوا در جوار میدان هوایی داخل موضع آتش گردیده بودند، یکی از مواضع پرتاب راکت لونا در نزدیکی میدان هوایی قرار داشت، حین حمله مهاجمین، سلاح مذکور به خطوط عقبی به منطقه سروبی عقب کشیده شد. مدافعین جلال آباد از سلاح داخل تشکیل خود، توپ ها هاوانها، تانک ها، BM21، BM14، اوراگان که در مجموع ساخت شوروی بود استفاده می نمودند.

در دفاع از جلال آباد مردم شهر مفرزه های حزبی، سپاهیان وطن، کارمندان دولتی، استادان، و محصلین دانشگاهها، کارگران فابریکات، سهم بسیار فعال سهم (شیر) را انجام داده بودند، و در مجموع نیروهای مسلح، از حمایت بی دریغ شهروندان ملکی بهره مند بودند..

پا نویس های بخش اول :

من نویسنده مقاله، نسرین کتونا شهروند کشور هنگری، دوکتور علوم نظامی، شرق شناس، سابقه کار دیپلماتیک طولانی در کشور های آسیایی و عضو هیأت ملل متحد طی سالهای نودم در حل قضیه افغانستان، مولف چند جلد کتاب و صد ها مقاله در مطبوعات به زبانهای مجاری و انگلیسی و روسی میباشم،

توره کرشه / ۳۴۱

شیفتگی ام به زبانهای پشتو و دری انگیزه ان گردید که این مقاله را که به جایزه اکادمی علوم نظامی کشورم نایل گردیده است، با اختصار ترجمه نموده و ارایه دهم.

۱-- جنرال بارکزی در تهاجم اول گروه های سلفی و القاعده و عساکر پاکستانی که تا نزدیکی های میدان هوایی را تحت اشغال در آورده بودند او بخاطر دفع و طرد مهاجمین با قاطعیت و جسورانه به بسیج سربازانش پرداخت و تعرض مهاجمین را به قیمت جانش عقب زده و آنها را متواری گرداند. با مرگ او جلال آباد یکی از مدافعان دلیرش را از دست داد.

۲-- محمد عمر معلم فعلا در دانمارک مهاجر است.

۳-- جنرال فقیر محمد زنده گی مهاجرت را در ناروی سپری میکند.

۴- سید قدوس سید در آلمان مهاجر است.

۵-- توده ای در هلند مهاجر است. فعلا وفات شوی

۷-- جنرال قاسم برهانی در دانمارک مهاجر است.

۸-- جنرال غفور خان در کابل وفات کرده است.

۹-- جنرال آصف دلاور با شکست پلان صلح سازمان ملل در اوایل سال ۱۳۷۱ خ بوسیله ی ائتلاف جهادی و ملیشه ی شمال ورود آنها به کابل و در تسلیمی قطعات نظامی کابل بیک جناح مجاهدین جمعیت اسلامی (۱) حمد شاه مسعود و برهان الدین ربانی (نقش آفرید و از آن به بعد حدود دو سال در کنار لشکر مسعود بر ضد حزب اسلامی حکمتیار جنگید که تلفات و ویران گری آن چشمگیر است و بعد ها در حکومت دوم مجاهدین بعد از سال ۲۰۰۱ با در یافت پاداش بحیث سفیر جمهوری اسلامی در کشور اوکراین کار کرد و فعلا در خارج از کشور است.

۱۰- جنرال نبی عظیمی در آن برهه یکی از نظامیان ارشد دولت کابل بود، بحیث معاون وزیر دفاع و قوماندان گارنیزون کابل ایفای خدمت میکرد، با آغاز اقدامات جهت ناکامی پلان صلح ملل متحد نقش که به او از سوی نماینده ی ملل متحد آقای بینین سیوان جهت نجات بر نامه صلح ملل متحد از شکست پیشنهاد شد نه تنها نپذیرفت بلکه به جانبداری از توطئه گران ملیشه ی و جهادی

تحت رهبري عبدالرشيد دوستم و احمد شاه مسعود بر خواست و قطعات نظامي کابل را به آنها تسليم کرد و مستقيماً فرماندهي جنگ را در کابل به نفع جمعيت اسلامي و بر ضد حزب اسلامي حکمتيار که در بخش هاي کابل مسلط گرديده بود بدست گرفت، طی حدود سه هفته ي که وی فرماندهي جنگ را «الی آمدن احمد شاه مسعود از چهاریکار بکابل» در دست داشت بقرار تحرير خودش در صفحه (۵۸۴) کتاب اردو و سياست، روزانه یک هزار نفر از شهروندان کابل کشته می شدند. متعاقباً او به هزينه و هديه جمعيت اسلامي به مسکو رفت و مدتی با استفاده ای امتیازي از امکانات و خانه های سفارت دولت اسلامي در مسکو بعداً در تاشکند با امتیازات جنبش ملی رشيد دوستم خانه و موتر مدتی زندگي کرد و سال بعد با ویزه رسمی نزد خانواده اش در هلند پناهنده شد. در هلند به اتهام جنايت جنگي تحت تعقيب قرار گرفت و با ترک هلند مجدداً به تاشکند بازگشت و فعلاً در آنجا اقامت دارد.

۱۱- جنرال محمد هاشم قاهر مقیم آلمان است.

۱۲- جنرال ظاهر سوله مل بوسيله طالبان کشته شد.

۱۳- جنرال اسماعیل وردک فعلاً در روسيه مهاجر است.

۱۴- داکتر مانوکی منگل در ناروی زندگي مهاجرت را سپری میکند.

۱۵- عبدالمبین مبین فعلاً در ډنمارک اقامت دارد.

ختم بخش اول. ۱۵ می، بوداپست

د پورتنی لیکنې د ځینو ناسمو مالوماتو سمونه:

د لیکوالې لخواه د جلال اباد پر جنگ د شوې لیکنې د ځینو برخو سره موافق یم، خو یو شمېر ناسم مالومات په کې لیدل کېږي، کېدای شي لیکوالې کوم کس نه راپور ترلاسه کړی وي چې په دې تاریخي لویه غمجنه پېښه کې یې خپله حضور نه درلود او یا به د کوم طرف په پلوی خبرې کوي. له دې پرته خو لیکوالې پوره زحمت باسلی او په دې هکله یې پوره حقایق لیکلي. زه له نوموړې څخه مننه کوم او په لاندې ډول د مطالبو د سمولو کوښښ کوم. داکتر نسرین کتونا د لیکنې په مخکېنیو کرښو کې لیکلي چې د قول اردو قرارگاه د

توره کرښه/۳۴۳

ثمرخېلو په قریه کې ځای پر ځای وه، دا سمه نه ده هلته ۱۱ پلې فرقه ځای کړل شوې وه، خپله قولې اردو د هوایي ډگر لویډیزه څنډه کې وه. لیکوالې بل ځای کې لیکلي دي چې ۴ د مارچ ۱۹۹۰ز کال د دفاع وزیر شهنواز تڼي د دموکراتیک خلق د یو شمېر ناراضیانو سره د حزب اسلامي حکمتیار او رباني جمعت په مرسته ناکامه کودتا وکړه، دا سمه نه ده. اصلي واقعیت دا وو چې کله د ډاکتر نجیب الله لخوا (خاد) د ملي اردو ۷۰ تنه لوړ رتبه خلقي جنرالان په دې تور ونيول چې د حکمتیار سره اړیکې لري، د دفاع وزیر شاه نواز تڼی چې د دفاع وزیر او د گوند د سیاسي بیرو غړی وو.

هغه له جمهور رئیس ډاکتر نجیب الله وغوښتل چې د اردو جنرالانو د نیول کېدو لامل څه دی؟ جمهور رئیس ورته وویل دا کسان د گلبدین حکمتیار د حزب اسلامي سره اړیکې لري، موږ پوره اسناد او شواهد لرو ځکه مو دا کسان نیولي دي. د دفاع وزیر ته ځواب د منلو نه وو، د دفاع وزیر ورته وویل که دا رښتیا وی ما به تاسو سره منلی وی. خو دا خبره زما او د جنرالانو حیثیت او مقام ته زیان رسوي. ولې ډاکتر نجیب د ده خبرو ته توجه ونه کړه. شهنواز تڼي وړاندیز وکړ چې جنرالان گناه نه لري او باید ژر را خوشې شي، لیکن چا غوږ هم ونه پراوه، یوازې یې ویل، موږ کاپي اسناد لرو چې دوی د گلبدین حکمتیار د حزب سره اړیکې لري. دفاع وزیر ټینګار وکړ چې ماته د اتهام اسناد ښکاره کړئ، خو دا کار ونه شو.

آخر وزیر د گوند سره دا ستونزه شریکه کړه، گوندي مشران د دې ستونزې د هوارۍ لپاره څو ځله د جمهور رئیس ډاکتر نجیب الله احمدزي سره ملاقاتونه وکړل خو پایله یې نه درلوده. د شوروي سفير ته وویل شول، هغه شهنواز تڼی او ډاکتر نجیب الله د نجیب الله په کور کې سره پخلا کړل، درې تنه جنرالان راخوشې کړه او نور پاتې شول.

داسې مالومیدل چې شوروي حکومت پلان درلوده چې ستونزه نوره هم زیاته شي. شهنواز تڼي ته به یې ویل ته په حقه یې او ډاکتر نجیب الله ته به ویل ته خو اعلی سرقومندان او جمهور رئیس یې، شهنواز تڼی څوک دی چې دا ډول وړاندیزونه کوي. په پایله کې د شهنواز تڼي په لاس ۵ وړاندیزونه جمهور رئیس

ډاکټر نجیب الله ته وسپارل شول .

اول وړاندیز دا وو چی - بندیان چی د گوند سره تړاو لري، باید خوشې شي، د دینمن سره مو ملي روغه جوړه اعلان کړې ولې گوند کې هغه گوندیان چی کلونه کلونه یې د وطن په دفاع کې سرښندنې کړي په یوه نوم او بل نوم زندان ته کښوي، دا عادلانه نه ده .

دویم وړاندیز - د گارد ټول پرسونل باید د دفاع وزارت په چوکاټ کې شامل شي، یوازی ستا د گارد شمېر ۴۰ زره تنه دی، د گارد هر سرباز د دفاع وزارت د جنرال سره سم امتیاز اخلي، دا توپیري چلند باید پای ومومي .

درېیم وړاندیز - په دولت کې ناوړه فسادگر خلک را دننه شوي باید تصفیه شي .
خلورم وړاندیز - موسسې کنټرې را په دې خوا کلونه تېر شول خو څه گوند جلا شو، بیا نوي وحدتونه وشول، سیاسي واک مو تر لاسه کړ خو گوندي مشران تېر شول، اوس چې تاسو د گوند نوی رهبر یاست، د گوند کنکره باید راوبلل شي . په سیاسي حاکمیت کې مور یوه منتخبه کنکره نه شو رابللی ؟

پنځم وړاندیز - د حفیظ الله امین په نوم نیول شوی او هغه ۷۰ تنه افسران چې د خاد له خوا په دې نوم چې دوی د گلبدین حکمتیار سره اړیکې لري راخلاص شي . د شهنواز تڼي سره په نظامي برخورد کې هېڅکله رباني یا حکمتیار مرسته نه ده کړې او نه چا غوښتل چې نظامي عمل دې وشي، په دې کار کې خپله جمهور ریس ډاکټر نجیب الله ملامتي لري .

نسرین کتونوا بل ځای کې لیکلي چې د ننگرهار والي محمد اعظم شینواری د روغې جوړې سیاست سره مل شو، خو بیا د فبروري میاشت کې مجاهدینو سره یو ځای شو، تر کومه چې ما مالومات کړي دا کار ابدآ نه دی شوی .

نسرین کتونوا بله برخه کې لیکلي چې قومي ملېشې د نوبهاري تر مشرۍ لاندې د توطیو او رشوت خوړلو له امله تیت شوی . حقیقت داسې نه وو بلکې ما مخکې وویل چې د شینوارو ملېشې د والي اعظم خان سره د پخواني اختلافونو له امله مخ واړوو، نور پر ځای پاتې وه د مومند د ملېشو خبره .

هغوی د افضل لودین په وخت کې چی د ختیځ زون تنظیمه رئیس وو، په گوشته او کامې ولسوالیو کې یې دفاع کوله . کله چی د ملېشو قومندان جنرال

توره کرښه / ۳۴۵

مومند د خاد رياست مرستيال شکور لخوا د جنرال لودين په دفتر کې تر گيلو او لفظي شخړو وروسته وواژه، د مومند ورور فريد مومند چې اوس د ولسي جرگې غړی دی د ملبشو په زور د لودين له دفتره د خاد رياست مرستيال شکور خان وويست او مړ يې کړ.

لودين اوس د جمهور رئيس محمد اشرف غني احمدزي نظامي ستر سلاکار دی. د جلال آباد په جنگ کې د دفاع وزارت د لومړي مرستيال محمد نبي عظيمي او محمد اصف دلاور رول تر ټولو کمزوری وو، هېڅکله دوی د محاربې اول خط ته نه دي تللي، دوی دواړه د کمزوري مديريت له امله د دفاع وزير لخوا د جلال آباد له جنگ څخه کابل ته واستول شول. عبدالمبين مبین د ننگرهار د ولايتي کميټې مرستيال او د ماڼوکي منگل سره يو ځای يې کار کاوه. کله چې د شهنواز تڼي او ډاکتر نجيب الله ستونزه ختمه شوه ماڼوکي منگل د دفاع وزارت د سياسي چارو رئيس او عبدالمبين مبین د گوند د تشکيلاتو مرستيال شو.

يو بل ځای کې کتونا ليکلي چې د قول اوږدو قومندان بارکزی په جبهه کې د دښمن لخوا ووژل شو، دا منم چې جنرال بارکزی ښه محاربي افسر وو خو د هغه د وژلو داستان داسې وو چې کله د ۱۱مې فرقي يو شمېر ټانکونو شاته تگ پيل کړ، د هوايي ډگر خوا ته راتلل، دې وخت کې جنرال بارکزی د خپل ياور سره په زړې پوښ کې د سراچې پله ته ورغلی وو. جنرال بارکزي هڅه کوله چې د شاتگ مخه ونيسي خو چا د ده خبره نه اورېدله. د ده ياور ورته ويلې وه چې قومندان صاحب دښمن را نژدی شولو ټانکونو هم شاتگ وکړ. ده خپل ياور په تفنگچه ټپي کړی وو دده ياور دی سوری سوری کړ. همدا لامل وو چې د ده مرگ ډاکتر نجيب الله پټ کړ او د ياور درک مالوم نه شو. دا د واقعي رښتيني حال وو چې وليکل شو. کوچی ۲۰۱۷۰۴۲۴

د جلال آباد جنگ:

د افغانستان د پخواني حکومت د بهرنيو چارو وزير د افغانستان د خلق د

موکراتیک گوند د مشرتابه غړي عبدالوکیل لیکنه:^۱
ما د کتاب لیکونکي کله چې د عبدالوکیل د بهرنیو چارو د وزیر لیکنه دده په
پنډ کتاب چې نوم یې دی «از پادشاهی مطلقه الی سقوط جمهوری دموکراتیک
افغانستان» ولوست:

زما له آنده دا چې عبدالوکیل د هېواد د بهرني سیاست پالیسمېکر او د گوند له
موهمو مشرانو څخه وو نو دده له لیکنې څخه ما د جلال اباد د خونړي جنگ
په هکله د گوند او دولت د لوړ پوړي چارواکي لیکنه او ارزونه ولوستله، زما له
نظره دا مالومات کاملاً یو طرف او نیمگړي دي، په حقیقت کې زیات کمزوري
دي، غواړم ددې لوړ پوړي پخواني گوندي چارواکي پر لیکنه خپل د نظر ټکي
په سمه توگه لوستونکو ته وړاندې کړم.

دغه مشر چارواکی دا جنگ چې یو سم اعیار شوی منظم د پاکستان د پوځ،
استخباراتو، او د استخباراتو د مشر او ای ایس ای او سي ای په لارښونه او
مرسته د ۲۵۰۰۰ زره مخالفینو لکه عربان، چیچنایان، خپله د پاکستان پوځ افغان
جگړه مارو قوتونو څخه متشکل کړي وو. دې جنگ کې په زرگونو عامو خلکو،
سرتېرو، افسرانو گوندي غړو خپل سرونه په دې تپل شوې کرغېړنه جگړه او دفاع
کې قرباني کړل خو د بهرنیو چارو محترم وزیر عبدالوکیل په بریا کې یوازې د
دفاع وزارت څخه د ستر درستیز محمد اصف دلاور «چې کله یې هم دلاوري
نه ده په ازبات رسولې» او پیلوټ مصطفی اتلان ښودلي دي.

دا ځکه چې دا دواړه د وزیر صاحب د ډلې کسان دي په داسې حال کې چې
د جلال اباد په جنگ کې ستر درستیز د دوه اونیو په تېرولو سره چې یو
کمزوری مدیر وو، دده د کمزورې لارښوونې له امله دښمن زیات پرمختگونه
درلودل، کله مرکز پر دې پوه شو چې دا ښاغلی جنگ باېلي، نو ژر یې مرکز ته
وروغوښت، ده د هېڅ جنگي مدیریت توان او پوهه نه درلوده، د قولې اردو په
قرارگاه کې ناست او د جنگ تماشایې کوله، تر ده وړاندې محمد نبي عظیمي
د دفاع وزارت لومړي مرستیال دنده اخیستې وه چې هغه تر ده بدتر یو ناکام

¹ - ۱۹۸۹ز کال ۵۴ مارچ، ۵۹۹ مخ.

جنرال وو هغه هم کابل ته واستول شو.

د ننگرهار ولسونو، د گوند غړيو، د هغه وخت والي او گوندي منشي ماڼوکي منگل او نور ولايتي چارواکي ددې شاهد دی چې کله دا دواړه د کمزوري مديريت خاوندان مرکز ته واستول شوه، پر خای خپله د دفاع وزير شهناز ټنې، جنرال ظاهر سوله مل د توجي عمومي قومندان، جنرال اسماعيل وردگ او نور راغله د جنگ ټول پلان او طرحه جوړه کړه، د ښار لپاره يې درې کمربندونه جوړ او له مرکز نه اکملات وشول، هوايي بريدونه او زميني عمليات پيل او جنگ وگټل شو.

وزير صاحب په نظامي جنرالانو کې نه يوازې بارکزي د قول اردو قومندانان شهيدان شول بلکې د ۱۱مې فرقي ۸۰ تنه وتلي افسران د فرقي مرستيال، د تويجي غنډ قومندان، د قول اردو مرستيال او د شينواریو گوندي منشي چې د گوند د رهبري غړی وو، د شينواریو لوی ولسوالی د څارندوی قومندان، د ننگرهار د څارندوی قومندان، د ننگرهار د څارندوی سرمامور چنار گلد اوفراتيښي کنډک قومندان، د کوز کنړ گوندي منشي او نور په سلگونو تنه شهيدان شول.

د ۱۱مې فرقي د رهبري مشران لکه قومندان احسان، د محکمې رئیس، نظامي څارنوال او نور د جنگ د سختوالي له امله د جنگ له ډگره تښتېدلي وو خو تاسو ترې یادونه نه وه کړې. په هوايي بريدونو کې شیر زمین او مختار گل پیلوټان شهيدان شول او امين پیلوټ کټاپوټ وکړ په ټپي حالت کې نجات ور کړل شو چې بيا وروسته ورته ډاکتر نجيب الله اتلولي ورکړه، خو وزير صاحب د هغه سربازانو او قومندانانو نومونه ندي یاد کړي کوم چی شپه او ورځ د کابل جلال اباد لاره پرانیستې ساتله.

وزير صاحب په ليکنه کې وايي چې د جلال آباد د جنگ د گټلو په هکله د افغانستان د هغه وخت مشر ډاکتر نجيب الله د شوروي مشرانو څخه مرسته غوښتې وه، ولې شورويانو مرسته ونه کړه.

زما په اند وزير صاحب او ډاکتر نجيب الله په خپل وسلوال پوځ باور نه درلوده، دی زياتوي چې ډاکتر نجيب الله د خپل ځان لپاره د گارد ۴۰ زریز ځواک

جوړ کړ.

وزير صاحب وايي گارد په جلال آباد جنگ کې زيات او کارنده رول درلوده ولې زه وایم گارد يوازې درېيمه لېوا راغلې وه، کانکټرغې تپه ساتله، نور وسلوال ځواک لکه ملي اردو، ملي پوليسو، اتلو گونديانو د ټول ښار کمربند وساتلو او په مېرانه يې دفاع وکړه.

د بهرنيو چارو مخکينی وزير عبدالوکيل:

د خپلو ليکنو په بل ځای کې د دفاع وزير شهنواز تڼي او د جمهور رئيس ډاکټر نجيب الله تر مېنځ ستونزه او د ۱۳۶۸ ال کال د کب ۱۶ د پېښې په اړوند ليکي چې ما د شوروي اتحاد د بهرنيو چارو وزير شوردنازي سره خبرې وکړې چې د دفاع وزارت يو شمېر جنرالان چې شمېر يې «۷۰» تنه وو، د ملي امنيت لخوا نيول شوی پر دوی تور دی چې دا افسران د حزب اسلامي گلبدين حکمتيار سره اړیکې لري، دا افراطي خلقيان غواړي چې پر ډاکټر نجيب الله کودتاه وکړي.

دی وايي چې د شوروي اتحاد د بهرنيو چارو وزير سپارښتنه وکړه چې دا خو د اندېښنې وړ ده، ته بايد ډاکټر نجيب الله ته ووايي دا د نيول شوو کسانو اسناد وگوري، که په رښتيا شواهد موجود وي چې دوی له گلبدين حکمتيار سره اړیکې لري؟ او که دا کار وشي بدې پايلې به ولري، دی زياتوي چې ما د شوردنازي خبرې ډاکټر نجيب الله ته وکړې خو هغه اعتنا ونکړه، دومره يې وويل که بارفيق يعقوبی بگويد، زما په آند سمه خبره خو دا ده چې شورويانو هم د ډاکټر نجيب الله سره همغږي وو چې دوی پلان درلوده چې د گوند تر منځ يې باوري پيدا شي ځکه شورويانو پلان دا وو چې د نجيب الله حکومت د مخالفينو سره گډ حکومت جوړ کړي، اول بايد د گوند پای ولړزېږي، دوی دا کار وکړ.

کله چې د دفاع وزارت لوړ پوړي چارواکي ونيول شول، د دفاع وزير شهنواز تڼي د جمهور رئيس نه وپوښتل چې زه د دفاع وزير او د گوند د بيرو غړی او د دفاع د شورا منشي يم، زه نه يم خبر، خو زما ۷۰ تنه افسران چې کلونه کلونه

توره کرښه/ ۳۴۹

د انقلاب، خاورې او ولسونو په مېرانه دفاع کړې اوس په دې نوم چې دوی د حزب اسلامي حکمتیار سره اړیکې لري دا څه روان دي؟

جمهور رئیس ډاکتر نجیب الله په ځواب کې د دفاع وزیر ته وویل مور کاپي اسناد لرو دا کار زما په امر شوی، د دفاع وزیر شهنواز تڼي دا ستونزې د شوروي سفیر او نورو سلاکارانو سره شریکې کړې، خو مثبته پایله یې ورنکړه هغه مجبور شو چې د گوند نور مشرانو ته هم خپله ستونزه ووايي. د گوند مشران لکه صالح محمد زېري، دستگیر پنجشېری، نیاز محمد مومند، نظر محمد د دفاع مخکیني وزیر، د ډاکتر نجیب الله سره لیدنه وکړه یوه ورځ ډاکتر صالح محمد زېري په دې اړه ماته په ۲۰۰۰ز کال کې په لندن کې وویل چې مور څلور واړه د ډاکتر نجیب الله جمهور رئیس لیدو ته ولاړو، مور ۴ ساعته هلته د سکرتر په دفتر کې معطل شو، کله چې د نجیب الله سره د خبرو وخت راکړل شو هغه لکه فرعون او مور لکه دده دروازې ساتونکي برخورد وکړ، ویلی دا تڼی ما وزیر کړ، سیاسي بیرو ته مې پورته کړ، تر ۱۳۵۸ل کال د مرغومي ۶ وروسته ما دا افسران زیاتره په گوند شامل کړ، اوس د ملکې دعوا کوي، مور په ځواب کې وویل ډاکتر صاحب د پهلوانۍ وخت نه دی، تاسو ملي روغه جوړه د هغه دښمن سره اعلان کړې چې د افغان ولس په وینو یې لاسونه تک سره دي، دا تڼی هغه وزیر دی چې پرون یې د جلال اباد جنگ بري ته ورسولو، څو موده وړاندې د سټو کنډو خلاص کړ، په خوست کې د جلال الدین حقاني مرکزونه ړنگ کړه. بندیان خوشی کړه، وخت خورا حساس دی شوروي ځواکونه هم وتلي، مستقله دفاع یوازې نشې کولای، خو ده ونه منله، اسرار یې کاوه چې ورشي شهنواز ته ووايي چې د خپل سر یو نه تېر او تسلیم شي، د شوروي سفیر په ویساطت له بندیان څخه دوه تنه جنرالان را خوشی کړه، خو نور په خپل حال پاتې شو.

زما په اند خپله ډاکتر نجیب الله د کودتا پلان درلوده، په ۱۹۹۶ز کال کې ماته یو جنرال د فاروق په نوم په مسکو کې وویل چې زه د جمعه اڅک سره په مزار کې رئیس ارکان وم او اڅک د شمال د زون رئیس تنظیمه وو، جنرال فاروق وایي چې یوه شپه د اڅک له خوا مور ته وویل شو چې د تاشقرغان تنگي څخه تر سالنگو پورې امنیت ونیسي چې خورا مو همه دنده ده، دا وخت وو چې د

گارد قوتونو ټانگونه نه درلودل، مور د شپې پلان ونیوه د شپې د حیرتانو نه ۷۰ عدده ټ ۷۲ زړې دار ټانگونه را غلل، تر سالنکو مو ورتیر کړل نو جمهور رئیس نجیب الله مطمین شو او پر وزارت دفاع برید وکړ، ۲۴ تنه جنرالان او افسران په پوره بهرحمی ووژل، په سلگونو ملکي او نظامي گوندیان زنداني کړل، په زندانو کې شکنجې یې خوبي ور کړې. د څېړنو لاندې موحی الدین دالونکو د اینجن بدن ډاکتر، خلیل کوهستانی د بنوونی او روزنې وزارت مرستیال د گوند د مشرتابه غړي ووژل شول.

د عبدالوکیل د لیکنو په اساس د خلقیانو او پر چمیانو تر مېنځ یې باوري او مخالفت وټوکېده، لاملونه خورا زیات وو، دی وایي چې د شهنواز تڼي د موقف نه نورو خلقي مشرانو سو استفاده وکړه.

خو زما له نظره دا سمه او ریالستیک قضاوت نه دی چې محترم وکیل د بهرنیو چارو وزیر او د وطن د گوند د سیاسي بیرو غړي کړي ۵۵، هم په خپلو لیکنو کې د خپل طرف تله درنه او د ملامتی بار پر بل لوري اچولی دی. زما په اند د خلق او پرچم تر مېنځ په طول د مبارزې کې په رښتیني توگه یووالی نه وو، په ۱۳۴۳ ال کال د مرغومي ۱۱مه د گوند د جوړېدو بنسټ کېښودل شو. په ۱۳۴۶ گوند سره جلا په ۱۳۵۶ ال کال بیا د یووالي سند لاس لیک خو تر ۱۳۵۷ ال کال د غوايي د ۷ می نه کم وخت وروسته د سیاسي واک د ویش پر سر یوالی وشوړېده، که څه هم ددې کار ستر لامل حفیظ الله امین په گوته کېږي، خو تر ۱۳۵۸ ال کال د مرغومي تر ۶ مې وروسته بیا یې باوري پټ پټانی تر بل هر وخت زیات وو چې روسي سلاکاران هم د اختلاف اصلي مورې وې.

د شهنواز تڼي او یا په کل کې د خلقیانو وړاندیزونه کوم وو؟

اول: ۲۶ کاله وشو چې یو سیاسي گوند د خپلو کارونو د ارزونې او راتلونکو تگلارو د سمون په خاطر د یوې کنگرې غوښتنه کوي، په داسی حال کې چې همدغه گوند سیاسي واکمني هم ولري، ولې ددې وړاندیز نه ویره لري چې که کنگره راوبلل شي شاید د گوند زیاتره غړي خپل گوندي او دولتي مقامونه د لاسه ورکړي ځکه د کنگرې اصلي موخه همدا وي چې په گوندي تېر تاریخ د

توره کرښه / ۳۵۱

شخصیتونو په کړو وړو بحث وشي، نا مطلوب کسان چې د ولسونو او ملي منافعو خلاف عملونه یې کړي وي، حساب ورکړي د گوند له لیکو وشړل شي او درنه سزا ورکړل شي.

دویم: ټول هغه گوندي افسران او نور زندانیان چې بېدون له کوم جرم کولو نه پرته زنداني شوي خوشې شي، ځکه چې دا یوازې د خلقیانو د کمزوري کولو په خاطر بند خونه کې اچول شوي دي.

دریم: د وطن خاورې خپلواکي د سرحدونو ساتنه او دفاع یوازې د ملي اردو دنده ده، ۴۰ زریز گارد هغه هم د شخص په خدمت کې گارد چې تر یو وزیر امتیاز زیات وي د کومې موخې لپاره جوړ شوی که باور وي نو بیا جلا دومره ستر گارد ولې جوړېږي، باید گارد د دفاع وزارت پورې وتړل شي جمهور رئیس کولای شي د تني پر ځای د خپلې خوښې کس د دفاع وزیر کړي خو د ډاکتر نجیب الله د باور کولو روحیه ختمه وه.

څلورم: د دښمن سره روغه کېږي ولې گوند کې د سموني پر ځای وراني رامنځ ته کول د څه لپاره؟

پېنځم: په دولتي چوکاټ کې د نامطلوبو کسانو د مخنیوي لپاره کوتلې گامونو اخیستل. دا وړاندیزونه محترم وزیر صاحب دا ډول ارزولي چې د خلقیانو گویا مقامونه غوښتل، افراطیت ته یې لمن وهله، پر نجیب الله کودتاه کوله. نو همدا لاملونه وو چې په گوند کې داسې کسانو ځای ونیو چې گوندي توکړې توکړې کړ د گوند حاکمیت ته د پای ټکی کېښود او خپله ډاکتر نجیب الله سرنوشت ورمالوم کړ، د بېلگې په توگه فرید مزدک د وطن د گوند د سیاسي بیرو غړی او د لوی څوکی خاوند چې دوه کاله وړاندې یې یې سي خبریال ته څه گل پشاني وکړه چې وزیر صاحب پری خبر وي.

د بهرنیو چارو د وزیر صاحب د لیکنو پوره جوته کېږي چې ډاکتر نجیب الله د شورویانو هر ډول امر قومنده منله، شورویانو هم غوښتل چې ټول گوندیانو حکومتی واک باید له ډاکتر نجیب الله سره وي. خو کله چې د شورویانو د پلان له مخې د روغې جوړې سیاست اعلان شو بیا نو شورویانو ویل چې واک باید وویشل شي یانې مخالفینو ته هم په واک کې ونډه ورکړل شي. خو وزیر

توره کرښه/۲۵۲

صاحب ليکي چې ډاکټر نجيب الله د واک ویش ته حاضر نه وو، دا په ازبات رسېدلی وو چې ده روغه نه غوښته، خو د شورويانو په مرسته ټول واک تر لاسه کړو.^۱

کومه لويه جرگه چې په ۱۹۷۸ل کال د جون په ۲۸ او ۲۹ مه جوړه شوه د شورويانو په مرسته د ۵ کلونو لپاره ډاکټر نجيب الله واکمن جمهور رئيس شو.

د گوند دويمه کنگره:

۱۳۶۹ل کال د چنگاښ ۶ او ۷ مه

مخکې تر کنگرې د گوند سياسي بيرو د پرېکړې له مخې په گوند کې بايد ټول پوښتنه وشي چې څومره گونديان کنگره غواړي او څو فيصده يې نه غواړي، دا هغه وخت وو چې لا د ۱۳۶۸ل کال د کب ۱۶ مه پېښه نه وه شوې، په ټول پوښتنه کې مالومه شوه چې ۶۰ فيصده گونديانو کنگره غوښتله خو د گوند مشرتوب دې ته حاضر نه شو هغه وخت دا پر ماشي کنگره را وبلل شوه چې د گوند اکثريت يا زنداني شول يا له گوند نه په غياب کې وايستل شو يا پټ شول يا فرار او شهيدان شول. د دويمې کنگرې يوه بېلگه وړاندې کوم وايي چې بصير رنجبر وړانديز وکړ چې په کنگره کې رايې سري او مستقيمي وي چې د نورو د قهر او غوسې سره مخ شولو يانې علني رايې ورکړل شوې چې هيچا د مخالفت جرت نه درلوده دا وه يوه دموکراتيکه کنگره.^۲

نو وزير صاحب که په رښتيا په گوند کې دموکراسي وی انتقاد يا وړانديز منل کېده، گوندي اصول مراعات کېدل، ستاسو د وينا په اساس خلقيانو خو امتياز غوښتنه کوله، افراطي ول دا بل اړ چې تاسو او ډاکټر نجيب الله هم برخه وي ولې توکړې توکړې شوی محمد بريالی مو ولی بند خونې ته واچوه، رزمجو، راتبزاز له سياسي دفتره وشړل، سلطان علي کښتمند د سياسي بيرو غړي استفا وکړه او نورې بلاوې را وټوکېدلې په شمال کې د مليشو ياغيتوب د محمد نبي

۱- ۶۲۹مخ

۲- ۶۳۵مخ

توره کرښه/۳۵۳

عظمي د کار پایله د ډاکټر نجيب الله تگ له هیواده بهر او ۵ کاله د ملگرو ملتونو دفتر کې پاتې کېدل او په پایله کې په خورا بد شکل وژل کېدل، دا ټول څه مانا درلودی شي؟ ملامت او سلامت مالوم نه شو، تاسو خپله په ۴۰ فرقه کې ۱۳۷۱ ال کال دورې ۲۹ مه د شمال ټلوالې احمد شاه مسعود، جنرال دوستم، سيد منصور نادري سره لیدنه او د جبل سراج سند لاسلیک او د حاکمیت ته د پای ټکی کېښود، د ۶۰ زره بې دفاع کابلینانو د شهادت مسول به څوک وي؟

۱۳۶۹ ال کال د تلې په ۹مه د خوست ولایت له لاسه ورکول، هغه خوست چې د ۱۳۵۷ ال کال نه تر ۱۳۶۹ ال کال پورې ټول ولس، وسلوال پوځ د شوروي اتحاد د پوځ په غیر د خوست دفاع وکړه، ولې کله چې باور ختم شي بیا هر څه ختمېږي.

د کنړ ولایت

د ښکلي کنړ ولایت اړوند مالومات:

د کنړ ولایت د ۱۴ ولسوالیو په درلودلو سره د افغانستان په ختیځه برخه کې موقعیت لري. دا ولایت له گاونډي پاکستان سره په پوله پروت دی. منځی (مرکز) یې د اسد اباد ښار گوتی دی او د ولسوالیو نومونه یې په لاندې ډول دي.

د مروړې ولسوالي

د وټه پور ولسوالي

د پیچ درې ولسوالي

د نرنگ ولسوالي

د سرکانو ولسوالي

د دانگام ولسوالي

د اسمار ولسوالي

د شیکل ولسوالي

د چپې درې ولسوالي

د نور گل ولسوالي

د څوکی ولسوالي

د خاص کنړ ولسوالي

د نارې ولسوالي

د غازي آباد ولسوالي

کونړ د پخوانیو مورخانو په اثارو کې کنړ، کنیر، کهویس (Khoes)، کونړ (kunar)، کولو، کونړ او داسې نورو په نومونو راغلي دي. کونړ (کونړ konar) په شکل له دوو کلمو څخه جوړ شوی دی چې نورستانیانو ورته کونړ

توره کرښه / ۲۵۵

وايه او په نورستاني لهجه يې مانا(د ښوونه دره) يا زيتون دره ده. په دې نوم کې هم د نورو نورستاني کلمو او نومونو په شان چې په نورو ژبو کې يې (له)، (په) او (ږ) اوبستلي بدلون راغلی دی او په کونړ يې شهرت پيدا کړی دی.

د تاريخي اسنادو ځينې نور شواهد داسې ښيي چې ډېر پخوا د کنړ دره له غرونو څخه نيولې ان د کنړ د سيند د غاړو پورې په گڼو ځنگلونو پټه وه، چې زياتره بوټي يې، ښونان او غوراڅکي وو. د دې ډولونو د موجوديت د ازبات لپاره به دا کافي وي چې وويل شي، کله چې سلطان محمود غزنوي د لومړي ځل لپاره د اسلامي فتوحاتو په لړ کې د کونړ د درې په خوله کې د کابل له سيند څخه راپوربواته، د نور او قيرات په درو يې حملې کولې نو يې د خپل لښکر سره د نجارانو، آهنگرانو، سنگ تراشانو او نور کسبگرانو ډلې هم را واخستلې ترڅو چې د ځنگل ونې او بوټې ووهي، تيرې ماتې کړي او د خپل لښکر د پرمختگ لپاره لاره جوړه کړي.

د يوبل مستند دليل له مخې چې د دغو دوو ډولونو عموميت ته مصداق ورکوي هغه دا دي: کله چې د کونړ د ناوې د ښکنتيو او هوارو برخو پخواني کورونه وکتل شي د هغوي د کتوبو په چتونو کې د ډاگو (دستک) د پاسه د درو پرځای د ښونانو او غوراڅکو لښتي اچول شي دي چې پورتنی دواړه تاريخي او عيني شواهد په دې دلالت کوي چې په رښتيا سره په پخوانيو زمانو کې د کونړ دره په تېره بيا د کونړ د سيند د شمال شاوخوا په ځنگلونو پټه او زياتره ونې يې همدغه ښونان او غوراڅکي وه.

زما د يادو خبره ده چې زموږ د سيمې (نرنگ) د غرونو لمنې ان تر سمې پورې د ښونانو او څېړيو او نورو ونو پټي وي، نو ځای يې درلود چې نورستانيانو هغه د ښوونو په نامه ياده کړې ده. همدا راز (کو) د اوبو، څاه او رود په مانا دي لکه، چې همدا اوس موږ په ورځنيو محاورو کې کوهې زيات کارېږي، نو چې داسې ده د کونړ يانې د اوبو او رود دره او که تاريخي اسنادو ته مراجعه وشي په عمومي صورت سره کونړ دومره شهرت نه لري لکه چې په لرغونو اثارو کې د کونړ سيند (Rasal) يې لري. نو دا هم پوره ممکنه ده چې د کونړ دا مانا به واقعيت ولرلی شي چې د سيند او اوبو دره يې وبولو، ځکه که اوبه يې نه

درلودلی او وچ خوږ وی نو ممکن بیا یې دغسي مانا نه شوه ورکولی. د پوهاند عبدالحي حبيبي د پنځوسو مقالو د پسوندونو په يوه برخه کې داسې راغلي دي:

کونار يانې کونار چې جمله يې داسې په قوس کې ليکلی شوې ده (رود دره کاغان شرقي پکھلي ضلع هزاره) دلته مطلب د کونړ څخه دی چې په نوموړي اثر کې د اوبو او رود په مانا استعمال شوي دي.

د پورتنیو څېړنو او تحقیقونو څخه دا جوتېږي چې د کونړ لفظ د ليکنې سره بايد تر (ک) وروسته (و) وليکل شي نه دا چې د کونړ لفظ د ليکنې څخه (و) وايستل شي.

ځينې وخت ليدل کېږي، د کونړ د جمع شکل (کنړونه) ليکل کېږي، په دې شکل د کونړ ليکل که مفرد وي کنړ او که جمع وي کنړونه دواړه شکله بېخي غلط دي. دا چې ولې داسې ليکل کېږي زما په نظر څه رنگه چې په کونړ کې په رسمي دفترونو کې ټول مراسلات او مکتوبونه په دري و يانې په خپله د کونړ دفتري ژبه دري وه نو دا ده چې د کنړ د کلمې پرځای د سهولت له مخې يې په کنړ انتقال کړی، بيا دغه کنړ کنړها شوي او وروسته ترې د جمعې حالت په پښتو کنړونه جوړ شوی دی. پرته له دې بله کومه تاريخي رېښه نشي لرلای.

دا چې په مخکېنۍ برخه کې وليکل شو، چې کنړ ته کنړ هم وايي د کونړ د نوم دا شکل هم يوې خواته د حدود العالم د اشارې له مخې چې کنړ يې ورته ويلي دي او د بلې خوا نه د خاص کونړ ختيزې خوا ته يوکلی د تنر په نوم شته دی. که د هغه کلي د نوم سره د مقاييسې له مخې وويل شي نو ممکن هغه (ته نر) وي او که د رون ته.^۱

جغرافياوي او قومي جوړښت:

د کونړ ولايت د افغانستان په ختيځ کې پروت دی چې شمال ته يې د نورستان، سهيل ته يې د ننګرهار، لويديځ ته يې د لغمان ولايتونه پراته دي. په ختيځ کې

^۱ - د معلوماتو سرچينه: ويکيپېډيا کونړ

توره کرښه / ۳۵۷

د خيبر پښتونخوا سره ۱۷۵ کيلو متره گډه پوله ویشي. د کونړ ولايت يو غرنی ولايت دی چې څه دپاسه ۴۵۰۰ کيلو متره مربع مساحت لري.

د کونړ میشت قومونه:

۱ - الکوزي: الکوزي سړبني پښتانه دي او د دانیو زیرک پورې اړه لري او د کونړ په سرکانو کې وجود لري.

۲ - ترکلاني: دا قبيله د سړبن په ټولنيز گروپ پورې اړه لري او په کونړ کې شته دی.

۳ - سالارزي: سالارزي د پورتنۍ قبيلې يو ښاخ دی او د کونړ په لاندنيو سيمو کې ژوند کوي.

د انګام، اسمار، شکرۍ، شالی (شال)، ناری، بریکوټ، دم کلی، نرنگ، سرکانو، گنجگل، ټانکو، شولتن (شلتن)، مروره، اغذ باغ، ساو، ساوخور، څوکی، بارګام، ازیرگل، ډمبرو، حصاره (ایساره) کرهاله، دونه يي.

۴ - خابني خېل: خابني خېل يا خوښي خېل د کونړ په ځينو ځايونو کې استوګنه لري چې په يو روايت سره د مرزا الغ بېگ په وخت کې کونړ ته لېږدېدلي دي.

۵ - سرکاني: دا د الکوزيو يو ښاخ دی چې د کونړ په سرکانو کې اوسېږي او د نوم د مناسبت له مخې د سرکنډ کلی هم د دې قبيلې يو کلی دی.

۶ - شينواري: د شیکل شينواري تقريباً ۳۰۰۰ کاله د مخه د ځينو عواملو له کبله د سره کمر له خوا نه تللي دي او د شیکل ځمکه يې له نورو قومونو څخه چې په هغه وخت کې کافران وو نيولې وه، شیکل ته د شينواریو راتګ او د نورو قومونو څخه د شیکل نيول د شيخ بابا په مشرۍ چې اصلي نوم يې (ذکريا) صورت موندلی دی.

۷ - ادریم زي (عبدالرحيم زي): دا قبيله د غلجيو په ټولنيز گروپ کې شامله ده او د احمد زيو يو ښاخ دی او د کونړ په ښېوه کې اوسېږي.

۸ - لودين: دوي غرنبي پښتانه دي او په کونړ کې هستوګنه (استوګنه) لري.

۹- ماموند: دوي د سرېن په ټولنيز گروپ کې شمېرل کېږي او د بناخي خېلو د ترکانې په قبيلې پورې اړه لري. دوه ماموند وجود لري: لومړی ماموند (کاکازي) واړه ماموند د وړو مامونديو ځينې خېلونه په شوپتن (شلتن)، دانگام او په وټه پور کې مېشت دي.

۱۰- مشواني: مشواني په اصل کې غرغښتي پښتانه دي، دوي د کونړ په نارې، دانگام او اسمار کې اوسېږي.

۱۱- ملکزي: په کونړ او د نرنګ په جار قلعه کې هستوګنه لري.

۱۲- ملاگوري: سرېني پښتانه دي او د مومندو په سترې قبيلې پورې اړه لري، د ملاگورو کورنۍ د درې په ملاگورې او د نرنګ د کوټکې په کلي کې اوسېږي.

۱۳- مومند: مومند د سرېن په ټولنيز گروپ کې يوه ستره قبيله ده چې د کونړ ولايت په اسد آباد، خاص کونړ، سرکانو، نورگل او نرنګ کې اوسېږي.

۱۴- يوسفزي: يوسفزي هم په کونړ کې هستوګنه لري او يو لوی پښتون ټبر دی.

۱۵- بزرګخېل: بزرګخېل يوه لويه قبيله ده چې د کونړ په نرنګونو لکه بر نرنګ، کوډو، کره مار او په يوه روايت سره په کوټکي او حکيم آباد (کولي گرام) او د څوکۍ په کلمايي کې هستوګنه لري.

۱۶- ساپي: (صافي) د زياتره تاريخي اسنادو له مخې د ساپي قوم چې په کونړ کې مېشت دي يو لوی قوم شمېرل کېږي چې په لومړي سر کې د غوړې مړۍ څخه سره کمر ته رالېږدېدلي دي او بيا له دې ځايه د شونکړۍ له غاښې کونړ ته اوښتلي. لومړۍ يې بهر آباد او بيا يې له مجبورېته د کونړ سين ښکته او پورته برخو ته د هغو ځايونو د قومي قدرت په وجه نفوذ نه دی کړی. له سين څخه دېوگل ته راغلي او هلته استوګن شول او په دې پراخه دره کې يې لوی مرکزيت پيدا کړ او بيا د مزار درې، باډېل درې او پېچ درې له سرونو څخه د درو د خولو پورې را خپاره شول.

۱۷- سادات په کونړ کې زيات شمېر د سيدانو کورنۍ موجودې دي، د دې سيدانو عمومي لوی کلی پشات (پشت) دی چې سيد محمود پاچا هم دلته اوسېده. په دې برسېره د کونړ په ځينو نورو سيمو لکه مزار دره، شال، بر نرنګ، شين کوپرک، دوشاخېلو، يارگل، خاص کونړ، کوز نرنګ او نورو ځايونو کې هم

د سیدانو (پاچاهانو) کورنۍ موجودې دي.

۱۸- موسی خېل هم په کونړ کې اوسېږي.

د وگړو شمیر:

کونړ د افغانستان د پر نفوسو ولا یاتو څخه دی او تقریباً ۵۰۰۰۰۰ اوسیدونکي لري، چې اکثره یې په کلیو او بانډو کې مېشت دي. د کونړ ۹۵٪ په سلنه کې پښتانه او نور ۵٪ نورستانیان او پشه یان دي.

استحکامي کلاگانې:

د کونړ اوسیدونکي د خپلو مېشته کېدو له وخته راهیسې لکه د هېواد د نورو قومونو او قبیلو غوندې همېشه په دې فکر کې وو، چې د سیمې په یوه داسې محل یا ځای کې د خپلې استوګنې لپاره کلي او کلاگانې آبادې کړي چې د جغرافیایي موقعیت له مخې د لاندنیو مشخصاتو درلودونکي وي:

د سیمې په هسې یو محل کې واقع وي چې په شاوخوا سیمو باندې د یوې حاکمې نقطې حیثیت ولري.

د استحکامي پوځوالي له مخې پوره طبیعي عوارض ولري، یانې په جگو غونډیو او ځایونو پرتې وي او په ډېر محدود جنګي قدرت یې دفاع وشي او د پردیو حملې پرې دومره موثرې تمایې نه شي.

معمولاً د کلاگانو موقعیت د څلورو لارو، درې لارو د تلاقي په نقطو کې او یا د عمومي لارو پر سر وي. د اوبو رسولو منابع لکه رودونه او چینې ورته نژدې وي او یا په دننه کې هم د اوبو دغه منابع ولري. د هغو د ودانولو په چارو کې تر ممکنه حده پورې د ساختماني موادو اکمال ډېرې ستونزې ونه لري. که د کونړ پخوانیو کلاگانو جوړښت ته وکتل شي تر ډېره حده پورې د جغرافیایي موقعیت په اعتبار په کې پورتنۍ بېلګې په نظر کې نیول شوي دي.

د چغان غونډۍ:

د چغان غونډۍ کلا چې معمولاً ورته د چغان غونډۍ وايي له پخوا زمانې نه تر

اوسه پورې د يوې کلکې دفاعي کلا، د کشف او تر صد لپاره ډېر مناسب محل گڼل کېږي چې شاوخوا سيمې ترې په ډېرې آسانۍ سره تر کنترول لاندې نيول کېدلی شي.

د چغان غونډۍ د اسمار او پېچ درې او د کونړ د ښکتنۍ برخې د تلاقي او د لوی سين او پېچ سين د يو ځای کېدو په برخه کې موقعيت لري.

د چغان غونډۍ د لاندې چې يو وخت د نيسا ښار موقعيت درلود او يا ننگرهار هم دلته پروت و د لا وضاحت لپاره دغه غونډۍ د دمکلي مخامخ د کرهالې شمال شرق خوا ته د غره د لمنې په يوه جگه غونډۍ جوړه شوې ده. دا کلا او محل هغه وخت په چغان غونډۍ ونومول شوه چې دلته په دې سيمه کې د جغانيانو حکمراني وه او د چنگېز د اولادې د جغانيانو په وخت کې د دې ځای د تسميې د وجې په نسبت، دومره مستنده نه ښکاري او امکان لري چې په چغسرای د دمکلي اړول به د جغانيانو په وخت صورت موندلی وي نه د چغان غونډۍ، ځکه جغانيان له جغانيانو څخه بېل خلک وو.

د کلوم کلا:

د کلوم کلا چې د کولم، کالم، کلم او د قلوم په نوم هم ياده شوې ده، د مرکزي نورستان د پېچ درې په وروستۍ برخه کې پوښال، رمگل او مندوگل ته نژدې په ناچل کې د غره په جگه څوکه باندې له تېرو څخه جوړه شوې ده چې ډېره کلکه کلا ده. په تاريخي اسنادو کې چې د دې کلا څخه يادونه شوې ده هغه د امير تيمور او د امير عبدالرحمن د هغو لښکر کشيو د واقعاتو بيان دی چې په نورستان يې کړي دي.

گوډ تيمور کله چې د کتور په درو کې لښکر کشي وکړه او هغه کلا يې له ډېرو ستونزو او قربانيو وروکولو وروسته فتح کړه نو د خپلې فتحې په ياد يې هلته يو يادگار پرېښود، دغه يادگار د کلوم د کتبيې په نوم يادېږي.

د پيار کلا:

د پيار کلا چې د لويديز نورستان ژونیا ته نژدې موقعيت درلود د کتور د

توره کرښه / ۳۶۱

نورستانيانو د پخو کلاگانو څخه يوه کلا ده چې د هغې د نيولو واقعه داسې بيان شوې ده:

"کله چې د امير عبدالرحمن خان په دوره کې په کونړ کې د پوځي سوقيانو په ترڅ کې سپهسالار غلام حيدر خان ته امر وشو چې نورستان ونيسي نو د نعمان حاکم اولياقل چې د پيار د خلکو په تنبيه کولو اخته و، د جگړې نيت وکړ. د سراج التواريخ په قول په ۳۲ دقيقو (د سرعت عمل څخه مراد دی) په موده کې يې د کافرانو قوت مات کړ او ځينو يې غرونو ته پناه يووړله او له دې جملې څخه ۱۸۰ تنو چې د پيار په کلا کې يې ځای نيولی و کلا بند کړل، دوه شپې او ورځې کلا محاصره وه او کله چې ورته د اولياقل په امر اور واچول شو وسوزول شوه او کلا ونيول شوه."

د کتار کلا:

دا کلا د کتر کلا په نوم چې د کتر يا کتور د قبيلې پورې اړه درلوده، د يوې کورنۍ ځای و او بل تاريخي نوم يې (پريچ ورن ديش) دی او په پر چغسرای کې يوه ډبره ټينگه او لوړه کلا وه، چې د شامير کوټ شمال لويديځ خوا ته د يوه غره په لمن کې تر کتر (کتور) او گمبير رابنکته موقعيت لري. زموږ د پخوانيو خلکو له خولې چې نقل يې کاوه، د دغه کلا خلک ډېر سنگدله او بېرحمه کافران وه. کله چې د هغوی د مسلمان کولو په مقصد لښکر وشو، په دې لښکر کې د نرنگ خلک هم شامل وو. خو دا کلا د کافرانو له خوا د ډېر سخت مقاومت سره مخامخ شوه او هېچا نه شو کولی چې کلا ته ور وخېژي، دا ځکه چې هغوی پرې له پاسه تيرې راکولولې. اما په يوه ډول جنګي تکنیک سره وروختل او کلا ته يې اور واچوه. څرنگه چې د کلا په ساختمان کې زياتره لرګي کارول شوي وو، نو کلا په آسانی سره اور واخېست او د کتار کافران غرونو ته وختل.

دمخه وويل شول چې دوي ډېر سخت زړې کافران وو، نو د دوی د ظلمونو او کلک زړه توب کيسې زموږ د پخوانيو خلکو په کلتور او ورځنۍ محاوره کې تر

ننه روح لري، د مثال په توگه که څوک په چا ډېر ظلم وکړي کوم چې د هېڅ عاطفې نښه په کې نه وي، نو ويل کېږي «داسې کار د کتار کافر هم نه کوي»، او يا د مخاطب په شکل ويل کېږي «څه د کتار کافر خو نه يې» او يا که چېرته کومه غوا شيدو ورکولو ته نه ودرېږي نو ويل کېږي «دغه غوا کتاره ده».

کونړ د تاريخ په اوږدو کې:

د کونړ ولايت د لوی افغانستان له لرغونو ولايتونو څخه دی چې ډېرې طبيعي شتمنې، څپاند سيندونه او هسک هسک غرونه لري چې په ځنگلونو پوښل شوي دي. کونړ د افغانستان په تاريخ کې ډېر وياړونه لري، د بېلگې په توگه مقدوني سکندر ته په هېواد او اسلام ميينو کونړيانو په اسمار کې نه هېرېدونکې او تاريخي ماتې ورکړه.

دغه راز د اتلسمې پېړۍ په پای او د نولسمې پېړۍ په پيل کې کونړيانو د انگرېزي ښکېلاک گرو پر وړاندې عملي مبارزې کړي. د کونړ باتورو مجاهدينو تل په کوزه پښتونخوا کې هم په دغه ښکېلاک گرو يرغلونه کړي دي، چې په مقابل کې يې انگرېزي ښکېلاکگر کراري ته نه دي پرېښي. هنوي تل د کونړ د قامي مشرانو د خپلو او له منځه وړلو په منظور د خپلو جاسوسي شبکو په وسيله رنگ رنگ دسيسې او توطيې په کار اچولې او عملي کړې.

د تاريخي کره معلوماتو له مخې کونړی علامه سيد جمال الدين افغان د دغه افغان دښمنو د ناولو نيتونو او زورونو له امله خپل پلرنی ټاټوبی پرېښودو ته اړ شو. علامه سيد جمال الدين افغان د افغانستان هغه ځلانده څېره ده، چې ټوله اسلامي او انساني نړۍ يې په نوم وياړ کوي. ځکه علامه سيد جمال الدين افغان د اسلامي امت د نجات او يووالي لپاره عملي پلانونه ترلاس لاندې لرل. علامه افغان تل هڅه کوله، چې ټول اسلامي امت يو موټی کړي، علامه د بهرنيو او کورنيو ښکېلاک گرو او مستبيدينو په وړاندې تل په افغاني او اسلامي جرات ولاړ و.

کونړيان له وطن، اسلام او خپلواکۍ سره زياته مينه لري، تل يې د هېواد د

ازادۍ او خپلواکۍ د مبارزې او جگړې ډگر ته لومړۍ وردانگلي دي. په کونړ کې که څه هم مختلف توکمونه لکه: مومند، ماموند، سالارزي، ساپي، مشواني، کوهستاني، گوجر او داسې نور اوسېږي، خو دې وروڼو قامونو تل د تاريخ په اوږدو کې د ورورولۍ گډ ژوند کړی دی او د هېواد او اسلام د دښمنانو پر ضد په گډ سنگر کې جنگېدلي دي. کونړيان په پښتني دودونو ميين دي، پښتو او پښتونولۍ يې په وینو او رگونو کې ځای نيولی دی. که څه هم کونړيانو په هر مهال د هېواد لپاره ډېرې قربانۍ ورکړي دي، خو په خواشينۍ سره بايد وويل شي، چې په افغانستان کې حاکمو رژيمونو هېڅکله هم د کونړ ولايت د ابادۍ او پرمختگ او د کونړيانو د سوکالۍ لپاره هېڅ ډول اغېزمن کارونه سرته نه دي رسولي، بلکې کونړيان يې ځپلي او په ډله ييزه او انفرادي توگه وژلي او په شهادت رسولي دي، چې د ۱۳۵۸م کال د وري د ۳۱ نېټې د کونړ ولايت د اسد اباد پورې تړلی د کرايې د بې گناه خلکو په شهادت رسول يې ښکاره بېلگه ده.

د کونړ ځنگلونه د ټول افغانستان د ځنگلونو په سلو کې (۷۲) برخه جوړوي، چې په دې وروستيو کې دغه ځنگلونه د ځنگلونو د مافيا او د افغانستان د خلکو د سوکالۍ او ابادۍ د دښمنانو لخوا په ډېره ظالمانه او بې رحمانه توگه غوڅ او بهرنيو هېوادونو ته قاچاق شوي، چې د ځنگلونو د خرڅلاو په سلو کې يو هم د کونړ او کونړيانو په گټه نه دي لگول شوي. کونړ پر ځنگلونو سربېره ډېر زيات کانونه او آن يورانيم لري، چې ټولې طبيعي زېرمې هم په افغانستان باندې د مسلطې مافيا له خوا په غېر فني توگه وپستل کېږي او له هېواد څخه بهر ته قاچاق او پلورل کېږي.

دغه راز د کونړ سيند هم په افغانستان او سيمه کې ډېر شهرت لري، که د کونړ د سيند له اوبو څخه د ځمکو د خړوبولو او د اوبو برېښنا بندونو له پاره گټه واخېستل شي، داسې لوی او گټور بندونه پرې جوړېدلی شي، چې ساری به يې په سيمه کې نه وي.

د پورتنیو لنډو يادونو څخه موخه دا ده، چې کونړ ډېرې زياتې طبيعي شتمنۍ او زيرمې لري، که پاملرنه ورته وشي نو د يوې خوا به وزگار کونړيانو ته کار پيدا

شي، له بلې خوا به کونړ اباد شي او ټول افغانستان ته به يې گټه ورسېږي.

د چارو د سرته رسولو لپاره لاندیني ټکي اړین برېښي:

الف: د کونړ په سیند د برېښنا د بندونو جوړول او په ځانگړې توگه د ارواښاد داود خان د واکمنۍ د وخت د اسمار د سور طاق د برېښنا د پروژې عملي کول، چې پر ۱۳۵۸ل کال يې په عملي کولو پیل کېده. له بده مرغه د ۱۳۵۷ل کال د غويي د بدلون له امله يې عملي بڼه غوره نه کړه.

ب: د کونړ د سمورتيا او د کونړ له ځنگلونو څخه د اغېزمنې او پرځای گټې اخېستنې لپاره د ارواښاد داود خان د مهال د کونړ د پراختيا د پروژې بيا فعالول.

ج: د کونړ د لرگيو د اغېزمنې گټې اخېستلو په منظور د څوکۍ په ولسوالۍ کې د کاغذ جوړولو د فابريکې، چې ماشينونه او نور وسايل يې پر ۱۹۹۲ع کال کې د تش په نامه اسلامي تنظيمونو له خوا د نورو ملي شتمنيو په څېر لوبت او تالا شوي او ودانۍ يې زورورو لاندې کړي، بيا ژوندي کول.

د: څرنگه چې د کونړ سیند هر کال په زرگونه جریبه ځمکې ته زیان رسوي، د دې زیان د مخنيوي لپاره اړینه ده، چې د کونړ سیند دواړو لورو ته استنادي دېوالونه جوړ شي.

و: څرنگه چې د افغانستان په اوسني اساسي قانون کې په ټول افغانستان کې د متوازن لگښت تاکید شوی، د دې لپاره چې د اساسي قانون دغه ماده په ښه توگه پلي او عملي شي، وړاندیز دی چې په کونړ کې دې د مسلکي لوړو زده کړو عالي مؤسسې او پوهنتون جوړ شي، ترڅو د کونړیانو بچي هم د هېواد د نورو ولایتونو په څېر د لوړو زده کړو څخه برخمن شي.

په پای کې د کونړ ولایت او د افغانستان واکمنو پاملرنه د پورتنیو وړاندیزونو پلي کولو ته راگرځوو او په کونړیانو غږ کوم، چې حق اخیستل کېږي، بښل کېږي نه! نو تاسو هم هوښیار او رابېدار شئ او د خپلو روا حقوقو ټینګه او پرله پسې غوښتنه وکړئ.

د لغمان ولايت پېژندنه

لغمان د افغانستان يو له ختيځو ولايتونو څخه دی، د ولايت په ۱۳۴۳ المریز کال کې تاسیس شوی دی، مرکز يې د مهترلام ښار دی.

لغمان ولايت ۳۸۴۳ کیلو متره مربع مساحت لري، د ۲۰۰۹ کال د سرشمېرنې له مخې، د دې ولايت نفوس ۴۳۵ زره تنه اټکل شوی او د بحر له سطحې څخه ۷۷۲ متره لوړ دی.

په دې ولايت کې پښتانه، تاجک او پشه يي مېشت دي، د وروستيو شمېرنو له مخې، پښتانه په کې ۵۸ سلنه، تاجک او پشه يي ۲۱، ۲۱ سلنه دي.

په دې ولايت کې ډېری قبيلې د پښتنو دي، د بېلگې په توگه ساپي، سهاک، هوت خېل، خروټي، الکوزي، تره خېل، رستم خېل، مېچن خېل، اکاخېل، نيازي او وردگ دي.

لغمان د هندوکش غرونو په لمنه کې د کابل سيند تر غاړې پروت دی، د الينگار او اليشنگ سيندونو يې ښکلا نوره هم زياته کړې ده.

د لغمان ولايت ټول کلي تقريباً (۶۴۰) دي. يو مهال د الينايانو له مربوطاتو څخه و او همدا شان بودايي مدنيت د دې سيمې مرکزيت بلل شوی او د اشوکا (د هندي يوريانو د کورنۍ پاچا) د دورې ډېر ليکونه او هم د درونټې څنگ ته د يو شمېر بودايي آثارو درلودونکی ځای دی. د څېړونکو او پوهانو د پوره پاملرنې وړ دی او حدود العالم يې بتخانو ته اشاره کړې ده. (مرکز يې کالام (مهترلام) دی. د مهترلام يا مهترلمک په هکله بېلابېل تاريخي روايتونه راغلي دي.

څلور خواوې:

د لغمان سوېل ختيځ او سوېل ته ننگرهار، شمال ختيځ ته کونړ، شمال ته يې نورستان، شمال لوېديځ ته يې پنجشېر او لوېديځ ته يې کابل او کاپيسا ولايتونو

اداري واحدونه:

نغمان ولايت د مرکز په گډون شپږ اداري واحدونه لري، مهترلام د دې ولايت مرکز، اليشنگ، الينگار، دولت شاه، قرغه بي او بادپښ يې ولسوالی دي.

مشاهير:

محمد نور بابا، گل باچا الفت، محمد شاه خان بابکرخېل، عبدالله نغمانی، اسحاق ننگيال، مولوي حبيب الرحمن، قيام الدين كشاف، رييس محمد قاسم خان، انجنير محمد عالم قرار، اسماعيل يون، محمد حنيف اتمر، زلمی هېوادوال، ډاکټر عبدالظاهر (پخوانی صدر اعظم)، زلمی خليلزاد، ډاکټر محمد حسن کاکړ، غلام حسن گران، احمد ظاهر (سندرغاړی)، شفيق مريد (سندر غاړی)، منگل (سندر غاړی)، سعيد افغاني، حبيب الرحمن مهدي، ميرمن سايره، غلام حسن خان ساپی، صديق کاوون توپاني، عبدالحق ورنټاوال او اسد الله دانش.

کرڼه:

په نغمان کې د کابل سند ترڅنگ د الينگار او اليشنگ سيندونه بهېري او د دې ترڅنگ گڼ شمېر کاريزونه هم لري. د اوبو د پراخو زېرمو له امله د دې ولايت ډېری خلک په کرڼه بوخت دي.

د دې ولايت د سبزيو او نورو فصلونو حاصلات د ولايت د اوسيدونکو د اړتياوو د پوره کولو ترڅنگ د ختيځو ولايتونو او کابل ولايت اړتياوې هم پوره کوي. په دې ولايت کې وريجې، لوبيا، بېلا بېل ډول ترکاری او سبزي جات، نارنج، مالټې، ليمو، کينو، گني، منې، زردالو، چهارمغز او داسې نور توليدات لري. د دغه ولايت په غرنيو سيمو کې د جلغوزيو ځنگلونه هم شته، دغه راز د ارچې، نستر، بلوط، چنار او نور بېلا بېل پراخه ځنگلونه هم لري.

د اوبو بندونه او سیندونه:

په لغمان ولایت کې د الینگار او الیشنگ دوه لوی سیندونه بهېږي، چې بیا په قرغیو ولسوالۍ کې له کابل سیند سره یو ځای کېږي. د دې ولایت د قرغیو ولسوالۍ اړونده د درونټې په سیمه کې د اوبو او برېښنا بند شته، خو له برېښنا او اوبو څخه یې د ننگرهار ولایت گټه پورته کوي. د دې ولایت د قرغیو په ولسوالۍ کې د سیند ترغاړې د کبانو یوه لویه پروژه وه، خو له بده مرغه اوس له کاره لوېدلې ده.

لویي:

په دې ولایت کې د نورو لویو ترڅنگ والیبال او فوټبال ترسره کېږي، خو په دې وروستیو کې بیا د کرکټ لویې ډېره وده کړې ده. ولایتي منتخبه لوبډله لري او په ملي لوبډله کې هم د ولایت لوبغاړو ځای موندلی دی. د کرکټ لوبه د ولایت د مرکز مهترلام ترڅنگ په ولسوالیو کې هم ښه پرمختګ کړی. دغه راز په دې ولایت کې رزمي لویي لکه تکواندو، بوکسنگ، کاراته او نورې هم ترسره کېږي.

پوهنه:

لغمان هم یو له هغه ولایتونو څخه دی، چې د ځوان کهول ډېری برخه یې په زده کړو بوخته ده، په لغمان ولایت کې شاوخوا ۲۹۱ ښوونځي موجود دي، چې ۱۱۹ لېسې او پاتې نورې یې لومړني او منځني ښوونځي دي. د پوهنې ریاست د چارواکو د معلوماتو له مخې، د یاد ولایت ټول زده کوونکي ۱۷۸۱۷۱ تنو ته رسېږي، چې ۸۰۶۱۸ یې نجونې او پاتې یې هلکان دي. په دغه ولایت کې شاوخوا ۴۰۹۸ ښوونکي په دندو بوخت دي چې ۳۱۱ تنه یې ښځینه ښوونکي دي. د لغمان په ولایت کې څلور د زراعت لېسې او یو تخنیکم هم موجود دی او ورسره په خوا کې یو لوی دارالعلوم او ۱۴ مدرسې فعالیت لري. په دغه ولایت کې له یوه مرکزي دارالمعلمین سربېره څلور نور الحاقی

دارالمعلمینونه موجود دي، همدا راز دوه انستیتوتونه هم په دغه ولایت کې فعالیت لري.

په لغمان ولایت کې څلور شخصي ښوونځي فعالیت لري، چې لسگونه استادان او سلگونه زده کوونکي په کې په زده کړو بوخت دي. د لغمان پوهنتون هم تېر کال په فعالیت پیل کړی او څلور پوهنځي لري.

صنعت:

لغمان ولایت د خپل ستراتیژیک موقعیت له مخې، د صنعت لپاره ښه او غوره چاپیریال لري، خو هغه رنگ چې په لغمان کې اړینه ده، صنعت وده نه ده کړې. دغه ولایت ډېره ښه اب و هوا لري، چې د کار کولو لپاره ډېر وړ شرایط په کې موجود دي.

په دغه ولایت کې صنعتي فابریکې ډېرې کمې تر سترگو کیږي او که چېرې موجودې هم وي، نو ډېرې وړې فابریکې دي. یوه د خپلکو وړه فابریکه په دغه ولایت کې موجوده ده، همدا راز د نجاری څو وړې فابریکې موجودې دي. په دغه ولایت کې د روب جوړولو یوه ډېره کوچنۍ فابریکه شتون لري او د کوکولا یوه فابریکه هم شته، نورې داسې لوی او د یادونې وړ کومې فابریکې په دغه ولایت کې نشته او نه هم په دغه برخه کې چا سرمایه گذاري کړې ده.

مدني ټولني:

په لغمان کې گڼ شمېر مدني ټولني فعالیت کوي، چې ځینې یې په لاندې ډول دي. الینگار فرهنگي یون، لغمان ادبي بهیر، د ختیځې سیمې لیکوالو او ژورنالېستانو خپلواکه ټولنه، د ښځو د حقوقو ملاتړ ټولنه، د ځوانانو ټولنه، او داسې نورې...

رسني:

په لغمان کې ډېرې رسنۍ کار کوي.

توره کرښه / ۳۶۹

غږيزې: د نغمان ملي راډيو او کاوون غږ راډيو.

هغه راډيو گانې چې په ننگرهار کې سټډيوگانې لري او په نغمان کې اورېدل کېږي:

ننگرهار ملي راډيو، شرق راډيو، نرگس راډيو، اصلاح راډيو، مرام راډيو، کلید راډيو، اباسين راډيو، صفا راډيو، نن راډيو، هميشه بهار راډيو، انعکاس راډيو او وطندار راډيو.

هغه راډيو گانې، چې له مرکز خپرونې کوي او په نغمان ولايت کې اورېدل کېږي:

ارمان راډيو، اريانا راډيو، اراکوزيا راډيو، بي بي سي راډيو، ازادۍ راډيو، امريکا غږ اشنا راډيو، شمال راډيو، ستا راډيو، گوربت راډيو، نوا راډيو، کابل ملي راډيو، سلام وطندار راډيو، شمشاد راډيو، او داسې نورې...

تصويري رسنۍ:

په نغمان کې يواځې د نغمان ملي تلويزون دی، چې خپرونې لري، او نور تلويزونونه په کې نشته.

هغه تلويزيونونه، چې له کابل خپرونې کوي او په نغمان کې ليدل کېږي، په لاندې ډول دي:

کابل ملي تلويزيون، امريکا غږ اشنا تلويزيون، شمشادتلويزيون، لمر تلويزيون، طلوع نيوز، اريانا تلويزيون، تمدن تلويزيون، خورشيد تلويزيون، ژوندون تلويزيون، نور تلويزيون، یک تلويزيون.

چاپي رسنۍ:

په دغه ولايت کې يو شمير چاپي رسنۍ هم فعاليت کوي، چې په لاندې ډول دي: نغمان مجله، شينکۍ نغمان مجله، روښان، نورلام، نغمان ځوانان، بورا او داسې نورې...

کولتور:

لکه څرنگه چې لغمان د ننگرهار سره ګډه پوله لري، په دغه ولایت کې هم کولتوري چارې ډېرې ښې او چټکې پر مخ روانې دي، په یاد ولایت کې ګڼې فرهنگي ټولنې هم فعالیت کوي، د بېلګې په ډول، لغمان فرهنگي یون، د ختیځې سیمې لیکوالو او ژورنالېستانو خپلواکه ټولنه، لغمان ادبي بهیر، لمپاکا فرهنگي بنسټ.

په لغمان ولایت کې د لومړي ځل لپاره د الینګار فرهنگي یون په نوم یوه فرهنگي ټولنه په ۱۳۷۷ لمریز کال کې رامنځته شوې ده، چې له هغې وروسته نورې فرهنگي ټولنې هم رامنځته شوې.

په لغمان ولایت کې هر کال د سمسور لغمان په نوم د اطلاعات او کلتور په ریاست کې یوه دودیزه پسرلنۍ مشاعره هم کېږي، چې هر کال په کې له ګاونډیو ولایتونو سر بېره د پلازمېنې کابل څخه هم شاعران ورته راځي. د لغمان ولایت په قرغیو ولسوالۍ کې د شله ټک په نوم په یوه غره کې په ۱۳۸۴ لمریز کال کې هغه ډبرلیکونه چې په ارمني لیکدود لیکل شوي وو، هم پیدا شوي، چې لا هم په دغه ولایت کې موجود دي او ساتنه یې کېږي.

د لغمان ولایت لسګونه پښه یي شاعران هم لري، چې تر دې دمه یې په دغه ولایت کې څلور تذکرې هم چاپ شوې دي. لغمان هم د یو شمیر نورو ولایتونو په څېر ځانګړې موسیقي لري، چې په کې هارمونی، تبله، نغاره، سورنی او داسې نور د یادونې وړ دي، د دغه ولایت ډېری محلي هنرمندان سروکې، لوبې او بګتۍ وايي.

د نورستان ولايت

د افغانستان د ختيځو ولايتونو له جملې څخه دی چې ختيځ ته يې د پاکستان تر ولکې لاندې آزاد قبایل، جنوب ته د کنړ ولايت، شمال ته يې د بدخشان او پنجشیر ولايتونه او لويديځ ته يې د نغمان او کاپيسا ولايتونه موقعيت لري. د نورستان ولايت چې د هېواد دريمه درجه ولايت گڼل کېږي، د وگړو شمير يې د ۱۸۳۷۵۸ په شاوخوا کې اټکل کېږي. مرکز يې د پارون ښار دی او په مرکز سربيره ۷ اداري واحدونه يا ولسوالۍ لري چې کامدیش، ويگل، نورگرام، مندول، برگمټال، دواب او واما څخه عبارت دي. د نورستان په ولايت کې د ۱۳۹۰ ال کال د پوهنيز پرمختگ په هکله لنډ معلومات له گرانو لوستونکو سره شريک کېږي. هيله ده چې دغه معلومات به د پوهنې د مينه والو، څېړونکو، اړوندو اړخونو او ټولو هيوادوالو لپاره له گټې څخه خالي نه وي او د هېواد د هر اړخيزې سوکالۍ، سولې او سمون په لاره کې به د يوه ښه زيري په توگه ثابت شي.

د ۱۳۹۰ ال کال ښوونيز حالت:

په ۱۳۹۰ کال کې د نورستان په ولايت کې په ټوليزه توگه ۲۴۷۷ بابه تعليمي موسسې د پوهنې له وزارت سره رسميت او فعاليت درلود چې له دې جملې څخه ۲۲۹ بابه د عمومي زده کړو ښوونځي، ۱۵ بابه د اسلامي زده کړو موسسې (۳ بابه دارالعلومه، ۱۰ بابه ديني مدرسې، ۲ بابه دارالحفاظونه ۲ بابه دارالمعلمين او د ښوونکو د روزنې الحاق يې، ۱ باب د تخنيکي او مسلکي زده کړو موسسات وو. د دې ولايت په تعليمي موسساتو کې په ټوليزه توگه ۵۹۹۹۹ تنه زده کوونکي، طالب العلمان او محصلين د ۱۳۵۶ تنو ښوونکو، مدرسينو او استادانو له خوا په زده کړو بوخت وو. همدارنگه په ۱۳۹۰ کال کې په همدې ولايت کې ۱۷۱۱ تنه د سواد د زده کړې

توره کرښه/۳۷۲

په ۱۱۶ بابه کورسونو کې د ۶۰ تنو استادانو له خوا د ليک لوست په زده کړو بوخت وه.

له ۱۳۵۸ ال کال څخه تراوسه د پوهنې وزارت د نورستان په ولايت کې د ۲'۵۶۹'۵۹۸ امريکايي ډالرو په ارزښت ۴۹ تعميراتي پروژې پيل کړې چې ۱۶ پروژې بشپړې شوې او ۳۳ پروژې تر کار لاندې دي. په ۱۳۹۰ ال کال کې د نورستان ولايت د دولسمو ټولگيو د فارغانو شمير ۳۶۱ تنه وو.

د پوهنې د بهير په وړاندې ستونزې:

د نورستان په ولايت کې، د مسلکي ښوونکو کموالی، په ځينو سيمو کې ناامني، او د ۱۵۳۳ بابه تعليمي موسساتو لپاره د تعميرونو نشتوالی هغه ستونزې دي چې په دې ولايت کې د پوهنې د نظام په وړاندې قرار لري. بايد وويل شي چې د ليکنو دغه لړۍ به چې (د پوهنيز پرمختگ بهير) په نوم يادېږي، د هيواد په ۳۴ ولايتونو کې له گرانو لوستونکو سره يو ځای گام پر گام مزل کوي او د افغانستان د هر ولايت د پوهنيز پرمختگ په هکله به لږ تر لږه يوه لنډه ليکنه ستاسو مخې ته رډي. له مور سره اوسئ.

د پاکستان جوړېدل

۱۹۴۷ز کال د اگسټ ۱۴ اعلانیدو نېټه، د پېژندلو نېټه ۱۹۴۷ز کال ۱۴ اگسټ

پاکستان یو وخت نیمه د هند برخه او نیمه نوره د هند د لوېدیځې سیمې چې د چین او بلتستان د پولې څخه نیولې تر کوز سند او بلوچستان پورې د اوسني افغانستان پخوانۍ برخه وه. یو مهال د پښتنو قبایلو تر منځ د ترېګني له کبله دغه سیمې په څو نومونو بېلې شوې چې یو لړ نومونه یې روهستان، روهیله، پښتونخوا، شمال لوېدیځه سرحدي ولایت او نور نومان پرې سیمه واکو پښتنو او وروسته بیا انګرېزانو ایښي.

د پاکستان د هېواد تاریخ ډېر لنډ دی او یوه پېړۍ لا نه کېږي چې رامنځته

شوی. ۷۰ کاله کېږي چې د پاکستان هېواد تاسیس شوی. د نني پاکستان اړیکې د انگرېزانو او په ځانگړې توگه د امریکا سره د افغان جهاد پر مهال د پوځي دیکتاتور ضیاء الحق له خوا زیاتې ټینګې شوې چې له مخې یې د امریکا پخواني ولسمشر رونالډ ریګن پاکستان د امریکا ناوې هېواد گڼلی چې لا تراوسه هم د انگرېزانو تر اغېز لاندې یې نظام چلېږي.

پاکستان د اسيا په سوېل ختیځو هېوادونو کې راځي، چې په ۱۹۴۷ز کال کې د اگسټ په ۱۴ مه یې د پاکستان نوم خپل کړ. انگرېزانو دغه هېواد له پیل څخه په فدرالي نظام ویشلی دی چې د ۱۹۷۳ز کال اساسي قانون له مخې یې په څلورو ایالتونو د قامونو په تناسب بېل کړي دي.

دغه څلور ایالتونه په دې توگه ول: د پنجاب ایالت، د شمال لوېدیځې پولې ایالت چې اوسنی پښتونخوا ده، د سنده ایالت او د بلوچستان ایالت. د هېواد پلازمېنه اسلام آباد نومېږي او کراچي، لاهور، فیصل آباد او راولپنډی یې نور صنعتي او نامتو لوی ښارونه دي. په دغه هېواد کې برسېره پر ۶ گونو غټو توکمونو سلهاوو مذهبي فرقې هم شتون لري چې په غټو توکمونو کې یې پنجابیان تر ټولو غټ توکم بیا پښتانه دوهم لوی توکم، سندیان، بلوڅان، سرایکان، هندکیان او هندوان شامل دي.

په دیني لحاظ پاکستان کې ۹۷ سلنه مسلمانان دي چې په لښارو فرقو او پیرانو وېشل شوي، ۷۰ سلنه یې سني اسلام منلی، ۲۰ سلنه شیعه گان دي او ۳، ۳ شاوخوا سلنه هندوان او عیسویان هم شته. د ۱۹۴۷ز کال نه وړاندې پاکستان، هند او بنگله دېش یو هېواد وو چې د (بر صغیر هند) یا د هند وړې وچې په نوم بللی کېدل. دغه وخت په هند کې د انگرېزانو واکمني وه.

۷۰ کاله وړاندې کله چې هندوستان له انګلیسانو خپلواکي تر لاسه کړه د انګلیسانو بله لویه لویه پیل شوه هغه دا چې محمد علي جناح د دوی پټ پرتوکولي وو او د اسلام په نوم یې یو جلا هېواد چی نوم یې پاکستان وي غوښت. یانې هندوستان د هندوانو او پاکستان د مسلمانانو د جلا جلا هېوادونو په توگه تشکیل شي. په داسې حال کې چې تر اوسني پاکستانه په هندوستان کې د مسلمانانو شمېر زیات وو او دی خو انګلیسانو چې په جنگ کې له هند نه

توره کرښه / ۳۷۵

ماتي خوپلې وه، دا يې پلمه وگرځوله او هندوستان په څو ټوټو وویشلو. انگلیسانو پاکستان له څو جلا ملتونو څخه جوړ کړ، بلوڅان او پښتانه يې له افغانستانه جلا، سند، بنگال او پنجاب له هندوستانه جلا کړل او پاکستان په ۱۹۴۷ز کال کې جوړ شو.

د پاکستان د جوړېدو په لمړيو شېبو کې، پاکستان زرگونه پښتانه قبایل جنگيالي کشمير ته د دې لپاره واستول چې د هندوستان پوځ سره ډغر وهوي او په کشمير کې خپله برخه ترلاسه کړي. دغو لمسونو د لومړي ځل د پاکستان او هندوستان جگړې ته لاره هواره کړه. شپيته کاله وروسته د دوی لمسيان دې ته وهڅول چې له امریکایانو سره د افغانستان په دننه کې جگړه وکړي.

د کشمير او بنگله دیش ستونزه هم داسې لکه د پښتنو او بلوڅو ستونزه د هند او پاکستان تر مېنځ ستونزمنه پاتې شوه. دوه ځلې هندوستان او پاکستان د بنگال او کشمير په سر جنگونه کړي بنگال خو ازاد او خپلواک هېواد شو خو د پښتنو او بلوڅو مسئله او د ډيورنډ کرغېړنه کرښه همداسې ناحله پاتې شوه.

د دې لپاره چې د پښتونخوا او بلوچستان د ازادۍ غوښتونکو جذبې لږه کړي، په پښتونخوا کې د هندو او مسلمان سره د پاتې کېدو په ستره تګۍ د خلکو د ارادې خلاف يوې فرمايشې ټولپوښتنې ته لاره هواره شوه. يو پلو قران کيښودل شو او بل پلو ته گړند او له خلکو وغوښتل شول چې کومې خواته رایه ورکوي؟ دا ټولپوښتنه د هندوستان يا پاکستان او يا په مستقل تشخص د پاتې کېدو لپاره ټولپوښتنه نه وه! په دې د خيبر پښتونخوا او بلوڅو خلک د يوې توطيې په پايله کې د مسلمان په نوم له هند څخه جلا او پر نوي جوړ شوي پاکستان ور گډ کړل شول.

د هند په نيمه وچه کې د پاکستان تيوري د انگريز د امپريل استعمار د جيوستراتيژيکو او جيوپوليتيکو اوږدمهاله موخو لپاره د دوي د لاس پوڅو له خوا مطرح او عملي شوه. هغه وخت يانې د ۱۸ پېړۍ په پاې کې برتانوي بنکيلاگر يواځنې اروپايي ځواک وو چې د هند په نيمه وچه او هندي سمندر کې يې خپلې اډې او د سوق الجیش مرکزونه ټينگ کړل.

د انگريزانو ستراتيژي دا وه چې خپله سياسي، اقتصادي او تجارتي ولکه په ټول

هند او له هند څخه بهر د فارورډ پالیسي (Forward) په چوکاټ کې د منځنۍ اسيا په لور پلنه کړې. ولې د دوي د استعماري موخو او پراختيا غوښتنې په وړاندي په برصغير کې د مختلفو ډلو ټپلو او گوندونو لکه، د ۱۸۱۳ز کال تر ۱۸۲۳ز کال د پنداريانو ازادي بنسټونو غورځنگ چې د روهيله پښتنو امير خان افغان يې رهبري کوله او وروسته له مبارزو او اتلوليو د انگریزانو د ۱۲۰۰۰۰ منظم اردو له خوا په بې رحمۍ وټکول شول.

همدارنگه د هند د ملي کانگريس گوند چې په ۱۸۸۵ز کال کې تاسيس او د دغه گوند په رهبري کې بيا مهاتماگاندي، مولانا ابوالکلام آزاد، ډاکتر ذاکر حسين چې دواړه افغانان دي، راجندر پرساد، جواهر لال نهرو کار کاوه. خان عبدالغفار خان (پاچا خان) او د هغه مشر ورور ډاکتر خان صيب هم د کانگريس له گوند سره د استعمار په شړلو کې همغږي او همکاري درلودله.

د يادولو وړ ده چې محمد علي جناح هم د کانگريس د گوند غړي وو او وروسته د انگریزانو په اشاره په ۱۹۱۳ز کال کې د ټول هند مسلم ليگ گوند ته ورغله، پاچا خان هم د هند په شمال غربي سيمه کې د انگریزانو په ضد په ۱۹۲۱ز کال کې د انجمن اصلاح افغانه او په ۱۹۲۹ز کال کې يې د خدایي خدمتگارو غورځنگ بنسټ کېښود، په دې وخت کې وو چې د عليگره مسلم يونيورسټي له خوا په ۱۹۰۶ز کال کې په ډاکه کې د ال انډيا مسلم ليگ د گوند بنسټ کېښودل شو.

د هند په نيمه وچه کې د مسلمانانو ځينو کټه گورپو او ليرکيو له استعماري واکمنو څخه د مسلمانانو له پاره د ځينو امتيازاتو غوښتنې پيل کړې، د بېلگې په توگه په ۱۹۰۶ز کال د مسلمانانو يو ۳۶ کسيز پلاوی د سر اغا خان تر مشرۍ لاندې د شمله په توريستي او تفريحي ښارگوټي کې چې د ډهلي په شمال کې موقعيت لري د هند له وایسرای (نائب السلطنة) لارډ منټو سره ليدنه وکړه، دغه پلاوي له انگریزانو څخه د هند په نيمه وچه کې د مسلمانانو لپاره د ځانگړي امتيازاتو او حقوقو غوښتنه کوله.

همدارنگه د مسلم ليگ گوند د مسلمانانو د ځانگړي حقوقو او امتيازاتو په چوکاټ کې خپلې غوښتنې مطرح کولې او فعاليتونه يې گړندي کړل. د يادولو

توره کرښه / ۳۷۷

وړ ده چه د هند په نیمه وچه کې د سر سید احمد خان لخوا د دوو قومي نظریې تیوري، یانې هندوان بېل او مسلمانان بېل وړاندې او د بنکیلاگر ځواکونو په لمسونه د هندو - مسلمان جگړو زور واخېست او په ټول هندوستان کې نفرت او کرکه پیل شوه. د مسلم لیگ گوند د دوه قومي نظریې تیوري تائید او د پلي کولو لپاره یې نه سترې کېدونکې مبارزه کوله، همدارنگه په ۱۹۳۰ز کال کې د هند د الله اباد په ښار کې د مسلم لیگ د گوند کلنۍ غونډه د علامه محمد اقبال لاهوري تر قیادت لاندې جوړه او علامه اقبال په خپله پرانیستونکې وینا کې د هند په نیمه وچه کې د مذهب په اساس د دوو قومي نظریې یانې هندوستان بېل او د مسلمانانو لپاره جلا هېواد تائید او ملاتړ یې وکړ چه له دغه وخته د مذهبي ایډیالوژۍ په اساس د "پاکستان" د جوړښت لپاره لاره هواره او هڅې گړندې شوی.

د پاکستان د نوم وړاندیز د لومړي ځل لپاره په لندن کې د Cambridge (کامبریج) د پوهنتون یوشمېر هندي زده کړه یالانو وړاندې کړ چې په ۲۳ مارچ ۱۹۴۰ز کال د ال انډیا مسلم لیگ د گوند چې د موضوع په اړوند یې په لاهور کې غونډه وکړه د تائید وړ وگرځېد او د هند په نیمه وچه کې د مسلمانانو له پاره د ځانگړي هېواد غوښتنه او مطالبه په کې تکرار شوه.

د مسلم لیگ د گوند دا غونډه تراوسه پورې د قرارداد لاهور یا قرارداد پاکستان په نامه یادېږي او هر کال یې په لاهور کې د منارپاکستان او نورو ښارو کې په ۲۳ د مارچ لمانځل کوي.

د دویمې نړېوالې جگړې په وخت کې په اروپا او اسیايي محاذ کې انگریزي بنکیلاگر له گڼو ستونزو سره مخامخ وه. په همدې شرایطو کې د مولانا ابوالکلام آزاد په مشرۍ د هند کانگرس گوند لخوا هندوستان ته د بشپړې خپلواکۍ غوښتنه وشوه او هم د Quit India او "هندوستان چهوردو" یانې له هندوستان څخه ووځئ او هم له انگریزانو سره یې د عدم همکاری نوبت او تحریک پېل کړ چې د کانگریسي مشرانو د نیول کېدو لامل شو.

برطانوي حکومت د کانگرس د گوند په مشرۍ د خپلواکۍ غوښتونکو او مبارزینو له خوا د هند د استقلال مطالبه ومنله، خو په دغه وخت کې د مسلم

ليک گوند د محمد علي جناح په مشرۍ له انگرېزانو سره همکاري کوله او د بنکيلاک گرو مسلطو ځواکونو له خوا به ورته وعدي ورکول کېدې، چې تاسو به بيا خوشحاله کړو او يو څه به درکړو، چې په ۱۹۴۶ز کال د برتانوي هند وایسرای (نائب السلطنة) لارډ ډيول، وروسته له انتخاباتو د کانگرس گوند د ليرد (انتقالي) يا Transitional حکومت په جوړولو مؤظف کړ او پندت نهرو يې د انتقالي حکومت د مرستيال رئيس په توگه معرفي کړ.

خو د مسلم ليگ گوند په انتقالي حکومت کې د برخې اخېستلو څخه انکار وکړ، مگر وروسته د وایسرای لارډ ډيول د اړيکو په پايله کې مسلم ليگ گوند هم په انتقالي حکومت کې شامل شو او په وروسته فعاليتونو کې د کانگرس او مسلم ليگ گوندونه له وایسرای سره دې تاريخي پرېکړې ته ورسېدل چې د هند نيمه وچه به په هندوستان او پاکستان تجزيه کېږي.

همدارنگه د برتانيا پارلمان د هند د تجزيې موضوع د ۱۹۴۷ز کال د جون د مياشتې په ۳ نېټه ومنله، ولې د هند د نيमې وچې ویش د اگست مياشتې ته وځنډېد، چې په ۱۴ د اگست ۱۹۴۷ز کال، پاکستان د انگرېزانو د بدشگونه او شوم ميراث او د دوي د جيوپوليتيکو او جيوايکانوميکو اوږدمهاله گټو له پاره په مصنوعي توگه په داسې حال کې چې ځمکه د افغانانو او کلتور يې د هند څخه واخېست رامېنځ ته کړ.

د هند د نېمې وچې د ویش يا Partition له امله د هند د نيمې وچې خلک له يوې سترې غميزې او فاجعې سره مخامخ شول، د بيلگې په توگه ۱۰ ميليونه خلک دواړو خواوو ته وکوچېدل، د ۱ يو ميليون په شاوخوا کې مظلوم انسانان مړه شول، د پاکستان جوړښت د هند په نيمه وچه کې يوه متفقه پروسه نه وه، د برصغير اکثريت خلک د مسلمانانو په گډون د مذهبي ايډيالوژۍ له مخې د هند د نيمې وچې له ويشلو سره سخت مخالف وه. له هغې جملې څخه مولانا ابوالکلام آزاد، خان عبدالغفار خان (پاچا خان)، ډاکتر ډاکر حسين او گني شمېر نور، مولانا ابوالکلام به استدلال کاوه چې "يو هېواد د مذهب يا تيوکراسۍ په اساس نه جوړېږي، که داسې وي، نو ولې ۲۱ عربي هېوادونه يو مملکت نه دي. ياددونه: پاکستان د بنسټ پالنې او تروريزم مرکز دی او وو، ، ولې د پاکستان او

توره کرښه / ۳۷۹

سیمې د بحران او ستراتیژیو په اړوند به بحث ادامه پیدا کړي. د پورتنۍ لیکنې
لپاره لاندې ماخوځونه مطالعه شوي:

۱ - India Wins Freedom د مولانا ابوالکلام اثر .

۲ - مولانا ابوالکلام ازاد Selected Speeches and Writings د سید شهاب
الدین اثر .

د لويې برتانيا سياست د هند، پاکستان او افغانستان په اړوند

۱۹۴۵ز کال څخه تر ۱۹۵۰ز کال پورې:

د نړيوالې دويمې جگړې وروسته په نړيواله بڼه ملي ازادې بڼونکي جنبشونو ټوکېدل د اکتوبر ۱۹۴۵ز کال کې دويمه نړيواله جگړه پای ته ورسېده. هند دا وخت د برتانيا تر تسلط لاندې وو د هند سربازان د برتانيا په پوځ کې د المان د پوځ سره وجنگېدل او په جنگ کې يې مهم رول درلود. هند د جنگ لپاره خوراكي توکي او تخنيکي مواد برابرول، له جنگ وروسته د هند د وگړو ژوند خورا بد حالت سره مخ شو.

په هند کې د لوړې، بېکارۍ، نادارۍ کچه لوړه او خرابه شوه همدا لامل شو چې په هند کې د ملي کانگرس سراسري گوند د هند د مسلمانانو ليگ گوندونه کمونست گوند او نورو سر را پورته کړ او خلکو ته يې د خپلواکۍ روحيه ورکړه. خلکو په مخالفتونو پيل وکړ، زياتره بغاوتونه انگليسانو د برچې په زور وځپل خو ولس پر خپلواکۍ مين وو او د گاندي دا شعار يې بدرگه گولو چې انگليسانو له هنده ووځئ.

په ۱۹۴۲ز کال گاندي تصميم ونيو او د انگليسانو پر وړاندې يې مقاومت پيل کړ، په نهم د اگسټ د کانگرس مشران انگليسانو زنداني کړل او له سياسي فعاليت څخه يې منع کړل. د ۱۹۴۲ز کال انقلاب د ماتې سره مخ شو، گاندي د ۱۹۴۴ز کال د می په ۶ مه د ناروغۍ له امله له زندانه ازاد شو. د انگرزي مشر په منځگړيتوب د گاندي او محمد علي جناح تر مېنځ ناسته جوړه شوه، په ناسته کې جناح د پاکستان پر جوړېدو ټينگار کاوه، د کانگرس يو مخور مشر چ راجا گوپالاچاري دواړو گوندونو ته د همکارۍ وړانديز په لاندې توگه وکړ.

۱ - مسلم ليگ دې د خپلواکۍ تر گټلو له کانگرس څخه ملاتړ او ورسره دې

موقت حکومت جوړېدل ومني.

۲- د جنگ په پای کې به له خلکو ټولپوښتنه وکړو او د خلکو په رایه به پرېکړه وشي.

۳- د وړاندیز به هله عملي شي چې انګلیسان د هند واکمني سکانو ته وسپاري. خو دا ناسته بريالی نه شوه، ځکه جناح بیدون له قید او شرطه د پاکستان جوړېدل او په رسمیت پیژندل غوښتل او په دی کې د انګلیسانو پوره لاس وو، گاندي تر خپلواکې مخکې د دی وړاندیز کلک مخالفت وښودلو.

په ۱۹۳۶ز کال کې په برتانيا کې پارلمان وټاکل شو، په ټاکنو کې محافظه کارانو ماتې وخوړه، لیبرالېستانو ۳۹۳ څوکۍ وگټلې او محافظه کارانو ۲۱۳ څوکۍ پلاس راوړې او د انګلستان نوی د وزیرانو شورا مشر ایتلي شو. د ۱۹۴۵ز کال د دسپتمبر په میاشت کې یوه ډله سیاستمدارانو چې شمېر یې ۴۳ تنه وو داسې وړاندوینه وکړه چې هند ته په ملګرو ملتونو کې برابر حق ورکړل شي، خو نوي انګلیسي حکومت دا وړاندیز ونه مانه. په ۱۹۴۶ز کال کې په هند کې د استعمار ضد روحیه خورا پیاوړی شوه، کله چې برتانيا په دې باورمنده شوه چې نور پر هند حکومت کول ناممکن دي نو د هند د هېواد په ویشلو یې لاس پورې کړ.

د لیبرستانو د حکومت سیاست او کرښې:

د دوی سیاست د هند په اړه دا وو چې هند په څو وړو هېوادونو وویشي، په دې توګه به په یوه مرمۍ دوه هدفه وویشل شي. په هند کې سیاسي گوند د ملي کانګرس په نوم په کال ۱۸۸۵ز کال کې جوړ شو، د دې ترڅنګ نور مخالف اسلامي گوندونه هم جوړ شول لکه د بنگال ملي اسلامي گوند، د بمبېي اسلامي گوند، د مسلم لیګ گوند او نور.

د کانګرس گوند یو شمېر غړو کونښن کاوه چې د روسیې ملاتړ تر لاسه کړي ولې هلته بیا د المان او لویديزو نورو هېوادو لانجمنې پېښې پیدا شوې، لامل دا شو چې روسیه، انګلستان، فرانسه د المان پر وړاندې یو شول، د لومړۍ نړیوالې جګړې په درشل کې روسیه او انګلستان مجبور شول چې خپل

اختلافونه یو طرفه کړي.

په دې اړوند د افغانستان، فارس، تیبټ په هکله په ۱۹۰۷ز کال ۳۱ د اګسټ د سنترزبورګ په ښار کې یوه لوزنامه لاس لیک کړه چې په هغې کې راغلي. انگلستان د روسیې حق د افغانستان په شمالي سرحد کې په رسمیت پېژني. برتانيا تعهد کوي چې د روسیې پر ضد به د افغانستان خاوره نه استعمالوي او د روسیې پر وړاندې به هېڅ نوع فعالیت نه کوي.

څلورم - د افغانستان د خپلواکۍ وروسته:

کله چې د امان الله خان په مشرۍ له انگلیسانو په کال ۱۹۱۹ز کال کې افغانستان یو خپلواک هېواد شو، ټولې نړۍ په رسمیت وپېژند. نوي حکومت یو لړ بنیادي اصلاحات او نوښتونه پیل کړل.

د اعلیحضرت امان الله خان په اړه یو شمېر نظرونه:

فرايزرتلر: په کابل کې د انگلیس سفیر او دیپلومات د هغه په اړه لیکي: «امان الله خان به په مېراني، دوستۍ او لارښوديزې مشرۍ کې ستایل کېده او له خپل نیکه پاینده خان څخه به یې تقلید کاوه. امان الله خان یو هېوادپال او د افغانستان د پرمختګ پلوی سړی وو او غوښتل یې افغانستان د نړۍ په هېوادونو کې د لوړ دریخ خاوند واوسي. امان الله خان د درناوي وړ ویاند او په نړیوالو چارو کې یې بشپړ مالومات درلودونکی شخص وو. د امان خان په شخصیت کې د ضعف ټکی دا وو چې غرور، پرتم او ځان مننه یې درلودله». (۱۹)

د هند لومړی وزیر جواهر لعل نهرو: اروپا ته د شاه امان الله د اوږده سفر او د هغه د پایلو په اړه لیکي: (د ۱۹۲۸ز کال په لومړیو کې امان الله او ملکه ثریا له افغانستان څخه د اروپا په لور د یوه اوږده سفر په موخه وخوځېدل. د گڼ شمېر اروپایي هېوادونو پلازمېنو لکه روم، پاریس، لندن او مسکو ته ولاړل او په هر ځای کې له تودو هرکلیو سره مخامخ شول. دغو ټولو هېوادونو په ډېرې لېوالتیا غوښتل چې د خپلو سیاسي او سوداګریزو موخو لپاره د امان الله پام ځانته

توره کرښه / ۳۸۳

راواړوي. هر چېرته ورته گرانبيه سوغاتونه ورکړل شول خو هغه د يوه هونسيار او لوړ سياست پوه په توگه خپله ونډه په لوړه کچه او ښه توگه لوبوله او په هېڅ ځای کې يې د هېڅ شي ژمنه په غاړه نه اخیستله. د راستنېدلو په مهال له ترکيې او ايران نه يې لېدنه وکړه. د امان الله اوږده سفر د ډېرو پام ځانته را واړاوه. اعتبار او حيثيت يې زيات شو او د افغانستان ارزښت يې هم ډېر کړ. خو دننه په افغانستان کې اکر يا حالت ډېر ښه نه وو. امير ډېر خطرناک کار کړی وو او هغه دا وو چې په هېواد کې د بدلونونو له پيلولو سره جوخت او د لرغوني ژوند ډول ته د بدلون ورکولو له څپو سره سم توده په توده په سفر ولاړ. مصطفي کمال هېڅکله دغسې خطرناک کار ونه کړ. (۲۰)

دارالامان د امانی سلطنت تاريخي ماڼۍ چې بنسټ يې د خپلواکۍ د گټونکي سروال، هېواد پال او سرښندويه نوميالي غازي اعليحضرت امان الله خان له خوا ايښوول شوی وو خو د خپلواکۍ دوښمنانو د باروتو په لمبو وسوځاوه.

د امانی دور فرانسوي سفير موريس فوشي د امان الله خان په اړه ليکي: «دغه ځوان د خپل عمر په پرتله په سياسي چارو کې حيرانونکې پوهه لري. ځانگړې موخې په زړورتيا پرمخ بيايي. کله چې ما له هغه سره وليدل، د جنرالۍ جامې يې پر ځان وې. سپين پوستکی او تورې زيږې سترگې يې درلودلې. د هغه په سترگو کې څرگند هوډ، واکمني او برابري په ځلېدلو وه. امان الله خان د خپلې

ډېرې پوهې، مېړانې او په سياسي سکالو کې د خبرتيا له امله هر څوک تر خپلې اغېزې لاندې راوړي. امان الله دا پوهه او کفايت درلود چې د گاونډيو (روس او انگليس) په اړه پېچلې سکالو په ډاډ م طرح او د هغو په اړه خپل نظر او پریکړه ووايي.

هغه د پياوړي هوډ، پټينې او تکل خاوند دی. تر اوسه يې د ژوند وريځې پر مخ نه دي رابښته شوي او ډېرې برياوې يې ترلاسه کړي. د بېلگې په توگه افغانستان يې په ډېر لږ وخت کې ټولې نړۍ ته ورپېژندلی دی. وييکي او کلمات د هغه د شخصيت د برم او ستروالي بيان نشي کولای». (۲۱)

امريکايي ليکوال پولاده ليکي: ما د امان الله خان د دورې له شخصيتونو سره له نږدې کتلي او خبرې مې ورسره کړي. د بېلگې په توگه: ياور محمود خان، عبدالعزيز خان، د حربيې وزير او جنرال محمد گل خان مومند. د هغو له خولې مې د شاه امان الله په اړه په زړه پورې او د اورېدلو وړ خبرې اورېدلي چې بايد يادانست او وليکل شي. د دغو يادونو يوه کوشنۍ بېلگه دا ده چې: په ۱۳۴۵ز کال کې د سوادگريزې خونې په رياست کې د چهاردهي له اوسيدونکو څخه يوه پياده چې نوم يې غلام حمد او په ځوانۍ کې په دارالامان کې وو. هغه ويل: د پسرلي يوه ورځ وه، باران اورېدلی وو او ځمکه ښويه وه، امان الله خان له خپلو همکارانو سره د دارالامان ماڼۍ ته راغی چې د دارالامان له ماڼۍ څخه کتنه وکړي. ماڼۍ د يوې غونډۍ پرسر وه. امان الله خان په ځانگړتۍ پيل وکړ او د غونډۍ سرته وخوت او همکارانو ته يې وويل، راځئ چې د ماڼۍ بنسټ يا تهداب وگورو. خو همکارانو د غونډۍ سرته د ختلو هر څه هڅه چې کوله، نه شول ختلی او بېرته لاندې راښوېدل.

امان الله خان هغوی ته وويل، زه تل تاسو ته وایم چې ورزش وکړئ او ډېره ډوډۍ مه خورئ، دا دی زه له تاسو مخکې د غونډۍ سرته وختلم، زما هره خبره ستاسو په خیر ده. له دې کيسې ښکاري چې شاه امان الله له ورزش سره مينه درلوده او ورزش يې کاوه (هماغه ځای).

ميرمن ريتالي ستيوارت (په افغانستان کې د اور) کتاب ليکواله وايي: «د افغانستان پخواني اميران مغرور او متکبره ول او له هغوی سره اړيکه نيول گران

توره کرښه / ۳۸۵

ول، خو امان الله خان يو دموکرات سړی وو او د هارون الرشید په شان پرته له ساتونکو (گارد) د ښار په بازارونو کې پلي گرځېده او له ډول ډول کسانو سره به يې خبرې کولې. له تشریفاتو يې ښه نه راټلل او خان يې کټ مټ د يوه عادي افغان په توگه له نورو سره برابر باله.

امان الله خان يو ولس پال، هېواد پال او د ختيز د خپلواکۍ ملاتړی او ډېر نوميالی سړی وو. د خپلې پاچاهۍ په پای کې يې محافظه کاران په وحشت کې اچولي ول، هغه رېښتونی او صادق وو او د خپل هېواد په عصري کولو کې ډېر جدي شو او د خپلې پاچاهۍ په پای کې يې وويل: د دې له امله چې بلوا يوازې او يوازې د ده پر ضد ده، نو نه غواړي وينه توی کړي او له پاچاهۍ لاس په سر شو او هغه يې خپل ورور عنايت الله خان ته پرېښودله.

يې کفايته درباريان د هغه تر شا او خوا راټول شوي ول، همدارنگه د هغه پر ضد يې د کفر وسله وکاروله او هغه يې د اسلام ضد وباله، حال دا چې هغه يو سپېڅلی مسلمان وو. (۲۲)

او په بل ځای کې ليکي: (د امان الله خان په څېر واکمن نه په ختيځ او نه په لويديځ کې ليدل شوی دی. هېڅ پاچا پرته له ساتونکو او ځانگړو امنيتي تشریفاتو چېرې نه تلو، خو امان الله خان هرې خوا ته روان وو او له وگړو سره يو ځای کېده. افغانانو گومان کاوه چې دغه سړی چې د دوی ترڅنگ ولاړ دی ښايي امان الله خان وي. هغوی انگېرل چې هغه به يو چېرې له وگړو سره د خبرو کولو په حال کې پر سرک باندې وگوري. کورنۍ يې پرې نېوکه کوله چې (خان ته دې پام ونيسي)، امان الله خان به ويل: ملت زما ساتونکی (بادي گارډ) دی. امان الله خان د لېونۍ مينې په نړۍ کې له ملت سره لېونۍ مينه درلودله). رته تالي د امان الله خان د ښوونکي عبدالغني خان له خولې ليکي چې: امان الله خان له ملي جامو سره ځانگړې مينه درلودله او د ولسي جامو په اغوستلو لکه کميس او پرتوگ، پگړۍ، خولۍ او پوستين به چايخانو او سماوارونو ته روان وو او له خلکو سره به ايل او غيل شو، که خلکو هغه په همداسې جامو کې لېدلی وی نو څه يې نه ويل او د خپلې پاچاهۍ په وخت کې يې کټ مټ دغسې وکړل. امان الله خان يو ښايسته ځوان وو، متوسطه ونه يا قد، گرد مخ،

روښانه نورې سترگې يې درلودلې او هېڅکله نه عصبي کېده. په خبرو کې خورې ژبې او مؤدب وو او هڅه يې کوله چې مخامخ لوری ځانته لېواله کړي. يوځل يې په پنځلس کلنۍ کې ويلي ول: «دی شرمېږي چې هېواد يې وروسته پاتې دی او د خپلو خلکو له ناپوهۍ څورېږي». (۲۳).

د هېواد د تاريخ او ټولنپېژندنې د پوهانو په ډله کې ارواښاد حبيبي د افغاني ټولنيو نوميايي پوه دی چې ټولې ليکنې يې د اسنادو او ليکلي لاسوندو پر بنسټ ولاړې دي. هغه عادت نه درلود چې خپل قلم د هغو پاچايانو او واکمنانو په ستاينه کې په کار واچوي چې ټولني ته يې خدمت او کار نه دی کړی. د حبيبي نیکه چې مولوي عبدالرحيم آخندزاده نومېده د امير عبدالرحمن خان په وخت کې وژل شوی وو او له همدې امله ارواښاد حبيبي په افغانستان کې د محمدزيو له حکومت سره بڼې اړېکې نه درلودلې او د قلم په نيش يې څه چې له لاسه راغلي د بارکزيو او محمدزيو د سردارانو په څورولو او د هغوی د کړنو په رابربندولو يې ټونگلي دي. خو د دې ترڅنگ د صلاحيت وړ او حق ويونکی عالم وو. په خپلو ليکنو کې که هغه له امان الله خان او د هغه له کارنامو خبرې کړي، د دې ترڅنگ يې د هغه د همکارانو او معاصرینو له ويناوو ځينې نيوکې را نقل قول کړي دي.

په هر صورت کله چې زموږ خاوره خپلواکه شوه او نوي واکمنې په کار پيل وکړ، د کور دننه هغه جبري ناروا کارونه چې د ده پلار په خلکو تپلي وو، لغوه کړل. د نارينه او ښځو لپاره د ښوونځيو پرانېستل پيل شول، د نارينه او ښځينه وو د حقونو برابرۍ ته پاملرنه وشوه، د پرمختگ لپاره کارونه پلان او پيل شول، نوي مدني قوانين جوړ او د افغانستان د ور پېژندلو او دغه هېواد ته د مرستو کولو لپاره يو اوږد مهاله سفر پيل شو. هغه (امان الله خان) د غرب او شرق سره خپل روابط ټينگ کړل او افغانستان يې ټولې نړۍ ته د يو خپلواک او ازاد هېواد په توگه معرفي کړ. خو انگليس د خپل غچ اخېستلو لپاره خپل پلانونه دا ځل په نوې بڼه پيل کړل. د خپلو تالي څټي ملایانو او پيرانو په جامه کې يې د رژيم خلاف پروپاگندونه پيل کړل چې د پروپاگند غټ ټکي يې دا وو: امان الله خان کافر شوی، د ادعا د ثابتولو په موخه يې د ده د ميرمن عکسونه په پټه په ناوړه

توره کرښه / ۳۸۷

بڼه چاپ او خپاره کړل او خلکو ته يې ويل چې امان الله کافر شوی دی. د ده پر ضد يې په لومړي ځل د ننگرهار په شینوارو کې د خپلو غلام صفته ملايانو په واسطه تبليغ شروع کړ، دا پروپاګند نژدې ټول ننگرهار ته خپور شولو، شینوارو شاماني وسوځوله او د خوګيانو د يو شمير مشرانو په ګډون مخالفت زور واخېست. انگليسانو حبيب الله د سقاوو ځوی چې مشهور غل وو خپل سفارت ته په پټه وروبللو، پلان او پيسی يې ورکړې. هغه د دهقاني جنبش تر نامه لاندې په چور او چپاول پيل وکړ.

همدا اوس يو شمير سقاويان لکه امرالله صالح، پدram او يو شمير غلامان ډوله ملايان امان الله خان ته د کافر خطاب کوي. کله چې دا حالت امان الله خان ويني کندهار ته ځي هلته د ټولو افغانانو په ګډون لس زره کسان را ټولېږي او کابل ته د بلوا ګرو پر ضد حرکت پيلوي، خو د غزني شاوخوا کې خپله د پښتنو تر مېنځ نښته کېږي، امان الله خان چې ويني زما د ملت ويني زما د واکمنۍ په خاطر توی نه شي له جګړې لاس اخلي، کندهار ته ځي او داسی يو ليک ليکي: «زه نه غواړم چې زما د ولس ويني ناحقه تويې شي، د ملت دښمن غواړي دا ملت خپلو کې د خپلو شومو موخو لپاره وجنگوي، زه له واکه تېرېږم.»

هغه هند ته ځي او له هغه ځايه ايټاليا ته مهاجر کېږي، تر مرګه هلته ژوند کوي. له وفات کېدو وروسته د ننگرهار په يوه ښکلي بڼ کې خاورو ته سپارل کېږي. دا بايد وويل شي چې تر ده وروسته يا مخکې ټول واکمنان د واک په خاطر له خپلې دندې نه دي مستعفي شوي ترڅو چې وژل شوي نه وي. سوال دا دی، ايا د امان الله خان په استعفا په وطن کې سوله راغله؟ نه خير. تر څو چې د انگليسانو موخې نه وي عملي شوي، دا ورور وژنه به دوام لري.

د ننگرهار او شینوارو خلکو او نورو د کابل د نيولو خوب لیده، هلته حبيب الله د سقاو زوی د واک پر ګدی ناست وو، د خوګيانو يو شمير مشران کابل ته پر لاره د جګد لک سيمه کې خپل مينځي جنگ وکړ. ځينو مشرانو لکه ملک والا جان محمد شاه خان د ملک قياس ورور او ملک سربلند او نور ووژل شول. دوی بېرته ننگرهار ته ستانه شول، نادر خان او کورنی يې دا وخت له هېواده بهر مېشت وو، چې د پکتيا والو، خوګيانو په مرسته يې پر کابل حمله وکړه، سقاو

يې ووژلو خپله نادر خان د افغانستان پاچا شو. سقاو ۹ مياشتې واکمن وو او نادر خان ۴ کاله واکمني وکړه چې د يوه زده کونکي له خوا په ښوونځي کې ووژل شو. د سقاويانو په واکمنۍ کې د امان الله خان د وخت ټول هغه کارونه چې د پرمختگ او ښېرازۍ لپاره پيل شوي وو ټول لغوه او له مېنځه ولاړل.

تر نادر خان وروسته د هغه ځوان او کم تجربه زوی محمد ظاهر خان واکمن شو خو تر ډېره وخته د ده تر ونو شاولي خان، شاه محمود خان، هاشم خان او نورو واکمني چلوله او د خلکو سره زور زياتی وشولو او ظاهر شاه تر ټولو زياته واکمني وکړه. اوس پوښتنه دا ده چې شاهي رژيم ولې او څنگه په جمهوريت واوښت.

زه د ننگرهار ولايت د حصارک غلجايي ولسوالۍ په ليسه کې ښوونکی وم، د سياست سره مې پوره سروکار درلود. يو شمېر زده کوونکي او ښوونکي چې دا افغانستان د خلق دموکراتيک گوند سره مل وو، زه د دوی مسؤل وم. ټول وخت به مو په غونډو کې د وطن حالات او د دې هېواد ستونزو او د حل په لارو چارو څېړنې کولې. د دې لپاره به مو د نورو سياسي گوندونو سره بحث کاوه، خو راحم چې شاهي نظام کله ړنگ او پر ځای يې سردار محمد داود خان د ظاهر شاه د تره زوی او د خور مېړه څنگه واکمن شوو.

د محمد داود خان کودتا

۱۳۵۲ ال کال د چنگاښ ۲۶ نېټه

مخکې له دې چې د محمد داود خان د حکومت د کړو وړو په هکله لنډه یادونه وکړم، لازمه گڼم چې د نادر خان واک ته د رسېدو وروسته د دربار اختلافونو ته یو ځغلنده کتنه وکړم چې د افغانستان لپاره یې څه پایلې درلودلې. محمد عزیز د محمد داود خان پلار د افغانستان د سیاسي نمایندګۍ د لارښوونې په خاطر برلین ته ولېږل شو، افغان حکومت څرګنده کړه چې نوموړې ټاکنه د هغه اهمیت پر بڼا شوې چې افغانستان یې جرمني ته ورکوي. خو بیا هم اصلي لامل یې دا وو چې هم شاه ولي خان په لندن کې سفير ټاکل شوی وو او هم محمد عزیز دوی دواړو څخه غوښتل چې د صدر اعظم محمد هاشم خان تر لاس لاندې کار وکړي. داسې ویل کېږي چې د سردار محمد هاشم خان ۱۸ کلنه دوره د خلکو لپاره یوه توره کرغېړنه دوره وه.

د هاشم خان پلان دا وو چی دوه سکه ورپرونه یانې سردار محمد داود خان او سردار محمد نعیم خان د راتلونکې واکمنۍ لپاره تر روزنې لاندې ونیسي. په همدې علت محمد نعیم د ښوونې روزنې د وزیر، د صدارت مرستیال، د نورو وزراتونو د کارونو مسول، د استخباراتو د ادارې کنترولوونکی او د والیانو په ادلون بدلون کې فعال رول لوبونکی شخص وو.

سردار محمد داود خان په نظامي چارو کې د یوه باصلاحیته شخص په توګه په کار وګمارل شو، داود خان د پوځي قوې څخه د خلکو د خپلو په خاطر په بېرحمۍ کار اخیسته، د بېلګې په توګه کله چې د کندهار د ښوونې روزنې رییس غلام حیدر عدالت د یو هیئت په مشرۍ د زمینداور د یو شمېر زده کوونکو د لیلیه ښونځیو د کار د ارزیابۍ په موخه هلته ولاړ او بیا وروسته خلکو ته مالومه شوه چې دوی به زده کونکي د شپې لخوا لوڅول او نامشروع کارونه به یې ورسره سرته رسول، د خلکو له خوا دوی په همدې تهمت راګیر او ورته عمل له دوی سره هم وشو. وروسته خلکو د خپلو روا غوښتنو لپاره د کندهار مرکز ته ولاړل، ولې په دې وخت کې غلام حیدر عدالت داود خان ته چې دا وخت د کندهار تنظیمه رئیس او پوځي واک لرونکی کس وو، وویل: چې د زمینداور او پشترو خلکو بغاوت کړی او ټول د حکومت پر ضد را روان دي.

داود خان مخکې له دې چې فکر وکړي رښتیا او دروغ مالوم کړي دولتي الوتکو ته امر وکړ چې الوتنه وکړي که بغاوت کوونکي یې ولیدل، له مېنځه یې یوسي. د الوتکو پلوتانو چې خلک د مارش په حال کې ولېدل چې د مرکز په لور را روان دي، د داود خان ته رپوټ ورکړ، هغه مخکې له دې چې د خلکو مسالمت امېزه مارش او یا بغاوت سره پرتله کړي، د بمبار امر ورکړ، تقریباً ۱۵۰۰ تنه ووژل شول او په سلګونو ټپیان شول، ورپسې پیاده سربازان سیمې ته ورغلل پاتې کسان یې ونیول او کندهار ته یې راوستل او د خلکو داريې چور او تالا شوه.

کله چې داود په خپله اشتباه پوه شو، یوازې د معارف د رئیس په بدلولو یې اکتفا وکړه دا یوه بېلګه وه.

په کال ۱۹۵۱ز کال کې د تلې په ۱۶ نېټه داود خان د سپا سالار شاه محمود

توره کرښه / ۳۹۱

خان صدراعظم د کابینې څخه د مخالفت په وجه ووت چې څه وخت وروسته د علاج لپاره مسکو ته لاړ. لږ وروسته په کابل کې د روسیې سفیر میخایل واسیلویچ دیکتار د مسکو په لور وخوځېد. په مسکو کې یې د داودخان ښه خدمت وکړ او د روسیې مشرانو سره د ده پیژندگلوې وشوه.

داسې مالومیده چې داودخان د سیاسي واک په مبارزه کې په شوروي اتحاد ډډه لگوله. هغه وخت چې د واک په ډگر کې بریالی راووت او د صدر اعظم په توګه وټاکل شو نو حسن شرق یې د صدارت د قلم مخصوص په مقام وټاکه. داود خان په شوروي متکي وو خو د صدارت په وخت کې لومړې هغه هڅه وکړه چې د امریکې متحده ایلاتو مرستې ترلاسه کړي. خو هغه وخت امریکا ونه غوښتل ځکه چې د پاکستان او افغانستان تر مېنځ د پښتونستان د مسئلې په هکله شخړه کې د پاکستان پلوي وو. له دې کبله داود خان ۱۳۳۴ ال کال کې د لویې جرګې د راغوښتلو ترمنځه د افسرانو یوه لویه شورا جوړه کړه، په دغه شورا کې یې شوروي اتحاد ته د نژدې کېدلو طرحه وکړه چې یوازې جنرال اسدالله ساپي د دفاع وزارت د محکمو رئیس یې مخالفت وکړ. د دغې شورا د تایید وروسته ۱۳۳۴ ال کال کې لویه جرګه دایره شوه او د شوروي څخه د وسلو په ګډون د تلې پله د افغانستان د بهرني سیاست په ډگر کې د امان الله خان د وخت په شان بیا د شوروي په لور درنه شوه.

داود خان ته د اقتصادي ودې لپاره شوروي اتحاد په اسانه شرایطو سل ملیونه ډالر ورکړل او د پښتونستان د موضوع په هکله یې د افغانستان پلوي وکړه. داود خان چې د پاکستان سره اړیکې خړې پرې شوې وې، په ۱۳۳۳ ال کال کې د پاچا د خبرېدو پرته د سفر بری امر ورکړ، دا کار یوازې د پاچا واک وو. کله چې د عمل وخت راغلو شوروي اتحاد چې د پښتونستان په مسئله کې کوم ملاتړ ښولی وو شا تګ وکړ. د دې مخالفتونو له امله داود خان په ۱۳۴۲ ال کال کې استعفا وکړه او کور ناستی شو.

ډاکتر محمد یوسف د انتقالي دورې صدر اعظم شو او د اساسي قانون د جوړېدو دنده ورکړل شوه. د اساسي قانون د ۲۴ مادې له مخې د شاهي کورنۍ غړو نه شول کولی، صدراعظم، وزیر، د شورا، سترې محکمې او د سیاسي

ګوندونو غړي شي. داود خان د دې مادې سره مخالف وو او د پاچا سره يې مخالفت پيل کړ. کله چې داود خان په کور کېناستلو ده د کودتا لپاره پټ او ښکاره کار کولو، حسن شرق، محمد عثمان فايق او يو شمېر نورو چيپانو ورسره اړيکې ساتلې. د داود خان زياته تکيه په شوروي اتحاد وه چې په پاې کې داود خان ۱۳۵۲ ال کال د چنگاښ په ۲۶ کودتا وکړه. دا وخت ظاهر شاه په ايټاليا کې وو او داود خان د واک قبضه کولو وروسته جمهوريت اعلان کړ.

داود خان اساسي قانون او شاهي رژيم لغوه اعلان کړل، پارلمان يې ړنگ کړ. خپله واکمني يې د پوځي شورا له لارې اعلان کړه. په دې وخت کې زموږ ګوند يانې د افغانستان د خلکو دموکراتيک ګوند يو سراسري ګوند وو چې په کليو، ولسواليو، ښارونو او ولايتونو کې يې ګوندي سازمانونه لرل او په هغو کې په بزګران، کارګران، ځوانان، محصلين، استادان او زيات پوځيان شامل وو. د ګوند مشرتابه د جمهوريت د ملي تکلارې خپلولو له امله د هغې په پلوی يوه اعلاميه خپره کړه. داود خان خلکو ته د «خطاب به مردم» تر عنوان لاندې مهمه وينا واوروله.

ويل کېده چې دا وينا ورته د ګوند يو اړخ ليکلې وه. په دې وخت کې د خلکو دموکراتيک ګوند دوه ډلې وو يوې خوا د نور محمد تره کې او بلې خوا د ببرک کارمل تر مشرتابه لاندې فعاليت کاوه. داود خان خپله وينا د راډيو له څپو واوروله. دا وينا د خلکو خوښه شوه، د منلو وه، داود خان د بهرني سياست په لړ کې بهر ته سفرونه وکړل. په ۱۳۵۵ ال کال کې د پاکستان صدر اعظم کابل ته راغلی، داود خان د پښتونستان له مسئلې سره هم علاقمندي درلوده. کله چې شوروي اتحاد ته ولاړ د برژنيف سره په خبرو يې سر خلاص نه شو، امريکا هم سخت شرطونه درلودل، ساړه جنگ هم ادامه لرله.

هغه د هېواد له ملي گټو څخه تېرېدلی نشو او بهرنيانو له هغه څخه بل ډول توقعات لرل، د داود خان په کابينه کې هم يو شمير عياش او د ده له سياست سره ناخوښو عناصرو ځاله جوړه کړې وه. له دې کبله هغه نورو سياسي ګوندونو ته د فعاليت اجازه ور نه کړه او پر ځای يې يو بې تجربه ګوند چې عمدتاً په کې لوړ پوړي چارواکي او حاکميت ته نږدې کسان راټول شوي وو، د ملي

توره کرښه / ۳۹۳

غورځنګ په نامه جوړ او هغه ته يې د فعاليت قانوني اجازه ورکړه. د جزا قانون چې هېواد کې ورته اړتيا وه په داسې شرايطو کې جوړ کړ چې د هغې له مفاداتو څخه به د داود خان د سياسي مخالفينو په کونج نه کولو او زېلو کې استفاده کېدله.

په ملي غورځنګ کې ډېری وزيران، واليان، ولسوالان، د لیسو مديران او نور مهم دولتي چارواکي ور دننه شول. د معارف د ريفورم په پلمه د اتم ټولګي زده کونکو ته د کانکور ازموينه ورکول اړين وګرځېدل چې په سلګونو زره زده کونکي په کانکور کې پاتې شول، بېکاري نوره هم زياته شوه، ځوان نسل د کار موندنې لپاره ايران او پاکستان ته مخه کړه.

داودخان خپل ۷ کلن پلان عملي نه کړلی شو ځکه چې هغه د ختيځ او لويديځ وعده شوې مرستې را جلب نه کړې، داود خان يو شمېر اسلامپاله مشران زنداني کړل او له دوی څخه يې يو شمېر ووژل. د کودتا په نامه په يو شمېر ملي شخصيتونه بنديان او شکنجه شول. محمد هاشم ميوندوال، خان محمد خان مرستيال، ماما زرغون شاه، عارف ريکشاوالا، سيد امير پيلوټ او نور د پوځ وتلي تجربه لرونکي کسان ونيول شول او له مېنځه ولاړل.

د اسلام پالو يو شمېر وتښتيدل، پاکستان ورسره مرستې وکړې، گلبدین حکمتيار او احمد شاه مسعود له پاکستانه وسلې تر لاسه کړې، په پنجشير ولسوالي، بټي کوټ علاقداري، شيرزادو علاقداري، نغمان لایت، سرخرو ولسوالي او يو شمېر نورو ځايو کې چريکې حملې وکړې...

زه د ننگرهار ولايت د حصارک غلجايي په ليسه کې ښوونکې وم او د خپل ګوند يانې د افغانستان د خلق د موکراتيک ګوند غړيتوب مې درلود. ۱۳۵۶ ال کال د چنگاښ په ۱۲ کې د ګوند دواړه خواوو يانې (د ببرک کارمل او نور محمد ترکي) په جمال مېنه کې په يوه کور کې ګډه غونډه وکړه، غونډې نور محمد تره کی د ګوند عمومي منشي او ببرک کارمل مرستيال وټاکه، خو دا کار يوازې په ملکي برخه کې سرته ورسېده.

په دې وخت کې ميراکبر خيبر د ګوند د مشرتابه غړي په کابل کې په ۱۳۵۶ ال کال د وري په ۲۹ نېټه د يوه نامالوم کس له خوا ترور شولو، د ګوند له خوا مور

ته لار ښوونه وشوه چې د مير اکبر خيبر په جنازه کې گډون وکړو. د فاصلې د ليرې والي په خاطر موږ ونه شو کړلی چې په جنازه کې برخه واخلو دا جنازه د زرگونو گوندي غړو او هېوادوالو له خوا په خاصو مراسمو سرته ورسېدله. مخکې له دې چې جنازه واخېستل شي د نورمحمد تره کي لخوا د گوند د مشرتابه غونډه جوړه شوه. دوی پرېکړه کړې وه چې بايد د حکومت او نورو په هکله له احساساتي شعارونو ورکولو نه ډډه وشي.

خو يو شمېر کسانو چې په قصدي توگه يې غوښتل د حکومت او گوند ټکر وشي د پريکړې خلاف د امريکا د سفارت مخته حېرانونکي شعارونه ورکړل. د شپې موږ د حصارک ولسوالۍ د سرنډو په کلي کې گوندي غونډه لرله چې پلازمېنې کابل څخه راډيو کې نا ځايي اعلان وکړ چې امنيتي ارگانو ته لارښوونه وشوه چې نور محمد تره کي، بيرک کارمل او نور هغه کسان ونيسي چې د قوانينو خلاف يې په لاريون کې گډون کړی.

د دې راپور خپرولو تر څنگ په راډيو کې مستې ترانې او د نيول شوي کسانو اړوند ناوره پروپاگنډ خپرېده. د هغې ورځې په سبا د داود خان پلويانو په ټول هېواد کې اتښونه وکړه او خوښۍ يې وکړې چې د دې پېښې عاملين نيول شوي، دوی غوښتنه کوله چې دا نيول شوي کسان بايد سخته سزا وويني. د هغوي خوښۍ لا پاي ته نه وې رسيدلې چې د گوند د مخکينۍ لارښوونې سره سم د افغانستان د وسله وال پوځ هغو ټولگيو واک ترلاسه کړ چې د گوند سره يې اړيکې لرلې. هغوي د گوند مشران ازاد او د داود خان د رژيم پر هغو مواضعو يې يرغل وکړ چې د رژيم د بچ کېدو هڅه يې کوله. په پايله کې داود خان ووژل شو، واک د افغانستان د خلق دموکراتيک گوند تر لاسه کړ.

د اخ دگ سیاسي واک تر لاسه کړ

۱۳۵۷ ل کال د غوايي ۷ مه نېټه

نور محمد تره کی د گوند او حکومت مشر شو:

درنو لوستونکو کله چې د شاهي کورنۍ ۴۰ کلنه واکمني پای ته ورسېده، واک سردار محمد داود خان قبضه کړ. د داود خان تر واکمنۍ مخکې په هېواد کې یو شمېر سیاسي گوندونو نیمه رسمي فعالیتونه سرته رسول. د بېلگې په توگه د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند دوه ځانگو (خلق د نور محمد تره کی او پرچم د ببرک کارمل) په مشرۍ، اسلامي گوندونه د پروفیسر برهان الدین برهاني، پروفیسر صبغت الله مجددي، پروفیسر استاد عبدالرب رسول سیاف، نیازی، گلبدین حکمتیار او نوره په گډون، مساوات د محمد هاشم وطنوال په مشرۍ، غلامحمد فرهاد د افغان ملت په مشرۍ، شغله جاوید د محمودي یاري

په مشرۍ او نور کوشني جريانونه چې به په موهمو ملي او وطني مسئلو باندې د بحث لپاره په پوهنتونونو کې راڅرگندېدل او مظاهري او اعتصابونه به يې کول او د خلکو د روا حقونو د ورکړې په خاطر به يې خپل اواز اوچتاوه. چې غټې بېلگې يې د ننگرهار د ناوې د پراختيا رياست د کارگرانو يو مياشتني اعتصاب مظاهره، د شبرغان د کارگرانو مارش چې د کابل پر لور سرته رسېده. د ايران حکومت سره د افغانستان حکومت د هلمند د اوبو د خرڅولو اړوند مظاهري چې سياسي گوندونو په تېره بيا د افغانستان د خلک دموکراتيک رول د يادولو وړ دی.

کله چې داود خان په ۱۳۵۲ ال کال د چنگاښ پر ۲۶ نېټه واکمن شو. دا ټول سياسي گوندونه له داسې ډگري فعاليتونو څخه منع شول. په داسې شرايطو کې يو شمېر گوندونو خپل فعاليتونه بند او يو شمېر نورو نيم پټ فعاليتونه کول. لکه چې مخکې مې ورته گوته نيولې، کله چې د مرحوم مير اکبر خيبر د جنازې مراسم سرته ورسېدل او د داود خان د غوسې او قهرجن عمل سره گوند او ملگري مخ شول، د نامالومه حالت د رامېنځ ته کېدو په وجه د حصارک د ملگرو په سلا له هغه ولسوالۍ د کور په لور د محترم افريدي سره را روان شوم. د اړيکو د ټينگولو د نه شتون له کبله موږ دواړه جوکان کلي ته، چېرې چې زما اوبنۍ اوسېده، ولاړلو.

هغوي په کور کې د ميلمه خونه نه درلودله، له دې امله موږ دواړه په مسجد کې بېدېدلو. دا د پنچشنبې ورځ وه په لاره کې موږ گلۍ هم ووهلو او سترپا مو زياته وه او په جوکان کې هم د باران د اورېدلو او د بېچلي وضعيت د رامېنځ ته کېدو له امله په ژور خفگان تللي وو. گورو چې د شپې په ۸ بجو زما اوبنۍ چې کوچنۍ راډيو يې په لاس کې ده، هماغه د داود خان د ملگرو د خوښيو د شيبو په څېر مستې نغمې غږوي، سا نيولۍ راغۍ او ويې ويل چې بيا ولي د راډيو خپرونې غير عادي شوي. څرنگه چې په مسجد کې د راډيو اوريدل هغه وخت منع وو، نو موږ د راډيو د اوريدو له پاره د مسجد څخه را بهر شولو. تر ۱۲ بجو موږ پوي نه شولو چې څه شوي، لږ ناوخته ډگروال عبدالقادر د هوايي ځواکونو په استازولۍ او محمد اسلم وطنجار د پلي ځواکونو په استازولۍ

توره کرښه/ ۳۹۷

اعلامیې ورکړې، په اعلامیه کې ویل کېدل چې واک د انقلابي شورا لاسته ورغلی او د یحیی کورنۍ د ابد لپاره ختمه شوه.

سهار شو او موږ بېرته ولسوالۍ ته راستانه شو، دا وخت د دې ولسوالۍ ولسوال د کندهار د اخکزو ټبر څخه چې نوم یې اسد الله وفا وو. هغه یو شمېر مشران را ټول کړل او موږ ورسره خبرې وکړې، دوی ویل چې سبا ولایت ته ځو او نوي مشرانو ته مبارکي وایو، همداسې وشول خو ولسوال خپلې دندې ته بېرته را ستون نشو. پر ځای یې یو ښونکی چې محمود نومیده، د شینوارو اوسیدونکی او د گوند غړی وو د ولسوال په صفت را معرفي کړ. زما له نظره دا یوه لویه تیروتنه وه چې نوې واکمنۍ ټول په کار پوه پخواني کسان له دندو ژر لیرې کړل او په ځای یې د گوند داسې غړي وگمارل چې کاري دولتي تجربې یې نه درلودې او د ولس په ژبه چندان بلد نه وو. همدا لامل شو چې ستونزې پیدا شوې.

د پاس نه تر کښته په څوکیو ویشلو مخالفتونه پیدا شول د گوند دوه اړخونه یانې د بیرک کارمل او نور محمد تره کي لومړنۍ مخالفت د څوکیو پر سر را وټوکېد. د حصارک ولسوالۍ یوه بېلگه لیکم دلته د گوند گډه رهبري دا کسان وو، زه لیکونکی مسول، کابل خان مرستیال، افریدی، محمود، اکبر دین محمد، امان الله امیري او باز محمد تضاد یوه کمېټه وو. له مرکز لارښونه وشوه چې زه باید جلال اباد ته ولاړ شم. محمود د حصارک غلجایي ولسوال او گوندي منشي، کابل خان ښونکی مرستیال، افریدی ښونکی، د حصارک د لېسې مدیر باز محمد تضاد وویل چې زما لپاره کومه څوکۍ پاتې نشوه؟ څوکۍ خو خلاصې شوي یانې باز محمد ویل زه خو د بل اړخ والا یم، ستونزه وه، دی ښونکی وو په ولسوالۍ کې یوازې د محکمې پوست او د پولیسو پوست د مالېې را ټولولو د مامور پوست دا یو هم باز محمد ښوونکي نشو کولای.

دا یوه نمونه وه په ټول هېواد کې غیبې مسلکي کسان یانې د گوند غړي په مسلکي څوکیو وگمارل شوو، چې پایلې یې ښې نه وې. په لومړیو کې د ۱۳۵۷ ل کال د ثور پاڅون، بدلون او نوي واکمني او د انقلابي شورا له خوا گڼ شمېر فرمانونه د ولسونو د تاوده غبرگون سره مخ شول.

خو زما په اند د ستونزو د پيدا کېدو لاملونه کور دننه او بهر زيات دي، زه يو څو د بېلگې يې دلته لیکم. گوند نوی يووالی کړی وو او ژر د واک پر گدی وټمبل شول، د اردو سياسي کول او د مسلکي کسانو له دندو شړل او ټول مقامونه ټيټ رتبه گوندي افسرانو ته سپارل، د گوند په مېنځ کې د ارگانیک يووالی نه موجودیت گوند علنا په څو ډلو ویشلی وو. هرې ډلې کونښن کاوه، چې خپل کسان په ښو څوکیو کې پر دندو وگماري، په دې هکله د دستگیر پنجشيري، قدوس غور بندي، نبي عظیمي، مرحوم میر صاحب کاروال، ما لیکونکي، استاد گلداد خان، اقبال وزیري، عبدالرشید جلیلي، محمود سوما، شاه محمود حصین، ډاکتر صالح محمد زیري، سلطان علي کښتمند کتابونه لیکلي، چې هر یوه لیکنه پر دې اړوند جلا جلا خپل لید لوري لیکلي دي. خو زه په دې پروسه لږ نوره رڼا اچوم. دا چې گوند ځوان وو پوره پوخوالي ته نه وو رسېدلي.

لومړې: ټول دولتي مقامونه د یوه سياسي گوند په لاس کې ور کړل شو. دویم: دا چې د دې گوند په لومړنۍ تگلاره کې چې کوم هدف وړاندې شوی وي د هغو نه عملي کول وو.

درېیم: ټوله واکمني د یو گوند په لاس کې شوه، د یوه دیکتاتور رژیم په توگه چلند پیل شو.

څلورم: یو شمېر خلک د سياسي مخالف یا د انقلاب ضد تر نامه لاندې زنداني شول، ووژل شول، شکنجه شول.

پېنځم: د گوندي خپرونو علاوه پر نورو خپرونو بندیز لگول، د دموکراسۍ اصل تر پښو لاندې کړ.

شپږم: د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند د دموکراسۍ، د بیان د ازادۍ د عدالت د تامینولو، د ټولو فاسدو کارونو له مېنځه وړلو، د نورو سياسي ملي دموکراتو گوندونو سره د واک ویش او د ملي متحدې جبهې جوړولو لپاره مبارزه کوله، خو داسې ونه شول.

اووم: خپل ټول منتقدین که د گوند غړي وو یا د نورو سياسي گوندونو پلویان وو په خورا ظالمانه توگه زندان ته واچول شول، شکنجه شول، بېدون له علني محاکمې ووژل شوه.

توره کرښه / ۳۹۹

اتم: د ټولو فرمانونو د بلي کېدو لپاره د خلکو ذهنیت او پوهاوي کې پوره کار ونه شو. هره پروسه په چټکۍ عملي کېده، چې دې کار ستونزې راوړولې، گاونډيو هېوادونو لکه پاکستان خو لا د داود خان له وخته یو شمېر بنسټ پال روزل او وسلوال کول. ایران هم له پاکستان څخه کم نه وو، ټولو لاس وهنې پیل کړی وی.

پاکستان اوه گوني گوندونه د افغانستان له مخالفینو جوړ او ایران اته گوني گوندونه جوړ کړل او د وړانکارۍ لپاره یې ورته روزنه ورکړه.

ددې گوند پر وړاندې غرب او عربانو، د بنسټ پالنې سره مالي مرستې پیل کړې او هم د دې گوند پر وړاندې د اسلام له نوم څخه ناوړه گټه پورته شوله او زیات پروپاگندونه پسې وشول، په یو شمېر سیمو کې جنگونه او د مخالفینو فعالیتونه را څرگند شول. معلم صاحب قیوم بیا دا خبره بل ډول لیکلي هغه لیکي: چې کله د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند واک تر لاسه کړ د خپلې تگلارې له مخې یو شمېر سیاسي شخصیتونو او سیاسي گوندونو ته د همکارۍ او گډ کار بلنه ور کړل شوه.

دی لیکي چې حکومت د افغان ملت گوند ته بلنه ور کړه چې کار او مرسته او گډ کار وکړي خو دوی د مخالفت په ښودلو سره له همکارۍ نه ډډه وکړه او د پاکستان په لمسون یې د مخالفینو ملا وتړله. دی زیاتوي چې د شغله جاوید مشر عثمان چې په لنډې مشهور وو هم د کار او مرستې بلنه ورکړل شوه خو دوی همکاري ونه کړه. زه د ده له دې لیکنو سره پوره همغږی نه یم ځکه چې نوي مشرتابه تر حده د بل سیاسي گوندي د فعالیت کولو حوصله نه درلوده، بلکې دوی مخالفین په قهر سره له مینځه وړل. حتی خپل گوندي کادرونه چې د یو شمېر مشرانو له کړنو سره مخالف وه شهیدان یې کړل. کله چې د ثور پاڅون او د خلکو د سوکالی لپاره یو شمېر گړندي گامونه پورته شول.

د بېلگې په توگه شپږمه گڼه فرمان صادر شو چې وايي ۱۱ ملیونه بزگران او د هغوی کورنۍ د سودخورو د ظلم له منگولو څخه خلاص شول. اومه گڼه فرمان کې د ولور اخستل منع شول، د بنځې او نارینه په موافقه ودونه کول جاري شول او د زیات مصرف نه د ډډه کولو لارښونه وشوه. د انقلابي شورا اتمه گڼه

فرمان له مخې ۲۹۶ زره بې ځمکو کورنيو ته ځمکه په وړيا توگه وويشل شوه، د کارگرانو د کار وخت اته ساعته شو، د کسبگرو او کارگرانو اتحاديې جوړې شوې، دوی ته د کوپون له لارې مواد ورکول کېدل. په مورنيو ژبو تلویزون خپرونې کولې، د سواد زده کړه په ټولو نالوستو جبري شوه.

دې کارونو مثبت او منفي اړخونه درلودل، د بېلگې په توگه د ځمکې ويشلو کې د زميندار او کم ځمکې لپاره سم کار ونه شو، د زميندار ځمکه که دقيقه محاسبه شوی وی او د ټولې ورثې تر مېنځ ترکه شوی وی، له نصاب نه پورته ځمکه بيا په نورو ويشل کېدلې شوله. خو دوی اسناد ونه خپړل، د اوبو مسئله حل نه شوه او په وچو احساساتو کار مخ ته ولاړ.

ما په ۲۰۰۰ز کال د شهيد محمد هاشم وطنوال په ملگرتيا لندن ته يو سفر پلان کړ، په هوا يي ډگر کې مور ته ملگري خیر محمد سلطاني ولاړ وو، دده په ملتيا مو د افغانستان د خلق دموکراتيک گوند يو بنسټ ايښودونکي او مخکښ غړي ډاکتر صالح محمد زيري په خپل کور کې وليدو. زموږ موخه دا وه چې ډاکتر زيري سره ليدنه وکړو، ډاکتر زيري د ثور د ۷ نېټې د بريالي پاڅون وروسته د کرنې او اوبو لگولو وزير پاتې شوی وو. د زيري صاحب سره مو پخوانی د گوندي ژوند او گوندي حاکميت په تړاو خبرې وکړې، د ده بې کور ودان مور سره يې په پوره حوصله مندی خبرې وکړې او دا تعهد يې راکړ چې زه به يو کتاب وليکم چې پخوانی ټولې برياوې، ناخوالې او کړنې به په رښتني توگه وليکم.

هغه دا وعده عملي کړه د نيمې پېړې خاطر و کتاب يې وليکه او د لوستونکو له خوا ښه وارزول شو. ما د خبرو په درشل کې له ډاکتر زيري نه پوښتنه وکړه چې تاسو خو د کرنې وزير وئ د ځمکو ويشل څنگه ارزيايې کوئ؟ ده وويل مور په دې کار کې عجله نه درلوده، خو يو شمېر مشرانو ويل دا کار بايد ژر وشي ځکه ملي دموکراتيک انقلاب بايد ولس ته يو څه ورکړي.

زيري صاحب زياته کړه چې کله د ځمکو نصاب مسئله او د ويش فرمان باندې کار پيل شو، زما مرستيال فضل الرحيم مومند وو، دی مسلکي کس وو. دی گوندي نه وو، ده زما سره په دې پروسه کلک مخالفت وکړ خو د ده وړانديز چا

توره کرښه / ۴۰۱

ونه مانه، پایله دا شوه چې د حکومت مخالف لوري ته د تبلیغ زمینه مساعده شوه. د بنسټ پالو پلوي پیل شوه. ده ومنله چې دا لوی کار باید د مسلکي کسانو له خوا خپرل شوی وی، د خلکو ذهنیتونه او د پوهاوي لپاره کار شوی وی. په دې کار کې تخنیکي او مسلکي اشتباوې سرته ورسېدلې، دلته د پاکستان او نوری نړې تېر لاستی پیدا کړ. او د کفر او ملحد تر شعار لاندې د کفر سپي را ایله شول.

په پاکستان کې ۷ گوني گوندونه په ایران کې ۸ گوني گوندونه جوړ شول. د هېواد دننه هم یو لړ بېښې رابرسېره شوې، حفیظ الله امین چې ځان تر هر چا پیاوړی او مخکښ باله او کونښن یې کاوه چې هر څه په لاس کې ونیسي د ده او بیرک کارمل تر مینځ ستونزي را پیدا شوې، د کارمل پلویانو ویل: مقامونه او څوکۍ موږ ته په مساوي توگه نه دي را کړل شوي، جلا لېدنې کتنې به یې کولې. امین ویل: دوی د کودتا پلان او نقشه لري چې په اړوند د نورو گوندي مشرانو او لیکوالانو کتابو کې لیکنې شوي. له همدې امله د کارمل پلویان یو شمېر زنداني او یو شمېر له هېواده بهر د سفیرانو په توگه واستول شو. یانې حفیظ الله امین بريالی شو. دویم وار د خلقیانو مېنځ کې د امین او نور محمد تره کي تر مېنځ مخالفت وتوکېده، سره له دې چې دا مخالفت پخوانی وو ډاکتر زرغون په نامه یو شمېر مجرب ایمانداره گوندي کادرونه ونیول شول، د ډاکتر کریم زرغون په گډون یې زیات شمېر خلقیان په پلیگونو کې په پټه توگه شهیدان کړل، زه د دې شهیدانو له جملې د یو څو کسانو نمونه لیکم.

گور خونین شهیدان به تو اواز دهد
شغله ایراکه فروزان شده خاموش مکن
ما به امیدی وفای توگشتیم زجان
دوستان را مبر از یاد فراموش مکن

ارواښاد شهيد ډاکټر عبدالکریم زرغون:

ارواښاد شهيد ډاکټر عبدالکریم زرغون د گلريز خان زوی په ۱۳۲۲ل کال کې د خوست ولايت د اسمایل خیلو په کلي کې زیږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د خوست ولايت د سړبن په ښوونځي کې په لومړۍ درجه تر سره کړي او د خپلې لوړې پوهې له امله په کابل کې د ابن سینا ښوونځي ته واستول شو، په ۱۳۴۴ل کال کې د کانکور له آزمويڼې وروسته د ابن سینا ښوونځي د وتلي زده کوونکي په توگه، د کابل پوهنتون د طب په پوهنځي کې شامل او په ۱۳۵۱ل کال کې د نوموړي پوهنځي نه په لوړو نمره فارغ او د کابل پوهنتون په اداري برخه کې د ډاکټر په توگه وگمارل شو.

په ۱۳۵۲ل کال کې د هېواد د وتلي او نامتو انځورگر غلام علي امید د لور (سلطانه امید) سره چې د کابل پوهنتون د ساینس پوهنځي وتلی زده کوونکی او د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند خوځنده غړی وو، واده وکړ. د واده میوه یې دوه ښکلي د لوړې پوهې خاوندان زامن دي، چې یو یې هلمند زرغون او بل یې هېواد زرغون نومېږي. اوس مهال دواړه په جرمني کې

توره کرښه/۴۰۳

اوسپري. هلمند زرغون د انجنېری پوهنتون په بريالي توگه پای ته رسولی او هیواد زرغون په برلین کې د پوهنتون په دوهم ټولگي کې په زده کړو بوخت دی.

ډاکتر زرغون د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند جوړېدو په مهال (۱۳۴۳ کال) د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند غړیتوب ترلاسه کړ، بیا په کابل پوهنتون کې د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند د گوندي سازمان د مسؤل په توگه وټاکل شو. په دې لنډه موده کې د خپلې گوندي، سیاسي او مسلکي لوړې پوهې او نه ستړي کیدونکو هلو ځلو له امله د خلکو د لارې د وتلي مبارز په توگه وپېژندل شو. په ۱۳۵۱ ال کال کې د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند د مرکزي کمېټې د علی البدل (کاندید) غړي په توگه انتخاب شو.

ځوان او د سترو هیلو او ارمانونو خاوند، گوندي تکړه مبارز ډاکتر زرغون ته د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند د مشرتابه د بریکړې سره سم په وسله وال پوځ کې د پوځیانو سره د گوندي کار، پازه وسپارل شوه. نوموړي د خپل چټک او اغېزمن کار له امله په لنډه موده کې د وسله وال پوځ په لیکو کې ډېرې گوندي کړۍ جوړې کړې او د پوځیانو په پوهنیزه وړتیا یې په پرله پسې توگه ټینگار کاوه او تل به د فلسفي، سیاسي اقتصادي او ټولنیزو علومو د زده کړې له پاره، په گوندي کړیو کې کورسونه جوړول او پرمخ به یې بیول، چې په وروسته کې د دغو کړیو یو شمېر غړي، گوندي او دولتي لوړ پوړي چارواکي شول.

په همدې موده کې یو شمیر لیکنې لکه: مسترېل، نوي سیاسي اصطلاحات او داسې نورې لیکنې خپرې کړې. د ډاکتر زرغون بې سارې هلې ځلې، لوړه پوهه، د روانو پېښو په اړه د ژورې څېړنې له مخې رغنده او جوړونکي وړاندوینې او وړاندیزونه، د هغه وخت د انقلابي مبارزې د افغاني ځانگړتیاوو او د ټولنیز جوړښت د ټولو اړخونو په پام کې نیولو سره سم، غوڅ دريځ، د ډېرو مینه والو او پلویانو لرل، د گوند د مشرتابه کړې د اغېزمن او منلي شخصیت په توگه چټک راوتلو او د افغاني ټولني د ورسته پاتې والي ځانگړتیاو ورته یو لړ ستونزې او غمیزې جوړې کړې.

دغه بریاوې د وخت د زورواکو گوندونو د دود له مخې د یو شمېر ځان

غوښتونکو مشرانو او یارانو لپاره د زغم وړنه وې. له دې امله په کال ۱۳۵۳ هـ ل کې په بېره له گوند نه وایستل شو.

ولې نوموړې پاکزړې د خوربدلو او کرېدلو خلکو د ارمانونو او هیلو له پاره، د ژوند ترپایه د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند کرنازې ته د باور او درناوي په لرلو سره خپل اړیکې وساتلې او نه یوازې د گوند په وړاندې یې یو کوچنی خوځښت ونه کړ بلکې په ۱۳۵۶ ل کال کې یې د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند د کانديد (ازمایشي) غړیتوب په ډېر ویاړ او خوشالی ومانه. په دې ټوله موده کې د ا. خ. د. گ. د پیاوړتیا لپاره خپلې هلې ځلې ونه سپمولې. خو په خواشینۍ سره، مغروره او سرکښ یارانو، نه یوازې په ناهیلیو او زخمونو ورته پټۍ ونه لگولې، بلکې د هغو له خونړیو منگلو بچ هم نه شو.

په ۱۳۵۷ ل کال د ثور په ۲۴ مه د اندراگاندي د ماشوم د روغتیايي مرکز د اداري چارو د مرستیال په توگه وگمارل شو. خو ډېر ژر د انقلابي واکمنۍ د سرکښو یارانوزغم تر سره شو او د همدې کال د دلو په ۲۸ مه له دندې گوښه او د پلټنې او څارگرې ادارې تر جال لاندې د شاه شهید د مور او ماشوم په روغتیايي مرکز کې د ډاکتر په توگه وگمارل شو.

په خواشینۍ سره د ۱۳۵۸ کال د جوزا په میاشت کې د تورې شپې په زړه کې سره له دې چې نوموړی پاکزړی د هېواد د خوربدلو خلکو د ارمانونو په پام کې نیولو سره د ثور د پوځي پاڅون د بریا لپاره په هلو ځلو بوخت و، د واک د لیونیو یارانو لخوا د څرخي پله په خونړي زندان کې زولانه شو.

د ډاکتر زرغون ستر انقلابي شخصیت، لوړې پوهې، په ځان باور، افغاني ځانگړتیاوې په پام کې نیول، لوړ اخلاقي جرأت او د پېښو په اړه غوڅ دریځ، په تېره د گوند دموکراتیزه کول او د گوند ټول لارښوونکي جوړښتونه (ارگانونه) له بنسټه تر پورته د پټو، آزادو او نیغ په نیغ رایو له لارې د ټاکلو پر اصل ټینگار کول، د گوند د مشرتابه په سرکښ او ځان ساتونکو څېرو داسې دروند سیوری اچولې و، آن تر دې چې د زرغون د نوم د اورېدو سره سم یې په څېره کې بدلون راته. له دې امله د نوموړي د نوم د ویلو او لیکلو نه یې هم ډډه کوله. او آن د عادت په توگه ځینې یاران تر نن هم دغه ویره خوروي او په خپلو لیکنو

توره کرښه/۴۰۵

کې سترگې پرې پټوي او هرې سمې او جوړونکې نیوکې ته زرغونې طرح او هر ریښتوني نیوکر (منتقد) ته زرغونې ویل کیده او وایي . ولې ډاکتر زرغون د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند پرته، بله لار نه وه خپله کړې .

ځوان ډاکتر عبدالکریم زرغون د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند د کړنلارې د پلي کولو او بري لپاره په پاک زړه هلې ځلې کولې، خو د مشرتابه د سرکښو یارانو له خوا په ډېره ناځوانۍ او د ټولو انساني، حقوقي او اخلاقي قوانینو او نورمونو مغایر د ۱۳۵۸ کال د میزان په ۲۷مه نېټه د حفیظ الله امین په زورواکۍ کې د پلچرخي په خونړي زندان کې د تورې شپې په زړه کې د ناځوانو یارانو د جلادانو په گوليو په شهادت ورسید. (اروا دې ښاده وي).

د شهید محمد هاشم وطنوال له یادښتونو څخه د ماخذ په توگه:

د شهید اقا گل بایس د زنداني کیدو په هکله یو څو کرښې لیکم:

شهید وطنوال لیکي: زه په ۱۳۵۴ ال کال د کابل پوهنتون محصل وم او د کابل پوهنتون د گوندي کمېټې غړی وم، د کمېټې غړي دا کسان وو دور محمد وفاکیش، محمد خان افت، عزیز الله وگړی، محمد عارف عالم یار، خان محمد، جمعه نوپرور، بسم الله محشور، اقاگل بایس، محمد هاشم وطنوال دوی به د گوند لپاره په پوهنتون کې کار فعالیت کاوه.

همدغه وخت کې د گوند په داخل کې د یو شمېر کړیو سره رابطې ساتلې. محمد ظاهر افق او ډاکتر کریم زرغون چې د حفیظ الله امین سرسخت مخالف ول، د گوند غړو به ټول وخت پر دې جربحثونه کول چې دا پورته دوه د گوند مخور کادرونه د حفیظ الله امین د هغه هلو ځلو په وړاندې واقع کېدل چې د نور محمد تره کي د اعتماد لاس ته راوړلو لپاره په گوند کې فاصلې جوړوي.

محمد هاشم وطنوال وایي ماته د حفیظ الله امین کسانو ویل، د گروپ بازانو خونو ته مه ځه، ځکه ته به هم د دې گروپونو په لست کې ور ځای شې. د نور محمد تره کي د مرگ وروسته اسدالله امین د کام رئیس محمد هاشم وطنوال

ته تليفون کوي، دا وخت محمد هاشم وطنوال د هرات مستوفي دی. هغه ليکي چې د اورزگان امنيتي حالات خراب دي، يوځل کابل ته راشه. ما حس کړه چې ما کام نيسي کله چې له لوتکې کښته شوم د کام کس مې مخته ودرېدو او په تور والگه کې يې سپور کړم او شش درک ته يې بوتلم. د ده د زندان کيسه او ټولې پېښې د ډاکتر صالح محمد په کتاب د نيمې پېړې خاطرې کې شته.^۱ زه راځم د ده له ليکنو څخه د بايس په اړوند يوه نمونه را اخلم. شهيد محمد هاشم وطنوال ليکلي چې په زندان کې يانې د کابل زندان کې د گوند غړي له ماسره وو. انجنير سلام هلمندی، افاگل بايس، لعل پاچا عالمي، ظاهر چوپان، عزيز بسام، شا محمود حصين، ماما رسول، رحيم الله اصولي، عبدالقادر اشنا، نور وهاب خپاند، ډاکتر صدي، ډاکتر عوض، خانجان الکوزي، جانان ميرخيل، علي احمدحزين، ميرا گل رايد، نسيم جوياء، ظاليمين، هراتي دين محمد، جمعه نوپور، جان محمد مخکس، اقا محمد انجنير، کمين گل، عظم الدين المي، احمد سعيد، عبدالمجيد سپين مجيد، ميرزا، محمد اقا کوچي، هنر غيرت، امان الله اميري، حنيف پاچا، عبدالمتين، واحد شينواری، عطا محمد نوکر، خوشرنگ افریدی د چپرهارعلاقدار، د حصارک غلجايي ليسي مدير افریدی، ډاکتر سرور، عبدل محمد پهلوان، وزير دهقان، غلام غوث او نور په لسگونو گونديان په ولايتونو کې بنديان وو. محمد هاشم وطنوال ليکي چې يوه شپه ۱۲ تنه بنديان زموږ خونې ته راوستل شول چا په خونه کې ځای نه ورکولو دوی په سره هوا کې ولاړ وو.

يو بندي چې سره تلنکه يې له ځانه راتاو کړې وه او له سړو رپرډېدو وويل، ما هم از رقفا شما هستيم. محمد هاشم وطنوال وايي زه ور بهر شوم او له دې مې وپوښتل: نام شما؟ ده وويل اگافل بايس استم ما غېږ ورته خلاصه کړه چې سترې مشي ورته ووايم خو ده په رپرډيدلي اواز معذرت وغوښتلو. در اغوشت امده نमितوانم از همه اولتر ما به جای ضرورت داريم. ما ورته وويل را څه موږ به ځای در کړو، کله چې خونې ته داخل شو، له ده مو پوښتنې پيل کړې، ده يو څو

توره کرښه / ۴۰۷

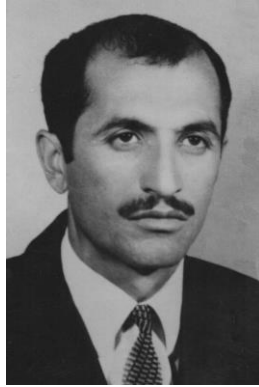
خوابونه وويل نور يې وويل زه د خبرو کولو توان نه لرم. وطنوال ليکلي چې بايس ټول وجود ټپي ټپي وو، پزه يې ټپي وه ټوکر ټوکر يې کړی وو. کام ورته دومره شکنجی برقونه او وهل ورکړي وو چې د سترگو سپين او تور يې ورک وه. بايس ماته وويل هغو کسانو چې زما سره په يوه گوندي حوزه کې و او کلونه کلونه مو يو ځای مبارزه کوله دومره وهلی او شکنجه کړی يم چې نور له هر څه لويدي يم له ژوند نه يې بيزاره يم چې ژر يې وژلی وی. هيچا د ده له زړه پرويو نه خوب نه شو کولای پوښتی او غابونه يې ور مات کړي وو. ډوډی يې نه شوه خوړلی او اخر هم دا لوړ په وطن مين گوندي غړی بېدون له محاکمې پليگون ته کش او شهيد کړل شو.

لعل پاچا عالمي ځدران، محمد حنيف يرغل ځاځی، انجينر سلام هلمندی، مامور شينواری، غلام حبيب وطنيار، غلام رسول کهسار، ډاکتر عوض، ډگروال مقبل ځدران.

د حفيظ الله امين اونور محمد تره کي د اختلاف پایلې دا شوي چې امين د تره کي پر خوله بلبست کېښود او خپله واکمن شو، روسانو د کارمل پلويان جمع مرور خلقيان سره بيا يوکړل. روسان په ۱۳۵۸ل کال د مرغومي په اوایلو کې افغانستان ته خپل مجهز پوځ را دننه کړو حفيظ الله امين او يو شمېر وزيران او پلويان يې ووژل يو شمېر يې زنداني کړه بېرک کارمل جمع خلقيانو سره نوی حکومت جوړکړ، له زندانونو نه د گوند غړي زما په شمول ټول سياسي زندانيان راخوشي شول.

د شهید لعل پادشاه عالمي لنډه پیژندنه

د شهید لعل پادشاه عالمي عکس

شهید لعل پادشاه عالمي د شاه خان زوی چې په (۱۳۲۰) لمریز کال کې د پکتیکا ولایت د اورگون لوی ولسوالۍ ورژانه کلي کې زیږیدلی دی. د دیني علومو مدرسه (لومړنی ښوونځی) یې د خپل اوسیدو په ځای کې په بریالیتوب سره پای ته ورسوله، منځنۍ او د لیسې دوره یې د کابل ښار د رحمان بابا په لېسه کې د یو ممتاز شاگرد په توګه په عالی درجه پای ته ورساوه.

عالمي د خپلې تقوا او دیني پوهې له امله د رحمان بابا د لېسې په شاگردانو او خپل کلي ورژانه کې په ملا مشهور وو. د لېسې نه د وتلو وروسته د کابل پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځي کې شامل شو. هغه د لیکوالۍ او وینا جوړونې په برخه تر نورو زده کړیالانو ډېر ښه وځلېده، چې زده کړې په دوران کې د ده ډېرې مقالې چاپ او خپرې شوې.

لعل پادشاه عالمي په سیاسي خواښتونو کې د پوهنتون د محصلینو په سازماندهی کې ډیره خوځنده ونډه درلوده، چې څو ځلې د مسؤل مقاماتو لخوا تر تهدید لاندې راغی. د عالمي ویناوي د زده کوونکو او زده کړیالانو په غونډو کې د دوی د ذهني ویستیا او هونسیاری او د فقر او طبقاتي ظلم پر خلاف

توره کرښه/ ۴۰۹

د دوی په شکل کې ډېر اوچت ځای درلود.

شهید، عالمی د زده کړې او تحصیل په دوران کې له ستر تره کي او ډاکتر زرغون سره د واحد سیاسي فکر او دریځ له امله ډیرې نږدې اړیکې درلودلې. عالمي په ۱۳۴۳ کال د ۱ خ د گ غړی شو. ډېره موده تېره نه وه چې د ده سیاسي شخصیت نورو گوندیانو ته د منلو او درناوي وړ وگرځېد، لعل پادشاه عالمي د لوړو زده کړو څخه وروسته د اطلاعات او کلتور په وزارت کې د یوې شعبې د آمر، او بیا د هرات د تاریخي عابدانو د ساتلو د رئیس په توگه، د طبع او نشر د رئیس په توگه، د دولتي مطبوعو د رئیس په توگه، او د تجارت وزارت د مالي او اداري رئیس په توگه، دولتي دندې ترسره کړي دي.

د چین، هانکانگ، شوروي اتحاد او بلغاریا رسمي سفرونه یې درلودلي دي. د ثور د بدلون وروسته د فرا د والي په توگه وگمارل شو، موده وروسته په کور کېناست. د امین د گوندي او دولتي کودتا او د ستر نور محمد تره کي له شهادت څخه وروسته، شهید لعل پادشاه عالمي ډېر ژور اغېزمن شو، ده ته د خاین حفیظ الله امین مطلق العنانه ظالمانه رژیم او یو شمیر ډارنو سیاسي مشرانو غواړه مالي، بې غیرتي او ډار د منلو او زغم وړ نه وو. هغه د خپلو گڼ شمیر انقلابي ملگرو سره د خپل تاریخي مسؤلیت له مخې د ۱۳۵۸ لمریز کال د تلې د میاشتې د ۲۲ نېټې وسله وال امین ضد انقلابي پاڅون چې د وخت غوښتنه وه، د ځان غوښتونکې او خپل غرض امین د فاشیستي رژیم پر ضد جوړ کړ.

پاڅون د دوو معلوم الحاله تش په نامه خلقیانو د خیانت په وجه ناکامه شو. عالمي د ۱۳۵۸ کال د تلې د میاشتې د ۲۳/۲۲ نېټه د شپې پر ۹ بجو د عارف عالمیار لخوا له کوره راووېستل شو او زندان ته واچول شو. په سبا ورځ د تلې په ۲۳ نیټه د ده په کور کې زوی وزېږېد. خپل زوی یې د ژوند تر پایه پورې و نه لیده، عالمي په دې آرمان چې د خپل زوی مخ وگوري او هغه په خپله غېږ کې ونیسي او لږ تر لږه د یو ځل لپاره پر هغه د پلارولۍ په عطفوت او مهربانۍ باندې د نوازش لاس راکش کړي بریالی نه شو، خو په هر حال هر هوښیار زوي ته د پلار تاریخي ویاړونه د پلار د نوازش پر ځای دي، نن ورځ د ده د ځوان زوي سترگې د پلار د انځور او انقلابي کارنامو سره آشنا دي او پرې ویاړي، ،

توره کرښه/ ۱۰ع

يو عيني شاهد وايي چې عالمي د خپلو انقلابي ملگرو د خلاصون لپاره د خاين امين له مرگوني عذاب او زندان څخه، هغوی ته وويل چې د تلې د مياشتې د ۲۲ نېټې د وسله وال اميني ضد انقلابي پاڅون پړه پر ما او استاد سلام باندې واچوی، ترڅو د استاد حبيب وطنيار غونډې تر اميني شکنجو لاندې ضايع نشي. شهيد لعل پادشاه عالمي او د ده ملگري د جلا امين په زندان کې ډېرې سختې او له انساني حوصلې څخه دباندې ورځې تېرې کړې. سره له دې چې د جسمي او روحي شکنجو لاندې يې شپې سبا کولې وليدلې، بيا هم خپلو ملگرو ته يې د مقاومت او زغم بلنه ورکوله او هغوی ته يې د افغاني اصیلو مبارزينو برياليتوب هيلې ورکولې.

د ۱۳۵۸ کال د ليندۍ د مياشتې په لسمه نېټه کله چې په ډله ايزه توگه د پلچرخي له زندان څخه پرته له محاکمې، شهيدان هر يو لعل پادشاه عالمي، استاذ سلام، آفاگل باعث، غلام رسول کهسان، استاذ ذکريا، عبدالعزيز بسام، ډاکتر صدري، حنيف يرغل او ډاکتر عوض د جلا امين د جلا دانو لخوا د وژلو ځای ته وړل کېدل، په دې وخت کې عالمي خپلو انقلابي ملگرو ته چې د هغه په شاوخوا کې ولاړ ول، مخ راواړاوه او په خلقي، انقلابي او افغاني مېړانه د لوړې هيوادپالنې په روحيې سره داسې وويل:

ملگرو د انقلابي مبارزې بيرغ د تل لپاره اوچت وساتئ، دا اتلان په همدغه ورځ د امين جنايتکاره ډلې لخوا د پلچرخي په پولیگون کې په گوليو وويشتل شول، انا لله وانا اليه راجعون.

مړي او قبرونه يې تر نن پورې ترې تم دي، چې ډېر د وير، خواشينۍ او افسوس ځای دی....

دوی د افغانستان او افغان ملت د نيکمرغۍ، پرمختگ او آزادۍ لپاره د شهادت جامونه وڅښل. محترمو کورنيو ته يې د زړه صبر غواړم. او په وير کې تر نن پورې ورسره شريک يم، د دوی مړينه د هېواد او ملگرو لپاره لويه تشه بولم!

د دوی پاکې ارواوې دې بنادې وي، ياد يې تل پاتې دی !!

بيا هم دتل په څېر وایم چې پښتون خپل ورور په خپله او يا د بل په لاس وژني!!!

د پښتون لويه غميزه!!!

د نور محمد تره کي ژوند پېښې

نور محمد تره کي د ۱۲۹۶ لېږديز لمريز کال د چنگاښ پر ۲۳ نېټه، چې د ۱۹۱۷ زېږديز کال د جولای له ۱۵ نېټې سره سمون خوري، د غزني ولايت، مقر ولسوالۍ د کمکۍ ناوې په سره کلي کې په يو څه ناڅه لوستي (باسواده) شپني او بزگره کورنۍ کې زېږېدلی دی، د پلار نوم يې نظر محمد تره کي دی. نوموړی درې وروڼه لري، چې د يوه وروړ نوم يې سلطان محمد تره کي دی، ويل کيږي، چې دا وروړ يې تر نور محمد تره کي مشر وو. د نوموړي په اړه تر اوسه څه نه دي ليکل شوي.

د نور محمد تره کي د بل وروړ نوم جان محمد تره کي دی او تر ده کشر دی دغه وروړ يې د ۱۳۹۲ لمريز کال په وري مياشت کې (د ۲۰۱۳ زېږديز کال په اپرېل مياشت) کې د ور پېښي شوې ناروغۍ له امله د لندن ښار په يوه روغتون کې د ۸۶ کلونو په عمر ومړ.

توره کرښه/۱۲ع

د دریم وروړ نوم یې غلام محمد تره کی دی، چې دا هم تر نور محمد تره کی کشر دی او نوموړی په حق رسېدلی دی.

د نور محمد تره کی د کورني ژوند په اړه ویل کېږي، چې یوه مېرمن یې درلوده، خو کوم اولاد یې ترې نه وو.

د نور محمد تره کی د رسمي ژوند لیک له مخې هغه په ډېر کوچنیوالي کې خواریکس او په پنځه کلنۍ کې یې په مزدورۍ لاس پورې کړی و.

۱-۲: زده کړې

نور محمد تره کی لومړنۍ زده کړې په مقر کې ترسره کړي او له هغه وروسته کندهار ته ولاړ، هلته په (پښتون) شرکت کې په کار وگومارل شو. په ۱۹۳۵ زېږدیز کال په بمبېي کې د (پښتون) شرکت د نمایندگۍ منشي وټاکل شو.

تره کی په یوه داسې کورنۍ کې زېږېدلی دی، چې له اقتصادي پلوه په متوسطو هغو کې شمېرل کېده. له لومړنیو زده کړو وروسته چې په خپل کلي کې یې تر سره کړې وې، له یوه نږدې خپلوان سره د کوټې ښار ته لاړ او هلته یې درس ووايه، چې له درې کاله وخت تېرولو وروسته بېرته خپل کلي ته راستون شو او هلته یې د ناوې ولسوالۍ د یوه خان (اختر محمد خان) په کور کې د ښوونکي په توگه دنده ترسره کوله او له هغه وروسته یې له عبدالمجید زابلي سره د هغه په تجارتي شرکت کې د منشي په توگه وظيفه ترسره کوله.

په ۱۳۱۳ ل کال کې چې نور محمد تره کی په بمبېي کې کار کاوه، نو په انگرېزي ژبه یې د شپې ښوونځۍ هم پای ته ورساوه او ویل کېږي، چې زلمي تره کی همدلته له سوسیالیستي ایدېي سره پېژند کلي وکړه. (۱: ۲۲۰)

نور محمد تره کی د پښتو تر څنگ په پارسي، انگرېزي او اردو ژبو پوهېده او د ژباړې په برخه کې یې په ۱۹۵۹ز کال د امریکا له اورسيز ټرانسلیشن انستیتیوت څخه د تخصص ليسانس اخېستی دی.

۱-۳: دندې او سیاسي هڅې

نور محمد تره کی لومړی د ښوونکي په توگه دنده مخته وړه او وروسته په

توره کرښه/۱۳ع

کندهار کې له پښتون شرکت سره په کار وگومارل شو.

په ۱۹۳۷ - ۱۹۳۹ز پر دیز کلونو کې یې لومړی په سوداګرۍ وزارت او وروسته بیا په کانو او صنایعو وزارت کې کار کاوه. په ۱۹۴۰ز کال کې یې د «اقتصاد» مجله چلوله او د ۱۹۴۱ز کال وروسته په کابل راډیو، باختر اژانس او فواید عامې وزارت کې دندې تر سره کړې دي.

په اوسني لیکوال کتاب کې راغلي دي، چې نور محمد تره کی په ۱۳۲۰ لېږدیز لمريز کال د مطبوعاتو په مستقل ریاست کې د نشراتو د دوهمې څانګې غړی او په ۱۳۲۱هـ کال د هماغه ریاست د نشراتو د لومړۍ څانګې غړی وټاکل شو. (۱: ۲۲۰)

په ۱۳۲۲ل کال په کابل راډیو کې د پښتو مرستیال او په ۱۳۲۳ل کال کې د باختر اژانس د مؤسسې غړی شو.

په ۱۳۲۴ل کال یې په ټولګټو وزارت کې د خصوصي مدیر او د بهرنیو اړیکو د مسوول په توګه دنده مخته وړې ده، په ۱۳۲۶ل کې د پطرولو لوی مدیر و په ۱۳۲۸هـ کال کې د خپرونو په ریاست کې د بولتین مدیر او په ۱۳۳۱ل کال د باختر اژانس د لوی مدیر په توګه وټاکل شو.

نوموړی په ۱۳۳۲ل کال واشنگټن ته د افغانستان په سفارت کې د مطبوعاتو د اتشه په حیث ولاړ او له ۱۳۳۴ل کال څخه بیا تر ۱۳۳۸ل کال پورې یې په کابل کې د یونسکو تخنیکي مرستې او یونسکو په څانګه کې د سکرتر او ژباړن په توګه دنده تر سره کوله، چې وروسته هغه یې بیا د (نور دارالترجمه) په نوم یو شخصي دفتر په کابل کې پرانیست. (۲: ۲۵۳)

د نور محمد تره کی لومړی سیاسي حرکت د شاه محمود خان د صدارت پر مهال پیل شو او له وینې زلمیانو ګوند سره یو ځای شو، چې د دې ګوند په (اتګار) جریده کې به یې لیکنې خپرېدې. کله، چې شاه محمود خان نیمه ډیموکراسي هم ختمه کړه نو پر خپرونو

یې بندیزونه ولګول او د وینې زلمیانو ځینې کسان یې بند ته واچول چې یو په کې نور محمد تره کی هم و. په ۱۳۳۱ل کال نور محمد تره کی له یو شمېر نورو کسانو سره له هغه وروسته چې له بنده را خلاص شول، شاه محمود خان ته

ورغلل او له هغه سره یې د وفاداري ژمنه وکړه، چې له دې سره نو دی په واشنگتن کې د افغانستان د مطبوعاتي اتشې په حیث وگمارل شو. د څلوربشتمو کلونو له پای څخه نور محمد تره کی په ټولنیزو او سیاسي چارو لاس پورې کوي. هغه د (وین زلمیانو) د سازمان د مرکزي هستې له فعالینو څخه وو. د دغه سازمان د فعالیت اساسي کرښه د فیوډالي بقایاوو پر ضد مبارزه وه. په دې وخت کې نور محمد تره کی د هېواد په مطبوعاتو کې د داسې یو دموکراتیک حکومت په طرفدارۍ غږ پورته کوي، چې ولسي جرگې ته مسؤولیت ولري.

هغه د ۱۹۵۱زېږدیز کال د مارچ په ۷ نېټه په (انگار) اخبار کې لیکي: «د هر هېواد د ټولنیز ژوند او ثقافت د سطحې د لوړولو لپاره باید مختلفې لارې چارې وکارول شي. له دغو لارو چارو څخه یوه په سیاسي، اقتصادي او ټولنیز ژوند کې د خلکو د پراخو پرگنو فعال گډون دی. که زموږ ولس د سیاسي مخکښو رسمي گوندونو په مرسته یو ځای شي، به لږ وخت کې به د هغو ملي اهدافو په تر سره کولو بری ومومي چې زماني زموږ د هېوادوالو پر وړاندې ایښي دي.» نور محمد تره کی د همدې اخبار د ۱۹۵۱زېږدیز کال د اپرېل د لومړۍ نېټې په ګڼه کې د سیاسي گوندونو د تشکیل او آزاد فعالیت غوښتنه کوي او د اپرېل پر ۱۵مه نېټه بیا لیکي:

«موږ د خلکو د حکومت جوړولو د ضرورت په باب خبرې کولې، چې ولسي جرگې ته مسؤولیت ولري، تر کومه به موږ د سیاسي گوندونو او ولسي حکومت د گټو او ښېګڼو په باب خبرې کوو؟ دا چې هغوی د خلکو د گټو او غوښتنو منعکس او مدافع دي هر چاته په کافي اندازه څرګنده ده او چا ته د شک او تردید ځای نه پاتې کېږي. اوس نو د دې وخت رارسېدلی دی، چې راپاڅېږو او د خپل هېواد د ښکمرغۍ لپاره په کار پیل وکړ، میدان ته ور ودانگو او د پرگنو ځواک ته انسجام ورکړو. خو دا کار یوازې د سیاسي سازمان او گوند په ایجاد سره تر سره کېدای شي.»

له همدې وخته د یوه ساسي گوند د تشکیل لپاره د نور محمد تره کی د سیاسي هڅو، جد و جهد او مبارزې لړۍ پیل کېږي.

د ۱۹۵۳ زېږدیز کال په مارچ کې نور محمد تره کی د امریکا په متحده ایالاتو

توره کرښه/ ۱۵/ ۴۱

کې د افغانستان د سفارت د مطبوعاتي آتشي په توگه وټاکل شو، خو د خپلو مترقي نظرياتو د څرگندولو په وجه د همدې کال په پای کې بېرته له واشنگټن څخه کابل ته راوغوښتل شو. (۱: ۲۲۱)

هېواد ته له راتگ وروسته په کابل کې د یونسکو مؤسسې منشي او یو وخت یې بیا په همدې مؤسسه کې د ژباړن په توگه دنده تر سره کوله. ده په عین وخت کې په ادبي او سیاسي فعالیتونو کې هم ونډه درلوده. د ده د نه ستړي کېدونکي او پرله پسې فعالیتونو پایله وه، چې په ۱۹۶۵ زېږدیز کال کې د افغانستان د خلکو دموکراتیک گوند منځ ته راغی. (۲: ۲۵۳)

لومړۍ مؤسسه کنگره د همدې په کور کې جوړه شوه. په دې کنگره کې نور محمد تره کی د گوند د عمومي منشي په توگه وټاکل شو او د ۱۹۶۶ز کال په اپرېل کې د (خلق) په جریده کې د گوند مرام خپور شو. تره کی د غوايي د اتمې له کودتا وروسته واک ته ورسېد، د گوند له خوا یې لومړۍ انقلابي شورا تاسیس کړه او لومړنی فرمان یې داسې اعلان کړ:

د افغانستان د خلکو دیموکراتیک گوند په خپله لومړۍ ناسته کې نور محمد تره کی، چې د افغانستان یو لوړ ملي او انقلابي نوم دی. د دې گوند د مشر په توگه اعلانوي، چې دی په عین حال کې د دولت رئیس هم دی.

تره کی د ۱۳۵۸ل کال په وږي میاشت کې هاوانا ته په یوه کنفرانس کې د گډون په موخه لاړ، چې د بېرته ستنېدلو پر مهال یې په روسیه کې له برژنف او د هغه هېواد له نورو لوړو پوړو چارواکو سره وکتل او داسې فکر کېږي، چې شوروي چارواکو هغه مهال د حفیظ الله امین د مقاومت او سخت چلند په اړه ورته خبر ورکړی وو او له هغه نه د لېرې اوسېدلو یې هم ورته ویلي وو.

حفیظ الله امین له دې خبر شوی و او هماغه وو، چې تره کی یې له شوروي نه له راستنېدو وروسته له قدرته گوښه او وواژه. د تره کی د مرگ کیسه د جمهوري ریاست د مخابراتو رئیس عبدالودود په ډاگه کړه، چې همدا اعترافات یې د کابل په انیس او د تهران په اطلاعاتو ورځپاڼو کې خپاره شول، چې د ده په خبره د سیاسي ارکان له رئیس «روزي» او د گارد د اطلاعاتو له رئیس محمد اقبال سره یې یو ځای وژلی وو.

۱۳۵۸ کال د تلې میاشتې په ۱۸مه کابل راډیو د نور محمد تره کي مرگ داسې اعلان کړ: «د انقلابي شورا رئیس نور محمد تره کی د هغې اوږدې ناروغۍ له کبله چې ورسره لاس او گړبوان وو، پرون سهار سترگې پټې کړې او جنازه یې تېره ورځ په پلرنۍ هډیره کې خاورو ته وسپال شوه». ماخذ: ۲۸۳مخ

۱-۴: د نور محمد تره کي ادبي هڅې او پنځونې

نور محمد تره کی له دې سره سره، چې د افغانستان د یوه وتلي سیاسي شخصیت په توگه یادېږي، یو بااستعداده لیکوال او په پښتو ژبه کې د لنډ هنري داستان او ناول د رامنځته کېدو نوښتگر او له لومړنیو لیکوالو څخه بلل کېږي. تره کی د خپل ژوند ډېره برخه په لیک او لوست تېره کړې ده او د هغه مهال په گڼو خپرونو کې یې کیسې او مقالې خپرې شوې دي. تره کی د ځانته سبک څښتن او ریالیست لیکوال دی، چې د ولس ژوند یې همغښت ترسیم کړی دی، لکه څنگه چې دی، د ولس په ژبه یې خبرې کړې دي او د ولس ستونزې یې په خورا هنري او ظریفانه انداز بیان کړي دي، چې د لنډو کیسو شمېر یې دېرشو ته رسېږي او ډېری یې په کابل مجله کې خپرې شوې هم دي. (۱: ۲۲۱) دلته پر ځای بولم، په اوسني لیکوال کې د حبیب الله ولسیار هغه خبرې را واخلم، چې د کابل کلنی د ۱۳۳۸ل کال په گڼه کې یې د تره کي صاحب دا خاصیت داسې بیان کړی دی:

«البته په دې کې شک نشته چې د کیسو ځینې مثالونه په افغاني ادب کې د څه پخوا مهال څخه هم ښودل کېدلی شي، اما په واضح او ریالیستي بڼه دا برخه هلته څرگنده ده، چې په غربي ژبو پوه افغان لیکوال هم میدان ته راوځي او په دې لاره کې څوک چې سره له یوې لفظي کمزورتیا د اولیت حق لري هغه نور محمد تره کی دی، ځکه دی نه یوازې د وخت او مهال په لحاظ دمخه دی بلکې په افغاني لیکوالو کې یوازینی لیکوال دی، چې ادبي لاره یې یواځې همدا لاره ده او بس. (۱: ۲۲۱)

نور محمد تره کی خپل ادبي فعالیت له لنډو کیسو پیل کړ. له دې کیسو څخه

توره کرښه/ ۱۷ع

لومړۍ يې په ۱۹۳۰ زېږديز کال په (کابل) مجله کې خپره شوه. په دغو لنډو کيسو کې ليکوال د وخت د شاهي واکمنۍ په دور کې د هېواد د زيارکښو بزگرانو ژوند ته انعکاس ورکړی. د تره کي ليکنې په بېلابېلو ورځپاڼو کې چاپېدلې. د شوروي اتحاد د ادبياتو په اړه يې له انگرېزي ژبې څخه ځينې ليکنې ژباړلې دي. د ده ليکنې د نړۍ او د افغاني ټولني د بېوزلې طبقې پرتله کولو باندې څرخېدې، چې له هغوی څخه يې په ۱۹۵۸ زېږديز کال کې د (بنگ مسافري) په همدغه کال کې د (سپين) په ۱۹۶۲ زېږديز کال کې د (څږه) ناولونه يادېږي. تره کي د پښتو ژبې هغه پياوړی ليکوال دی، چې په لسگونو لنډې کيسې او پنځه ناولونه يې ليکلي دي او هڅه يې کړې ده، چې په خپلو ليکنو کې د افغاني ټولني ولسي او عيني انځور وکاري، چې په دې توگه هغه غواړي په ټولنه کې د افراط او تفريط بدې را په گوته کړي.

د نور محمد تره کي څلور ناولونه په ځانگړې توگه او يو يې (بې تربيته زوی) چې لومړی ناول و، د محمد ظاهر شاه د واکمنۍ په کلونو کې په کابل مجله کې چاپ شوی دی او د راحت زاخيلي تر «ماه رخي» وروسته په پښتو ژبه کې دويم ناول گڼل کېږي. (۳: ۴۶)

نور محمد تره کي د سياسي کارونو ترڅنگ په ژورناليسټيکو کارونو کې هم لوی لاس درلوده. په لومړيو کې به يې په کابل مجله او نورو ورځپاڼو کې مقالې خپرېدې خو کله چې (خلق) خپرونه پيل شوه، نو دی يې د امتياز څښتن شو. د ظاهر شاه د واکمنۍ پر مهال تره کي د يوه څه مودې لپاره د باختر اژانس مرستيال وو، چې په دې وخت کې يې تهران ته سفر وکړ او د هغه هيواد د پارس خبري اژانس او د ايران د نورو دولتي مطبوعاتو د ليکوالانو او کارکوونکو پر وړاندې يې وينا وکړه، چې له هغې وينا مالومېده چې تره کي د خبريالۍ په چارو کې ښه مهارت لري.

۱- ۵: د تره کي درې اثار او ژباړې

ديموکراسي نوين د هغه بل کتاب دی، چې په دري ژبه ليکل شوی دی او د

مارکسستي فلسفې موضوع يې رانغښتې ده. ديموکراسي نوين کتاب په روسيه کې خپور شوی دی.

(عروسی من در خيبر)

(خاطرات جنگ چرچيل)

(نطق ویشنګی دريونو)

يې هغه اثار دي، چې ده را ژباړلي دي.

د کارګرې طبقې ګوند.

په ځان باور.

د ځلميانو لار ښوونکی.

سياسي اصطلاحات يې نورې پنځونې دي.

د يادونې وړ ده، چې د نور محمد تره کي د لنډو کيسو ټولګه د بزګر لور د نورو

ژبو ترڅنګ په براهوي ژبه هم ژباړل شوې ده، چې بزګر نامسړ نومېږي او ژباړن

يې حميد عزيز ابادي دی.

نوټ: قدرمنو لوستونکو! له لاندې ځينو ماخذونو څخه ما استفاده کړې ده؛ خو

ځيني نور ماخذونه مې؛ ځکه ليکلي دي، که چېرته نور دوستان وغواړي، چې

د ښاغلي نورمحمد تره کي په اړه څه وليکي يا زيات څه مطالعه کړي نو کولی

شي، چې له لاندې ماخذونو څخه ګټه پورته کړي.

په پوره درنښت

ماخذونه:

۱- بېنوا، عبدالرووف. (۱۳۸۸ ل) اوسني ليکوال. کابل: علامه رشاد خپرندويه ټولنه.

۲- سمون، محمد تنظيم. (۱۳۹۴ ل. کال). سياسي ګوندونه او ګوندي نظامونه. جلال اباد: مومند خپرندويه ټولنه.

۳- خليل، حنيف. (۲۰۰۰ ز). د پښتوناول تحقيقي او تنقيدي جايزه. پېښور: چاپ جوړي.

توره کرښه/ ۱۹۴

- ۴- زلمی، محمدولي. (۱۳۸۲ ل. کال) ملي مبارزې
- ۵- احمدي، نصيراحمد. (۱۳۹۰ ل) لنډه کيسه به څنگه ليکو؟ انلاين چارې، مختار احمد احسان.
- ۶- اعظم، محمد اعظم. (۱۹۸۷ ز). پښتو ادب او ناول مقاله. پېښور. پښتو مجله.
- ۷- تره کی، نورمحمد. (۱۳۹۲ ل). موجي. روسيه: په روسيه کې دافغانانو فرهنگي ټولنه.
- ۸- تره کی، نورمحمد. (۲۰۱۰ ل). د بزگلور. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۱- تره کی، نور محمد. (۲۰۰۹ ز) د بنگ مسافري. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۰- تره کی، نورمحمد. (۲۰۰۹ ز) څړه. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ کوټه
- ۱۱- تره کی، نورمحمد. (۲۰۰۹ ز). سپين. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۲- تره کی، نور محمد. (۲۰۰۹ ز). سنگسار. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۳- تره کی، نورمحمد. (۲۰۰۹ ز). بې تربيته زوی. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۴- تره کی، نورمحمد. (۲۰۱۴ ز). د نور محمد تره کې داستاني کليات. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۵- خليل، حنيف. (۲۰۰۰ ز). پښتوناول. پېښور: باگرام ادبي جرگه.
- ۱۶- رفيع، حبيب الله. (۱۳۶۰). زرینې ځانگې. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبياتو مرکز.
- ۱۷- روهي، محمد صديق. (۱۳۸۶ ل. ل). ادبي څېړنې. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۱۸- روهي، محمد صديق. (۱۳۸۴ ل). دپښتوادبياتو تاريخ. کابل: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۱۹- ښکلی، اجمل. (۱۳۹۰ ل). سبکپوهه. کابل: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۲۰- طایزی، شېرزمان. (۲۰۰۴ ز). ناول هنر او سفر. پښتونخوا: پښتو ادبي جرگه.
- ۲۱- عمید، حسن. (۱۳۸۳ ل). فرهنگ عمید. تهران: موسسه انتشارات امیر کبیر تهران.
- ۲۲- غضنفر، اسدالله. (۱۳۹۲ ل). د نثر لیکلو هنر. جلال اباد: مومند خپرندويه ټولنه.

توره کرښه / ۲۰۰۴

- ۲۳- قريشي، خاطره. (۱۳۹۴ل. ل). هندي سبک او پښتو شاعري. کابل: د افغانستان ملي تحريک، فرهنگي خانگه.
- ۲۴- مشواني، زاهد. (۱۳۸۵ل. کال). زاهد پښتو پښتو سيند. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۲۵- هاشمي، سيد محي الدين. (۱۳۷۲ل. کال). د ليکوالۍ فن. پېښور: دانش کتابتون.
- ۲۶- هاشمي، محي الدين. (۱۳۸۹ل. کال). د نثري ادب ډولونه. کابل: وحدت خپرندويه ټولنه.
- ۲۷- هاشمي، محي الدين. (۱۳۸۱ل. کال). ادب پوهنه. کابل: داريک د کتاب گرځنده کتابتونونو اداره.
- ۲۸- يوسفزی، سحر. (۱۹۸۰ز کال). ادب څه دی؟. سوات: پروگريسو پرايز.

د نور محمد تره کي واکمني

د مير اکبر خيبر وژل کېدل او د جنازې مراسم:

تر انقلاب مخکې د واحد گوند يانې گوند يوآلی کړې وو لومړنې غونډه په ۲۸ د وري ۱۳۵۷ کال د نور محمد تره کي په کور کې دايره شوه دا غونډه د تعقيب له امله د کور په گراج کې دايره شوه. د غونډې مسئله دا وه چې يوه مسالمت امېزه مظاهره وشي ځکه د داودخان تر کودتا مخکې گوند د کارگرانو ورځ د مې اوله په خورا درنو مظاهرو لمانځله خو د سردار محمد داود له کودتا وروسته نه وه لمانځل شوې.

خو پرېکړه بلې غونډې ته وځنډول شوه، په همدې شپه خيبر ترور شو. تر دې پېښې وروسته د نور محمد تره کي کور کې غونډه جوړېږي، لازمي دندې ويشل کېږي چې جنازې مراسم په ښه توگه سرته ورسېږي، د امکان په صورت کې د ولاياتو او کابل ښار نه زيات گونديان او نور مينه وال راوبلل شي. چې د يوه

شهید ملگري جنازه په ښو مراسمو سرته ورسېږي. لارښونه شوې وه چې په مظاهره کې د تشج او احساساتي خبرو مخه ونیول شي يانې مراسم په مسالمت امېزه توگه سرته ورسېږي. په دې هکله ډاکټر صالح محمد زيری د گوند د سياسي بيرو غړې وايي: په جنازه کې په زرگونو زنده باد شعارونه ورکړل شو چې دا خپله د لار ښونې خلاف کار وو، په هر حال کله چې مراسم پای ته رسېږي، محمد داودخان ته دده ناپوهه سلاکارانو سلا ورکوي چې د افغانستان د خلک د موکراتيک گوند مشران ونيسي او په فوري توگه ورته سختی سزاوې ورکړي. د افغانستان د خلکو دموکراتيک گوند مشران د محمد داودخان لخوا زنداني وو خو د دې گوند پوځي ملگرو د خپلو مشرانو د خلاصون له امله د پوځي برخې له مسول شخص څخه «امين» چې هغه هم د دې گوند له مشرتابه څخه وو، ولې د لارښونې تر وخته نه وو نيول شوی، اړينه لارښوونه تر لاسه کړه. دا چې ولې د محمد داود خان استخباراتو برسيره پر دې چې پوهېدل څو حفيظ الله امين د گوند لخوا د پوځ سره د کار او رابطې مسول شخص دی، تر ټولو اخر نيول کېږي؟ له دې امله د گوند پلوه نظاميان په پاڅون پيل کوي، پاڅون برياليتوب ته رسي، واک سره ویشل کېږي، د حکومت په راس کې نور محمد تره کی راځي او مرستيال بېرک کارمل کېږي.

ولې له همدې ورځې د بېرک کارمل پلويان مخالفت کوي، وايي چې موږ ته په دولتي پوستو کې برابره ونډه نه ده را کړل شوې، د کابينې په جوړولو کې هم ځنډ وشو، لامل يې دا وو چې بېرک کارمل زيات وزارتونه غوښتل خو حفيظ الله امين ورسره مخالفت کاوه. دنور محمد تره کي په منځگړيتوب کابينه جوړه شوه او د افغانستان د دموکراتيک جمهوريت د انقلابي شورا اساسي کربنې وړاندې شوې.

يوه بېلگه ليکم کله چې کابينه جوړه شوه حفيظ الله امين د بهرنيو چارو وزير او نور احمد نور د کورنيو چارو وزيران شول دا چې د واليانو گمارل د کورنيو چارو د وزير پوری اړه درلوده او نور احمد نور کوبښن کاوه چې خپل ملگري هلته پر دندو وگماري، ليکن امين به کوبښن کاوه چې هلته خپل کسان د واليانو په حيث پر دندو وگماري. د امين او نور تر مېنځ به تل مخالفتونه وو د

توره کرښه/۴۲۳

سياسي بيرو، دارلانشاء او د مرکزي کمېټې د غړيتوب په انډول به هم جنجالونه

۰۹۰

په هر صورت د انقلابي شورا دندو او کرښو له مخې چې نوې واکمني به کوم کارونه سرته رسوي خلکو ته وړاندې شول چې اکثره د گوند د تکلارې څخه وو خو ستونزه دا وه چې گوند په هره برخه کې ښه کادرونه روزلي وه، لیکن د دوی د مسلک له مخې کار ور نه کړل شو.

ستره ستونزه حفيظ الله امين وو، ځکه ده غوښتل چې ټولو لوړو پوستونو کې خپل کسان ځای کړي، ځکه د ده پلان همدا وو چې مخالف له مخې لېرې کړي او خپله ټول واک شي. ټول د ده د نظر مخالف گوندیان د گوند د بنسټ اېښودونکي نور محمد تره کي په گډون په ترتیب له مخې لېرې کړل، امين واکمن شو. خو د واکمنۍ دوره يې کمه وه، درى مياشتى هم پوره نه شوه. امين او طرفدارانو يې خورا وژنې وکړې. خپل مخالفين يې ووژل او شکنجه يې کړل، خو ملامتي به په نور محمد تره کي وراچول کېدله. په داسې حال کې چې نور محمد تره کي هېڅ واک نه درلود، هر څه امين په لاس کې اخستي

۰۹۰

کودتا که انقلاب؟

۱۳۰۱/۴/۲۷ هـ

د ثور انقلاب د نړۍ د نورو سترو انقلابونو په هېنداره کې .
د فرانسې ۱۷۸۹ز کال ستر انقلاب، د روسيې د اکتوبر ۱۹۱۷ز کال ستر انقلاب او د افغانستان د ۱۹۷۸ز کال د ثور «پرتمين» انقلاب گڼ ټکي .
د ثور پاڅون ته څوک کودتا وايي، څوک پرتمين انقلاب او څوک يې ناوړه بلوا بولي . سره د دې چې په دې باب ډېر شمېر کتابونه او مقالې ليکلي شوې دي . خو د ډول ډول پړاوونو او د روزگار د لوړو ژورو سره، په دې باب آن پخواني انقلابيانو په ارزونو کې پوښتنې پيدا دي، نو ښه به وي، که د ثور د قيام ځای او موقعيت د نړۍ د انقلابي پېښو په انگړ کې ولټول شي . د بل پلوه د تېرو پېښو

په باب به خوانانو ته د مالوماتو يوه ټوکړی شي.

لنډيز:

- د انقلابونو د ودې قوانين په نړۍ کې سره ورته دي، ځکه د بشري ټولنو د ودې قوانين سره مشترک دي.

- د فرانسې د ۱۷۸۹ز کال انقلاب او د روسيې د ۱۹۱۷ز کال انقلاب ته ځکه په تاريخ کې ستر انقلابونه ويل شوي دي، چې:

(۱) په خپله ټولنه کې يې د خوارېکښو په گټه ژور بدلون راوستی؛
(۲) په سيمه او په نړۍ کې د دې انقلابونو اغېزې دومره غښتلې وې، چې د لامله يې گڼ شمېر نوي سياسي رژيمونه مېنځته راغلي ول.

- د ثور انقلاب، د فرانسې او د روسيې د انقلابونو په شان بنيادي وو، ځکه:

(۱) د خوارېکښ ولس سره يې د خانانو، بډايانو مناسباتو ته ژور بدلون ورکړ. د افغانستان په تاريخ کې د لومړي ځل دپاره په زرگونو بزگران د سود او سلم څخه خلاص شول او د ځمکو خاوندان شول، چې آن په سترو انقلابونو کې ساری نه لري.

(۲) په گاونډيو هېوادو کې د لويو بدلونونو سبب شو، په تېره بيا، د شوروي اتحاد د ړنگېدو او د نوو جمهوريتونو د پيدايښت د پروسې پيل يې کېښود.

- د نړۍ لويو انقلابونو ته لنډه کتنه څرگندوي چې له بده مرغه، د سور ترور، يا انقلابي دکتاتوری پيدايښت، چې نه يواځې په دواړو ستروانقلابونو کې بلکې په چين، کوبا او نورو انقلابونو کې، د بهرنيو او کورنيو دسيسو او شخړو د ختمولو او انقلاب د ژغورنې په موخه مېنځته راغلی، د بې پرې محکمې د پرېکړو پرته يې وژل کړي او د دیکتاتورانو د زيږولو لامل گرځېدلي دي، په پايله کې يې انقلاب ته د خپل لومړني موخې څخه انحراف ورکړي.

- د ليکنې د لوستلو سره به هر چا ته خپل تصور پيدا شي، چې د ثور د انقلاب څومره پرتمين دی او څومره ستر. خو زما په اند، په انقلاب کې حلوا نه ورکول کېږي، انقلاب د خلکو قهر دی «د خلکو قهر د خدای قهر دی»، هرو مرو به په

توره کرښه/ ۴۲۵

کې جنگونه، مرګونه راځي. ښه به وي که دا انقلاب زموږه چارواکو، بډايانو او لوتمارانو، ته پند او عبرت شي، چې نور ظلم او بېرحمي بس کړي که نه يو ځل بيا به خدای نه کا، د تودو د صبر کاسه نسکوره شي او انقلاب ته به مجبور شي. په نړۍ کې زيات انقلابونه، قيامونه، کودتاوې، بلواګانې، نظامي پاڅونونه او پر هېوادونو د غښتلو دولتونو يرغلونه ترسره شوي چې د پاچاهانو او ولسمشرانو د راپرزولو، سياسي رژيمونو د نسکورولو، د مدنيتونو د ړنگولو، او زيات مرګ ژوبلو لامل ګرځېدلي دي. يا يې د ټولني مدنيت ديوالونو شاته اچولي او يا يې د ټولني د هوسا پرمختګ بنسټ اېښی دی.

کودتا، د وسله والو په مټ او يا په چل ول د دولتي واک لاسته راوړل دي. کودتاوې په ډېرو هېوادو کې، په تيره بيا په بېرته پاتې افريقياتي او آسياتي هېوادو کې، چېرته چې د قانون حاکميت کمزوری وي، سرته رسېږي. څو ډوله پايلې يې د يادونې وړ دي:

- د دولت مشر د خپل څو يارانو سره د واک څخه ګوښه شي، خو سياسي رژيم او ټولنيزې اړيکې په پخواني حالت پاتې شي. داسې کودتاوو ته قصري يا درباري کودتا وايي. په مصر او پاکستان کې د جنرالانو پرله پسې کودتاوې يې ښه مثالونه دي.

- په بل حالت کې ولسمشر د هغه د حکومت او رژيم سره نسکور کړی شي، چې پايله يې په ټولنه کې يا د يوې ديکتاتوري ځای په ځای کېدل، د قومي او مذهبي کړکېچونو پيل او د ديموکراتيکو حقوقو محدودول شي، يا خو د ولسمشر او دولت له خوا مترقي پروګرامونه پيل شي.

انقلاب، د زيربنايي او ژور تحول په مانا دی، چې د کودتاوو، قيامونو، بلواګانو، مظاهرو، اعتصابونو او آن د مذهبي او قومي شخړو سره پېل کېدای شي. خو کله چې دا پېښې ټولنيز مناسباتو ته ژور تغير ورکړي، د خلکو د هرکلي او د بشپړ ملاتړ سره مخامخ شي، نو په انقلاب واوړي. د ټولنپوهنې د تعريف له مخې، انقلاب د يوې ټولني د غړو ترمېنځ د کار د افزارو او ځمکو، فابريکو د مالکيت بدلون او د توليدي اړيکو بدلون دی. که انقلاب مترقي او د زيارکښ ولس په ګټه وي نو بزګر يا کارګر چې د خان او پانګوال په ځمکه يا فابريکه کې، د پلار

او نیکه نه د یوې گوله ډوډۍ یا کوشني معاش لپاره کار کاوه، د انقلاب په نتیجه کې د هماغې ځمکې خاوند وگرځي یا فابریکه کې د برخې خاوند شي او بیا ورسره د ده ټولنیز مناسبات او معنوي حالات بدلون ومومي. یانې دی د خان او پانگوال سره ځان برابر او سیال احساس کړي.

مگر دا د ژور بدلون تیوري، د خیالي (اوتوپیسټ) نظر په ډول، په کتابو کې پاتې شوې ده. د نړۍ انقلابونو کې لږې بېلگې شتون لري چې ځمکې دې بزگرانو او فابریکې دې کارگرانو ته ورکړل شوې وي، نادار او بېای دې د برابر حق خاوند گرځېدلی وي: په عمل کې، نه د فرانسې، او نه د اکتوبر ستر انقلاب کې کارگر د فابریکې خاوند شوی، نه بزگر ته چا د یوې ټوټې ځمکې قواله ورکړې ده.

- د فرانسې د ۱۷۸۹ز کال نامتو، ستر انقلاب، چې د یوې بلوا په ترڅ کې، د باستیل د زندان او د پاریس بناوالی د نیولو سره پیل شو، لومړی ځل یې د بشریت تاریخ کې د انسانانو برابري، د بشر د حقوقو اعلامیې په خپرولو اعلان کړه. د بشر د حقوقو نامتو اعلامیه چې ټول انسانان، نارینه او که ښځینه دي د ټولنیز موقعیت، نژاد او ژبې پرته، د برابر حق خاوندان دي، اوس هم د ملگرو ملتونو او د زیاتو هېوادونو د احترام او منلو وړ ده.

په هاگ کې د همدې قانون پر مبنا جوړه شوې د بشر د حقوقو محکمه شته چې اروپایي هېوادونه یې کله کله پریکړې مني. ۲۱۸ کاله دمخه، د مرییتوب او د ځمکو سره تړلې د خرڅلاو وړ بزگرانو د شتون په زمانه کې، د پاریس د کمون لخوا د دې قانون جوړونه یو ژور بېساری نړیوال بدلون گڼل شوی. یوه وجه یې همدا ده چې د فرانسې انقلاب ته تاریخ کې ستر انقلاب ویل کېږي.

د نادارو، خواریکښو، د پېړیو پېړیو ځورېدلو، کړېدلو طبقو بېلا بېل قشرونه د بشر د حقوقو د اعلامیې او د جمهوریت د نامتو شعارونو - خپلواکۍ، برابري او ورورگلو، سره ځانونه د خپل هېواد کامل غړي وبلل او آن د ملي اسامبلۍ د غړیتوب درجې ته ورسېدل. د فرانسې ستر انقلاب کې، د څو پړاوونو وروسته، د بهرنیو لاسوهنو او کورنیو بغاوتونو د ماتولو سره، کله چې د یاکوبین د کلپ رادیکال انقلابیانو د روبسپیر په مشرۍ د چارو واگې په خپل لاس کې

توره کرښه/ ۴۲۷

واخېستلې، د دیکتاتورۍ دور پیل شو. د انقلاب د نجات په نامه سور ترور سره، نه یوازې شاه او ملکه، ارسطو، کرانان، روحانیون، لیکوالان او پوهان یې د گیلیوتین په تخته وتړل او سرونه یې ورپرېکړل، بلکې د انقلاب موسسین او خپل نږدې انقلابي یارانو سرونه یې هم والوخول. د انتن، د فرانسې د انقلاب نامتو نطق، د پاریس د کمون دویم شخصیت او د روبسپیر دوست، کله چې د ده وار راغی او د گیلیوتین په تخته یې ځملاوه، چیغه کړه:

«ځان وژغورۍ! انقلاب د وینو تېری دی». خو د دې خونړي انقلاب آوازې او د مارسیلیز د انقلابي ترانې زمزمې د اروپا د هېوادونو خلک بيدار کړل، د پاریس د کمون د آزادي، برابری او ورورگلوۍ شعارونه د نړۍ هر گوټ ته ورسېدل، نو ځکه ورته د ستر انقلاب لقب ورکړ شو.

- په روسیه کې د ۱۹۱۷ز کال د فبروري د میاشتې کودتا چې د کادت او اس ار د ډلو له خوا ترسره شوه او د تزار سلطنت ته یې پای ورکړ او په اصل کې د روسیې د بورژوازي په کې لوی لاس وو، د اکتوبر ستر انقلاب ته لاره هواره کړه.

د ۱۹۱۷ز کال د اکتوبر ستر انقلاب سره، د مشهورو انقلابي فرمانونو په ترڅ کې د روسیې د امپراطورۍ ټولې شتمنۍ د کارگرو او بزگرو د دولت جمعي دارايي وگڼل شوه او ټول خلک په جمعي مالکیت کې د مساوي حقوقو خاوند وگرځېدل. خواریکښان د شخصي ملکیتونو خاوندان شول، خو د دوي د ژوند لومړنۍ اړتیاوې لکه کور، کالي، روغتیا، د اولادونو زده کړه او داسې نور د دولت لخوا گړنتي وو.

روسیه کې هم د گاونډیو هېوادو په ملاتړ، د انقلاب مخالف قوتونو د پرولتاریا ځوان دولت سره کلکې شخړې پیل کړې. پایله یې د فرانسې په شان، د پرولتاریا د دکتاتورۍ په نامه د سورتور شروع وه. د روس امپراطور د خپلې کورنۍ سره، روحانیونو، اشراف او د سیاسي گوندونو غړیو، آن د بلشویک د گوند مشرانو په دې خونړي طوفان کې ژوند دلاسه ورکړ. د استالین د څه کم دیرش کلونې مطلق العنانه واکدارۍ په دوران کې په لکونو روښان انده انسانان د انقلاب د دښمنانو په تور پانسې شول او یا خو په تبعید گاوو کې وراسته شول.

د شوروي اتحاد امنيتي ارگان - ک. ج. ب. لکه دولت په دولت کې، په ټولو گوندي او دولتي ادارو باندې مسلط شو. ک. ج. ب. د استالین تر مړینې وروسته هم د شوروي اتحاد د ټاکنو کې سياسي قدرت په حیث پاتې شو، چې د سوسیالستي سیستم په بدنامولو او ړنگېدو کې یې نقش تر ټولو زیات وو. خو د ټولو ناخوالو او ظلمونو سره د اکتوبر انقلاب، د شوروي اتحاد سوسیالستي سیستم جوړ کړ، چې د هېواد اکثریت وگړي، کومو چې د دولت پر سیاست نیوکې نه کولې، د تضمین شوي، آرام ژوند خاوندان وو. د شوروي سیستم ډېر ژر وده وکړه او په لنډه موده کې په یوغنبتلي نړیوال ځواک بدل شو. د دویمې نړیوالې جگړې وروسته، په کومو برخو کې چې شوروي، د هټلر فاشیستي یرغلگرو ته ماته ورکړې وه او په ټوله نړۍ کې د سوسیالستي ایډیالوژۍ مینه وال ډېر شول. زیات سوسیالستي او مترقي هېوادونه منځته راغلل، چې سوسیالستي بلوک یې تاسیس کړ او د امریکې او انګلیس بنکیلاک گرو زبر ځواکونو په مقابله کې ودرېدل. د پورته یاد شوي ماهیت له کبله، د روسیې د اکتوبر انقلاب ستر انقلاب ونومول شو.

لنډه دا چې، په انقلابونو کې د ډلو او شخصیتونو په منځ کې ډول ډول درزونه او کړکېچونه آن د مرګ تر سرحده را پیدا کېږي، چې ځینې یې هم د انقلابونو د قانونمندی تابع دي. ځکه، یو ځل چې د ځوریدلي تودو انقلابي احساس وپارول شي، د سیلاو په څېر یې مخنیوی ناشونی دی. نو رادیکال انقلابیان قدرت په لاس کې اخلي، د ډېرو چټکو بدلونونو لېوال، د غیر فکرونو خاوندانو سره د زور زیاتي چلند پیل کړي، د عدالت او برابری تعهد یې هېر شي، شکنجې او ترور شروع شي. نه یوازې روب سپیر، د پاریس د کمون د نجات د کمېټې رئیس، سیاستوال او آن خپل یاران ووژل، د شوروي اتحاد دکتاتور استالین هم د نورو گوندونو او وروسته د بلشویک د گوند نږدې ټول موسسین نابود کړل. په نتیجه کې مترقي، سوسیالستي انقلابونه د خپل اصلي موخې څخه چې د انسان آزادي او هوسایي ده منحرف کړی شول.

- د افغانستان د ۱۳۵۷ کال (۱۹۷۸) ز کال د غوايي د میاشتې د اوومې ورځې پاڅون چې د یوې نظامي خوځښت سره پیل شو، د خلکو دموکراتیک گوند

توره کرښه/ ۴۲۹

(ح. د. خ. ۱). د مشرانو له خوا د بدلونونو د پروگرام د اعلام سره، د ټول گوند، د مترقي خوځښتونو او د وطنوالو د بشپړ ملاتړ په نتیجه کې د یو ملي مترقي انقلاب بڼه غوره کړه. که څه هم، که انقلابي پاڅون د خلکي افسرانو په لاس ترسره شوه، خو د ټولني د مختلفو اقسارو د اذهانو په روښانه کولو کې نه یوازې خلکيانو او پرچميانو، بلکې افغان ملتانو، شعله یانو، صدای عوام، ستمیانو او نورو کین او راست خوځښتونو ونډه اخیستې وه.

د افغانستان انقلاب لکه د فرانسې او د روسیې سترو انقلابونو په شان د اشرافو، ارسطو کراتانو او بورژوازانو د انقلاب سره په ۱۳۵۳ کال کې د سردار محمد داود په مټه پیل شو، کوم چې شاهي رژیم یې ړنگ کړ. ۵ کاله وروسته د دولت لخوا د خلکو دموکراتیک گوند ښکته شول، د گوند رهبري زنداني شوه. حزب ته دوه لارې مخته وې، یا مو باید د آل یحی اوږدو زندانونو ته ځان تسلیم کړی وئ، یا مقاومت.

په دې هکله چې د دولت د ناڅاپي حملې په وړاندې د گوند لخوا څه ډول ځواب ورکړ شي، د خلکو دموکراتیک گوند مشر نور محمد تره کي سره شفاهي توافق شوی وو. همدا وو چې د گوند د رهبري د خلاصون په موخه، د حفیظ الله امین په لارښوونه د خلکي افسرانو په مټو د ثور پاڅون بریالی شو. خو د حوادثو د پېښېدو څخه رومي د انقلاب جوړ شوي پلان شتون نه درلود. خلکي دولت د خواریکښو د ژوند د بدلون په موخه عملي گامونه واخېستل.

په افغاني انقلاب کې د بزگرانو د پېړیو آرمان، د ځمکې د مالکیت د سندونو د لاسته راوړل، اگر که د یوې لنډې مودې دپاره یې د عمل جامه واغوستله، تر سره شو. د انقلابي دولت فرمان له برکته زرگونه خلک د سود خورو د ظلم څخه خلاص شول. د ثور انقلاب د افغان ولس حافظې ته د ژور بدلون تاریخي تجربه وسپارله، چې د خانانو او اشراف او سلطنتي کورنیو څخه د قدرت اخېستل او د دوی ځمکې په خلکو ویشل یې په عمل کې ونښودل. په همدې دلیل ده چې دا انقلاب زیاتره طبقاتي - سیاسي ماهیت لري.

د ثور د انقلاب ستره اغېزه د منځني آسیا د جیو پولیتیکې څېرې په بدلون کې د کلکې پاملرنې وړ ده. تاریخ پوهان به دا ولیکي، چې د لوی شوروي دولت

په پنځلسو برخو ویشلو کې، نه د امریکې، عربو او پاکستان په ملاتړ اسلامي گوندونه، او نه د گرباچوف د نړیوالې سولې سیاست هومره اثر درلود، کوم چې د روسانو په لاس د خلکي دولت د راپرځولو په خاطر، د افغان ولس له خوا د غچ اخیستلو ارمان وو. د افغانستان خلک چې د روسانو د «انترنا سیونالستي مرستو» په نیت وپوهېدل، اسلامي گوندونو ته یې غېږه پرانیستله او د مقاومت اساسي بېټی یې په اوږو کېښود. په دوی کې هغه بزگر هم وو، چې خلکي دولت ورته ځمکه ورکړې وه، خو اوس یې قواله ناچله شوې وه. نو په زغرده ویلی شو، چې د ثور انقلاب د آسیا سیاسي څېره بدله کړه.

دا واقعیت دی چې په انقلاب کې نقل نه ویشل کېږي. لکه مخکې چې مو یاده کړه، انقلاب د خدای غضب دی، ویجاړونکی طوفان دی، مرگونه په کې خامخا راځي. لومړی گناه یې د ظالمو حاکمانو په غاړه ده، چې کلونه کلونه یې په بېرحمۍ د خلکو وینې څښلي، خلک یې لوټ کړي، ظلم او ناروا یې ورسره کړي دي. هونسیار چارواک هومره زورزیاتي نه کوي، چې خلک انقلاب ته مجبور شي. د ۱۳۵۷ ال کال د ثور انقلاب څخه باید اوسني لوټمار او په فسادونو او توطیو ککړ، د افغانستان د دښمنو ښکېلاکگرو هېوادو سره تړلي چارواکي، څه انتباه واخلي؟

د شوروي لښکرو راتگ

په افغانستان کې په ۱۹۷۳ز کال د جولای په میاشت کې (۱۳۵۲ل کال د چنگاښ ۲۶) شاهي ریزیم د سردار داود خان له خوا د یوې کودتا په کولو ښکته او پر ځای یې جمهوریت اعلان شو.

جمهوریت ته که خلک د شاهي رژیم په تناسب ډېر خوښ ول خو په هېواد کې د ملي، ټولنیزو، سیاسي ځواکونو تر منځ د کورنۍ جگړې لامل شو.

په ۱۹۷۸ز کال د اپرېل په میاشت کې (۱۳۵۷ل کال د غوايي اوومه نېټه) واک د افغانستان خلق دموکراتیک گوند ته ولېږدول شو. همدا راز سردار محمد داود خان د یوې لنډې جگړې څخه وروسته ووژل شو. دا مقاومت که نور بېلابېل اړخونه هم لري خو په لویه کچه د افغانستان وگړیو د شوروي ځواکونو او ملاتړو پر ضد وسله پورته کړه. پر هغه مهال امریکا او نورو ممالکو له افغانانو سره مرستې پیل کړې چې دې کار یې شوروي اتحاد ته لویې ستونزې وزيږولې. د ۱۹۷۹ز کال په ورستیو کې په افغانستان کې وضع نوره کړکېچنه او خرابه شوه، حتی د

رژيم د نسکوریدو گواښ موجود وو.

شوروي اتحاد لومړی دغه غوښتنه رد کړه، خو کله چې په افغانستان کې پوځي وضع نوره هم په خرابېدو شوه، شورويانو له دې ویرې چې د جگړې لمنه به د منځنۍ اسیا هېوادونو ته راوغزېږي، د افغانستان غوښتنه ومنله او د ۱۹۷۹ز کال د دسمبر پر ۱۲ نېټه یې پرېکړه وکړه چې افغانستان ته خپل ځواکونه ولېږي. دغه پرېکړه د شوروي اتحاد د کمونست گوند د مرکزي کمیټې د سیاسي بیرو په غونډه کې ونیول وشوه.

په افغانستان کې دا مهال د حکومت پر ضد مخالفتونه خپل اوج ته رسېدلي وو او نورو هېوادونو هم هڅه کوله چې شوروي اتحاد ته گواښ جوړ کړي. ځکه د شوروي اتحاد کمونستي گوند دغه پرېکړه د شوروي - افغان ترمېنځ «د همکارۍ، ښه گاونډیتوب او دوستۍ تړون» د ۴ مې مادې پر اساس وکړه. کوم چې د دواړو هېوادونو ترمېنځ د ۱۹۷۸ز کال د دسمبر پر پنځمه نېټه لاسلیک شوي وه.

شوروي دا مهال د ځان لپاره دا زمينه مساعده کړې وه چې ترڅو په افغانستان کې پوځي ماموریت ترسره کړي او په دې هېواد کې د دوی په باور کړکېچن حالات کابو کړي. د شوروي اتحاد عسکر د ۱۹۷۹ز کال د دسمبر پر ۲۵ نېټه (۱۳۵۸ل کال د مرغومي ۶ نېټه) افغانستان ته داخل شول.

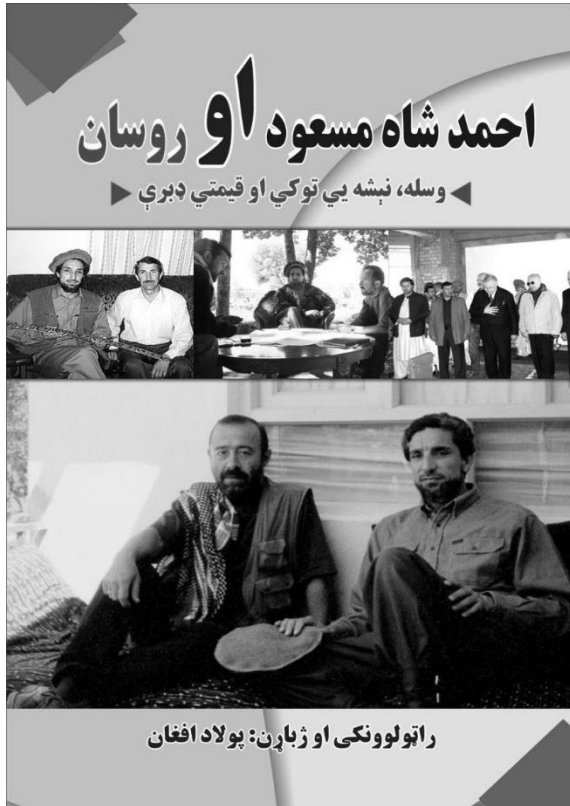
شوروي اتحاد پوځونه د دولت تر څنګ د مخالفینو پر وړاندې په یوه لویه جگړه کې وغورځېدل، خو تر لس کاله جگړې وروسته (د ۱۹۸۹ کال د فبروري پر ۱۵ نېټه) شوروي پوځونه د ژینوا د تړون له مخې چې دا تړون افغانستان، پاکستان، شوروي، د امریکا متحدو ایالاتو د بهرنیو چارو وزیرانو لاس لیک کړ، له افغانستان ووتل.

شورويانو په افغانستان کې په دغه موده کې ۱۴۴۳۵ تنه له لاسه ورکړل چې له هغې جملې ۱۹۷۹۹ تنه افسران او جنرالان وژل شوي دي او ۴۹۹۸۵ تنه ټپیان شوي دي. د شورويانو د راتګ په اړوند تاریخ پوه حسن کاکړ لیکي چې شوروي مشرتابه یو کمیسیون چې عبارت وو له اندروفوف، اوستینوف او گرومیکو، چې د افغانستان د چارو لپاره موظف کړل شوي وو. د دفاع وزارت

توره کرښه/ ۴۳۳

او ک، ج، ب عملیات کول او بهرنیو چارو وزارت کونښن کاوه چی عملیاتو ته قانوني بڼه ورکړي. د ک، ج، ب پلان دا وو، مخکې له دې چې پوځ افغانستان ته ننوځي بایدحفیظ الله امین له مېنځه لاړ شي او کارمل د هېواد داخل ته واستول شي او پر واک کښېنول شي او شورویانو ته افغانستان ته د ورتگ بلنه ورکړي چې مشروعیت پیدا کړي. د لیکونکي نظر دی خو زه د دې ټکي سره همغږی نه یم.

احمد شاه مسعود او روسان

په دې مالوماتو کې له لاندې لیکنو ماخذونه اخیستل شوي.
لومیر سانت، نیز اویسیمایا گزیته، دوریمیه نویستی، کامسو ملسکایا پراودا، انگریتا
بلتکزونیا گازیته، د پروپیل اونیزه مجله، د لایتوگی مجله، د فرغانې خبري
اژانس، بي بي سي راډیو، د قزاقستان د کانتینېټ مجله او نور زیات.
هغه خونړۍ پېښې چې په افغانستان کې په ۱۳۷۱ ال یانې ۱۹۹۲ز کالو واک او

توره کرښه/ ۴۳۵

څواک ته د مجاهدينو تر رسېدو وروسته د دغه هېواد پلازمېنه کابل او نور ټول هېواد کې رامېنځته شوي له هېچا پټ نه دي پاتې شوي.

روسان پر دې پوهېدل چې دغه خونړۍ پېښې د برهان الدين رباني او مسعود د واکمنۍ پر مهال د نورو جهادي ډلو تر مېنځ په جگړو کې تر سره شوي.

د افغان ولس پر وړاندې دوی پر دې، ددغه خونړي ناوړين، وحشت، ددغو جهادي مشرانو او شخصاً د مسعود او نورو پر غاړه دي. روسانو دطالبانو د خوځښت د ټوکېدو وروسته هم د مسعود خپلو سره پټې اړيکې، ليدنې درلودې، د جنگسالار ملگري څخه يې يو اتل جوړاوه، دوی غوښتل خپل درغلي اتل په افغان خلکو وټيې. په ۲۰۰۱ز کال چې مسعود ووژل شو راسيکا گزيتته ورځپاڼې يوه ليکنه چې ليکوال والاديمير سنگريوف وو، وليکل: افغانستان به اوسني تاريخ کې ستر سپاسلار له لاسه ور کړ، د ۲۰۰۳ز کال د سپټمبر پر نهمه د فراودا او برېښ ورځپاڼې په دوه کاله يې مسعوده ليکنه کې څرگنده کړه، که چېرې مسعود ژوندی وی، د طالبانو کار به اوس ختم کړی وو پاول اکيموف ليکنه کې ليکلي چې مسعود يو سپېڅلی شخصيت وو.

په دې ډول نورو ورځپاڼو، مهالنيو، تلويزوني چينلونو دا ډول خبرې کړي، روسانو دا هوډ درلود چې مسعود تاجک په مشرۍ په شمال کې دا سې حکومت جوړ کړی چې پښتانه پکې نه وي او افغانستان ټوټې کړي، مسعود له ډېر پخوا څخه د روسانو سره همکاري درلوده. مسعود او دده ملگرو په ۱۳۷۱ ل ۱۹۹۲ز کال د ډاکتر نجيب الله د حکومت د يو شمېر ياغي جگپوړو چارواکو او جنرالانو په مرسته وکولی شول چې کابل ونيسي. د شوروي اتحاد د ستر درستيز د کشف او څارگرۍ دوه افسرانو څخه يو ډگرمن «ناتولي کتاچيوف» او بل ډگرمن ديمترید پرېتېنکوف» وو تکاچيوف ۱۹۸۲ز کال د مسعود سره په پنجشېر کې وليدل، د شوروي دفاع وزارت ته يې راپور ورکړ.

د يوه هېواد او ټولني لپاره يو څوک هغه مهال شخصيت کېدل، برجسته کېدل، يا هم اتل کېدای شي چې خپل هېواد او ولس ته په رښتيا هم ستر او نه هېرودونکي خدمتونه کړي وي. دا زبات نشته چې احمد شاه مسعود ته د کوم خدمت په وياړ اتلولي ورکړل شوي ده؟ ده د ده او رباني په دوران کې يو پوځي

نه دی جوړ شوی بلکې څه چې موجود وو هغه هم ویجاړ شول. د رباني په ۴ کلنه (۱۹۹۲ز-۱۹۹۶ز کال) دوره کې د واک پر سر په زرگونو عام ولسونه ووژل شول. د مسعود او نورو تنظیمونو چې څومره ناوړین، وژنې، چور شوی لاسوندونه شته، مستند فلمونه، غریز انځورونه، برېښنایي پټي لکه:

Afghanistan war kabul 1992

Kodata 1992/1371

نور په سلهاوو تلویزوني ویناوې، یوتوب او فلمونه شته. په خواشینۍ سره په ۲۰۰۲ز کال د لوی جرگې په ترڅ کې د هېواد ولس مشر حامد کرزي مسعود ته د ملي اتل نوم ورکړ، حامد کرزي د کورنیو فشارو نو او مصلحتو په بنسټ دا کار وکړ. لامل یې همدا وو چې د مسعود پلویان ارام او حامد حکومت وکړي. دا یو غیر عادلانه گام د هېواد او ټولني سره جفا او خیانت دی.

د ولسي جرگې او مشرانو جرگې ۱۸ د وړي د شهیدانو د ورځې په نوم یاده کړه، یونس قانوني کونښن وکړ چې د ولسي جرگې پرېکړه ماته کړي او دا ورځ د مسعود د ورځې په نوم کړي او رخصت اعلان کړي، په دې هکله ولسي جرگې خپله پرېکړه ماته کړه. په ۲۰۱۲ز کال د وړي ۱۸ مه د ملي اتل شهید مسعود او شهیدانو د ورځې په نوم ونوموله. مسعود د وړي په ۱۸ مه د ۱۳۸۰ل کال په تخار ولایت کې د دوو عربانو په ځانمرگي برید کې ژوند له لاسه ورکړ.

د مسعود په اړه د افغانستان د تاریخ حکم:

د افغانستان معاصر تاریخ یوازې دوه درې څپرې همداسې وي چې زموږ د ویاړلي وطن د تاریخ پانې پرې شرمېدلی شي. بې له شکه یوه دغه څېره احمد شاه مسعود دی. د مسعود د ځانغوښتنې په نیت کابل په کنډوالو بدل شو، تر ۵۰ زرو زیات افغان ولس ووژل شو. هغه په هېواد کې قومي، ژبني، تفرقي او کرکې موسس او قهرمان دی.

د مسعود تر مرگ وروسته دده ځای ناستی محمد قسیم فهیم شو، مسعود د پنجشېر له زموږدو کانونو څخه تر ۳۰۰ میلیونه ډالر عاید درلوده، دده سره مالي،

توره کرښه/ ۴۳۷

پوځي مرسته روسيې، ايران او هند کوله، دا مامله له هيچا هم پټه نه وه همدارنگه د شمال له لارې روسيې اروپا ته د مخدره موادو قاچاق د مسعود له لارې سرته رسېدل د مسعود له دې لارې زياتې پيسې لاسته راوړلې. «
د ۲۰۰۰ز کال په مني کې د روسيې د امنيت شورا رئيس س. يوانوف» په ډانگ پېلې وويل چې په سيمه کې د خپل ستراتېژيکي ملگري مسعود ملاتړ کوي.

د حفيظ الله امين واكمني

د زيرپډو نېټه: اول د اگسټ ۱۹۲۹ز کال

د وژل کېدو نېټه: ۲۷ د ډېسمبر ۱۹۷۹ز کال

د حفيظ الله امين لنډه پېژندنه:

حفيظ الله امين د حبيب الله زوی، په قوم خروټی په ۱۳۰۰ل کال د کابل ولايت د پغمان ولسوالۍ کې زېږېدلی دی. د ده پلار د هاشم خان د صدارت په وخت کې د کابل د زندان مشر وو. حفيظ الله امين لومړني درسونه په پغمان ولسوالۍ کې سرته رسولي دي. وروسته يې د کابل دارلمعلمين لوستی او د بنونکي دنده يې اخېستې وه.

لږه موده وروسته د ابن سینا د لېسې مدير ټاکل شوی دی. په ۱۳۳۶ل کال امريکا ته د زده کړو لپاره تللی او د کولمبيا پوهنتون کې د ليسانس سند تر لاسه

توره کرښه/ ۴۳۹

کړی، کله چې هېواد ته راستون شوی، د نور محمد تره کي سره اشنا شوی، دویم ځل په ۱۳۴۱ل کال امریکا ته د زده کړو لپاره تللی چې دوکتورا واخلې خو موفق شوی نه دی، وروسته له یو کال هېواد ته راستون شوی. په ۱۳۴۳ل کال د پارلمان د څوکي لپاره د پغمان ولسوالۍ څخه ځان نومولی خو بريالی شوی نه دی. په همدې کال د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند ته د غړیتوب لپاره غوښتنلیک ورکړی چې د عادي غړي په توگه منل شوی. په ۱۳۴۸ل کال دویم ځل د پغمان له ولسوالۍ څخه پارلمان ته ځان کانديد کړی، دا ځل بريالی شوی وو.

دی په گوندي کشمشو کې د نور محمد تره کي پلوی وو، په ۱۳۵۷ل کال د واکمنۍ په دوران کې د بهرنیو چارو وزیر د گوند د سیاسي بیرو او دارلانشاء مقامونه ترلاسه کړل، د گوند مشر نور محمد تره کي د وژلو وروسته ټول واکمن شو یانې حکومت او گوند ټول دده تر واکمنۍ لاندې شو، تر سلو ورځو کم واکمن پاتې شوه د شوروي اتحاد د پوځونو په راتگ سره دی ووژلو او واک د بیرک کارمل په لاس ورغلی.

حفيظ الله امين د واک اخېستلو تېری وو د نورو واکمني ورته د زغم وړ نه وه، دیموکراسي یوازې په کاغذ کې لیکل شوې وه خو عمل کاملاً د یو دیکتاتور په توگه عملي کېده، محکمه، د وینا حق، د دفاع حق هېچا ته نه ورکول کېده. په یوه کوشني رپوټ د ازبات نه غیر به خلک نیول کېدل. خپرنې هم د وهلو ډبولو، برقي شارټونو ورکولو په زور اخېستل کېدلې چې د یو شمېر خلکو نوکان ترې وویستل شو، ژوندي هم تر خاورو لاندې کړل شو، یو گوند واکمن وو نورو د خبرو او لیکلو جواز نه درلوده، د گوند مشر (نور محمد تره کي) ته یوازې په ظاهري توگه درناوی کېده، ولې عمل کې هېچا د هغه لارښونې نه منلې. همدا لامل وو چې د گوند مشر نور محمد تره کي ته چا په درنه سترگه نه کتل. هر څه د حفيظ الله امين او د ده دډلگي په لاس کې وو.

همدا لامل وو چې له نور محمد تره کي نه په زور او جبر واک حفيظ الله امين ترلاسه کړ او نور محمد تره کي په مرموزه توگه ووژل شو. کله چې واک امين تر لاسه کړ او له گوند او خلکو یې د ده وژل او ټوله پروسه پټه کړه، د گوند نور

مشران د ویرې په جوړ شوي پلنيوم کې د پوښتنې جرأت ونه شو کړلی. حفيظ الله امين د گوند او حکومت ټول واک شو. له همدې نېټې نه د گوند کمزوري او د گوندیانو تر مېنځ يې باوري زیاته شوه... د کاسترو د زما ژوند د کتاب د انگیزې متن ۵۹۳ مخ خلاص کړی ولولئ چې امين د چلي پښوخت او د کمپوچيا پولپوت دی او دی د انسان وژنې پرته د کوم ستر کار د کولو توان او استعداد نه لري.

په دې هکله اسناد او شواهد شته او ښيي چې امين داسې ديکتاتوري کوله چې خپل مخالف لوري به يې په بې رحمانه توگه ټکول، بېلگه يې د نور محمد تره کي چې د گوند مشر او بنسټ ايښودونکي او دده لارښود او استاد وو چې په پوره بې رحمۍ شهيد کړل شو.

يو شمېر وتلي کادرونه هم په يوه نوم او بل نوم له مخې لېرې کړل شول او زياتره يې د زندانونو په تورو خونو کې واچول او زيات يې په پټه توگه د پليگونونو په کندو کې په مرميو سوري سوري کړل. هغه ټولې نارواوې چې نوموړې فرکسوني ډلې، په هغې پورې اړوندو واليانو، گوندي مشيانو او ولسوالانو او يو شمېر پوځيانو په ټول هېواد کې سرته رسولې وه، د نور محمد تره کي تر شهادت وروسته پر مرحوم نور محمد تره کي ور چپه کړل شوې. زه د يوه فعال گوندي په حيث وایم د حفيظ الله امين پلويانو په افغانستان کې داسې ظلمونه سرته رسولي چې اوسنی ليکنه د دوی ناوړه اعمالو د ليکلو نه عاجزه ده.

په زندانو کې د ده پلويانو د زندانيانو سره بد سلوک، وهل ډېول، بربښنايي شارتونه ورکول يانې په زور ترې اقرار اخېستل او په توره شپه د پليگونونو په کندو کې ژوندي خښول، کله چې دی خپلې موخې ته ورسېده، لومړی يې د ببرک کارمل پلويان له گوندي ليکو نه وشړل، بيا يې په گوند کې خپل سياسي مخالفين د غيرې اصولي خلقيانو په نوم يو شمېر ووژل، زيات نور يې په زندانو کې وساتل، ټول واک او ځواک له ده سره شو، وروسته يې خپل استاد د گوند بنسټ ايښودونکی په بد شکل وواژه. ولې پایله همدا شوه چې د ده واکمني د ۱۰۴ ورځو نه اوږده نشوه.

ببرک کارمل واکمن شو

«د مرغومي په ۱۶ مه د ۱۳۱۶ ل کال کې زيږېدلی دی او

د مرغومي په ۶ مه د ۱۳۵۸ ل کال واکمن شوی

د ليندۍ په ۱۳ مه ۱۳۷۵ ل کال په مسکو کې مړ شوی.»

د ببرک کارمل لنډه پېژندنه:

کله چې میرزا محمد هاشم خان ددوه زامنو خاوند شو، د یوه نوم محمد حسین او د بل نوم گل حسین وو، محمد حسین د ببرک کارمل پلار څو کلونه وروسته د گل حسین څخه مړ شو، لږ وروسته د ببرک کارمل مور هم وفات شوی، د جنرال محمد حسین خان لخوا د خپلو زامنو نومونه بدل کړي یانې سلطان حسین خان باندې د ببرک نوم، سلطان محمود باندې محمود بريالی او سلطان مسعود باندې توريالی نوم ایښی دی. د ببرک کارمل پلار چې نظامي زده کړې درلودې، د سردار داود خان د کودتا وروسته د پکتیا د والي او قولوردو قومندان شو.

د ۱۳۵۷ ال کال د غوايي د مياشتې د بريالي پاڅون وروسته بېرک کارمل چې د افغانستان د خلک دموکراتيک گوند مرستيال وو، په گوندي او د وتلي مقامونو کې دويم ځای درلوده.

په گوندي کشمکش کې بېرک کارمل له ټولو څوکیو لېرې کړی شو او په چکسلواکيا کې سفير تعين شو، په ۱۳۵۸ ال کال د مرغومي په ۶ نېټه کله چې د شوروي پوځونه افغانستان ته راننوتل بېرک کارمل د گوند او دولت مشرتوب تر لاسه کړ.

شورويانو او د بېرک کارمل پلويانو او ک. ج. ب د شوروي اتحاد وسلواله مداخله هم د افغان ولس درد دوا نه کړ بلکې ملکي وژنه د کېوالی لړۍ تر پخوا زیاته شوه. جنگونو زور واخېست، سرې اردو او خادستانو په غلطو رپوټونو کلي بمبارول، د ولسونو زورول او عام وژنه زیاته شوه، لامل يې تاريخي دښمن يانې «پاکستان او ايران» غرب، عربانو او نورو دښمنانو، اسلامي بنسټ پالو ته د پروپاگنډ او رښتيا والي زمينه مساعده کړه.

د حکومت د مخالفينو ډلې ځواکمنې شوې. امريکا متحد ايالات، چين، عربي اسلامي هیوادونو په راس کې سعودي عربستان د مجاهد تر نامه لاندې خپلې هر ډول مرستې زیاتې کړې. سره له دې چې د بېرک کارمل حکومت په زیاتو مسئلو کې نرمښت څخه کار واخېست، سياسي زندانيانو لپاره نوې محکمې او ځانگړې څارنوالۍ جوړې کړې، په اول کې هغه بنديان چې د حفيظ الله امين او استخباراتي ادارو نيولي او شکنجه کړي وو او يو شمېر هغه يانې د هاگ د محکمې د لسټ په اساس چې ۵۰۰۰ تنه کېدل له مېنځه وړي وو، نور را خوشې کړل. د وروستيو سياسي زندانيانو لپاره نوې ادارې چې پورته يې یادونه شوې جوړې کړې.

د شوروي اتحاد د پوځ په موجودیت کې پخواني د ځمکو ویشل، نور فرمانونه وځنډول شول. دوی بیا د شوروي سلا کارانو له خوا رهبري کېدل، نوې گمارنې هم د دوی سره په سلا او موافقه کېدلې، مجاهدين هم د خپلو حاميانو لخوا په مدرنو وسلو تر سپينگر توغندیو پورې مجهز شول، مالي مرستې تر پخوا څو برابره زیاتې شوې، جنگونو زور واخېست، درانه پوځي عمليات د شوروي

توره کرښه/ ۴۴۳

وسلوالو ځواکونو په گډون په ټول هېواد کې وشول. خو د تل پاتې سولې او ټيکاو درک ونه لگېده. د تېلو نل ليکې تر کابله راوغزېدلې، خلکو ته کوپوني مواد مفت ویشل کېدل، خو کومه ستونزه چې زېږېدلې وه حل نه شوه. دا کار امريکا او متحدينو هم وکړ، د ډالرو شيندل پيل شول. خو ولس هېڅکله بهرني ځواک منلو ته تيار نشو.

د گوند يووالی هم يوازې په شکلي توگه وو، اورگانیک يووالی نه وو، مشران په مقامونو سره جوړ نه وو. د بېرک کارمل خوا کليدي پوستونه واخېستل، د خاد امتياز لکه په شوروي اتحاد کې د ک. ج. ب د سازمان په شان وو. زيات گوندي غړي او نور د حکومت مخالفين له خاد نه ناخوښه ول، ډېر ناوړه کسانو د خاد سازمان ته لاره پيدا کړې وه، د حفيظ الله امين ۱۱ تنه وزيران، گوندي کادرونه بېدون له علني محاکمې ووژل او تر ۳۰۰ پورې د حفيظ الله امين پلويان په زندان کې تر ډېره وخته وساتل شول. د ستر جنرال الکساندر مایوروف له کتابه يوه نمونه را اخلم.^۱

عام ولس داسې فکر درلوده چې د پخواني رژيم ناخوالې به بېرک کارمل سمې کړي ځکه دی يو تيوريسن او باتجربه کس وو خو په تاسف چې د ده يارانو هم له تېرو تيورونو عبرت نه وو اخېستی. خصوصاً د خاد د منسوبينو يوه بېلگه د هرات ولايت د سترو عملياتو په اړوند وايي چې ما څراغ ولگاوه او جنرال پرتو خالکه می وليده، هغه ډير احساساتي وو، وښی خورا مهمه خبره ده، وواياست. نجيب الله او خاد په هرات کې ليونتوب پيل کړی دی، اعدامونه روان دي اسيران؟ هو صاحب بې پوښتنې او محاکمې، زه خبر وم چې د طب ډاکتر نجيب الله ډېر سخت زړی سړی دی، خو له دې سره سره مې دا تصور هم نه شو کولای چې زموږ د تبليغاتي پاڼو له خپرېدو وروسته دی چې پکې ويل شوي وو که غليم تسليم شي بښل کېږي، بيا هم د هغوی د اعدام امر وشي دا سوچه ځناورتوب وو.

ما غوښتل چې د اعدامونو مخه ونيسم، خو نجيب الله راته وويل چې دا خپله

د ببرک کارمل امر دی، ستر جنرال صاحب هلته بوږنونکې.. پترو خالکه پر څوکی ور کوږ شو په داسې حال کې چې ژبه یې بندېده، ویې ویل او په جماعتونو کې ملایانو الله ته د رحم لپاره لاسونه په دعا هسک کړي دي. جنرال ته مې تلیفون غوږی په لاس کې ورکړې، هغه کړیکه وکړه ببرک کارمل ته یې بد رد وویل چې ببرکه چې ته ټگمار سړی یې، مور ويلي وو چې تسلیم شوي کسانو ته به څه نه وایو، جنرال چې د ریو منیخواو پیټرو خاله د تلیفون غوږی ماته راکړه، نجیب په هرات کې یو مخیز اعدام پیل کړی تاسو د اولتیماتم په توګه باید د دې مخه ونیسی، پوه شوم. ډېر ژر باید ماته مالومات را کړې.

صاحب همداسې به وکړم او پیټرو خاله ته مې امر وکړ، هرات ته ځان ورسوي او د نجیب مخه ونیسي، له هغه سره سخت چلند وکړي، دا ټول چې دي د سپي زامن دي په تیره بیا دا نجیب، دا جریان په همدې مخ او همدې کتاب کې تر پایه لوستلای شئ.

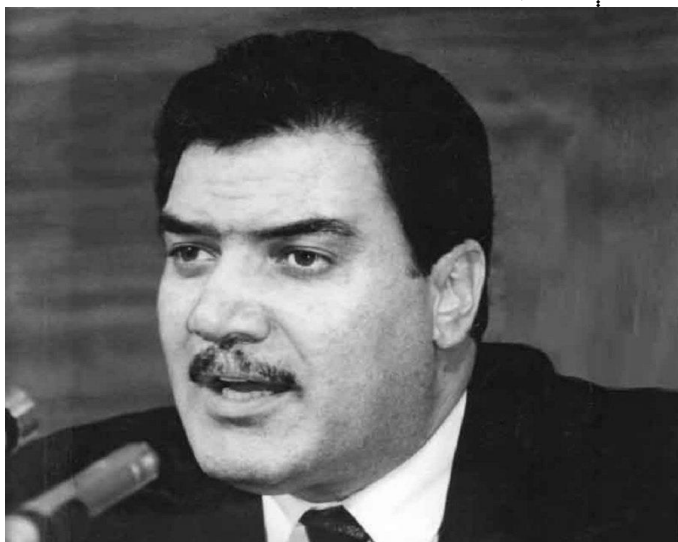
نن ۲۰۱۷ز کال د اپریل ۲۹ مه نېټه وه چې وروسته ۳۹ کلونو د حزب اسلامي مشر گلبدین حکمتیار د لغمان په ولایت کې د خپلو پلویانو په مېنځ کې را ښکاره شو، یوه ۴۵ دقیقه یزه وینا یې وکړه، ده خپله وینا کې وویل: «اوسنی جنگ بې مانا جنگ دی، مفهوم نه لري باید سوله وشي، ټول مخالفین باید نور جنگ بس کړي او سوله وکړي.»

ده زیاته کړه چې تاسو کوچني وی ما جنگ پېل کړ، شوروی او وارساو سره وجنگېدم، ده وویل، شوروي اتحاد پوځونو او پلویانو یې یونیم ملیون خلک شهیدان کړي، خو ده ونه ویل چې مور مجاهدینو څومره بې دفاع او عام ولسونه وژلي دي؟

زما له نظره دا احصایي هم تقریبې دي، په تېرو کلونو کې دواړو لورو تر نن پورې عام ولسونه قرباني کېږي، د جهاد په نوم امتیاز اخېستل کېږي.

د ډاکټر نجیب الله واکمني

«په ۱۳۲۷ ال کال کې زېږېدلی، په ۱۳۶۵ ال کال کې د گوند او دولت مشر پاتې شوی او د تلې په ۵ نېټه ۱۳۷۵ ال کال د طالبانو لخوا وژل شوی.»

د افغانستان د پخواني جمهور رئیس ډاکټر نجیب الله لنډه پېژندنه:
نجیب الله په پلازمېنه کابل کې زېږېدلی، د پلار نوم یې اختر محمد دایحمدزی و، له تېر څخه یو پښتون دی. د نجیب الله پلار په ۱۳۴۰ ال کال د پېښور په قونسلگری کې وکیل تجار وو. نجیب الله په ۱۳۴۰ ال کال په کابل کې د حبیبې لېسه ویلې او په ۱۳۵۴ ال کال د کابل پوهنتون د طب څانګه لوستې ده. په ۱۳۴۴ ال کال کې ډاکټر نجیب الله د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند غړیتوب ترلاسه کړی، ډاکټر نجیب الله د پوهنتون په دوره کې د گوندي فعالیت له امله د ظاهر شاه په رژیم کې دوه ځله زنداني شوی. د داود خان

رژيم د غوايي پر ٧ نېټه سرنگون او ځای ناستی د افغانستان د خلکو دموکراتیک گوند شو، نجیب الله د کابل پوهنتون کې د گوندي چارو مسؤلیت درلوده، په ١٣٥٧ ال کال د چنگاښ میاشت کې ډاکتر نجیب الله د افغانستان لخوا په تهران کې سفیر شو، تر کمې مودې وروسته کابل ته راوغوښتل شو خو دی رانقلی، مسکو ته ولاړ، په ١٣٥٨ ال کال د مرغومي پر ٦ مه د شوروي اتحاد ځواکونو سره یو ځای کابل ته راستون شو. وروسته د خاد یا امنیت دولتي رئیس وگمارل شو، ویل کېږي چې ده د خپلو مخالفینو سره زیات ظلمونه سرته رسولی، شکنجې ورکړي، وژلي او نور.

ډاکتر نجیب الله احمدزی په ١٣٦٥ ال کال کې لومړی د گوند عمومي منشي او بیا جمهور رئیس هم شو. په ١٣٧١ ال کال کله چې د ملگرو ملتونو لخوا د سولې پروگرام مات شو یانې امریکا او پاکستان د پروگرام په ماتولو کې پوره لاس درلوده، نجیب الله کوبښ وکړ چې په پټه له هېواده ووځي خو د جنرال دوستم ملېشو دی له تگ څخه منع کړ، ډاکتر نجیب الله ناچار د ملگرو ملتونو دفتر ته په کابل کې ولاړ، هلته ٥ کاله تېر کړه.

ډاکتر نجیب الله د افغانستان پخواني جمهور رئیس د ١٣٧٥ ال کال د تلې په میاشت کې د طالبانو لخوا په دار وځړول شو.

کله چې ډاکتر نجیب الله د بیرک کارمل ځای ناستی شو، نو د گرباچوف او شیورناډزي په سپارښتنه یو لړ سمونونه پیل شول، د کابل پولې تخنیک کې لویه جرگه راوبلله. په جرگه د جنرال عصمت الله اخکزي لخوا انداختونه وشولل خو جرگې پرېکړه وکړه او ډاکتر نجیب الله د اوه کلونو لپاره جمهور رئیس په توگه غوره شو. نوی اساسي قانون جوړ شو، د مشرانو جرگې او ولسي جرگې لپاره شکلي ټاکنې وشوې، یو غیرې گوندي شخص د خالقیار په نوم چې د هرات والي وو، ډاکتر نجیب الله له خوا صدراعظم شو او د روغې جوړې پروگرام بې اعلان کړ. خو دا پروگرام لا دمخه د گوند په ١٦ پلینوم کې هم یاد شوی وو، ډاکتر نجیب الله چې د سولې او روغې لپاره هلې ځلې وکړې، هېڅ ډلې او هېڅ تنظیم ورسره د سولې مېز ته حاضر نه شول. په دې اړوند زیاتې پیسې ولگول شوی خو پایله یې نه درلوده.

توره کرښه/ ٤٤٧

په دا ځل د گوند کې هم ورځ تر بلې اختلافونه ټوکېدل، ده هم خپل گوندي مخالفین زندان ته تېل وهل خو کار سم نه شو، د جمهور رئیس ډاکتر نجیب الله لویه ستونزه دا وه چې په گوند کې گروپ پالنه او د خپل پرچمي توب نه تېر نه شو، لامل هم دا شو چې ته زږدې د بهرنیو چارو وزیر وکیل په جبل سراج کې د مخالفو ډلو سره لوځنامه وکړه.

نبي عظیموف هم په شمال کې دوستم او نور ورته په مخالف لوري رهبري کړل. خوست هم دښمن ته ور تسلیم شو او د ۱۳۶۸ کال د کب ۱۶ مې غمیزه د دفاع وزیر شانواز تڼي او د ډاکتر نجیب الله تر مېنځ بده پېښه وشوه.

د دې غمیزې په هکله لږ شانتنه رڼا اچوم. د دفاع وزیر شانواز تڼي او جمهور رئیس ډاکتر نجیب الله پوځي ټکر چې په ۱۳۶۸ ل کال د کب پر ۱۶ نېټه وشو، د شوروي د سفیر او سلاکارانو په مرسته د دفاع وزیر شانواز تڼي ناکام شو. جمهور رئیس ډاکتر نجیب الله او خادستانو د گوند ملکي او نظامي غړي زندانونو ته کش کړل، هر ډول شکنجې ورکړل شوی، په دې لړ کې تر ۲۴ تنو زیات گوندي غړي شهیدان شول، تر ۳۵۰۰ تنو زیات کسان ونيول شول، یوشمېر یې له څه مودې وروسته خوشې کړل خو زیاتره مشران او نظامیان تر دوو کلونو یانې د ډاکتر نجیب الله د حاکمیت تر پایه په زندان کې وساتل شول. شوروي اتحاد چې د داود خان سره د صدارت په وخت کې د پښتونستان په مسئله کې شاه تگ کړی وو، همدا ډول چلند یې له ډاکتر نجیب الله سره وکړ.

د جلال اباد د جنگ له گټلو وروسته ډاکتر نجیب الله په لارښونه د امنیت وزارت لخوا د دفاع وزارت یو زیات شمېر جنرالان په دې تور ونيول چې دوی له گلبدين حکمتیار سره خواخوږي لري، لاکېن دا رابطه کاملاً بې اساسه وه. شانواز تڼي او ډاکتر نجیب الله سره مخالف شول، ولې شوروي استازو د ستونزو د حل پر ځای دوی سره وجنگول.

د تڼي او خلقیانو ۵ وړانديزونه چې ډاکتر نجیب ته وړاندې شول یو هم ونه منل شول، دوی تل د ماتې وروسته شانواز تڼي گلبدين تبلیغولو، په داسې حال کې چې شانواز تڼي یا نورو خلکیانو هېڅکله د مخالف لوري ملاتړ نه وو کړی.

د دې ښکاره ثبوت د ټول وطن نه دفاع په لار کې د زرگونو خلقیانو سرښندنه او د جلال آباد د جنگ گټل یادولی شو. د جلال آباد د جنگ په هکله مخکې ما حقایق لیکلي دي، کله چې د ملگرو ملتونو د سولې پروگرام د پاکستان د اې اس اې له خوا شنډ شو او د پاکستان په راولپنډي کې عبوري حکومت اعلان شو، ډاکتر نجیب الله یې استعفا ته برابر کړ.

هغه په کابل کې د ملگرو ملتونو دفتر ته پناه یوړه، تنظیمي واکمني پیلېږي. په تنظیمي جگړه کې یو شمېر مالوم الحاله گوندیانو هم مرسته وکړه لکه جنرال عبدالرشید دوستم جنرال محمد اصف دلاور ددفاع وزارت ستر درستیز، محمد نبي عظیمي د دفاع وزارت لومړی مرستیال چې د وطن د گوند د مشرتابه څخه وو، چې د شورا نظارت سره یو ځای او کابل ته د داسې ځناور صفته ملبشو سره داخل شو چې د دوي له بدو کارنامو څخه د کابل اوسیدونکي ووتل او کابل خالي شو. جنرال عبدالرشید دوستم د وطن د گوند د مرکزي شورا غړی وو، جنرال محمد نبي عظیمي د دفاع وزارت اول مرستیال او د نوموړي گوند د مشرتابه غړی او د کابل د گارنیزون قومندان وو. محمد اصف دلاور د دفاع وزارت ستر درستیز، د گارد قومندان، عبدالوکیل د بهرنیو چارو وزیر، فرید مزدک د وطن د گوند د بیرو غړی، نجم الدین کویاني د گوند د بیرو غړی او نور.

د / د. ج او د / خ. د او بیا د وطن گوند د ړنگېدو لاملونه:

ددې مهمې پېښې د لیکلو موخه دا ده چې زیاتو شنونکو بېلا بېلې لیکنې کړي او خپل نظریات یې وړاندې کړي. زه غواړم په دې اړوند خپل د سترگو لیدلې پېښې ولیکم او د خپلې پوهې سره سم پرې شننه وکړم.

په دې اړوند لازم گڼم، د ډاکتر نجیب الله د رژیم د بهرنیو چارو د وزیر او د گوندي مشرتابه د ډلې د مهم غړي محترم عبدالوکیل د کتاب څخه یو څه راواخلم او بیا د خپل نظر ټکي هم پرې ور زیات کړم. د وزیر د کتاب په ۹۵۶ مخ کې چې کوم لاملونه څېړل شوي، د هغې غټ ټکي رااڅلم.

توره کرښه/۴۴۹

عامل سقوط ج د ا و ح د خ ا (حزب وطن): عامل داخلي چهار بعد است.
اول: ادامه اختلافات درونی و علاج ناپذیر در بین رهبران حزب قبلا از قیام ۲
ثور ۱۳۵۷ و بعد از ان تا سقوط رژیم.

دی لیکي چې د گوند د جوړېدو نه تر سیاسي واکمنۍ پورې یووالی په رښتیني
توگه نه وو شوي، پر یو بل بې باوري وه. زما په اند گوند د اول نه پر دوه فعالو
ډلو ویشل شوی وو. هرې ډلې ځان د ا، خ، د، گ وارث گڼلو او د اکثریت دعوا
یې کوله. د وخت د شرایطو سره سم کله چې شاهي رژیم په ۲۶مه د چنگاښ
۱۳۵۲ل کال پر جمهوریت واوښتو او واک د شاه څخه د ده د اکا زوی سردار
محمد داود د یوې کودتا په کولو ترلاسه کړ.

یو شمېر اسلام پالو لکه احمد شاه مسعود، گلبدین حکمتیار، رباني، پیر سید
احمد گیلاني، حضرت صبغت الله مجددی او نورو پاکستان ته تېښته وکړه او
هلته د پاکستاني استخباراتي ادارو لخوا ورته روزنه ورکړل شوه او د وران کاری
چارې یې پیل کړې. سره له دې چې د گوند یوې ډلې د سردار محمد داود
سره ملتیا لرله خو بیا هم په ۱۳۵۶ل کال کې په دویم ځل د گوند دواړه خواوو
سره یووالی وکړ او د ۵۰ جمع ۵۰ په فورمول یې گوندي ارگانونه او مشران
انتصاب کړل. د گوند یو اړخ چې شهید نور محمد تره کي یې مشري کوله ویل،
چې مور یوازې ملکي گوندي سازمانونه سره گډ کړي وو چې د ۱۳۵۷ کال د
ثور د نظامي پاڅون په پایله کې واک همدې گوند ته ولېږدول شو او ټول
دولتي او گوندي موقیفونه برابر وویشل شول. د جلاوالي او مخالفت ستر لامل
همدا وو چې په گوند کې یوازې په لومړي ځل هغه هم د گوند د جوړېدو پر
وخت ټاکنې شوې وې. نور هېڅکله د ټاکنو لیاقت، پوهې او مسلک پر بنیاد د
گوند او دولت څوکۍ ونه ټاکل شوې. ما چې د محترم عبدالوکیل کتاب
ولوسته، د ملامتۍ بار ټول پر هغه کسانو اچوي چی د ده له نظر او فرکسیون
سره نه وو پاتې شوي. دا یې له یاده وتلي دي چې کله بیا په دویم ځل د گوند
دېوالي سند لاسلیک شو، گواکې د ۱۳۵۸ل کال د مرغومي په ۶ مه د یووالي د
اسنادو له مخې سم او پر ځای د څوکیو وېش سرته ورسېده؟ ټول کلیدي
گوندي او دولتي مقامونه قومي ډلې ته ووېشل شو؟ د شورویانو د سلاکارانو او

خپله شوروي اتحاد مشرانو ملاتړ له کومې خوا سره وو؟ دا مسئله لوی څېړنه غواړي.

زه هم له سياسي زندانه څخه په ۱۳۵۸ ال کال د مرغومي ۹ مه را خلاص او په ننگرهار کې مې د نوي يووالي سره گډ کار پيل کړ. په لومړيو کې د گونديانو ترمېنځ د يووالي روحیه ترينگلې وه، په وسله وال پوځ او ملکي برخه کې د دواړو خواوو گونديان يو پر بل بې باوره وو. دا نوي کسان چې واکمن شوي وو او د روسانو ملاتړ او کلیدي څوکۍ يې ترلاسه کړې وې، په دې اند وو چې د گوند هغه برخه چې د مرغومي د ۶ مې مخکې په واک کې وو، ټول د امين په ډله کې وشمېرل شي او بايد وځپل شي. په داسې حال کې چې دا ټول ډير پاک او سپېڅلي گونديان وه او د گوتو په شمير بنايي دامين سره تړلي وه او اکثره د همدې ولايت گونديان د هيواد، خلکو او حاکميت نه په دفاع کې شهيدان شول.

زه ویلی شم، چېرې چې د پردې په لاس گوندي سرنوشت ټاکل کېږي، انتصاب د انتخاب ځای نيسي او گوندي ديموکراسي مري، د افغانستان د دموکراتيک جمهوريت، د خلک د دموکراتيک او بيا وطن گوند، د پنگېدو لامل له همدې ځايه پيل کېږي.

محترم عبدالوکيل په خپل کتاب کې د افغانستان د دموکراتيک جمهوريت او د افغانستان د خلک دموکراتيک گوند «وطن گوند» د پنگېدو په اړوند يو لامل داسې ليکي:

سقوط رژيم و حزب، مخالفت وزير دفاع وقت وياغی شدن دو عضوه برجسته کمیته مرکزی حزب وطن جنرال مومین، جنرال عبدالرشید دوستم و سید منصور نادری که دوست داکتر نجیب الله با دولت وقت بود.

زه پر دې خبره دا ور زیاتوم چې مخکې له دې چې د شمال ملېشې او یو شمېر گوندي مشران د رژیم نه مخ واړوي او له دښمن سره مامله وکړي، خپله د گوند دننه او رژیم په داخل کې هم د جمعي رهبري پر ځای د اشخاصو محوري رول زیات شوی وو، بېلگه یې، گوند ته د سياسي بيرو د پرېکړې له مخې چې ټول پوښتنه وشي چې څوک کنگره یاد کنگري د رابللو پلوي دي، یادولی شو، چې

توره کرښه / ۴۵۱

۶۰ فیصده گوندیانو د کنگرې رابلل او د گوندي سیاست او ناپاکو عناصرو تصفیه کول غوښتل. ولې د دې غوښتنې مخالفت وشو؟ ولې یوه سمبولیکه کنگره په ۱۳۶۹ل کال کې راوغوښتل شوه چې په هغې وخت کې له نیمایي زیات د گوند کادرونه او استازي زندان ته تېل وهل شوي وو او یو شمېر له محاکمې پرته شهیدان شوي وو. زما له نظره همدا د رژیم او گوند د پاشل کېدو ستر لاملونه شمېرل کېږي.

ځکه د خلکو یې باوري هم مخ په زیاتیدو شوه او د خوست ولایت ددشمن یانې جلال الدین حقاني لاسته ورغی، د کنړ یو شمېر کورنۍ د ننگرهار ولایت ته را نقل او نور پاتې دښمن وځپل، د شمال د ملېشو قومندانان او د وطن د گوند د مرکزي شورا دوه غړي لکه جنرال مومین، جنرال عبدالرشید دوستم، ان نادر نادري یاغي او له دښمن یانې احمد شاه مسعود سره مل شول، خپله حزب وطن کې انارشي او خپل سري واکمنه شوه. ډاکتر نجیب الله د گوند او دولت مشرانو ته په وینا کې څرگنده کړه چې د گوند د مرکزي شورا د ۲۰۳ غړو نه ۳۲ تنه په خپل سر د خپلو کورنیو سره تاجکستان او مسکو ته تللي او خپل شخصي کاروبار کوي، د ملگرو ملتونو غولوونکې پروسه او د ملي روغې جوړې ۵ کلن بهیر ناکام شول. د گوند د رئیس او گوندي مشرانو، وزیرانو او مهمو کسانو په گډون د ټولو کورنۍ له میاشتو مخکې نورو هېوادونو ته استول شوي وي. یادونه: زه او زما یو ټولگیوال میاجان محمدي د شوروي اتحاد سفارت ته ولاړو چې د تاشکند ویزه واخلو، ځکه دلته بېکاره وو، گورو چې د سفارت مخکې د کورنیو چارو وزیر یاور ولاړ او د پکتین د کورنۍ د غړو پاسپورټونه ورسره وو، ویزی یې په کې اخیستې وې او موږ ته یې وویل څه کوئ؟ موږ خپل داستان ورته تېر کړ، ده وویل کورنۍ مو چېرې دي؟ موږ په ځواب کې وویل کابل کې دي، ده د زړه خوږي نه وویل د خپلو اولادونو غم وکړئ.

د کورنیو چارو وزیر اولادونه نن شپه مسکو ته په اریانا لوتکه کې پرواز کوي خپله ورک دی نور وزیران او د گوند د بیرو غړو خپله ځانونه پټ کړي، همدا نن شپه د کورنیو چارو وزارت په داخل کې د حزب اسلامي نفر ځای پر ځای شول په گارنېزون کې د اصف دلاور او ستر جنرال محمد نبي عظیمي د دفاع

وزارت لومړی مرستیال په مرسته د دوستم او مسعود بې شمیره کسان وسلوال او پر هوايي ډگر، گارنيزيون او نورو مهمو ځايونو کې ځای پر ځای شول، د کورنيو چارو وزير د دفاع وزير دوی چهار اسيا ته تللي، هلته د حزب اسلامي قرارگاه ده. همدغه کار د گوندي کادرونو باور پر خپلو مشران له مېنځه يوړ، دا لاملونه وو چې د گوند او دولت د ړنگېدو سبب شول ...

دويم: محترم عبدالوکيل خپلې ليکنې نه دوام ورکوي او ليکي:
عامل داخلی سقوط حزب و دولت بعضی سياست ارمان گرانه وعدم پشتبانی مردم از برخی سياست ها دانست.

زما له نظره نور لاملونه هم ددې باعث شول چې د خلکو مرسته کمه شي يانې هيچا د يوشمير چارواکو کړنو ته په انتقادي نظر نه شوه کتلاى، ميډيا، نشرات تر کنترول لاندی وه د خلکو ازادي د سياسي گوندونو ازادي د بيان او قلم ازادي د امنيت دولتي تر جدي کنترول لاندی وه چا د مظاهرو اعتصابونو، ميټينگونو اجازه نه در لودله خلک له خادستانو ویردل، په گوند کې خاصه ډله واکمنه وه، پټ پټونى او چلوټي کيدله، حتی گوندي غړي د خاد تر مستقيم کنترول لاندی وه چا د خپل زړه خبره په ډاگه نه شوه کولای، همدا ستر لامل شو چې دگوندي غړو او گوندي مشرانو، خلکو او دولت تر مينځ واټن پراخ شو او په پايله کې دواړه ړنگ او نسکور شول.

درېيم: وکيل می نويسد که عامل ديگر سقوط رژيم و حزب را ميتوان درشيوه و به کار برد سياست ناروشن مشی مصالحه ملی دانست.

روغه جوړه مخالفو وسلوالو ونه منله، د روغې جوړې ۵ کلن سياست ناکام شو او د اکثريت گوندي غړو روا غوښتنې نه اورېدل کېدلې، گونديان زندانونو ته کش کړی شول، هلته شکنجه شول، بې خوبي ورکړل شوه، د هغوي قانوني وړانديزونه چا نه منل. د وخت شوروي اتحاد مشرانو د خپلو سلا کارانو په واسطه مستقيمه لاس وهنه وکړه، د گوند د پاشلو او دولت د کمزوري کولو او ړنگېدو لامل شول.

څلورم: عبدالوکيل مينوسد که عامل ديگر پروپاشی حزب و دولت جمهوری

توره کرښه/ ٤٥٣

دموکراتیک افغانستان اتکایي حد حصر حزب ودولت بالای یک رهبر بود نه رهبري جمعی.

د ښاغلي وزیر د لیکنو سره ټول گوندیان موفق دي ځکه هر سیاسي گوند چې په جمعی پریکړو عمل ونه کړي هر څه د یوه شخص په لاس وي یکه تازي حاکمه وي، د یوه شخص اراده پر ټول گوند او دولت تامین شي، په گوند کې ټاکنې ونه شي، گوندي مشران د ټاکنو او دموکراسۍ په زینو اصولو ونه ټاکل شي، دموکراسي مړه شي، پایله به همداسې وي. د گوند او دولت ١٤ کلن حاکمیت ړنگ شو، د شهیدانو کونډې او ټول گوند او خلک د ټوپکمارانو خولې ته واچول شول. د ملت ټوله شتمني چور او تالان شوې وسله وال پوځ ړنگ او وسلې وپلورل شوې.

عامل خارجی سقوط حزب «وطن» و دولت:

وزیر مینویسد که مداخلات خارجی در امور داخلی افغانستان از زمان جمهوری سردار محمد داود خان شروع شده، بعد از به قدرت رسیدن ح د خ ا در ٧ ثور ١٣٥٧ این مداخلات از جانب پاکستان، ایران، ایالات متحده امریکا، سعودی عربستان، جمهوری خلق چین، وسایری کشور های غربی و عربی برضد جمهوری دموکراتیک افغانستان افزایش یافته. وتنظیم های جهادی در پاکستان وایران پی در پی ایجاد شده است.

زما د نظر ټکي بیا داسې دي:

کله چې شوروي اتحاد لښکري زموږ هېواد ته رادننه شوې دښمنانو له دې فرصته گټه پورته کړه، د افغانستان د واکمنۍ پر وړاندې له زهراگینو تبلیغاتو نیولې تر مادي او معنوي مرستو، استخباراتي کړنو او په نورو شومو موخو پیل وکړ. د شوروي لښکرو وتل، د گوند او دولت په مېنځ کې گډوډي، حتی د مجاهیدینو د رهبرانو دعوت د مسکو لخوا او د واکمن حکومت سره د مرستو کمېدل د ملگرو ملتونو درواغجنه د سولې پروسه، په پاکستان کې د عبوري حکومت

توره کرينه / ٤٥٤

جوړېدل، د حکومت کمزوری سیاست، د شوروي اتحاد ډنگېدل، د وطن د
گوند درهبران ویشل کېدل، د وطن د گوند د مشر استعفا، د احمد شاه مسعود
سره د گوند د نظامي یو شمېر لوړ رتبه چارواکو همکاري د رژیم د ډنگېدو لامل
شول.

م. اقا کوچی

یولسم خپرکی:

۱۳۹۲ ل کال د غوايي اتمه؛

د مجاهدینو واکمني او د افغان ولس بېچاره گی

۱۹۷۳ز کال کې چې کله ذولفقار علي بټو د پاکستان وزیر اعظم وو، نصیر الله بابر ته یې ووايي چې کال ۱۹۹۳ را نږدې دی او د ډیورنډ لاین ۱۰۰ کاله پوره کېږي، افغانستان به د خپلې ځمکې تر اباسین پورې تپوس کوي، مونږ باید افغانستان کې اور بل کړ، دا یو ځانگړی مطلب دی.

د ۱۹۹۲ز کال د اپریل په (۲۸) د غوايي په اتمه نېټه په پاکستان کې د اې ایس اې تر نظر لاندې جوړ شوي جهادي حکومت په کابل کې واک ترلاسه کړ. د لومړي سهار څخه په کابل کې داسې چور او چپاول پیل شو چې هېڅ اسلامي، انساني او اخلاقي معیارونه سره یې سر نه خوړ. دولتي ودانۍ، موټرونه، فرنیچر، فرشونه، وسلتونونه، د خلکو شخصي مالونه او هر څه د غنیمت مال وگڼل شو حتی د ارگ څخه تلویزونونه د لویو جهادي قوماندانانو پر څټونو بار وتل. د ضیاء الحق د غوښتنې سره سم د کابل ښار د اور په لمبو کې سوځېدل پېل کړل.

یادونه: زه په هغه لومړۍ ورځ چې واک صبغت الله مجددي ته ورتسليم شوی وو، اول میکروویانو ته د عبدالرشید ارین صاحب چې د پلچرخي له زندان څخه را ایله شوی وو، د هغه او نورو مشرانو لیدو لپاره ولاړ وم.

د حضرت صبغت الله مجددې درې مياشتې واکمني

د مجده ژوند واکمني ۱۹۲۶ز کال د هېواد چارو مشر ۲۸ د اپريل ۱۹۹۲ز کال

موږ يو شمېر ملگري سره راټول شو، سلا مو کوله چې حالات کومې خوانته روان دي او موږ څه وکړو؟ کله چې سلا مو سره وکړه، هر څوک د خپلو کورونو پر خوا رهي شول. زه او د وسلوال پوځ لوی څارنوال محمد هاشم خان صاحب د ده د کور پر خوا چې د کابل سيند پر بله خوا پروت وو روان شو. د نخاص او د عبدالحق په څلور لاره کې د مسعود او حزب اسلامي تر منځ جنگ پيل شو

توره کرښه / ٤٥٧

موږ هم د مرميو جنگ منځ کې گير شو. خو په هر حال ما څارنوال صاحب تر کوره بدرگه کړ او زما کورنۍ د کارته نو په يوه تپه کې چې کرايي خامه کور کې وو د نوي ښار په لور حرکت وکړ. هلته د جنرال دوستم خلک د تلويزون دفتر او د امريکا سفارت شاوخوا ولاړ وو، زه يې له تگ څخه منع کړم خو په ستونزو د ده افغانانو سيمې ته ورسېدم. د جادې په لور روان شوم، هلته د چمن په سيمه کې چې د ځوانانو د سازمان دفترونه وو چور پرې گډ وو چا تلويزونونه تښتول او چا قالين او نور. د بالا حصار په نظامي چونۍ کې د دوستم کسان او د نادر خان له تپې د سپکو او درنو وسلو انداختونه کېدل، زه په پښو ناوخته کورته ورسېدم هلته هم کور په کور تلاشي او نښتې روانې وې حالات زيات ترينگلي وو. هېڅوک له کوره نه شو وتلی، تر اته ورځو وروسته مو يوه لار پيدا کړه د شپې له خوا ننگرهار ولايت ته را کډه شو.

صبغت الله مجددي، د ټولو خبرو سره سره ميانه رو سپړي دي نو ځکه يې په بېرته عمومي بڼه اعلان کړه. که څه هم نوموړي د يو جمهور رئيس واک نه درلود. خو بيا هم د نوموړي په اعلان د ډېرو خلکو ژوند وژغورل شو. په پلازمېنه کابل کې د څو کيو او واک پر سره شخړې پيل شوې، په خانگړي توگه د احمد شاه مسعود، رباني، عبدالرب رسول سياف، مزاری، گلبدین حکمتيار، محقيق، خليلي تر منځ وسله والې جگړې پيل شوې چې د کابل ښار يې په کنډواله بدل کړ. د عبدالرسول سياف، د عبدالعلي مزاری تر مشري لاندې د وحدت گوند هم په وژونو او وينو تويولو کې تر ستوني ډوب وو. کله کله مجاهدين لاپې وهي او درواغ وايي چې موږ افغانستان د وسلې په زور گټلی، زما په اند چې دوی حتا يوه پوسته هم د وسلې په زور نه ده نيولې بلکې د افغانستان د خلکو دموکراتيک گوند بيا وروسته د وطن گوند داخلي اختلاف او ناسم چلند دوی ته په وړيا توگه د واکمنۍ چارې په لاس ورکړې، هغه غوبل چې د اته گوندونو او اوه گوندونو د اسلام او جهاد په نوم تنظيمونو په افغانستان کې سر ته ورسول يوازې په پلازمېنه کابل کې دوی تر ۷۰ زرو زيات يې دفاع او عام ولسونه، ماشومان، بوداگان، ځوانان او نور شهيدان او هر څه يې چور او تالان کړي او د جهاد نوم يې خراب او بد نام کړ.

دا ډول نارواوې او ظلمونه په هېوادني تېر تاریخ کې کله هم نه دي لیدل شوي، عامه وژنه، د خلکو پر سرو میخونه ټک وهل، ژوندي په کانتینرو کې سوخول، د مړو گڼا او نور.

د ناهید شهید په شان پېغلو له ۵ منزل نه ځانونه کښته اچول، د ناهید د لوټ شوي ژوند در ته یادوم، دا کېسه مې د گران دوست لیکوال او سیاست پوه ملگري مفتاح الدین صایي رژیډلي ارمانونه له داستاني ټولگی څخه په لنډه توگه د ماخذ راخپستې ده. دا غمجنه ویرجنه کیسه یو ریښتی واقعیت دی، ځکه دغو شپو ورځو کې د سیاسي واک او لوټ، ولجې لپاره، د سیالو تنظیمونو ترمنځ د جهاد تنور تر بل هر وخت په غرغندو وو، وچ او لاندې پکې یې توپیره سوځېدل. اندیښنو وهلو پر لاره نگوښولم چې نابیره یوې سوزناکې ژړا له خپل پوښ څخه را وایستم، پام مې د ژړا لوري ته ورواړوه سترگې مې پر یوې ویر غاړې ښځې ومښتې چې د مرستون په پای کې د یوه نوي کبڅ پښو ته ناسته او ساندي بولي نژدې ورځم، گورم چې په کوم رژیډلي لالي عکس یې مخ ته نیولی او په کرپرو ورته ژاړي ما هم خپله خوا خوږي ښودله، اوښکې مې تویولې نابیره دې وویل زه د ناهید مور یم، له ما مه پوښته، له وسلوالو غلو وپوښته چې د شپې تباره کې داړې اچوي، د خلکو مال او ناموس لوټوي. ستا پر تلوسو پوهېږم چې دا غمیزه څنگه رامېنځ ته شوه، دې وویل دا نه کوم داستان دی او نه کومه کیسه، دا زما د تالا شوي زړه کرپره ده.

دغه د خپلې ویر ژړلې اوښکې پاکې کړې، کیسه داسې راپیل کړه، د ناهید مور وویل مور په یوه لېرې کلي کې اوسېدلو، مېړه مې او زه ښونکي وو، دوه بچیان مې درلودل یو هلک او بله همدا رژیډلی گل یانې ناهید شهیده وه، مېړه مې لا پخوا د توری شپې ښکاریانو ښکار کړی وو، کومه مېړه چې ما په اوږد مهال کې د ژوندانه له اغزنو ښاخونو څخه راټوله کړې وه، د وخت لوټمارانو راځینې په یوه شېبه کې تالا ترغی کړه. دا وايي کله چې زما خاوند دې وطن خرڅونکو په دې نامه چې ولې ښوونځی فعال ساتي، منډې ترې وهي، ته ملحد یې، په کور را دننه شول او هغه یې په خورا بیرحمانه توگه شهید کړ، مور له هغه ځایه را کپه شو، زما لیور د ناهید تره په میکرویانو کې یو کرایي کور کې ژوند کاوه،

توره کرينه/ ٤٥٩

موږ ته هم يوه خونه راکړه. ناهيد درسونه پيل کړه، د کابل ښار هم سور تنور وو، راکټ باران پيل وو، هلته ټولو ټوپکسالارانو مورچلې نيولې وې د وينو لښتي روان وو، هيچا دا وس نه درلوده چې خپل شهيد په مناسب ځای کې خاورو ته وسپاري، ډېرو خپل شهيدان په کورونو کې خاورو لاندې کړل، ناهيد په ډار ډار ښوونځی وايه. د پوستې قومندان دا تر سترگو لاندې څارله، د دې لاره به نيوله خو شهيدې د خپل پټ او ناموس ساتلو کوبښ کاهه، بله ورځ دوی د دې بيولو پسې کور ته راغله دي، مخکې له دې چې د دې وحشي صفتو لاس ته ور نشي، ځان د بالکون له ليارې د ٥ منزل څخه کښته واچولو او د دوی له شره وژغورل شوه او د شهادت جام يې نوش کړ، دا وو يوه نومونه يا بېلگه.

په زرگونو ورته وحشيانه عملونه تر سره شول، کابل په سوچه کنډواله بدل شو، پاتې خلک له کابله کېوالی ته اړ باسل شوه. له همدې ورځې وروسته ولسونه په قومي ژبني تعصب، مذهبي تاوتریخوالي واوښت هر څه د صفر سره برابر شول. د يوه حکومت پر ځای لسگونه جلا جلا حکومتونه جوړ شول. هر چا خپله واکمني کوله، حتی جنرال دوستم پيسې هم چاپولې، رباني ته هم روسانو يې ارزښته لس زريز کاغذي پيسې چاپولې، دغه پيسو د کلدارو او ډالرو په وړاندې د تش کاغذ بڼه درلوده. گلبدين حکمتيار په چهار اسيا کې خپله اډه يا د جنگ د قومندې مرکز درلوده. مسعود د کابل شمال يانې بگرام هوايي ډگر د خواجه رواش هوايي ډگر او د تلويزون د غره د پاسه مرکزونه لرل، سيف په پغمان، خليلي، مزاری، محقق په برچي دشته او دارالامان کې قومندان عبدالحق په بگراميو، محمد نبي په احمد شاه بابا مېنه او پلچرخي ساحه کې مرکزونه لرل.

ټولو د کابل پر ښار توغندي د توپ انداختونه، راکټ باران او پياده عمليات کول، کابل د نړيوال جنگ په شان د جنگ له امله سور تنور گرځېدلی وو. کله چې د طالبانو نوې پروژه د پاکستان د استخباراتو لخوا د بېنظير بوتو د واکمنۍ په دوران کې د نصرالله بابر تر مشرۍ د کرنيل امام په لارښونه د بن لادین او القاعدې په مرسته پيل شوه.

کله چې طالبانو کابل ونيوه داکتر نجيب الله او دهغه ورور احمدزی يې ووژل.
۱۹۹۶ز کال او د اريانا څلور لارې کې راوځړول.

د طالبانو راتوکېدل

«د دوی د توکېدلو په اړوند د متوکل د مرکې غټ ټکي را اخلیم».

طالبان څنگه رامنځ ته شول؟

متوکل: د طالبانو اصطلاح ډېره نوې نه ده، د جهاد له دورې مخکې هم په مدارسو او مساجدو کې د طالبانو لفظ کارېده او دوی به خپل مشر لاره. کله چې په افغانستان کې د روسانو پر خلاف جهاد پیل شو، یا تر دوی مخکې، د انگرېزانو پر خلاف د جهاد پر مهال، د طالبانو په نامه مجاهدین شته وو، د کندهار د شهیدانو څلور لارې چې ډېره مشهوره ده، د هغه وخت د طالب مجاهدینو قبرونه دي. یاده دې وي چې په کندهار کې د طالبانو په نامه یوه هدیره هم شته، دې هدیره کې د انگرېزانو په مقابل کې د طالب شهیدانو مړي بنځ شوي. مانا دا چې د طالبانو اصطلاح تر تحریک مخکې هم وه. کله چې په کندهار کې د طالبانو تحریک پیل شو، دلته دوه ډوله طالبان وو، یو هغه چې له پخوا د روس په مقابل کې جنگېدلي وو، نور د مدرسو او پوهنتونونو محصلین طالبان ورسره وو.

د مجاهدینو پر مهال همدغه خلک د طالبانو په نامه یادېدل؟
دوی که څه هم په بېلابېلو تنظیمونو پورې تړلي خلک وو، خو بیا هم طالبان بلل کېدل، دوی په زابل، هلمند او کندهار کې مختلفې جبهې لرلې.
د طالبانو د تحریک د پیل پر مهال همدې دوو ډلو، یانې مجاهد طالبانو او د مدرسو او پوهنتونو طالبانو لاسونه سره یو کړل او یو نوی تحریک یې جوړ کړ. دا تحریک یې ځکه جوړ کړ چې د جهاد ارمان پوره نه شو. مجاهدینو په خپلو کې سره رقابتونه پیل کړل او په یوه سېستم کې سره گډ نه شول. د دې په پایله کې ځینې خلک دویم هجرت ته مجبور شول. په ولایتونو کې پاتکسالاري او بې نظامي رامېنځ ته شوه او هغه ارزښتونه چې د هغو لپاره جهاد شوی و، تر پښو لاندې شول. د ملوک الطوائفي د له منځه وړلو او د جهاد د ارمانونو د راژوندی کولو په موخه د طالبانو تحریک رامنځته شو.

له خلکو سره به د طالبانو تعامل داسې و چې لومړی به یې مذاکرات کول، مرکه به یې کوله، که چا نه منله بیا به یې له وسلې کار اخېست.
یادونه: خبرې د ملا متوکل دي، چې وايي:

تاسې وایئ چې د طالبانو نوم پخوانی دی، خو دغه تحریک چې اوس راپورته شو او ملا محمد عمر مجاهد یې په راس کې وو، څنگه رامنځته شو؟
لومړی وار په میوند ولسوالۍ کې، د حاجي بشر نورزي له خوا، مشر ملا صاحب (ملا محمد عمر) ته د میوند ولسوالۍ واگې وسپارل شوې او موټرې، پیسې او نور امکانات چې له هغه سره وو، ملا صاحب ته په ۱۴۱۵ هجري قمري کال ور وسپارل شول، چې دا د طالبانو د تحریک پیل او د تاسیس وخت وو. له میوند ولسوالۍ طالبان مخ پر وړاندې تلل، تر هغې چې ولایت یې ونیوه. یوه غلطې عامه شوې چې طالبان له بولدکه شروع شول، حقیقت دا دی چې طالبان له میوند ولسوالۍ نه پیل شول او په بولدک کې ځینې خلکو د دوی ملاتړ اعلان کړ. طالبانو په لومړیو وختونو کې ځان تحریک باله، وروسته چې له میوند ولسوالۍ نه ووتل او نور ځایونه یې ونیول، بیا علما و مشران راټول شول او ملا محمد عمر یې د طالبانو د امارت مشر کړ. تر دې مخکې تحریک و او نور مشران هم وو، خو دا چې ملا محمد عمر په کې ډېرې هلې ځلې کړې وې، دی د

توره کرښه/۴۶۳

امارت مشر وټاکل شو. یعنې تر دې مخکې تحریک و، بیا په دولتي چوکاټ کې د افغانستان اسلامي امارت رامنځ ته شو.

له امارت نه د طالبانو موخه څه وه؟ یا دا څه ډول سیاسي نظام وو؟

د افغانستان په تاریخ کې امارت هم مخینه لري. هغه نظام چې په راس کې یې امیر وي، امارت بلل کېږي. د کوم نظام په راس کې چې پاچا وي، هغه پاچاهي بلل کېږي. د کوم نظام په راس کې چې جمهور رییس وي، جمهوریت بلل کېږي. دا ډېره سپینه خبره ده. په افغانستان کې پخوا امیر فلانی و امیر فلانی وو. تر امیر امان الله خانه پورې، چې وروسته یې امارت په پاچاهي بدل کړ.

د پاچاهي او امارت فرق په دې کې دی، چې پاچاهي میراثي وي، خو امارت کې اهل الحل خپل امیر ټاکي. زما سوال دا دی چې طالبانو به ملا عمر ته امیر المؤمنین ویل، یعنې د ټولو مسلمانانو امیر. دغه امارت یوازې په افغانانو حاکمیت غوښت او که ملا صاحب خان د ټولو مسلمانانو امیر باله؟

خلافت د ټولو مسلمانانو مشري ته ویل کېږي، خو امارت کې ضروري نه ده چې د ټولو مسلمانانو حکومت وي، دا کېدای شي تر یوې جغرافیې منحصر شي. کله چې موږ د افغانستان اسلامي امارت ویلي، موخه مو د افغانستان تر جغرافیې محدود حکومت و. موږ چې کله د «امیر المؤمنین» لفظ کاراوه، د دې له پاره چې د افغانستان نهه نوي سلنه خلک مسلمانان وو او اسلامي تاریخ کې د امیر المؤمنین او رییس الوزرا القاب استعمالېدل، نو موږ دغه الفاظ د نېک فالی په اساس استعمالول. که چا دې القابو ته معنوي ارزښت یا تبرک ورکاوه، دا د دوی خپل کار و، خو د افغانستان د اسلامي امارت حقیقت دا و چې تر افغانستانه محدود و.

د طالبانو حکومت ریاستي نظام و، که پارلماني او که بیخي درېیم نظام و؟

د طالبانو نظام مشورتي امارتي نظام وو. شورا یې درلوده او امیر په کې و. شورا په مشورتي بڼه خپل نظر وړاندې کولای شو.

کله چې طالبان د تحریک په شکل وو، هغوی عالي شورا لرله. کله چې امارت رامنځ ته شو، بیا د هغې ځای سرپرستي شورا یا د وزیرانو شورا ونيو. د دغو وزیرانو پرېکړې په ډېرو مسایلو کې نهایی وې، ځکه چې هغه به د امارت مقام

تاییدولې، خو د امارت مقام دا حق درلود چې دا پرېکړې ویتو کړي یا تجدید نظر په کې وکړي. نو موږ ویلای شو چې د هغوی نظام، مشورتي امارتي نظام

و.

طالبان چې کله راتلل، اساسي هدف یې د سولې راوستل وو او خلک هم د جهادي تنظیمونو له گډوډۍ او پاتک سالاری په تنگ وو، نو د طالبانو په راتلو خوښ شول، ځکه چې د دوی شعار د امنیت راوستل وو. کله چې طالبان راغلل، نسبي امنیت ورسره راوستل شو، بیا هم په هېواد کې جگړه وه، د دغه نسبي امنیت له راوستو پرته، طالبان به ملت ته څه وایي، چې څه مو تاسې ته راوړل؟

لومړی باید د دې خبرې سپیناوی وکړم چې طالب او مجاهد بېل الفاظ نه دي. د طالبانو مشرانو د روس په مقابل کې په جهاد کې برخه اخیستې وه او شهیدان و ټپیان شوي وو. بله دا ده چې مجاهد او تنظیمي جگړې باید سره بېلې شي. مجاهد یوه مقدسه کلمه ده. په خپل وخت کې مجاهد یې نظیره او بې مثله کار کړی او دا افتخار باید موږ تل وساتو. ځینې خلک د قدرت له پاره تنظیمي جگړې وکړي. دا باید په ټولو مجاهدینو ونه تپل شي.

امنیت په څو شیانو راتلای شي. یو تلپاتې امنیت دی. تلپاتې امنیت په هغه صورت کې وي چې ټولنه جوړه وي، جگړه نه وي شوې، نظام جوړ وي، اقتصاد جوړ وي، زما منظور داسې ثبات نه دی. داسې امنیت چې یوه مسؤله اداره په کې وي او په ټولو یو ډول قانون پلی کړي. د شرعي نظام نفاذ په حقیقت کې د امنیت تومنه وه. اساسي ټکی همدا و چې شریعت امنیت راوستی دی. هغه امنیت چې د طالبانو پر مهال و، هغه د شریعت له برکته و، دا خو د متوکل د طالبانو د بهرنیو چارو د وزیر خبرې وې، دی خو طرف وو، ده باید له خپل رژیم نه پلوي وکړي او هر څه سم وارزوي خو را ځو د دوی په واکمنې رښتني څه وشول او پابلې کومې وې؟

د بېنظیر بوتو او نصرالله بابر نوی پروژه همدا طالبان وو؟

چې د دوی په مرسته لومړی کندهار کې واکمن شول، د کرنیل امام په مشرۍ او لارښوونه د بابر لومړی سفر او کاروان تر هراته بدرگه شو، تورن اسماعیل

توره کرښه/ ۴۶۵

ایران خپل پخواني بادار ته پناه یو وړه. پاکستان دا پلان درلوده چې د دې لارې به د منځنۍ اسیا هېوادو ته خپل تجارت پیل کړي، خپل بې ارزښته تولیدات به هلته وپلوري او د منځنۍ اسیا خام مواد، معدني مواد به خپل هېواد ته وارد کاندې، د طالبانو د یو په بل پسې د بري لاملونه دا وو چې د ډاکتر نجیب الله د رجیم تر سکوت وروسته د مجاهدینو په نوم ډلو ټپلو د دې هېواد ولسونه ډېر ځورولي وو او نور ولس د دوی د ظلمونو او نارواوو حوصله نه درلوده.

طالبانو او پاکستان په اول کې د محمد ظاهر شاه افغانستان د پخواني پادشاه د راتلو او د لویې جرگې د رابللو شعارونه پیل او ولس ته ستره بازي ورکړه، دوی کابل او نژدې ۹۰ فیصده افغان خاوره تر خپل حاکمیت لاندې راوستله، یوازې د پنجشیر ډله د یو شمېر قومندانانو او جهادي څېرو سره پنجشیر او تخار ته شاه تگ وکړ، دوی کابل کې په رڼا ورځ ډاکتر نجیب الله په دار وځړاوه، د نجونو ښوونځي یې وتړل، ښځینه کارکونکې له کاره منع شوې. رادیو تلویزون کې یوازې د دوی خبرونه او نعتونه ویل کېدل، په ښځو باندې د کور نه د وتلو بندیز ولگېد، د جرمونو سرته رسولو په وخت کې د لاس پریکول، اعدامونه، د سر پریکول او نور په علني توګه سرته رسېدل، بهرنی سیاست یې هم نیمګړی وو، یوازې سعودي عربستان، پاکستان او قطر ورسره رسمي اړیکې درلودې. د رباني د مجاهدینو مشر نورې نړۍ په رسمیت پېژندلو، دا وخت تش په نوم ګلبدين حکمتیار د رباني صدر اعظم وو کله چې د ملبشو یو قومندان مالک او طالبانو روغه وشوه، مزار طالبانو ونيولو، رباني او ګلبدين هم ورک شول، ګلبدين خو ایران ته ولاړ خو مالک طالبانو ته دوکه ورکړې وه. جنرال دوستم چې ترکیې ته تېښتېدلی وو، بېرته شمال ته راستون شو.

د طالبانو لویه ستونزه دا وه چې د القاعدې مشر بن لادن ته یې پناه ورکړې وه کله چې په ۲۰۱۱ز کال د سپټمبر ۱۱ پېښه په امریکا کې وشوه، د دې پېښې پلان القاعدې او مشري بن لادن کوله، د طالب چارواکو او امریکا ترمېنځ کړکېچ را پیدا شو، طالبانو امریکا ته د بن لادن سپارل ونه منل، په دې هکله سعودي، امریکا او نورو زیات کوشنې وکړ چې طالبان دې ته وهڅوي چې بن لادن

امريکا ته ورکړي خو دوی دا کار ونه کړ، طالبانو غوښتنه دا وه چې امريکا دې لومړی د طالبانو رژيم په رسميت ومني خو دا کار امريکا ونکړ، امريکا هم بيهانه لټوله چې افغانستان ته د لويو موخو لپاره خپل پوځي ځواکونه راواستوي، امريکا په دې لار کې زيات ډالر وشيندل، احمد شاه مسعود هم مړ کړی شو، شمالي ټلوالې د امريکا سره ليدنې کتنې پيل کړې، د شمالي ټلوالې او اوسني جمهور ريس محمد اشرف غني احمدزي د ملي يوالي د حکومت د اجراه مشر ډاکتر عبدالله په تاجکستان کې د امريکا له استازي سره ليدنه وکړه، ده ته ۷۰ لکه ډالر چک ورکړل شو، د بن ناستې ته زمينه مساعد شوه، په دې ناسته کې د ټول ملت استازو گډون ونه کړه، پايله يې سمه نه وه، حامد کرزی د موقت حکومت مشر په توگه ومنل شو لويه جرگه راوبلل شوه، د بن په پرېکړه کې راغلي وو چې کابل به يې وسلې کېږي، سوله ساتی ځواک به د کابل امنيت ساتي خو شمالي ټلوالې د خپلې چلاکۍ له امله ټول امنيتي او کليدي وزارتونه خپله ولکه کې وساتل، د محمد قسيم فهيم په مشرۍ د دوی وسلوال کسان کابل ته داخل شوه او زيات ناروا کړنې يې وکړې. د کابل په ښار کې تر اوسه خپل سري وسلوال شته، اکثره وخت غلا ترور، تښتونې، وژنې دوي کوي، تر پوليسو د دوی شمېر زيات دی، د دوی يې وسلې کول او کابو کول د پوليسو په واک کې نه شته، د کابل د بد امنۍ لامل همدا ټوپکيان او وسلوال غله دي.

طالبانو رژيم د امريکا د پوځ د يرغل په پايله کې نسکور شو، د طالبانو يو شمېر کسان چې په کندوز ولايت کې جنرال دوستم ته تسليم شوی وو، وروسته په جنگي کلا او دښت ليلي کې ژوندي په کانترو کې ووژل شوه. د منل شوو ټولو قوانينو خلاف عمل ورسره وشو، ځکه جنگي اسير يا تسليم شوي کسان نړيوال ځانگړي قوانين لري خو دا تر پښو لاندې شول.

خليلزاد د امريکا پخوانی سفير په افغانستان کې د استازي په نوم کتاب کې ليکي، زه دی پايلې ته ورسېدم چې د افغانستان په سياسي ډگر کې درې ډوله لوبغاړي کار کوي. وړانونکي، جوړونکي او ورځ چاري. جوړونکي زموږ په څېر د هېواد د پرمختگ هيلې لري. وړانونکي جنگسالاران د مخدره توکو قاچاقبران او گاونډې هېواد پاکستان د خپلو لنډ مهاله گټو لپاره افغانستان بې ثباته کوي.

توره کرښه/۴۶۷

زما په اند په دی خبرو کې لویي مفهوم پروت دی که تحلیل شي ؟

جېمز مارک امریکایي ژورنالست:

په خپل کتاب زېره طلا کتاب کې لیکي چې د ای ایس ای سازمان په ۱۹۴۸ز کال د برتانوي جنرال رنات کوتمه لخوا جوړ شو، مارشال ایوب خان د پاکستان واکمن ورته په ۱۹۵۰ز کال د خپلو منافعو په خاطر زیات پرمختګ ورکړ. په ۱۹۶۵ز کال د هند او پاکستان تر منځ د کشمیر په سر جنګ پیل شو، په ۱۹۵۸ز کال چې ټول استخبارتي سازمانونه او نظامي مشري د جمهو ریس تر کنټرول لاندې وي، د وفاداری پر ځای پر خپلو کې په رقابت او تقبل پیل وکړ، کله چې جنرال ضیاالحق په ۱۹۷۷ز کال کې نظامي کودتاه وکړه واکمن شو د ای ایس ای مشر یې جنرال غلام جیلاني وټاکه، دده فعالیت په پایله کې ذوالفقار علي بوټو د ضیاء لخوا په دار وځړېده او ای ایس ای ته زیات یې رول ورکړ، کله چې شوروي اتحاد لښکرې افغانستان ته رانوتې نو جنرال حمید گل ددې ادارې مشر وټاکل شو. د جهاد تر نامه لاندې اوه گوني ډلې د ای ایس ای په مستقیمه لارښونه وروزل شوه او وسلوال شوه او د وران کاري لپاره ۸۳۰۰۰ وسلوال په خپلو نظامي روزنځایونو کې ورزل، افغانستان ته راوستل ددی ډلو ټپلو څخه امریکا متحدو ایالاتو او متحدینو یې پوره ملاتړ اعلان وکړ، د طالبانو سره د برهان الدین پر وړاندې مرستې وکړې، د طالبانو لپاره پاکستان یوه خاصه د کماندو فرقه جوړه او د جنګ تنور یې نور هم تود کړ، د طالبانو لخوا پلازمېنه کابل ونیول شو، زیاتره سیمې ددوی لاسته ورغلې. اوس د جنرال حمید گل د لاسوهنې یوه بېلگه وړانې کېږي.

جنرال حمید گل د پاکستان د ای ایس ای سازمان مشر د (۱۹۹۶)ز کال د سپټامبر پر (۲۶) نېټه د ماښام پر (۶) بجو د پاکستان د هلیکپټرو په واسطه د پېښور له لارې له نصرالله بابر څو تنه نور لوړ رتبه پاکستاني جنرالانو لکه افق بلال، عصمت الله گیلاني، منوسیر خان باجو، کلام الدین فیصل، ملا محمد عمر د طالبانو مشر او (۱۲) نور د طالب مشرتابه پلاوي سره کابل ته را دننه شول، دوی له راتګ سره سم، پخوانی ولسمشر ډاکټر نجیب الله د ملگرو ملتونو له سیاسي دفتر څخه، ارګ ته چې د طالبانو تر واکمنۍ لاندې وه راوست، مارک جیمز پر

خپل کتاب کې له هغه درې ساعته ویديو څخه یادونه کوي چې، پر دغه شپه ډاکټر نجیب دخپل مرگ تر ورستیو شپو خبرې کوي، مارک جیمز، د نجیب او حمیدگل په دغه ویديو کې خبرې داسې یادوي.

جنرال حمید گل: له ډاکټر نجیب الله څخه داسې پوښتنه کوي، ما پېژنې؟
ډاکټر نجیب الله په ځواب کې: بلې هو ته حمیدگل د پاکستان د ای ایس ای مشر یې.

جنرال حمید گل: آیا پوهېږې چې مور د څه شې په اړه خبرې کوو؟
ډاکټر نجیب الله: بلې هو د هغې موضوع په اړه چې څو کله وړاندې مو له حکمتیار سره په مذاکره کې، له ما څخه غوښتې وه.
حمیدگل: سمه ده اوس چې له موضوع څخه تاسو خبر یاست، نو راځئ چې کار پیل کړو.

ډاکټر نجیب الله په ځواب کې ورته وایي: کوم او څه ډول کار تاسو غواړئ پیل کړئ؟

حمید گل: مور د یوه لوړ رتبه با صلاحیته پلاوي په استازیتوب د پاکستان د لومړي وزیر (نواز شریف) لخوا راغلي یو، تر څو د ډیورنډ کرښې په اړه (۲۲) ماده ایز سند ستاسو او د طالبانو امارات اسلامي مشر، ملا محمد عمر ترمښخ لاسلیک شي او په کې ولیکل شي چې،

«ډیورنډ کرښه د پاکستان رسمي پوله ده، د افغانستان موجوده حکومت دا کرښه د یوه رسمي او منل شوې پولې په توګه پېژنې او د یوه رسمي سند په توګه د افغانستان او پاکستان ترمېنځ اعتبار لري.»

د ډاکټر نجیب الله ځواب:

«هېڅ وخت به دا پروتوکول امضا نشي، تاریخ پر خپله صفحه کې پر زرینو کرښو لیکلي لري چې، د ډیورنډ خاورې کرښه د انګلیس لخوا په درغلی باندې شوې نو ځکه د اعتبار وړ نده، ولې؟ د دې لپاره چې ترڅو له دې لارې تاسو پنجابي جنرالان، له خپلو امریکایي او انګلیسي بادارانو څخه په میلیارډونو ډالر پیسې لاسته راوړئ.»

حمید گل، د ډاکټر نجیب الله په ځواب کې:

توره کرښه/۴۶۹

پاکستان حکومت د خپلو گټو په خاطر له جهادي مشرانو صبغت الله مجددی، گلبدین حکمتیار، پیرسید احمد گیلاني، برهان الدین رباني، رسول سیاف، مولوی یونس خالص و مولوی محمد نبي سره دې هوکړې ته رسېدلې، دوی ټولو جهادي رهبرانو هر یوه د ډیورنډ کرښه په رسمیت پیژندلې، او دا کرښه د پاکستان رسمي پوله بولي، نو تاسو یې ولې نه منئ؟ د ډاکټر نجیب الله ځواب حمید گل ته:

دا تنظیمي جهادي مشران تاسو پاکستانیانو را منځته کړل، ستاسو له سازمان څخه معاش خوري، د افغانستان ټول ولس په دا خبره پوهېږي چې دوی د پردیو لپاره کار کوي، دا اشخاص د پیسو او مالدارۍ په فکر کې دي، نه د ملت په فکر، دوی چې څه یا کومه خبره، له تاسو څخه په دستور کې اخلي هغه تر سره کوي، دوی حتی یو ځلې هم په خپلو دا ډول ناوړه کارونو له خپلو وجدانونو سره قضاوت ونکړل، ما د دوی پر وړاندې د سولې او پخلاینې ملي روغه جوړه اعلان کړه، ترڅو په هېواد کې مو جگړه او ورور وژنه پای ته ورسېږي، خو برعکس تاسو پاکستانیانو به دوی جگړې ته تشویقول، زه دې ته حاضر شوم ترڅو قدرت خوشې کړم، ما له دوی څخه پیغامونه ترلاسه کړل چې دوی ویلي وو، موږ چمتو یو ترڅو په ملي روغې جوړې کې د سولې پروسې سره یو ځای شو، خو وروسته یې بیا ځواب راکړ چې موږ ته پاکستان اجازه نه راکوي، دا معلومداره خبره ده چې تاسو، د خپلو اهدافو لپاره په افغانستان کې جگړه جاري ساتئ، تاسو د ورور وژونکي افغانستان طرفداره یاست، نه د واحد افغانستان.

جیمز: ددې ویدیو په وروستۍ برخه کې ددواړو خواوو له خبرو وروسته، اې ایس اې له ډاکټر نجیب سره خپل چلند بدلوي، ځکه چې دوی د څه په لټه کې چې وو هغه لاسته نه راځي، دوی ډاکټر نجیب ته بدو رد وایي او دده لاسونه شاته تړي او شکنجه ورکوي، په دې وخت کې نصرالله بابر، ډاکټر نجیب ته په خطاب کې وای.

دا تاسو واست چې د پاکستان د نیولو په خاطر مو افغانستان ته د د شوروي سرې لښکرې راوستې.

ډاکټر نجیب په ځواب کې ورته وایي که چیرې په کوم رقم چې داسې یې فکر کوي باید په هم هغه رقم چې ستاسو فکر ده کار تر سره شوی وای.

خو حقیقت داسې نده، څرنگه چې یې تاسو وایاست، موږ هېڅ کله د نورو د خاورو په فکر کې نه یو او نه وو، موږ ستاسو په څېر په خپل هیواد کې تروریستي ډلو ته روزنه او هغوی مو نورو گاونډي هیوادونو ته ندې صادر کړي، زموږ سیاست د ورور گلوۍ پر اساس له گاونډیو سره وو، موږ د افغانستان د خلق دموکراتیک د واکمنۍ په دوران کې هېڅ وخت پر گاونډیانو باندې برید ندی کړی، بلکې برعکس زموږ گاونډیانو ول چې پر افغانستان یې په بېلابېلو بهانو یرغلونه کول، چې موجوده وضعیت هم د ستاسو گاونډیانو لکه پاکستان او ایران له لاسه رامنځته شوي چې د خپلو سیاسي موخو لپاره یوه (۷) تنظیمه راته جوړ کړل ایران بیا (۸)، چې په زوره یې زموږ پر ولس منلې.

جیمز زیاتوي چې په ارگ کې په هغه ځای کې چې ډاکټر نجیب راوستل شوی، د پاکستان د اردو عسکر له حمید گل سره په اردو ژبه خبرې کوي، ددغو پاکستاني عسکرو چلند له نجیب سره داسې ده لکه یو مجرم او متهم کس چې محکمه کوي.

په دې وخت کې حمید گل امر کوي چې شاپور احمدزی د نجیب ورور چې بله کوټه کې تر نظارت لاندې وو، راوړئ، د ویډیو ساعت دقیقه ۱۵/۲ رابنکاره کوي ۲۷/۹/۱۹۹۶ د میلادي، داسې معلومېږي چې د ډاکټر نجیب او دده د ورور د وژلو امر حمید گل له نواز شریف څخه اخیستی.

نجیب او دده ورور د خپل مرگ شپې شماری، په دې وخت کې ملا عمر چې مخ یې هم نه ښکاري په پښتو قندهاری لهجه وایي تا خو په ملگرو ملتونو دفتر کې پنا وړې وه، چې ترڅو د هندوستان کافر هېواد ته ولاړ شی، خو اوس به دې مړی هم څوک پیدا نکړي، او داسې نور خبرې.....

د همدې خبرو په جریان کې نجیب او ورور یې په لغتو او سوکانو هم وهي، چې حمیدگل را نژدې کېږي او تفنگچه یې هم په لاس کې ده، دواړو وروڼو ته وایي.

هندوستان د پاکستان دښمن هیواد دی خو تاسو غوښتل زموږ دښمن هېواد ته

توره کرښه / ۴۷۱

لاړ شئ. ددې خبرو له ختمېدو سره ډاکټر نجیب الله په ډیره کلکه ضربه خپل سر د حمیدگل په پزه وهي او دده له پزې وینې راځي، په دې حال کې نجیب د حمید گل د باډیگارډانو لخوا په خېټه کې ویشتل کېږي، نجیب پر ځمکه لوېږي، حمیدگل هم په خپله تفنگچه باندې د ډاکټر نجیب په سر د څو مرمیو ډزې کوي او دی وژني وروسته بیا شاپور احمدزی هم دوی له څو خواوو د مرمیو په ډزو وژني، له هغه وروسته پاکستاني عساکر جسدونه را باسي او د باندې یې انتقالوي. د ویدیو له ساعت سره ۵۳/۲ برابره د سهار خواته په ۱۹۹۶/۲۷/۹ میلادي تاریخ

جنرال حمیدگل، نصرالله بابر د پاکستان کورنیو چارو وزیر او څو تنه نور پاکستاني جنرالان د پایکپ موټرو په واسطه د کابل هوایی ډگر ته راځي او له هغه ځایه چې د طالبانو تر واکمنۍ لاندې ده، د پاکستان د اردو (۲) څرخي تیارو په واسطه د پاکستان پېښور ته ستنېږي.^۱

¹- مارک جیمز امریکایي ژورنالیست، ژېړ طلايي کتاب

غچ او سزا

دوه پېړۍ په افغانستان کې د بهرنيانو مداخله:

د افغانستان په هکله ډېر کتابونه ليکل شوي، چې د افغانانو مېړانه، رښتينولي، وطن دوستي، له ناموس او وطن سره مينه، مېلمه پالنه، ملگرتيا، پښتونولي، مينه او نفرت، وروړ وژنه، له مادياتو سره بې حده مينه، بدل، غچ او انتقام په هکله خبرې کوي. ددې تر څنگ د نولسمې پېړۍ له پيل راهيسې افغانستان د نړيوال استعمار، استثمار، سياسي افراط موخه گرځېدلی دی. پخوا هم لويو لويو نېپلاکگرو پر افغانستان يرغلونه کړي او په بېلو بېلو پلمو افغانستان ته ننوتلي دي، خو موده وروسته بيا له ناکاميو سره په خورا بد حال له گران هېواد افغانستان نه وتلي دي.

د تاريخ په اوږدو کې له سکندر ه رانيولې تر چنگېز خان، گوډ تيمور، عربو، مغلو، انگرېزانو، شورويانو او نن ورځ امريکايانو د ناټو هېوادونه، ايران او پاکستان افغانستان ته په بېلا بېلو نمونو راغلي او ننوتې دي مگر په خپلو پلانونو کې بريالي شوي ندي. افغانان د کرکټر له مخې د ټولې نړۍ له خلکو سره توپير لري.

کله چې دوی ته درناوی ونه شي او ټيټ ورته وکتل شي دوی بيا فرصت ته گوري او غچ اخلي، افغانان د دوستۍ خلک دي خو چې په درنه سترگه ورته وکتل شي.

افغانان متل لري: افغانان په وضعيت احترام او محبت له خپلو ملگرو سره ځان د دوزخ په اور کې اچوي يا غورځوي، خو که په زور زياتي او بې حرمتۍ سره جنت ته هم نه ځي. په خوبه دوزخ ته ځي او په زور جنت ته نه ځي. وايي چې د افغانستان نيول اسان دي خو ساتل يې سخت دي.

ډويډ لاین يوه بېلگه وړاندې کوي ليکي: په ۱۹ پېړۍ کې کله چې انگرېزانو څو ځله پر افغانستان بريدونه وکړه مگر په لږه موده کې شاه تگ ته مجبور شول. انگرېزانو په هر بريد کې سختې ماتې خوړلي دي، خو په تېره بيا د ۱۸۴۲ز کال

توره کرښه/ ۴۷۳

د کابل څخه د شاکېدو پر وخت ډېر تلفات ولیدل د کابل نه تر جلال آباد پورې ټول نظامي غونډونه او وسلې له لاسه ورکړې، یوازی یو نفر په تېښته جلال آباد ته ورسیدو. په زرگونو خلک یې له لاسه ورکړه، خودې خپلې ماتې نه دي هېرې کړي او د غچ اخېستلو لپاره اوس هم کار کوي، چلوتي کوي.

طالبانو پر افغانستان د امریکا په مشرۍ یرغل:

(۱۹۹۴ تر ۲۰۰۸ ز کلونه)

دوید وایي چې ما د طالب کلیمه د لومړي ځل لپاره په ۱۹۹۴ز کال په ډهلي کې د بهرنیو ژور نالېستانو په یوه کلب کې واورېدله، ولې دوی په ۱۹۹۶ز کال د سپتمبر په میاشت کې کابل ونيوه، د طالبانو یې رحمۍ ټول افغانان لړزولي وو.

د طالبانو واکمنۍ پېنځه کاله دوام وموند، د ۲۰۰۱ز کال د سپتمبر ۱۱ نېټه نه وروسته د امریکا موخه وگرځېده او په زور له واکه راوېرځول شوه. په ۲۰۰۸ز کال د بهرنیو ځواکونو شمېر مخ په زیاتېدو شو، د دوی شمېر تر ۵۰ زرو زیات شو، د امریکا لخوا د نورو هېوادونو د مرستې غوښتنه وشوه، چې د طالبانو بنورښ ورځ تر بلې پیاوړې کېده چې دا پیاوړتیا غلې کړي او د پراختیا مخه یې ونیسي.

څه غلطې شوې وه؟

نړیوالې ټولنې ۲۰۰۱ز کال کې ځینې اساسي غلطۍ وکړې. د نړیوال بانک په خبره (نړیواله ټولنه) بناوونو ته ولاړل او فنډونه یې تر لاسه کړل خو د افغانستان نوي دولت جوړولو ته یې توجو ونه کړه. فساد ته یې د پراختیا اجازه ورکړه. او د غیرې قانوني مخدره موادو څخه دښمن زیاته گټه ترلاسه کړه، د نړیوالې ټولنې جگړیز کمپاین د ترورستانو د نیولو لپاره وو، نه د نظم او قانون د رامنځ ته کولو لپاره، د نړیوالو دا څو ناکامې د طالبانو د بیا راژوندي کیدلو لپاره کاپي وو. د ۱۹ پېړیو په وروستیو کې روسیې هم افغانستان تهدیدواوه، خو د برتانې په پرتله یې پرمختگ و نه کړ. همدارنگه د ۱۹۷۰ز کال وروسته امریکا عین کار کاوه پوښتنه دا ده چې ایا پدې یویشتمه پېړۍ کې دغه هېوادونه د هغو پېښو څخه د عبرت درس وانخېست چې یو ځل بیا یې په

افغانستان کې جگړو ته مخه کړه؟

ښه بېلگه یې دا ده چې په ۱۹۸۰ز کال د شوروي اتحاد پر ضد یې مجاهدینو ته یې حساب او بې پوښتنې پندونه ورکړل او زیاتره امریکایي ډالر وو.

دا افراطي اسلام چې د ځینو مشرانو لخوا لکه گلبدین حکمتیار او احمد شاه مسعود په ډاگه تبلیغ کېدل، دوی ته قهرمانان خطاب کېده او حق په جانب بلل کېدل. د شوروي اتحاد له ماتې وروسته چې کله دا دواړه اتلان یو د بل سره په جگړو کې ښکېل شول، ټولو غربي دیپلوماتانو چې ددوی ملاتړ یې کاوه او پریمانه پیسې ور کولې، چوپه خوله پاتې شول. ډېر کم خلک پر دې پوهېدل چې په ۱۹۹۰ز کال کې د طالبانو د تحریک جوړېدل په څه مفهوم وو؟

په ۱۹۹۲ز کال په افغانستان کې د ډاکتر نجیب الله رژیم ړنګ شو دا لومړی ځل نه وو چې افغانستان د بل چا د لوبې د سترنج دانه وه. د پاکستان نظامي رهبري له افغانستان سره د مینې تړاو درلوده. د ۱۹ پیړۍ د انگریزانو د پېشورۍ پالیسي په شان ځانونه د پېښو اتالستان گڼل، هغه وخت هم دوی د سلیمان دغرو شاته تکتیکي عمق لټاوه اوس پاکستان عین مفکوره درلوده چې افغانستان پر دوی متکي وساتي او که کله هند پر دوی برید وکړي، نو دوی باید شاته پراخه اراضي او عمق ولري. د افغانستان ختیځ ته د کمپونو جوړول او گیرلایانو روزل به ددواړو موخو لپاره وي، په افغانستان او کشمیر کې ددوی استعمال به د پاکستان لپاره دوه مرغۍ یوه ډبره وي. ددې لپاره چې امریکایان راضي کړي دغه کمپونه له خپلې خاورې وايستل او د افغانستان ختیځ کې ځای پر ځای کړل، خپل اصلي هدف یې تل په نظر کې وو. پاکستانیان، عربان، افغانان، کشمیریان د افغان شوروي د جنگ پخواني جنگیالي ټول دلته روزل کېده. هغه چا چې دغه نړیوال غږ ته لښکر واړه، هغوی سرحدونه نه پېژندل. د اسلامي خلافت خوبونه یې لیدل او اسلامي نړۍ جوړوله.

د ۱۹۹۶ز کال د مې په ۱۸ نېټه چې طالبانو کابل ونیوه، بن لادن بېرته راوستل شو. دی ۶ کاله دمخه هم افغانستان کې وو. په ۱۹۹۰ز کال د لنډ وخت لپاره سعودي ته ولاړ او د اتل په سترګه ورته کتل کېده کله چې سعودي له امریکا سره تړون لاسلیک کړ، د الوتکو راوړلو بېړۍ او پوځي وسایل سعودي ته

توره کرښه / ۴۷۵

راوستل شو، د بن لادن او سعودي اړیکې وشلېدلې. طالبانو بن لادن نه وو دعوت کړی. بن لادن له طالبانو سره اړیکې نه درلودې. بن لادن جلال اباد ته ولاړ دا وخت جلال اباد طالبانو نه وو نیولی، ده له پخوانیو مجاهدینو سره دوستي درلوده. ده ته کور ورکړل شو. ده گیلایان روزل او کشمیر ته یې استول. ده په توره بوره کې مغارې جوړې کړې وې. د امریکا پر خلاف یې اعلامیې ورکولې. یوه میاشت وروسته طالبانو جلال اباد ونیوه او د کابل په لوري روان شول. د بن لادن مرکزونه یې ونیول او ده ته یې وویل چې د بهرنیو تهدیدونه پرېږدي، دی کندهار ته واستوه، د بن لادن اجندا دا وه چې له طالبانو ځان لېرې وساتي، د طالبانو نظام دده په ګټه نه وو. بن لادن کندهار ته ولاړ خو د طالبانو کیسه کې نه وو. د خپلې کورنۍ سره اوسېده او د امریکا ضد پلانونو باندې کار کاوه، کله چې په کینا کې د امریکا سفارت باندې بم وچاوه ۲۱۳ تنه پکې مړه او زیات ټپیان شول.

امریکا دا وخت په خپل کورني جنجال کې بوخت وه، یانې د کلنتن او مونیکا لیونسکي د جنسي اړیکو مسله ګرمه وه. خو کلنتن د خلیج څخه ۶۰ کروزي توغندي د بن لادن په مرکزونو چې په افغانستان کې وو يرغل وکړ، ۳۰ تنه په کې ووژل شو. د القاعدې مشر هلته نه وو. لوی زبر ځواکونه د درندو وسلو او بمباریو کار اخلي خو ترهګر د انتحار، ځانمرګیو او د خرب اوترپ جنگونه کوي. په ۱۹۹۳ز کال کې ۱۸ نظامیان په مګا دیشو کې وژل شوي وو. ملامتي او پره یې پر بن لادن اچولې وه. د امریکا او سعودي حکومتونو زیات کوشنې کاوه چې چې بن لادن وروسپاري، زیاتې مرستې هم وکړي خو طالبانو له امریکا غوښتل چې د دوی رژیم په رسمیت وپېژني، لاکین امریکا دا کار نه کاوه، امریکا تیاره نه وه چې دا کار ومني. کله چې روسان په ۱۹۸۹ز کال له افغانستان څخه ووتل، په ۱۹۹۲ز کال مجاهدین واکمن کړی شول. خلک په سره اور کې اوسېدل، بهرنۍ نړۍ کوم جوړونکې رغنده کار په افغانستان کې نه دی کړی، ناکامه شوه. طالبانو د بامیانو بودايي مجسمه له منځه یووړه، هر څه په تپه ودرېدل. خو په ۲۰۰۱ز کال ۱۱ د سپتمبر پېښه چې پره القاعده اچول شوه، د طالبانو د زوال وخت راغلی، امریکا جمع نازو د شمالي ټلوالې سره لیدني

کتني پيل او جنرال دوستم د هندوکش د غرونو لويديزې خوانه خپل پلي خواکونه د هليکوفترو په واسطه ښکته کړه، د هزاره گانو وژنې ايران خفه کړ، دوی هم د هزاره گانو سره تر پخوا زياتې مرستې پيل کړې... د کابل جبهه کې مسعود کومه خاصه لاسته راوړنه نه درلوده، په ١١-٩ مسعود ووژل شو.

ډويډ لاین امریکايي ژورنالست او خاص کارمند ليکي: افغانستان يو ځانگړی هېواد وو چې اوسنی درې واړه سياسي مفکورې پدغه هېواد کې وازمویل شوی. کمونيزم، افراطي اسلاميزم، دواړه ناکام شول. اوس د دموکراسۍ او ازاد بازار گټې يې له ځان سره درلودې. مگر څه پېښ شول، چې د ټول هېواد خلکو هيلې چې په دموکراسۍ کې ليدلې او فکر يې کاوه ولې په مایوسۍ بدلې شوې؟ او هيلې په ناهيلی واوښتې. ټول هغه هېوادونه چې د امریکا په مشرۍ د ٢٠٠١ ز کال مداخله په افغانستان کې حمايه کوله د افغانستان په هکله هېڅ ډول څېړنه او استعجابيه کار وانه چاوه او په دې باور وو چې لوی قدرت دموکراسي راوړه او ثبات به ژر تامین شي، سوله به راشي.

که عرب تاريخ هېر کړی وو خو د افغانانو تاريخ په یاد وو، هېڅ يې هم نه وو هېر کړي، غربيانو حامد کرزی د چينې او قره قولى سره چې په انگریزي پوهېده غوره کړ. کرزی د واشنګټن لومړی انتخاب نه وو، ده ته هغه وخت توجه وشوه چې د امریکا سپری يانې قومندان عبدالحق د طالبانو په کمین کې ووژل شو. کله چې طالبان مات شول يو شمېر زيات افغان کېوال هېواد ته راستانه شول، د نړېوالو هڅې د مخدره موادو په تولید او قاچاق کې ددوی مخنيوي کې ناکام شول، له دې لارې ترهگرو ته د کال دوه ميليارده ډالره عايد په لاس ورغلی، د بیا رغونې پیسې د بهرنيانو په گډون داخلي او بهرنيو مافيایي ډلو ترلاسه کړې، پخواني ټوپک والا تر پخوا زيات شتمن او د زور خاوندان شول، د فساد کچه پورته شوه، طالبانو د پاکستان د اې ایس اې، ايران او عربي شيخانو په مرسته بیا راژوندي شول او په هېواد کې بیا جنگ زور واخېسته، د افغانستان زياتره برخې د جنگ په سره اور کې سوځي، د بهرنيانو پوځونه کله ځي او کله بیا راځي په بمباريو کې کله کله عاموژنه هم کېږي.

ولسونه ناهیلې شوي او په راتلونکي چندان باورمند نه دي.

دولسم څپرکی

د بن ناسته او د حامد کرزي واکمني

۱۹۹۶ز کال د شمالي ټلوالې واکمني د طالبانو لخوا وننگول شوه، دوی شمال کې ډېره کمه خاوره کنټرولوله، دوی مصارف، وسلې له ایران، هندوستان او روسيې څخه ترلاسه کولې او د طالبانو حکومت یې په کابل کې ننگاوه. نړیوالو هم د طالبانو د حکومت پر ځای د شمالي ټلوالې حکومت سره اړیکې درلودې، تر هغې چې د القاعدې لخوا د ۲۰۰۱ز کال سپټمبر ۱۱ د امریکا متحدو ایالاتو په نیویارک او واشنگټن حملې د شمالي ټلوالې په ګټه بدلون او د امریکا سره ملګرتوب د دوی لیکې پیاوړې کړې، محمد ظاهر شاه د افغانستان مخکیني پاچا ۱۹۷۳ز کال یانې دېرش کاله مخکې له افغانستان نه شړل شوي او جلا وطنه ژوند کولو عمر یې هم ډېر وو.

د کتاب لیکونکي وايي چې ډاکټر عبدالله ما سره په یو سفر کې خبرې کولې او دا پوښتنه یې وکړه چې ولې امریکا د شوروي د وتلو یانې د ۱۹۸۹ز کال وروسته موږ ته شا کړه، په داسې حال کې چې امریکا د طالبانو د پرځولو وروسته د یو پراخ بنسټ حکومت جوړول غواړي. خو ستر خنډ برهان الدین رباني وو، چې په ۱۹۹۲ز کال کې د واکمنۍ پر څوکی ناست او تراوسه د مشرتوب موخه لري. کله چې طالبانو نسکور شول، برهان الدین رباني تاجک بیا هم د ریاست جمهوري مشرتوب شوق درلوده او ارګ کې ناست وو، لیکونکي وايي عبدالله وویل چې ځینې تاجک، هزاره او ازبک ملګري غواړي د حکومت لمن پراخه کړي او هم پښتانه چې پوره اکثریت لري برخه ولري، ده زیاته کړه چې راتلونکې مشر باید پښتون وي. دی وايي ما ترې وپوښتل ستا مرام خو به محمد ظاهر شاه نه وي؟ د هغه د پادشاهۍ دوره له ۱۹۳۳ نه تر ۱۹۷۳ز کال پورې وه.

ما زیاته کړه ظاهر شاه ۸۷ کلن دی، د دې کار له عهدې نه شي وتلی، سره له دې چې نفوذ به ولري. د افغانستان په هکله د بن د غونډه د نوامبر میاشتې ۲۷ مه نېټه وه پر هغه مهال په افغانستان کې طالبانو حکومت کاوه خو په غونډه کې ډېری گډونوال د طالبانو له حکومت سره د جنګیدلي رژیم د چریکانو مشران ول. یو شمېر یې پرې سیاسي خپرې او غرب مېشتي متخصص افغانان هم د بن د کنفرانس غړي وو.

پر هغه مهال د بن کنفرانس د افغانستان لپاره د یوه برخلیک ټاکنې غونډې په توګه وپېژندل شو. د بن کنفرانس د طالبانو د حکومت له نسکورېدو وروسته د امریکا په نېغه مداخله او د نړیوالو په ملاتړ د هغه خوځښت پیلامه وه چې له مخې به یې افغانستان له څو لسيزو جنګ جګړو راوځي او د یوه روښانه راتلونکي په لور به ګام پورته کوي. خلیلزاد د بن د کنفرانس ګډون کونکی زیاتوي چې په دغه کنفرانس کې د افغانستان بېلابېلې ډلې حتی داسې هم چې یو د بل دښمنې ډلې وې، د یوه نړیوال فشار په سبب نهه ورځنیو بحثونو وروسته د واک د ویشلو پر سر داسې هوکړه وکړه. چې په لومړي کې به یې اساسي قانون تدوین کېږي او په ۲۰۰۴ز کال کې به ټاکنې ترسره کېږي.

د بن د کنفرانس مشرتوب د افغانستان لپاره د ملګرو ملتونو ځانګړي استازي اخضر ابراهیمي کوله او هغه تمه وښوده چې پس له دې به افغانان له بدبختیو راوځي. د بن د کنفرانس مهمه ځانګړتیا دا وه چې په واک کې د بېلابېلو قومونو او سیاسي ډلو مشارکت په رسمیت وپېژندل شو او په عمل کې پلي شو. د ملګرو ملتونو ویاند احمد فوزي د بن د کانفرانس پر وخت د بن په غونډه کې، د انتقالي او موقت حکومت جوړېدل، د اساسي قانون تصویب او په پای کې د ولسمشریزو ټاکنو تر سره کېدل ومنل. د بن د غونډې ټولو ګډون والو په پای کې د موقتې ادارې د مشر په توګه حامد کرزي د عبدالاحد کرزي زوی د کندهار د کرز اوسېدونکي په ټاکل کېدو هوکړه وکړه. د بن د کنفرانس پرېکړې هغه مهال بشپړې شوې چې افغانانو له څو لسيزو خونړیو جګړو وروسته ولسمشریزې او پارلماني ټاکنې ترسره کړې او په خپلو مستقیمو رایو یې ولسمشر وټاکه. خو د بن له پرېکړو وروسته لا هم افغانان د هغسې هېواد څښتنان نه دي

چې دوي يې په اړه فکر کاوه.

يونس قانوني، مصطفی کاظمي، محمد ناطقي، امنه افضلې، ډاکټر عبدالله، ميرويس ياسني، امين فرهنگ، مصطفی طاهري، انور الحق احدي، استاد سيف او يو شمېر نورې هغه څېرې وې چې په دغه کنفرانس کې يې برخه لرله. خو نن چې له دغې غونډې زيات کلونه تېرېږي د سياسي چارو شنونکي دغه غونډه د افغانستان د بدبختيو پيلامه بولي.

د سياسي چارو کارپوه عصمت قانع په دې اند دی چې په دغه غونډه کې ټولو مهمو اړخونو ته بلنه نه وه ورکړل شوې. زما په اند د عصمت قانع نظر سم او پر ځای دی.

«په دغه غونډه کې هغو کسانو ته بلنه ورکړل شوې وه چې خلک د هغوی له سره طالبانو ته ورغلي وو او د هغوی کيبل يې غوره بللي وو، طالبانو ته په کې واک نه وو ورکړل شوی، بايد د افغانستان منطقي ستونزې، داخلي تضادونه او د نړيوالو ملاتړ په يوه علمي او واقعي شکل باندې د ځمکنيو واقعيتونو پر بنا سره يو ځای شوي وي او يوه پریکړه يې کړي وي، خو دا پریکړه يوه عجولانه پریکړه وه.»

نوموړی وايي چې د بن په کنفرانس کې يو شمېر هغو کسانو ته ځای ورکړ شو چې د ملي ادارې د جوړېدو توان نه لري، سلیقوي اختلافات پياوړي کوي تر څو خپلي گټې په کې خوندي کړي.

«زيات کالونه کېږي چې افغاني ټولنه د همدې توافقاتو پر اساس بې ثباته ټولنه ده، فساد زيات شوی، نړۍ و نه توانېده چې د سمو ادارو د رامنځ ته کولو له پاره سم کار وکړي، فساد هره ورځ زياتېږي او د افغانستان د وحدت دښمنان، د پرديو استخباراتي ډلو تر لاسه عناصر د بن د توافقاتو پر بنسټ په اقتدار کې راغلل او دغه ډلې د دې لامل شوې چې طالبان بېرته پياوړي شي او طالبان د خپل حاکمیت د مشروع گڼلو په خاطر بېرته سر را پورته کړي.»

د بن په غونډه کې سهيلا صديقي د عامې روغتيا وزيرې په توگه، امين فرهنگ د بيا ودانولو چارو د وزير په توگه، ډاکټر عبدالله عبدالله د بهرنيو چارو د وزير په توگه، عباس کریمي د عدليې چارو د وزير په توگه، سيد حسين انوري د

کرڼې د وزیر په توګه، عنایت الله نظري د کډوالو د چارو د وزیر په توګه، عبدالله وردګ د شهیدانو او معلولینو د وزیر په توګه، شریف فایض د لوړو زده کړو د وزیر په توګه، امان الله خدران د سرحداتو چارو د وزیر او حاجي قدیر د ټول ګټو وزیر په توګه وټاکل شول.

رحمت الله موسی غازی، انجنیر عبدالحکیم، هماین جریر، میرویس یاسیني، انورالحق احدي، عباس کریمي، سید مصطفی کاظمي، عزیز الله لودین، احمد ولي مسعود، اصف محسني، محمد اسحاق نادري، محمد ناطقي، یونس قانوني، ډاکتر جلیل شمس، عبدالستار سیرت، همایون تندر، سیما ولي، عبدالرحیم وردګ، عزیزالله واصفي او پاچا خان خدران د د غې ناستې نور غړي ول.

د بن له غونډې وروسته د افغانستان په اړه یو شمېر نورې نړیوالې غونډې لکه د توکیو، برلین، لندن، روم او پاریس هم جوړې شوي. د یادولو وړ ده چې په ټوله کې دغه غونډې د افغانستان د بیا ودانولو لپاره وې خو ډېری افغانان یې له تر سره کیدو خوشاله نه دي.

ټول ټال حامد کرزي ۱۳ کاله رئیس جمهور وو. د حامد کرزي دوره په تاریخي لحاظ یوه ستونزمنه او د خلکو د بدبختیو دوره ګڼي دا په دې مانا چې سوله تامین نه شوه مخکیني جنایت کونکي په واک کې پاتې شول، د قانون واکمني تامین نه شوه، د بهرنیو مرستو پیسې دوی سره چور او غلا کړې، ولسونه تر پخوا زیات د بېوزلې خواته تېل وهل شو. مافیایي کړیو ولسونه ګیروګان کړل، په ۲۰۱۴ ز کال بیا دوه ځلې ټاکنې وشوې محمد اشرف غني احمدزی جمهور رئیس او ډاکتر عبدالله د اجرائیه ریس په توګه وګمارل شول. د غني حاکمیت کې په قانوني توګه باید د ولسي جرګې او ولسوالیو شورا ګانو لپاره ټاکنې شوې وی، ولی ولسي جرګه تر اوسه خپل کار ته په غیرې قانوني توګه دوام ورکوي او لا تر اوسه ټاکنې ونه شوې. د غني په وخت کې د ملي روغې جوړې د سیاست له امله د بین الافغاني خبرو اترو له لارې انجنیر ګلبدین حکمتیار د اسلامي ګوند سره د سولې تړون وشو، په پاکستان ۴ ځلې او دوه ځلې په روسیه کې د افغان سولې له پاره د مختلفو هېوادو لکه چین، پاکستان، افغانستان، امریکا، تاجکستان، ازبکستان، ایران، هندوستان او نورو په ګډون یې ناستې تر سره

توره کرښه / ۴۸۱

کړې. په پلازمېنه کابل کې ۱۳۹۶ ل کال د غبرگولي پر ۱۲ نېټه نړېوال کنفرانس د کابل پروسې ترنامه لاندې جوړ شو. په کنفرانس کې ۲۵ هېوادونو او درې مستقلو سازمانو برخه درلوده، دې کنفرانس ته د هېواد جمهور ريس محمد اشرف غني وينا وکړه. د ده په وينا کې وويل شو چې ترورستانو ځالې چېرې دي او نړېوال کولای شي په گډه دا ځالې وړانې کړي، ترهگر يوازی د افغان خاورې له پاره ستر خطر نه بلکې ټوله نړۍ ته گواښ دی او هغه هېوادونه چې ترهگر تمویلوي باید د نړېوالو د فشار او منزوي کېدو سره مز شي، د هغه اشاره ښکاره پاکستان وو. خو پایلې يې نه درلودې.

د مسکو په غونډه کې چې ۱۱ هېوادونو گډون کړی وو خو امریکا په کې گډون ونه کړ. طالبانو ته هم د مخامخ خبرو لپار بلنه ور نکړل شوه، ستونزه په خپل حال پاتې ده جنگونه لا زورور شوي دي، امریکا هم د ننگرهار ولايت د اچين په ولسوالي کې د داعش د خپلو په خاطر تر ټولو لوی بېم چې د بمونو مور ورته وايي وکاراوه، دې کار د يو شمير پخوانيو چار واکو لکه حامد کرزي په شان کسانو مخالفت ته زمينه برابره کړه او د امریکا دا عمل يې وغندلو اوس د طالبانو جنگونه د خړپ او ترپ نه وتلي جبهه يې جنگ کوي، همدلته پوښتنه راولاړېږي چې امریکا او متحدينو يې (ناټو) د افغانستان سره ستراتيژيک او امنيتي تړونونه لري؟ مادي مرستې کوي (د بيا ودانولو لپاره تر ۲۰۱۳ کال پورې د سيگار د رپوټ له مخې ۱۱۷ ميليارده ډالر ورکړل شوي. خو په افسوس سره ويلاى شم چې دا پيسې بنگ وېزه شوې.»

ولې بيا هم په ښکاره پاکستان د افغانستان په کنړ او ننگرهار کې هره ورځ په لسگونو راکېټونه وروي، په تورخم اوسپين بولدک کې د پاکستان او افغانستان د وسلوالو ځواکو ترمېنځ څو ځله نښتې وشوې او زيات کسان پکې ووژل شوه، خلک وژني او د دې سيمو خلک له سيمې کېدوالی ته اړ باسل کېږي.

خو د افغانستان نړېوال انډيوالان ورته گوري هېڅ عکس العمل هم نه ښيي نو بيا د دوي امنيتي تړونونه د څه لپاره لاس ليک شوي؟ د دوي موجوديت د څه لپاره؟ ايا پاکستان دومره قوي ځواکمن هېواد دی چې نه د ختيځ او نه د لويديځ ورسره وسه رسېږي؟ دا زما په اند د خلکو په سترگو کې د خاورو پاشل

دي او بس د کاسې لاندې نيم کاسه ده، کنه د سولې راوستل، د جنگ ختمول د ناټو او امريکا د وس پوره ده، که په رښتيا امريکا او ناټو وغواړي چې د ترورستانو خالې ختمې کړي، نو دا لوی بېم چې په اچين ولسوالۍ کې وکارول شو، د دې په شان درې دانې په پاکستان کې او يا ايران کې وکاروي، جنگ هم خاتمه پيدا کوي او افغانستان کې تل پاتې سوله راځي. د افغان ولس لپاره د امريکا په شان ځواکمن هېواد تر اوسه کوم داسې بنسټيز اقتصادي کار نه دی کړی چې په هيواد کې د بېکارۍ، نادارۍ مخنيوی وکړي.

د بېلگې په توگه که امريکا په تېرو ۱۴ کلونو کې يوازې د کڼر سيند، د هلمند اوبه مهار کړې وای د برېښنا کوټ څخه نيولې تر کرنيزو ځمکو پورې به د ولسونو ستونزې حل شوی وی، که د هلمند اوبو مهارولو کې لاس نيوی کړی وی ټولې ستونزې به حل وی د امو او نورو سيندونو دريابونو نه بايد افغانانو ته زياته گټه رسيدلې وی، د کانونو په رايستلو کې مرسته شوی وی او د ريل پټلۍ، د سرکونو اساسي رغونې کړنې په برخه کې مرسته شوې وی، د تریاکو د نه کرلو له پاره بدیل لټول شوی وی، اوسنۍ ستونزې به کمې او يا نه وي. زما ليد لوری افغانستان د خپل جيوپولوتیک موقعیت له مخې تل د زبرځواکونو د تقابل نقطه وي.

د وخت شوروي پوره اته کالو په ۱۳۵۸ کال د مرغومي ۶ کې د خپلو ټولو پوځي او نورو امکاناتو سره افغانستان ته راغلي وو خو غير له وران کارۍ او وژنو بل څه ترې پاته نه شول په عمراني برخه کې کوم ښکاره ثبوت نشته يا نه ليدل کېږي. هغه پخواني کوم تاسيسات يې چې د افغانستان لپاره جوړ کړي وه لکه د کابل مزار سيلوگانی، د ننگرهار د کانال پروژه درونټې برېښنا کوټ د ۱۱ ميگاواټه په ظرفيت، د کابل پوليتخنيک پوهنتون، د نغلو برېښنا کوټ، د مزار شريف د کيمياوي سرې فابريکه، د کابل جنگ کلک فابريکه، د کابل تخنيکم، د شبرغان، سرپل، د گازو او تيلو د څاگانو کيندل او نور، لاکين دا ټول له کاره لويديلي بيا رغونې ته ضرورت لري خو نه اوسني حکومت او نه روسانو دې کار ته توجه وکړه، د کانال پروژه چې زيتون، مالتې، ليمو، نارنج، او د مالدارۍ برخه کې د لبنياتو او د غلو دانو توليدول هر څه صفر شول. د درونټې برېښنا کوټ د ۱۱ ميگاواټ نه ۳ ميگاواټ ته ښکته شوی، نغلو برېښنا کوټ هم کمزوری

توره کرښه/ ۴۸۳

فعالیت کوي، د جنگلک تخنیکم خو له مېنځه تللی، سیلوگانې تش دیوالونه ولاړ دي او داسې نور.

امریکا او متحدینو هم داسې مهمې حیاتي لویې پروژې جوړې نه کړې چې د ولس لپاره اعېزمنې تمامې شوي وي. که دوي غوښتل چې افغانستان په سیمه کې یو په پښو ولاړ غښتلی او پر خپل ځان متکي هېواد شي نو په کار وه چې په هره برخه کې سترې پروژې تاسیس کړې وي، ځکه امریکا او نور متحدین یې تر نورو زیات امکانات لري په ښکاره توګه سړی ویلای شي دوی په هېڅ بل هېواد کې هم داسې کار چې خلک هوسا شي نه دی کړی.

نو په افغانستان کې خو هېڅ کله دا کار نه کوي او نه یې غواړي. ښې بېلګې لکه عراق، لیبیا، یمن، سوریه او نور په کنډوالو او هدیرو بدل شول، د افغان ولس لپاره دا ټولې بېلګې یو عبرت دی باید دا ملت ویني شي او خپل هېواد په خپلو امکاناتو بیا ورغوي، ویتنام ته چا په میلیارډو ډالر د بیا رغونې له پاره ورکړي؟ دوی خپله د خلکو په مټ وطن په پښو ودرولو. موږ هم تر هیچا کم نه یو او یا کلن هندوستان او اويا کلن پاکستان تر موږ په مراتبو مخته تللی، خو موږ هر څه لرو خو په واقعیت کې هېڅ نه لرو دا په دې مانا چې موږ لا تراوسه د یو قوي نه ماتیدونکي ملت په څېر نه یو اوبښتي. موږ تر اوسه د ویشل شوي ملت په شان په دايمي خوب وړي لټ ملت په شان ژوند کوو، ملي ګټې تر شخصي ګټو هېڅ کله غوره نه ګڼو.

قوم پالنه، ژبپالنه، مذهب پالنه، توکم پالنه کوو، همدا یې لامل دی چې ټول تاریخ مو په جنگ جگړو کې تېر شو. دا هېواد څو ځله وران او کنډوالا شو. خو دې ملت ترې عبرت وانخېسته. تر څو چې یو بل هضم نه کړو، د ورورولۍ یووالي او پوهې درجه پورته نه کړو، همدا ډول به د پردیو مزدوري او غلامي کوو.

زه وایم چې نور جنگ جگړه بس ده، هدېری مو په مړو ډکې شوي خلک مو له وطنه کډوال شو، پردي شول، نوی نسل چې په بیګانه هیوادونو کې زیږېدلی کاملاً پردي شول یا فردي کېږي، که سوله راشي امکان د دې شته چې په میلیونونه هېوادوال په پوره خوښۍ خپل وطن، خپل کلي او ټاټوبي ته راستانه شي او د خپل هېواد خلکو چوپړ سرته ورسوي.

د دې ورځې په هیله، م. شیرزاد

د پخواني جمهور رئیس حامد کرزي او جمهور رئیس محمد اشرف غني د واکمنیو پرتله (۱۳۹۶ ل کال - ۲۰۱۷ ز کال)

مخکینی جمهور رئیس حامد کرزی او ۱۳ کلنه واکمني:
غوارم د لوستونکو لپاره د دې دوو جلا شخصیتونو د واکمنی په رڼا کې په خورا
مختصره توګه یو څه مالومات وړاندې کړم.
په ۱۳۹۲ ل کال کې د ډاکتر نجیب الله حکومت د بهرنیو او کورنیو لاسوهنو له
امله مات او پر ځای په پاکستان کې جوړ شوي حکومت د صبغت الله مجددی
په مشرۍ په افغانستان کې واکمن شو. خو د ده کاري موده تر ۳ میاشتو پورې
وه، له صبغت الله مجددی وروسته برهان الدین رباني د پاکستانی لوزنامې له

توره کرښه / ۴۸۵

مخې تر ۵ کلو زيات جمهور رئیس شو. د برهان الدين رباني او صبغت الله مجددې په واکمنې کې حامد کرزي په بهرنيو چارو وزارت کې د مرستيالې دنده تر سره کوله. دا هغه وخت وو چې د احمدشاه مسعود او گلبدین حکمتیار، عبدالرب رسول سیاف، خلیلي، محقق، شیخ اصف محسني او نورو تنظیمو له خوا پر کابل د ښوونو راکټونو باران وو، حامد کرزي به کله کله د گلبدین حکمتیار سره د لیدو لپاره چهار اسيا ته تللو چې د برهان الدين رباني او محمد قسیم فهیم تر څار لاندې راغلی، دنده یې له لاسه ورکړه او په پټه د ننگرهار له لارې یې ځان پاکستان ته ورساوه. په اسلام اباد کې یې د خپلو لارښوونکو او په بهرنيو سفارتونو کې اړیکې ونيولې خو چا د ده خبرو ته غور ونه نیوه، کوټې ښار ته ولاړ هلته یې د محمد ظاهر شاه او طالبانو سره اړیکې ټینګې کړې د طالبانو د ظهور لپاره مرستې وکړې د خپل پلار د نفوذ نه په گټې اخیستو یې د سیمې له پښتنو مشرانو سره لیدنې پېل کړې د امریکا او په روم کې جلا وطن پخواني پادشاه محمد ظاهر شاه سره اړیکې ونيول شوی او د لوی جرگې غړی یې پورته کړ، خو د پاکستان اې اس اې او بینظیر بوتو چې دا وخت د پاکستان وزیر اعظمه وه بله نخشه او لوبه پلان کړی وو. لومړی یې د حامد کرزي پلار عبدالاحد کرزي د کوټې په ښار کې ترور کړ، بیا د خپل شوم او کرغېرن پلان لپاره نصیرالله بابر د پاکستان کور ناستي وزیر او کرنیل امام او د اې اس اې مشران په دی اند شول چې طالبانو سره مرستې وکړي، واکمني ورسوي. په دې اړوند اسناد شواهد په ډېرو لویو کتابونو کې لیکل شوي لکه ۸۸ ورځې په کندهار کې، نماینده، د پیرانو جگړه او نور لنډه دا چې د بن د لوزنامې وروسته حامد کرزي د ۱۳ کلونو واکمن پاتې شو غواړم، د ده د واکمنۍ په مثبتو او منفي کار نامو بحث وکړم.

د حامد کرزي پېژندنه:

حامد کرزي د عبدالاحد کرزي زوی د خیر محمد خان لمسی د ۱۳۳۶ ال کال د لیندۍ په ۹ مه چې ۱۹۵۷ز کال د ډیسمبر د ۲۴ مه د کندهار د کرز په کلي

کې زېږېدلې دی. د کرزي نیکه د خپلواکۍ په جگړو کې پوره ونډه درلوده او د عیانو د مجلس مرستیالي هم سرته رسولې، د کرزي کورنۍ د پوپل زیو پورې تړاو لري، د کرزي پلار د پارلمان غړیتوب هم درلوده، حامد کرزي ابتدايه ښوونځی د محمود هوتکي، سید جمال الدین، د حبیبې په لېسه کې په ۱۳۵۵ کال سرته رسولې، په ۱۳۷۶ کال کې د لوړو زده کړو لپاره هندوستان ته تللی وو، هلته د شملې په پوهنتون کې نړیوالې څانگې د سیاسي علومو رشته تر ماسترۍ پورې زده کړې وکړې، حامد کرزي په ۱۹۸۳ز کال کې چې د ۱۳۶۲ل کال سره سمون لري، له هندوستان څخه پاکستان ته تللی او د صبغت الله مجددي تر مشرۍ لاندې د نجات ملي په نوم تنظیم کې د شورویانو پر ضد جهاد پیل کړی. حامد کرزي د مجاهدینو د موقت حکومت چې په ۱۳۶۸ل کال چې د ۱۹۸۸ز کال سره سمون لري، په پېښور کې د تنظیمونو له خوا جوړ شوي وو، د بهرنیو اړیکو مشرتوب په غاړه درلوده.

حامد کرزي د افغانستان د ټولو ستونزو د حل یوازینی لار د افغان لویه عنعنوي جرگې رابللو مناسب کار وباله او د دې کار لپاره یې هلې ځلې کولې. په ۱۳۷۹ل کال چې د ۲۰۰۰ز کال سره سمون خوري، د حامد کرزي پلار د طالبانو او اې ایس اې له خوا د کوبتې په ښار کې ووژل شو، د حامد کرزي پلار د لوی جرگې او پخواني پاچا محمد ظاهر واک ته رسېدل د ستونزو د حل غوره لار تعقیبوله چې خپل سر یې په کې نظرانه کړ.

حامد کرزي په ۱۳۸۰ل کال د ۲۰۰۰ز کال کې د طالبانو ضد فعالیت لپاره د اروزگان ولایت ته د درې نورو ملگرو سره ولاړ خو هلته نژدې وو چې ونیول شي بیا په پټه توگه د اروزگان غرنۍ ساحه کې پټ شو، حامد کرزي د بن د غونډې چې د ۲۰۰۱ د ډېسمبر ۵ مه د ۱۳۸۰ل کال دايره شوه، کرزي د موقتې ادارې د مشر په توگه ومنل شو. په ۲۰۰۲ز کال د لوی اضطراري جرگې چې د ۱۳۸۰ل کال د غبرگولي ۲۳ سره برابره وه، د انتقالي دورې رئیس وټاکل شو. حامد کرزي په ۱۳۸۳ل کال د لیندۍ په ۱۷ نېټه په ټاکنو کې د ولسمشر په توگه وټاکل شو چې په ۱۳۸۸ل کال د دویم ځل لپاره د جمهور رئیس په توگه وټاکل شو. ټول ټال ۱۳ کاله واکمن وو، په ۱۹۸۸ز کال کې یې د زینب قریشي سره

واده وکړ او په انگلیسي، پښتو، دري ژبو روانې خبرې کوي.

د حامد کرزي په واکمنۍ کې کوم مثبت او کوم منفي کارونه شوي دي: دا به ومانو چې د ۱۳۹۲ ال کال راپه دې خوا د تنظيمي غوبل او جنگونو پایله کې هر څه لوټ شوه، بې شمېره بې دفاع انسانان ووژل شو.

حکومتي کاروبار په ټپه ودرېده، د مرکزي حکومت پر ځای په هېواد کې څو جلا واکمني د واک په څوکۍ ناست وو، هر څه صفر ته رسېدلي وو، طالبانو د ظهور سره سم په هېواد کې القاعده د بن لادن په مشرۍ په ترهگریو فعالیتو پیل وکړ، د جمهور رئیس حامد کرزي په واکمنۍ هر څه له سر نه پیل شول. د جمهور رئیس حامد کرزي په وخت کې درې ځلې لوی جرگې راوبلل شوې، لومړۍ جرگه د موقتې ادارې جوړول، د جمهور رئیس برهان الدین رباني څخه واک اخېستل، دویمه جرگه د اساسي قانون د تصویب لپاره او دریمه مشورتي جرگه د امریکا سره د امنیتي تړون لاسلیکول وو. د پارلمان یانې مشرانو جرگې او ولسي جرگې، ولایتي شورا گانو لپاره څو ځله ټاکنې سرته ورسېدلې. دا یو مثبت گام وو سره له دې چې ټولې ټاکنې رڼې نه وې، تقلب او له زور او پیسو څخه کار واخېستل شو، رښتني او ملي شخصیتونه د ټاکنو په پایله کې د گوتو په شمېر وو. په شورا گانو کې قاطع زیاتوالی د زورواکو، ټوپکسالارانو د مافیایي کړیو پورې اړوند کسانو وټاکل شوه ځکه ټولې ستونزې نه دا چې کمې نه شوې لا زیاتې او حالات نور هم د خرابۍ لور ته ولاړل.

د حامد کرزي په واکمنۍ کې معارف په کمیت کې زیات والی راغلو خو کیفیت او ظرفیت ښه نه وو، د مسلکي ښوونکو د کموالي د ظرفیتونو ټیټوالي ستونزه ډېره وه. د ښوونځیو لپاره د ودانیو په جوړولو کې نړیواله مرسته خورا زیاته وه خو حیف میل شوه، لا تر اوسه په زیاتو ساحو کې زده کونکي تر شنه آسمان لاندې زده کړې کوي د زده کړې لازم او ضروري مواد ډېر کم دي، د سیاسي گوندونو قانون د اساسي قانون په رڼا کې توشیح شو، زیات سیاسي گوندونه په عدلیې وزارت کې راجسټر شول، خو د رشد لپاره مناسب بستر نه لري.

د نشراتو او مخابراتي چارو پرمختگ وکړ، د بیان ازادې ته چانس ورکړل شو، د

بیارغونې کارونه په مختلفو برخو کې پیل شول، په بلینونو ډالر له نړیوالې ټولنې ترلاسه شول، خو په دې برخه کې فساد او غلا حساب نه ورکول، شتون لري.

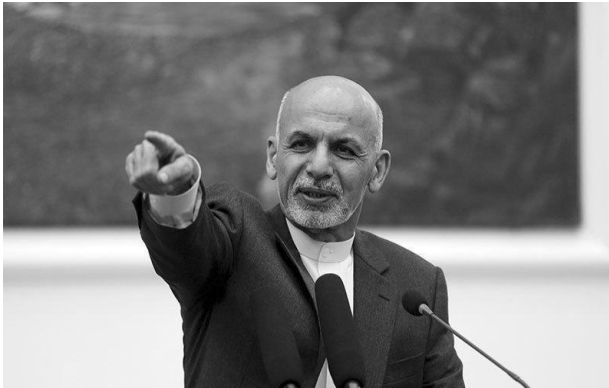
د امریکا متحدو آیالاتو او د هغه ایتلافي ملګرو له خوا د ۲۰۰۱ز کال د اکتوبر پر ۷ نېټه خپل عملیات پیل کړي، تر دې دمه یې په افغانستان کې چې د لسيزو جګړو او مستبد حکومت له امله ویجاړ شوي، د امنیتي ځواکونو د روزنې، په دغه هېواد کې د ملکي خدمتونو د وړاندې کولو، اقتصادي ودې، اداري پرمختیا لپاره څه نا څه ۵۶ بیلینونه ډالر پانګه اچونه کړي دي. د دغو پیسو له جملې څخه یې تر ۷۵٪ شاوخوا ۴۳ بیلینونه ډالر له ۲۰۰۷ز کال څخه لګېدلي. ولسمشر باراک اوباما له کنگرې څخه د ۲۰۱۱ مالي کال لپاره د افغانستان د بیا رغونې په موخه د ۱۶.۲ بیلینونو ډالرو نورې بودیجې د چمتووالي غوښتنه کړې ده، چې له دې سره به په افغانستان کې د امریکا لخوا د ټولټال لګېدلو پیسو کچه تر ۷۲ بیلینونو ډالرو لوړه شي او دا کچه د عراق له هغو ۵۳ بیلینونو ډالرو څخه لوړه ده چې امریکا د دغه هېواد د بیا رغونې لپاره بېل کړي وو.

سیګار د خپل څارنیز او تفتیسي کار په وروستیو ۱۸ میاشتو کې شپږ هغه پراخې موضوعګانې خپرلي چې د افغانستان د بیارغونې له پاره د امریکا د پانګه اچونې په برخه د ناوړه ګټه اخیستنې، درغلیو او بې ځایه لګښتونو څرګندونه کوي. سیګار د ۳۴ خپرو شویو راپورونو، له ۱۰۰ څخه د ډېرو تبصرو او وړاندیزونو په ترڅ کې د بیارغونې په پروګرامونو کې د دغو خطرونو د کمېدو، د ناوړه ګټه اخیستنې د مخنیوي، د اقتصادي ودې، وړتیا او اغېزناکتیا غوښتنه کړې ده. پلي کونکو شرکتونو د سیګار ټول وړاندیزونه په بشپړه توګه، یا تر یو ځایه منلي دي. سیګار به د خپلو دغو وړاندیزونو د پلي کېدو چارو ته دوام ورکړي چې په نړیواله سطحه د افغان نمبر کله اول او کله دویم شو. د مخدره موادو استعمال، کرڼه تولید او قاچاق هم نړیوال رېکارډ ټینګ کړ، درې میلیونه افغانان همدا اوس د مخدره موادو په استعمالولو اخته دي، ددې په مخنیوي کې د حامد کرزي اداره پاتې وه، د خپل سرو وسلوالو نه وسله وانه اخیستل شوه چې دا ډلې په ټول هېواد کې د خلکو په زورولو او ناروا کړنو کې لاس لري، د ټولو بدبختیو لامل همدا خپل سري وسلوال دي.

توره کرښه/ ۴۸۹

د بشر حقونو د خوندي کولو اداره جوړه شوې، خو پایله نه لري. د ښځو سره زور زیاتي تر پخوا زیات شوی، د سولې عالي شورا ایجاد شوه، خو د حساب وړ کارونه یې نه دي سرته رسولی. یوازي دوی تر اوسه ۸۰۰ میلیونه ډالر مصارف لري، پایله صفر وه. د طالبانو، داعش، القاعدی ډلې چې خپل شوی وی دوباره د پاکستان د ای اس ای په مرسته فعاله شوي، چې تخریب، وژنو او جبهه یي جنگونو زور واخېسته. د حامد کرزي په وخت کې خنځيري وژنې هم وشوې. د حامد کرزي په دوران کې دده کورنۍ غړو او خپلوانو په غلا او چور کې پوره ونډه درلوده. دا یوه بېلگه د سیگار له رپوټ څخه رااځلم، جمهور رئیس حامد کرزی له ۱۳ کلنې واکمنې وروسته واک په سولیزه توګه محمد اشرف غني احمدزي ته چې ټاکنې گټلې وې او د جمهور رئیس په توګه وټاکل شو، واک وسپاره.

2014-09-29

جمهور ريس اشرف غني احمدزی:

ډاکټر محمد اشرف غني احمدزی (زېږون نېټه ۱۹۴۹م زېږديز کال کابل)
(*Ashraf Ghani Ahmadzai*): د افغانستان لپاره د نوي هېواد مشر په توگه
۲۰۱۴ز کال ۲۱م د سپټمبر کې وټاکل شو. ښاغلي اشرف غني احمدزي په دوو
پوهنيزو ډگرونو کې خپل مسلکي لوړ سندونه اخیستي چې يو يې وټه پوهنې
کې او بل يې په وگړپوهنې کې د بېروت له امریکايي پوهنتون څخه ترلاسه
کړي.

نوموړی د ۲۰۰۲ز کال د جولای څخه تر ۲۰۰۴ دېسمبر ز کال پورې د افغانستان
د سوداگرۍ وزير پاتې شوی. هغه په افغانستان کې د طالبانو د واک د راپرزېدللو
وروسته د افغانستان د اقتصاد د بياراژوندي کولو لپاره لارې چارې د آزاد بازار
په بڼه بهير کې سمبالې کړې چې له مخې يې په افغانستان کې د وگړو تر منځ
پوربيزې ودې رامنځته کړې چې خوار لا خوار شو او حکومتي چارواکې لا
پسې مالداره شول. ښاغلي غني په خپله هم دغه منلې او يوه ناکامه اقدام يې
بللی. جمهوريس اشرف غني احمدزي د نړيوال بانک، د نړيوال وټه ييز بهير او
ټولني (World Economic Forum) د کميسون غړی هم دی. همدارنگه د
لومړي ځل لپاره د ملگرو ملتونو د پرمختيايي پروگرام UNDP له خوا يوې

توره کرښه / ۴۹۱

پروژې چې د بې وزلو لپاره وټه ییزو وړتیاوو ته ځانگړې شوی، دی یې غړیتوب لري.

جمهورییس اشرف غني احمدزی د ۱۳۹۳ هـ ش کال هېواد مشریزو ټاکنو ته ځان نوماند کړی دی.

اشرف غني احمدزی د شاه جان احمدزي زوی دی چې د ۱۳۲۸ ل کال د غويي په میاشت کې د افغانستان په پلازمېنه کابل ښار کې نړۍ ته سترگې غړولي. د اشرف غني احمدزي پلرنی ټاټوبی د سرخ اب کلی دی چې د لوگر ولایت د محمداغې په ولسوالۍ پورې اړه لري.

زده کړې:

لومړنۍ زده کړې یې د استقلال عالي لیسه کې او دویمې زده کړې یې د حبیبیې په عالي لیسه کې سرته رسولي بیا یې د ښوونځي په دوران کې د (AFS) یو کلن پروگرام د امریکا په متحده ایالاتو کې بشپړ کړی. تر دې وروسته یې د دوولسم ټولگي بری لیک د حبیبیې عالي لیسه نه ترلاسه کړی. ښاغلي اشرف غني د خپلو لوړو زده کړو پیل د کابل پوهنتون کې کړی او د شپږو میاشتو زده کړو وروسته یې د لیسانس بشپړه دوره د سیاسي علومو په برخه کې د بیروت په امریکایي پوهنتون کې سرته رسولي.

د لیسانس د کچې وروسته یې خپله لومړنۍ ماسټري هم د سیاسي علومو په څانگه کې د بیروت په امریکایي پوهنتون کې بشپړه کړې، نوموړي خپله دویمه ماسټري په نړیوالو اړیکو او وگړپوهنه کې د امریکا په کولمبیا پوهنتون کې سر ته رسولي او په همدې توگه خپله درېیمه ماسټري یې هم په نړیوالو اړیکو کې د کولمبیا په پوهنتون کې کړې. تر دې وروسته یې خپله دوکتورا د وگړپوهنې په څانگه کې د امریکا د کولمبیا پوهنتون نه لاس ته راوړې. همدا راز د نړیوال بانک لپاره د امریکا د متحده ایالاتو د هارډورډ او سټنفورډ د پوهنتونونو له خوا د مشرتابه (لیدر شپ) د یوه ځانگړي پروگرام ترسره کول دي.

لومړۍ افتخاري ډاکټري: په ۲۰۰۷ز کال کې د امریکا د متحده ایالاتو د

سکرانتن له پوهنتون څخه دغه افتخاري ډاکټري ورکړل شوه. دويمه افتخاري ډاکټري: د ۲۰۰۸ کال په جون کې د کاناډا گيلف پوهنتون نوموړي ته افتخاري ډاکټري ورکړه. خانگړې زده کړې: د يادولو وړ ده چې ښاغلي ډاکتر محم داشرف غني له ماشومتوبه نيولې آن تر نن ورځې پورې د اسلامي تعليماتو د حصول له پاره هڅې کړي دي، خو تر ټولو جوت کار يې د ۱۹۸۵ ميلادي کال څخه تر ۱۹۸۶ ميلادي کال پورې د نبوي سيرت په باب د کراچي، لاهور او نورو ښارونو په مدرسو کې زده کړي دي، چې د نوموړي په وينا د ده له پاره خورا ارزښتمنې وې.

دندې:

د افغانستان اوسنی جمهور رئيس ډاکتر اشرف غني په افغانستان کې دننه او د افغانستان څخه د باندې په بېلابېلو هېوادونو کې رسمي دندې ترسره کړي. د اهمو دندو لړليک يې په دې توگه دی:

په ۲۰۰۲م څخه تر ۲۰۰۳م کال پورې د کابل پوهنتون د هغه مهال د ادبياتو پوهنځي د بشري علومو په څانگه کې د پوهيالي او پوهنيار په رتبه استاد.

په ۱۹۷۷ زېږديز کال کې د ډنمارک په اورهوس پوهنتون کې د لنډ مهال لپاره مېلمه پروفيسور.

يو کال د امريکا د متحده ايالاتو په ستر پوهنتون بېکلي کې استادۍ دنده.

اته کال د امريکا په مشهور پوهنتون جانز هوپکينز کې استاد.

لس کاله د نړيوال بانک د پاليسۍ او ستراتيژۍ جوړولو په برخه کې مهم مشر.

د ۲۰۰۴م راهيسې په سوله ييزه توگه د بهرنيو پوځيانو د دندو څخه گوښه کولو او افغان پوځ ته يې امنيتي مسوليتونو سپارلو کار تر ۲۰۱۳م پورې.

د افغانستان ۲۰۱۴م کال هېواد مشريزو ټولټاکنو له پاره کانديد کېدل او د هېواد مشر په توگه دنده سمبالول.

د يادولو وړ ده چې په نړيوال بانک کې د کار پر مهال ښاغلي ډاکتر اشرف غني

توره کرښه/۴۹۳

په لومړيو پنځو کلونو کې د ختيځې او سويلي آسيا د هيوادونو له پاره کار کاوه او په پاتې نورو پينځو کلونو کې يې د بېلابېلو نړيوالو چارو د سمون او په ځانگړي ډول د روسيې د اصلاحاتو په اړه د يادولو وړ کارونه ترسره کړل، چې ويل کېږي د روسيې د هر اړخيزې اقتصادي رغاونې بهير يې خورا چټک کړ. همدې ته په پام سره اوسمهال د نيواکمل دولت چې د اسلامي جمهوري تر نوم لاندې د کرزي تر مشرۍ گډوډ روان و د بهرنيو پوځونو د لېږد او هنوی سره د سيمو په بدلون کې د مشاورت او رئيس په توگه دنده ترسره کړې. له دې وروسته د پراخو ټولټاکنو بهير کې يې ځان کانديد کړ او په پراخه توگه د نوي هېواد مشر په توگه وټاکل شو.

ځانگړې وړتياوې:

ډاکټر اشرف غني احمدزی د خپلو همعصرو څېړونکو په جمله کې يو له هغو کسانو څخه دی، چې په انگرېزي ژبه يې د افغانستان په اړه ډېري ليکني کړي دي او هغه مهال په ډېرو معتبرو سرچينو کې خپرې شوي دي.

څېړنې:

نوموړي خپلي لومړۍ علمي څېړنې په افغانستان کې د اسلام د مبین دين د نفاذ، د بشخو حقوق او ټولنيز عدالت له موضوعاتو څخه پيل کړې او په دې باب يې ډېري ليکني وکړې.

همدا راز يې په قبایلي ټولنه کې د اسلام او دولت جوړول تر سرليک لاندې يوه مفصله څېړنه وکړه.

ورپسې يې د اسلامي شريعت په محکمه کې د شخړو هواري، تر نامه لاندې موضوعات راوسپړل، چې د تحليل له پاره يې د عبدالرحمن خان د سلطنت لومړۍ لسيزه وټاکله او د کنړ ولايت د محکمې پر اسنادو يې څېړنه پيل کړه.

تر دې وروسته يې د افغانستان پر معاصرو ادبياتو څېړنه وکړه او د دري ژبې د معاصري ادبي دورې په هکله يې معلومات راټول کړل، چې له علامه محمود

طرزي څخه رانيولې د ثور تر کودتاه پورې يو شمېر عمده برخي يې خپرلي دي.

د دې تر څنگ نوموړي د افغانستان پر اقتصاد، تاريخ او دولتي جوړښتونو باندې هم زيات شمېر مقالې ليكلي او خپرې کړي دي.

د عملي څېړنو په لړ کې د ډاکټر غني يو بل ستر کار د افغانستان د څلور سوه کلن تاريخ په باب څېړنه ده، چې له پنځلسمې ميلادي پېړۍ څخه تر نولسمې ميلادي پېړۍ پورې ډېر موارد په کې تر څېړنيز پوښښ لاندې راغلي دي او پوره لس کاله پرې نوموړی بوخت و.

ډاکټر اشرف غني د خپل علمي ژوندانه په بهير کې گڼ شمېر نور آثار هم بشري ټولني ته وړاندې کړي، چې زيات شمېر يې د کتابونو ځيني يې د لکچرونو او ځيني يې په بېلابېلو فورمونو کې د پوهنتونونو د استادانو او محصلانو د استفادې وړ گرځېدلي دي.

په دې وروستيو کې يې يو کتاب (ناکام دولتونه او د هغو د کاميابي تگلار) تر سرليک لاندې د انگلستان د اکسفورډ پوهنتون له خوا په اروپا او امريکا کې خپور شو، چې د نړيوالو مطبوعاتو له لاري پرې تاوده بحثونه تر سره شول.

ښاغلي ډاکټر اشرف غني احمدزي د ۲۰۰۱ ز کال د سپټمبر له يوولسمې وروسته چې په افغانستان کې د يوې بلې بېسارې غميزې د راپېښېدو وېره وه، له نړيوال بانک څخه بې معاشه رخصتي واخېسته او په آزادو مطبوعاتو کې يې يو لړ مقالې چاپ کړې او په لسگونو مرکې يې نشر ته وړاندې شوې.

په داسې حال کې چې نړۍ د افغانستان په اړه له ژور تشويش سره مخامخ وه د ملگرو ملتونو د هغه وخت سر منشي ښاغلي کوفي عنان له ښاغلي ډاکټر اشرف غني څخه غوښتنه وکړه چې د افغان مسئلې د حل لارې د موندلو په منظور دې د دې سازمان له يوه لوړ پوړي چارواکي او د افغانستان لپاره د باصلاحيته استازي ښاغلي اخضر ابراهيمي سره د ځانگړي سلاکار په توگه په کار پيل وکړي، ډاکټر اشرف غني دا وړانديز ومانه او د همدې پرله پسې هڅو په نتيجه کې وتوانېده چې د بن د موافقې په ترتيب کې ونډه واخلي او نړۍ وپوهوي چې افغانان کولای شي د خپل عنعنوي دود يعنې لويي جرگې په چوکاټ کې

توره کرښه/ ۴۹۵

ورپښې ستونزې آوارې کړي او له هغه سیمه ییز ګروپ څخه چې د ټول هیواد استازیتوب نه شي کولای قدرت د همدې میکانیزم (جرګې) له لارې ملت ته انتقال کړای شي، چې د همدې پوهاوي په نتیجه کې د مرحلو ټاکنه وشوه او ورپسې موقته اداره منځته راغله.

ښاغلي ډاکټر اشرف غني احمدزي د موقتې ادارې تر ختمېدو یوه میاشت وروسته د افغانستان لسو ولایتونو ته کاري سفرونه وکړل او روان حالات یې تر څېړنې لاندې ونيول، په همدې وخت کې یې د افغانستان د هغه مهال د ادارې په غوښتنه د ملګرو ملتونو د سازمان او نړیوال بانک ته استعفا ورکړه او له هر ډول مالي امتیاز پرته د هېواد مشر ځانګړی سلاکار مقرر شو.

یوه موده یې په پوره بریالیتوب دا دنده پر مخ یوړه او وروسته بیا په افغانستان کې د مرستو د انسجام د ادارې مشر وټاکل شو، ښاغلي غني په دې اداره کې د پام وړ کارونه سرته ورسول، د ساري په توګه ویلی شو چې لومړی یې د ملي بیا رغونې سر تاسري بنسټونه او اصول وټاکل، ورپسې یې د هغه کال د حمل په میاشت کې د مرستو د جذب نړیوال کنفرانس ته چې په کابل کې جوړېدې تیاری ونيوه، په دې کنفرانس کې ډاکټر غني نړیوالو ته د افغانستان د حکومت او خلکو لومړیتوبونه په ګوته کړل او یوه سالمه مهالنۍ تگلاره یې وړاندې کړه. تر کنفرانس وروسته نوموړی د یادي شوې ادارې له خوا بېړنۍ لويې جرګې ته د ماليې د وزیر په توګه وپېژندل شو، چې جرګې دا وړاندیز ومانه او ښاغلی ډاکټر اشرف غني د انتقالي دورې د ماليې د وزیر په حیث مقرر شو.

دا وخت د افغانستان مالي او پولې سیاست جګړو دومره خپلی و، چې د نړۍ په کوم بل هیواد کې یې ساری نه شو لیدل کېدای، خو ډاکټر غني وتوانېده چې د ګمرکونو او عوایدو په مرکزي کولو کې د امنیت شورا فیصله یوازې په شپږو اونیو کې عملي کړي او د پولې او مالي سیاست په برخه کې بنسټیز اصلاحات رامنځته کړي. د دې ترڅنګ یې د هېواد عمده ولایتونو ته سفرونه وکړل او د ملي پیوستون، مخابراتو او صحي پروګرامونو په ترتیب او له نورو وزارتونو سره د اړیکو په تنظیم کې یې اغېزمن رول ولوباوه، د هېواد په دننه کې یې د مالي چارو د تنظیم په موخه کاري پلانونه ترتیب کړل او له هیواده

بهر يې هم د نړۍ د خبرولو لپاره د يادولو وړ گامونه واخېستل، چې يو مهم کار يې د توکيو کنفرانس لپاره افغان دولت ته د يوې داسې بيانېې او پروگرام تيارول وو چې نړۍ يې له افغانستان سره د مرستې کولو ته قانع کړه. ورپسې د برلين د کنفرانس وار راغی، او دا وخت نړۍ غوښتل افغانستان ته يوازې يو ميليارډ ډالره مرسته ورکړي، اما د وخت د ماليې د وزير پرله پسې هڅې وې چې نړۍ حاضره شوه، په هماغه کنفرانس کې له افغان حکومت سره د ۲،۸ ميليارډو ډالرو مرستې ژمنه وکړي، په عين حال کې نړۍ دا هم ومنله چې په افغانستان کې ۵،۲۶ ميليارډو ډالرو بهرنۍ پانگونې ته اړتيا ده، د افغانستان په ټول تاريخ کې دا يو بېساری کنفرانس و چې يو نېستمن او جگړه ځپلي هيواد وکولای شول، خپل د بيا رغونې پروگرامونه وړاندې کړي او نړۍ پرې قانع کړي.

د پورتنیو ښو کارنامو په پايله کې په ۲۰۰۳ز کال ښاغلی ډاکټر غني د آسيا د ممتاز او کامياب ماليې وزير په توگه وپېژندل شو، چې د کال د وزير جايزه يې هم ترلاسه کړه. وروسته د انتقالي دولت دوره پای ته ورسېده، خو ډاکټر محمد اشرف غني ونه غوښتل چې په بله کابينه کې گډون وکړي او د لوړو زده کړو د بهير د اصلاح په منظور يې د کابل پوهنتون د بيا رغونې چارو ته مخه کړه. پوره يو کال يې د کابل پوهنتون له استادانو او محصلينو سره کاري ليدنې کتنې وکړې او په دې چوکاټ کې يې د اساسي جوړونې پايله ترلاسه کړه، چې يوه اندازه لومړنۍ او ضروري مرستې ترلاسه شوې.

ډاکټر اشرف غني په ۲۰۰۶ کال د نړيوالو مطبوعاتو له لارې د ملگرو ملتونو د عمومي سرمشري د کانديد مرحلې ته د سرمشري په توگه مطرح شو او بيا د افغان حکومت له خوا دا وړانديز رسماً هغې ادارې ته وړاندې شو.

په ۲۰۰۷ ز کال د ده نوم بين المللي مطبوعاتو د نړيوال بانک د رئيس په حيث وړاندي شو.

نوموړی چې تېر دوه کاله په سفرونو بوخت و، په يو شمېر نړيوالو مواردو کې يې څېړنې ترسره کړې، چې همدا اوس يې د (ناکام دولتونه او د هغوی د کاميابۍ تگلاره) تر سرليک لاندې يو کتاب له چاپه راوتلی او په نړيواله کچه د

توره کرښه/ ۴۹۷

ډېرو سترو علمي او تحقيقاتي مراکزو او مطبوعاتو له خوا پرې بحث روان دی. ډاکټر غني په تېرو دوو کلونو کې د نړيوالو موسساتو په غوښتنه د سوډان، کوسوو او نيپال دولتونو ته مشورې ورکړي دي.

همدا راز ډاکټر اشرف غني احمدزی له يوې بلې تحقيقاتي او مشورتي موسسې سره چې د معاصرو دولتونو جوړېدو د ادارې په نامه منځته راغلې، دنده پر مخ يوړه، دا موسسه د کاميابو دولتونو هغه تجربې او تگلارې چې د ناکامو دولتونو له ځينو شرايطو سره سمون خوري او ناکام دولتونه ورته اړتيا لري، تر څېړني لاندې نيسي.

دا چې ډاکټر اشرف غني احمدزی په تېرو څلورو کلونو کې له دولته بهر په ډېرو نړيوالو کمېسيونونو کې برخه اخيستې چې له هغې جملې څخه يو د ملګرو ملتونو د قانون له نظره د بېوزلو خلکو بسيا کول نومېږي. په دې موده کې نوموړی د امريکې د وکيلانو د نړيوال عدالت په پروګرام کې د قانون د حاکميت د پروژې د عالي مشورتي کمېټې غړی وو، همدارنگه د بروکنګ د موسسې (په نړۍ کې د امن او سولې د راتګ) د پروژې د عالي کمېټې غړيتوب يې هم درلود. د دې په خوا کې يې نوري ډېري بشري چارې هم سرته رسولي چې د ټولو بيانول په دې لنډه ليکنه کې ناممکن دي.

ښايي دا ساده مسئله نه وي چې ښاغلي اشرف غني لس کاله د افغانستان په څلور سوه کلن تاريخ او تېرو هېرو واقعاتو پسې پلټنه کوله او تر دې وروسته يې بيا د دغه زخمي هيواد د زخمونو د درمان لپاره تر خپله وسه لسيزې مبارزه کوله، بلکې د دې هڅې او تلاش تر شا يو فکر پروت دی، چې ښاغلی اشرف غني به هيڅ وخت آرام ته پرېنږدي. دا پټ او غلی احساس هغه دردوونکی کيفيت دی، چې د شلمط پېړۍ ستر افغان جناب الفت يې هم آرام ته نه پرېښوده، ويل به يې:

يو پټ غلی احساس دی چې آرام مي نه پرېږدي

پر اور مي کړوي، لکه چې خام مي نه پرېږدي

ډاکټر اشرف غني د افغاني ټولنې له روايت او ثقافت څخه الهام اخېستی وو، چې کلونه يې د دې ټاټوبي د صوفيه کرامو د پېښليک او ژوند او اند په راسپړنه

توره کرښه / ۴۹۸

تېر کړل او لا تر اوسه هم د دې هېواد په اساسي مطالعه او څېړنه بوخت دی. د ۲۰۰۹ ز کال د هېواد مشرۍ د ټاکنو کانديد: اشرف غني احمدزي د ۱۳۹۳ ل کال هېواد مشريزو ټاکنو ته ځان نوماند کړی دی.

د جنېش ملي گوند مشر، جنرال دوستم يې لومړی مرستيال او د عدليې پخوانی وزير، سرور دانش يې دويم مرستيالان دی.

چاپ شوي آثار:

۱ د عادلانه نظام لار - د حکومتي نظام د جوړښت او حکومت چلولو په اړه د اشرف غني نظرونه او تگلارې - چاپکال ۲۰۰۹ ز کال.

لاس ته راوړنې:

همدا راز سرکال د امريکا د تفت پوهنتون ښاغلي ډاکټر اشرف غني ته د نړيوال وطنوال تر سرليک لاندې د نړۍ ډېره اهمه جايزه ورکړه، بايد وويل شي چې دا جايزه د نړۍ ډېرو لږو خلکو اخېستې، چې دا ځل يې يو افغان پروفيسر په اخيستو ومانځل شو.

ډاکټر اشرف غني د نړۍ د مهمو مفکرينو وياړ وگاټه:

د بهرنۍ تگلارې په نامه د متحدو ايالاتو مشهورې مجلې د افغانستان د هېواد مشرۍ د ۲۰۰۹ ز کال د ټاکنو کانديد او د دغه هېواد د کابينې پخوانی غړی ډاکټر اشرف غني احمدزی په ژونديو شخصيتونو کې د نړۍ شلم پياوړی مفکر وباله. د مجلې په نيولیک کې د امريکا د هېواد مشر بارک اوباما، د دغه هېواد د بهرنيو چارو د وزيرې هيلري کلنټن او د برما د مشهورې سياستوالې آنگ سن سوچي نومونه هم شامل دي. ډاکټر اشرف غني احمدزی يوازینی افغان دی، چې په ياد شوي لسټ کې شامل شوی دی. ډاکټر اشرف غني يې بې سي ته خپل احساس په دې ټکو څرگند کړ: «زما احساس دا دی چې هر افغان ځوان ته احساس پيدا کېږي چې يو هلک چې د افغانستان په کلي کې

توره کرښه/۴۹۹

له کوچیانو سره لوی شوی، مکتب او ټولې لومړنۍ زده کړې یې په افغانستان کې کړي، ټول عشق او علاقه یې له افغانستان سره ده، کولی شي چې په دنیا باندې تاثیر واچوي. »

ښاغلي اشرف غني احمدزي دا بری د ځان نه بلکې د افغانستان د ځوانانو او د افغانستان د روان سياسي مفکرینو گټل وبلل او دلیل یې دا و چې دی د هغوی فکري محصول ځان بولي. ډاکټر اشرف غني هیله وښوده چې دغه ډول بریالیتوبونه به په نړۍ کې د افغانستان مثبت نوم پیاوړی کړي.

کله چې ډاکټر اشرف غني کارونه د حامد کرزي سره پرتله کېږي سړی باید په زغرده ووايي چې هغه امکانات او صلاحیت چې د حامد کرزي سره وو متاسفانه چې د اشرف غني سره واکونه وويشل شول، حامد کرزي ۱۳ کاله واکمني وکړه، د ده وخت کم تیر شوی د پخواني جمهور رئیس حامد کرزي په وخت کې د امریکا متحدو ایالاتو ۱۲۰۰۰۰ پوځیان او سلاکارانو سره دلته موجود وو، ټولې نړۍ مرستی کولې، خو داشرف غني په وخت کې د امریکایي پوځ شمېر ۸۵۰۰ تنو ته راښکته شو، بهرنیو مرستو کې کامل کموالی رامېنځ ته شو، لامل یې همدا وو چې د حامد کرزي په وخت کې مرسته شوې پېسې حیف میل شوې. د خلکو د ژوندانه، کار موندنې او بیارغونې لپاره پر ځای مصرف شوي نه دي، د بهرنيانو د راپورونو چې مرستې اوسني حکومت ته په شرطونو پورې وتړلې بهرنیو مرسته کونکو د بروکسل او وارساو په غونډو کې دا شرط وړاندې کړ چې حکومت باید د فساد پر ضد کوټلې گامونه واخلي او د را ټولونکي پرمختگ لپاره یو منظم پلان وړاندې کړي.

ددې کار موخې ته درسېدو په خاطر جمهور رئیس اشرف غني د بهرنیو سفرونو په پیلامه کې مرستې را جلب کړې، نړیوال یې قانع کړل چې د فساد مخنیوی کوي، د فساد پرضد پیاوړي گامونه اخلي، د واکمنۍ په لومړې ورځ د امریکا سره امنیتي تړون چې د مشورتي لوی جرگې له خوا منل شوی وو لاسلیک کړ، د سترې محکمې رئیس سلام عظیمي استعفا وکړه. پخواني کابینه کې وزیران رخصت شو. والیان ټول نوي شول، یوازې په جمعیت گوند پورې تړلي ټویکسالار میلیاردر د بلخ والي عطا محمد نور پر تبدیلیدو یې زور ونه رسېده. د

کابل بانک دوسه تر کار لاندی ونيول شوه. د نوي څارنوال دنده پېل شوه، د فساد پر ضد نوې اداره جوړه شوه، يو شمېر فسادکونکي تر عدلي څارنې لاندې ونيول شول، د فساد د مخنيوي لپاره د تدارک کميسيون د ولسمشر اشرف غني تر لارښوونې لاندې په کار پېل وکړ او د زياتو شرکتونو کار يې چې فساد درلودونکي وه وټرل او په نور لیست کې يې شامل کړه. تر يو حده د غصب شوو ځمکو را گرځول پيل شول، په کابينه کې بدلون راغی، په اقتصادي برخه کې د ټاپي پروژې قرارداد لاسلیک شو، د اورگاډي د پټلۍ د غزولو لپاره له ايران، ترکمنستان، ازبکستان سره گډ کار پيل شو، د هندوستان، ايران او افغانستان د مشرانو لخوا د چاپهار بندر لوزنامه لاسلیک شوه. د کجکي برېښناکوټ د توربين د نصبولو کار، د کمال خان بند د بشپړولو کار پيل شو. د هندوستان په مرسته د سلما بند جوړېدل بشپړ شول او د هند د صدراعظم په گډون يې پرانيسته وشوه. د کابل جلال اباد د لويې لاري دويم سرک کار پيل شو، د بهسودو نوي پل پرانستل شو او شمېر موازي ادارې وټرل شوې. د فساد او غصب شوو ځمکو لپاره نوي ستراتيژي او يوه نوې اداره جوړه شوه د برښنايي تذکرو ستونزه حل شوه. داسې نور کارونه چې يادول يې زياتېږي پر همدې بسنه کوم.

د کار نيمگړتياوې دا دي:

د ملي يووالي حکومت:

د ملي يووالي حکومت نوې نقشه چې د امريکا متحدو ايالاتو د بهرنيو چارو د وزير جانکيري په ملتيا سرته ورسېده، خو دې نوې نقشې نيمگړتياوې دا دي چې د نااهله شخص په ليری کولو کې جمهور رئيس اشرف غني د اجرايه ريس ډاکتر عبدالله سره په ستونزو کې وي ځکه لوړ پوړي چارواکي لکه وزيران، واليان، قومندانان او د مستقلو ادارو رئيسان د داوړو تر مېنځ برابر ویشل شوي هره خوا کوښښ کوي چې خپل کسان پر لوړو دندو وگماري، همدا علت دی چې زياتره چارواکي تر مودې زيات د سرپرستانو په توگه دندې سرته رسوي. د کار اهل کسان چې پوره کاري مسلکي توب، پاکي، وطنپرستي ولري پر دندو

توره کرښه/ ۰۱

نه دي گمارل شوي. لکه ښه بېلگه يې د کورنيو چارو دوه وروستي وزيران جاهد او برمک اوصلاح الدين رباني د بهرنيو چارو وزير يادولای شو. همدا لامل دی چې اکثره وزيران ورکړل شوې بوديجه نشي مصرفولی. د مجازاتو او مکافاتو کار هم خورا کمزوری دی، لامل دا دی چې که د اجراييه رئيس ډاکتر عبدالله پلوي کس په کارونو کې غفلت او کمزوري ولري او جمهور رئيس ډاکتر اشرف غني احمدزی د مجازاتو اراده وکړي، د اجراييه رئيس ډاکتر عبدالله له خوا يې مخنيوی کېږي. ستونزه پر خپل حال پاتې شي. د ولسوالۍ شوراگانو او ولسي جرگې ټاکنې پر خپل وخت سرته ونه رسېدلې، په نامشروع توگه پارلمان کار ته دوام ورکوي. د سولې په نوم عالي شورا له داسې کسانو تشکيل شوې چې دا کسان خپله طرف دي او بې پرې کسان ور کې کم دي، د سولې په شورا کې داسې زيات کسان کار کوي چې ددوی لاسونه دخلکو په وینو تک سره دي. همدا ستر لامل دی چې مخالفين ورسره د سولې مذاکرات نه کوي.

مأخذونه

- دیوید لاین لیکنه، ژباړن محمد جعفر
د افغانستان تاریخ له شاه محمود څخه تر امیر عبدالرحمن خان، ثناء الله صالحی
د دیورنډ کرښه او په اروپا کې د استوګنو افغانانو ګډه اعلامیه
د دیورنډ: توره کرښه یوه انګریزي غیرانسانی هڅه، دوکتور عبدالخالق رشید
تلک خرس کتاب، لیکونکي ډګروال محمد یوسف ومارک ادکین ژباړن ډاکتر
نیثار احمد
ډاکتر نسرین کتونا، د جلال اباد د جنگ په هکله
د کنړ په هکله مالومات د پوهاند رازقي نړیوال
د دیورنډ کرښه حسن کاکړ لیکنه تاج التواریخ ۱۳۷۸ ص ۵۰۰
مسله پښتونستان: اکادمیسین محمد عظیم سیستانی
د دیورنډ کرښه حضرت بهار، پوهاند حبیبی جنبش مشروطیت ۱۳۶۳ ل کال
کابل.
د دیورنډ لاین موافقه لیک د حقوقي اړخ لندې تاریخ، دوکتور م، عثمان
روستارترکی: د اقبال وزري کتاب ۲۳ مخ
د پخواني دپلومات او ګوندي مخکښ کادر محمد الله صاپي «د ثور انقلاب که
کودتا»
د پوهاند محمد حسن کاکړ د افغان شوروي جګړې.
د شهیدي ناهید کیسه د مفتاح الدین صاپي له داستاني ټولګې څخه:
لیکوال سفیر جیمز ډابین، ژباړن ډاکتر ځلانده کتاب په ۱۳۹۲ کې لیکل یو
څو کرښې د ماخذ په توګه:
امیر محمد ګران په پاکستان کې پخوانی افغان دپلومات له لیکنې څخه ماخذ.
په افغانستان کې د سیاسي نهضتونو بهیر وینې زلمیان معلم قیوم.
افغانان عدالت غواړي، د نور وهاب ځپاند له لیکنې څخه ماخذ.:

توره کرښه/۵۰۳

عبار افغانستان درمسیر تاریخ اول ټوک پ ۷۳۹:

استا اولسن اسلام و سیاست در افغانستان د خلیل الله زمر ژباړه ۱۹۹۹ز کال
ډنمارک.

جریده طلوع افغان شماره ۱۹ پینځم کال د لړم ۱۳۱۹ل کال دوره امانی.

ریا نالی ستیو رات اوش در افغانستان د کهسار کابلی ژباړه پ ۵۲.

کاکړ د پاچا امان الله واکمنې یوه کتنه ۸۴ پ ۵۸.

لودویک ادمک روابط خارجی افغانستان پ ۱۹۱.

فضل غني مجددي افغانستان در عصر امان الله خان ۱۹۹۷ز کال امریکا پ ۳۱۱.

جواهر لعل نهرو نگاه بتاریخ جهان ټوک ۲ پ ۱۶۶۵/۱۶۶۶: د هند له ایشیف

څخه.

تیمور شاه یوسفزي ملي تاریخ، بېنوا سایت څخه د ماخذ په توگه.

پوهاند حبیبی جنبش مشروطیت پ ۱۷۱/۱۷۰.

د افغانستان تاریخ د شاه محمود خان نه تر عبدالرحن پورې، ثناء الله ماخذ په

توگه.

د هیواد د لیکوال او تاریخ پوه حبیب الله رفیع له مالوماتو څخه ماخذ.

پوهنیار کاون، عزیزې، پوهنیار عبدالله عادل، د پوهنتون استادانو له لیکنو

څخه ماخذ.

داود عظیمی له لیکنې څخه د ډیورنډ کرښه اغزن تار د ماخذ په توگه.

اکادمیسین اسدالله حبیب له مالوماتو څخه د امان الله خان په هکله ماخذ.

علی احمد زهما روابط سیاسی افغانستان ماخذ.

وینس ځلمیانو په اړوند ماخذ معلم قیوم، راز محمد پکتین، شاه محمود حصین،

محمد عالم بخرکی، محمد انور نومیالی له لیکنو څخه.

د امان الله خان تر واکمنۍ وروسته ستونزې د اقبال وزیري له لیکنو څخه

ماخذ:

د عطا محمد شیرزي (چشم دید واقعات چند ده اخیر) له لیکنو څخه ماخذ:

د عزت تره کي له لیکنې د نور محمد تره کي پېژندنه څخه ماخذ:

د طالبانو ظهور د متوکل، ډاکتر خلیلزاد د لیکنو څخه ماخذ:

توره کرښه/۵۰۴

د بن لوځنامه د خلیلزاد له مالوماتو څخه ماخذ.

غچ او سزا د ډیویډلین له لیکنو څخه ماخذ.

احمد شاه مسعود او روسان د فولاد له لیکنو څخه ماخذ.

سرلوڅ مرادزی د ډیورنډ کرښه ماخذ د ۲۰۱۷ کال د نومبر ۱۲ مه.

عبدالغفور لیوال د قبایلو د وزرات مرستیال.

پر ډیورنډ توری کرښې اغزن تار او د اسنادو نه شتون د ماخذ په توګه، یکشنبه

«۲۱ عقرب ۱۳۹۶»

محمد انور ولید: د ډیورنډ منحوسه کرښه ماخذ: ۱۳۹۶ لمريز کال - د لړم ۲۵ م

جیمز مارک امریکایي ژورنالست زېږه طلا کتاب څخه ماخذ.

محمد انور آخې: د برتانيا ښکیلاکګر لخوا د هندوستان نیول ماخذ. ۸۴ مخ.

لنډه پېژندنه

محمد اقا شیرزاد کوچی په ۱۳۳۲ ل کال د مارچ په ۲۵ د ننگرهار همېشه بهار ولایت د خوگیاڼو د شېرزادو په ولسوالۍ، د شورلاخېلو په کلي کې زیږېدلی يم. لومړنۍ زده کړې مې د اول ټولگي نه تر درېیم پورې د ماما خېلو په کلیوالي ښوونځي کې، درې کاله نور د تو تو په ښوونځي کې پای ته رسولې، په ۱۳۴۷ ل کال د ننگرهار د ښوونکو په عالي موسسه کې شامل او په ۱۳۵۱ ل کال له دې موسسې څخه فارغ شوم. د هېواد په مختلفو ولایتونو کې مې د ښونکي دنده سرته رسولې ده، د ۱۳۵۷ ل کال د غوايي د ۷ د نظامي بريالي پاڅون وروسته مې په دولتي او گوندي مختلفو څانگو کې دندې سرته رسولې دي. په ۱۳۶۲ ل کال د ننگرهار د بابزید روښان پوهنتون دتعلیم او تربیې له پوهنځي د تاریخ او جغرافیه له څانگې مې لیسانس تر لاسه کړ. د ۱۹۹۶ز کال را پدې خوا په سویډن شاهي هېواد کې د خپلې کورنۍ سره د جلا وطنې شپې سبا کوم. په جلا وطنۍ کې مې تر اوسه د خپل زوي هېواد شیرزاد په تخنیکي مرستو سره درې کتابونه لکه د ژوند خاطرې، سیاسي خوځښت، د شهید وطنوال په نوم کتاب او دا دی د ډیورنډ تورې کربنې په نوم کتاب د چاپ لپاره وړاندې کوم.

توره کرښه/۰۶

نور فرهنگي کارونه:

زما ليکنې په ننگرهار ورځپاڼه، د هيله مهالني، د پيوستون مهالني، دافغان سباون ويبسايټ، زما خپله برښنايي ويب سايټ ولس غر، افغان جرمن انلین ويبسايټ، د محمد ابراهيم نعمي په ويبسايټ، اريايي ويبسايټ، ژوندي-مرکې او سياسي شننه په اريانا نيوز تلویزون، شمشاد تلویزون، ملي تلویزون، ژوندون تلویزون، د افغان پيوستون راډيو، ازادي راډيو سره مرکې کړي دي.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**